

**Өмнөговь болон Дорноговь аймгийн хот байгуулалт, хилийн ойролцоох
суурин газруудын хөгжлийн төсөл**

ЦОГТЦЭЦИЙ СУМЫН ТӨВИЙН ХӨГЖЛИЙН ЕРӨНХИЙ ТӨЛӨВЛӨГӨӨ

Захиалагч:

Монгол Улсын засгийн газар

Зам тээвэр, Барилга, хот байгуулалтын яам

Гүйцэтгэгч:

“АЕСОМ”

Хот байгуулалт, зураг төслийн “Мон-Инжэкон” ХХК (MonEngeCon)

“МонЭнержи Консалт” ХХК (MonEnergy Consult)

“ЭмСиДиЭс” ХХК (MCDS)

ЦОГТЦЭЦИЙ СУМЫН ОДООГИЙН БАЙДЛЫН СУДАЛГАА АГУУЛГА	
1. ХОТ СУУРИН ГАЗРЫН БАЙРШИЛ	5
2. БАЙГАЛЬ, УУР АМЬСГАЛЫН НӨХЦӨЛ	12
3. ХҮН АМ, ХӨДӨЛМӨРИЙН НӨӨЦ	15
4. НИЙГЭМ ЭДИЙН ЗАСГИЙН БАЙДАЛ	16
5. ГАЗАР АШИГЛАЛТЫН ОДООГИЙН БАЙДАЛ	19
6. ЗАМЫН СҮЛЖЭЭНИЙ ОДООГИЙН БАЙДАЛ	26
7. ОРОН СУУЦНЫ ХАНГАМЖИЙН ОДООГИЙН БАЙДАЛ	29
8. СОЁЛ АХУЙН ҮЙЛЧИЛГЭЭНИЙ ХАНГАМЖИЙН ОДООГИЙН БАЙДАЛ	33
9. АЖ ҮЙЛДВЭРИЙН САЛБАРЫН ОДООГИЙН БАЙДАЛ	40
10. ИНЖЕНЕРИЙН ХАНГАМЖИЙН ОДООГИЙН БАЙДАЛ	42
10.1 Усан хангамж, ариутгах татуурга	42
10.2 Цахилгаан хангамж	50
10.3 Дулаан хангамж	52
10.4 Холбоо мэдээлэл	54
10.5 Инженерийн бэлтгэл арга хэмжээ	54
11. УУЛ УУРХАЙН САЛБАРЫН ОДООГИЙН БАЙДАЛ	57
12. АЯЛАЛ ЖУУЛЧЛАЛЫН САЛБАРЫН ОДООГИЙН БАЙДАЛ	68
13. УСНЫ ЭХ ҮҮСВЭРИЙН СУДАЛГАА	71
14. ИНЖЕНЕР ГЕОЛОГИЙН СУДАЛГАА, ДҮГНЭЛТ	73
15. SWOT ШИНЖИЛГЭЭ	78
16. 2005 ОНД БАТАЛСАН ЕРӨНХИЙ ТӨЛӨВЛӨГӨӨНИЙ ХЭРЭГЖИЛТ	79
17. ЕРӨНХИЙ ТӨЛӨВЛӨГӨӨ ДАХИН БОЛОВСРУУЛАХ БОЛСОН ШААРДЛАГА, ТАВИГДАХ ЗОРИЛТУУД	81
18. ХОТ БАЙГУУЛАЛТЫН ИЖ БҮРЭН ҮНЭЛГЭЭ	82
18.1 Хот байгуулалтын иж бүрэн үнэлгээ боловсруулах аргачлал	82
18.2 Байгаль орчны үнэлгээ	84
18.3 Нийгэм-эдийн засгийн үнэлгээ	109
18.4 Дэд бүтцийн үнэлгээ	121
18.5 Архитектур орон зайн төлөвлөлт, ландшафтын үнэлгээ	128
17.6 Хот байгуулалтын иж бүрэн үнэлгээний дүгнэлт	135
ХАВСРАЛТ	137

ХҮСНЭГТИЙН ЖАГСААЛТ	хуудас
Хүснэгт 1. Ургамалжилтын байдал	14
Хүснэгт 2. Хүн ам (насны ангиллаар)	15
Хүснэгт 3. Сумын хүн амын өсөлт	15
Хүснэгт 4. Сумын төсвийн үзүүлэлтүүд	16
Хүснэгт 5. Нийгэм эдийн засгийн үзүүлэлтүүд	17
Хүснэгт 6. Гол нэрийн бүтээгдэхүүн	18
Хүснэгт 7. Газар өмчлөгч иргэдийн судалгаа	20
Хүснэгт 8. Газрын нэгдмэл сангийн одоогийн байдал	22
Хүснэгт 9. Сумын бэлчээрийн төлөв байдлын нөлөөллийн үзүүлэлт	24
Хүснэгт 10. Цогтцэций сумын малчдын бүлгүүдийн бэлчээрийн ачаалал	25
Хүснэгт 11. Хүн амын орон сууцны хангамжийн одоогийн байдал	29
Хүснэгт 12. Орон сууцны фонд, хангамж	30
Хүснэгт 13. Одоо байгаа үйлдвэрийн газруудын жагсаалт	41
Хүснэгт 14. Сумын төвд “Энержи Ресурс”-ээс нийлүүлдэг усны хэмжээ	44
Хүснэгт 15. Сумын төсвийн болон арилжааны байгууллагуудын усны хэрэглээ	46
Хүснэгт 16. Цахилгааны хэрэгцээ(киловатт)	50
Хүснэгт 17. Дулаан хэрэглэгч төсвийн болон арилжааны байгууллагууд	52
Хүснэгт 18. Холбоо мэдээллийн салбарын хөгжил	54
Хүснэгт 19. Цогтцэций сумын нутаг дахь орон нутгийн хамгаалалттай газрууд	70
Хүснэгт 20. Усны эх үүсвэрийн судалгаа	
Хүснэгт 21. Хуучин ерөнхий төлөвлөгөөний хэрэгжилтийн байдал	71
ЗУРГИЙН ЖАГСААЛТ	
Зураг 1. Сумын төвийн харагдах байдал	5
Зураг 2. Сумын төвийн захын гэр хорооллын харагдах байдал	19
Зураг 3. Бэлчээрийн харагдах байдал	23
Зураг 4. Сумын төвийн гол замын хэсэг	26
Зураг 5. Одоо байгаа орон сууцны “Цэций” хороолол	30
Зураг 6. Гэр хороолол болон хувийн орон сууцнуудын харагдах байдал	31
Зураг 7. “Мөрөөдөл” цогцолбор	33
Зураг 8. Ерөнхий боловсролын сургууль	34
Зураг 9. Цэцэрлэг	35
Зураг 10. Сумын эмнэлэг	36
Зураг 11. Эмэгтэйчүүдийн эмнэлэг	36
Зураг 12. Эмийн сан	37
Зураг 13. ЗДТГ-ын байр	37
Зураг 14. Худалдаа, үйлчилгээний зарим барилга байгууламжууд	38
Зураг 15. Дэд станц	50
Зураг 16. “Энержи Ресурс” ХХК – ийн эзэмшил талбай	64
Зураг 17. “Таван Толгой” ХК-ийн ашиглалтын талбай	65
Зураг 18. Таван Толгойн ордын нөөц	67

Зураг 19. Цогтцэций сумын 9 гайхамшиг	68
---------------------------------------	----

СХЕМ ЗУРГИЙН ЖАГСААЛТ

Схем зураг 1. Сумын байршлын схем	7
Схем зураг 2. Орчны тойм	8
Схем зураг 3. Цогтцэций сумын газар зүйн мужлал	10
Схем зураг 4. Цогтцэций сумын уур амьсгалын мужлал	12
Схем зураг 5. Цогтцэций сумын нутаг дэвсгэрийн хөрсөн бүрхүүл	13
Схем зураг 6. Цогтцэций сумын нутаг дэвсгэрийн ургамлан бүрхэвч	14
Схем зураг 7. Цогтцэций сумын газар ашиглалтын одоогийн байдал	21
Схем зураг 8. Замын сүлжээний одоогийн байдал	28
Схем зураг 9. Орон сууцны бүрэлдэхүүн	29
Схем зураг 10. Барилгажилтын одоогийн байдал	32
Схем зураг 11. Соёл ахуй үйлчилгээний хангамжийн хүрээний одоогийн байдал	39
Схем зураг 12. Цогтцэций сумын газар доорх усны нөөц	44
Схем зураг 13. Уст цэгийн байрлал	45
Схем зураг 14. Усан хангамжийн системийн одоогийн байдал	47
Схем зураг 15. Бохир ус зайлуулах системийн одоогийн байдал	49
Схем зураг 16. Цахилгаан хангамжийн одоогийн байдал	51
Схем зураг 17. Дулаан хангамжийн одоогийн байдал	53
Схем зураг 18. Цогтцэций сумын хур тунадасны хэмжээ	55
Схем зураг 19. Цогтцэций сумын үерийн ус буудаг газар	56
Схем зураг 20. Таван толгойн орд газар	58
Схем зураг 21. Таван толгойн ордын усны эх үүсвэр	62

ХАВСРАЛТ

1. Бодлого, төсөл, хөтөлбөрүүд	137
2. Зургийн даалгавар	158
3. Орон нутгийн удирдлагын санал, албан бичиг	163
4. Иргэдийн санал, уулзалтын протокол	181
5. Иргэдээс авсан судалгаа, дүгнэлт	185
6. Бизнесийн байгууллагын санал, албан бичиг	188
7. Яам тусгай газрын санал, албан бичиг	193
8. Одоо байгаа барилга байгууламжийн жагсаалт	205
9. Цогтцэций суманд үйл ажиллагаа явуулж буй ААНэгжийн судалгаа	221
10. Байгаль орчны үнэлгээ	223
11. Ашигласан материал	280

ХОТ СУУРИН ГАЗРЫН БАЙРШИЛ

Түүхэн товчоон

Цогтцэций сум нь 1924 онд Шанхай уулын хошууны Сэвхүүл хэмээх газар үндэс сууриа тавьж, 1928 оноос одоогийн байрлаж байгаа Баруун суу хэмээх газар шинээр төвлөрч Цэций нэртэйгээр байгуулагджээ. 1934 оноос одоогийн Цогтцэций нэрээр нэрлэгдэх болсон байна.

1927 онд Дэлгэрхангай уулын хошуунаас Шанхай уулын хошуу тасарч тэмээн хөсгөөр гэр орон, эд хогшил ачиж авчирч, хошуу тамгын газар байгуулагдан сургууль, хоршоо, хүний бага эмчийн салбар, гар үйлдвэрийн артель бий болсон нь энэ сумын түүхэн онцлог юм.

Тус сум нь Улаанбаатар хотоос 540 км, Өмнөговь аймгийн төвөөс 100 км-т оршдог. Өмнөговь аймагт Манлай, Цогт-Овоо, Ханбогд, Баян-Овоо, Номгон сумдтай хил залгаа байрладаг. Газарзүйн байрлалаар Монгол орны говийн их мужид оршино.

Цогтцэций сум 72,4 мянган хавтгай дөрвөлжин км нутаг дэвсгэртэй. Алтайн нурууны төгсгөл Их Шанхай, Цэций зэрэг нутгийн цэнхэр уулс, ургамал ногоо жигдэрсэн тэнүүн шаргал элс хосолсон үзэсгэлэнт сайхан газар нутагтай.

Зураг 1. Сумын төвийн харагдах байдал

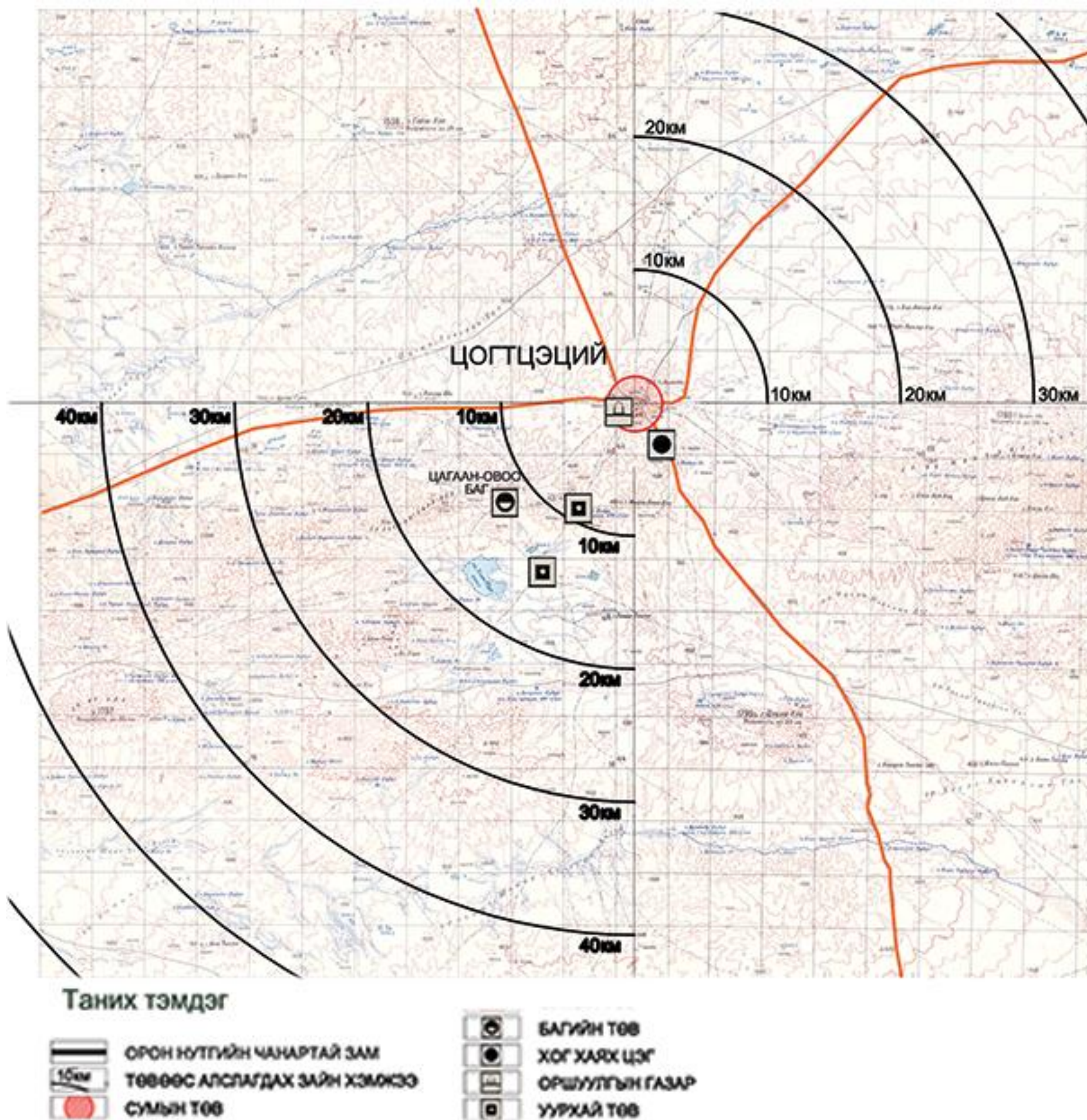

Схем зураг 1. Сумын байршлын схем

Схем зураг 2. Орчны тойм

Газар нутгийн онцлог

Өндөр коксжих чанартай, арвин их нөөцөөрөө дэлхийд гайхагддаг, сум, аймаг, улсын эдийн засагт чухал нөлөө бүхий “Таван толгой” чулуун нүүрсний ил уурхай сумын төвөөс 15 км зайд оршино. Мухар гашууны чанар сайтай хужир, шохойн чулуу, шороон будаг, гөлтгөнө, мана чулуу зэрэг ховор элементүүд унаган байгалдаа ашиглагдаагүй их нөөц болон байршин байна.

Монголын хөгжлийн түлхүүр “Таван толгой”, “Энержи Ресурс”, “Эрдэнэс Таван Толгой”, “Таван Толгой Транс” зэрэг уул уурхайн томоохон компаниуд олборлолт, тээвэрлэлтийн үйл ажиллагаа явуулж орон нутгийн хөгжил цэцэглэлтэнд хувь нэмрээ оруулж байна. Үүнтэй холбоотойгоор ТТУурхайгаас Гашуун Сухайт хүртэл 260 км 2 зөрлөгтэй хатуу хучилттай замтай, “Энержи Ресурс” компанитай концессийн гэрээгээр сургууль цэцэрлэгийн цогцолбор баригдсан, шинээр 300 хүний суудалтай соёлын төвтэй болсон, мөн “Энержи Ресурс”-ын хөрөнгө оруулалтаар цэвэрлэх байгууламж баригдсан гэх мэт томоохон бүтээн байгуулалт хийгдээд байна. Мөн хот, аймаг, сум хоорондын нийтийн тээврийн үйлчилгээ тогтмолжсон. Цэвэр бохир усны шугам сүлжээ, шилэн кабельтай болж иргэдийн амьжиргааны түвшин дээшилж байна.

Улс, орон нутгийн төсөвт жилд дунджаар 3 тэрбум гаруй төгрөг төвлөрүүлдэг бөгөөд сумын өөрийгөө санхүүжүүлэх чадавхи 2010 оны байдлаар 100%-д хүрсэн.

Хэдий уул уурхайд түшиглэн хөгжиж, томоохон бүтээн байгуулалтууд хийгдэж байгаа ч уул уурхайн үйл ажиллагаанаас болж байгаль орчин сүйтгэгдэж, хүрээлэн буй орчин бохирдож буйн том жишээ нь тус сумын Цагаан-Овоо баг юм. “Цагаан-Овоо” баг нь “Таван Толгой” ХК-ийн ажилчдын тосгон бөгөөд 1984 онд одоогийн газар дээр байгуулагджээ. Багийн төв нь 2012 оны байдлаар нийт 2649 хүн амтай, үүнээс уурхайн ажилчдын тосгонд ийт 200-аад өрхийн 500 гаруй хүн ажиллаж амьдардаг. Тус ажилчдын тосгон болон орон нутгийн өмчит “Таван Толгой” ХК-ийн лицензийн талбайг тойруулан “Эрдэнэс Таван Толгой” компанид ашиглалтын тусгай зөвшөөрөл олгосон нь ихээхэн хүндрэлүүдийг үүсгэж байна. “Эрдэнэс Таван Толгой” компани нь 2013 оны 02 сарын 17-ны өдрөөс хөрс хуулалтын ажлыг хийж эхэлсэн бөгөөд хөрс хуулалтын овоолго нь ажилчдын тосгоноос баруун урагш салхин дээд талд 1,5 км-т байрлаж байгаагаас тоосжилт ихээр бий болж айл өрхүүд амьдрах нөхцөл бололцоо хүнд болоод байгаа юм.

Энэ асуудалтай холбоотойгоор нутгийн удирдлага болон ард иргэдээс санал шүүмжлэл ихээр гарч байсан бөгөөд нүүх хүртэл асуудал яригдаж байсан юм. Уг тайлбар бичгийн эрүүл мэндийн үйлчилгээ, газар ашиглалт болон байгаль орчны хамгааллын талаархи судалгаа болон хавсралт дахь хүрээлэн буй орчны үнэлгээний материалд энэ талаар тодорхой дурдсан

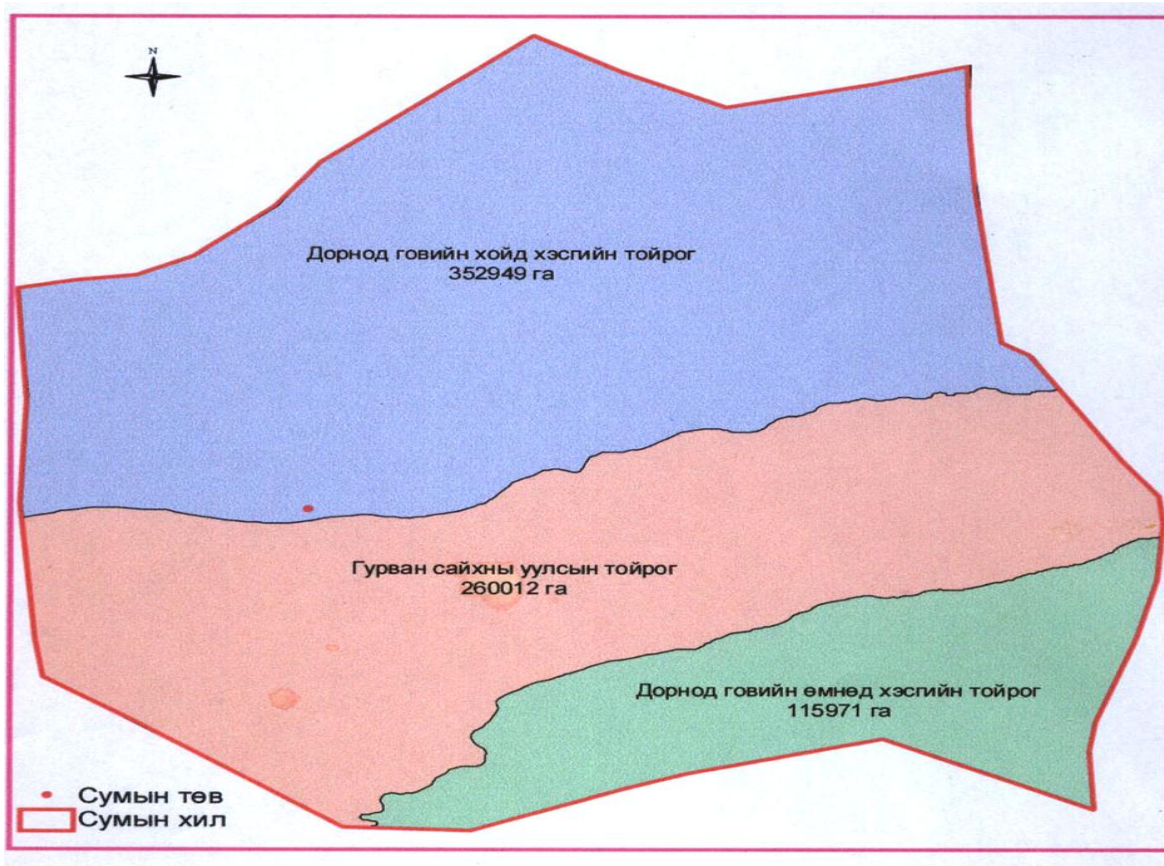
байгаа. Мөн орон нутгийн удирдлага болон ард иргэдтэй уулзсан хурлын протокол, албан бичиг, саналын товъёогийг хавсаргасан.

Мөн тус сумаас нутаг усныхаа бахархал болсон БНМАУ-ын баатар эмэгтэй Түвдэнгийн Бор, Улсын аварга малчин О.Гимбэл, Гавъяат нэгдэлчин Р.Даваахүү, залуу аварга малчин С.Дүүхүүхэн, Х.Цэцэгдэлгэр, Урлагийн гавъяат зүтгэлтэн Ш.Аюуш, Гавъяат жүжигчин Ч.Дүндгээ, шилдэг улс төрч Д.Идэвхтэн, элчин сайд Т.Гэндэн, Ч.Батжаргал, эрдэмтэн Л.Халтай, Д.Оргил, Ү.Цогттуяа, Д.Адьяа, Б.Балжинням, Д.Хүү, О.Ганбат нарын алдар суутнууд төрөн гарчээ.

Газрын гадарга, газар зүйн мужлал

Сумын нутаг нь газарзүйн мужлалаар 3 тойрогт хамаарна. Нутгийн хойд хэсгийн 352.0 мян.га талбай нь Дорнод говийн хойд хэсгийн тойрогт, дунд хэсгийн 260.0 мян.га талбай нь Гурвансайхан уулсын тойрогт, өмнөд хэсгийн 116.0 га талбай нь Дорнод говийн өмнөд хэсгийн тойрогт хамаарна.

Схем зураг 3. Цогтцэций сумын газарзүйн мужлал

Сумын нийт нутгийн дундаж өндөр нь 1150 м, хамгийн өндөр цэг болох сумын төвөөс урагш 30 орчим км зайд орших Цэций уул нь далайн түвшнээс дээш 1791 м өндөрт өргөгдсөн байна. Сумын нутгийн зүүн урд хэсгээр далайн түвшнээс дээш 1700 м орчим өндөрт өргөгдсөн говийн бэсрэг уулс, тэдгээрийн хооронд далайн түвшнээс дээш 1150-1300 м өргөгдсөн байрлалтай хөндийнүүд оршино.

Цогтцэций сум хойд талаараа Цагаан-Овоо, Ямаан хүрэн нурууд, баруун талд Хулсан усны ундарга, урд талаараа Улаан-Овоо усны ундарга, Овоод Хүрэм, Адгийн хан ус нурууд, зүүн талаараа Зүүн сүү ус ба Зүүн сүү толгой, нуруудаар хүрээлэгдэнэ. Эдгээр нурууд намхан, суурь хад чулуудын нүцгэн хэсэг бага зэрэг налуу.

Сумын төвийн хэсэг харьцангуй тэгш тал бөгөөд хойноосоо урагш бага зэрэг өндөр. Урд болон хойд хэсгийн өндөрлөгийн зөрүү 5-6 м.

Сумын нутаг нь ерөнхийдөө хойноосоо урагшлах тусам өндөрсөнө.

Цасны хөндлөн даацын хэмжээ 30 кг/м² ба салхины дарах хүч 65 кг/м² байна.

Сумын төвийн хэсэг геологийн хагарлуудын огтлолцол дээр байдаг бөгөөд газар хөдлөлтийн VII-р зэрэгт хамаардаг. Монгол улс газар чичирхийллийн шинэчлэгдсэн Меркали (ШМ) хэмжүүрийг ашигладаг. Уг хэмжүүрийн доогуур үзүүлэлт нь хүн ердийн байдлаар газар хөдлөлтийг мэдэрч байхыг тодорхойлдог. Энэ үзүүлэлт дээгүүр байхад барилга байгууламж нурах нь ажиглагддаг. VII-р зэрэг бол “Маш өндөр” гэсэн үзүүлэлт бөгөөд зогсож чадахгүй, тавилга эвдрэх, сайн загвар, хийц бүхий байшинд хөнгөн эвдрэл гарах, ердийн барилга байшинд хөнгөн-дунд зэргийн эвдрэл гарах, муу баригдсан барилга байшин их хэмжээгээр гэмтэх, зарим яндан эвдрэх, их гэмтэх, жолооны ард яваа хүмүүст мэдрэгдэх зэргээр илэрхийлэгддэг байна.

Одон орон ба геофизикийн хүрээлэнгээс сумын төвийн хэсгийн геологийн хагарлын идэвхтэй байдалд судалгаа хийхийг зөвлөмж болгож байна.

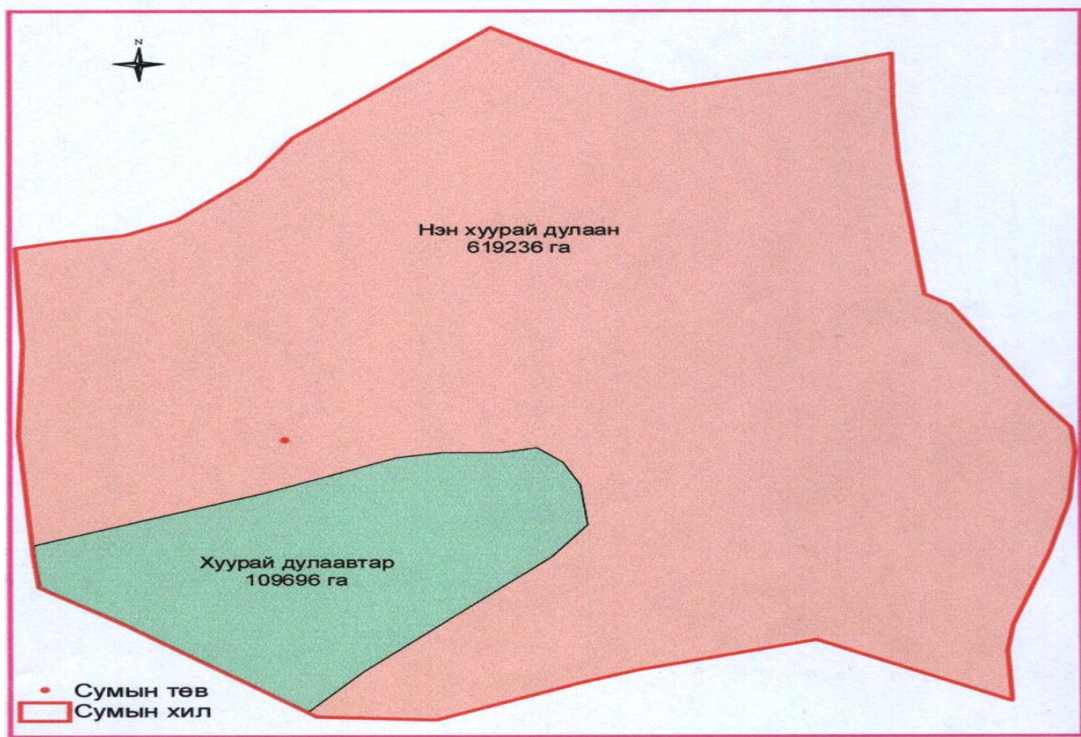
1. БАЙГАЛЬ, УУР АМЬСГАЛЫН НӨХЦӨЛ

Байгаль, уур амьсгал

Цогтцэций сум нь уур амьсгалын мужлалаар II дэд мужид хамаардаг. Нутаг дэвсгэрийн хойд ба зүүн хэсгийг хамарсан 619 мян.га нь нэн хуурай дулаан дэд мужид, баруун урд хэсгийн 110 мян.га хуурай дулаавтар дэд мужид хамаарна.

Уур амьсгалын III бүс буюу хүйтэвтэр урт өвөлтэй, хуурай халуун зунтай, салхины ачаалал ихтэй бүсэд багтана. Сумын уур амьсгалын нөхцөл нь газрын гадаргуугийн янз бүрийн байдлаас хамаарч эрс тэс, хахир ширүүн шинжтэй, улирал сар хоногийн температурын хэлбэлзэл ихтэй юм.

Схем зураг 4. Цогтцэций сумын уур амьсгалын мужлал

Жилийн нийт дулааны хангамжийн үзүүлэлт	3000 ⁰ С-аас дээш
Чийгийн хангамжийн үзүүлэлт	5,5%-аас их
Жилийн дундаж агаарын температур	+40
Хөрсний жилийн дундаж температур	+5 ⁰
Агаарын үнэмлэхүй их температур	7-р сард +36 ⁰
Агаарын үнэмлэхүй бага температур	1-р сард -36,3 ⁰
Хур тунадасны жилийн дундаж хэмжээ	99.4 мм
Салхины дундаж хурд	5.0 м/сек
Цасан болон шороон шуургатай өдрийн тоо	жилд 35 өдөр
Ургамал ургах бололцоотой хоногийн тоо	140 хоног
Салхины дундаж хурд	5м/с
Хөрсний цэвдэг /дунджаар/	1.87-2.28 м–т

Эдгээр цаг уурын нөхцлүүд нь,

(а) дулааны хэрэгцээг нэмэгдүүлэх,

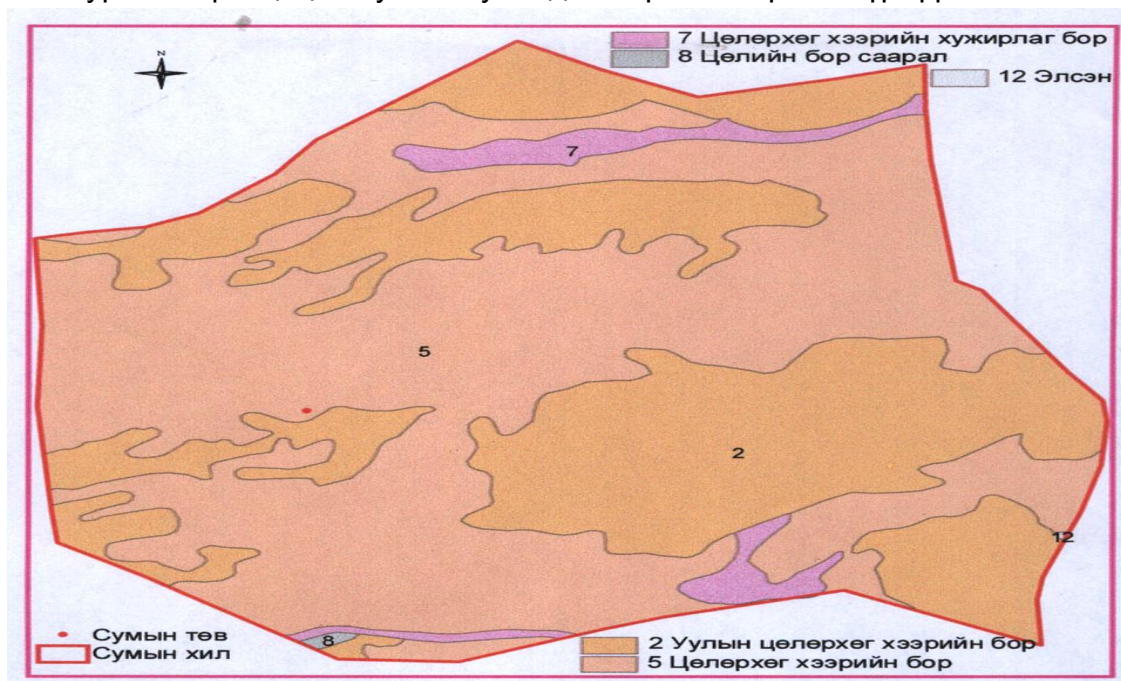
(б) ундны ус, бохир усны хоолойг газар дор байрлуулах,

(в) бохир ус болон хуурай хог хаягдлын биологийн задрах явцыг удаашруулахад нөлөөлнө.

Зундаа нутгийн зүүн урд болон урд хэсгээр сэрүүвтэр, хойд хэсгийн талархаг нутгаар ихээхэн халуун байх нь ажиглагддаг. Ургамал ургах таатай дулаан ихтэй боловч хур тунадас ховор байдгаас ургамал ургах чадвар муудаж байна.

Сумын нутгийн хөрс нь ерөнхийдөө үржил шим багатай, хайрга чулуун хучаастай байх бөгөөд цөлөрхөг хээрийн бор хөрсний хэв шинж зонхилдог. Нийт нутгийн 59 хувьд цөлөрхөг хээрийн бор хөрс, 39 хувьд уулын цөлөрхөг хээрийн бор хөрс, 3.5 хувьд цөлөрхөг хээрийн хужирлаг бор хөрс, 0.1 хувьд нь цөлийн бор саарал хөрс болон уугуул хэлбэрийн мараа тархсан байна.

Схем зураг 5. Цогтцэций сумын нутаг дэвсгэрийн хөрсөн бүрхүүл

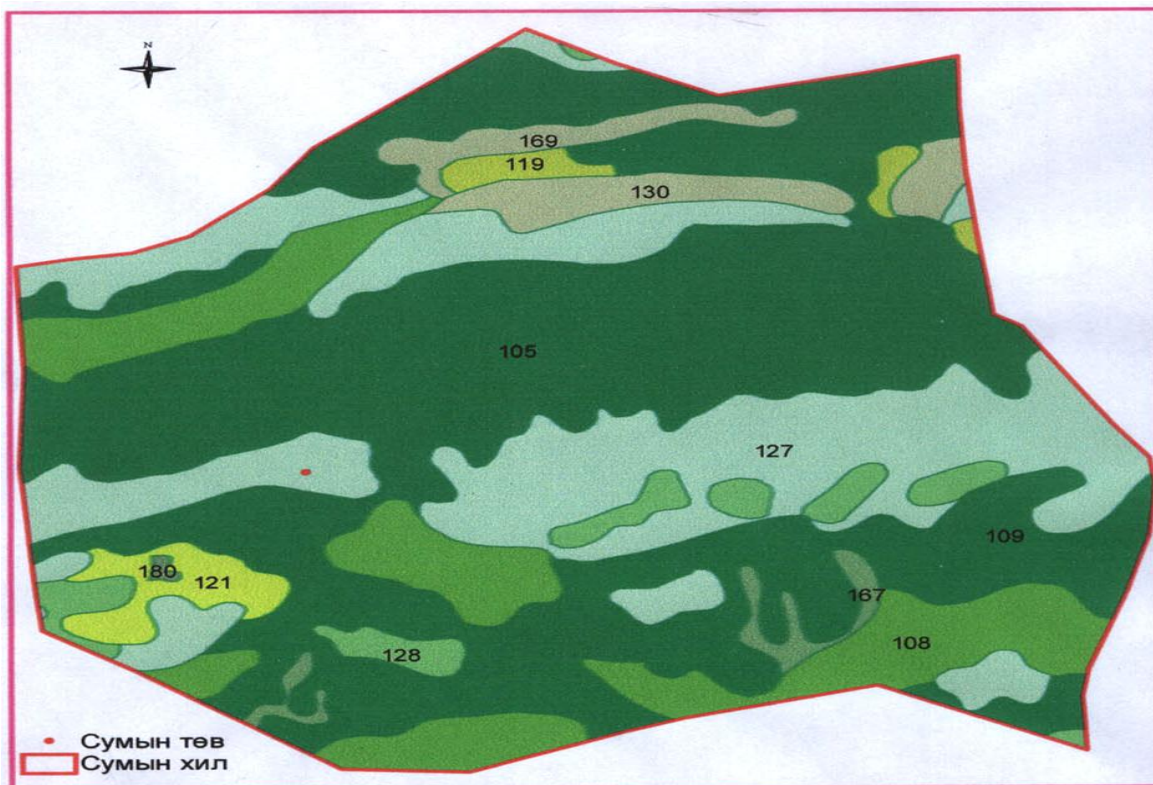

Цөлөрхөг хээрийн бор хөрс нь морфологийн шинж чанарын хувьд сааралдуу цайвар бор өнгөтэй, тоосорхог бөөмөрхөг бүтэцтэй, хөнгөн шавранцар механикийн бүрэлдэхүүнтэй, ялзмагт үеийн зузаан нь дунджаар 15 см, өнгөн хөрсөн дэх ялзмагийн агууламжийн хэмжээ 0.7-1.4 хувь байна. Бэсрэг уулс, цав толгод, түүний бэл, тал хөндийнүүдэд армаг тармаг элс ихээхэн хуримтлагдсан байгаа ба зарим хөрс нь их бага ямар нэг хэмжээгээр элсээр хучигджээ.

Ургамлан бүрхэвчийн хувьд говийн умард хэв шинжийн баглуур-хялганат, баглуур-таана-хялганат, боролзой-хялганат болон Дорнод говийн хэв шинжийн хялганат-харганат, зүүнгарын улаан бударгана, ахар навчит

баглуур, зүүнгарын хазаар өвс, бор бударгана, шинэсэрхүү бударгана зэрэг ургамлууд ургадаг.

Схем зураг 6. Цогтцэций сумын нутаг дэвсгэрийн ургамлан бүрхэвч

Хүснэгт 1. Ургамалжилтын байдал

Ургамлын төрлийн нэр	Зураг дээрх код	Талбай, га	Дүнд эзлэх хувь
Алтан харгана оролцсон хазаар өвс-хялганат, хялгана-хазаар өвс-шарилжит	105	242486	33.3
Алтан харгана оролцсон хялгана-таана-боролзот ба 20% хялганат	127	168827	23.2
Хялгана-таанат, хялгана-таана-баглуурт	109	141400	19.4
Алтан харгана, таана, улаан бударгана оролцсон хялгана-боролзот ба боролз-хялганат	108	89662	12.3
Таана, шарилж, алтан харгана оролцсон хялгана-боролзот, боролз-хялганат	128	23583	3.2

Амьтны аймгийн төрөл зүйлийн хувьд ядуу ч туурайтнаас дэлхийн улаан номонд бүртгэгдсэн, дархан цаазтай аргаль, янгир, хар сүүлт, хулан, шувуудаас ногтруу болон зарим зүйлийн тоодог, хоёр нутагтан мөлхөгчдөөс монгол бах, хонин гүрвэл, мэрэгчдээс туулай, шар чичүүл, монгол чичүүл, шавьжнаас шулуун далавчтан элбэг тохиолддог. Мөн үнэг, чоно, хярс зэрэг махчин, шонхор, элээ, болжмор зэрэг олон төрлийн жигүүртнүүд байдаг. Үе үе мазаалай үзэгдэх нь бий.

2. ХҮН АМ, ХӨДӨЛМӨРИЙН НӨӨЦ

Өмнөговь аймгийн Цогтцэций сумын суурин хүн ам 2012 оны байдлаар 5180 байгаа бөгөөд энэ нь зөвхөн бүртгэлтэй иргэдийн тоо юм. Суманд нийт 1992 өрх амьдарч байгаа бөгөөд өрхийн коэффициент 2,6 байна. Энэ суманд уул уурхайтай холбоотой шилжилт хөдөлгөөн явагдсанаар хөдөлгөөнт хүн ам нь 8000-12000 орчимд хэлбэлзэж байгаа.

Өнөөгийн байдлаар тус суманд нийт хүн амын 52,0 хувь нь эрэгтэйчүүд 48,0 хувь нь эмэгтэйчүүд байгаа бөгөөд эх нялхсын эндэгдэл сүүлийн жилүүдэд гараагүй байна.

Хүн амын угсаатан зүйн хувьд халх үндэстнээс бүрддэг. Түүхэн сурвалжаас үзэхэд Боржигон, Дархчууд, Хэргүүд, Чоносон зэрэг овгийнхон амьдарч ирсэн байдаг.

Хүснэгт 2. Сумын нийт хүн ам (насны ангиллаар)

Д/д	Насны ангилал	2011		2012	
		Тоо	Эзлэх хувь	Тоо	Эзлэх хувь
1	Сургуулийн өмнөх насны хүүхэд /0-6/	714	17,2	995	19,2
2	Сургуулийн насны хүүхэд /7-15/	683	16,5	758	14,6
3	Хөдөлмөрийн насны хүн ам /16-59/	2572	62,1	3252	62,8
4	Тэтгэврийн насны хүн ам /60-с дээш/	175	4,2	175	3,4
	БҮГД	4144	100	5180	100

Эх сурвалж: Статистикийн эмхэтгэл 2011, 2012

Хүснэгт 3. Сумын хүн амын өсөлт

Д/д	Үзүүлэлт	2010	2011	2012
1	Ердийн өсөлт	75	101	107
	Төрөлт	90	116	123
	Нас баралт	15	15	16
2	Механик өсөлт	652	667	705
	Шилжин ирсэн	693	746	779
	Шилжиж явсан	41	69	74
3	Хүн амын өсөлт	727	768	812

Эх сурвалж: Статистикийн эмхэтгэл 2010-2012

Ажилгүйдэл, ядуурлын хувьд бусад сумдтай харьцуулахад харьцангуй бага.

2009 оны байдлаар тус сумын хөдөлмөрийн нөөц 1622 байснаас нийт ажиллагсад 1206 байсан. 2010 онд хөдөлмөрийн нөөц 2084 байснаас 1351 ажиллагсадтай байв. Харин 2011 оны байдлаар хөдөлмөрийн нөөц 2444 ажиллагсад нь 1841 болжээ. 2012 оны байдлаар Цогтцэций суманд ажилгүйчүүдийн тоо 12 байгаагаас ажилгүйдэл багасаж байгаа нь харагдаж байна.

Нэг үгээр хэлбэл тус суманд аж үйлдвэр, уул уурхайн идэвхжилттэй холбоотойгоор сумын бүртгэлтэй суурин хүн амын дийлэнх түүнчлэн хөдөлгөөнт хүн ам нь ажлын байрны нийлүүлэлттэй холбоотойгоор ажил эрхлэлт өндөртэй байдаг байна.

3. НИЙГЭМ ЭДИЙН ЗАСГИЙН БАЙДАЛ

Цогтцэций сум нь Сийрст, Билгэх, Цагаан-Овоо гэсэн 3 багтай. Сумын эдийн засгийн голлох салбар нь хөдөө аж ахуй юм.

Сүүлийн жилүүдэд уул уурхайн ашиглалт, уг салбарын эрчимжилттэй холбоотойгоор орон нутагт уул уурхайг дагасан олон компани, аж ахуйн нэгжүүд үйл ажиллагаагаа явуулж байна.

Хүснэгт 4. Сумын төсвийн үзүүлэлтүүд

№	Сумын төсвийн үзүүлэлтүүд	
1	Сумын нийт төсвийн орлого	11545075000,0
2	Сумын өөрийгөө санхүүжүүлэх чадвар	100%
3	Сумын орлогын гүйцэтгэлийн хувь	63.8%
Багийн хөгжлийн үзүүлэлтүүд		
1	Багийн тоо	3
2	Багийн төвдөө суурьшин суурьшин үйл ажиллагаа явуулж буй албан хаагчдын тоо	6
3	Эрчим хүчээр хангагдсан багийн тоо,	-
4	Багийн эмчийн унааны хангалт	3 баг унаатай
5	Багийн холбоо	4
7	Багийн засаг даргын унааны хангалт, машин, мотоцикл, морь	3 мотоцикл
8	Багийн хамран сургах тойргийн хүүхдийг сургуулийн өмнөх боловсролд хамруулсан хувь	100%

Эх сурвалж: Статистикийн эмхэтгэл 2011

Хүснэгт 5. Нийгэм эдийн засгийн үзүүлэлтүүд

№	Үзүүлэлтүүд	Хэмжих нэгж	2009	2010	2011	2012
1	Нутаг дэвсгэрийн хэмжээ	мян.га	724,6	724,6	724,6	724,6
2	Байнгын хүн ам, оны эцэст	тоо	2642	3366	4042	5180
3	Төрсөн хүүхэд	тоо	58	91	104	132
4	Нас барсан хүн	тоо	17	15	15	18
5	Өрхийн тоо	тоо	806	1119	1436	1992
6	Малчин өрхийн тоо, үүнээс:	тоо	376	302	306	263
	Цахилгаан гэрэлтэй		226	259	306	210
	Телевизортой		141	215	271	183
	Радио хүлээн авагчтай		258	20	-	-
	Автомашинтай		61	79	79	79
	Мотоциклтой		161	170	257	257
Трактортой	0	2	0	0		
7	Малчдын тоо	тоо	643	531	517	450
8	Хөдөлмөрийн нөөц	тоо	1629	2084	1966	3252
9	Ажиллагсдын тоо	тоо	1206	1389	1838	2069
10	Ажилгүйчүүдийн тоо	тоо	9	12	11	12
11	Эмнэлгийн ажиллагсдын тоо, үүнээс:	тоо	21	19	25	24
	Их эмчийн тоо		3	3	4	4
	Бага эмчийн тоо		4	5	6	5
	Сувилагчийн тоо		6	4	5	5
12	Нялхсын эндэгдэл	тоо	0	1	0	3
13	Халдварт өвчнөөр өвчлөгсөд, үүнээс:	тоо	13	3	32	31
	Гепатит		10	0	28	15
14	Сургуульд суралцагчдын тоо	тоо	498	705	824	800
15	Сургуульд ажиллагсдын тоо, үүнээс:	тоо	42	51	58	42
	Үндсэн багш		22	31	38	22
16	Дотуур байрны сурагчдын тоо	тоо	101	70	75	100
17	Сургууль завсардсан хүүхдийн тоо	тоо	0	0	0	0
18	Малын тоо, үүнээс:	тол	88358	34054	44411	53312
	Тэмээ		1992	1857	1910	1981
	Адуу		4260	2724	3223	3898
	Үхэр		895	306	433	548
	Хонь		26664	11318	14619	17526
	Ямаа		54547	17849	24226	29359
19	Хээлтэгч малын тоо	тол	36564	18561	17442	22175
20	Хээлтэгчийн сүрэгт эзлэх хувь	хувь	35,8	54,5	39,3	41,8
	Ингэ		35,4	36	37,1	37,6
	Гүү		23,7	33,3	31,7	29,5
	Үнээ		29,3	48,4	50,3	41,1
	Эм хонь		37,5	55,7	38,4	43,2

	Эм ямаа		36,1	59	40,8	42,5
21	Малын зүй бус хорогдол	тол	6767	52340	15	67
22	Тариалсан талбай		1,0	1,8	1,8	5,86
	Төмс	га	0,63	1	0,6	4
	Хүнсний ногоо		0,38	0,8	0,2	1,86
23	Хураан авсан ургац		5,2	2,5	17,5	16,0
	Төмс	тн	4,0	1,8	12,0	12,0
	Хүнсний ногоо		1,2	0,7	5,0	4,0
24	Бэлтгэсэн өвс хадлан	тн	41,0	132,6	100	0
25	Гар тэжээл	тн	22,0	19,6	6,5	0
26	Аж үйлдвэрийн НБ үйлдвэрлэлт	сая. төг	95512,9	170599,7	180477,3	244191.9
27	Аж үйлдвэрийн НБ борлуулалт	сая. төг	95512,3	170614,5	180492,7	290100.2
28	Авто тээврийн орлого	сая. төг	57200,7	73443,9	40230,1	33596,8
29	Холбооны орлого	сая. төг	0,04	0,0	0	0
30	Орон нутгийн төсвийн орлого	сая. төг	1979,7	3548,5	11234,8	11545,1
31	Орон нутгийн төсвийн зарлага	сая. төг	154,1	262,5	182,5	492,8
32	Төсвийн зарлагын нөхөлт	хувь	1284,7	1351,8	6156,4	
33	Тэтгэвэр авагчид	тоо	226	217		162
34	Олгосон тэтгэвэр	сая. төг	217,3	235,7	312,5	538,1

Эх сурвалж: Статистикийн эмхэтгэл 2009-2012

Хүснэгт 6. Гол нэрийн бүтээгдэхүүн

№	Бүтээгдэхүүний нэр	Хэмжих нэгж	2011	2012
1	Талх	ш	50750	75805
2	Нарийн боов	ш	63275	80665
3	Архи	л	27855	70005
4	Ундаа	л	179950	324630
5	Хиам	кг	16805	24253
6	Цахилгаан	мян.квт.цаг	6117.4	37099.6
7	Дулаан	мян.гкал	2.5	1.5
8	Арматурын бэлдэц	тн	-	-
9	Шохой	тн	-	-
10	Төмөр бетон	м3	-	-
11	Хүрмэн блок	мян.ш	-	-
12	Гурил	кг	242560	396500
13	Зүсмэл	ш	-	-

Эх сурвалж: Статистикийн эмхэтгэл 2011, 2012

Сумын хэмжээнд 6 төсөвт байгууллага, 74 ААН байгууллага үйл ажиллагаа явуулж байна. Үүнээс: Уул уурхайн ашиглалт, тээвэрлэлтийн чиглэлээр 3 том компани, 49 жижиг тээвийн компани, цахилгаан эрчим хүчний чиглэлээр 1, тээвэр зуулчлалын чиглэлээр 1, худалдаа үйлчилгээ, хувийн хэвшлээр 45, материал борлуулах чиглэлээр 1, халуун усны чиглэлээр 2 байгууллагууд тус тус үйл ажиллагаа явуулж байна.

5. ГАЗАР АШИГЛАЛТЫН ОДООГИЙН БАЙДАЛ

Цогтцэций сум нь 724643 га талбай бүхий нутаг дэвсгэртэй бөгөөд 2010 онд хөдөө аж ахуйн газар 716478.86 га буюу тус сумын нийт газар нутгийн 98.87%-ийг эзэлж байснаас 2011 оны байдлаар 711966.42 га болж 4512.44 га – р буураад 98.25%-ийг эзэлж байна. Харин хот тосгон бусад суурингийн газар нь 0.5907% буюу 4280.28 га байснаас 7858.47 га болж 3578.19 га-р нэмэгдэж 1.08%-ийг эзэлж байна. Зам шугам сүлжээний газар 2877.76 га буюу 0.39%-ийг эзэлж байснаас 3795.01 га болж 917.25 га-р 0.52%-ийг эзэлж байна. Ойн сан бүхий газар сумын хэмжээнд 2010 оны байдлаар байхгүй байснаас 2011 онд 17 га мод үржүүлгийн талбайтай болж нэмэгдсэн байна. Усан сан бүхий газар 1002 га буюу 0.1%, улсын тусгай хэрэгцээний газар 0.0006% буюу 4.1 га газрыг тус тус эзэлж байна.

Зураг 2. Сумын төвийн захын гэр хорооллын харагдах байдал

Сумын нутагт уул уурхай эрчимтэй хөгжсөнөөр хүн ам ихээр төвлөрч газар өмчлөх сонирхол ихээр нэмэгджээ. 2003 оноос Монгол улсын иргэнд газар өмчлүүлэх тухай хууль хэрэгжиж эхэлснээс хойш нийт 2499 иргэнд гэр бүлийн хэрэгцээний зориулалтаар газар өмчлүүлээд байна. Мөн 2005 онд гэр бүл дундаа газар өмчилж авсан иргэд гэр бүлийн аль нэг гишүүнд газраа өмчлүүлэх салгах хэлцэл хийснээр 43 иргэн газраа өмчилж 137 иргэн газар өмчилж авах боломжтой болсон. 28 иргэнд 1.7 га газрыг гэр бүлийн хэрэгцээний зориулалтаар эзэмшүүлсэн байна. Эзэмшиж байсан хашаагаа 15 иргэн өөрийн өмчлөлийн болгож гэрчилгээгээ авсан байна.

2011 онд сумын хэмжээнд 1342 иргэнд 73.2 га газрыг өмчлүүлсний 2.4 га-г Таван Толгой уурхайн тосгон дээр 33 иргэнд өмчлүүлсэн байна.

Сумын төвийн орчимд фермерийн аж ахуй эрхлэх зорилгоор 3670 м² газрыг эзэмшүүлсэн.

Сумын хэмжээнд уул уурхайн бүтээн байгуулалт ихээр явагдаж газар элэгдэл эвдрэл, доройтолд орж байгаа үед сумын хэмжээнд 15 га газрыг мод үржүүлгийн талбайн зориулалтаар олгож ирэх жилүүдэд нэмэгдүүлэхээр ажиллаж байгаа юм байна. Мод үржүүлгийн талбайн зурвас газрын хооронд сумын 33 иргэнд газар тариалан эрхлэх зориулалтаар газар олголт хийжээ.

2011 онд 156.12 га газрыг төсөл сонгон шалгаруулах журмаар олгосон байна. Үүний дотор “Энержи Ресурс” ХХК-д ажилчдын хотхоны зориулалтаар олгосон 87 га газар багтаж байгаа болно. ШТС, агуулах 8 га, 2 аж ахуй нэгжид 2 га талбай бүхий ШТС, 2 ААНэгжид 6 га талбайг жуулчны бааз барих зорилгоор эзэмшүүлсэн байна.

Хүснэгт 7. Газар өмчлөгч иргэдийн судалгаа

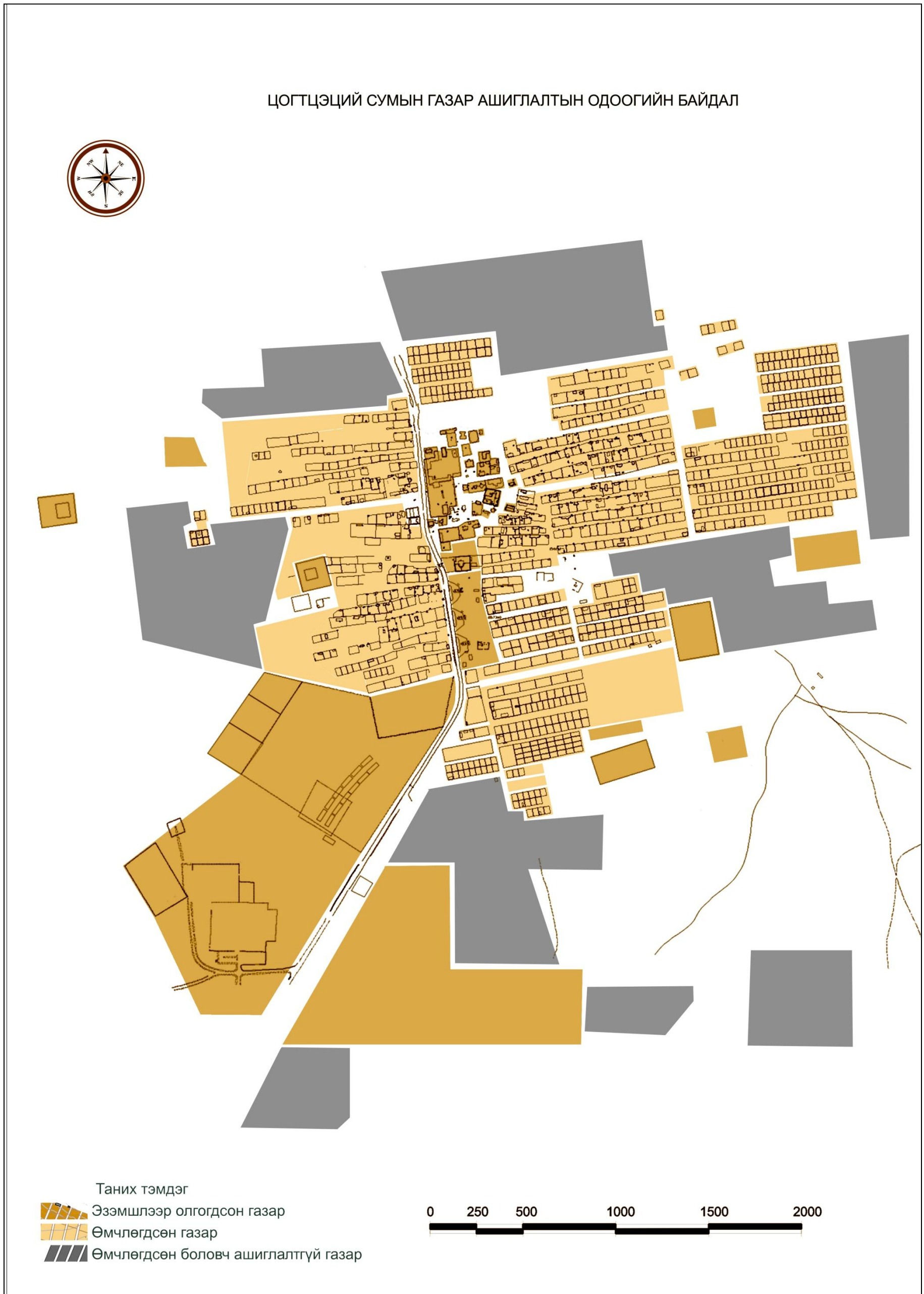
№	Үзүүлэлт		Иргэдийн тоо
1	Газар өмчилж авах тухай өргөдөл гаргасан иргэдийн тоо		4457
	Үүнээс	Одоо эзэмшиж ашиглаж байгаа хашааныхаа газрыг өмчлөхийг хүссэн өргөдөл	2750
		Шинээр газар өмчилж авахыг хүссэн иргэдийн тоо	1707
		Аж ахуйн зориулалтаар газар өмчлөхийг хүссэн иргэдийн тоо	-
2	Засаг даргын захирамжаар газар өмчлүүлэхээр шийдвэрлэсэн иргэдийн тоо		4457
	Үүнээс	Одоо эзэмшиж байгаа газраа өмчилсөн иргэдийн тоо	2750
		Шинээр газар өмчилж авсан иргэдийн тоо	1707
		Аж ахуйн зориулалтаар газар өмчлөхийг хүссэн иргэдийн тоо	-
3	Өмчлүүлсэн газрын нийт хэмжээ /га-аар/		1603.61
	Үүнээс	Одоо эзэмшиж ашиглаж байгаа газраа өмчилсөн газрын хэмжээ /га-аар/	240.58
		Шинээр өмчлүүлсэн газрын хэмжээ /га-аар/	1359.3
		Аж ахуйн зориулалтаар газар өмчлөхийг хүссэн иргэдийн тоо	3.73

Эх сурвалж: Аймгийн газрын харилцаа барилга хот байгуулалтын газрын мэдээ

2011 Цогтцэций суманд 478 нэгж талбарын кадастрын зургийг хийсэн байна. Өмнөх оны мөн үеийнхээс 300 иргэн илүү хийлгэсэн байгаа нь сумын иргэд газар өмчлөх гэрчилгээгээ авч зах зээлийн эргэлтэнд оруулж газар гэдэг хөдлөшгүй үл хөдлөх хөрөнгийн үр ашгийг хүртэж ажил амьдарлаа дээшлүүлэн ажиллаж байна.

Нэг цэгийн үйлчилгээгээр 78 иргэн газар өмчлөлийн гэрчилгээгээ авсан байна. 2011 оны байдлаар эд хөрөнгийн эрхийн улсын бүртгэлд бүртгүүлэн “Үл хөдлөх эд хөрөнгийн улсын бүртгэлийн гэрчилгээ”-гээ авсан 280 иргэн байна.

Схем зураг 7. Цогтцэций сумын газар ашиглалтын одоогийн байдал

Хүснэгт 8. Газрын нэгдмэл сангийн одоогийн байдал

№	Газрын нэгдмэл сангийн ангилал	2009 он	2010 он	2011 он
Хөдөө аж ахуйн газар		720777.2	716478.86	711957.52
1	Бэлчээр	697062.92	692757.06	688228.62
2	Хадлан	=	=	=
3	Тариалан	6	7.1	9.3
4	Атаршсан газар	=	=	=
5	ХАА-н барилга байгууламжийн дэвсгэр газар	93.3	99.7	104.6
6	ХАА-н хэрэгцээнд тохиромжгүй газар	23615	23615	23615
Хот тосгон бусад суурины газар		1794.86	4280.28	7858.47
7	Барилга байгууламжийн дэвсгэр газар	7.8	34.45	42.6
8	Нийтийн эдэлбэрийн газар	60.55	40.65	40.8
9	Уурхайн газар	86.65	4080.9	7588.030
10	Үйлдвэрийн газар	26	26	31
11	Гэр хорооллын газар	23.45	98.28	156.04
Зам шугам сүлжээний газар		1064.9	2877.76	380391
12	Төмөр зам	=	=	1628.9
13	Авто зам	876	876	1434.29
14	Агаарын тээврийн буудал	115.1	115.1	115.1
15	Усан тээврийн буудлын газар	=	=	
16	Шугам сүлжээний газар	73.7	257.74	626.6
17	Ойн сангийн бусад газар	=	=	17
Усан сан бүхий газар		1002.0	1002.0	1002.0
18	Гол мөрөн	98	98	98
19	Нуур, цөөрөм, тойром	896	896	896
20	Цас, мөсөн голын эзлэх газар	=	=	=
21	Горхи, булаг шанд	=	=	=
Улсын тусгай хэрэгцээний газар		4.1	4.1	4.1
22	Улсын тусгай хамгаалалттай газар	=	=	=
23	Улсын хилийн зурвас газар	=	=	=
24	Улсын батлан хамгаалах зориулалтын газар	=	=	=
25	Гадаадын дипломат консул, төлөөлөгчийн газар	=	=	=
26	ШУ-ны туршилт, цаг уурын ажиглалтын талбай	4.1	4.1	4.1
27	Аймаг дундын отрын бэлчээр	=	=	=
28	Улсын тэжээлийн сангийн хадлангийн талбай	=	=	=
29	Газрын тосны гэрээт талбай	=	=	=
30	Чөлөөт бүсийн газар	=	=	=
Нийт дүн		724643	724643	724643

Эх сурвалж: Цогтцэций сумын газар зохион байгуулалын төлөвлөгөө-2012

Хөдөө аж ахуйн газрын ашиглалт

Хөдөө аж ахуйн газар 2012 онд өмнөх оныхоос 4512.44 га-аар буурсан байна. Энэ нь үйлдвэрийн болон уурхайн эдэлбэр газар нэмэгдэж, шинээр өвөлжөө, хаваржааны доорх газар, тариалан, авто зам, агаарын тээврийн буудал, шинжлэх ухааны сорилт туршилтын талбай, мод үржүүлэг, иргэнд гэр бүлийн хэрэгцээний зориулалтаар газар өмчлүүлэхтэй холбогдуулан сумын төв тэг гортигоо тэлж байгаатай холбоотойгоор гарсан өөрчлөлт юм.

Бэлчээрийн төлөв байдал, чанар

Зураг 3. Бэлчээрийн харагдах байдал

Бэлчээрийн газрын төлөв байдал, чанарын хянан баталгааны ажил 2010 онд улсын төсвийн хөрөнгөөр тус аймагт хийгдсэн.

Сүүлийн жилүүдэд бэлчээрийн төлөв байдал, чанарт ихээхэн өөрчлөлт орж, тэжээллэг чанар багатай, малд идэмж муутай нэг наст ургамлуудын эзлэх хувийн жин нэмэгдэж, идэмж, шимт чанар сайтай ургамлын төрөл зүйлийн тоо тодорхой хэмжээгээр буурч байгаа нь судалгаагаар харагдаж байна. Ихэвчлэн малын хөлд талхлагдсан байдал нь бараг жилийн дөрвөн улиралд ашиглалттай гэж хэлж болохоор сум болон багийн төвийн ойролцоо хүн мал олноор нутагшсан газруудад, мөн булаг, худаг, шандын ойр орчмын бэлчээрүүдэд ажиглагдаж байна. Бэлчээр ингэж их хэмжээгээр талхлагдаж ургац буурч байгаа явдал нь нэг талаараа олон жилийн ган, нөгөө талаар бэлчээрийг тодорхой хуваарь сэлгээтэй ашиглаж даацанд тохируулан зөв зохистой ашиглахгүй байгаатай холбоотой.

Тус сумын нутагт техногений нөлөөлөлд орж өөрчлөгдсөн уул уурхайн газар, ухагдсан нүх, овоолго нилээд байна. Сүүлийн жилүүдэд машин техникийн тоо эрс нэмэгдсэнтэй холбогдож аймаг, сум, багийн хоорондох автомашины зам олон салаалж, бэлчээрийн төрхөд ихээр нөлөөлөх боллоо. Энэ нь тоосжилтыг асар ихээр нэмэгдүүлж байгаа юм.

Хүснэгт 9. Цогтцэций сумын бэлчээрийн төлөв байдлын нөлөөллийн үзүүлэлт

№	Үзүүлэлт	Хэмжээ /га/
1	Нийт талбай	232433
2	Их талхлагдал	41298
3	Дунд зэргийн талхлагдал	32657
4	Алслагдсан	128194
5	Уст цэг хүрэлцээгүй	28709
6	Гуу жалга гарсан	-
7	Бохирдсон	-
8	Хортон мэрэгчидтэй	-
9	Авто генийн нөлөөтэй	1575
10	Техногенийн нөлөөтэй	-

Бэлчээр усжуулалт

Нутаг бэлчээрийг жигд ашиглах, талхлагдлаас гарахад бэлчээрийн усан хангамж маш чухал нөлөөтэй. Дээрхээс дүгнэлт хийхэд тус суманд бэлчээрийн ачааллыг сайжруулах, жигдрүүлэх нөөц боломж байна. Үүний тулд алслагдсан бэлчээрүүдэд шинээр худаг гаргах шаардлагатай юм.

Иймээс бэлчээр усжуулалтад онцгой анхаарч, хэсэг бүлэг хүмүүс хувиараа худаг гаргах, засварлах, лайдах ажлын санаачлагыг төрийн байгууллагаас дэмжих, үүний тулд гар худаг гаргах урьдчилсан хайгуул судалгааг хийлгэх, орчмын бэлчээрийг нь тухайн хэсэг бүлэгт урт хугацаагаар эзэмшүүлэх, бэлчээр нөхөн сэргээсэн, усжуулсан хүмүүсийг урамшуулах шаардлагатай.

Хүснэгт 10. Цогтцэций сумын малчдын бүлгүүдийн бэлчээрийн ачаалал

	Малчдын бүлгийн тоо	Үүнээс 1000 га бэлчээрийн талбайд оногдох хонин толгойгоор ангилбал:			
		50 хүртэл буюу ачаалал маш бага	50-150 буюу ачаалал бага (хэвийн)	150-250 буюу ачаалал дунд зэрэг (хэвийн)	250-аас их буюу ачаалал өндөр
Цогтцэций	20	1	9	6	4
ДҮН	358	56	154	84	64

Тусгай хэрэгцээ, аялал жуулчлалын газрын ашиглалт

Байгалийн унаган төрхийг хэвээр хадгалах зорилгоор Сумын иргэдийн төлөөлөгчдийн хуралдааны 2011 оны 8 сарын 22-ны өдрийн 6/8 тоот хуралдаанаас 2 хэсэг газрыг орон нутгийн тусгай хэрэгцээнд авсан. Цэций уул орчмын 11678.6 га, сумын зүүн зүүн хойд хэсгийг хамрах 248145.32 га газар нутгийг орон нутгийн тусгай хэрэгцээнд аваад байна. Энэ нь нийт нутгийн 34%-ийг эзэлж байна.

2011 онд аялал жуулчлалын чиглэлээр шинээр жуулчны баазын зориулалтаар 2 нэгж талбар бүхий 6 га газрыг эзэмшүүлж, ашиглуулахаар, төлвөлсөнөөс 6 га газрыг эзэмшүүлсэн байна.

Зам шугам сүлжээний газар ашиглалт

Цахилгааны 0.4 шугамын өргөтгөл 10 шугамын өргөтгөлийн ажлыг 2011 оны 12 сард эхэлж, ажил гүйцэтгэлийн шатандаа явж байна. Азийн хөгжлийн банкны хөрөнгө оруулалтаар сумын төвд шинээр 2.5 км цэвэр усны шугам тавихаар төлөвлөсөн нь судалгааны шатандаа явж байна. Мөн говийн бүсийн стратегийн орд газруудыг цахилгааны эрчим хүчээр хангах зорилгоор Мандалговь – Таван Толгой – Оюу толгой чиглэлийн цахилгаан дамжуулах агаарын шугам, дэд станцын ажил хийгдэж газар олголт хийгдсэн. Мөн Баруун нарангийн уурхайгаас Ухаа худаг уурхай хүртэлх 23.8 км хатуу хучилттай авто зам, Ухаа худаг уурхайгаас Таван Толгой нисэх онгоцны буудал хүртэлх 12.8 км хатуу хучилттай авто замын газар олголтыг хийжээ. 2011 онд сумын төв найдвартай цахилгаан эрчим хүчээр хангагдсан байна.

6. ЗАМЫН СҮЛЖЭЭНИЙ ОДООГИЙН БАЙДАЛ

Авто зам

Цогтцэций сум нь авто замын сүлжээний хувьд төдий л сайн хөгжиж чадаагүй байна. Эргэн тойрны суурин газруудтай шороон замаар холбогдож байгаа. 2011 онд “Энержи Ресурс” ХХК-аас уурхайн нисэх онгоцны буудлаас Ухаа Худаг хүртэл 12 км урттай хатуу хучилттай зам тавьж ашиглалтанд оруулсан.

Зураг 4. Сумын төвийн гол замын хэсэг

Энэ зам босоо чиглэлд ойролцоогоор 2,7 км-ээр сумын төвийг дайран өнгөрч байна. Хөрсний эмзэг байдал, орон нутгийн дэд бүтцийн хөгжил, түүнчлэн хүн амын болон үйлдвэрийн төвлөрөл зэргийг авч үзвэл автозамыг сүлжээг зайлшгүй өргөжүүлэх шаардлагатай юм.

Сумын дотоод замын сүлжээ: - Сайжруулсан зам – 10 км
 - Хөрсөн зам – 40 км
 - Замын нягтрал – 1 км/км²
 - Замын алслалт – 1 км

Мөн уурхайгаас 40 км-т Ухаахудаг-Гашуунсухайт чиглэлийн 245 км урт 7,5 м-ийн өргөнтэй 100 тн-оос дээш даацтай автомашин зорчих хатуу хучилттай замын ажил хийгдэх бөгөөд Цогтцэций, Баян-Овоо, Ханбогд сумдаар дайран Гашуун сухайт хүрэх уг замын ажилд 100 гаруй сая ам.доллар зарцуулагдах тооцоо гарчээ. Замыг барих ажилд үндэсний хэмжээний 20 компани оролцох бөгөөд 1 компанид дунджаар 200 хүн ажилладаг гэнэ. Говийн хөрс муу учир зам тавихад нэлээд бэрхшээлтэйн дээр хүнд даацын машин явах зам учир олон үе давхарлаж хөрөнгө мөнгө ч их зарцуулагдана. Зам ашиглалтанд орсны дараа хүнд даацын машинаас түрээс авч зарлагаа олох аж. Замыг 2014 оны сүүлээр ашиглалтад оруулахаар төлөвлөж байна. /Схем зураг-2/

Нийтийн тээвэр

Цогтцэций сумын тээвэр, авто замын салбар нь анх 2008 онд гэрээт тээвэр зохицуулагч нэгтгэйгээр зөвхөн Улаанбаатар–Таван толгой чиглэлд 7 хоногт 1 удаа нийтийн тээврийн үйлчилгээ үзүүлж эхэлсэн бол 2010 онд салбар болон өргөжиж хот хооронд өдөр бүр 3 автобусаар үйлчилж байна. Тус салбар нь тээвэр зохицуулагч 1, билетийн касс 2 гэсэн нийт 3 албан хаагчтай үйл ажиллагаагаа явуулж байна. Үйл ажиллагаа явуулж эхэлсэн эхний жилүүдэд хот хооронд жилд 1300-1500 зорчигчид үйлчилдэг байсан бол одоо сард 1500-1800 зорчигч зорчиж байна.

Төмөр зам

УИХ-ын 2010 оын 6-р сарын 24-ний өдрийн 32 дугаар тогтоолоор баталсан “Төрөөс төмөр замын тээврийн талаар баримтлах бодлого”-ын дагуу эхний үе шатанд Даланзадгад-Таван толгой–Цагаан суварга–Зүүнбаян чиглэлд 400 км, хоёр дахь үе шатанд Ухаа худаг–Гашуунсухайт чиглэлд 267 км төмөр зам барих ажил эхэлсэн. /Схем зураг-2/

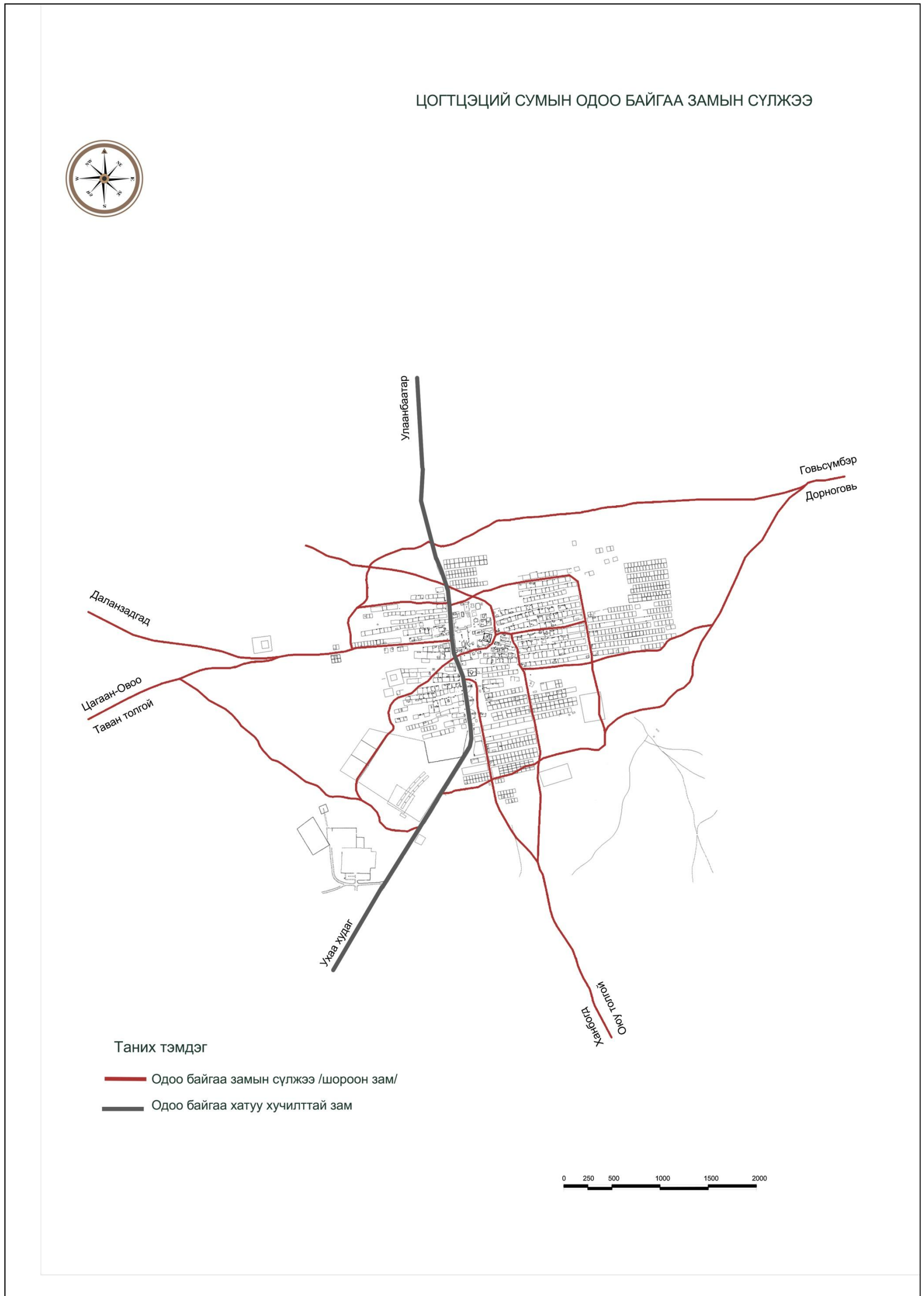
Таван толгой-Гашуун сухайт чиглэлийн төмөр замын газар шорооны ажил үргэлжилж байна. “Энержи Ресурс Рейл” ХХК-ийн “Samsung C&T” компанитай байгуулсан гэрээний эрх үүргийг журмын дагуу “Монголын төмөр зам” ТӨХК шилжүүлэн авч суурь бүтцийн барилгын ажлыг гүйцэтгэж байна. Одоогоор 12 компани ажил гүйцэтгэхээр болж, 2012 онд компаниуд 112 хоног ажиллахдаа газар шорооны ажлын 12%-ийг гүйцэтгэсэн байна.

Мөн Ухаа худаг–Гашуун сухайтын замд замын трасст орсон, газар чөлөөлөх шаардлагатай 12 айл байгаа гэсэн мэдээ байна. Ерөнхий сайдын албан даалгавар гарч орон нутгийн удирдлага төслийн ажлын явцад туслалцаа үзүүлж ажиллахыг даалгасан. Сумын удирдах түвшний хүмүүс малчдад төслийн ач холбогдлыг ойлгуулж, газар чөлөөлөхөд анхаарч ажиллахаар болжээ.

Агаарын тээвэр

УБ-Цогтцэций-УБ чиглэлд 7 хоногт 6 удаагийн тогтмол нислэгтэй байдаг бөгөөд Өмнөговь, УБ-ын хооронд 1 цаг зорчдог юм байна.

Схем зураг 8. Замын сүлжээний одоогийн байдал

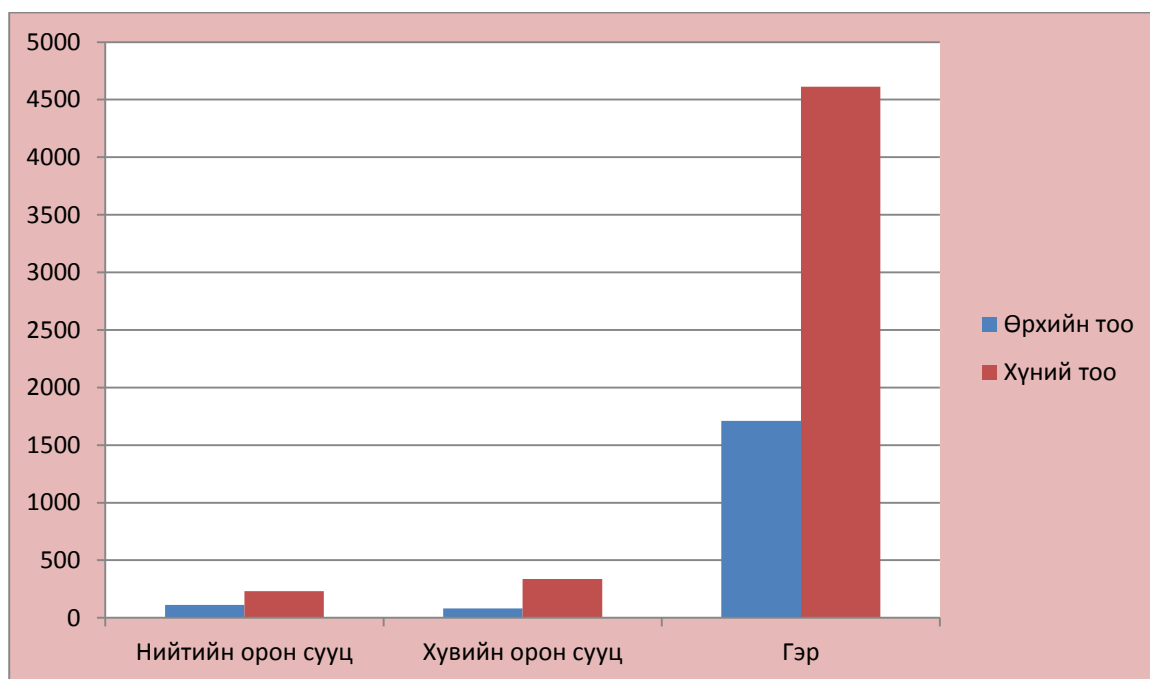

7. ОРОН СУУЦНЫ ХАНГАМЖИЙН ОДООГИЙН БАЙДАЛ

Хүснэгт 11. Хүн амын орон сууцны хангамжийн одоогийн байдал

Д/д	Үзүүлэлтүүд	Хэмжих нэгж	2012
1	Сумын хүн ам	Тоо	5859
	Өрхийн тоо	Тоо	2253
	Нэг өрхөд амьдарч буй хүний тоо	Тоо	2,6
	Орон сууцанд амьдарч буй хүний тоо	Тоо	231
	Сумын хүн амд эзлэх хувь	Хувь	4,5
	Өрхийн тоо	Тоо	111
2	Нэг өрхөд амьдарч буй хүний тоо	Тоо	2
	Хувийн орон сууцанд амьдарч буй хүний тоо	Тоо	337
	Сумын хүн амд эзлэх хувь	Хувь	6,5
	Өрхийн тоо	Тоо	80
3	Нэг өрхөд амьдарч буй хүний тоо	Тоо	4,2
	Гэр хороололд амьдарч буй хүний тоо	Тоо	4612
	Сумын хүн амд эзлэх хувь	Хувь	89
	Өрхийн тоо	Тоо	1711
4	Нэг өрхөд амьдарч буй хүний тоо	Хүн	2,7

Схем зураг 9. Орон сууцны бүрэлдэхүүн

Хүснэгт 12. Орон сууцны фонд, хангамж

Д/д	Үзүүлэлтүүд	Хэмжих нэгж	Одоогийн байдал /2012/
1	Хүн ам	Хүн	5180
	Орон сууцанд	Хүн	231
	Хувийн сууцанд	Хүн	337
	Гэрт	Хүн	4612
2	ОРОН СУУЦНЫ ХАНГАМЖ		
	Орон сууцанд	Хувь	4,5
	Хувийн сууцанд	Хувь	6,5
	Гэрт	Хувь	89
3	ОРОН СУУЦНЫ ФОНД (НИЙТ ТАЛБАЙ)		
	Орон сууцанд	м ²	7488
	Хувийн сууцанд	м ²	4160
	Гэрт	Тоо	1711
4	НЭГ СУУГЧИД НООГДОХ ТАЛБАЙ		
	Орон сууцанд	м ² /хүн	16
	Хувийн сууцанд	м ² /хүн	12

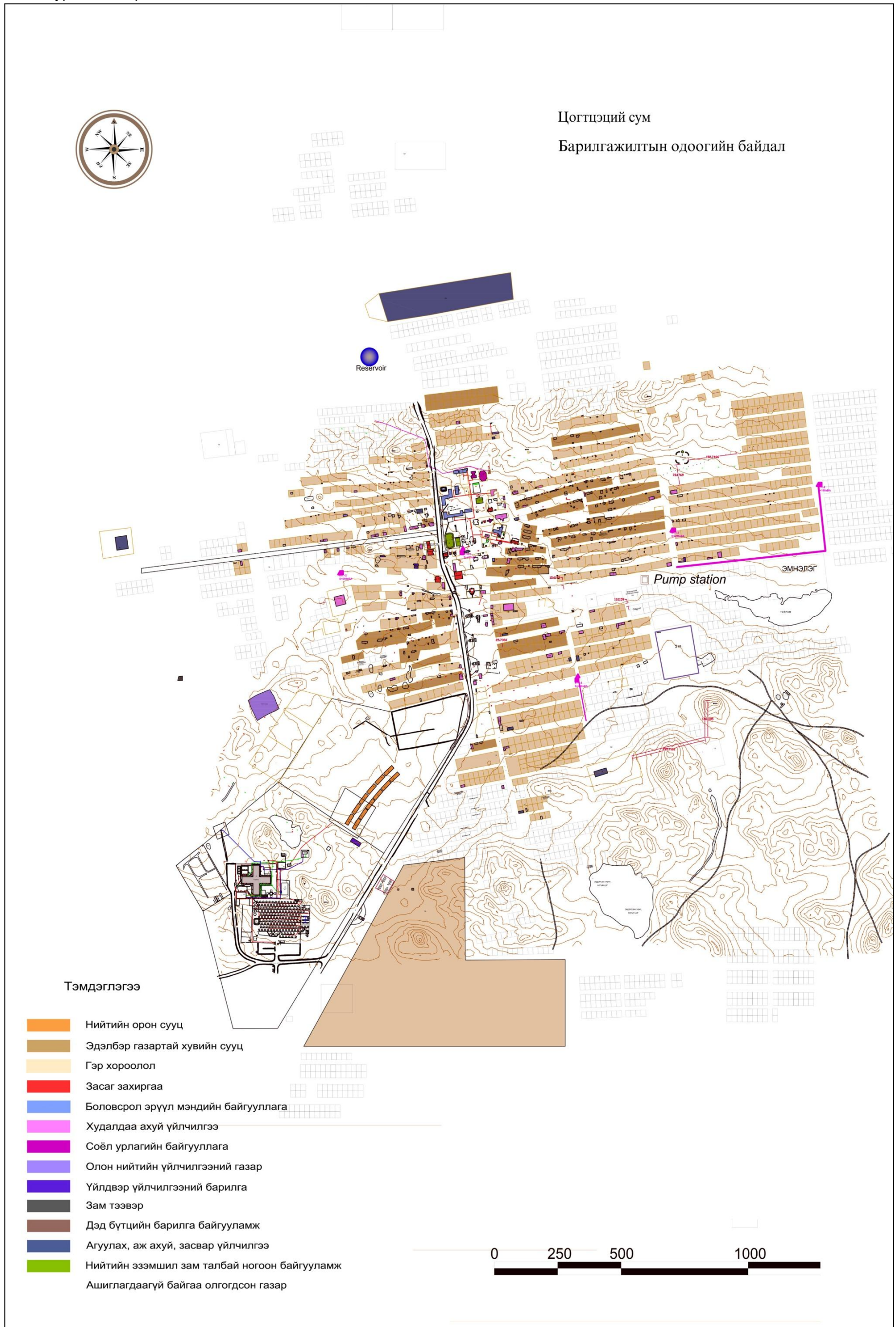
Зураг 5. Одоо байгаа орон сууцны “Цэций” хороолол

Зураг 6. Гэр хороолол болон хувийн орон сууцнуудын харагдах байдал

Схем зураг 10. Барилгажилтын одоогийн байдал

8. СОЁЛ АХУЙН ҮЙЛЧИЛГЭЭНИЙ ХАНГАМЖИЙН ОДООГИЙН БАЙДАЛ

Сумын төвийн хэмжээнд 2012 онд 440 хүүхдийн хүчин чадалтай сургууль, 75 хүүхдийн багтаамжтай цэцэрлэг, 15 ортой эмнэлэг, 150 хүний суудалтай соёлын төв тус тус байснаас 2013 онд шинээр 50 ортой эмнэлэг баригдаж эхэлсэн бөгөөд 300 хүний суудалтай соёлын төв баригдаж ашиглалтанд ороход бэлтгэж байна. Түүнчлэн “Энержи Ресурс” ХХК болон Өмнөговь аймгийн ЗДТГ-ын хамтарсан хөрөнгө оруулалтаар 2013 оны эхэнд сумын төвийн баруун урд хэсэгт 6,9 тэрбум төгрөгийн өртөг бүхий 6749 м² талбайтай 640 хүүхдийн сургууль, 144 хүүхдийн цэцэрлэг, 100 хүүхдийн дотуур байр бүхий “Мөрөөдөл” цогцолборыг барьж ашиглалтанд оруулсан байна.

Зураг 7. “Мөрөөдөл” цогцолбор

Барилга байгууламжийн хувьд нэн орчин үеийн дэвшилттэй болсноос гадна сургалтын менежментийн хамгийн орчин үеийн аргачлал нэвтэрсэн, англи хэлийг гүнзгийрүүлэн заах хөтөлбөртэй, нэг ээлжээр хичээллэдэг, хичээлээс гадуурх хөтөлбөр, дугуйлангийн сургалттай гээд олон давуу талтай юм байна.

Т.Борын нэрэмжит ЕБС нь 1929 оны намар Сэвхүүл гэдэг газар анх байгуулагдсан түүхтэй. Энэ үедээ 40 сурагч 2 багштайгаар хуучин монгол бичиг зааж үйл ажиллагаагаа эхэлжээ. Одоо бол 52 багш, 800 гаруй хүүхэдтэй байгаа бөгөөд дотуур байрандаа 170 гаруй сурагч аваад байна. Сургуулийн барилгын төслийн хүчин чадал 440 сурагч бол дотуур байрных 155 сурагч юм байна. Сургуулийн сургалтын орчин, материаллаг бааз дээшилж интернет, цахим сүлжээнд холбогджээ.

Зураг 8. Ерөнхий боловсролын сургууль

Цогтцэций сумын 6-р цэцэрлэг 1962 онд 2 гэр 5 ажилтантайгаар анх нээгдсэн. Уг цэцэрлэгийн барилга нь 1976 онд баригдсан бөгөөд 90 хүүхдийн хүчин чадалтай. Тогтвортой амьжиргаа төслөөр 2007 оноос хойш ширээ сандал, ор, хөнжил, гудас, тоглоом болон гадаа тоглоомын талбайг тохижуулж, гал тогооны иж бүрэнн цахилгаан тоног төхөөрөмжөөр хангах зэрэг 20 гаруй сая төгрөгний хөрөнгө оруулалт хийгдсэн. 2012 онд өргөтгөл хийж 2 анги шинээр нэмж одоогийн байдлаар 180 хүүхэд хүлээн аваад ажиллаж байна.

Зураг 9. Цэцэрлэг

Уул уурхайн үйлдвэрийн хүнд хүчир ажилд алжаасан ажиллагсдыг янз бүрийн хугацаанд байгалийн сайханд амрах замаар эрүүл мэндийг дэмжих бодлого зайлшгүй чухал болоод байна. Зам барих асуудлыг бүрэн шийдтэл нүүрс тээвэрлэдэг том машинуудын тоос сул хөрстэй нутгийг битүү бүрхсээр л байх нь. Мөн баруун урд зүгт байрлах олборлолтын талбайгаас маш их хэмжээний тоос ирдэг. Тоосжилт бол энэ суманд тулгараад байгаа нилээн том асуудал юм. Мал эмнэлгийн хүрээлэнгийн мэргэжилтэн нүүрсний тээврийн зам дагуу бэлчээрлэдэг малыг шинжилж үзэхэд уушгинд нь уут үүсч, элсээр дүүрсэн байна гэсэн шинжилгээний хариу гарсан байна. Нүүрсний тээврийн их тоос шороо малд төдийгүй тэнд аж төрж буй хүмүүс, нэн ялангуяа бага насны хүүхдэд ч нөлөөлж байна. Сумын эмнэлэгт үзүүлэхээр ирсэн бага насны хүүхдүүдийн ихэнх нь тоосноос үүдсэн харшил, ханиад томуу туссан байдаг байна.

Одоогийн байдлаар Цогтцэций сумын эрүүл мэндийн барилга байгууламжууд сумын төвдөө хэт төвлөрсөн байгаагаас төслийн хүчин чадлын даац хэтэрсэн, иргэддээ хүрч үйлчилж чадахгүй, хүн амын тав тухтай амьдрах орчинг бүрдүүлж чадахгүй байдалтай байна.

Сумын төв эмнэлэг 1936 оноос үйл ажиллагаагаа явуулсан бөгөөд одоогийн барилга 1996 онд ашиглалтанд орсон бөгөөд хүчин чадал нь 15 ор бөгөөд уг барилга 2 давхар юм байна. Олон хүн үзэж, хэвтүүлэх хүчин чадал дутмаг. Мөн хувийн эмэгтэйчүүдийн эмнэлгийн 1 давхар барилга байна.

Сумын төв эмнэлэгт 4 их эмч, 5 бага эмч, 5 сувилагч ажиллаж байгаа бөгөөд 1 их эмчид өдөрт 50 - 60 хүн ноогдоно. Тус эмнэлэгт нарийн мэргэжлийн дагнасан эмч нар, багаж тоног төхөөрөмж, рентген лаборатори, бариа заслын эмчилгээ, шүдний эмчийн үйлчилгээ нэн даруй шаардлагатай байгааг онцлон тэмдэглэв. Мөн хэвтэн эмчлүүлэгчдийн өрөө хангалтгүй, моргийн байшин, эхийн амрах өрөө стандартын шаардлага хангаагүй, мэс заслын болон халдвартын тусгай тасаг, өрөөгүй байна. Сумын төвд шүдний 2 хувийн эмнэлэг байдаг ч тогтвортой ажилладаггүй гэнэ.

Зураг 10. Сумын эмнэлэг /нүүрэн тал/

Сумын эмнэлэг /хажуу тал/

Хүрэлцээ муутай, ачаалал ихтэй эмнэлгээр 2012 оны эхний хагас жилийн байдлаар 0 - 2 хүртэлх насны 80 гаруй хүүхэд хэвтэж эмчлүүлснээс 75 хувь нь тоосжилт болон бохирдсон агаартай холбоотой харшил, бронхит гэх мэт амьсгалын замын өвчнөөр өвдсөн гэсэн мэдээ байна.

Зураг 11. Эмэгтэйчүүдийн эмнэлэг

Зураг 12. Эмийн сан

Зураг 13. ЗДТГ-ын байр болон соёлын төв

Цогтцэций сумын АДХГЗахиргаа нь 1992 онд УИХ-ын 23-р тогтоолоор ЗДТГазар болон зохион байгуулагдсан бөгөөд дээрх шинэ байр нь 2012 онд ашиглалтанд оржээ. Сумын тамгын газар одоогийн байдлаар 14 орон тоотой дэргэдээ татварын хэлтэс, нийгмийн даатгалын тасаг, цагдаагийн тасаг, ус цаг уурын албад, байгаль хамгаалагч, “Тогтвортой амжиргаа төсөл” зэрэг тасаг, албад төрийн үйл ажиллагааг явуулдаг.

Сумын соёлын төв нь 1962 онд байгуулагдсан ба барилга нь 1996 онд ашиглалтанд орсон, 150 суудалтай, номын сан нь 15 суудал 12.0 мянган номын фондтой. 1998 онд их засвар, 2003 онд урсгал засвар хийсэн боловч барилгын материал нь чулуу учраас барилга ерөнхийдөө элэгдэлд орж муудсан. Одоогоор 5 хүний бүрэлдэхүүнтэй ажилладаг. 2004 онд тогтвортой амьжиргаа төслөөр хөгжим техникийн хэрэгслийг шинэчилсэн.

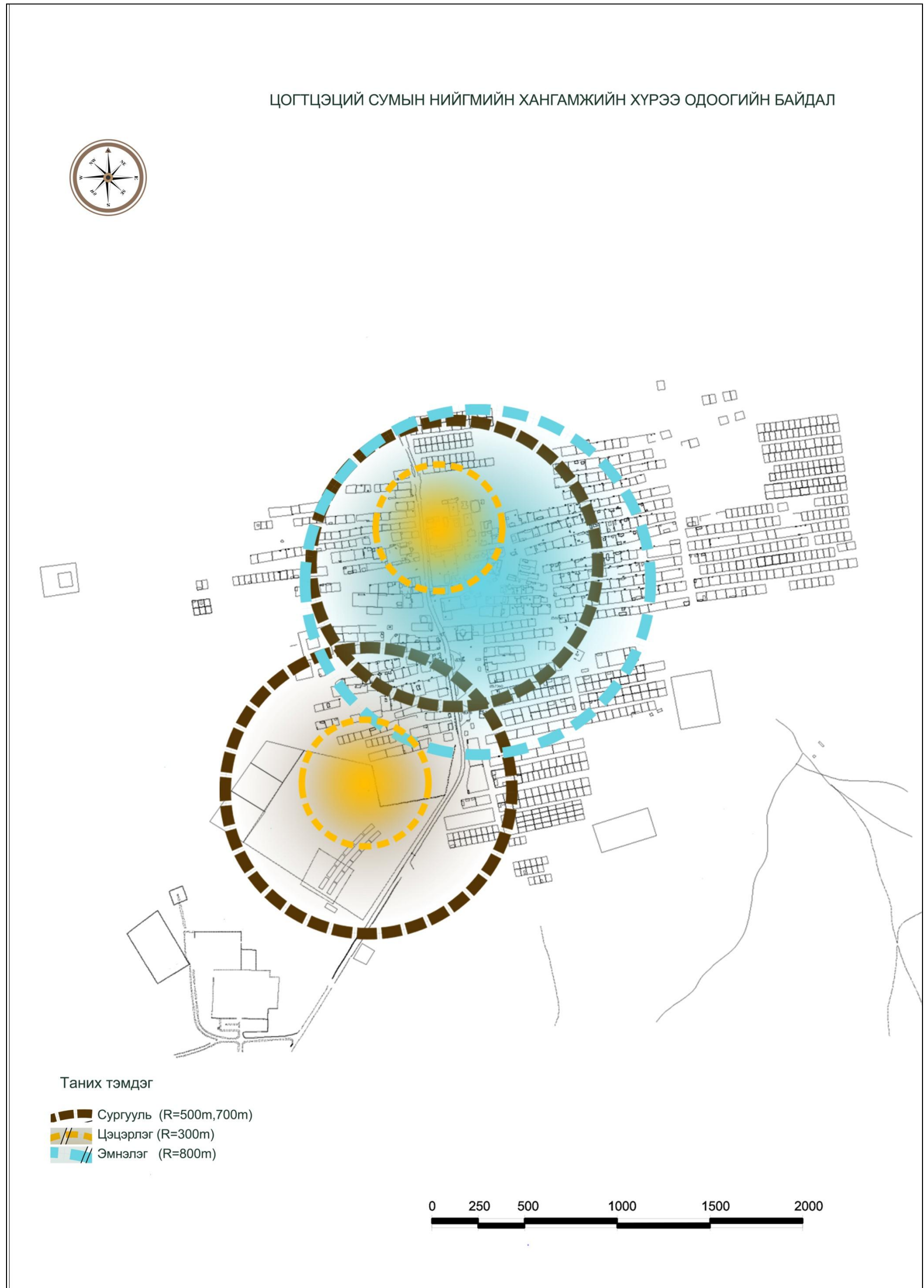
2000 онд “Цог-Өрнөх” ОНӨААТҮГазар шинэчлэн байгуулагдсан бөгөөд дулаан, цахилгаан эрчим хүч үйлдвэрлэж, зохицуулалтаар хангаж түгээдэг халуун ус, үсчин зэрэг үйлчилгээний салбаруудтай, 14 ажиллагсадтай. 2011 оноос “Энержи Ресурс” компаний цахилгаан станцад холбогдон сум 24 цагийн цахилгаан эрчим хүчээр хангагдсан. Одоогийн байдлаар ЦДАШ-д 1000 гаруй өрх 50 гаруй ААНБ, үйлчилгээний газрууд холбогдож цахилгаан эрчим хүчээр хангагдаж байна. Мөн Хаан, Хас, Голомт, Хадгаламж, Капитал зэрэг банкны салбарууд иргэдэд үйлчилж байна.

Нийт 130 гаруй аж ахуйн нэгж байгууллага үйл ажиллагаа явуулж байгаагийн ихэнх нь хүнс голлосон худалдаа наймаа эрхэлдэг. Уул уурхай дагасан хөдөлгөөнт хүн амтай холбоотойгоор зочид буудал нэлээд олширсон. 2012 оны 8-р сард “Номадс”-ын сүлжээний зочид буудал болох “Hotel9” ашиглалтанд орсноор 3 одтой зочид буудлын үйлчилгээг үзүүлж байгаа. Төвийн зүүн урд хэсэгт шинээр эмнэлэг төлөвлөгдөөд байгаа ч одоогоор хэрэгжилтийн шатандаа ороогүй. Түүнчлэн олон тооны аж ахуйн нэгж үйл ажиллагаагаа явуулдаг боловч хог хаягдлын тогтсон менежмент төлөвлөлт байхгүй байна.

Зураг 14. Худалдаа, үйлчилгээний зарим барилга байгууламжууд

Схем зураг 11. Соёл ахуйн үйлчилгээний хангамжийн хүрээний одоогийн байдал

9. АЖ ҮЙЛДВЭРИЙН САЛБАРЫН ОДООГИЙН БАЙДАЛ

Улсын болон төвийн бүсийн бодлогын хүрээнд юун түрүүнд стратегийн орд газруудыг хамгийн оновчтой шийдлээр, байгаль орчинд аль болох сөрөг нөлөө үзүүлэхгүй, ээлтэйгээр ашиглаж эдийн засгийн өсөлт бий болгож, ажилгүйдлийн хэмжээг багасгах, цаашдын тогтвортой хөгжлийн үндэс суурийг бататган сайжруулах зорилго тавьсан байна.

Өмнөговь аймаг нь стратегийн орд газруудыг ашиглаж хөгжихдөө дотроо 3-н бүс болж хуваагдан хөгжих бөгөөд тус тусын онцлогтой загвараар хөгжихөөр төлөвлөгдөөд байгаа. Тогтвортой хөгжлийг бий болгохын тулд бүсүүдийн байгаль орчин, ЭЗ, нийгмийн асуудлуудыг цогцоор шийдвэрлэх зорилт бодлогуудыг гаргасан байна.

Цогтцэций сум нь уул уурхайн олборлох үйлдвэрлэлийг хөгжүүлж ЭЗ-ийн эрчимтэй өсөлтийг бий болгож цаашид дан уул уурхайгаас хараат биш өөр бусад үйлдвэрлэлийг хөгжүүлэх замаар байнгын тогтвортой хөгжилтэй байхыг эрмэлзэж байна. Үүний тулд жижиг дунд үйлдвэрлэл эрхлэгчдийг бүхий л бололцоотой талаас нь дэмжин эрхзүйн орчинг нь бүрдүүлж өгөх шаардлагатай байна. Жижиг дунд үйлдвэрлэл эрхэлж өөрсдийн хэрэгцээгээ хангаж, цаашлаад бүтээгдэхүүнээ гадагш экспортлох алсын харааг тавьж байгаа. Өөрийн нутаг дэвсгэр дээрх түүхий эдэд эцсийн шатны бүтээгдэхүүн болтол боловсруулалт хийж экспортолсноор дотоодод ихээхэн ашиг тустай гэж үзэж байна. Ингэхдээ уламжлалт МАА-гаа зэрэг хөгжүүлэн авч явахыг чухалчилна. Үйлдвэрлэлийн салбаруудыг дэмжихдээ байгаль орчны тэнцвэрт байдлыг алдагдуулахгүй байх бодлогыг баримталж, хүний буруутай үйлдлээс болсон аливаа хор хөнөөлийн эсрэг байнгын арга хэмжээ авч, газар орны эрүүл байдлыг хадгалан авч үлдэх бодлого хэрэгжүүлэх хэрэгтэй.

Цогтцэций сумын нутаг нь чулуун нүүрс, гөлтгөнө, галд тэсвэртэй шавар, алт, зэс, хужир зэрэг эрдэс баялгаа хөрсөн дороо агуулснаас гадна эдийн засгийн голлох салбар нь уул уурхайгаас гадна мал аж ахуй юм. Цогтцэций сум нь Гэсэр гэлэнгийн домогт хурдан хул мориор овголсон Говь шанхын хурдан удмын сүргээрээ алдартай. Мөн Ханын хэцийн хүрэн, Галбын говийн улаан зэрэг шилмэл омгийн тэмээтэй. Сумын бренд бүтээгдэхүүн нь коксжих чанартай нүүрс, ингэний айраг, цагаан идээ юм.

Сумын төвд үйл ажиллагаа явуулж буй бизнесийн байгууллагууд голдуу жижиг бизнесийнхэн байдаг. Ерөнхий төлөвлөгөөний багаас зохион байгуулсан уулзалт ярилцлагад оролцогчид жижиг, дунд үйлдвэрлэлийг хөгжүүлэх, түүнчлэн хөдөө аж ахуй болон газар тариалангийн бизнесийг хөгжүүлэх боломжийг ихэд сонирхож байсан. Уул уурхайгаас хараат бус ажлын байрыг бий болгохыг чин сэтгэлээсээ хүсч байв. Шинэ газар ашиглалтын төлөвлөгөөнд эдгээр үйл ажиллагааны зориулалтаар газар олгох асуудлыг тусгах хэрэгтэй юм. Үүнээс гадна Орхон-Говь төслийг нийтээрээ их дэмжиж байв.

Хүснэгт 13. Одоо байгаа үйлдвэрийн газруудын жагсаалт

№	Үйлдвэрийн нэрс	Үйлдвэрлэх бүтээгдэхүүн		Байршил	Тайлбар
		Нэр	Хэмжих нэгж		
1	“Энержи Ресурс” Нүүрс баяжуулах үйлдвэр	Нүүрс	мян.тн	УХ	МХЦБ, Аймгийн ХХ 2012 оны байдлаар 3100 ажилчны 700-аад нь орон нутгийн иргэд
2	“Энержи Ресурс” Цахилгаан станц	Эрчим хүч	МВт	УХ	МХЦБ
3	Зүүн Цанхийн “Эрдэнэс Таван Толгой”-н нүүрс олборлох үйлдвэр	Нүүрс	мян.тн	ЗЦ	МХЦБ, Аймгийн ХХ
4	“Болор” усны үйлдвэр	Цэвэр ус	мян.л	Сумын төвдөө	Хувийн цех
5	Талх нарийн боовны цех	Талх, нарийн боов	кг	Сумын төвдөө	Хувийн цех
6	Уурын зуух	Дулаан		Сумын төвдөө	Сумын төвийнхөө цөөн хэдэн байшинг дулаанаар хангана
7	Уурын зуух	Дулаан		Сумын төвдөө	1.4кВ-1ш, 2.8 кВ-2ш зуух ажиллаж байна
8	Түүхий эд авах цэг	Төмөр	тн	Сумын төвдөө	Төмрийн хаягдал авдаг хувийн эзэмшил цэг.
9	Цэвэрлэх байгууламж (“Энержи Ресурс”)	Бохир	м ³	Сумын төвийн захад	“Энержи Ресурс” байгуулсан. 1200 м ³ багтаамжтай.
10	Тоосгоны үйлдвэр	Тоосго	м ³	Сумын төвийн захад	Хувийн үйлдвэр
11	Блокны үйлдвэр	Блок	м ³	Сумын төвийн захад	Хувийн үйлдвэр
12	Хэрчсэн гурилын үйлдвэр	Хэрчсэн гурил	кг	Сумын төвдөө	Хувийн цех

10. ИНЖЕНЕРИЙН ХАНГАМЖИЙН ОДООГИЙН БАЙДАЛ

Тус суманд хамгийн түрүүнд шийдэж өгөх шаардлагатай асуудал бол инженерийн шугам сүлжээ юм. Усан хангамж хангалтгүй. Цахилгаанаа “Энержи Ресурс”-аас өндөр үнээр авч байна. Сумын зүүн урд хэсэгт байдаг цэвэрлэх байгууламж нь 1200 м³ багтаамжтай. Зөвхөн ЕБС, дотуур байр, цэцэрлэг, эмнэлэг, татварын хэлтэс зэрэг нь сумын төвд байрлах уурын зуухнаас дулаанаа авч байна. Үүрэн холбооны 3 оператор байна. Сумын нийт өрхийн 98%, малчин өрхийн 92 % нь гар утас хэрэглэж байна. Шилэн кабельд холбогдоогүй, ганц ЕБС интернэт, дотоод сүлжээнд холбогдсон.

10.1 Усан хангамж, ариутгах татуурга

Тус сумын төвд усан хангамжийн нэгдсэн систем байхгүй боловч захиргааны барилгын орчимд хэсэгхэн усан хангамжийн системтэй бөгөөд энэ систем нь “Энержи Ресурс” компанийн усан хангамжийн системтэй холбогдсон. Мөн уг системээс сумын төвийн ус түгээгүүрийн цэгт сумын төвийн иргэдийн усан хангамжид зориулж тодорхой хэмжээний ус нийлүүлдэг. “Энержи Ресурс” компани тус сумын төвийн баруун хойд талд 15-20 орчим км-т байдаг газар доорх усны нөөцийн талбайгаас унд, ахуйн болон үйлдвэрлэлийн хэрэгцээний усаа авч ашигладаг. Түүнээс гадна сумын төвд хувийн эзэмшлийн нилээд хэдэн худаг гэр хорооллын оршин суугчдын хашаанд байдаг боловч тэдгээрийн талаар нэгдсэн бүртгэл судалгаа байдаггүй. Ер нь сумын төвд ус түгээгүүрийн 4 цэг ажилладаг бөгөөд 2 нь хувийн эзэмшигчдийн мэдэлд ажилладаг. Тус сумын төвийн усны асуудал хариуцдаг мэргэжилтнээс авсан мэдээллээс үзэхэд өнөөдрийн байдлаар сумын төвийн бүртгэлтэй байгаа усны хэрэглээ өдөрт 150 м³ байгаа ба харин бодит хэрэглээ нь их биш гэхэд 300 м³/хон орчим байгаа гэж үзэж байна. Үүнээс “Энержи Ресурс” компанийн ус түгээх 2 шугамаар сард 700 м³ буюу өдөрт 24 м³-ийг өгдөг. Энэ нь сумын төвийн нийт бүртгэгдсэн хэрэглээний зургааны нэгтэй тэнцүү байна. Үүнээс гадна хувийн эзэмшлийн худгууд орчин тойрондоо байгаа айлуудыг усаар хангадаг. Ус түгээгүүрийн цэг усаа хэрэглэгчдэд 1 литрийг 2 төгрөгөөр борлуулдаг. Заримдаа хувийн хэрэглэгчид үүнээс дээгүүр үнээр борлуулдаг. “Энержи Ресурс”-ээс сумын төвийн ус түгээгүүрийн 2 цэгт цэвэршүүлж ариутгасан ус¹, харин сумын

1 “Энержи Ресурс” ХХК-ийн ашиглаж буй ундны ус цэвэршүүлэх урвуу осмос (УО)-ын төхөөрөмж нь худгийн усан дахь элдэв хольц, эрдэс давсыг шүүж халдваргүйжүүлэн ундны усанд хэрэглэхэд тохиромжтой болгон цэвэршүүлэх ба боловсруулагдах ус нөөцлөх бак болон насосууд, төмөр/марганц шүүх шүүлтүүр, хэт ягаан туяагаар ариутгах төхөөрөмж болон УО-ын урьдчилсан шүүлтүүр, УО-ын модуль, өндөр даралтын насос, тунлах станцууд, С1Р (цэвэрлэгээний) төхөөрөмжүүдийг багтаасан “урвуу осмос”-ын давс шүүх төхөөрөмж, цэвэршүүлсэн ус нөөцлөх бак, дамжуулах насосуудыг багтаасан байна. Төхөөрөмжийн үндсэн ажиллагаа нь эхлээд боловсруулагдах (эрдэс, давстай) ус төмөр/марганцыг шүүх шүүлтүүр болон таван микроны урьдчилсан шүүлтүүрээр дамжаад улмаар шүүгдсэн ус нь өндөр даралтын насосоор УО-ын мембранд шахагдан орно. Урвуу осмосоор шүүгдсэн ус нь ойролцоогоор чөлөөт ионуудаас 97- 98%, бусад хольцоос 99% цэвэрлэгдсэн байдаг. (Энэхүү шүүх технологи нь элсэн шүүлтүүр, идэвхижүүлсэн нүүрсэн шүүлтүүр, [картридже] шүүлтүүр болон мембран шүүлтүүрээс бүрдсэн орчин үеийн технологийн цогц шийдэл юм.) Нийт түүхий усны 75%-ыг цэвэрлэж 25% буюу концентрацтай усыг хаялгүй үйлдвэрийн технологийн усны шугам руу нийлүүлдэг нь 100% хаягдалгүй байгаль орчинд ээлтэй ундны ус цэвэршүүлэх систем болж чадсан. Цагт 6.3 м³ цэвэрлэсэн усыг гаргах чадалтай төхөөрөмж юм.

төвийн хэсэгчилсэн сүлжээнд холбогдсон байгууллагуудад түүхий ус нийлүүлдэг. Бусад худагас олборлодог усыг цэвэршүүлэн ариутгадаггүй шууд ард иргэдэд өгдөг.

УСАН ХАНГАМЖИЙН ЭХ ҮҮСВЭР

Усны хагалбарын хувьд төв азийн гадагш урсгалгүй усны ай савд багтдаг. 2006 оны тооллогоор Улаан нуур, Шаазангийн нуур, Хагийн улаан нуур зэрэг цөөн хэдэн нуур, арваад жижиг гол, булаг, цөөрөм тоологджээ. Нийт нутгийн 64 хувь буюу 465.6 мян.га талбай нь газар доорх усны нөөц бага ангилалд ордог.

2013 онд БОНХЯ-аас авсан материалаас үзэхэд Цогтцэцийн орчинд байгаа газар доорх усны нөөцийн талбай Наймантын хөндийд $Q = 117$ л/с, буюу $10,108.8$ м³/хон Наймдайн хөндийд $Q = 112.5$ л/с, буюу $9,720$ м³/хон, нийтдээ 229.5 л/с буюу $19,828,8$ м³/хон газар доорх усны батлагдсан нөөцтэй байна.

Нөгөөтэйгүүр дээрх мэдээллээс үзэхэд Энержи Ресурс (12.0 л/с) болон нүүрс баяжуулах үйлдвэр (90.0 л/с) өдөрт хэрэглэдэг ус нийтдээ $Q = 90.0$ л/с + 12.0 л/с = 102.0 л/с буюу ойролцоогоор 8800.0 м³/хон болж байна. Үүний зэрэгцээ уурхайн шүүрлийн ус 12.6 м³/ц буюу 3.5 л/с байгаа бөгөөд үүнийг уурхайн тоосжилтыг дарахад ашигладаг. Харин үйлдвэрээс гарч буй 6360 м³/хон буюу 73.6 л/с хаягдал усыг бүрэн цэвэрлэн үйлдвэрт эргүүлэн ашигладаг². Иймд газар доорх усны нөөцөөс авч ашиглах усны хэмжээ энэ дүнгээр буурна гэсэн үг юм.

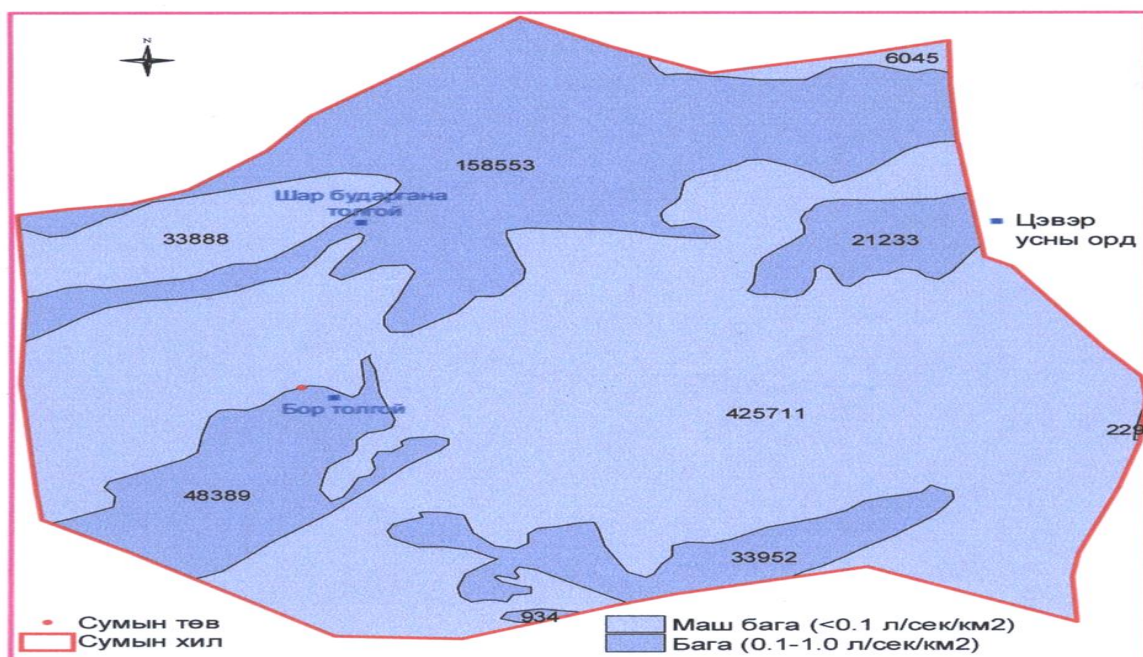
Дашрамд дурдахад “Эрдэнэс таван толгой” ХК усан хангамжийн өөрийн 4 худагтай одооны байдлаар өдөрт нийтдээ 20 л/с ус авч ашигладаг. Цаашдаа усан хангамжаа шийдэх газар доорх усны нөөцийн хэд хэдэн хувилбартай гэж мэдэгдэж байсан. Үүний нэг л гэхэд Балгасын улаан нуур бөгөөд энэ нь 400 гаруй л/с газар доорх усны батлагдсан нөөцтэй.

“Орон нутгийн таван толгой” ХХ компани өөрийн 3 гүний худагтай гэхдээ одоохондоо үйл ажиллагаа явуулаагүй байна.

2030 он хүртэл хийгдэх төлөвлөгөөнд усны хайгуул хийгдэх шаардлагатай байна. Аймгийн захиргаанаас ганц сумын усны хэрэгцээнд зориулж тусдаа эх үүсвэр олж ашиглах боломжгүй гэж үзэж байгаа.

² Майга уулын $28,000$ м³ багтаамжтай 2 усан сан нь Канад улсын Solmax фирмэд үйлдвэрлэсэн ус үл нэвчих, үл уурших тусгай дэвсгэр хучаастай усан сантай бөгөөд технологийн усны хэрэгцээнд $56,000$ м³ усыг нөөцлөх боломжтойгоос гадна 2011 онд баригдаж дууссан уурхай ус шүүрүүлэлтийн системээс гарах усыг технологийн усан санд юүлэн үйлдвэрийн усны хэрэгцээнд ашиглана. Энэ нь хойд Канадын хүйтэн уур амьсгалтай нөхцөлд туршигдан, батлагдсан технологийг ашигласан ус үл шүүрэх, ууршилтаас хамгаалах HDPE дэвсгэр, хучаастай усан сан юм. Уг материалыг Канадын Solmax фирмэд үйлдвэрлэсэн. Майга уулын усан сангаас гол хэрэглэгчид болох нүүрс баяжуулах үйлдвэр, цахилгаан станц болон уурхайн бусад байгууламжийн технологийн хэрэгцээт усыг нөөцлөн хангана. (Үйлдвэрт ашигласан усыг цэвэрлэн эргүүлж ашигладаг энэ дэвшилтэт технологийг Оюутолгой болон САҮЦ-т нэвтрүүлүүштэй байна.)

Схем зураг 12. Цогтцэций сумын газар доорх усны нөөц

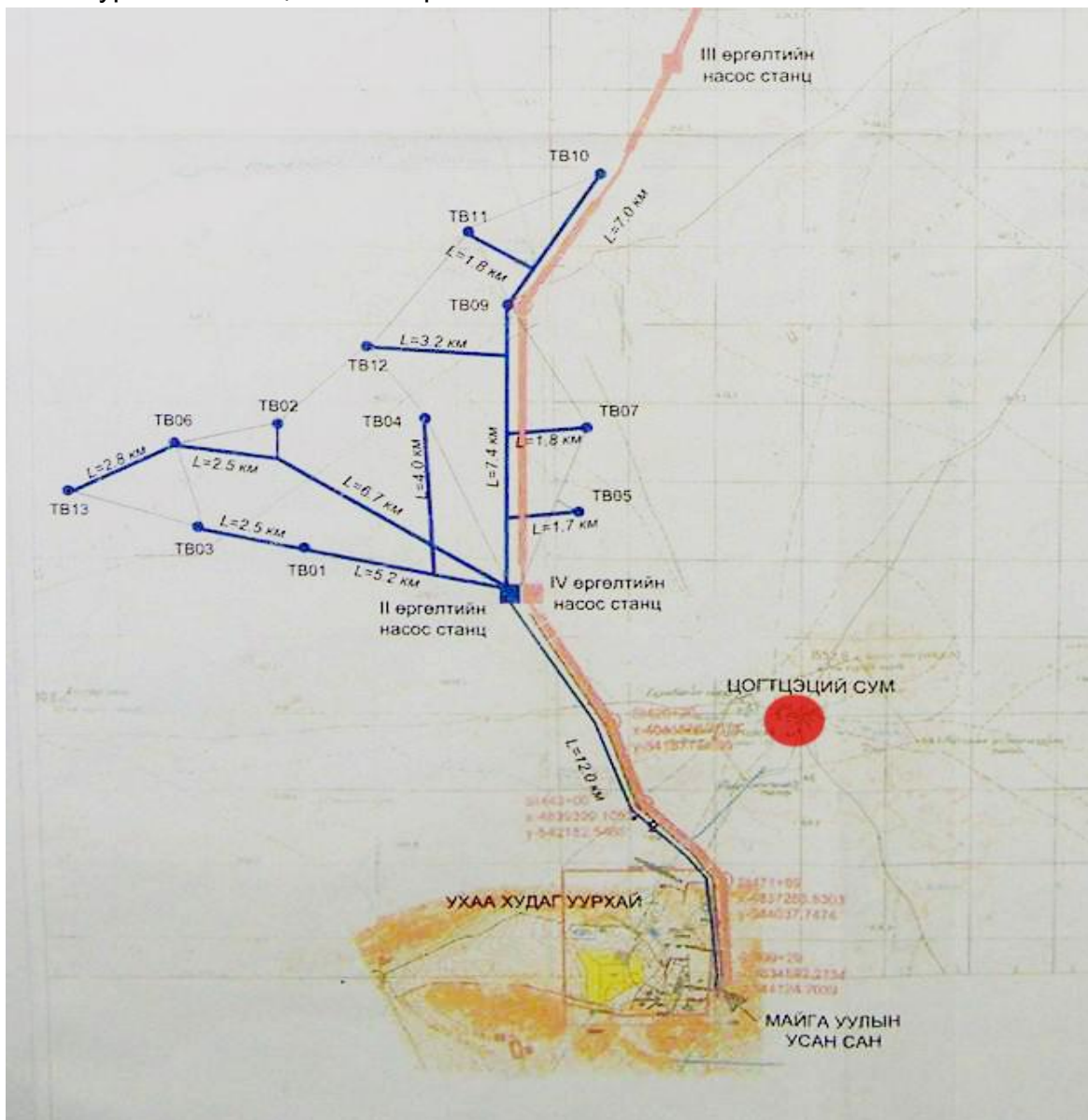

Хүснэгт 14. Сумын төвд “Энержи Ресурс”-ээс нийлүүлдэг усны хэмжээ

№	Хэсэгчилсэн сүлжээнд холбоотой байгууллагууд	м ³ /сар
1.	Голомт банк	16
2.	Хас банк	24
3.	Хадгаламж банк	15
4.	Нумадс	260
5.	Тамгийн газар	6
6.	Ус түгээгүүрийн цэг №1	138
7.	Ус түгээгүүрийн цэг №2	247
Нийт дүн		706

Эх сурвалж: “Энержи Ресурс”-ээс авсан мэдээлэл
Улаанаар: Цэвэршүүлсэн ус өгч буй цэгүүдийг тэмдэглэв.

Схем зураг 13. Уст цэгийн байрлал

УС АШИГЛАЛТ, УС ДАМЖУУЛАЛТ

Нутаг бэлчээрийг жигд ашиглах, талхлагдлаас гаргахад бэлчээрийн усан хангамж маш чухал. 2006 оны байдлаар гүн өрмийн 10, бетон хашлагат 3, богино яндант 8, энгийн уурхайн 149 нийт 170 худаг ашиглагдаж байсан. Эдгээр худаг нь нийт нутгийн 48 хувь буюу 350 мян.га бэлчээрийг усаар хангаж байна. Бусад бэлчээр нь зөвхөн өвлийн улиралд цастай үед ашиглах боломжтой байна. Иймээс бэлчээрийн усжуулалтанд онцгой анхаарч хэсэг бүлэг хүмүүсийг худаг ус гаргах, лайдах ажлыг зохион байгуулах дэмжих нь чухал юм. 2011 оны жилийн эцсийн байдлаар инженерийн хийцтэй өрөмдмөл худаг 32, богино яндант худаг 13, энгийн уурхайн худаг 155 нийт 200 бэлчээрийн худаг байна. 2011 оны жилийн эцсийн байдлаар 15 булгийг бэлчээрийн усан хангамжинд ашиглаж байна.

Тус сумын төвд усан хангамжийн нэгдсэн систем байхгүй боловч захиргааны барилгын орчимд хэсэгхэн усан хангамжийн системтэй бөгөөд энэ систем нь “Энержи Ресурс” компанийн усан хангамжийн системтэй холбоотой ажилладаг бөгөөд тус сумын төвийн ус түгээгүүрийн цэгт нийт ард иргэдийн усан хангамжид зориулж тодорхой хэмжээний ус нийлүүлдэг. “Энержи Ресурс” компани тус сумын төвийн баруун хойд талд 15-20 орчим км-т байдаг газар доорх усны нөөцийн талбайгаас унд ахуйн болон үйлдвэрлэлийн хэрэгцээний усаа авч ашигладаг. Түүнээс гадна сумын төвд хувийн эзэмшлийн нилээд хэдэн худаг гэр хорооллын оршин суугчдын хашаанд байдаг боловч тэдгээрийн талаар нэгдсэн бүртгэл судалгаа байдаггүй.

Ус түгээгүүрийн 4 цэг ажилладаг бөгөөд 2 нь хувийн эзэмшигчдийн мэдэлд ажилладаг. Тус сумын төвийн усны асуудал хариуцдаг мэргэжилтнээс авсан мэдээллээс үзэхэд өнөөдрийн байдлаар сумын төвийн бүртгэлтэй байгаа усны хэрэглээ өдөрт 150 м³ байгаа ба харин бодит хэрэглээ нь их биш гэхэд 300 м³/хон орчим байгаа гэж үзэж байна. Үүнээс “Энержи Ресурс” компанийн ус түгээх 2 шугамаар сард 700 м³ буюу өдөрт 24 м³-ийг өгдөг. Энэ нь сумын төвийн нийт бүртгэгдсэн хэрэглээний зургааны нэгтэй тэнцүү байна. Үүнээс гадна хувийн эзэмшлийн худгууд орчин тойрондоо байгаа айлуудыг усаар хангадаг. Ус түгээгүүрийн цэг усаа хэрэглэгчдэд 1 литрийг 2 төгрөгөөр борлуулдаг. Заримдаа хувийн хэрэглэгчид үүнээс дээгүүр үнээр борлуулдаг. “Энержи Ресурс”-ээс сумын төвийн ус түгээгүүрийн 2 цэгт цэвэршүүлж ариутгасан ус¹, харин сумын төвийн хэсэгчилсэн сүлжээнд холбоотой байгууллагуудад түүхий ус нийлүүлдэг. Бусад худгаас олборлодог усыг цэвэршүүлэн ариутгадаггүй шууд ард иргэдэд өгдөг. Сумын төвд ус хадгалах тус бүр нь 500 м³ багтаамжтай 2 сантай. Сумын төвийн төсвийн болон арилжааны байгууллагуудын усны хэрэглээний тооцоог хүснэгтэд харуулав.

Сумын усны асуудал хариуцсан албаны хүнээс өгсөн мэдээгээр сумын төвд өдөрт 150 м³, сард 4500 м³ усыг хэрэглэж байна.

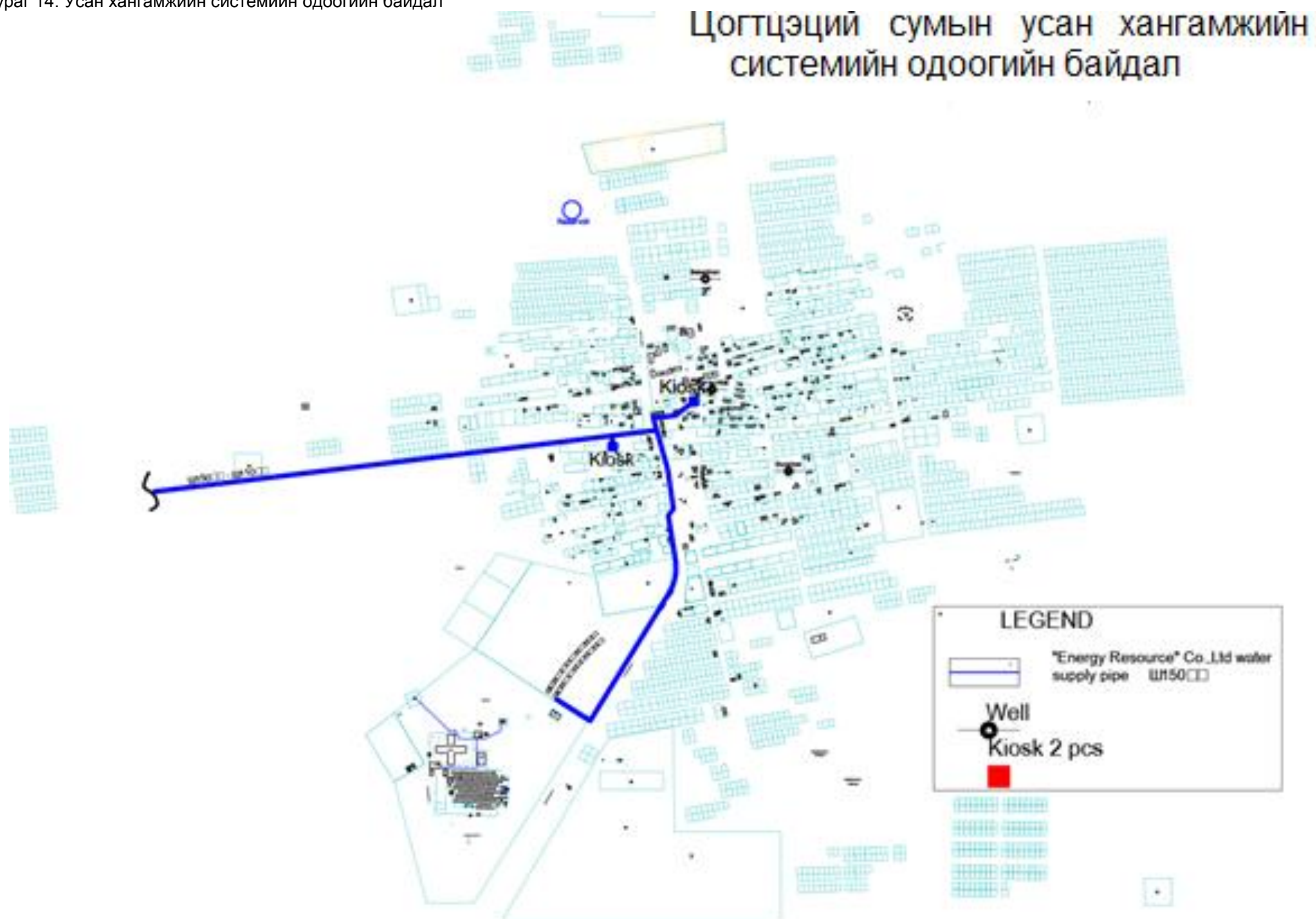
Үүнээс харахад сумын төвийн усны хэрэгцээний 16 хувийг “Энержи Ресурс” ХХК-ийн усны шугам сүлжээгээр нийлүүлдэг байна.

Хүснэгт 15. Сумын төсвийн болон арилжааны байгууллагуудын усны хэрэглээ

	Усны системд холбогдсон	м ³ /сар
1	Голомт банк	16
2	Хас банк	24
3	Хадгаламж банк	15
4	Номадс	260
5	Захиргааны байр	6
6	Ус түгээх цэг 1	138
7	Ус түгээх цэг 2	247
	Нийт	706

Эх сурвалж: “Энержи Ресурс” ХХК

Схем зураг 14. Усан хангамжийн системийн одоогийн байдал

АРИУТГАХ ТАТУУРГА

Цогтцэций сумын төвд одоогоор бохир ус зайлуулах нэгдсэн систем байхгүй. Тус сумын төвд үйл ажиллагаа явуулдаг төрийн захиргаа, үйлчилгээний байгууллагууд, аж ахуйн нэгжүүд болон гэр хорооллын айл өрхүүд хашаандаа стандартын бус жорлон, муу усны цооног уламжлалт аргаар гарган бохироо зайлуулж байна. Зарим шинэвтэр байшингууд ёроол нь онгорхой бохирын цооног булж ашигладаг. Ийм эрүүл ахуйн хэв маяг гүний усанд халдвар үүсгэх магадлалтай байгааг БОНХЯ-ны мэргэжилтнүүд анхааруулж байсан.

Гео-техникийн судалгаагаар судалгааны талбайд хөрсний ус 2-6 метрийн гүнд илрээгүй байна. Ер нь бохирын системд холбоогүй, гадаа байрладаг ердийн жорлон болон бохирын цооног(муу усны нүх) хэрэглэх нь урт хугацааны шийдэл биш учраас зохих судалгааг хийж эрүүл ахуйн хувьд зохимжтой шийдэл гаргах хэрэгтэй. Иймд ахуйн бохирыг аль болох төвлөрсөн ариутгах татуургын системд холбож зайлуулахыг зорих хэрэгтэй.

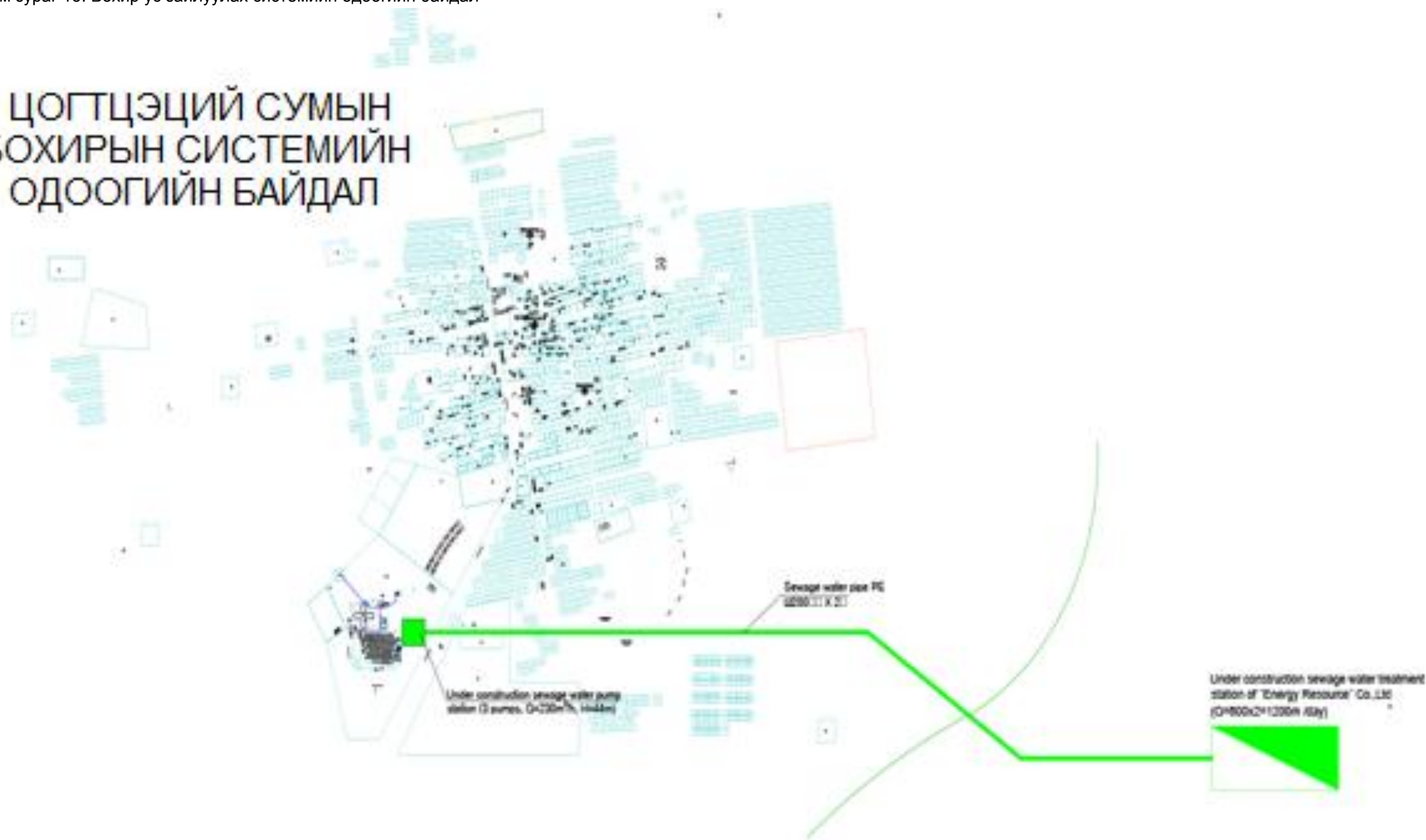
Харин сүүлийн үед байгуулсан зарим зочид буудал бохир ус цуглуулах стандартын шаардлага хангасан цооногтой бөгөөд бохироо тодорхой хугацаанд зориулалтын машинаар зөөж зайлуулдаг болж байна.

Энержи Ресурс ХХК-ийн ажилчдын хотхоны бохир ус зайлуулах систем болон хоногт 1200 м³ бохир ус цэвэрлэх чадалтай цэвэрлэх байгууламжийг 2013 онд барьж дуусгасан. Чех улсын тоног төхөөрөмж суурьлуулсан юм байна. Гэхдээ бохир ус зайлуулах энэ систем нь цэвэрлэх байгууламждаа бохироо насосоор шахаж хүргэх учир сумын төвд байгуулах өөрийн урсгалаар бохир ус зайлуулах системийг холбох техникийн боломжгүй бөгөөд тус байгууламж “Энержи Ресурс” уурхайд зориулсан тул сумын төвийнхөнд үйлчлэх боломжгүй юм.

Иймд тус сумын төв нь одоогийн байдлаар бохир усны систем байхгүй, эрүүл ахуйн шаардлага хангахгүй нүхэн бие засах газартай, муу усны нүхтэй байна. Энэ нь хөрсний усны бохирдол үүсгэх өндөр эрсдэлтэй байна. Ерөнхий төлөвлөгөөний тооцооноос үзэхэд тус сумын төвийн усан хангамжийн хэрэгцээ 2017 онд 3400 м³/хон, 2025 онд 5800 м³/ хон, мөн төдийн хэмжээний бохир ус гарахаар байгаа учраас ус хангамжийн болон ариутгах татуургын төвлөрсөн систем төлөвлөв.

Схем зураг 15. Бохир ус зайлуулах системийн одоогийн байдал

ЦОГТЦЭЦИЙ СУМЫН БОХИРЫН СИСТЕМИЙН ОДООГИЙН БАЙДАЛ

10.2 Цахилгаан хангамж

Цогтцэций сумын төвийг “Энержи Ресурс”-ийн уурхайн аманд барьсан ДЦС-ын үйлдвэрлэсэн цахилгаанаар 35кВ, 10кВ-ын Цахилгаан дамжуулах агаарын шугам (ЦДАШ)-аар дамжуулан 110/35/10кВ-ын Ухаа худаг дэд өртөөнөөс 24 цагийн туршид ханагадаг. Сумын төвийн цахилгааны ачаалал 2011 онд өдөр 500 кВт, оргил үед 700 кВт байв. Цахилгааны тасалдал үүсдэггүй учраас сумын төвийн хэрэглэгчид цахилгаан эрчим хүчний хангамжийн талаар санал гомдол гаргадаггүй. “Энержи Ресурс” цахилгаан эрчим хүчний өөр нэг дэд станцын барилга угсралтын ажлыг хийж байгаа 2014 онд уг дэд станц ашиглалтанд орно. Тус дэд станцаас “Энержи Ресурс”-ийн уурхайг мөн сумыг цахилгаан эрчим хүчээр хангах юм. Сумын захиргаа, уурхайн хооронд гэрээ хэлэлцээр хийх нь Цогтцэций сумын эх үүсвэрийг хангах бас өөр нэг боломж юм.

Зураг 15. Дэд станц

Эрчим хүчний хэрэглээг тооцохдоо гэр хорооллын иргэдийн нэг хүнд ногдох хэрэглээ өдөрт 0,28 квц, нийтийн болон амины орон сууцанд 0,35 квц–аар тооцсон. Дулааны тооцоог хийсэнтэй адил бүх баригдах байшинд суух хүн амаар тооцсон.

Хүснэгт 16. Цахилгааны хэрэгцээ(киловатт)

Байрлал	Баг 1	Баг 2	Баг 3	Нийт
Орон сууцны	2741	2202	2168	7110
Гэр хорооллын	2887	459	1011	4356
Нийт сууцны	5627	2661	3178	11467
Нийт сууцны бус	3211	1404	1735	6350
Үйлдвэрийн		2110	1039	3149
Нийт	8838	6174	5953	20965

Схем зураг 16. Цахилгаан хангамжийн одоогийн байдал

10.3 Дулаан хангамж

Халаалтын хугацаа 9-р сарны дундаас 5-р сарын дунд хүртэл үргэлжилдэг байсан бол 10-р сарын 1-ээс 5-р сарын 1-н хүртэл нэг сараар богино болжээ. Хэдий тийм боловч төсөв мөнгөний хүрэлцээгүйгээс дулааныг голдуу 10-р сарын 20-оос 5-р сарын дунд хүртэл хугацаанд өгдөг юм байна.

- Сумын төв нь 300 м дулааны шугамтай, 12 хэрэглэгчдэд хүрэх чадалтай жижиг дулааны станцтай;
- Гэр бүр тусдаа зуухтай.
- Уурхай өөрийн цахилгаан, дулааны үүсгүүртэй (80 МВ дулааны цахилгаан станц).

Сумын төвд Монголд зохион бүтээгдэж угсрагдсан дулааны 1,2 МВт хүчин чадал бүхий уурын зуух нэг байна. Сумын төвийн дулааныг уг жижиг нам даралтын зуухнаас хангаж буй бөгөөд нийт хэрэгцээ 1 Гкал орчим байна. 50-100 мм-ийн диаметртай, 300 метр урт ган хоолой бүхий дэд бүтцээр 12 арилжааны болон төсвийн байгууллагын хэрэглэгчдэд дулаан түгээж байна.

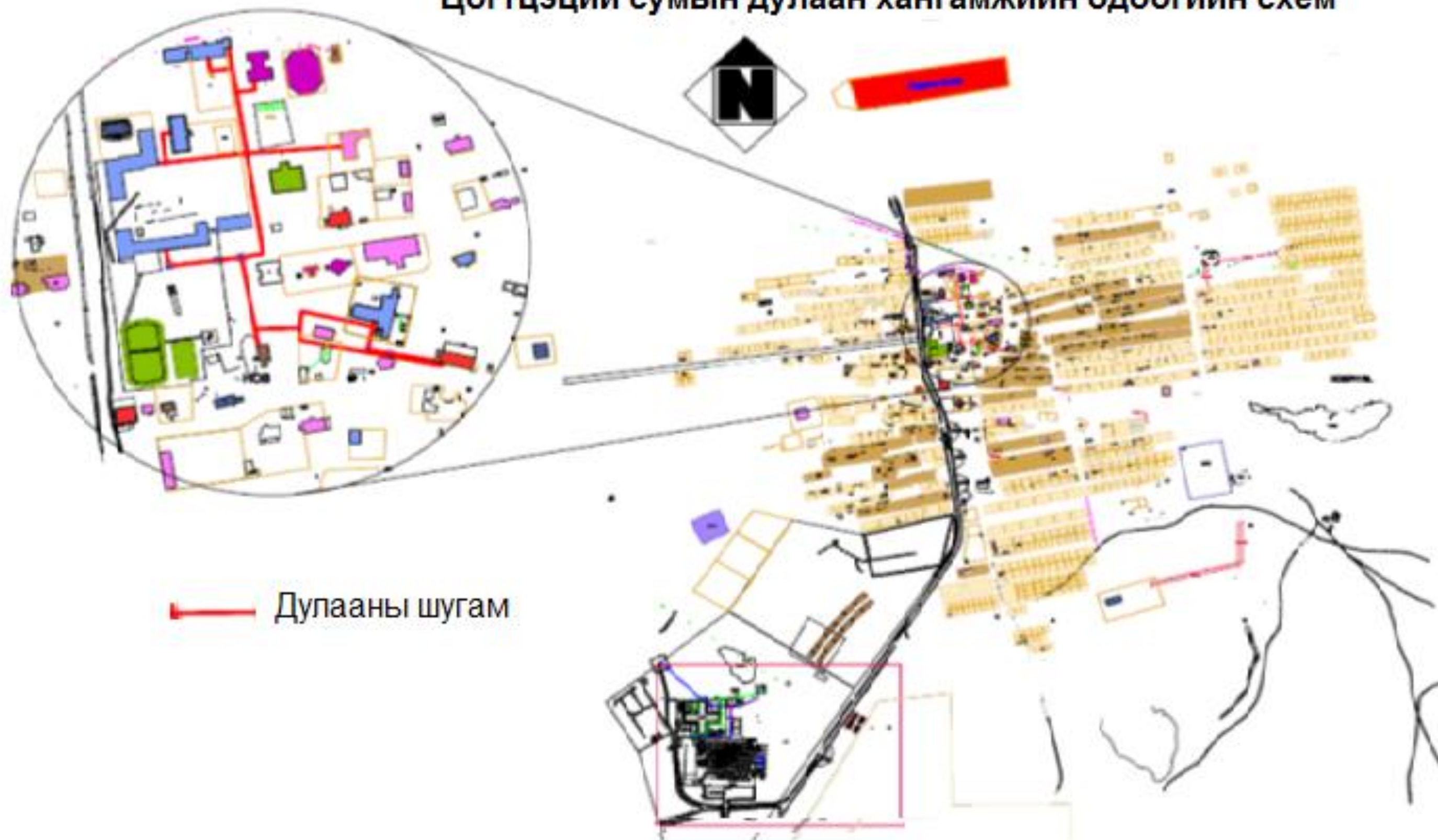
Уурын зуухны хэрэгцээнд жилд 500 тонн нүүрсийг “Энержи Ресурс”-ын уурхайгаас авдаг. Одоо ажиллаж буй дэд бүтцээр дулаан хүргэж буй хэрэглэгчдийн талбайн хэмжээг хүснэгт 17-д харуулав.

Хүснэгт 17. Дулаан хэрэглэгч төсвийн болон арилжааны байгууллагууд

	Дулаан хэрэглэгчид	Дулааны хэмжээ (м ³)
1	Сургууль	11,206
2	Захиргааны байр	1,600
3	Хуучин захиргааны байр	700
4	Соёлын төв	1,017
5	Цэцэрлэг	1,000
6	Эмнэлэг	1,540
7	Хаан банк	498
8	Дэлгүүр	68
9	Хас банк	2,519
10	Голомт банк	1,586
11	Цэцэрлэг	256
12	Шинэ соёлын төв	3,311
	Нийт	25,301

Схем зураг 17. Дулаан хангамжийн одоогийн байдал

Цогтцэций сумын дулаан хангамжийн одоогийн схем

10.4 Холбоо мэдээлэл

Сумын байрлаж буй газарт одоогийн хэрэглэгчдийг аймгийн төв холбооноос шилэн кабелиар холбодог.

Тус сумыг хангах Электрон Автомат Телефон Станцаас одоо байгаа гэр хорооллын хэсгүүд рүү телефоны кабель шугам нь сувагчлалаар тавигдаж, цааш хэрэглэгчийн шугам нь агаарын шугамаар тардаг.

Уг суманд Мобиком, Юнител, Жи-Мобайл болон Скайтел гэсэн үүрэн телефоны операторууд үйлчилгээгээ нэвтрүүлсэн бөгөөд агаарын олон сувагт антеннаар телевизийн 20 гаруй суваг хүлээн авч үзэх боломжтой болсон байна.

Хүснэгт 18. Холбоо мэдээллийн салбарын хөгжил

Холбоо мэдээллийн хэрэгслийн хөгжил		
1	Үүрэн холбооны операторын тоо	3
2	Гар утас ашигладаг өрхийн эзлэх хувь	98%
3	Үүнээс, малчин өрх	92%
4	Шилэн кабельд холбогдсон эсэх	үгүй
5	Интернет, дотоод сүлжээнд холбогдсон байгууллагын тоо, нэр	1 ЕБСургууль
6	TV нэвтрүүлэг, ажиллах сувгийн тоо, цаг	20 гаруй

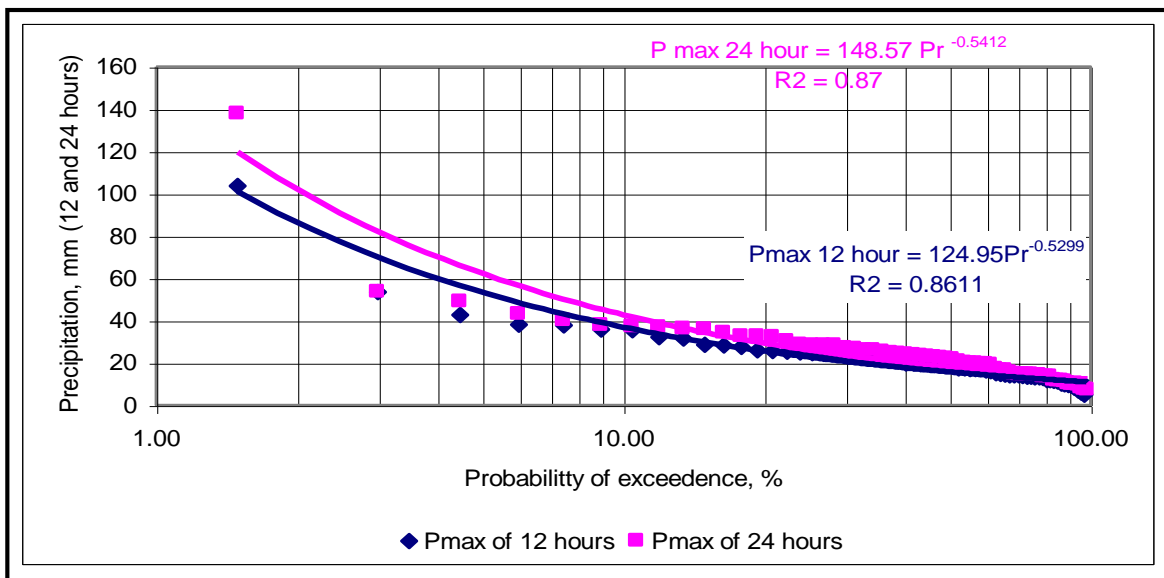
10.5 Инженерийн бэлтгэл арга хэмжээ

Цогтцэций сум нь бэсрэг өндөртэй жижиг гүвээ толгодын дунд орших бөгөөд эргэн тойрны толгодоос жалга хуурай сайр ихтэй. Газар зүйн хувьд говийн шинжийг хадгалах ба хур тунадас бага унана. Сумын төвийн дэвсгэр нутгийн хэмжээнд газар нилээд тахлагдсан хаа сайгүй олон салаа шороон зам гаргасан цөлжих процесс явагдаж байгаа газар юм. Зуны улиралд бороо хуртай үед гадаргуун урсац түр хугацаанд эрчимтэй ихсэж хонхор хотгор газраар ус тогтож газрын хөрсөнд шингэх ба энэ үед жалга сайр урсацтай болж чулуу шороо зөөгддөг ул мөр ажиглагдана. Эдгээр жалга сайр нь салхи хур тунадасны үйлчлэлээр жилээс жилд угаагдан эвдэрсээр байна. Сумын төв түүний орчинд ургамлын бүрхэвч маш их сийрэгжсэн хүн малын хөлөөр болон хур тунадасны үйлчлэлийн нөлөөгөөр газрын хөрс ихээр эвдэрч, элэгдэж, элсжиж байна.

Говь газар хур тунадас бага унах учир хөрсний ус шингээх чадвар нь муудаж бороотой үед хормонхон хугацаанд гадаргуун урсац үүссэнээс үер болох тохиолдол нилээд гардаг. Тавантолгойн нүүрсний уурхайг ашиглах болсноос хойш тус сумын төв барилгажин өргөжиж тохилог хороолол, сургууль цэцэрлэг олноор баригдаж хүн амын тоо ч эрс нэмэгдсэн байна. Иймээс үер уснаас найдвартай хамгаалах шаардлагатай.

Түүхэн он жилүүдийн мэдээлэлд үндэслэн хур тунадасны магадлал (хэвтээ х-тэнхлэг) тодорхой хэмжээнээс (босоо, у-тэнхлэг) хэтэрч орж байсан хамаарлыг харуулав. Жил бүр дунджаар 5-10 мм хур тунадас 12-24 цагт ордог байна. Гурван жилд нэг удаа 24 цагт хамгийн ихдээ 30 мм хур тунадас орох боломж 30 хувь байдаг бол таван жилд нэг удаа 12 цагт 30 мм хур тунадас орох боломж 20 хувь байдаг байна.

Схем зураг 18. Цогтцэций сумын хур тунадасын хэмжээ

Цогтцэций сумын нутаг дэвсгэр харьцангуй тэгш, өмнөөс хойшоо, зүүнээс баруун тийшээ бага зэрэг налуу. Доорх схем зурагт Цогтцэций сумын үерийн ус буудаг газрыг харуулсан бөгөөд эндээс үерийн ус урдаас хойш чиглэн сумын төвөөр орж ирдэг.

Схем зураг 19. Цогцэций сумын үерийн ус буудаг газар

11. УУЛ УУРХАЙН САЛБАРЫН ОДООГИЙН БАЙДАЛ

Таван Толгойн Орд

Байршил

Таван толгойн нүүрсний орд газар нь Өмнөговь аймгийн Цогтцэций сумын нутаг Цэций уулын баруун хойд ард Улаан нуурын хөндийд Улаанбаатар хотоос өмнө зүгт 550 км, Даланзадгадаас зүүн тийш 98 км, Цогтцэций сумын төвөөс өмнө зүгт 15 км, Сайншанд хотоос 440 км, төмөр замын хамгийн ойрын цэг болох Хар Айраг өртөөнөөс 400 км, Гашуун сухайт боомтоос 270 км, Монгол-Хятадын хилээс 170 гаруй км-т орших бөгөөд нийт 220 хавтгай дөрвөлжин км талбайг хамардаг. Гадаргуугийн хувьд ерөнхийдөө нам уулс, жижиг толгод, талархаг гадаргуу зонхилох ба далайн төвшнөөс дээш 1500-1830 м өргөгдсөн. Орд газрын орчимд байнгын урсгал ус байхгүй ба хур бороо элбэг үед хуурай сайр жалга нь түр зуурын урсгал устай болох ба уулс хоорондын хөндий, хотгоруудад түр зуурын давсархаг нуурууд үүсдэг.

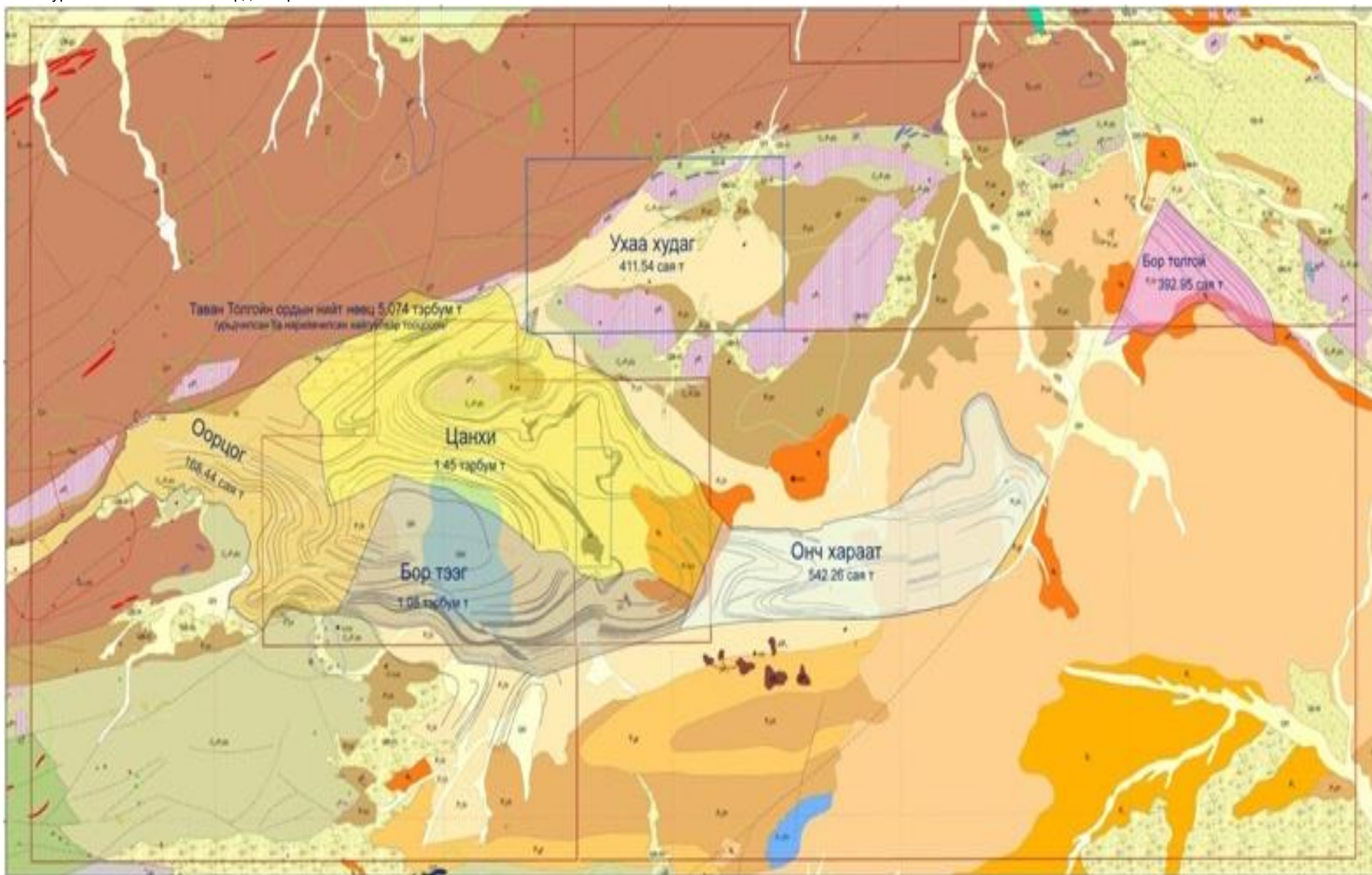
Ордын байгаа газар нь эрс тэс уур амьсгалтай, жилд дунджаар 154 мм хур тунадас унадагийн ихэнх нь зуны улиралд ордог бөгөөд бүрэн ууршдаг. Салхи ихэвчлэн баруун болон баруун хойноос салхилна. Намар болон өвлийн улиралд бараг салхилдаггүй.

Судлагдсан байдал

Таван толгойн нүүрсний орд газар нь монголын геологчдын бие дааж судалсан том ордуудын нэг юм. Таван толгойн орд газрын тухай мэдээлэл 19-р зуунаас эхтэй бөгөөд анхны геологийн судалгааны баг 1939 онд очиж байсан байна. Ордын нүүрсний чанарыг судлах технологийн сорьцлолтын ажлыг анх 1952 онд Монгол-Зөвлөлтийн хамтарсан Совмонголметалл нэгдэл хийж байжээ. Үүгээр Таван толгойн нүүрсний ордын нүүрс нь өндөр чанартай металлургийн коксжих нүүрс болох нь тодорхой болж нүүрс агуулагч хурдсыг пермийн настай болохыг баталжээ. Дараагийн эрчимтэй судалгааг 1974-1975 онуудад Монгол Болгарын хамтарсан судалгааны баг хийсэн байна. Уг баг нь туршилтын уурхай байгуулан 5 цооног өрөмдөж дээж авч судлан нүүрсний нөөцийг 2.8 тэрбум тонн гэж тогтоон үйлдвэрлэлийн хагас туршилт-технологийн ажлыг хийж III, VIII, IX нүүрсний давхарга нь металлургийн коксжих нүүрстэй хэмээн тогтоожээ.

Дээрх судалгааны ажлууд нь 1977 онд хийгдсэн судалгааны ажлын бэлтгэл болсон юм. Уг ажлыг хуучнаар ЗХУ-ын Нүүрсний аж үйлдвэрийн яамны хүрээлэн "Таван толгойн нүүрсний орд газрын хайгуулын нарийвчилсан судалгаа" нэртэйгээр орд газрын хайгуулын ажлыг үргэлжлүүлж гүйцэтгэсэн бөгөөд коксжих нүүрсний нөөцийг нэмэгдүүлэхэд чиглэгдсэн энэхүү судалгааны ажлын дүнд Таван толгойн коксжих нүүрсний ордын нөөцийг 800-900 сая.тн гэж тооцоолсон байна. Хайгуул үнэлгээний ажлыг Монголын геологичид Зөвлөлтийн мэргэжилтнүүдийн зөвлөгөө, арга зүйн туслалцаатайгаар гүйцэтгэжээ.

Схем зураг 20. Таван толгойн орд газар

Таван толгойн нүүрсний ордын судлагдсан байдлыг тоймлон үзүүлбэл:

- 1896 онд анх Оросын судлаач В.А.Обручев, 1908 онд Оросын геологич А.А.Чернов,
- 1927 онд Америкийн геологич Берки, Моррис,
- 1939 онд Монголын геологич Дүгэрсүрэн,
- 1952 онд анхны технологийн дээж, 1953- 1956 онд анхны эрлийн ажил,
- 1977 онд 1:200000 масштабтай геологи зураглалын ажил
- 1978-1981 онуудад Монгол-Зөвлөлтийн хамтарсан геологийн экспедицийн эрэл-үнэлгээний ажил,
- 1982-87 онуудад урьдчилсан болон нарийвчилсан хайгуулын ажил,
- 1983 1:50000 масштабтай геологи зураглын ажил,
- 1985 онд ОХУ-ын Москва хотын ВУХИН-ны институтэд хийсэн судалгаа,
- 1989 онд Ухаа худгийн хайгуул, Зүүн болон Бортолгойн хэсгийн эрэл,
- 1991 онд ОХУ-ын Гипрошахт институтын ТЭЗҮ,
- 1993 онд Бортээг, Эрдэнэбулагийн хайгуул,
- 1999-99 онуудад Норвест, Би Эйч Пи компаниудын урьдчилсан ТЭЗҮ,
- 2005 онд "Энержи Ресурс" ХХК "Мицуи" компанитай хамтран нүүрсний нөөцийг өсгөх, нүүрсний шинж чанарыг тодорхойлох өрмийн ажлыг дээжлэлттэй хамт гүйцэтгэсэн,
- 2008 онд "Энержи Ресурс" ХХК-ий Ухаа худагийн ТЭЗҮ.

Ордын нүүрсний чанар

Таван толгойн нүүрсний орд нь БНМАУ-ын Сайд нарын Зөвлөлийн 1966 оны 4-р сарын 18-ны тогтоолоор тус орд газрыг улсын өмч болсноор Дундговь аймгийн Цагаан-Овоогийн уурхайн нэг цэг болон анх найман хүний бүрэлдэхүүнтэй, 3000 тн нүүрс олборлон борлуулах улсын төлөвлөгөө хүлээн авч ажиллаж эхэлжээ.

Тус орд газрын нүүрсний чанарыг 1970-аад оны үеэс гүйцэтгэсэн хайгуулын ажлаар судалсан. Дээрх судалгааны үед авсан дээжүүдэд тулгуурлан нүүрсний баяжих ба коксжих чанар, илчлэг, дэгдэмхий бодисын агуулга, үнсжилтийн болон петрографийн шинжилгээг тухайн үеийн ЗХУ-ын Дорнод бүсийн нүүрс болон химийн шинжлэх ухаан, судалгааны институт /ВУХИН/-д, дараа нь Норвест (Norwest) 1998 онд авсан дээжүүдээ Канадын Калгарийн Лорин лабараторид (Loring Laboratories) , 2005 онд Энержи Ресурс ХХК Японы Жохарко Интернационал (Joharko International) компанитай ерөмдлөгийн ажил хийж дээжээ Австралийн Каско (Casco) лаборторид тус тус шинжлүүлсэн.

Орд газар нь нийт 80 мянган га газрыг хамрах бөгөөд 1.5 миллиард тонн коксжих болон эрчим хүчний батлагдсан, 4.9 миллиард тонн олборлох боломжит нөөц бүхий стратегийн ач холбогдол бүхий орд газар юм.

Нийт нөөц 6,420 тэрбум тонн, үүний 1,781 тэрбум тонн нь коксжих, 4,639 тонн нь эрчим хүчний нүүрс юм. Чанарын үзүүлэлтүүдийг нь дурьдвал коксжих нүүрсний илчлэг 6500-7500 ккал/кг, эрчим хүчний нүүрсний илчлэг

4900 ккал/кг ба чийглэг 8,5%, үнслэг 10-33,3%, дэгдэмхий бодисын агуулга 22,0-34,1% байна.

Гидрогеологийн судалгаагаар Таван толгойн ордоос баруун урагш 70 км-т байрлах Балгасын Улаан нуурын сав газарт газар доорх усны орд илрүүлсэн. Балгасын Улаан нуурын газар доорх усны ордын нөөц 40176 м³/хоногоор (465 л/сек) үнэлэгдсэн ба үүнээс баталгаажсан бодитой нөөц $A + B = 32227.0$ м³/хоног, боломжтой нөөц $C - I = 7949.0$ м³/хоног байна.

Энэ орд газарт жилд 150 мянган тонн нүүрс олборлох орон нутгийн ил уурхай ажиллаж байгаа бөгөөд олборлосон нүүрсийг эрчим хүчний зориулалтаар Өмнөговь аймгийн төв Даланзадгадад авто тээврээр нийлүүлдэг.

Таван толгойн нүүрсний чанарын үндсэн үзүүлэлтүүд

Коксжих нүүрс	Эрчим хүчний нүүрс
- Илчлэг 6500-7500 ккал/кг	- Илчлэг 4900 ккал/кг
- Чийглэг 8,5%	- Чийглэг 8,5%
- Үнслэг 10,0%	- Үнслэг 20,1-33,3%
- Дэгдэмхий 24,4-31,4%	- Дэгдэмхий 22,0%
- Хүхэр 0,6%	- Хүхэр 0,8%

Төслийн нийт хөрөнгө оруулалт 1.54 тэрбум ам. доллар байх бөгөөд үүнээс уурхай 980 орчим сая ам. доллар, баяжуулах үйлдвэр 263 сая ам. доллар, дулааны цахилгаан станц 150 сая ам. доллар, ус хангамж 38 сая ам. доллар, нийгэм ахуйн байгууламжууд 109 сая ам. доллар байна. Эхний 3 жилд уурхайн хөрөнгө оруулалтанд 884 сая ам. доллар шаардагдах болно. Нийт төслийн хугацаанд Таван толгой ордоос 12,303 сая ам. доллар орох тооцоо гарч байгаа юм.

Цахилгаан станц

“Эрдэнэс Таван толгой” ХК нь Таван толгойн ордын Цанхийн зүүн хэсэгт жилд 20 сая тн нүүрс олборлолт хийх бөгөөд ордыг түшиглэн барих, баяжуулах үйлдвэр, ус хангамжийн байгууламж, хотхон, бусад барилга байгууламжуудын нийт эрчим хүчний хэрэгцээ нь 85 МВт орчим болох юм. Мөн стратегийн хөрөнгө оруулагчийг сонгон шалгаруулах Цанхийн баруун хэсгийн эрчим хүчний хэрэглээ нь зүүн хэсгийн эрчим хүчний хэрэглээтэй ойролцоо байхаар байна. Өөрөөр хэлбэл, Таван толгой төслийн эрчим хүчний нийт хэрэгцээ ойролцоогоор 170 МВт орчим болох бөгөөд цаашлаад бүс нутгийн эрчим хүчний хэрэгцээг хангах шаардлагатай болж байна.

МУ-ын ЗГ-ын 2011 оны 257 дугаар тогтоолоор Таван толгойн орд газрыг түшиглэн тодорхой хугацааны дараа төрийн өмчид шилжүүлэх нөхцөлтэйгээр цахилгаан станц барих ажлыг “Эрдэнэс Таван толгой” ХК-нд хариуцуулсан. Үүнтэй холбогдуулан “Эрдэнэс Таван толгой” ХК нь 300 МВт -ын хүчин чадал бүхий цахилгаан станц барихаар төлөвлөн ажиллаж байгаа бөгөөд уг цахилгаан станцыг орчин үеийн, байгаль орчинд ээлтэй, ус бага

зарцуулдаг агаарын хөргөлт бүхий олон улсад зөвшөөрөгдсөн стандарт шаардлагуудыг хангасан ХБНГУ-ын “SIEMENS” компанийн техник, технологийг ашиглан барих юм.

Уг цахилгаан станц нь Таван толгой төслийн хүрээнд баригдах нүүрс баяжуулах үйлдвэрээс гарах завсрын бүтээгдэхүүн болон эрчим хүчний нүүрсийг хэрэглэж хямд өртөгтэй цахилгаан үйлдвэрлэх бөгөөд Таван толгой төслийн эрчим хүчний асуудлыг бүрэн шийдвэрлэхээс гадна тухайн бүс нутгийн эрчим хүчний хэрэгцээг хангах юм.

Одоогийн байдлаар цахилгаан станц барих судалгааны ажлууд хийгдэж байгаа ба ТЭЗҮ-ийг боловсруулаад хянаж баталгаажуулах шатандаа явж байна. Уг станцыг 2015 онд ашиглалтанд өгөхөөр төлөвлөн ажиллаж байна.

Зам

Төмөр замын сүлжээ байгуулагдах хүртэлх эхний жилүүдийн хугацаанд авто замын тээврийг ашиглахаар төлөвлөсөн. Таван Толгойн ордыг Монголын төмөр зам (МТЗ) –тай холбох зураг төслийг хийж , барих, ашиглалтанд оруулахад 3 жил орчим хугацаа шаардлагатай гэж үзэж байна. Төмөр замын сүлжээ бүрэн ашиглалтанд орж тээвэрлэлтийн зардлыг багасгаснаар эдийн засгийн үр өгөөжтэй болж байна. Таван толгойн уурхайн ашиглалтын эхний 3 жилд олборлосон нүүрсийг “Энержи Ресурс” ХХК- ийн Таван толгой- Гашуун сухайтын боомт хүртэлх хүнд даацын автомашин хатуу хучилттай замаар тээвэрлэнэ. Эхний шатанд Таван толгой-Цагаан суварга-Зүүнбаян-400км, Сайншанд-Баруун урт-350 км, Баруун урт- Хөөт-290 км, Хөөт-Чойбалсан-150 км г.м нийт 1770 км зам барьж байгуулах төлөвлөгөөтэй ажиллаж байна. Түүнчлэн төмөр замын тээвэрлэлттэй холбоотой хамгаалагдсан ургамал амьтны төрөл зүйл, зам дагуу байгаа бэлчээрийн малыг хамгаалах тухай асуудлуудад голчлон анхаарлаа хандуулж байна. Улаан ном, Монголын ховордсон амьтан ургамлын бүртгэл болон байгаль болон байгалийн баялгийг хамгаалах олон улсын холбоо, зэрлэг амьтан ургамлын аймгийн ховордсон зүйлийг олон улсын хэмжээнд худалдаалах тухай конвенц /CITES/ - оор хамгаалагдсан зүйлийн ургамал амьтадад учруулах хор хөнөөлийг бууруулж, тэдгээрийг дээд зэргээр хамгаалах төлөвлөгөө боловсруулах асуудлаар дээрх байгууллагуудтай зөвшилцөх ажлууд хийгдэж байна.

Боловсруулах үйлдвэр

Таван толгой уурхайд жилдээ дунджаар 5.5 сая тонн коксжих нүүрс, 3.7 сая тонн эрчим хүчний нүүрс, 1 сая тонн завсрын бүтээгдэхүүн, нийтдээ 15 сая тонн нүүрс боловсруулах хүчин чадал бүхий угаах, боловсруулах үйлдвэр байгуулахаар төлөвлөн холбогдох бэлтгэл ажлыг эхлүүлээд байна. Нүүрс баяжуулах үйлдвэр нь олборлосон нүүрсийг буулган хүлээн авах хэсэг, бутлах хэсэг, нүүрсийг угааж баяжуулах цех, баяжуулагдсан нүүрсний агуулах, экспортын нүүрс ачилтын хэсгүүдтэй байна. Мөн үйлдвэрт

шаардагдах засвар үйлчилгээний хэсэг, материал хангамжын агуулах, удирдлагын оффисын барилга болон хаягдлын байгууламжаас бүрдэнэ.

Усан хангамж

Манай орны говийн бүс нь газар зүйн хувьд далай тэнгисээс алслагдмал, гадагш урсгалгүй, чийглэг уур амьсгалаас тусгаарлагдсаны улмаас эх газрын эрс тэс уур амьсгалтай, гүний усны байгаль дахь эргэлт болон нөхөн сэргэлт бага явагддаг. Таван толгойн орд тал болон хагас цөлөрхөг хуурай уур амьсгалтай геологийн нийлмэл тогтоцтой, ан цав багатай районд оршдог тул газар доорхи ус бүрэлдэх хангалттай нөхцөл болж чаддаггүй, тул газар доорхи усны олон тооны жижиг бассейн, линз, давхаргууд үүсгэдэг боловч тэдгээр нь нөөцийн хувьд хязгаарлагдмал давсархаг эсвэл давстай устай байдаг. Өмнөговь аймгийн гүний урсацын модуль нь 0.02-0.05л/с.км² ба уулын нуруудын зах хязгаарт хамгийн өндөр утгатай байна. Газар нутгийн хувьд гүний усны нөхөн сэргэлт бага бүс нутагт хамаарна. Тухайн аймгийн газар нутгийн байсseyнуудын төвийн хотгор хэсгээс бусад ихэнхи хэсэгт говийн бор шавранцар хөрс үүсч, гадуур нь элсэнцэр сайр хуримтлагдсанаар ус нэвтрэлт сайтай газар нутагт хамаарагдана.

Схем зураг 21. Таван толгойн ордын усны эх үүсвэр

Гүний усны нөхөн сэргэлт үндсэндээ атмосферийн хур тунадас болон агаар, хөрсний чийгийн конденсациар явагдана. Тиймээс зуны бороотой үед гүний усны түвшин 1.5-2м-ээр нэмэгдэж, өвөл аажмаар бууран хавар хамгийн бага утгатай болохыг хөрсний усны горимоос харах боломжтой. Өмнөговь аймгийн район нь гидрогеологийн 4 том мужид хамаардаг. Муж бүр нь өөрийн тэжээлийн бүс, гидрогеологийн массив, ус хуримтлагдах талбай буюу

артезийн бассейнаас тогтоно. Метаморфик болон вулканоген чулуулгаас тогтсон гидрогеологийн массивт газар доорх ус нь хур тунадасны усны шүүрлийн үр дүнд бүрэлдэн, улмаар артезийн усны бассейн руучиглэсэн урсгал шүүрэм үүсдэг байна. Артезийн бассейн нь уулс хоорондын хотгорт давхарга болон сүв-давхаргын ус, ан цавын ус агуулж тохиолддог. Артезийн бассейнаас илүү судлагдсан нь Балгасын Улаан нуурын сав газар юм.

Таван толгойн ордыг ашиглах зорилгоор 1984 – 1988 оны хооронд хайгуул судалгааны ажилын үр дүнд Балгасын улаан нуурын хотгор газар доорхи усны ордыг илрүүлж тухайн үеийн БНМАУ болон ЗХУ ын нөөцийн мэрэгжилтнүүд 1988 оны 07-р сарын 1-ний өдрийн хамтарсан хуралдааны 07 тоот протоколоор нөөцийг баталж тогтоосон. Балгасын улаан нуурын хотгор газар доорхи усны энэ ордын нөхөн сэргээгдэх нөөцийг бүрэн статистик нөөцийн 40 хүртэлх хувийг буюу 40.1 метр куб \ хоногийн хэмжээгээр авхад 30 гаруй жил ашиглах боломжтой бөгөөд газар доорхи усны нөөцийн нөхөн сэргээгдэх нөхцөл алдагдахгүй гэсэн дүгнэлтийг хоёр улсын нөөцийн комисс хийсэн байна.

Хот байгуулалт

Таван толгой төслийг хэрэгжүүлснээр ААН-үүд тухайн төсөлд оролцож, дараах нэмүү өртөг шингэсэн бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэх үйлдвэрүүд болон хот байгуулалт, дагалдах үйлдвэр үйлчилгээний салбарыг хөгжүүлэх болно.

1. Коксын болон кокс-химийн үйлдвэр
2. Тэсрэх бодисын үйлдвэр
3. Барилгын материалын үйлдвэр
4. Авто тээвэр
5. Авто зам барих
6. Шатдаг хий боловсруулах, савлах үйлдвэр
7. Хот төлөвлөлт, барилга угсралт
8. Геологи хайгуулын судалгаа
9. Шатах тослох материал болон техникийн ханган нийлүүлэлт
10. Үйлчилгээний газрууд
11. Хүнсний ханган нийлүүлэлт
12. Банк санхүүгийн салбар
13. Хөдөө аж ахуй, хүнсний үйлдвэр
14. Урлаг спорт соёлын салбар
15. Хэвлэл мэдээллийн салбар
16. Төрийн үйлчилгээний байгуулга
17. Боловсролын салбар
18. Эрүүл мэндийн салбар
19. Байгаль хамгаалал
20. Жижиг дунд үйлдвэр
21. Эрчимжсэн мал аж, ахуй

Цогтцэций сумын газар нутаг дээр уул уурхайн үйл ажиллагаа явуулж байгаа гурван томоохон компани байна.

1. “Энержи Ресурс” ХХК,
2. Орон нутгийн “Таван Толгой” ХХК,
3. Төрийн өмчит “Эрдэнэс Таван Толгой” ХХК юм.

Одоогоор үйл ажиллагаагаа явуулж байгаа “Энержи Ресурс” ХХК нь нийт лицензийн талбайн 4 хувийг эзэмшдэг, “Эрдэнэс таван толгой” ХХК 94 хувийг эзэмшдэг байна.

1. “Энержи Ресурс” ХХК

Эзэмшил газартаа нийт 400 сая тонн буюу 20-оод жилийн нөөцтэй. Орчин үеийн уул уурхайн компаниудын жишигт нийцүүлэн үйл ажиллагаагаа явуулж байгаа. Техник технологийн хувьд ч мөн адил. “Ухаа худаг” төслийг 2008 оны 9 сараас эхэлсэн. Одоогоор нийт 2300 орчим залуусыг ажлын байраар хангаад байгаа бөгөөд бүгд Монгол ажилчид байна. Уурхайн ажилчдын цалин доод тал нь 1’000’000 төгрөг байдаг байна.

Төслийн нийт хөрөнгө оруулалт 1.54 тэрбум ам. доллар байх бөгөөд үүнээс уурхай 980 орчим сая ам. доллар, баяжуулах үйлдвэр 263 сая ам. доллар, дулааны цахилгаан станц 150 сая ам. доллар, ус хангамж 38 сая ам. доллар, нийгэм ахуйн байгууламжууд 109 сая ам. доллар байна. Эхний 3 жилд уурхайн хөрөнгө оруулалтанд 884 сая ам. доллар шаардагдах болно. Нийт төслийн хугацаанд Таван толгой ордоос 12,303 сая ам. доллар орох тооцоо гарч байгаа юм.

Зураг 16. “Энержи Ресурс” ХХК – ийн эзэмшил талбай

Анх 2008 оны сүүлээр олборлолтын ажлаа эхэлж 2011 оны сүүл хүртэл түүхий нүүрс БНХАУ руу экспортлодог байсан. Саяхан шинээр баяжуулах үйлдвэр барьсан бөгөөд түүхий нүүрсээ баяжуулаад коксжих нүүрс болгоод экспортод нийлүүлэх болсон. Нийт олборлож буй нүүрсний 70-80 хувь нь коксжих нүүрс болдог бөгөөд 15-20 хувь нь энерги нүүрс болдог. Энэ нь үйлдвэрийнхээ үйл ажиллагааг явуулахад хангалттай байдаг байна. Үүнээс гадна жил бүр Цогтцэций, Ханбогд, Даланзадгадын ДЦС-уудыг нийтдээ 30'000 тн нүүрсээр үнэгүй хангадаг. Хувийн субъект учраас дотоод хяналт, ажиллагсдын хариуцлагатай байдал, хөдөлмөр хамгаалал, үйл ажиллагааны зардлын үр ашигтай байдал зэрэг нь өндөр өгөөжтэй байдаг.

2. Орон нутгийн өмчит “Таван Толгой” ХК

Таван Толгойн уурхай нь 1967 оны 5-р сараас эхлэн бие даасан улсын үйлдвэр болж, уурхайн эхлэлтийн балансыг зохиожээ. Зах зээлийн нөхцөлд зохицон 1994 оны 12 дугаар сарын 05-ны Засгийн газрын өмч хувьчлалын комиссийн хурлын 42 тоот тогтоолоор төрийн өмч давамгайлсан “Таван Толгой” ХК болсон байна.

Ордын хэмжээнд “Таван Толгой” ХК ганцаараа дотоодын борлуулалтыг хариуцан ажиллаж ойролцоох аймаг, сумдын эрчим хүчний хэрэглээ, цлсын чанартай Чойр-Замын-Үүд, Дундговь-УБ, Налайх-Тэрэлж, Цогт-Овоо-Дундговь чиглэлийн авто замуудын үндсэн хэрэглээнд ашиглагдаж БНХАУ-д нүүрс экспортлож байна..

“Таван Толгой” ХК-ийн нийт хувьцааны 51 хувийг Өмнөговь аймгийн 60,000 иргэн, үлдсэн 49 хувийг дэлхийн 23 орны 1000 гаруй иргэн, ААН эзэмшиж байна.

2013 оны байдлаар “Таван Толгой ХК” 169 га лицензийн талбай дахь 125,1 сая.тн таамаг нөөцөөс ашиглалтын хугацаанд 30 гаруй сая тн(25 сая тн-экспорт) нүүрсийг олборлон борлуулсан байна. 287А, 11945А дугаарын тусгай зөвшөөрлийн 4 ба 8-р уурхайд ашиглалт явуулж 2004 оноос нүүрс экспортлох ажлыг эхлүүлсэн.

Зураг 17. “Таван Толгой” ХК-ийн ашиглалтын талбай

Тус компани одоогийн байдлаар нийт 200 гаруй ажилтантай үйл ажиллагаагаа хэвийн явуулж байгаа бөгөөд 2007 онд анх удаа өөрсдийн хүчээр нэг сая тонн нүүрс экспортод гаргасан байна. 2008 онд тус уурхай 6916,9 мян.м³ хөрс хуулж 2174,3 мян.тн нүүрс олборлож, 2009 онд тус уурхай 2000,0 мян.тн нүүрс олборлож 4,4 сая.м³ хөрс хуулалтын ажил хийсэн байна.

2012 оны байдлаар тус уурхай Өмнөговь аймгийн төсвийн 60-70%-ийг, Цогтцэций сумын төсвийг 100% бүрдүүлж, орон нутгийн 48000 иргэнд сүүлийн 2 жил дараалан 50 мян.төгрөгийг нутгийн хишиг болгон өгсөн байна.

2013 онд 9,7 сая м³ хөрс хуулж, 2 сая.тн нүүрс олборлон борлуулах төлөвлөгөөтэй ажиллаж байна.

3. “Эрдэнэс Таван Толгой” ХХК

Таван толгойн ордын нийт нөөцийн 94 хувь нь энэ компанийн мэдэлд байна. 2010 оноос анх хөрс хуулалтаа эхэлсэн. 2011 оны байдлаар нэг сая орчим тонн нүүрс олборлосон. 2012 оны хувьд 4 сая тонн нүүрс олборлох төлөвлөгөөтэй ажилласан боловч энэхүү зорилтдоо хүрч чадаагүй. Дараа дараагийн жилүүдээс 7 сая, 10 сая, 15 сая тонныг олборлохоор төлөвлөж байгаа бөгөөд 2016 он гэхэд жилдээ 20 сая тонн нүүрс олборлох хүчин чадалтай болж ажиллах төлөвлөгөөтэй байгаа. Дахиад шинээр 2 уурхай баруун Цанхид нээгдэх гэж байгаа бөгөөд эдгээрийг тус бүр 20 сая тонны хүчин чадалтай болгохоор төлөвлөж байна. Мөн түүнээс гадна жилдээ 20 сая тонн нүүрс угаах, баяжуулах үйлдвэр, 300 МВт-н хүчин чадалтай цахилгаан станц барих асуудал яригдаж байна. Усны хувьд Балгасын Улаан Нуур-аас ус авах маш том төсөл боловсруулагдаж байна. Мөн 1000 ажилчдын кэмп баригдахаар болсон. Эдгээр ажлууд нь бодитой төлөвлөгөө болон гараагүй байгаа бөгөөд Төрийн өмчит бусад компаниудын адилаар ажилдаа хойргоших, хариуцлагагүй үр бүтээлгүй хандах зэрэг сөрөг үзэгдлүүд маш түгээмэл ажиглагддаг.

Эрдэнэс Таван Толгой уурхайг жилд 15 сая тонн нүүрс олборлох хүчин чадалтай уурхай байгуулах Техник-эдийн засгийн үндэслэлийг Эрдэс

баялгийн мэргэжлийн зөвлөлийн хуралдаанаар 2011 оны 4 дүгээр сарын 8-ны өдөр баталсан. Түүнчлэн тус зөвлөлөөр Таван толгой ордын Цанхийн зүүн талбайд бодсон нөөцийг улсын нэгдсэн бүртгэлд бүртгэх шийдвэрийг гаргасан.

Эрдэнэс Таван толгой уурхайн үйл ажиллагаа өргөжихийн хэрээр уурхайн хотхоныг өргөтгөх ажлууд хийгдэж байна. Эрдэнэс Таван толгой уурхайд хотхон, уурхайн ажилчид нийлсэн 200 гаруй ажиллагсад 2-3 ээлжээр ажиллаж байна. Ажиллагсдын тоо уурхай, дэд бүтцийн бүтээн байгуулалт өргөжих явцад улам нэмэгдэх болно.

Ирээдүйд 15'000 - 20'000 айл суурьших орон сууцны хороолол төлөвлөж байна. Цогтцэций сумаас баруун тийш 15 км зайд уг сууринг төлөвлөхөөр ярьж байгаа аж. Мөн одоо байгаа “Энержи Ресурс” руу тавьсан 240 км замтай параллель авто зам тавигдахаар яригдаж байгаа. Өөрөөр хэлбэл тус үйлдвэрийн бүхий л төлөвлөлтүүд нь зөвхөн аман яриа маягаар явагдаж байгаа бөгөөд бодитой тооцоо судалгаа бүхий төлөвлөлт цаасан дээр буулгаагүй, түүнийг эрх бүхий албан тушаалтан батлан хэрэгжүүлэх тал дээр анхаарал хандуулаагүй байгаа нь учир дутагдалтай юм. Одоогийн байдлаар уурхайд 320-оод ажилчин байна.

Зураг 18. Таван Толгойн ордын нөөц

12. АЯЛАЛ ЖУУЛЧЛАЛЫН САЛБАРЫН ОДООГИЙН БАЙДАЛ

Аялал жуулчлалын нөөц

Өмнөговь аймгийн Цогтцэций сумйн нутаг нь булаг, шанд, уул, толгод, говь, хөндий, хоолой хосолсон байгалийн эрдэс баялагаар баян. Үүнээс нэрлэвэл Хээрийн булаг, Хөөвөр, Жирэм булаг, Далай, Элгэн, Цавчир зэрэг 14 задгай ус, Улаан нуур, Шаазан, Ирмэг, Сулин, Морьт, Улаан хад зэрэг 9 томоохон шал, тойром, Авдрант, Өгөөмөр, Лүн, Зараа, Цэций, Майхан, Цагаан-Овоо, Наран зэрэг нутгийн зон олны шүтээн болсон тахилгат хайрханууд, Нарийн хар, Хан төгрөг, Гоёот, Шанхай зэрэг сувран үргэлжлэх дов толгод, Мухар гашуун, Наймдай дэн сайр, Балган, Дөхөм зэрэг хөндий говь, хоолой газрын цогцолбор газар.

Зураг 19. Цогтцэций сумын 9 гайхамшиг

Байгаль хамгаалал

Аялал жуулчлалын салбарын хөгжил нь дэд бүтэц хөгжих, ажлын байр нэмэгдүүлэх, бизнес хөгжих таатай орчин бүрдүүлэхэд ахиц дэвшил авчирна гэсэн хүлээлт аймаг, орон нутгийн иргэдийн дунд нийтлэг байна.

Үүний зэрэгцээ үндэсний соёл, ахуй, зан заншил гээгдэж бүдгэрэх, байгаль орчин бохирдох, зэрлэг амьтан, ургамал ховордох, устах зэрэг сөрөг үзэгдлийн талаар сэтгэл зовнисон болгоомжлол зүй ёсоор байна. Соёлын өв, уламжлалт ёс заншил нэлээд алдагдаж байгаа тул соёлын өвийг улсын хамгаалалтад авахыг хамгийн найдвартай арга гэж олон нийт үзэж байна.

Байгалийн унаган төрхийг хэвээр хадгалах зорилгоор сумын ИТХ-ны 2011 оны 8 сарын 22 өдийн 6/8 тоот хуралдаанаас 2 хэсэг газрыг орон нутгийн тусгай хэрэгцээнд авсан. Цэций уул орчмын 11678.6 га, Сумын зүүн зүүн хойд хэсгийг хамрах 248145.32 га газар нутгийг хамран тусгай хамгаалалтанд авсан нь нийт нутгийн 34 хувийг орон нутгийн тусгай хэрэгцээнд авсан байна.

2011 онд аялал жуулчлалын чиглэлээр жуулчны баазын зориулалтаар 2 нэгж талбар бүхий 6 га газрыг шинээр эзэмшүүлж, ашиглуулахаар төлөвлөснөөс 6 га газрыг эзэмшүүлсэн байна.

Сумын газрын албанаас Ухаа худаг уурхайгаас Цагаан хадны чиглэлд тавигдах хатуу хучилттай авто замын Цогтцэций сумаар дайран өнгөрч байгаа 55 км замыг тавихад 12 карьер, 7 түр кемпийг нөхөн сэргээлгүүлж хүлээж авсан байна. “Таван Толгой” ХК биологийн нөхөн сэргээлт хийх талбай болох 2 га газрыг эзэмшилээр авсан байна. Сүүлийн жилүүдэд мод, бут сөөг тарих хүмүүсийг аймаг, сумаас дэмжиж мөнгөн урамшуулал олгож байгаа юм байна.

Хүснэгт 19. Цогтцэций сумын нутаг дахь орон нутгийн хамгаалалттай газрууд

Газрын нэр	Хамгаалалтад авсан үндэслэл	Түвшин	Авсан тогтоол	Талбай, га
Таван толгой	Ашигт малтмалын нөөц газар	Аймгийн	2003/12/23, 8/6-р тогтоол	184465.8
Нэр тодорхойгүй	Ашигт малтмалын нөөц газар	Аймгийн	2008/06/20, 57-р тогтоол	4006.46
Шанхайн хэц	Байгалийн унаган төрхийг хадгалах	Сумын	8/22/2011	236466.7
Цэций уул	Байгалийн унаган төрхийг хадгалах	Сумын	8/22/2011	11676.6

Орон нутагт нутгийнхаа соёлын ач холбогдолтой зүйлсийн талаар судалж мэдэх, хамгаалах, сурталчлахыг зорьж санаачилга гаргаж ажиллаж буй нэгэн хэсэг байхад ашиг, орлого олохын тулд тонож, хулгайлах зэргийн сөрөг хандлага хүчтэй байна.

Нүүдэлчдийн соёлын нэгэн томоохон үзэгдэл болох овоо тахилгын зан үйл сүүлийн жилүүдэд идэвхтэй сэргэж байна. Өмнөх үеийн зарим уламжлалт хэлхээ холбоо, зан үйл, сэтгэлгээ эргэн ирж байгаа хандлага харагдаж байна. Өмнөговь аймагт ураг төрлөөрөө хамтран бизнес эрхлэх явдал өргөн дэлгэрсэн, зарим овог, ургийнхан өөрийн овоо тахилгаа сэргээж, ургийн баяраа тэмдэглэдэг болжээ.

2008 оны байдлаар Өмнөговь аймгийн хэмжээнд нийтдээ 1548 ортой 577 гэр бүхий 23 жуулчны баазууд үйл ажиллагаа явуулж байна. Эдгээр жуулчны баазуудад нийтдээ 344 хүн ажилладаг ажээ. Нийт ажиллагсдын 21.5 хувь нь байнгын, 68.5 хувь түр ажилладаг байна.

Цогтцэций сумын нутгаар дээр дурдсан гайхамшигт газруудаар тэмээн аялал, шувуу ажиглах аялал, явган аялал зохион байгуулж адууны баяр, тэмээний баяр, сарлагны баяруудыг үзэж сонирхох боломжтой бөгөөд Монголын хамгийн том уурхайн кемп, уламжлалт тоглоом наадгайтай танилцаж болох юм.

13. УСНЫ ЭХ ҮҮСВЭРИЙН СУДАЛГАА

Цогтцэций сумын газар нутаг усны нөөц багатай. Сумын төвөөс хойд зүгт байрших Намдайн хөндий, баруун урд зүгт Таван толгойн ордын ойролцоо Балгасын Улаан Нуур гэдэг газруудад усны нөөц тогтоогдоод байна. Одоогоор сумын төвийн хувьд “Энержи Ресурс” компанийн Ухаа Худгийн нүүрсний ордруу тавьсан цэвэр усны шугамнаас 2 худгаар дамжуулан цэвэр усаа авдаг. Зарим айлууд хашаандаа өөрсдөө худаг гаргаж хэрэглэж байгаа боловч энэ нь эрүүл ахуйн чанарын шаардлага хангахгүй байна.

Хүснэгт 20. Усны эх үүсвэрийн судалгаа

Худгийн нэр ба байршил	Эзэмшигч	Цооногийн гүн	Тогтсон түвшин	Ундарга л/сек	Ус өргөгчийн марк, шүүрийн голч	УӨ суулгасан гүн, яндангийн голч	Координат, амсарын үнэмлэхүй өндөр	Худаг өрөмдсөн компани
ТВ01 (Намдайн хөндий)	“Энержи Ресурс” ХХК	140	64.5	10	SP30-14 /219	115	У:541163 Ө:4847318 1467.4	“UB AIDD” ХХК 2008.09.18
ТВ02 (Намдайн хөндий)	“Энержи Ресурс” ХХК	222.4	34.1	21.97	SP60-19 /219	103/100	У:533899.4 Ө:4849203.7 1436.3	“UB AIDD” ХХК 2008.09.17
ТВ03 (Намдайн хөндий)	“Энержи Ресурс” ХХК	200	64.7	6.00	SP46-16 /219	144/100	У:531965.5 Ө:4846555.2 1467.5	“UB AIDD” ХХК 2008.10.14
ТВ04 (Намдайн хөндий)	“Энержи Ресурс” ХХК	194	30.0	15.0	/219	-	У:537329.3 Ө:4849355.3 1431.4	“UB AIDD” ХХК. 2008.09.15
ТВ05 (Намдайн хөндий)	“Энержи Ресурс” ХХК	140	52.86	5.0	SP30-18 /219	122/76	У:540875.6 Ө:4846970.9 1453.13	“UB AIDD” ХХК 2008.10.19
ТВ05 (Намдайн хөндий)	“Ухаа худаг ус хангамж” ХХК	200	2.85	7.0	SP30-20 /205	112/80	У:540971 Ө:4834016 1523.29	“Байдаг Консалтинг” ХХК 2012.10.19
ТВ06	“Энержи	201	50.1	7.0	SP30-20	135/76	У:540875.6	“UB AIDD”

(Намдайн хөндий)	Ресурс” ХХК				/219		Ө:4846970.9 1452.18	ХХК 2008.10.31
ТВ06 (Ухаа худаг)	“Ухаа худаг ус хангамж” ХХК	232	12.18	4.4	SP17-8 /219	54/50	У:540697 Ө:4834116 1529.59	“Байдаг Консалтинг” ХХК 2008.06.27
ТВ07 (Намдайн хөндий)	“Энержи Ресурс” ХХК	161	43.6	9.9	SP46-18 /219	129/76	У:541078.9 Ө:4849105.7 1442.89	“UB AIDD “ХХК 2009.08.13
ТВ08 (Ухаа худаг)	“Ухаа худаг ус хангамж” ХХК	200	14.03	6.0	SP30-20 /219	112/80	У:540638 Ө:4835709 1512.00	“Байдаг Консалтинг” ХХК 2010.07.10
ТВ09 (Намдайн хөндий)	“Энержи Ресурс” ХХК	221	15.12	18.0	SP60-22 /219	105/100	У:539277.64 Ө:4852212.012 1410.33	“UB AIDD” ХХК 2009.07.17
ТВ010 (Намдайн хөндий)	“Энержи Ресурс” ХХК	203	10.85	8.0	SP60-22 /219	140/100	У:541440.85 Ө:4855485.503 1387.87	“UB AIDD” ХХК 2009.07.23
ТВ011 (Намдайн хөндий)	“Энержи Ресурс” ХХК	221	21.52	7.0	SP30-32 /219	160/76	У:538376.5 Ө:4854037.775 1402.73	“UB AIDD” ХХК 2009.07.30
ТВ012 (Намдайн хөндий)	“Энержи Ресурс” ХХК	233	23.32	5.0	SP30-30 /219	162/76	У:535991.26 Ө:4851161.34 1419.57	“UB AIDD” ХХК 2009.08.07
ТВ010 (Намдайн хөндий)	“Энержи Ресурс” ХХК	209	48.54	5.0	SP30-27 /219	156/76	У:528917.616 Ө:4847462.054 1451.06	“UB AIDD” ХХК 2009.07.10

14. ИНЖЕНЕР ГЕОЛОГИЙН СУДАЛГАА, ДҮГНЭЛТ

Физик-газарзүй, геологи, гидрогеологийн товч тодорхойлолт:

- Өмнөговь аймгийн Цогт-Цэций сумын нутаг нь Өмнөд монголын атираат системийн хэмжээнд багтах бөгөөд эргэн тойрондоо янз бүрийн чиглэлийн гүний хагарлуудаар хүрээлэгдэн хэрчигдсэн эртний төрмөлийн таримал, хувирмал чулуулгууд тархсан, геологийн хувьд нилээд нийлмэл нөхцөлд оршино. Үүнд: Ангилагдаагүй бөгөөд дундаас дээд Девоны настай /2-3/ цахиурлаг алевролит, шаварлаг занар, элсэн чулуу, конголмерат, дээд цэрдийн настай /K2v2/ улаан ба саарал өнгийн элс, элсэн чулуу гравелит, шавар, дунд ба дээд дөрөвдөгчийн /II-III/ настай шавар, элс, хайрга зэрэг хадан ба сэвсгэр хурдасууд тохиолдоно. Тектоникийн хүчний үйлчилгээнд нилээд нэрвэгдсэний улмаас дээрхи хурдас чулуулгууд нь ихэд атираажин эвдэрч, хүчтэй хувирсан байна.
- Цогт-Цэций сумын төвийн нутаг дэвсгэрийн хэмжээнд геоморфологийн хэд хэдэн хэв шинжүүд ажиглагдана. Үүнд: Бие биенээсээ уулаар юмуу, ялимгүй гүдэнгээр тусгаарлагдаж гульдрал маягийн нарийн хөтлөөр холбогддог хотгор гадаргуу нилээд түгээмэл шинжтэй юм. Үүний зэрэгцээ хэдэн арав юмуу, хааяа хэдэн зуун метрийн харьцах өндөртэй болж, оорцог цав толгодуудыг үүсгэсэн үлдмэл хадан рельеф нилээд элбэг тохиолдоно. Эдгээр нь ихэнх тохиолдолд, ил гарсан үндсэн чулуулгаас юмуу эсвэл ялимгүй бага зузаантай /элювий/ байран хурдсаар хучигдсан байна.
- Сумын төв нь хойд талаараа Цагаан-Овоо, Ямаан хүрэнгийн толгод, баруун талаараа Хулсангийн шанд, урд талаараа Улаан овоогийн шанд, Овоод хүрэм, Адгийн хан усны толгод, зүүн талаараа Зүүн суугийн ус, зүүн суугийн толгод зэрэг харьцах өндөр багатай жижиг толгодоор хүрээлэгдсэн ба эдгээр нь мөлгөр оройтой, эгц биш хажуутай ба үндсэн чулуулаг нь ил гарсан байна. Сумын төв нь гадаргуугийн хувьд хойноосоо урагш бага зэрэг хэвгий /ойролцоогоор талбайнхойт цэгээс урд цэг хүртэл 5,0-6,0 метрийн зөрүүтэй байна/.
- Сумын төвийн хэмжээнд гуу жалгагүй боловч хадан илэрцүүд тохиолдох ба ялангуяа сумын баруун хэсэгт нилээд элбэг ажиглагдана.
- Төлөвлөж буй бохир усны шугамд нөлөөлөхүйц эрчимтэй хөгжсөн физик геологийн хүчин зүйл ажиглагдаагүй.

Инженер-геологийн нөхцлийн товч тодорхойлолт:

Инженер-геологийн зүсэлтээс харахад сумын төвийг газар нутгийн инженер-геологийн 4 элементэд ангилж болно.

1. Хайргархаг элс.

Механик шинж чанарын үзүүлэлтүүд нь:

Зууралдлын хүч $C_H = C'' = 2$ кПа буюу $0,02$ кгх/см¹
 $C' = 0,13$ кПа буюу $0,013$ кгх/см¹

Дотоод үрэлтийн өнцөг $\phi_H = \phi'' = 40^\circ$ $\phi' = 36^\circ$

Хэв гажилтын модуль $E = 45$ МПа буюу 450 кгх/см¹

Барагцаалсан тооцооны эсэргүүцэл $R_0 = 500$ кПа буюу $5,0$ кгх/см¹

Хайргархаг элсэн хөрс нь овойлт үүсгэхгүй. Газар шорооны ажлын зэрэг нь гэсгэлэн нөхцөлд гар аргаар малтахад-III байна. Хөрсний цахилгаан эсэргүүцэл нь $650-730$ ом/м

2. Шавар хөрс.

Механик шинж чанарын норматив ба тооцооны үзүүлэлтүүд нь:

Зууралдлын хүч $C_H = C_{II} = 75$ кПа $= 0,75$ кгс/см² $C_I = 50$ кПа $= 0,50$ кгс/см²

Дотоод үрэлтийн өнцөг $\phi_H = \phi_{II} = 21^\circ$ $\phi_I = 18^\circ$

Хэв гажилтын модуль $E = 26$ МПа буюу 260 кгс/см²

Барагцаалсан тооцооны эсэргүүцэл $R_0 = 500$ кПа буюу $5,0$ кгс/см²

Шавар хөрсний овойлтын зэрэг $R_f = 1,3$ байгаа нь улирлын хөлдөлтийн бүсэд хүчтэй овойлт үүсгэнэ. Шавар хөрсний хувийн цахилгаан эсэргүүцэл нь $5-30$ ом/м. Газар шорооны ажлын зэрэг нь гэсгэлэн нөхцөлд гар аргаар малтахад-II.

3. Хайрга агуулсан элсэн хөрс.

Механик шинж чанарын норматив ба тооцооны үзүүлэлтүүд нь:

Зууралдлын хүч $C_H = C'' = 1$ кПа буюу $0,01$ кгх/см¹

$C' = 0,6$ кПа буюу $0,006$ кгх/см¹

Дотоод үрэлтийн өнцөг $\phi_H = \phi'' = 33^\circ$ $\phi' = 30^\circ$

Хэв гажилтын модуль $E = 25$ МПа буюу 250 кгх/см¹

Барагцаалсан тооцооны эсэргүүцэл $R_0 = 500$ кПа буюу $5,0$ кгх/см¹

1.1 Хайрга агуулсан элсэн хөрс нь овойлт үүсгэхгүй. Хөрсний хувийн цахилгаан эсэргүүцэл – $600-10000$ ом/м. Газар шорооны ажлын зэрэг нь гэсгэлэн нөхцөлд гар аргаар малтахад-II байна.

4. Элсэн чулуу.

Ногоовтор шаргал өнгийн, өгөршилд хүчтэй орсон девоны настай /D₂₋₃/, элсэн чулуу. Энэ нь жижиг ширхэгтэй, хайргатай элсэн хөрсний доороос илрэх бөгөөд $0,5, 5,0$ метрийн гүнээс илэрч цааш үргэлжилнэ. Элсэн чулууны өгөршлийн зэрэг $K_{вс} = 0,91$ байгаа нь сулавтар өгөршсөн хөрсөнд нормчлогдоно. Дээжүүдэд хийсэн лабораторийн шинжилгээний үр дүнгээс үзвэл эзэлхүүн жин нь $2,49$ г/см³ байна. Газар шорооны ажлын зэрэг нь-V.

Дүгнэлт

1. Судлагдсан талбай нь инженер-геологийн хувьд энгийн нөхцөлтэй. Энэ нь тус сумын төвд тохиолдох ул хөрсүүд нь байгалийн нөхцөлдөө овойлт үүсгэхгүйгээс гадна суулт үүсгэх шинж чанаргүй, талбайн хэмжээнд хөрсний усгүй, талбайн зонхилох хэсэг нь тэгш гадаргатай, физик-геологийн үйл явц хөгжөөгүй зэргээр тодорхойлогдоно. /Сумын төвийн хөрсний ерөнхий тогтоцыг ул хөрсний зүсэлтээс харна уу/.
2. Өмнөговь аймгийн Цогт-Цэций сумын нутаг нь Өмнөд монголын атираат системийн хэмжээнд багтах бөгөөд эргэн тойрондоо янз бүрийн чиглэлийн гүний хагарлуудаар хүрээлэгдэн хэрчигдсэн эртний төрмөлийн таримал, хувирмал чулуулгууд тархсан, геологийн хувьд нилээд нийлмэл нөхцөлд оршино.
3. Судлагдсан талбай нь Монгол орны бусад нутаг дэвсгэрийн нэгэн адил эх газрын эрс тэс уур амьсгалтай.

Гадна агаарын тооцооны температур:

Жилийн дундаж	4,4 ⁰ C
Үнэмлэхүй хамгийн их	40,2 ⁰ C
Үнэмлэхүй хамгийн бага	-37,0 ⁰ C

Хур тунадас:

Жилийн дундаж	101.1мм
Дулааны улиралд	94.3мм
Хоногийн хамгийн их	42.0мм

Салхины хурд:

Жилийн дундаж	5.0м/сек
Өвлийн дундаж	4.4м/сек

Хэвтээ гадарга дээрх цасны ачаалал кг/м²: P₀ кг/м² 30 (0,3)

Салхины даралт (шахац)-ын мужлал, кг/м²: q кг/м² 65 (0,65)

4. Судалгааны талбайд 2011 оны 6 дугаар сарын 21-ны өдрийн байдлаар 6,0 метр хүртэл гүнтэй өрөмдсөн цооногуудад хөрсний ус илрээгүй.
5. Улирлын хөлдөлтийн норматив гүнийг хөрс тус бүрд тодорхойлбол:

Хайргархаг элсэн хөрс.	2,28 м
Шавар	1,87 м
Хайрга агуулсан элс	2,28 м
6. Хөрсний овойлтын зэргийг тооцож үзэхэд хайрга агуулсан элс, хайргархаг элсэн хөрс нь овойлтгүй. Шавар хөрсний овойлтын зэрэг Rf=1,3 байгаа нь улирлын хөлдөлтийн бүсэд хүчтэй овойлт үүсгэнэ.
7. Хөрсний цахилгаан эсэргүүцэл нь:

Хайргархаг элсэн хөрсөнд	650-730 ом/м
Шавар	5-30 ом/м
Хайрга агуулсан элс	600-10000 ом/м
8. Газар шорооны ажлын зэрэг гэсгэлэн нөхцөлд:

Өнгөн хөрсөнд:	I
Хайргархаг элсэн хөрсөнд:	III

- Шавар хөрсөнд: II
 Хайрга агуулсан элсэн хөрсөнд: II
 Элсэн чулуунд: V
 9. Газар чичирхийллийн 7₃ баллын бүсэд хамаарна.

Хавсралт бичиглэл №1

Малталтын бичиглэл

Цооног-№1*

Гүн-5,10 м

Өндөржилт-1479,40 м

1. Ургамлын үндэс бүхий өнгөн хөрс.
0.00-0,30/0,30
2. Цайвар шаргал өнгөтэй, хайргархаг элсэн хөрс
0,30-1,30/1,00
3. Цайвар саарал өнгөтэй, шавар хөрс
1,30-1,60/0,30
4. Өгөршилд орсон элсэн чулуу.
1,60-5,00/3,40
5. Үндсэн чулуу. Маш бага өгөршилд орсон.
5,00-5,10/0,10

Хөрсний ус илрээгүй.

Цооног-№2*

Гүн-3,50 м

Өндөржилт-1481,20 м

1. Ургамлын үндэс бүхий өнгөн хөрс.
0.00-0,30/0,30
2. Цайвар шаргал өнгөтэй, хайргархаг элсэн хөрс
0,30-0,80/0,50
3. Өгөршилд орсон элсэн чулуу.
0,80-3,50/2,70

Хөрсний ус илрээгүй.

Цооног-№3*

Гүн-4,00 м

Өндөржилт-1484,00 м

1. Ургамлын үндэс бүхий өнгөн хөрс.
0.00-0,30/0,30
2. Цайвар шаргал өнгөтэй, хайрга агуулсан элсэн хөрс
0,30-2,00/1,70
3. Өгөршилд орсон элсэн чулуу.
2,00-4,00/2,00

Хөрсний ус илрээгүй.

Цооног-№4*

Гүн-3,6 м

Өндөржилт-1486,20 м

1. Ургамлын үндэс бүхий өнгөн хөрс.
0,00-0,30/0,30
2. Өгөршилд орсон элсэн чулуу.
0,30-3,50/3,20
3. Үндсэн чулуу. Маш бага өгөршилд орсон.
3,50-3,60/0,10

Хөрсний ус илрээгүй.

Цооног-№5*

Гүн-2,10 м

Өндөржилт-1490,67 м

1. Ургамлын үндэс бүхий өнгөн хөрс.
0,00-0,30/0,30
2. Өгөршилд орсон элсэн чулуу.
0,30-2,00/1,70
3. Үндсэн чулуу. Маш бага өгөршилд орсон.
2,00-2,10/0,10

Хөрсний ус илрээгүй.

Цооног-№8*

Гүн-4,20 м

Өндөржилт-1481,10 м

1. Ургамлын үндэс бүхий өнгөн хөрс.
0,00-0,20/0,20
2. Цайвар шаргал өнгөтэй, хайрга агуулсан элсэн хөрс
0,20-2,00/1,80
3. Өгөршилд орсон элсэн чулуу.
2,00-4,00/2,00
4. Үндсэн чулуу. Маш бага өгөршилд орсон.
4,00-4,20/0,20

Хөрсний ус илрээгүй.

Цооног-№13*

Гүн-1,2 м

Өндөржилт-1482,80 м

1. Ургамлын үндэс бүхий өнгөн хөрс.
0,00-0,10/0,10
2. Цайвар шаргал өнгөтэй, хайрга агуулсан элсэн хөрс
0,10-0,50/0,40
3. Өгөршилд орсон элсэн чулуу.
0,50-1,00/0,50
4. Үндсэн чулуу. Маш бага өгөршилд орсон.
1,00-1,20/0,20

Хөрсний ус илрээгүй.

15. SWOT ШИНЖИЛГЭЭ

Давуу тал

- Уурхайн олборлолтын компаниудаас суманд бүтээн байгуулалт багагүй хийж байгаа
- Сум орон нутгийг хөгжүүлэх маш олон төсөл хөтөлбөрүүд хэрэгжихээр яригдаж байгаа
- Хүн амын механик өсөлт маш өндөр
- Суурин иргэдийн амжиргааны түвшин дээшилсэн
- Эрчим хүчний хангамж сайжирсан
- Эдийн засгийн өсөлт нэн өндөр
- Санхүүгийн чадамж өндөр, бие даасан

Сул тал

- Усны эх үүсвэр бага
- Уурхайн компаниудын үйл ажиллагаатай холбоотойгоор байгаль орчны тэнцвэрт байдал алдагдаж байгаа
- Дэд бүтцийн хөгжил сул
- Уурхайн нөөц хязгаартай
- Усны нөөц бага учир голлох төмс хүнсний ногоог бусад сумдаас тээвэрлэж ирдэг
- Инженерийн бэлтгэл арга хэмжээ хангалтгүй
- Албан ёсны хэтийн ерөнхий төлөвлөгөө байхгүй
- Хот байгуулалтын мэргэжлийн хүний нөөц дутмаг
- Газар зохион байгуулалт муу
- Соёл ахуйн үйлчилгээ хангалтгүй

Эрсдэл

- Сумын хүн амын хүйсийн харьцаа алдагдаж магадгүй
- Хүн ам ихсэхийн хэрээр усны эх үүсвэр дутагдана
- Хотжилт эрчимтэй явагдсанаар төвлөрөл үүсч, нийгмийн үйлчилгээний чанар, хүртээмж хүрэлцээ багасна
- Уурхайн ажиллагсдын тоо хязгаартай тул ажилгүйдлийн түвшин нэмэгдэх аюултай
- Үүнээс улбаалан ядуурал нэмэгдэх сөрөг талтай
- Мэргэжилтэй боловсон хүчин дутагдана
- Хүн ам ихэссэнээр гэмт хэрэг өсөх
- Хотжилт үүссэнээс болж хүрээлэн буй орчны бохирдол ихсэх
- Газар зохион байгуулалт алдагдах

Боломж

- Мал аж ахуйгаа эрчимжүүлэн тогтвортой хөгжих
- Бусад жижиг дунд үйлдвэрлэлийг дэмжиж ажлын байрыг нэмэгдүүлэх
- Бүтээн байгуулалтад гадаадын хөрөнгө оруулалтыг татах

16. 2005 ОНД БАТАЛСАН ЕРӨНХИЙ ТӨЛӨВЛӨГӨӨНИЙ ХЭРЭГЖИЛТ

Цогтцэций сумын ерөнхий төлөвлөгөөг өмнө нь 2005 онд НХТЭШЗТХ гүйцэтгэж байсан ба уг ерөнхий төлөвлөгөө 2005-2015, 2015-2025 он гэсэн үе шатаар төлөвлөгджээ.

Хүснэгт 21. Хүүчин ерөнхий төлөвлөгөөний хэрэгжилтийн байдал

№	Үзүүлэлтүүд	Хэмжих нэгж	2005 оны ерөнхий төлөвлөгөөгөөр		Хэрэгжилт	
			Хэрэгжилт		Хэрэгжилтийн түвшин	
			2015 онд	2012 онд	Тоо	Хувь
1	Хүн ам	мян.хүн	2,7	5,2	2,5	192,6
2	Ажил эрхлэгчдийн тоо	мян.хүн	1,3	2,1	1,8	161,5
3	Орон сууцны фонд: Инженерийн хангамжтай орон сууц	мян.м ²	2,3	1,3	1,0	56,5
	Инженерийн хангамжгүй сууц, гэр хооролол	мян.хүн	1,2	4,9	3,0	408,3
4	Соёл ахуйн үйлчилгээний барилга байгууламж:					
	Сургууль	сурагч	865	640	225	74
	Цэцэрлэг	хүүхэд	235	144	91	61,3
	Эмнэлэг	ор	32	15	17	47
	Соёлын төв	суудал	300	0	300	0
	Зочид буудал	ор	45	470	425	1044
	Цэцэрлэгт хүрээлэн	га	6,9	0	6,9	0
Мод үржүүлгийн газар	га	7,7	26,4	18,7	343	
5	Сумын төвийн нутаг дэвсгэр, үүнээс:	га	253	700	447	267,7
	Суурьшлын	га	243	360	117	148,1
	Үйлдвэр аж ахуйн	га	9	30	21	333,3
	Бусад	га	193	310	117	160,6

Дээрх хүснэгтэд өмнөх ерөнхий төлөвлөгөөгөөр 2015 оны түвшинд төлөвлөсөн төлөвлөлтийг 2012 онд хэрэгжсэн байдалтай нь харьцуулан хэрэгжилтийн түвшинг илэрхийллээ.

Хүн амын өсөлтийг ердийн өсөлт, шилжих хөдөлгөөн, хөдөлмөрийн балансын хосолмол аргаар тооцож төлөвлөлтийн хугацаанд 3600 хүн амтай болно гэж үзжээ. Гэтэл 2012 оны байдлаар уул уурхайн үйл ажиллагаа идэвхжсэнтэй холбоотойгоор тус сумын бүртгэлтэй иргэдийн тоо 5200, хөдөлгөөнт хүн ам 10000 хүрчээ. Иймд тус усманд тооцоолоогүй хүн амын өсөлт явагдаж хүн амыг орон сууц болон соёл ахуйн үйлчилгээгээр бүрэн хангаж чадахгүйд хүрчээ. Мөн хөдөлгөөнт хүн амын өсөлттэй холбоотойгоор зочид буудал төлөвлөж байснаас хэд дахин олноор байгуулагдсан нэг талаар сумын өнгө үзэмжийг тодрхой хэмжээгээр дээшлүүлж байна.

2005 оны төлөвлөгөөгөөр төлөвлөсөн сууцны бүс болон төвийн бүсийн архитектурын ерөнхий хэлбэр, байршил харагдаж байгаа ч энэ нь хангалтгүй

юм. Замбараагүй газар олголт хийгдсэнээс болж сум төлөвлөлтгүйгээр тэлсэн нь сумын нутаг дэвсгэрийн хэмжээ төлөвлөж байснаас 280 орчим хувиар нэмэгдсэн байгаагаас харагдаж байна. Суурьшлын бүс, барилгажилтын нөөц газрын зориулалтаар 34 га газар төлөвлөж өгсөн ч одоо бодит байдал дээр үүнээс 3 дахин их гэр хороолол үүсч, 300 га газар өмчлөл, эзэмшлээр олгогдсон ч дахиад 2500 иргэний газар өмчлөхийг хүссэн өргөдөл хүлээгдэж байгаа юм байна.

Барилгажилтын хувьд анхнаасаа ерөнхий төлөвлөгөөгөө баримтлаагүй, үүрэг зориулалтын хувьд харилцан уялдаагүй баригдсанаас архитектур орон зайн зохих түвшний дүр төрх буй болж чадаагүй байна. Учир нь инженерийн шугам сүлжээнд холбогдсон нийтийн болон хувийн орон сууцны төлөвлөлт нь 50%-тай, соёл ахуйн үйлчилгээний төлөвлөлт дунджаар 50 хүрэхгүй хувьтай хэрэгжсэн мөртлөө гэр хорооллын төлөвлөлт 400%-тай хэрэгжсэн байна. уг ерөнхий төлөвлөгөөг барьж хөгжих боломжгүй болоод байна.

Төлөвлөлтийн хугацаанд Цагаан суварга, Таван толгой, Мандалговийг чиглэсэн төмөр зам, эхний ээлжинд Гашуун сухайт, Таван толгой, Даланзадгадын чиглэлийн хатуу хучилттай автозам Цогтцэций сумыг дайран өнгөрөхөөр төлөвлөсөн боловч эдгээрийн аль нь ч хэрэгжээгүй байна. Мөн тус сумын төвийн гудамж замуудыг хот хоорондын, сумын төвийн гол гудамж, туслах гудамж, хорооллын доторх гудамж, зам гэж ангилан тойрог, параллель, цацраг хэлбэрүүдийг хослуулан төлөвлөж өгсөн байна. Гэвч одоогийн байдлаар дээрх замын түвшнүүд ялгарч хөгжөөгүй бөгөөд зөвхөн уурхайн нисэх онгоцны буудлаас Ухаа худаг хүртэлх 12 км урттай хатуу хучилттай зам босоо чиглэлд ойролцоогоор 2,7 км-ээр сумын төвийг дайран өнгөрч байна. Үүнээс үзэхэд замын сүлжээний төлөвлөлтийн хэрэгжилт тэг хувьтай байна. Мөн эмх замбараагүй байдал нь шинээр замын сүлжээ төлөвлөхөд бэрхшээлтэй болгож байна.

Төлөвлөлт хангалтгүй хэрэгжиж замын сүлжээ зэрэглэлгүй, шороон замтайн дээр ногоон байгууламж хангалтгүй байгаагийн улмаас уурхайн хөрс хуулалт, тээврийн хэрэгслийн хөдөлгөөнөөс үүссэн тоосжилт нь нутгийн ард иргэд, мал амьтны амьдрах орчин, эрүүл мэндийг илт доройтуулж байгаа нь харагдсаар, батлагдсаар байна. Иймд замын болон ногоон байгууламжийн төлөвлөлтөнд ихээхэн ач холбогдол өгөх шаардлагатай.

Уг төлөвлөлтийг архитектур орон зайн хувьд ногоон байгууламж болон амралт чөлөөт цагаа өнгөрүүлэх талбайтай, дуу чимээ багатай байхаар бодолцож 18 га талбайд(6,9 га-цэцэрлэгт хүрээлэн) ногоон байгууламж төлөвлөсөн нь хэрэгжээгүй боловч мод үржүүлгийн газрын талбай төлөвлөж байсан хэмжээнээс 350 орчим хувиар нэмэгдсэн байна. Уг мод үржүүлгийн газрыг хөгжүүлэн бортоготой үрсэлгээг цаашид хотын гудамж талбайд шууд шилжүүлэн суулгаж ногоон байгууламж байгуулах боломжтой гэж үзэж байна.

Нэгтгэн дүгнэвэл, ерөнхий төлөвлөгөөний хэрэгжилт хангалтгүй, сумын хөгжил тогтвортой бус байна гэж үзэж байна.

17. ЕРӨНХИЙ ТӨЛӨВЛӨГӨӨ ДАХИН БОЛОВСРУУЛАХ БОЛСОН ШААРДЛАГА, ТАВИГДАХ ЗОРИЛТУУД

Цогтцэций сум нь “Таван Толгой” стратегийн орд газрын ойролцоо байрладаг ч хот төлөвлөлт, эдийн засгийн хувьд тийм ч сайн хөгжиж чадахгүй байгаа нь гол асуудал болоод байгаа юм. Говийн сумдыг уул уурхайд түшиглэн хөгжүүлэх зорилтын дагуу Оюутолгой, Таван толгой, Ухаа худаг, Сайншандын үйлдвэр технологийн паркийг түшиглэн сумдыг хөгжүүлэх төлөвлөгөө хийхээр болсон билээ. Цогтцэций сумын цаашдын зорилт бол Таван толгой төсөлтэй хамтран сум сууриндаа хэрэгтэй томоохон бүтээн байгуулалт хүсч байгаа бөгөөд цаашид хот болон хөгжих, түүнд тохирсон хотын ерөнхий төлөвлөгөөг боловсруулан хэрэгжүүлэх явдал юм.

Шинээр ерөнхий төлөвлөгөө боловсруулах болсон шалтгаан:

1. Өмнөх ерөнхий төлөвлөгөө хэрэгжих боломжгүй болсон.
2. Сумын аймаг, бүс нутаг, МУ-ын хөгжилд гүйцэтгэх үүрэг, бие даан хөгжих чиглэлийг нарийн тодорхойлох шаардлага гарсан.
3. Баялаг ашиглалтын үр ашгийг дээшлүүлж, сөрөг нөлөөллийг бууруулах шийдлийг яаралтай гаргах эгзэгтэй үе тохиосон.
4. Сумын төвийн байршил, хөгжлийн чиглэл, дэвсгэр газрын даац, багтаамжийг шинэчлэн тодорхойлох шаардлага гарсан.
5. Газар ашиглалт, орон сууцжилт, замын сүлжээний төлөвлөлтийг оновчтой болгох шаардлага тавигдаж байна.
6. Иргэд, оршин суугчидын газар өмчлөх, орон сууцны эрэлт хэрэгцээ нэмэгдсээр байгаа.
7. Усан хангамж, дулаан, цахилгааны найдвартай эх үүсвэрийг тодорхойлох шаардлага тавигдсан.
8. Сумын хүрээлэн буй орчин, иргэдийн эрүүл ахуйг сайжруулж, байгаль орчныг хамгаалах асуудал хурцаар тавигдсан.

Иймд сумын төвийн ерөнхий төлөвлөгөөг дахин боловсруулж өнөөгийн энэ нөхцөл байдлаас гарч, ирээдүйд хэрхэн хөгжих чиг хандлага, арга замыг тодорхойлох нэн шаардлагатай юм.

Юуны түрүүнд ард иргэдийн амьдрах нөхцлийг сайжруулах, яваандаа уул уурхайн үйл ажиллагаанаас хараат бусаар бие даан хөгжих боломжийг тодорхойлох, байгаль орчинд хор хөнөөлгүй эрчим хүчний боломжит эх үүсвэрийг олж тогтоон төлөвлөлтийн оновчтой шийдлийг гаргаж ирэх нь төслийн гол зорилго юм.

Ингэхдээ Төслийн баг-Засгийн газар-Холбогдох мэргэжлийн байгууллагууд-Орон нутгийн удирдлага-Орон нутгийн иргэд, ААН-үүдийн олон талт оролцоог хангаж уг одоогийн байдлын судалгаагаа үндэслэн олон улс, улс, хот, бүс, орон нутгийн бодлого, төсөл, хөтөлбөрүүдтэй уялдуулан орчин үеийн хот төлөвлөлтийн чиг хандлага, орон нутгийн өөрийн онцлогт нийцсэн хотын ерөнхий төлөвлөгөөг мэргэжлийн түвшинд боловсруулах зорилт дэвшүүлж байна.

18 ХОТ БАЙГУУЛАЛТЫН ИЖ БҮРЭН ҮНЭЛГЭЭ

18.1 ҮНЭЛГЭЭ БОЛОВСРУУЛАХ АРГАЧЛАЛ

Хот суурины дэвсгэр газарт хот байгуулалтын иж бүрэн үнэлгээ өгөх асуудал нь байгаль-экологи, нийгэм-эдийн засаг, техникийн шинжлэх ухааны харилцан уялдаа бүхий цогц үйл ажиллагааны хүрээнд шийдвэрлэгдэн, хот төлөвлөлтийн зураг төслийн үе шат бүхэнд хийгдэж, хотын хөгжлийн ерөнхий төлөвлөгөө, хэсэгчилсэн ерөнхий төлөвлөгөө, барилгажилтын төслийн үндэслэл болон ашиглагдана.

Хүрээлэн буй орчны хуримтлагдсан асуудлуудыг шийдвэрлэхэд хот байгуулалтын судалгааны ажил нь төлөвлөлтийн цаашдын хандлагыг тодорхойлдогийг олон улсын жишгээс харж болно. “Хүрээлэн буй орчин” хэмээх нэгдмэл системийн нэг бүрэлдэхүүн нь “байгалийн цогцолборын динамик өөрчлөлт хувьсал”-ын шалтгааныг илрүүлэх арга зүйг сонгох ач холбогдолтой.

Ландшафтын арга нь байгаль орчныг бүрэлдэхүүн тус бүрээр нь авч үзэн, харилцан хамааралтай үйл явцыг судалж, ландшафтын мөн чанарыг илрүүлдэг хэдий ч байгальд нөлөөлөх хүний үйл ажиллагааг иж бүрэн авч үзэж чаддаггүй байна.

Экологийн арга нь хүний үйл ажиллагааны нөлөөллийг гүнзгийрүүлэн, үзэгдэл юмсын үйл явцыг бодитойгоор гаргах боломжийг бүрдүүлнэ. Экологи-ландшафтын арга нь хосолмол мөн чанартай, нэг нь нөгөөгөө баяжуулан тодруулах, улмаар физик газарзүйн тодорхой нөхцөлд орчин үеийн техник эдийн засгийн хөгжлийн түвшинд шинжлэх ухааны үндэстэй шинэ арга замыг хот төлөвлөлтөд нээж өгдгөөрөө давуу тал болно. Нөгөө талаас хот төлөвлөлтийн уламжлалт аргууд нь өөрийн үнэ цэнээ хадгалахын зэрэгцээ экологийн байр сууринаас байгаль нийгмийн харилцан шүтэлцээг авч үзэн, агуулга хэлбэрээ баяжуулна.

Иймд зах зээлийн эдийн засгийн тогтолцооны үед хот байгуулалтын зураг төслийн үйл ажиллагааны гол зорилго нь хүрээлэн буй орчинд хүний үйл ажиллагаанаас үүссэн сөрөг нөлөөллийг экологийн болон тогтвортой хөгжлийн үзэл баримтлалын үүднээс авч үзэн, хотын ландшафтыг барилгажсан орчин, нийгэм-эдийн засгийн орчинтой нь шүтэлцүүлэн сайжруулж, хүн амын амьдрах орчинг бүхэлд нь шинэчлэн сэргээх үнэлгээг өгч, хот төлөвлөлтийн бүсчлэлийн горимыг тогтоон, газар ашиглалтын системчлэлийг бий болгоно.

Хотын газар нутагт хот байгуулалтын иж бүрэн үнэлгээг өгөхөд харгалзах хүчин зүйлийн тоо, бүтэц, шинж чанар болон үзүүлэлтүүдийг сонгоход тухайн газар нутгийн онцлог нөлөөлнө. Нөгөө талаас статистик тоон өгөгдлүүдийг байнга сайжруулж, стандарт журмыг мөрдөх нь нэн чухал болно.

Хот байгуулалтын иж бүрэн үнэлгээг боловсруулснаар Монгол улсын хот суурины экологийн тэнцвэрт байдлыг хадгалах үүднээс хот, суурины

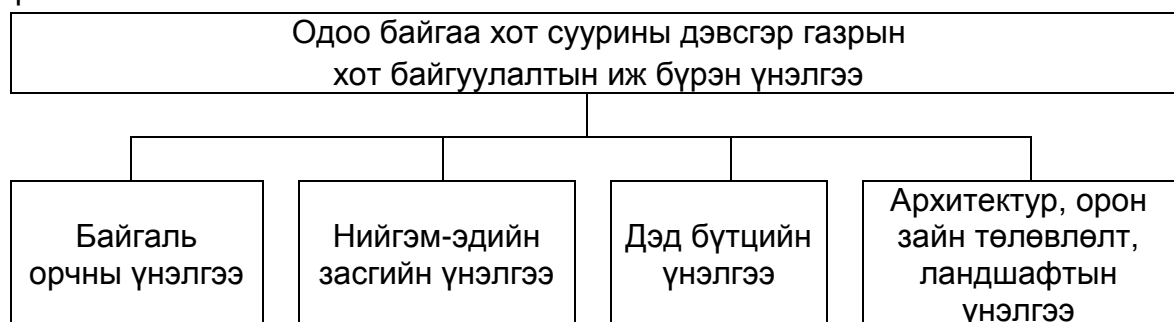
дэвсгэр газрыг сонгох, хотын газар нутгийн зохион байгуулалтыг шинэчлэн бүсчилж, горимлох, архитектур-орон зайн төлөвлөлтийн бүтцийг сэргээн шинэчилж, сайжруулах, зах зээлийн хэрэгцээ, шаардлагын дагуу газар ашиглалтын төлбөрийг олон хүчин зүйлээс хамааруулан, ялгаварт үнээр тогтоох, хот байгуулалтын мэдээллийн санг байгуулах зэрэг асуудлуудыг шийдвэрлэхэд гол үндэслэл болгон ашиглагдана.

Монгол улсын төрөөс экологийн талаар баримтлах бодлогод “Хот байгуулалт, эрүүл мэнд” заалтыг тусгасан бөгөөд уг заалтад “...Хот орчмын байгаль, цаг уурын онцлог, экологийн даац, оршин суугчдын эрүүл, аюулгүй орчинд ажиллаж, амьдрах шаардлагыг нарийн тооцсон архитектурын зохиомж, барилгын бүтээц, хийц, инженерийн болон ногоон байгууламж, зам тээврийн бүтээц, зохион байгуулалтыг бүрдүүлж, хөгжүүлэх”-ээр тусгасан байна. 2008 онд шинэчлэн батлагдсан “Хот байгуулалтын тухай” хуульд хот байгуулалтын иж бүрэн үнэлгээ хийж байхыг хуульчлан зааж өгсөн.

Хот байгуулалтын иж бүрэн үнэлгээ нь танин мэдэхүйн үйл ажиллагаа бөгөөд хот, суурины байгалийн нөхцөл, нөөцийг оновчтой ашиглаж, одоогийн хэрэгцээг хангахын зэрэгцээ хойч үеийнхэндээ хохиролгүйгээр өвлүүлэн үлдээх хэмээсэн тогтвортой хөгжлийн үзэл баримтлалын дэлхийн нийтлэг зарчим мөрдөгдөх нөхцөл бүрдэнэ.

Хот байгуулалтын иж бүрэн үнэлгээний нийгэм-эдийн засгийн ач холбогдол нь одоогийн бодит нөхцлийг илрүүлэх, хот суурины сүлжээг оновчтой тогтоох, инженерийн болон нийгмийн дэд бүтцийг бий болгох, хүн амын соёл, ахуйн үйлчилгээний хангамж, хүрэлцээг бүрдүүлэх, эдийн засгийн хөгжлийг түргэтгэх хүчин зүйлсийг тогтоодогт оршино.

Схем 1. Одоо байгаа хот суурины дэвсгэр газрын хот байгуулалтын иж бүрэн үнэлгээ

Хот байгуулалтын иж бүрэн үнэлгээг Хот суурины дэвсгэр газарт хот байгуулалтын иж бүрэн үнэлгээ өгөх аргачилсан заавар УББ 30-201-09-ийн дагуу Цогтцэций сумын барилгажсан, ашиглагдаж байгаа нутаг дэвсгэрийн хүрээнд аргачилсан зааварт тусгасны дагуу хот суурины нутаг дэвсгэрийн бүстэй харгалзуулан, хот байгуулалтын иж бүрэн үнэлгээг хийлээ.

Хот, суурины барилгажсан газар нутагт хүрээлэн буй орчны (нэгдсэн экосистем) нөхцлийг нарийвчлан эерэг ба сөрөг талыг илрүүлж, 5 шатлалтай

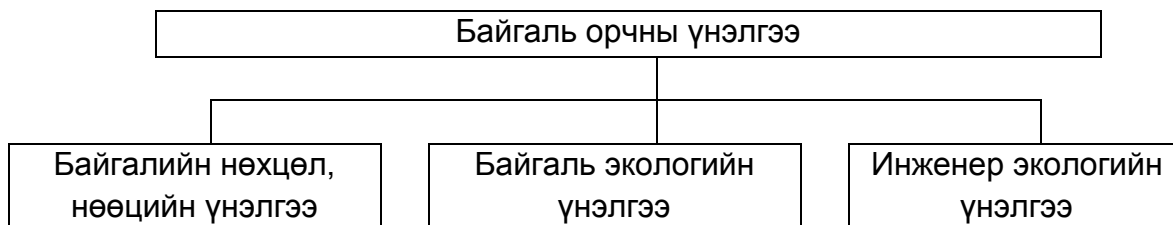
ангиллаар үнэлгээний 4 бүлэг үзүүлэлтээр тогтоож, 5 баллын системийн аргыг хэрэглэсэн болно. Үүнд:

- Байгаль орчны үнэлгээнд газар нутгийг нэн тохиромжтой, тохиромжтой, хязгаарлагдмал тохиромжтой, тохиромжгүй, нэн тохиромжгүй;
- Нийгэм-эдийн засгийн үнэлгээнд хүн амын соёл, ахуйн үйлчилгээний хэрэгцээ, хангамжийн түвшинг нэн өндөр, өндөр, дунд, доогуур, нэн доогуур;
- Дэд бүтцийн үнэлгээнд нэн тохиромжтой, тохиромжтой, хязгаарлагдмал тохиромжтой, тохиромжгүй, нэн тохиромжгүй;
- Архитектур, орон зайн төлөвлөлт-ландшафтын хувьд байгалийн болон хотын элементүүдийн шинж чанарт нэн өндөр, өндөр, дунд, доогуур, нэн доогуур гэсэн 5 шатлалыг баримтлан 5 баллын үнэлгээг тус тус өглөө.

18.2 БАЙГАЛЬ ОРЧНЫ ҮНЭЛГЭЭ

Байгаль орчны үнэлгээг байгалийн нөхцөл, нөөц, байгаль-экологи, инженер-экологийн байдлаар нь үнэллээ.

Схем 2. Байгаль орчны үнэлгээ

Хот, суурины нутаг дэвсгэрийн бүс бүрийн зохицох балл өөр өөр байвал дараах томъёог ашиглан зохицох дундаж баллыг тодорхойлно.

$$З_{дб} = \frac{\frac{З_{б1} \times T_1 \times 100\%}{T} + \dots + \frac{З_{бn} \times T_n \times 100\%}{T}}{n} = \frac{(\sum_{n=1}^n З_{бn} T_n) \times 100\%}{n \times T}$$

Тайлбар:

$З_{дб}$ – тухайн бүсийн зохицох дундаж балл

$З_{б1}$ – 1 дүгээр бүс дэх тухайн үнэлгээний үзүүлэлтийн зохицох балл

$З_{бn}$ – n дүгээр бүс дэх тухайн үнэлгээний үзүүлэлтийн зохицох балл

T_1 – 1 дүгээр бүсийн дэвсгэр газрын хэмжээ, га

T_n – n дүгээр бүсийн дэвсгэр газрын хэмжээ, га;

n – бүсийн тоо.

Хот байгуулалтын иж бүрэн үнэлгээний аргачилсан зааварт байгаль орчны үнэлгээний шалгуур үзүүлэлтүүдийг оновчтой тодорхойлоогүй,

холбогдох ангилалд тусгаагүй зэрэг байдлаас шалтгаалан өмнө мөрдөгдөж байсан “Хот байгуулалтын иж бүрэн үнэлгээний аргачилсан заавар”-тай хослуулан хэрэглэсэн болно.

Хүснэгт 1. Байгаль орчны нэгдсэн үнэлгээний дүн

Д/Д	Хамрагдаж буй засаг захиргааны нэгж	Нийт талбай, (га)	Байгаль орчны нэгдсэн үнэлгээ		Байгаль орчны үнэлгээний ангиллаар		
			Баллаар	Үзүүлэлтээр	Байгалийн нөхцөл, нөөцийн	Байгаль-экологийн	Инженер-экологийн
1	Цогтцэций сум	669	3	Дунд	3	2	4

Байгаль орчны нэгдсэн үнэлгээгээр “тохиромжтой” ангилалд багтаж байна.

1.2.1 Байгалийн нөхцөл, нөөцийн үнэлгээ

Схем 3. Байгалийн нөхцөл нөөцийн үнэлгээ

Хүснэгт 2. Байгалийн нөхцөл, нөөцийн үнэлгээний үзүүлэлтүүд

Үнэлэх хүчин зүйлс	Үнэлэх үзүүлэлтийн шинж чанар	Шалгуур үзүүлэлт	Үзүүлэлтүүд									
			Нэн тохиромжтой		Тохиромжтой		Хязгаарлагдмал тохиромжтой		Тохиромжгүй		Нэн тохиромжгүй	
			Бодит үзүүлэлтүүд	Зохицуулах итгэлцүүр (балл)	Бодиты үзүүлэлтүүд	Зохицуулах итгэлцүүр (балл)	Бодит үзүүлэлтүүд	Зохицуулах итгэлцүүр (балл)	Бодит үзүүлэлтүүд	Зохицуулах итгэлцүүр (балл)	Бодит үзүүлэлтүүд	Зохицуулах итгэлцүүр (балл)
Газрын гадарга	Газрын гадаргын налуу	Газрын гадаргын налуу, %	0-4	0	4-8	5	8-12	9	12-20	13	<20	19
	Өндөржилт	Далайн түвшнээс дээш, м	<1500	0	1500-1800	7	1800-2100	13	2100-2500	20	2500<	30
Уур амьсгал	Барилгын уур амьсгал	Уур амьсгалын бүсчлэл, бүс	-	0	IV	0	III	1	II	2	I	4
	Эрүүл ахуйн уур амьсгал	Уур амьсгалын индексийн өөрчлөлт	-	0	35>	1	35-40	9	40-50	15	<50	25
Хөрс, ургамал	Хөрс	Цэцэрлэгжилтэд тохирох, %	Хөрсийг солихгүй	0	<25	3	25-50	6	50-75	9	<75	11
	Ургамал	Ургамлын нөмрөгийн эзлэх хувь, %	<75	0	50-75	3	30-50	6	10-30	9	>10	11
	Ойн сан	Ойн эзлэх хувь, %	-	0	50-80	0	30-50	1	10-30	3	>10	9
Сэргээгдэх эрчим хүч	Нарны эрчим хүчний нөөц	Жилд нартай байх цагийн тоо	3300<	0	2200-3300	1	2200-2000	3	2000-1000	5	<1000	9
	Салхины эрчим хүчний нөөц	Салхины дундаж хурд, м/сек	3.0-3.5	0	3.0-2.5	1	2.5-2.0	3	<2.0	5	5.0-8.0	9

	Усны эрчим хүчний нөөц	Үүсгэх түрэлт, Нм	10-20	0	10	1	<20	2	<10	3	<5	5
Ашигт малтмал	Ашигт малтмал, эрдэс, түүхий эд	Ашигт малтмалын нөөц	Олон бүрдэлтэй	0	Дунд бүрдэлтэй	1	Цөөн бүрдэлтэй	3	Барилгын материалын нөөц бүхий	5	Нөөц-гүй	15

Хүснэгт 3. Байгалийн нөхцөл, нөөцийн үнэлгээ

Д/д	Хамрагдаж буй засаг захиргааны нэгж	Нийт талбай, (га)	Байгалийн нөхцөл, нөөцийн нэгдсэн үнэлгээ		Байгаль нөхцөл, нөөцийн үнэлгээний ангиллаар				
			Баллаар	Үзүүлэлтээр	Газрын гадарга	Уур амьсгал	Хөрс, ургамал	Сэргээгдэх эрчим хүч	Ашигт малтмал, эрдэс, түүхий эд
1	Цогтцэций сум	669.0	3	Дунд	4	5	5	2	1

Хүснэгт 4. Газрын гадаргын үнэлгээ

1	Цогтцэций сум	669	5	Гадаргын налууугийн ангилал (зохицох баллаар)					Өндөржилтийн ангилал (зохицох баллаар)					Ерөнхий дундаж балл									
				Нийт талбай, (га)																			
				Зохицох дундаж балл																			
				5 балл	4 балл	3 балл	2 балл	1 балл	Зохицох дундаж балл	5 балл	4 балл	3 балл	2 балл		1 балл								
				0-1	1-4	4-10	11-19	19<															
				Үнэлгээ (5 баллаар)					Үнэлгээ (5 баллаар)														
				Нэн тохиромжтой					Нэн тохиромжтой														
				Тохиромжтой					Тохиромжтой														
				Хязгаарлагдмал тохиромжтой					Хязгаарлагдмал тохиромжтой														
				Тохиромжгүй					Тохиромжгүй														
				Нэн тохиромжгүй					Нэн тохиромжгүй														
				Зохицох дундаж балл					Зохицох дундаж балл														
				<1500 м					<1500 м														
				1500-2000 м					1500-2000 м														
				2000 м					2000 м														
				2000-2500 м					2000-2500 м														
				2500 м<					2500 м<														
				Баллаар					Баллаар														
				Үзүүлэлтээр					Үзүүлэлтээр														
Өндөр																							

Хүснэгт 5. Газрын гадаргын налуу

1	Цогтцэций сум	669	100	0	-	-	9	-	-	30	-	-	0	5	-	-	-	5	Гадаргын налууугийн ангиллын эзлэх хувь					Гадаргын налууугийн ангилал (зохицох баллаар)					Ерөнхий дундаж балл														
																			Нийт талбай, (га)																								
																			Зохицох дундаж балл																								
																			га	хувь	зохицох балл	га	хувь	зохицох балл	га	хувь	зохицох балл	га		хувь	зохицох балл	га	хувь	зохицох балл	га	хувь	зохицох балл	га	хувь	зохицох балл	га	хувь	зохицох балл
				0.0-10.0%	10.0-20.0%	20.0%<																																					
				Нэн тохиромжтой					Нэн тохиромжтой					Нэн тохиромжтой																													
				Тохиромжтой					Тохиромжтой					Тохиромжтой																													
				Хязгаарлагдмал тохиромжтой					Хязгаарлагдмал тохиромжтой					Хязгаарлагдмал тохиромжтой																													
				Тохиромжгүй					Тохиромжгүй					Тохиромжгүй																													
				Нэн тохиромжгүй					Нэн тохиромжгүй					Нэн тохиромжгүй																													
				Зохицох дундаж балл					Зохицох дундаж балл					Зохицох дундаж балл																													
				0-1					0-1					0-1																													
				1-4					1-4					1-4																													
				4-10					4-10					4-10																													
				11-19					11-19					11-19																													
				19<					19<					19<																													
				Баллаар					Баллаар					Баллаар																													
				Үзүүлэлтээр					Үзүүлэлтээр					Үзүүлэлтээр																													
Нэн өндөр																																											

Хүснэгт 8. Барилгын уур амьсгал

1	Цогтцэций сум	Д/Д		Барилгын уур амьсгалын үзүүлэлт										Барилгын уур амьсгалын ангилал (зохицох баллаар)	Эрөнхий дундаж балл		
		Хамрагдаж буй засаг захиргааны нэгж		Нийт талбай, (га)													
				IV-III бүс		Нэн тохиромжтой		Хязгаарлагдмал тохиромжтой		Тохиромжгүй							
		га	хувь	га	хувь	га	хувь	га	хувь	га	хувь	га	хувь				
669	669													0	Нэн тохиромжтой		
100	100											1-2	Тохиромжтой				
-	-	Зохицох балл 0		Зохицох балл 0		Зохицох балл 1		Зохицох балл 1		Зохицох балл 1						2-3	Хязгаарлагдмал тохиромжтой
-	-																
1	1											4<	Нэн тохиромжгүй				
-	-															Эрөнхий дундаж балл	
-	-													Эрөнхий дундаж балл			
4	4													Эрөнхий дундаж балл			
-	-													Эрөнхий дундаж балл			
5	5													Эрөнхий дундаж балл			
-	-													Эрөнхий дундаж балл			
-	-													Эрөнхий дундаж балл			
-	-													Эрөнхий дундаж балл			
5	5													Эрөнхий дундаж балл			
Нэн өндөр	Нэн өндөр													Эрөнхий дундаж балл			

Хүснэгт 9. Эрүүл ахуйн уур амьсгал

1	Цогтцэций сум	Д/Д		Эрүүл ахуйн уур амьсгалын үзүүлэлт										Эрүүл ахуйн уур амьсгалын ангилал (зохицох баллаар)	Эрөнхий дундаж балл				
		Хамрагдаж буй засаг захиргааны нэгж		Нийт талбай, (га)															
				Өөрчлөлтийн индекс <35		Нэн тохиромжтой		Өөрчлөлтийн индекс 35-60		Хязгаарлагдмал тохиромжтой		Тохиромжгүй							
		га	хувь	га	хувь	га	хувь	га	хувь	га	хувь	га	хувь			га	хувь		
669	669													1-3	Нэн тохиромжтой				
-	-															3-9	Тохиромжтой		
1	1	Зохицох балл 1		Зохицох балл 1		Зохицох балл 9		Зохицох балл 9		Зохицох балл 9		Зохицох балл 9						9-15	Хязгаарлагдмал тохиромжтой
669	669																		
100	100															25<	Нэн тохиромжгүй		
9	9													Эрөнхий дундаж балл					
-	-													Эрөнхий дундаж балл					
-	-													Эрөнхий дундаж балл					
25	25													Эрөнхий дундаж балл					
-	-													Эрөнхий дундаж балл					
3	3													Эрөнхий дундаж балл					
-	-													Эрөнхий дундаж балл					
4	4													Эрөнхий дундаж балл					
-	-													Эрөнхий дундаж балл					
-	-													Эрөнхий дундаж балл					
-	-													Эрөнхий дундаж балл					
4	4													Эрөнхий дундаж балл					
Өндөр	Өндөр													Эрөнхий дундаж балл					

Хүснэгт 10. Хөрс, ургамлын үнэлгээ

1	Цогтцэций СУМ	Д/Д Хамрагдаж буй засаг захиргааны нэгж 669	Нийт талбай, (га)											Хөрсний цэцэрлэгжилтэд тохирох талбайн эзлэх хувь (зохицох баллаар)	Ойн модоор хучигдсан талбайн ангилал (зохицох баллаар)	Ерөнхий дундаж балл																							
			Зохицох дундаж балл						Үнэлгээ (5 баллаар)								Зохицох дундаж балл						Үнэлгээ (5 баллаар)																
			0	Нэн тохиромжтой		Тохиромжтой		Хязгаарлагдмал тохиромжтой		Тохиромжгүй		Нэн тохиромжгүй	Зохицох дундаж балл						Үнэлгээ (5 баллаар)																				
			5 балл	4 балл		3 балл		2 балл		1 балл			Нэн тохиромжтой				Хязгаарлагдмал тохиромжтой			Тохиромжгүй																			
0	1-6		6		6-15		15<		1-2				2-3			3-8			9			9<																	
0.2	5	-	-	-	-	-	3	-	4	-	-	-	5	-	4	-	-	-	5	-	4	-	-	5	-	4	-	-	5	-	4	-	-	5	-	4	-	-	
Өндөр																																							

Хүснэгт 11. Хөрсний үнэлгээ

1	Цогтцэций СУМ	Д/Д Хамрагдаж буй засаг захиргааны нэгж 669	Нийт талбай, (га)											Хөрсний ангилал (зохицох баллаар)	Ерөнхий дундаж балл																									
			Хөрсний ангилал (зохицох баллаар)						Үнэлгээ (5 баллаар)							Хөрсний ангилал (зохицох баллаар)																								
			0	Нэн тохиромжтой		Тохиромжтой		Хязгаарлагдмал тохиромжтой		Тохиромжгүй		Нэн тохиромжгүй	Хөрсний ангилал (зохицох баллаар)						Үнэлгээ (5 баллаар)																					
			5 балл	4 балл		3 балл		2 балл		1 балл			Нэн тохиромжтой			Тохиромжтой			Хязгаарлагдмал тохиромжтой			Тохиромжгүй																		
0	1-6		6		6-15		15<		0				1-6			6			6-15			15<																		
0.23	5	-	-	-	-	-	3	-	4	-	-	-	5	-	4	-	-	-	5	-	4	-	-	5	-	4	-	-	5	-	4	-	-	5	-	4	-	-		
Нэн өндөр																																								

Хүснэгт 12. Ургамлан бүрхэвчийн үнэлгээ

1	Цогтцэций сум	Д/д	Хамрагдаж буй засаг захиргааны нэгж	Ургамлан бүрхэвчийн талбайн эзлэх хувь						Ургамлан бүрхэвчийн ангилал (зохицох баллаар)					Ерөнхий дундаж балл		
				Нийт талбай, (га)						Зохицох дундаж балл					Баллаар	Үзүүлэлтээр	
				30.0-80.0 % ургамлан бүрхэвчтэй		10.0-30.0 % ургамлан бүрхэвчтэй		<10.0 % ургамлан бүрхэвчтэй		1	2-3	3-8	9	9<			
				га	хувь	га	хувь	га	хувь						5 балл	4 балл	3 балл
669																	
553																	
83																	
1																	
48																	
7																	
3																	
68																	
10																	
9																	
1																	
5																	
-																	
-																	
-																	
-																	
5																	
Нэн өндөр																	

Хүснэгт 13. Ойн сан

1	Цогтцэций сум	Д/д	Хамрагдаж буй засаг захиргааны нэгж	Ойн модоор хучигдсан талбайн эзлэх хувь						Ойн сангийн ангилал (зохицох баллаар)					Ерөнхий дундаж балл		
				Нийт талбай, (га)						Зохицох дундаж балл					Баллаар	Үзүүлэлтээр	
				30-80% ойн модоор хучигдсан		10-30% ойн модоор хучигдсан		<10% ойн модоор хучигдсан		1	2-3	3-8	9	9<			
				га	хувь	га	хувь	га	хувь						5 балл	4 балл	3 балл
669																	
100																	
9																	
3																	
-																	
4																	
-																	
-																	
4																	
Өндөр																	

Хүснэгт 14. Сэргээгдэх эрчим хүчний үнэлгээ

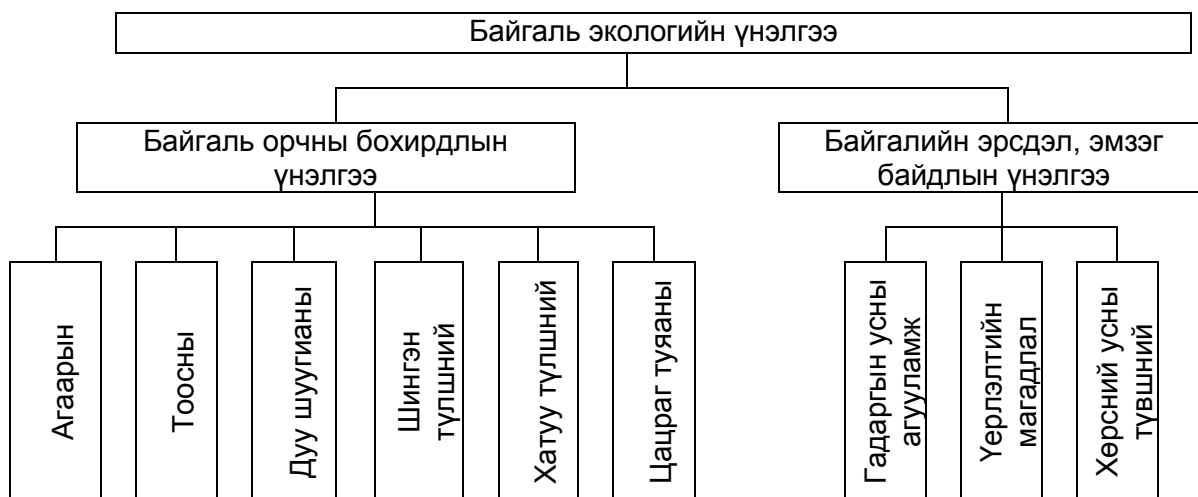
669	Нийт талбай, (га)					Зохих дундаж балл	Нэн тохиромжтой
	Зохих дундаж балл						
5	5 балл	4 балл	3 балл	2 балл	1 балл	0	Нэн тохиромжтой
-	Үнэлгээ (5 баллаар)					1-2	Тохиромжтой
-	Үнэлгээ (5 баллаар)					3-4	Хязгаарлагдмал тохиромжтой
-	Үнэлгээ (5 баллаар)					5-8	Тохиромжгүй
-	Үнэлгээ (5 баллаар)					9<	Нэн тохиромжгүй
5	Зохих дундаж балл						
5	5 балл	4 балл	3 балл	2 балл	1 балл	0	Нэн тохиромжтой
-	Үнэлгээ (5 баллаар)					1-2	Тохиромжтой
-	Үнэлгээ (5 баллаар)					3-4	Хязгаарлагдмал тохиромжтой
-	Үнэлгээ (5 баллаар)					5-8	Тохиромжгүй
-	Үнэлгээ (5 баллаар)					9<	Нэн тохиромжгүй
2	Зохих дундаж балл						
-	5 балл	4 балл	3 балл	2 балл	1 балл	0	Нэн тохиромжтой
-	Үнэлгээ (5 баллаар)					1	Тохиромжтой
-	Үнэлгээ (5 баллаар)					2	Хязгаарлагдмал тохиромжтой
2	Зохих дундаж балл						
-	5 балл	4 балл	3 балл	2 балл	1 балл	0	Нэн тохиромжтой
2	Зохих дундаж балл						
Доогуур	баллаар					Ерөнхий дундаж балл	
	узүүлэлтээр						

Хүснэгт 15. Ашигт малтмалын үнэлгээ

Д/Д		Нийт талбай, (га)					Ашигт малтмалын нөөц	
Цогтцэций сум	Хамрагдаж буй засаг захиргааны нэгж	Нийт талбай, (га)					Ашигт малтмалын ангилал (зохицох баллаар)	Ерөнхий дундаж балл
		Зохих дундаж балл						
		1	Олон бүрдэлтэй	Нэн тохиромжтой	Тохиромжтой	Хязгаарлагдмал тохиромжтой		
669	Олон бүрдэлтэй	Барилгын материалын нөөц бүхий	Цөөн бүрдэлтэй	Нөөцгүй	Нөөцгүй	7-8	Тохиромжтой	
107	га	га	га	га	га	4-6	Хязгаарлагдмал тохиромжтой	
16	хувь	хувь	хувь	хувь	хувь	2-3	Тохиромжгүй	
9	зохицох балл 9	зохицох балл 9	зохицох балл 6	зохицох балл 3	зохицох балл 1	1	Нэн тохиромжгүй	
12	га	га	га	га	га	Зохих дундаж балл		
2	хувь	хувь	хувь	хувь	хувь	5 балл	Нэн тохиромжтой	
6	зохицох балл 6	зохицох балл 6	зохицох балл 6	зохицох балл 3	зохицох балл 1	4 балл	Тохиромжтой	
550	га	га	га	га	га	3 балл	Хязгаарлагдмал тохиромжтой	
82	хувь	хувь	хувь	хувь	хувь	2 балл	Тохиромжгүй	
3	зохицох балл 3	зохицох балл 3	зохицох балл 3	зохицох балл 3	зохицох балл 1	1 балл	Нэн тохиромжгүй	
-	га	га	га	га	га	Зохих дундаж балл		
-	хувь	хувь	хувь	хувь	хувь	9<	Нэн тохиромжтой	
1	зохицох балл 1	зохицох балл 1	зохицох балл 1	зохицох балл 1	зохицох балл 1	7-8	Тохиромжтой	
1	Зохих дундаж балл							
-	5 балл	4 балл	3 балл	2 балл	1 балл	4-6	Хязгаарлагдмал тохиромжтой	
-	Үнэлгээ (5 баллаар)					2-3	Тохиромжгүй	
-	Үнэлгээ (5 баллаар)					1	Нэн тохиромжгүй	
1	Зохих дундаж балл							
1	Зохих дундаж балл							
Нэн доогуур	баллаар					Ерөнхий дундаж балл		
	узүүлэлтээр							

1.2.2 Байгаль экологийн үнэлгээ

Схем 4. Байгаль экологийн үнэлгээ

Хүснэгт 16. Байгаль экологийн үнэлгээний үзүүлэлтүүд

Байгаль орчны бохирдол	Унэлэх хүчин зүйлс	Үзүүлэлтүүд														
		Агаарын бохирдол	Тоосны бохирдол	Агаарын тоосжилт	Нэн тохиромжтой		Тохиромжтой		Хязгаарлагдмал тохиромжтой		Тохиромжгүй		Нэн тохиромжгүй			
					Шалгуур үзүүлэлт	Бодит үзүүлэлтүүд	Зохицуулах итгэлцүүр (балл)	Бодит үзүүлэлтүүд	Зохицуулах итгэлцүүр (балл)	Бодит үзүүлэлтүүд	Зохицуулах итгэлцүүр (балл)	Бодит үзүүлэлтүүд	Зохицуулах итгэлцүүр (балл)	Бодит үзүүлэлтүүд	Зохицуулах итгэлцүүр (балл)	
Дуу шуугианы бохирдол	Унэлэх үзүүлэлтийн шинж чанар	Агаарын бохирдол	Тоосны бохирдол	Агаарын тоосжилт	Бохирдох хандлагатай	0	байхгүй	0	0.1-0.3	5	0.5-0.8	10	0.8-1.0	15	1.0<	20
Шуугианы хэмжээ	Шалгуур үзүүлэлт	Хорт бодисын агууламж	Агаарын тоосжилт	Агаарын тоосжилт	Бохирдох хандлагатай	0	байхгүй	0	0.1-0.3	5	0.5-0.8	10	0.8-1.0	15	1.0<	20
Зөвшөөрөгдөх	Шалгуур үзүүлэлт	Бохирдох хандлагатай	Бохирдох хандлагатай	Бохирдох хандлагатай	Бохирдох хандлагатай	0	байхгүй	0	0.1-0.3	5	0.5-0.8	10	0.8-1.0	15	1.0<	20
Сулавтар	Шалгуур үзүүлэлт	Бага зэрэг бохирдсон	Бага зэрэг бохирдсон	Бага зэрэг бохирдсон	Бага зэрэг бохирдсон	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5
Дунд зэрэг	Шалгуур үзүүлэлт	Дунд зэрэг бохирдсон	Дунд зэрэг бохирдсон	Дунд зэрэг бохирдсон	Дунд зэрэг бохирдсон	10	10	10	10	10	10	10	10	10	10	10
Их	Шалгуур үзүүлэлт	Их бохирдсон	Их бохирдсон	Их бохирдсон	Их бохирдсон	15	15	15	15	15	15	15	15	15	15	15
Хэт их	Шалгуур үзүүлэлт	Хэт их бохирдсон	Хэт их бохирдсон	Хэт их бохирдсон	Хэт их бохирдсон	20	20	20	20	20	20	20	20	20	20	20

Байгалийн эрсдэл, эмзэг байдал		Цацраг долгионы бохирдол		Хатуу хог хаягдал		Шингэн түлшний бохирдол	
Гадаргын усны агууламж	Хөрсний усны түвшин	Үерлэлт	Долгион тархалтаас	Хөрсний хорт бодисын гууламж	Хөрсний хорт бодисын агууламж	Дунд зэрэг бохирдсон	Дунд зэрэг бохирдсон
Хорт бодисын агууламж	Усны илрэх гүн, м	Үерлэлтийн магадлал	Бохирдох хандлагатай	Бохирдох хорт бодисын гууламж	Хөрсний хорт бодисын агууламж	Бага зэрэг бохирдсон	Бага зэрэг бохирдсон
Цэвэр	>3	Автагдахгүй	Хандлагатай				
5	1	0	0	0	0		0
Бага зэрэг бохирдсон	2-3	Автагдахгүй	Бага зэрэг бохирдсон	Бага зэрэг бохирдсон	Бага зэрэг бохирдсон		
8	3	0	5	5	5		5
Дунд зэрэг бохирдсон	2	Болзошгүй	Дунд зэрэг бохирдсон	Дунд зэрэг бохирдсон	Дунд зэрэг бохирдсон		
12	5	7	10	10	10		10
Их бохирдсон	1	Магадлал бага	Их бохирдсон	Их бохирдсон	Их бохирдсон		
17	9	15	15	15	15		15
Хэт их бохирдсон	<1	Автагдана	Хэт их бохирдсон	Хэт их бохирдсон	Хэт их бохирдсон		
22	11	27	20	20	20		20

Хүснэгт 17. Байгаль экологийн нэгдсэн үнэлгээ

Д/д	Хамрагдаж буй засаг захиргааны нэгж	Нийт талбай, (га)	Байгаль экологийн нэгдсэн үнэлгээ		Байгаль экологийн үнэлгээний ангиллаар	
			баллаар	үзүүлэлтээр	Байгаль орчны бохирдол	Байгалийн эрсдэл, эмзэг байдал
1	Цогтцэций сум	669	2	Доогуур	1	4

1	Цогтцэций сум											
669	669	Бохир-долгүй		Бохир-дох хандлагатай		Бохирд-сон		Их Бохирд-сон		Хэт их бохирд-сон		5-4
250	250	га		га		га		га		га		5 балл
37	37	хувь		хувь		хувь		хувь		хувь		4 балл
4	4	зохицох балл 4		зохицох балл 3		зохицох балл 2		зохицох балл 1		зохицох балл 0		3 балл
280	280	га		га		га		га		га		2 балл
42	42	хувь		хувь		хувь		хувь		хувь		1 балл
3	3	зохицох балл 3		зохицох балл 2		зохицох балл 1		зохицох балл 0		зохицох балл 0		Баллаар
95	95	га		га		га		га		га		Үзүүлэлтээр
14	14	хувь		хувь		хувь		хувь		хувь		
2	2	зохицох балл 2		зохицох балл 1		зохицох балл 0		зохицох балл 0		зохицох балл 0		
32	32	га		га		га		га		га		
5	5	хувь		хувь		хувь		хувь		хувь		
1	1	зохицох балл 1		зохицох балл 0		зохицох балл 0		зохицох балл 0		зохицох балл 0		
12	12	га		га		га		га		га		
2	2	хувь		хувь		хувь		хувь		хувь		
-	-	зохицох балл 0		зохицох балл 0		зохицох балл 0		зохицох балл 0		зохицох балл 0		
1	1	зохицох балл 0		зохицох балл 0		зохицох балл 0		зохицох балл 0		зохицох балл 0		
-	-	5 балл		4 балл		3 балл		2 балл		1 балл		
-	-	4 балл		3 балл		2 балл		1 балл		Баллаар		
-	-	3 балл		2 балл		1 балл		Баллаар		Үзүүлэлтээр		
-	-	2 балл		1 балл		Баллаар		Үзүүлэлтээр				
1	1	1 балл		Баллаар		Үзүүлэлтээр						
1	1	Баллаар		Үзүүлэлтээр								
Нэн доогуур	Нэн доогуур	Баллаар		Үзүүлэлтээр								

Хүснэгт 20. Дуу шуугианы бохирдол

1	Цогтцэций сум	Д/Д											
669	669	Хамрагдаж буй засаг захиргааны нэгж											
223	223	Нийт талбай, (га)											
33	33	Зөвшөө-регдөх хэмжээнд		Нэн тохиромжтой		Сулавтар дуу шуугиан		Дунд зэргийн дуу шуугиан		Их дуу шуугиан		Хэт их дуу шуугиан	
4	4	зохицох балл 4		зохицох балл 3		зохицох балл 2		зохицох балл 1		зохицох балл 0		зохицох балл 0	
181	181	га		га		га		га		га		га	
27	27	хувь		хувь		хувь		хувь		хувь		хувь	
3	3	зохицох балл 3		зохицох балл 2		зохицох балл 1		зохицох балл 0		зохицох балл 0		зохицох балл 0	
122	122	га		га		га		га		га		га	
18	18	хувь		хувь		хувь		хувь		хувь		хувь	
2	2	зохицох балл 2		зохицох балл 1		зохицох балл 0		зохицох балл 0		зохицох балл 0		зохицох балл 0	
100	100	га		га		га		га		га		га	
15	15	хувь		хувь		хувь		хувь		хувь		хувь	
1	1	зохицох балл 1		зохицох балл 0		зохицох балл 0		зохицох балл 0		зохицох балл 0		зохицох балл 0	
43	43	га		га		га		га		га		га	
6	6	хувь		хувь		хувь		хувь		хувь		хувь	
-	-	зохицох балл 0		зохицох балл 0		зохицох балл 0		зохицох балл 0		зохицох балл 0		зохицох балл 0	
1	1	5 балл		4 балл		3 балл		2 балл		1 балл		Баллаар	
-	-	4 балл		3 балл		2 балл		1 балл		Баллаар		Үзүүлэлтээр	
-	-	3 балл		2 балл		1 балл		Баллаар		Үзүүлэлтээр			
-	-	2 балл		1 балл		Баллаар		Үзүүлэлтээр					
1	1	1 балл		Баллаар		Үзүүлэлтээр							
1	1	Баллаар		Үзүүлэлтээр									
Нэн доогуур	Нэн доогуур	Баллаар		Үзүүлэлтээр									

Хүснэгт 21. Шингэн түлшний бохирдол

Цогтцэций сум	Д/Д	Хамрагдаж буй засаг захиргааны нэгж	Шингэн түлшний бохирдлын хувь (зохицох баллаар)						Шингэн түлшний бохирдлын ангилал																			
			Нийт талбай, (га)						Зохицох дундаж балл																			
669	343	51	4	155	23	3	138	21	2	18	900	1	15	750	-	1	-	-	-	1	1	Нэн доогуур	Ерөнхий дундаж балл					
																								га	Хувь зохицох балл 4	Бохир-Долгуй	Нэн Тохиромжтой	Бохир-дох хандлагатай
																							Үнэлгээ (5 Баллаар)		Ерөнхий дундаж балл			
																							5 балл		5-4		Нэн тохиромжтой	
																							4 балл		4-3.5		Тохиромжтой	
																							3 балл		3.5-2.5		Хязгаарлагдмал тохиромжтой	
																							2 балл		2.5-1.5		Тохиромжгүй	
																							1 балл		1.5-0		Нэн тохиромжгүй	
																							баллаар		узүүлэлтээр		Ерөнхий дундаж балл	

Хүснэгт 22. Хатуу түлшний бохирдол

Цогтцэций сум	Д/Д	Хамрагдаж буй засаг захиргааны нэгж	Хатуу түлшний бохирдлын үзүүлэлтээр						Хатуу түлшний бохирдлын ангилал																			
			Нийт талбай, (га)						Зохицох дундаж балл																			
669	335	50	4	180	27	3	125	19	2	14	700	1	15	750	-	1	-	-	-	1	1	Нэн доогуур	Ерөнхий дундаж балл					
																								га	Хувь зохицох балл 4	Бохир-Долгуй	Нэн Тохиромжтой	Бохир-дох хандлагатай
																							Үнэлгээ (5 Баллаар)		Ерөнхий дундаж балл			
																							5 балл		5-4		Нэн тохиромжтой	
																							4 балл		4-3.5		Тохиромжтой	
																							3 балл		3.5-2.5		Хяз. тохиромжтой	
																							2 балл		2.5-1.5		Тохиромжгүй	
																							1 балл		1.5-0		Нэн тохиромжгүй	
																							баллаар		узүүлэлтээр		Ерөнхий дундаж балл	

Хүснэгт 23. Байгалийн эрсдэл, эмзэг байдал

Цогтцэций сүм	Д/Д	Хамрагдаж буй засаг захиргааны нэгж	Гадаргын усны агууламж (зохицох баллаар)					Үерлэлтийн байдал (зохицох баллаар)					Хөрсний усны түвшний ангилал (зохицох баллаар)					Ерөнхий дундаж балл						
			Нийт талбай, (га)					Зохицох дундаж балл					Зохицох дундаж балл					Зохицох дундаж балл					баллаар	үзүүлэлтээр
			5	5	-	-	-	5 балл	4 балл	3 балл	2 балл	1 балл	0-1	1-3	3-7	8-27	27<	0-1	1-3	3-5	5-11	11<		
669			Нийт талбай, (га)					Зохицох дундаж балл					Зохицох дундаж балл					Зохицох дундаж балл					Дунд	
5	5	-	-	-	-	5 балл	4 балл	3 балл	2 балл	1 балл	0-1	1-3	3-7	8-27	27<	0-1	1-3	3-5	5-11	11<				
			Нийт талбай, (га)					Зохицох дундаж балл					Зохицох дундаж балл					Зохицох дундаж балл					Дунд	
5	5	-	-	-	-	5 балл	4 балл	3 балл	2 балл	1 балл	0-1	1-3	3-7	8-27	27<	0-1	1-3	3-5	5-11	11<				

Хүснэгт 24. Гадаргын усны агууламж

Цогтцэций сүм	Д/Д	Хамрагдаж буй засаг захиргааны нэгж	Гадаргын усны агууламжийн үзүүлэлтээр					Гадаргын усны агууламжийн ангилал (зохицох баллаар)					Ерөнхий дундаж балл						
			Нийт талбай, (га)					Зохицох дундаж балл					Зохицох дундаж балл					баллаар	үзүүлэлтээр
			Цэвэр	Нэн тохиромжтой	Хязгаарлагдмал тохиромжтой	Тохиромжгүй	бохирдол бага	бохирдсон	5-7	8-12	13-17	17-22	22<	5 балл	4 балл	3 балл	2 балл		
669			Нийт талбай, (га)					Зохицох дундаж балл					Зохицох дундаж балл					Нэн өндөр	
364	54	5	185	28	15	120	18	20	3	5	-	-	-	-	5 балл	4 балл	3 балл		
			Нийт талбай, (га)					Зохицох дундаж балл					Зохицох дундаж балл					Нэн өндөр	
364	54	5	185	28	15	120	18	20	3	5	-	-	-	-	5 балл	4 балл	3 балл		

Хүснэгт 25. Үерлэлт

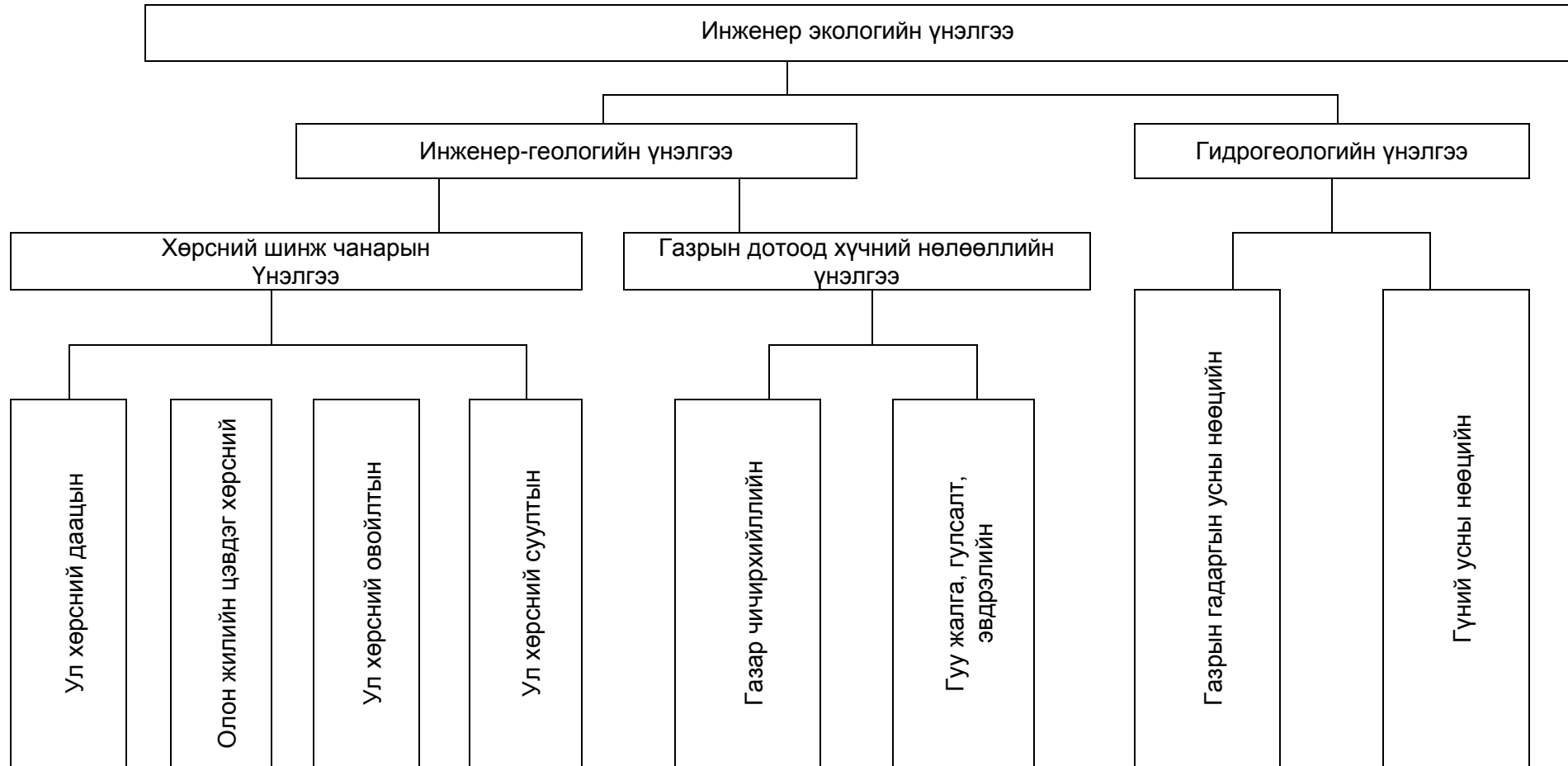
1	Цогтцэций сум	Д/Д	Хамрагдаж буй засаг захиргааны нэгж	Нийт талбай, (га)					Үерлэлтийн магадлалын үзүүлэлтээр					2	Үерт автагдах ангилал (зохицох баллаар)					Ерөнхий дундаж балл							
				Нэн тохиромжтой		Хязгаарлагдмал тохиромжтой		Тохиромжгүй		автагдахгүй		болзошгүй			автагдана		Зохицох дундаж балл		0		1-3		3-7		7-27		27<
669	-	-	-	га	хувь	зохицох балл	0	га	хувь	зохицох балл	7	га	хувь	зохицох балл	27	Үнэлгээ (5 баллаар)											
																5 балл	4 балл	3 балл	2 балл	1 балл							
669	-	-	-	га	хувь	зохицох балл	0	га	хувь	зохицох балл	7	га	хувь	зохицох балл	27	5 балл	4 балл	3 балл	2 балл	1 балл	0	1-3	3-7	7-27	27<	Зохицох дундаж балл	Ерөнхий дундаж балл
100	-	-	-	га	хувь	зохицох балл	0	га	хувь	зохицох балл	7	га	хувь	зохицох балл	27	5 балл	4 балл	3 балл	2 балл	1 балл	0	1-3	3-7	7-27	27<	Зохицох дундаж балл	Ерөнхий дундаж балл
7	-	-	-	га	хувь	зохицох балл	0	га	хувь	зохицох балл	7	га	хувь	зохицох балл	27	5 балл	4 балл	3 балл	2 балл	1 балл	0	1-3	3-7	7-27	27<	Зохицох дундаж балл	Ерөнхий дундаж балл
-	-	-	-	га	хувь	зохицох балл	0	га	хувь	зохицох балл	7	га	хувь	зохицох балл	27	5 балл	4 балл	3 балл	2 балл	1 балл	0	1-3	3-7	7-27	27<	Зохицох дундаж балл	Ерөнхий дундаж балл
27	-	-	-	га	хувь	зохицох балл	0	га	хувь	зохицох балл	7	га	хувь	зохицох балл	27	5 балл	4 балл	3 балл	2 балл	1 балл	0	1-3	3-7	7-27	27<	Зохицох дундаж балл	Ерөнхий дундаж балл
2	-	-	-	га	хувь	зохицох балл	0	га	хувь	зохицох балл	7	га	хувь	зохицох балл	27	5 балл	4 балл	3 балл	2 балл	1 балл	0	1-3	3-7	7-27	27<	Зохицох дундаж балл	Ерөнхий дундаж балл
4	-	-	-	га	хувь	зохицох балл	0	га	хувь	зохицох балл	7	га	хувь	зохицох балл	27	5 балл	4 балл	3 балл	2 балл	1 балл	0	1-3	3-7	7-27	27<	Зохицох дундаж балл	Ерөнхий дундаж балл
4	-	-	-	га	хувь	зохицох балл	0	га	хувь	зохицох балл	7	га	хувь	зохицох балл	27	5 балл	4 балл	3 балл	2 балл	1 балл	0	1-3	3-7	7-27	27<	Зохицох дундаж балл	Ерөнхий дундаж балл
Өндөр	-	-	-	га	хувь	зохицох балл	0	га	хувь	зохицох балл	7	га	хувь	зохицох балл	27	5 балл	4 балл	3 балл	2 балл	1 балл	0	1-3	3-7	7-27	27<	Зохицох дундаж балл	Ерөнхий дундаж балл

Хүснэгт 26. Хөрсний усны түвшин

1	Цогтцэций сум	Д/Д	Хамрагдаж буй засаг захиргааны нэгж	Нийт талбай, (га)					Гуу жалга, гулсалт, эвдрэлийн хүчин зүйлээр					2	Гуу жалга, гулсалт, эвдрэлийн эзлэх ангилал (зохицох баллаар)					Ерөнхий дундаж балл							
				Нэн тохиромжтой		Хязгаарлагдмал тохиромжтой		Тохиромжгүй		3м< гүнд		1-3 м гүнд			<1 м гүнд		Зохицох дундаж балл		0-1		1-3		3-5		5-11		11<
669	100	-	-	Га	хувь	зохицох балл	0	га	хувь	зохицох балл	4	га	хувь	зохицох балл	11	Үнэлгээ (5 баллаар)											
																5 балл	4 балл	3 балл	2 балл	1 балл							
669	100	-	-	Га	хувь	зохицох балл	0	га	хувь	зохицох балл	4	га	хувь	зохицох балл	11	5 балл	4 балл	3 балл	2 балл	1 балл	0-1	1-3	3-5	5-11	11<	Зохицох дундаж балл	Ерөнхий дундаж балл
-	-	-	-	Га	хувь	зохицох балл	0	га	хувь	зохицох балл	4	га	хувь	зохицох балл	11	5 балл	4 балл	3 балл	2 балл	1 балл	0-1	1-3	3-5	5-11	11<	Зохицох дундаж балл	Ерөнхий дундаж балл
-	-	-	-	Га	хувь	зохицох балл	0	га	хувь	зохицох балл	4	га	хувь	зохицох балл	11	5 балл	4 балл	3 балл	2 балл	1 балл	0-1	1-3	3-5	5-11	11<	Зохицох дундаж балл	Ерөнхий дундаж балл
-	-	-	-	Га	хувь	зохицох балл	0	га	хувь	зохицох балл	4	га	хувь	зохицох балл	11	5 балл	4 балл	3 балл	2 балл	1 балл	0-1	1-3	3-5	5-11	11<	Зохицох дундаж балл	Ерөнхий дундаж балл
11	-	-	-	Га	хувь	зохицох балл	0	га	хувь	зохицох балл	4	га	хувь	зохицох балл	11	5 балл	4 балл	3 балл	2 балл	1 балл	0-1	1-3	3-5	5-11	11<	Зохицох дундаж балл	Ерөнхий дундаж балл
-	-	-	-	Га	хувь	зохицох балл	0	га	хувь	зохицох балл	4	га	хувь	зохицох балл	11	5 балл	4 балл	3 балл	2 балл	1 балл	0-1	1-3	3-5	5-11	11<	Зохицох дундаж балл	Ерөнхий дундаж балл
5	-	-	-	Га	хувь	зохицох балл	0	га	хувь	зохицох балл	4	га	хувь	зохицох балл	11	5 балл	4 балл	3 балл	2 балл	1 балл	0-1	1-3	3-5	5-11	11<	Зохицох дундаж балл	Ерөнхий дундаж балл
-	-	-	-	Га	хувь	зохицох балл	0	га	хувь	зохицох балл	4	га	хувь	зохицох балл	11	5 балл	4 балл	3 балл	2 балл	1 балл	0-1	1-3	3-5	5-11	11<	Зохицох дундаж балл	Ерөнхий дундаж балл
5	-	-	-	Га	хувь	зохицох балл	0	га	хувь	зохицох балл	4	га	хувь	зохицох балл	11	5 балл	4 балл	3 балл	2 балл	1 балл	0-1	1-3	3-5	5-11	11<	Зохицох дундаж балл	Ерөнхий дундаж балл
Нэн өндөр	-	-	-	Га	хувь	зохицох балл	0	га	хувь	зохицох балл	4	га	хувь	зохицох балл	11	5 балл	4 балл	3 балл	2 балл	1 балл	0-1	1-3	3-5	5-11	11<	Зохицох дундаж балл	Ерөнхий дундаж балл

1.2.3 Инженер-экологийн үнэлгээ

Схем 5. Инженер экологийн үнэлгээ

Хүснэгт 27. Инженер-экологийн үнэлгээний үзүүлэлтүүд

Үнэлэх хүчин зүйлс	Үнэлэх үзүүлэлтийн шинж чанар	Шалгуур үзүүлэлт	Үзүүлэлтүүд										
			Нэн тохиромжтой		Тохиромжтой		Хязгаарлагдмал тохиромжтой		Тохиромжгүй		Нэн тохиромжгүй		
			Бодит үзүүлэлтүүд	Зохицуулах итгэлцүүр (балл)	Бодит үзүүлэлтүүд	Зохицуулах итгэлцүүр (балл)	Бодит үзүүлэлтүүд	Зохицуулах итгэлцүүр (балл)	Бодит үзүүлэлтүүд	Зохицуулах итгэлцүүр (балл)	Бодит үзүүлэлтүүд	Зохицуулах итгэлцүүр (балл)	
Инженер-геологи	Хөрсний даац	Хөрсний даацын эсэргүүцэл		0	4.0<R	0	4.0<R< 3.0	10	3.0>R	20			
	Олон жилийн цэвдэг хөрс	Талбайн эзлэх хувийн жин, %	ОЖЦХ байхгүй	0	10	10	30-50	20	50-70	30	<70	40	
	Суулттай хөрс	Талбайн эзлэх хувийн жин, %	Суулттай хөрсгүй	0	30	5	30-50	10	50-70	15	<70	20	
	Овойлттой хөрс	Талбайн эзлэх хувийн жин, %		0-6	0	30	5	30-50	10	50-70	15	<70	20
Газрын дотоод хүчний нөлөөлөл	Газар чичирхийлэл	Рихтерийн шатлалаар, балл		0-6	0	6-7	5	7-8	9	8-9	12	<9	16
	Гуу жалга, гулсалт, эвдрэл	Гуу жалга, гулсалт, эвдрэлтэй талбайн хэмжээ, %		>20	1	20-30	3	30-50	7	50-75	12	<75	19
Гидрогеологи	Гадаргын ус	Хоногт цуглах хэмжээ, м ³ /хоног		<150	0	150-450	3	450-750	6	750-900	15	900<	23
	Гүний ус	1 км ² -д байгаа усны хэмжээ, л/сек		0.3<	0	0.3	1	0.3-0.1	7	0.2-0.1	13	<0.1	20

Хүснэгт 28. Инженер-экологийн үнэлгээ

Д/Д	Хамрагдаж буй засаг захиргааны нэгж	Нийт талбай, (га)	Инженер-экологийн нэгдсэн үнэлгээ		Инженер-экологийн үнэлгээний ангиллаар	
			Баллаар	Үзүүлэлтээр	Инженер-геологи	Гидро-геологи
1	Цогтцэций сум	669	4	Өндөр	3	5

Хүснэгт 29. Инженер-геологийн нэгдсэн үнэлгээ

Д/Д	Хамрагдаж буй засаг захиргааны нэгж	Нийт талбай, (га)	Инженер-геологийн нэгдсэн үнэлгээ		Инженер-геологийн үнэлгээний ангиллаар	
			баллаар	үзүүлэлтээр	Хөрсний шинж чанар	Газрын дотоод хүчний нөлөөлөл
1	Цогтцэций сум	669	3	Дунд	4	3

Хүснэгт 30. Хөрсний шинж чанарын нэгдсэн үнэлгээ

Д/Д	Хамрагдаж буй засаг захиргааны нэгж	Нийт талбай, (га)	Ул хөрсний даац (зохицох баллаар)					Олон жилийн цэвдэг хөрс (зохицох баллаар)					Ул хөрсний овойлт (зохицох баллаар)					Ул хөрсний суулт (зохицох баллаар)					Ерөнхий дундаж балл					
			Зохицох дундаж балл					Зохицох дундаж балл					Зохицох дундаж балл					Зохицох дундаж балл										
			0-1	1-7	7-14	15-20	20<	0	0-1	1-10	10-40	40<	0-1	1-5	5-10	10-20	20<	0-1	1-5	5-10	10-20	20<						
			Үнэлгээ (5 баллаар)					Үнэлгээ (5 баллаар)					Үнэлгээ (5 баллаар)					Үнэлгээ (5 баллаар)										
5 балл					4 балл					3 балл					2 балл					1 балл					баллаар	үзүүлэлтээр		
1	Цогтцэций сум	669	4	-	4	-	-	-	5	5	-	-	-	-	5	5	-	-	-	-	5	5	-	-			-	-

Хүснэгт 33. Ул хөрсний суулт

1	Цогтцэций сум	Д/д	Хамрагдаж буй засаг захиргааны нэгж	Ул хөрсний суултын үзүүлэлтээр						Ул хөрсний суултын ангилал (зохицох баллаар)					Ерөнхий дундаж балл		
				Нийт талбай, (га)						Зохицох дундаж балл					баллаар	үзүүлэлтээр	
				Суултгүй		Нэн тохиромжтой		Хязгаарлагдмал тохиромжтой		Тохиромжгүй		Нэн тохиромжтой		Тохиромжтой			
				га	хувь	га	хувь	га	хувь	га	хувь	0-1	1-5	5-10	10-20	20<	
669																	
478																	
71																	
-																	
150																	
22																	
10																	
41																	
6																	
20																	
1																	
-																	
4																	
-																	
-																	
-																	
4																	
Өндөр																	

Хүснэгт 34. Ул хөрсний овойлт

1	Цогтцэций сум	Д/д	Хамрагдаж буй засаг захиргааны нэгж	Ул хөрсний овойлтын үзүүлэлтээр						Ул хөрсний овойлтын ангилал (зохицох баллаар)					Ерөнхий дундаж балл		
				Нийт талбай, (га)						Зохицох дундаж балл					баллаар	үзүүлэлтээр	
				Овойлт, суултгүй		Нэн тохиромжтой		Хязгаарлагдмал тохиромжтой		Тохиромжгүй		Нэн тохиромжтой		Тохиромжтой			
				га	хувь	га	хувь	га	хувь	га	хувь	0-1	1-5	5-10	10-20	20<	
669																	
619																	
93																	
-																	
18																	
3																	
10																	
32																	
5																	
20																	
0																	
5																	
-																	
-																	
-																	
5																	
Нэн өндөр																	

Хүснэгт 35. Газар чичирхийлэл

1	Цогтцэций сүм	Д/д	Хамрагдаж буй засаг захиргааны нэгж	Газар чичирхийллийн үзүүлэлтээр									3	Газар чичирхийллийн ангилал (зохицох баллаар)					5	Нэн өндөр	Ерөнхий дундаж балл
				Нийт талбай, (га)			Нэн тохиромжтой			Хязгаарлагдмал тохиромжтой				Тохиромжгүй			Зохицох дундаж балл				
669	-	-	-	га	хувь	зохицох балл 0	га	хувь	зохицох балл 9	га	хувь	зохицох балл 16	0-6	7-8	8-9	9-16	16<	Ерөнхий дундаж балл			
669	100	9	-	га	хувь	зохицох балл 0	га	хувь	зохицох балл 9	га	хувь	зохицох балл 16	Үнэлгээ (5 баллаар)					баллаар	үзүүлэлтээр		
669	100	9	-	га	хувь	зохицох балл 0	га	хувь	зохицох балл 9	га	хувь	зохицох балл 16	5 балл	4 балл	3 балл	2 балл	1 балл	баллаар	үзүүлэлтээр		
3	5	-	-	5 балл	4 балл	3 балл	2 балл	1 балл	баллаар		үзүүлэлтээр										

Хүснэгт 36. Гуу жалга, гулсалт, эвдрэлийн үнэлгээ

1	Цогтцэций сүм	Д/д	Хамрагдаж буй засаг захиргааны нэгж	Гуу жалга, гулсалт, эвдрэлийн үзүүлэлтээр									2	Гуу жалга, гулсалт, эвдрэлийн эзлэх ангилал (зохицох баллаар)					4	Өндөр	Ерөнхий дундаж балл
				Нийт талбай, (га)			Нэн тохиромжтой			Хязгаарлагдмал тохиромжтой				Тохиромжгүй			Зохицох дундаж балл				
669	426	64	-	га	хувь	зохицох балл 0	га	хувь	зохицох балл 7	га	хувь	зохицох балл 19	0-1	1-7	7	7-19	19<	Ерөнхий дундаж балл			
669	426	64	-	га	хувь	зохицох балл 0	га	хувь	зохицох балл 7	га	хувь	зохицох балл 19	Үнэлгээ (5 баллаар)					баллаар	үзүүлэлтээр		
669	426	64	-	га	хувь	зохицох балл 0	га	хувь	зохицох балл 7	га	хувь	зохицох балл 19	5 балл	4 балл	3 балл	2 балл	1 балл	баллаар	үзүүлэлтээр		
2	-	4	-	5 балл	4 балл	3 балл	2 балл	1 балл	баллаар		үзүүлэлтээр										

Хүснэгт 37. Газрын дотоод хүчний нөлөөллийн нэгдсэн үнэлгээ

1	Цогтцэций сум	669	Нийт талбай, (га)	Газар чичирхийллийн байдал (зохицох баллаар)					Гуу жалга, эвдрэлийн ангилал (зохицох баллаар)					Ерөнхий дундаж балл		
				Зохицох дундаж балл					Зохицох дундаж балл							
				Нэн тохиромжтой	Тохиромжтой	Хязгаарлагдмал тохиромжтой	Тохиромжгүй	Нэн тохиромжгүй	Нэн тохиромжтой	Тохиромжтой	Хязгаарлагдмал тохиромжтой	Тохиромжгүй	Нэн тохиромжгүй	Үнэлгээ (5 баллаар)		
				0-6	7-8	8-9	9-16	16<	0-1	1-7	7	7-19	19<	5 балл	4 балл	3 балл
-	-	-	-	-	-	4	-	4	-	-	-	5	Өндөр			

Хүснэгт 38. Гидрогеологийн үнэлгээ

1	Цогтцэций сум	669	Нийт талбай, (га)	Гадаргын ус (зохицох баллаар)					Газар доорхи ус (зохицох баллаар)					Ерөнхий дундаж балл		
				Зохицох дундаж балл					Зохицох дундаж балл							
				Нэн тохиромжтой	Тохиромжтой	Хязгаарлагдмал тохиромжтой	Тохиромжгүй	Нэн тохиромжгүй	Нэн тохиромжтой	Тохиромжтой	Хязгаарлагдмал тохиромжтой	Тохиромжгүй	Нэн тохиромжгүй	Үнэлгээ (5 баллаар)		
				5-7	8-12	13-17	17-22	22<	0-6	7-8	8-9	9-16	16<	5 балл	4 балл	3 балл
-	-	-	-	-	-	5	5	-	-	-	-	5	Нэн өндөр			

Хүснэгт 39. Гадаргын ус

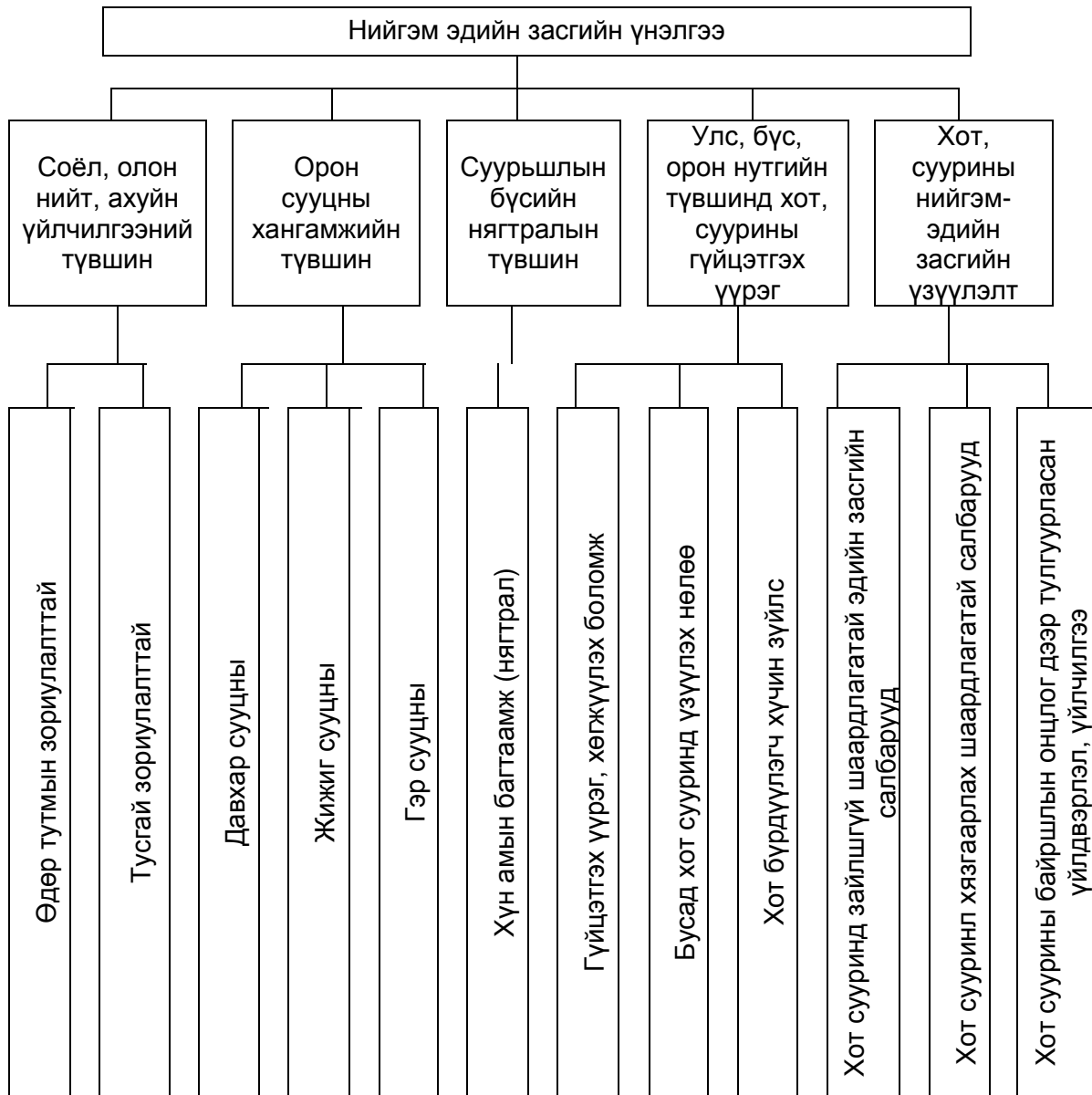
1	Цогтцэций сүм	Хамрагдаж буй засаг захиргааны нэгж	д/д		Гадаргын усны хоногт цуглах хэмжээ, м ³ /хоног										Гадаргын усны нөөцийн ангилал (зохицох баллаар)														
			Нийт талбай, (га)					Нэн тохиромжтой					Хязгаарлагдмал тохиромжтой					Тохиромжгүй					Зохицох дундаж балл					Ерөнхий дундаж балл	
669	669	100	5	-	-	15	-	-	20	<150 м ³ /хоног		150-900 м ³ /хоног		900 м ³ /хоног<		Үнэлгээ (5 баллаар)					Зохицох дундаж балл								
										га	хувь	зохицох балл 5	га	хувь	зохицох балл 15	га	хувь	зохицох балл 20	5 балл	4 балл	3 балл	2 балл	1 балл	Нэн тохиромжтой	Тохиромжтой	Хязгаарлагдмал тохиромжтой	Тохиромжгүй	Нэн тохиромжгүй	баллаар
669	669	100	5	-	-	15	-	-	20	5 балл	4 балл	3 балл	2 балл	1 балл	Нэн тохиромжтой	Тохиромжтой	Хязгаарлагдмал тохиромжтой	Тохиромжгүй	Нэн тохиромжгүй	баллаар	үзүүлэлтээр								
2	5	-	-	-	5	4	3	2	1	5	4	3	2	1	Нэн тохиромжтой	Тохиромжтой	Хязгаарлагдмал тохиромжтой	Тохиромжгүй	Нэн тохиромжгүй	5	Нэн тохиромжтой								

Хүснэгт 40. Газар доорхи ус

1	Цогтцэций сүм	Хамрагдаж буй засаг захиргааны нэгж	д/д		Газрын гүний 1 км ² -д байгаа усны хэмжээ, л/сек										Гүний усны нөөцийн ангилал (зохицох баллаар)														
			Нийт талбай, (га)					Нэн тохиромжтой					Хязгаарлагдмал тохиромжтой					Тохиромжгүй					Зохицох дундаж балл					Ерөнхий дундаж бал	
669	-	-	-	-	4	669	100	11	4	0.3 л/сек<		0.3-0.1 л/сек		<0.1 л/сек		Үнэлгээ (5 баллаар)					Зохицох дундаж балл								
										га	хувь	зохицох балл 0	га	хувь	зохицох балл 4	га	хувь	зохицох балл 11	5 балл	4 балл	3 балл	2 балл	1 балл	Нэн тохиромжтой	Тохиромжтой	Хязгаарлагдмал тохиромжтой	Тохиромжгүй	Нэн тохиромжгүй	баллаар
669	-	-	-	-	4	669	100	11	4	5 балл	4 балл	3 балл	2 балл	1 балл	Нэн тохиромжтой	Тохиромжтой	Хязгаарлагдмал тохиромжтой	Тохиромжгүй	Нэн тохиромжгүй	3	Нэн тохиромжтой								
3	Дунд	3	3	2	1	3	2	1	3	5	4	3	2	1	Нэн тохиромжтой	Тохиромжтой	Хязгаарлагдмал тохиромжтой	Тохиромжгүй	Нэн тохиромжгүй	3	Нэн тохиромжтой								

10.3. НИЙГЭМ ЭДИЙН ЗАСГИЙН ҮНЭЛГЭЭ

Схем 6. Нийгэм эдийн засгийн үнэлгээ

Хүснэгт 41. Нийгэм-эдийн засгийн үнэлгээний үзүүлэлт

Үзүүлэлт	Үнэлэх үзүүлэлтийн шинж чанар	Нормативт үзүүлэлт	Үнэлгээний ангилал					
			Нэн өндөр (5 балл)	Өндөр (4 балл)	Дунд (3 балл)	Доогуур (2 балл)	Нэн доогуур (1 балл)	
Хангамжийн ангилал			100%<	75-100%	50-75%	25-50%	<25%	
Соёл, олон нийт, ахуйн үйлчилгээний хангамжийн түвшин	Өдөр тутмын зориулалттай	А.Сургууль	1000 хүнд 280 сурагч	280	210-280	140-210	70-140	<70
		Б.Цэцэрлэг	1000 хүнд 70 хүүхэд	70	53-70	35-53	18-35	<18
		В.Өрхийн эмнэлэг	35 үзлэг/өдөр	35	26-35	17-26	9-17	<9
		Г.Нийтийн хоол	1000 хүнд 40 суудал	40	30-40	20-30	10-20	<10
		Д.Ахуйн үйлчилгээ	1000 хүнд 9ажлын байр	9	7-9	4-7	2-4	<2
	Тусгай зориулалттай	1.Нэгдсэн эмнэлэг	1000 хүнд 9 ор	9	7-9	4-7	2-4	<2
		2.Спортын барилга	1000 хүнд 80 м ² шалны талбай	80	60-80	40-60	20-40	<20
		3.Соёлын ордон	1000 хүнд 33 суудал	33	25-33	16-25	8-16	<8
		4.Кинотеатр	1000 хүнд 30 суудал	30	22-30	15-22	7-15	<7
		5.Музей	1000 хүнд 30 м ² үзмэрийн талбай	30	22-30	15-22	7-15	<7
Орон сууцны хангамжийн түвшин	Давхар сууц	Хангамжаар	Нийт хүн амд эзлэх хувийн жин	100%<	75-100%	50-75%	25-50%	<25%
		Хангамжийн түвшинд	1 хүнд 10.5 м ² сууцны талбай	10.5	7.9-10.5	5.2-7.9	2.6-5.2	<2.6
	Жижиг сууц	Хангамжаар	Нийт хүн амд эзлэх хувийн жин	100%<	75-100%	50-75%	25-50%	<25%
		Хангамжийн түвшинд	1 хүнд 10.5 м ² сууцны талбай	10.5	7.9-10.5	5.2-7.9	2.6-5.2	<2.6
	Гэр хороолол	Хангамжаар	Нийт хүн амд эзлэх хувийн жин	100 %<	75-100%	50-75 %	25-50 %	<25 %
		Хангамжийн түвшинд	1 хүнд 10.5 м ² сууцны талбай	10.5	7.9-10.5	5.2-7.9	2.6-5.2	<2.6

Суурьшлын бүсийн нягтралын түвшин	Хүн амын багтаамж (нягтрал)	50.0-100.0 мянган хүн амтай	1 га-д 190 хүн	190	142-190	95-142	48-95	<48
		100.0-500.0 мянган хүн амтай	1 га-д 200 хүн	200	150-200	100-150	50-100	<50
		500.0 мянгаас дээш хүн амтай	1 га-д 210 хүн	210	158-210	79-158	53-79	<53
Улс, бүс нутаг, орон нутгийн түвшинд гүйцэтгэх үүрэг	Гүйцэтгэх үүрэг, хөгжүүлэх боломж	Хот суурины гол гүйцэтгэх үүрэг, хөгжүүлэх боломж	Хөгжүүлэх боломжийн хувь	100 %<	75-100%	50-75%	25-50%	<25%
	Бусад хот сууринд үзүүлэх нөлөөлөл	Хөгжлийн түвшин, бусад хот сууринд үзүүлэх эерэг нөлөөлөл	Үзүүлэх нөлөөллийн хувь	100%<	75-100%	50-75%	25-50%	<25%
	Хот бүрдүүлэгч байгууллагуу-дын тоо	Хотын төсөвт эзлэх хувь нэмэр	Байгууллагын тоо	10	7-10	4-7	2-4	<1
Хот, суурины нийгэм-эдийн засгийн үндсэн үзүүлэлт	Хот суурин өөрөө зайлшгүй оршин тогтнох шаардлагатай эдийн засгийн салбарууд	Тухайн салбаруудын нийт хүн амд үзүүлэх хангамжийн түвшин	Нийт хүн амд эзлэх хувийн жин	100%<	75-100%	50-75%	25-50%	<25%
	Хот сууринд хязгаарлах шаардлагатай салбар	Тухайн хязгаарлах шаардлагатай салбарын нөлөөлөл	Хязгаарлах салбаруудын хот дахь тоо	<1	2	3	4	5<
	Хот, суурины байршлын онцлог дээр тулгуурласан үйлдвэрлэл үйлчилгээ	Хотын нөөц, давуу талыг ашигласан байдал	Ашиглалтын хувь	100%<	75-100%	50-75%	25-50%	<25%

Хүснэгт 42. Нийгэм-эдийн засгийн нэгдсэн үнэлгээ

Д/д	Хамрагдаж буй засаг захиргааны нэгж	Нийт хүн ам	Нийгэм-эдийн засгийн нэгдсэн үнэлгээ		Нийгэм-эдийн засгийн үнэлгээний ангиллаар				
			баллаар	үзүүлэлтээр	Соёл, ахуйн үйлчилгээний хангамжийн түвшин	Орон сууцны хангамжийн түвшин	Суурьшлын бүсийн нягтралын түвшин	Улс, бус нутаг, орон нутгийн түвшинд хот, суурины гүйцэтгэх үүргийн түвшин	Хот, суурины нийгэм-эдийн засгийн үзүүлэлтийн түвшин
1	Цогтцэций сум	4956	3	Дунд	4	3	1	5	4

Хүснэгт 43. Соёл, ахуйн үйлчилгээний байгууллагын нэгдсэн үнэлгээ

Д/д	Хамрагдаж буй засаг захиргааны нэгж	Нийт хүн ам	Соёл, ахуйн үйлчилгээний хангамжийн нэгдсэн үнэлгээ		Соёл, ахуйн үйлчилгээний үнэлгээний ангиллаар	
			баллаар	үзүүлэлтээр	Өдөр тутмын зориулалттай үйлчилгээний байгууллагуудын	Тусгай зориулалттай үйлчилгээний байгууллагуудын
1	Цогтцэций сум	4956	3.5	Дунд	4	3

Хүснэгт 44. Өдөр тутмын зориулалттай үйлчилгээний байгууллагуудын нэгдсэн үнэлгээ

Д/д	Хамрагдаж буй засаг захиргааны нэгж	Нийт хүн ам	Соёл, ахуйн үйлчилгээний өдөр тутмын зориулалттай барилга байгууламжийн хангамжийн нэгдсэн үнэлгээ		Өдөр тутмын зориулалттай барилга байгууламжийн үнэлгээний ангиллаар				
			баллаар	үзүүлэлтээр	Ерөнхий боловсролын сургууль	Цэцэрлэг	Өрхийн эмнэлэг	Нийтийн хоол	Ахуйн үйлчилгээний төв
1	Цогтцэций сум	4956	4	Өндөр	4	3	5	5	5

Хүснэгт 45. Сургуулиудын хангамжийн түвшний үнэлгээ

д/д	Хамрагдаж буй засаг захиргааны нэгж	Нийт хүн ам	Сургуулийн хүчин чадал, сурагч			Хангамжийн түвшин, %	Хангамжийн хувь					Үнэлэмж	
			Нормоор шаардагдах	Төслийн	Одоо байгаа		Нэн өндөр	Өндөр	Дунд	Доогуур	Нэн доогуур	баллаар	үзүүлэлтээр
			Үнэлгээ 5 баллаар										
			5	4	3		2	1					
1	Цогтцэций сум	4956	1388	1080	1080	77.8	-	4	-	-	-	4	Өндөр

Хүснэгт 46. Хүүхдийн цэцэрлэгүүдийн хангамжийн түвшний үнэлгээ

д/д	Хамрагдаж буй засаг захиргааны нэгж	Нийт хүн ам	Цэцэрлэгийн хүчин чадал, хүүхэд			Хангамжийн түвшин, %	Хангамжийн хувь					Үнэлэмж	
			Нормоор шаардагдах	Төслийн	Одоо байгаа		Нэн өндөр	Өндөр	Дунд	Доогуур	Нэн доогуур	баллаар	үзүүлэлтээр
			Үнэлгээ 5 баллаар										
			5	4	3		2	1					
1	Цогтцэций сум	4956	347	219	219	63.1	-	-	3	-	-	3	Дунд

Хүснэгт 47. Өрхийн эмнэлгийн хангамжийн түвшний үнэлгээ

д/д	Хамрагдаж буй засаг захиргааны нэгж	Нийт хүн ам	Өрхийн эмнэлгийн хүчин чадал, үзлэг/өдөр		Хангамжийн түвшин, %	Хангамжийн хувь					Үнэлэмж	
			Нормоор шаардагдах	Одоо байгаа		Нэн өндөр	Өндөр	Дунд	Доогуур	Нэн доогуур	баллаар	үзүүлэлтээр
			Үнэлгээ 5 баллаар									
			5	4		3	2	1				
1	Цогтцэций сум	4956	173	200	115.3	5	-	-	-	-	5	Нэн өндөр

Хүснэгт 48. Нийтийн хоолны газруудын хангамжийн түвшний үнэлгээ

Д/д	Хамрагдаж буй засаг захиргааны нэгж	Нийт хүн ам	Нийтийн хоолны зориулалттай барилга байгууламжийн хүчин чадал, суудал		Хангамжийн түвшин, %	Хангамжийн хувь					Үнэлэмж	
						Нэн өндөр	Өндөр	Дунд	Доогуур	Нэн доогуур	баллаар	үзүүлэлтээр
						100.0%	75.0-100.0%	50.0-75.0%	25.0-50.0%	<25.0%		
						Үнэлгээ 5 баллаар						
5	4	3	2	1								
1	Цогтцэций сум	4956	198	250	126.1	5	-	-	-	-	5	Нэн өндөр

Хүснэгт 49. Ахуйн үйлчилгээний газруудын хангамжийн түвшний үнэлгээ

Д/д	Хамрагдаж буй засаг захиргааны нэгж	Нийт хүн ам	Ахуйн Үйлчилгээний төвийн зориулалттай барилга байгууламжийн хүчин чадал, ажлын байр		Хангамжийн түвшин, %	Хангамжийн хувь					Үнэлэмж	
						Нэн өндөр	Өндөр	Дунд	Доогуур	Нэн доогуур	баллаар	үзүүлэлтээр
						100.0%	75.0-100.0%	50.0-75.0%	25.0-50.0%	<25.0%		
						Үнэлгээ 5 баллаар						
5	4	3	2	1								
1	Цогтцэций сум	4956	49	120	247.1	5	-	-	-	-	5	Нэн өндөр

Хүснэгт 50. Тусгай зориулалттай үйлчилгээний байгууллагуудын нэгдсэн үнэлгээ

Д/д	Хамрагдаж буй засаг захиргааны нэгж	Нийт хүн ам (хүн)	Соёл, ахуйн үйлчилгээний тусгай зориулалттай барилга байгууламжийн хангамжийн нэгдсэн үнэлгээ		Тусгай зориулалттай барилга байгууламжийн үнэлгээний ангиллаар					
					Эмнэлэг	Спортын ордон, цогцолбоо	Соёлын ордон	Кино театр	Музей	
			баллаар	үзүүлэлтээр						
1	Цогтцэций сум	4956	2.6	Дунд	1	5	5	1	1	

Хүснэгт 51. Нэгдсэн эмнэлгийн хангамжийн түвшний үнэлгээ

Д/д	Хамрагдаж буй засаг захиргааны нэгж	Нийт хүн ам	Эмнэлгийн хүчин чадал, ор		Хангамжийн түвшин, %	Хангамжийн хувь					Үнэлэмж	
						Нэн өндөр	Өндөр	Дунд	Доогуур	Нэн доогуур	баллаар	үзүүлэлтээр
						100.0%	75.0-100.0%	50.0-75.0%	25.0-50.0%	<25.0%		
						Үнэлгээ 5 баллаар						
5	4	3	2	1								
1	Цогтцэций сум	4956	45	8	17.9	-	-	-	-	1	1	Нэн доогуур

Хүснэгт 52. Спортын барилга байгууламжийн хангамжийн түвшний үнэлгээ

Д/д	Хамрагдаж буй засаг захиргааны нэгж	Нийт хүн ам	Спортын барилга байгууламжийн хүчин чадал, м ² шалны талбай		Хангамжийн түвшин, %	Хангамжийн хувь					Үнэлэмж	
						Нэн өндөр	Өндөр	Дунд	Доогуур	Нэн доогуур	баллаар	үзүүлэлтээр
						100.0%	75.0-100.0%	50.0-75.0%	25.0-50.0%	<25.0%		
						Үнэлгээ 5 баллаар						
5	4	3	2	1								
1	Цогтцэций сум	4956	396	550	138.72	5	-	-	-	-	5	Нэн өндөр

Хүснэгт 53. Соёлын төвийн хангамжийн түвшний үнэлгээ

Д/д	Хамрагдаж буй засаг захиргааны нэгж	Нийт хүн ам	Соёлын ордон, соёлын төвийн барилга байгууламжийн хүчин чадал, суудал		Хангамжийн түвшин, %	Хангамжийн хувь					Үнэлэмж	
						Нэн өндөр	Өндөр	Дунд	Доогуур	Нэн доогуур	баллаар	үзүүлэлтээр
						100.0%	75.0-100.0%	50.0-75.0%	25.0-50.0%	<25.0%		
						Үнэлгээ 5 баллаар						
5	4	3	2	1								
1	Цогтцэций сум	4956	164	300	183.4	5	-	-	-	-	5	Нэн өндөр

Хүснэгт 54. Зочид буудлын хангамжийн түвшний үнэлгээ

Нийт хүн амын тоо	Нийт өрхийн тоо	Нормоор шаардагдах хүчин чадал (ор)	Бодит хүчин чадал	Хангамжийн хувь	Хангамжийн хувийн ангилал				
					Нэн өндөр	Өндөр	Дунд	Доогуур	Нэн доогуур
					100% дээш	75-100%	50-75%	25-50%	25% доош
					Үнэлгээ 5 баллаар				
4956	669	19	20	100.0	5	4	3	2	1
Үнэлгээний ангилал					Нэн өндөр				

Хүснэгт 55. Музейн барилга байгууламжийн хангамжийн түвшний үнэлгээ

Д/д	Хамрагдаж буй засаг захиргааны нэгж	Нийт хүн ам	Музейн хүчин чадал, м ² үзмэрийн өрөөний талбай		Хангамжийн түвшин, %	Хангамжийн хувь					Үнэлэмж	
						Нэн өндөр	Өндөр	Дунд	Доогуур	Нэн доогуур		
						100.0%	75.0-100.0%	50.0-75.0%	25.0-50.0%	<25.0%	баллаар	үзүүлэлтээр
						Үнэлгээ 5 баллаар						
1	Цогтцэций сум	4956	149	0	0	-	-	-	-	1	1	Нэн доогуур

Хүснэгт 56. Хүн амын орон сууцны хангамжийн түвшний нэгдсэн үнэлгээ

Д/д	Хамрагдаж буй засаг захиргааны нэгж	Нийт хүн ам	Орон сууцны хангамжийн түвшний нэгдсэн үнэлгээ		Орон сууцны төрлөөр (хувиар)			Нэгдсэн дүн (баллаар)	
			баллаар	үзүүлэлтээр	Нийтийн орон сууц	Нам давхар Горон сууц	Гэр	Орон сууцны төрлөөр	Нэг хүнд ногдох сууцны талбайн хангамжаар
1	Цогтцэций сум	4956	3.2	Дунд	1	1	2	1	5

Хүснэгт 57. Хүн амын орон сууцны хангамжийн түвшний үнэлгээ

1	Цогтцэций сум	д/д	Хамрагдаж буй засаг захиргааны нэгж	Нийтийн сууц		Нам давхар орон сууц		Гэр хороолол		Нийт сууцны		Нормоор нэг хүнд шаардагдах сууцны талбай, м ²	Одоо нэг хүнд ногдож буй сууцны талбай, м ³	Хангамжийн түвшин, %	Хангамжийн хувь					Үнэлэмж					
				Сууцны талбай, м ²	Хүн ам	Сууцны талбай, м ²	Хүн ам	Сууцны талбай, м ²	Хүн ам	Сууцны талбай, м ²	Хүн ам				Нэн өндөр	Өндөр	Дунд	Доогуур	Нэн доогуур						
	4956		Нийт хүн ам																						
	7488		Сууцны талбай, м ²																						
	231		Хүн ам																						
	32.4156		Нэг хүнд ногдох сууцны талбай, м ²																						
	4160		Сууцны талбай, м ²																						
	320		Хүн ам																						
	13		Нэг хүнд ногдох сууцны талбай, м ²																						
	20933		Сууцны талбай, м ²																						
	1903		Хүн ам																						
	11		Нэг хүнд ногдох сууцны талбай, м ²																						
	32581		Сууцны талбай, м ²																						
	2454		Хүн ам																						
	10.5		Нормоор нэг хүнд шаардагдах сууцны талбай, м ²																						
	13.3		Одоо нэг хүнд ногдож буй сууцны талбай, м ³																						
	126.4		Хангамжийн түвшин, %																						
	5		5	100.0%	Нэн өндөр																				
	-		4	75.0-100.0%	Өндөр																				
	-		3	50.0-75.0%	Дунд																				
	-		2	25.0-50.0%	Доогуур																				
	-		1	<25.0%	Нэн доогуур																				
	5		баллаар	Үнэлгээ 5 баллаар																					
	Нэн өндөр		үзүүлэлтээр																						

Хүснэгт 58. Хүн амын орон сууцны хангамжийн түвшний үнэлгээ (нийтийн сууц)

1	Цогтцэций сум	д/д	Хамрагдаж буй засаг захиргааны нэгж	Нийт хүн ам	Нийтийн орон сууцанд оршин суудаг хүн амын тоо	Нийт хүн амд эзлэх хувийн жин буюу хангамжийн түвшин, %	Хангамжийн хувь					Үнэлэмж												
							Нэн өндөр	Өндөр	Дунд	Доогуур	Нэн доогуур													
							Үнэлгээ 5 баллаар					баллаар	үзүүлэлтээр											
							5	4	3	2	1													
	4956		Нийт хүн ам																					
	231		Нийтийн орон сууцанд оршин суудаг хүн амын тоо																					
	4.66		Нийт хүн амд эзлэх хувийн жин буюу хангамжийн түвшин, %																					
	-		Нэн өндөр	100.0%																				
	-		Өндөр	75.0-100.0%																				
	-		Дунд	50.0-75.0%																				
	-		Доогуур	25.0-50.0%																				
	1		Нэн доогуур	<25.0%																				
	1		баллаар	Үнэлгээ 5 баллаар																				
	Нэн доогуур		үзүүлэлтээр																					

Хүснэгт 59. Хүн амын орон сууцны хангамжийн түвшний үнэлгээ (амины сууц)

Д/д	Хамрагдаж буй засаг захиргааны нэгж	Нийт хүн ам	Нам давхар орон сууцанд оршин суудаг хүн амын тоо	Нийт хүн амд эзлэх хувийн жин буюу хангамжийн түвшин, %	Хангамжийн хувь					Үнэлэмж	
					Нэн өндөр	Өндөр	Дунд	Доогуур	Нэн доогуур		
					100.0%	75.0-100.0%	50.0-75.0%	25.0-50.0%	<25.0%	баллаар	үзүүлэлтээр
					Үнэлгээ 5 баллаар						
					5	4	3	2	1		
1	Цогтцэций сум	4956	320	6	-	-	-	-	1	1	Нэн доогуур

Хүснэгт 60. Хүн амын орон сууцны хангамжийн түвшний үнэлгээ (гэр хороолол)

Д/д	Хамрагдаж буй засаг захиргааны нэгж	Нийт хүн ам	Гэр хороололд оршин суудаг хүн амын тоо	Нийт хүн амд эзлэх хувийн жин буюу хангамжийн түвшин, %	Хангамжийн хувь					Үнэлэмж	
					Нэн өндөр	Өндөр	Дунд	Доогуур	Нэн доогуур		
					100.0%	75.0-100.0%	50.0-75.0%	25.0-50.0%	<25.0%	баллаар	үзүүлэлтээр
					Үнэлгээ 5 баллаар						
					5	4	3	2	1		
1	Цогтцэций сум	4956	1903	38.4	-	-	-	2	-	2	Доогуур

Хүснэгт 61. Суурьшлын бүсийн нягтралын үнэлгээ

Д/д	Хамрагдаж буй засаг захиргааны нэгж	Нийт хүн ам	Талбай (га)	Нормоор 1 га талбайд ногдох хүн амын тоо	Одоо 1 га талбайд ногдож буй хүн амын тоо	Нийт хүн амд эзлэх хувийн жин буюу хангамжийн түвшин, %	Хангамжийн хувь					Үнэлэмж	
							Нэн өндөр	Өндөр	Дунд	Доогуур	Нэн доогуур		
							100.0%	75.0-100.0%	50.0-75.0%	25.0-50.0%	<25.0%	баллаар	үзүүлэлтээр
							Үнэлгээ 5 баллаар						
							5	4	3	2	1		
1	Цогтцэций сум	4956	669	187	7.4	4.0	-	-	-	-	1	1	Нэн доогуур

Хүснэгт 62. Улс, бүс, орон нутгийн түвшинд хот, суурины гүйцэтгэх нэгдсэн үнэлгээ

Д/д	Хамрагдаж буй засаг захиргааны нэгж	Нийт хүн ам	Улс, бүс, орон нутгийн түвшинд хот, суурины гүйцэтгэх үүргийн нэгдсэн үнэлгээ		Хот, суурины гүйцэтгэх үүргийн үнэлгээний ангиллаар		
			баллаар	үзүүлэлтээр	Гүйцэтгэх үүрэг, хөгжүүлэх боломж	Бусад хот сууринд үзүүлэх нөлөөлөл	Хот бүрдүүлэгч салбарын үнэлгээ
1	Цогтцэций сум	4956	4.7	Нэн өндөр	5	5	4

Хүснэгт 63. Хот суурины гүйцэтгэх үүрэг, хөгжүүлэх боломжийн үнэлгээ

Д/д	Хамрагдаж буй засаг захиргааны нэгж	Нийт хүн ам	Гүйцэтгэх үүрэг	Хөгжүүлэх боломж	Хангамжийн хувь					Үнэлэмж	
					Нэн өндөр	Өндөр	Дунд	Доогуур	Нэн доогуур	баллаар	үзүүлэлтээр
					100.0%	75.0-100.0%	50.0-75.0%	25.0-50.0%	<25.0%		
					Үнэлгээ 5 баллаар						
					5	4	3	2	1		
1	Цогтцэций сум	4956	100	100	5	-	-	-	-	5	Нэн өндөр

Хүснэгт 64. Бусад хот, сууринд үзүүлэх нөлөөллийн үнэлгээ

Д/д	Хамрагдаж буй засаг захиргааны нэгж	Нийт хүн ам	Хөгжлийн түвшин, бусад хот сууринд үзүүлэх нөлөөлөл	Үзүүлэх нөлөөллийн хувь	Хангамжийн хувь					Үнэлэмж	
					Нэн өндөр	Өндөр	Дунд	Доогуур	Нэн доогуур	баллаар	үзүүлэлтээр
					100.0%	75.0-100.0%	50.0-75.0%	25.0-50.0%	<25.0%		
					Үнэлгээ 5 баллаар						
					5	4	3	2	1		
1	Цогтцэций сум	4956	95	100	5	-	-	-	-	5	Нэн өндөр

Хүснэгт 65. Хотын хөгжилд нөлөөлөгч байгууллагуудын үнэлгээ

Д/д	Хамрагдаж буй засаг захиргааны нэгж	Нийт хүн ам	Хотын хөгжилд нөлөөлөх байгууллагуудын тоо	Үзүүлэх нөлөөллийн хувь	Хангамжийн хувь					Үнэлэмж	
					Нэн өндөр	Өндөр	Дунд	Доогуур	Нэн доогуур	баллаар	үзүүлэлтээр
					100.0%	75.0-100.0%	50.0-75.0%	25.0-50.0%	<25.0%		
					Үнэлгээ 5 баллаар						
					5	4	3	2	1		
1	Цогтцэций сум	4956	130	80	-	4	-	-	-	4	Өндөр

Хүснэгт 66. Улс, бүс, орон нутгийн түвшинд хот, суурины гүйцэтгэх нэгдсэн үнэлгээ

Д/д	Хамрагдаж буй засаг захиргааны нэгж	Нийт хүн ам	Хот, суурины нийгэм-эдийн засгийн хөгжлийн үндсэн үзүүлэлтийн нэгдсэн үнэлгээ		Нийгэм-эдийн засгийн хөгжлийн үндсэн үзүүлэлтийн үнэлгээний ангиллаар		
			баллаар	үзүүлэлтээр	Хот суурин өөрөө оршин тогтнох зайлшгүй шаардлагатай эдийн засгийн салбар	Хот сууринд хязгаарлах шаардлагатай салбар	Хот суурины онцлогт тулгуурласан үйлдвэрлэл, үйлчилгээ
1	Цогтцэций сум	4956	4.0	Өндөр	5	2	5

Хүснэгт 67. Хот суурин өөрөө оршин тогтнох зайлшгүй шаардлагатай эдийн засгийн салбарын үнэлгээ

Д/д	Хамрагдаж буй засаг захиргааны нэгж	Нийт хүн ам	Нийт хүн амд харьцуулсан хангамжийн хувийн харьцаа	Хангамжийн хувь	Хангамжийн хувь					Үнэлэмж	
					Нэн өндөр	Өндөр	Дунд	Доогуур	Нэн доогуур	баллаар	үзүүлэлтээр
					100.0%	75.0-100.0%	50.0-75.0%	25.0-50.0%	<25.0%		
					Үнэлгээ 5 баллаар						
1	Цогтцэций сум	4956	95	100	5	-	-	-	-	5	Нэн өндөр

Хүснэгт 68. Хот, сууринд хязгаарлах шаардлагатай салбарын үнэлгээ

Д/д	Хамрагдаж буй засаг захиргааны нэгж	Нийт хүн ам	Хязгаарлах шаардлагатай салбар	Одоо байгаа хязгаарлах салбар	Хангамжийн хувь	Хангамжийн хувь					Үнэлэмж	
						Нэн өндөр	Өндөр	Дунд	Доогуур	Нэн доогуур	баллаар	үзүүлэлтээр
						100.0%	75.0-100.0%	50.0-75.0%	25.0-50.0%	<25.0%		
						Үнэлгээ 5 баллаар						
1	Цогтцэций сум	4956	7	2	28.6	-	-	-	2	-	2	Доогуур

Хүснэгт 69. Хот, суурины байршлын онцлогт тулгуурласан үйлдвэрлэл, үйлчилгээний үнэлгээ

Д/д	Хамрагдаж буй засаг захиргааны нэгж	Нийт хүн ам	Хотын нөөц, давуу талыг ашигласан байдал	Ашиглалтын хувь	Хангамжийн хувь					Үнэлэмж	
					Нэн өндөр	Өндөр	Дунд	Доогуур	Нэн доогуур		
					100.0 %	75.0-100.0%	50.0-75.0%	25.0-50.0%	<25.0 %	баллаар	үзүүлэлтээр
					Үнэлгээ 5 баллаар						
5	4	3	2	1							
1	Цогтцэций сум	4956	100	100	5	-	-	-	-	5	Нэн өндөр

10.4. ДЭД БҮТЦИЙН ҮНЭЛГЭЭ

Схем 7. Дэд бүтцийн үнэлгээ

Хүснэгт 70. Дэд бүтцийн үнэлгээний үзүүлэлтүүд

Үзүүлэлт	Үнэлэх үзүүлэлтийн шинж чанар	Нормативт үзүүлэлт	Үнэлгээний ангилал					
			Нэн тохиромжтой (5 балл)	Тохиромжтой (4 балл)	Хязгаарлагдмал тохиромжтой (3 балл)	Тохиромжгүй (2 балл)	Нэн тохиромжгүй (1 балл)	
Хангамжийн ангилал			100%<	75-100%	50-75%	25-50%	<25%	
Зам тээврийн байдал	Хотын төвөөс тээврээр хүрэх боломж	Хугацаа зарцуулалт	минутаар	<15	15-30	30-45	45-60	60<
	Зам талбай	Хатуу хучилттай зам талбайтай эсэх	ЕТ-ний төлөвлөлтийн шийдлийг харгалзан экспертийн аргаар гаргана	5	4	3	2	1
Инженерийн хангамжийн түвшин	Дулаан хангамжийн түвшин	Төвлөрсөн хангамжтай эсэх	Нийт талбайд дулаан хангамжтай хэсгийг харьцуулсан харьцаа	100%<	75-100%	50-75%	25-50%	25%>
	Ус хангамжийн түвшин	Хоногт нэг хүнд ногдох хэмжээ	Орон сууцанд 250 л/хоног	250	187-250	125-187	62-125	62>
			Жижиг сууцанд 125 л/хоног	125	94-125	62-94	31-62	31>
			Гэр хороололд 25 л/хоног	25	19-25	12-19	6-12	6>
	Ариутгах татуурга	Хоногт зайлуулах бохир усны хэмжээ	Орон сууцанд 250 л/хоног	250	187-250	125-187	62-125	62>
			Жижиг сууцанд 125 л/хоног	125	94-125	62-94	31-62	31 >
			Гэр хороололд 25 л/хоног	25	19-25	12-19	6-12	6 >
Цахилгаан хангамжийн түвшин	Жилд 1 хүнд шаардагдах цахилгааны хэмжээ	2000 кВт/цаг	2000	1500-2000	1000-1500	500-1000	500 >	
Холбоожуулалтын түвшин	100 хүнд ногдох телефон цэгийн тоо	4.5 цэг	4.5	3-4.5	2-3	1-2	1 >	
Инженерийн бэлтгэл арга хэмжээ	1.Хамгаалалтын суваг, 2.Хамгаалалтын далан, 3.Замын усны сүлжээ, 4.Хөрсний усны дренаж.	Үерээс бүрэн хамгаалагдсан байх	100 %<	75-100 %	50-75 %	25-50 %	25 %>	

Хүснэгт 71. Инженерийн дэд бүтцийн нэгдсэн үнэлгээ

Д/д	Хамрагдаж буй засаг захиргааны нэгж	Нийт талбай, (га)	Инженерийн дэд бүтцийн нэгдсэн үнэлгээ		Инженерийн дэд бүтцийн үнэлгээний ангиллаар		
			баллаар	үзүүлэлтээр	Зам тээвэр	Инженерийн хангамж	Инженерийн бэлтгэл арга хэмжээ
1	Цогтцэций сум	669	3	Дунд	3	2.4	3.25

Хүснэгт 72. Зам, тээврийн үнэлгээ

Д/д	Хамрагдаж буй засаг захиргааны нэгж	Нийт талбай, (га)	Хорооллын доторхи зам талбайн ангилал (зохицох баллаар)					Хот, суурины төвөөс тээврээр хүрэх боломж (зохицох баллаар)					Ерөнхий дундаж балл				
			Зохицох дундаж балл					Зохицох дундаж балл									
			Нэн тохиромжтой	Тохиромжтой	Хязгаарлагдмал тохиромжтой	Тохиромжгүй	Нэн тохиромжгүй	Нэн тохиромжтой	Тохиромжтой	Хязгаарлагдмал тохиромжтой	Тохиромжгүй	Нэн тохиромжгүй	баллаар	үзүүлэлтээр			
			5	4	3	2	1	<15'	15'-30'	30'-45'	45'-60'	60'<					
Үнэлгээ (5 баллаар)					Үнэлгээ (5 баллаар)												
5 балл	4 балл	3 балл	2 балл	1 балл	5 балл	4 балл	3 балл	2 балл	1 балл								
1	Цогтцэций сум	669	1							5	5					3	Дунд

Хүснэгт 73. Хорооллын доторх зам талбай

1	Цогтцэций сум	д/д		Хорооллын доторхи зам талбайн үзүүлэлт
		Хамрагдаж буй засаг захиргааны нэгж	Нийт талбай, (га)	
669				
378		га		
57		хувь	Нэн тохиромжтой	
5		зохицох балл 5		
150		га		
22		Хувь	Тохиромжтой	
4		зохицох балл 4		
93		га		
14		хувь	Хязгаарлагдмал тохиромжтой	
3		зохицох балл 3		
48		га		
7		хувь	Тохиромжгүй	
2		зохицох балл 2		
1.1		Зохицох дундаж балл		
-		5 балл	Нэн тохиромжтой	Хорооллын доторх зам талбайн ангилал (зохицох баллаар)
-		4 балл	Тохиромжтой	
-		3 балл	Хязгаарлагдмал тохиромжтой	
-		2 балл	Тохиромжгүй	
1		1 балл	Нэн тохиромжгүй	
1		баллаар		Ерөнхий дундаж балл
Нэн доогуур		үзүүлэлтээр		

Хүснэгт 74. Хот, суурины төвөөс тээврээр хүрэх боломж

1	Цогтцэций сум	д/д		Хот суурины төвөөс тээврээр хүрэх боломж, минут
		Хамрагдаж буй засаг захиргааны нэгж	Нийт талбай, (га)	
669				
142		га		
21		хувь	Нэн тохиромжтой	
5		зохицох балл 5		
350		га		
52		хувь	Тохиромжтой	
4		зохицох балл 4		
120		га		
18		хувь	Хязгаарлагдмал тохиромжтой	
3		зохицох балл 3		
42		га		
6		хувь	Тохиромжгүй	
2		зохицох балл 2		
15		га		
2		хувь	Нэн тохиромжгүй	
1		зохицох балл 1		
1		Зохицох дундаж балл		
5		5 балл	Нэн тохиромжтой	Тээврээр хүрэх боломжийн ангилал (зохицох баллаар)
-		4 балл	Тохиромжтой	
-		3 балл	Хязгаарлагдмал тохиромжтой	
-		2 балл	Тохиромжгүй	
-		1 балл	Нэн тохиромжгүй	
5		баллаар		Ерөнхий дундаж балл
Нэн өндөр		үзүүлэлтээр		

Хүснэгт 75. Инженерийн хангамжийн үнэлгээ

Д/д	Хамрагдаж буй засаг захиргааны нэгж	Нийт талбай, (га)	Инженерийн хангамжийн нэгдсэн үнэлгээ		Инженерийн хангамжийн үнэлгээний ангиллаар				
			Баллаар	Үзүүлэлтээр	Цэвэр ус хангамжийн шугам сүлжээ, эх үүсвэр	Ариутгах татуургын шугам сүлжээ, эх үүсвэр	Дулаан хангамжийн шугам сүлжээ, эх үүсвэр	Цахилгаан хангамжийн шугам сүлжээ, эх үүсвэр	Холбоо-мэдээллийн сүлжээ
1	Цогтцэций сум	669	2.4	Доогуур	3	1	2	5	1

Хүснэгт 76. Дулаан хангамжийн түвшний үнэлгээ

Д/д	Хамрагдаж буй засаг захиргааны нэгж	Нийт хүн ам	Дулаан зарцуулалт Гкал/цаг		Хангамжийн түвшин, %	Хангамжийн хувь					Үнэлэмж	
			Нормоор шаардагдах	Одоо байгаа		Нэн өндөр	Өндөр	Дунд	Доогуур	Нэн доогуур	баллаар	үзүүлэлтээр
1	Цогтцэций сум	4,956	89,208	25,000	28	5	4	3	2	1	2	Доогуур

Хүснэгт 77. Ус хангамжийн түвшний үнэлгээ

Д/д	Хамрагдаж буй засаг захиргааны нэгж	Нийт хүн ам	Усны зарцуулалт, л/хоног		Хангамжийн түвшин, %	Хангамжийн хувь					Үнэлэмж	
			Нормоор шаардагдах	Одоо байгаа		Нэн өндөр	Өндөр	Дунд	Доогуур	Нэн доогуур	баллаар	үзүүлэлтээр
1	Цогтцэций сум	4956	123900	74340	60	5	4	3	2	1	3	Дунд

Хүснэгт 78. Ариутгах татуургын сүлжээний үнэлгээ

Д/д	Хамрагдаж буй засаг захиргааны нэгж	Нийт хүн ам	Бохир ус зайлуулалт, л/хоног		Хангамжийн түвшин, %	Хангамжийн хувь					Үнэлэмж	
			Нормоор шаардагдах	Одоо байгаа		Нэн өндөр	Өндөр	Дунд	Доогуур	Нэн доогуур	баллаар	үзүүлэлтээр
						100.0%	75.0-100.0%	50.0-75.0%	25.0-50.0%			
			5	4		3	2	1	Үнэлгээ 5 баллаар			
1	Цогтцэций сум	4956	123900	0	0	-	-	-	-	1	1	Нэн доогуур

Хүснэгт 79. Цахилгаан хангамжийн түвшний үнэлгээ

Д/д	Хамрагдаж буй засаг захиргааны нэгж	Нийт хүн ам	Жилд нэг хүнд ногдох эрчим хүчний хэрэглээ, кВт/цаг		Хангамжийн түвшин, %	Хангамжийн хувь					Үнэлэмж	
			Нормоор шаардагдах	Одоо байгаа		Нэн өндөр	Өндөр	Дунд	Доогуур	Нэн доогуур	баллаар	үзүүлэлтээр
						100.0%	75.0-100.0%	50.0-75.0%	25.0-50.0%			
			5	4		3	2	1	Үнэлгээ 5 баллаар			
1	Цогтцэций сум	4956	0.35	0.35	100	5	-	-	-	-	5	Нэн өндөр

Хүснэгт 80. Холбоожуулалтын түвшний үнэлгээ

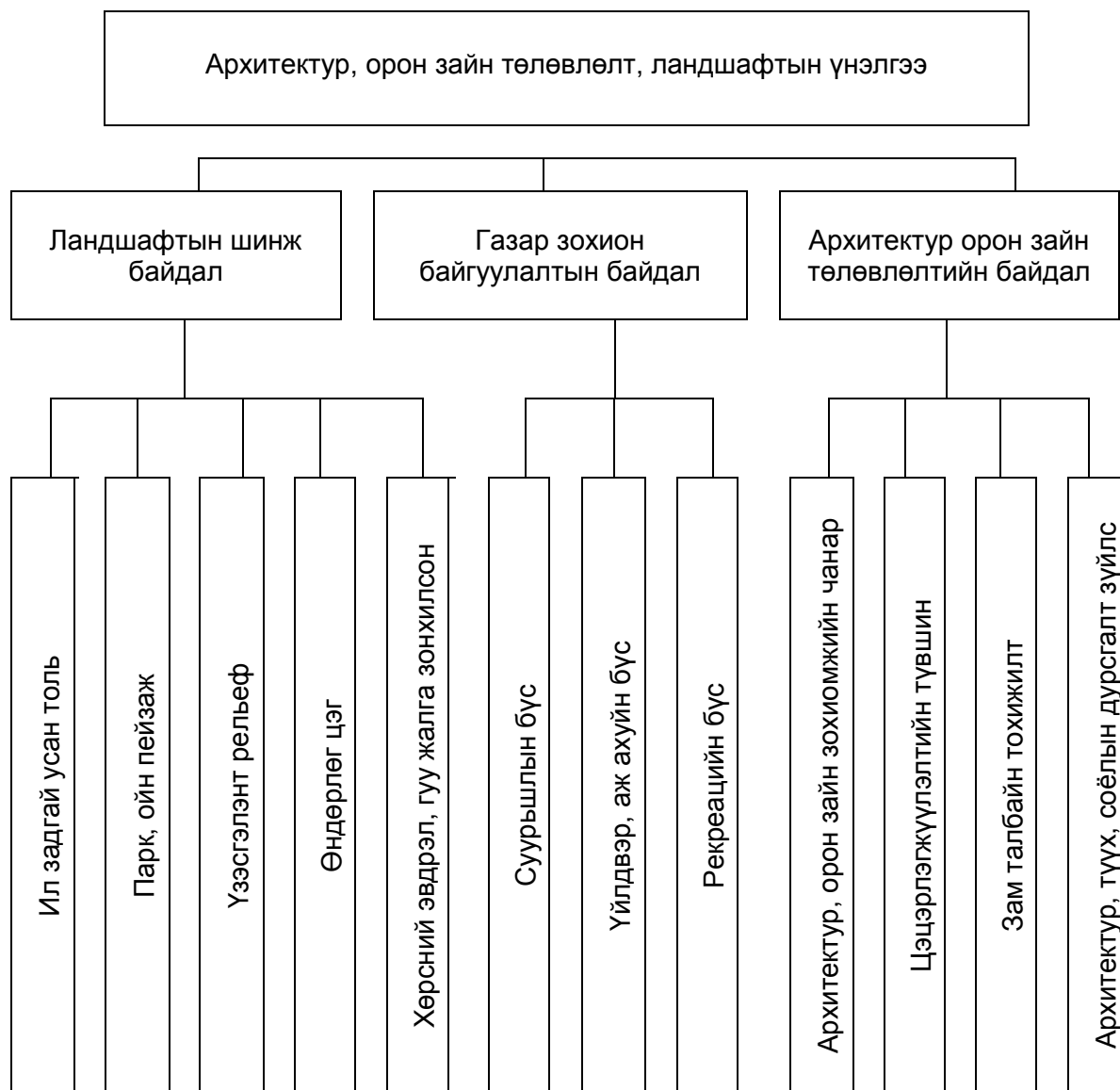
1	Цогтцэций сум	Хамрагдаж буй засаг захиргааны нэгж	Нийт хүн ам	100 хүнд ногдох телефон Цэгийн тоо	Хангамжийн түвшин, %	Хангамжийн хувь					Үнэлэмж									
						5	4	3	2	1	Нэн өндөр	Өндөр	Дунд	Доогуур	Нэн доогуур					
																100.0%	75.0-100.0%	50.0-75.0%	25.0-50.0%	<25.0%
																Үнэлгээ 5 баллаар				
4956	223	33	14.80	-	-	-	-	1	1	баллаар	үзүүлэлтээр									
											Нэн доогуур									

Хүснэгт 81. Инженерийн бэлтгэл арга хэмжээ

1	Цогтцэций сум	Хамрагдаж буй засаг захиргааны нэгж	Нийт талбай, (га)	Үерийн хамгаалалтын суваг					Үерийн хамгаалалтын далан					Зам талбайн ус зайлуулах сүлжээ					Хөрсний ус зайлуулах дренаж					Ерөнхий дундаж балл		
				Ерөнхий дундаж балл					Ерөнхий дундаж балл					Ерөнхий дундаж балл					Ерөнхий дундаж балл					баллаар	үзүүлэлтээр	
				100.0%	75.0-100.0%	50.0-75.0%	25.0-50.0%	<25.0%	100.0%	75.0-100.0%	50.0-75.0%	25.0-50.0%	<25.0%	100.0%	75.0-100.0%	50.0-75.0%	25.0-50.0%	<25.0%	100.0%	75.0-100.0%	50.0-75.0%	25.0-50.0%	<25.0%			
				Үнэлгээ (5 баллаар)					Үнэлгээ (5 баллаар)					Үнэлгээ (5 баллаар)					Үнэлгээ (5 баллаар)							
669	70	-	-	3	-	-	55	-	-	3	-	-	65	-	-	3	-	-	80	-	4	-	-	-	3.25	Дунд
				5 балл	4 балл	3 балл	2 балл	1 балл	5 балл	4 балл	3 балл	2 балл	1 балл	5 балл	4 балл	3 балл	2 балл	1 балл	5 балл	4 балл	3 балл	2 балл	1 балл			
				Бүрэн хамгаалагдсан	Сайн	Дунд	Доогуур	Нэн доогуур	Бүрэн хамгаалагдсан	Сайн	Дунд	Доогуур	Нэн доогуур	Бүрэн хамгаалагдсан	Сайн	Дунд	Доогуур	Нэн доогуур	Бүрэн хамгаалагдсан	Сайн	Дунд	Доогуур	Нэн доогуур			

10.5. АРХИТЕКТУР, ОРОН ЗАЙН ТӨЛӨВЛӨЛТ, ЛАНДШАФТЫН ҮНЭЛГЭЭ

Схем 8. Архитектур, орон зайн төлөвлөлт, ландшафтын үнэлгээ

Хүснэгт 82. Архитектур, орон зайн төлөвлөлт, ландшафтын шинж байдлын үнэлгээний шалгуур үзүүлэлтүүд

Үзүүлэлт	Үнэлэх үзүүлэлтийн шинж чанар	Нормативт үзүүлэлт	Үнэлгээний ангилал					
			Нэн өндөр (5 балл)	Өндөр (4 балл)	Дунд (3 балл)	Доогуур (2 балл)	Нэн доогуур (1 балл)	
Хангамжийн ангилал			100%<	75-100%	50-75%	25-50%	<25%	
Ландшафтын шинж байдал	Ил задгай усан толь	+	+5 үзүүлэлттэй тохиолдолд	+4 үзүүлэлттэй тохиолдолд	+3 үзүүлэлттэй тохиолдолд	+2 үзүүлэлттэй тохиолдолд	+1 ба доош үзүүлэлттэй тохиолдолд	
	Дарк, ойн пейзаж	+						
	Үзэсгэлэнт рельеф	+						
	Өндөрлөг цэг	+						
	Хөрсний эвдрэл, гуу жалга зонхилсон	+						
Газар нутгийн зохион байгуулалтын байдал	Суурьшлын бүс	Хүн амын суурьшлын нягтралаар	2-3 давхар барилгад 44.8-35.3 м ² /хүн	44.8-35.3	33.6-44.8 26.6-35.3	22.4-33.6 17.6-26.6	11.2-22.4 8.8-17.6	<11.2 <8.8
		4-5 давхар барилгад 32.2-27.6 м ² /хүн	32.2-27.6	24.1-32.2 20.7-27.6	16.1-24.1 13.8-20.7	8-16.1 6.9-13.8	<8 <6.9	
		6-8 давхар барилгад 26.4-23.3 м ² /хүн	26.4-23.3	19.8-26.4 17.5-23.3	13.2-19.8 11.6-17.5	6.6-13.2 5.8-11.6	<6.6 <5.8	
	Үйлдвэр, аж ахуйн бүс	Газар эзэмшлийн коэффициент	0.27	0.27	0.2-0.27	0.14-0.2	0.07-0.14	<0.07
		Газар ашиглалтын коэффициент	1.1	1.1	0.8-1.1	0.55-0.8	0.28-0.55	<0.28
	Рекреацийн бүс	1 хүнд ногдох талбай	14 м ² /хүн	14	10.5-14	7-10.5	3.5-7	<3.5
Архитектур, орон зайн төлөвлөлтийн байдал	Архитектур, орон зайн зохиомжийн чанар	Барилгажилтын төлөвлөлтийн чанар	+	Ерөнхий төлөвлөгөөний шийдлийг харгалзан экспертийн аргаар тодорхойлно.				
		Барилга архитектурын чанар	+					
		Зам талбайн тохижилтын чанар	+					
		Цэцэрлэгжилтийн чанар	+					
		Орон зайн зохиомжийн чанар	+					
	Цэцэрлэгжүүлэлтийн түвшин	Нийтийн хэрэгцээний	8 м ² /хүн	8	6-8	4-6	2-4	2
Тусгай зориулалттай		9-19 м ² /хүн	9-19	6.75-9 14.2-19	4.5-6.75 9.5-14.2	2.25-4.5 4.75-9.5	<2.25 <4.75	

Зам талбайн тохижилт	Зам талбайн нягтралаар	2200-2400 м/км ²	2300	1725-2300	1150-1725	575-1150	575>	
	Архитектур, түүх, соёлын дурсгалт зүйлс	Цогцолбор дурсгалт газартай эсэх	+	+5 үзүүлэлттэй тохиол-долд	+4 үзүүлэлттэй тохиол-долд	+3 үзүүлэлттэй тохиол-долд	+2 үзүүлэлттэй тохиол-долд	+1 ба түүнээс доош үзүүлэлттэй тохиолдолд
		I зэрэглэлийн дурсгалт барилгатай эсэх	+					
		II зэрэглэлийн дурсгалт барилгатай эсэх	+					
		III зэрэглэлийн дурсгалт барилгатай эсэх	+					
		Хөшөө дурсгалтай эсэх	+					

Хүснэгт 83. Газар нутгийн архитектур-орон зайн төлөвлөлт, ландшафтын нэгдсэн үнэлгээ

Д/Д	Хамрагдаж буй засаг захиргааны нэгж	Нийт талбай, (га)	Архитектур, орон зайн төлөвлөлт, ландшафтын нэгдсэн үнэлгээ		Архитектур, орон зайн төлөвлөлт, ландшафтын үнэлгээний ангиллаар		
			баллаар	үзүүлэлтээр	Ландшафтын шинж байдлын	Газар нутгийн зохион байгуулалтын	Архитектур-орон зайн төлөвлөлтийн
1	Цогтцэций сум	669	2	Доогуур	3	1	2

Хүснэгт 84 . Ландшафтын шинж байдалд өгөх үнэлгээ

Д/д	Хамрагдаж буй засаг захиргааны нэгж	Нийт талбай, (га)	Ландшафтын шинж байдал					Үнэлгээний ангилал					Ерөнхий дундаж балл						
			Ил задгай усан толь	Парк, ойн пейзаж	Үзэс-гэлэнт рельеф	Өндөрлөг цэг	Гуу жалга зонхил-сон	Нэн тохиромжтой	Тохиромжтой	Хязгаарлагдмал тохиромжтой	Тохиромжгүй	Нэн тохиромжгүй	баллаар	үзүүлэлтээр					
															Үнэлгээ (5 баллаар)				
															5 балл	4 балл	3 балл	2 балл	1 балл
1	Цогтцэций сум	669	-	-	1	1	1	-	-	3	-	-	3	Дунд					

Хүснэгт 85. Хот, суурины нутаг дэвсгэрийн газар зохион байгуулалтын үнэлгээ

Д/д	Хамрагдаж буй засаг захиргааны нэгж	Нийт талбай, (га)	Нийт хүн амын тоо, (мянган хүн)	Суурьшлын бүс													
				Нягтралын түвшний үзүүлэлт					Нягтралын түвшний ангилал								
				Орон сууцны дундаж давхар	Нормоор нэг хүнд ногдох талбай, м ²	Хүн амын суурьшлын нягтрал, хүн/га			Нэн өндөр	Өндөр	Дунд	Доогуур	Нэн доогуур				
						нормоор	одоо байгаа	түвшин, %						100.0%	75.0-100.0%	50.0-75.0%	25.0-50.0%
Үнэлгээ (5 баллаар)																	
Үнэлгээ (5 баллаар)																	
1	Цогтцэций сум	669	4956	2	44.8	90.4	7.408	8.2	-	-	-	-	1				
Үйлдвэр, аж ахуйн бүс																	
Үйлдвэр, аж ахуйн бүсийн хангамж							Хангамжийн хувийн ангилал										
Үйлдвэр, аж ахуйн бүсийн талбай, (га)	Нийт талбайд эзлэх хувийн жин, (%)	Газар эзэмшилтийн коэффициент, К'			Газар ашиглалтын коэффициент, К''			Нэн өндөр	Өндөр	Дунд	Доогуур	Нэн доогуур					
		нормоор	одоо байгаа	Хангамжийн хувь, %	нормоор	одоо байгаа	Хангамжийн хувь, %						100.0%	75.0-100.0%	50.0-75.0%	25.0-50.0%	<25.0%
													5 балл	4 балл	3 балл	2 балл	1 балл
Үнэлгээ (5 баллаар)																	

65.00	9.72	1338	0.08	0.01	5451.6	0.35	0.006	-	-	-	-	1
Рекреацийн бүс											Ерөнхий дундаж балл	
Рекреацийн бүсийн хангамж					Нягтралын түвшний ангилал					баллаар	үзүүлэлтээр	
Рекреацийн бүсийн талбай, (га)	Нийт талбайд эзлэх хувийн жин, (%)	Нэг хүнд шаардагдах талбай, м ² /хүн			Нэн өндөр	Өндөр	Дунд	Доогуур	Нэн доогуур			
		нормоор	одоо байгаа	түвшин, %	100.0%	75.0-100.0%	50.0-75.0%	25.0-50.0%	<25.0%			
					Үнэлгээ (5 баллаар)							
					5 балл	4 балл	3 балл	2 балл	1 балл			
123	0.18	69384	248.18	0.36	-	-	-	-	1	1	Нэн доогуур	

Хүснэгт 86. Архитектур-орон зайн төлөвлөлтийн нэгдсэн үнэлгээ

д/д	Хамрагдаж буй засаг захиргааны нэгж	Нийт талбай, (га)	Архитектур, орон зайн төлөвлөлтийн нэгдсэн үнэлгээ		Архитектур, орон зайн төлөвлөлтийн үнэлгээний ангиллаар			
			баллаар	үзүүлэлтээр	Архитектур, орон зайн чанар	Цэцэрлэгжүүлэлтийн түвшин	Зам талбайн тохижилт	Орчны архитектур, түүх, соёлын дурсгалт зүйлс
1	Цогтцэций сум	669	2	Доогуур	1	1	2	5

Хүснэгт 87. Орчны архитектур-орон зайн зохиомжийн чанар

д/д	Хамрагдаж буй засаг захиргааны нэгж	Нийт талбай, (га)	Орчны архитектур, орон зайн зохиомжийн чанарын үзүүлэлт					Орчны архитектур, орон зайн зохиомжийн чанарын үнэлгээний ангилал					Ерөнхий дундаж балл	
			Барилгажилтын төлөвлөлтийн чанар	Барилгын архитектурын чанар	Зам талбайн тохижилтын чанар	Цэцэрлэгжилтийн чанар	Орон зайн зохиомжийн чанар	Нэн өндөр	Өндөр	Дунд	Доогуур	Нэн доогуур	баллаар	үзүүлэлтээр
								5 балл	4 балл	3 балл	2 балл	1 балл		
					Үнэлгээ (5 баллаар)									
1	Цогтцэций сум	669	5	5	3	2	4	-	-	-	-	1	1	Нэн доогуур

Хүснэгт 88. Цэцэрлэгжүүлэлтийн түвшний үнэлгээ

1	Цогтцэций сум	Хамрагдаж буй засаг захиргааны нэгж	Нийт талбай, (га)	Нийт хүн амын тоо, (мянган хүн)	Нийтийн хэрэгцээний ногоон суулгамал										Тусгай хэрэгцээний ногоон суулгамал					Үнэлэмж															
					Орон сууцны дундаж давхар	нормоор	одоо байгаа	Хангамж, %	Хангамжийн ангилал					нормоор	одоо байгаа	Хангамж, %	Хангамжийн ангилал					баллаар	үзүүлэлтээр												
									Нэг хүнд ногдох ногоон суулгамал м ² /хүн	100.0%	75.0-100.0%	50.0-75.0%	25.0-50.0%				<25.0%	Нэг хүнд ногдох ногоон суулгамал м ² /хүн	100.0%	75.0-100.0%	50.0-75.0%			25.0-50.0%	<25.0%										
																										Үнэлгээ (5 баллаар)									
																										5 балл	4 балл	3 балл	2 балл	1 балл	5 балл	4 балл	3 балл	2 балл	1 балл
669	Нийт талбай, (га)	4956	2	39648	4	0.0101	-	-	-	-	1	94164	11	0.012	-	-	-	-	1	1	Нэн доогуур														

Хүснэгт 89. Зам талбайн хангамжийн нэгдсэн үнэлгээ

д/д	Хамрагдаж буй засаг захиргааны нэгж	Нийт талбай, (га)	Зам талбайн хангамжийн нэгдсэн үнэлгээ		Зам талбайн хангамжийн үнэлгээний ангиллаар	
			баллаар	үзүүлэлтээр	Хорооллын доторхи зам талбайн	Хотын чанартай зам талбайн
1	Цогтцэций сум	669	2	Нэн доогуур	2	1

Хүснэгт 90. Хотын чанартай зам талбайн тохижилт

1	Цогтцэций сум	Хамрагдаж буй засаг захиргааны нэгж	Нийт талбай, (га)	Зам талбайн нягтрал,			Зам талбайн тохижилтын ангилал					Үнэлэмж							
				нормоор шаардагдах	одоо байгаа замын		Хангамжийн түвшин, %	Нэн өндөр	Өндөр	Дунд	Доогуур	Нэн доогуур	баллаар	үзүүлэлтээр					
					нягтрал	м/га									Үнэлгээ 5 баллаар				
															5	4	3	2	1
669	161	5.2	35.0	21.8	-	-	-	-	1	1	Нэн доогуур								

Хүснэгт 91. Хорооллын чанартай зам талбайн тохижилт

Цогтцэций сум	Д/д Хамрагдаж буй засаг захиргааны нэгж Нийт талбай, (га) Нийт хүнам (мянганхүн) Зам талбайн эзлэх талбай, (га)	Зам талбайн эзлэх хувийн жин, %				Зам талбайн тохижилтын ангилал					Үнэлэмж						
		Орон сууцны дундаж давхар нормоор (орон сууцны дундаж давхарт харьцуулсан)	Одоо байгаа	Хангамжийн түвшин	Нийт нутаг дэвсгэрт зам талбайн эзлэх хувь	Нэн өндөр	Өндөр	Дунд	Доогуур	Нэн доогуур	баллаар	үзүүлэлтээр					
													Үнэлгээ 5 баллаар				
													5	4	3	2	1
1 Цогтцэций сум 669 4956 42	2 161 42 26.2	-	-	-	2	-	2	-	2	2	Доогуур						

Хүснэгт 92. Орчны архитектур, түүх, соёлын дурсгалт зүйлсийн үнэлгээ

Цогтцэций сум	Д/д Хамрагдаж буй засаг захиргааны нэгж Нийт талбай, (га)	Орчны архитектур, түүх, соёлын дурсгалт зүйлсийн үзүүлэлт					Орчны архитектур, түүх, соёлын дурсгалт зүйлсийн үнэлгээний ангилал					Ерөнхий дундаж балл						
		Цогцолбор газартай эсэх	I зэрэглэлийн дурсгалт барилгатай эсэх	II зэрэглэлийн дурсгалт барилгатай эсэх	III зэрэглэлийн дурсгалт барилгатай эсэх	Хөшөө, дурсгалтай эсэх	Нэн өндөр	Өндөр	Дунд	Доогуур	Нэн доогуур	баллаар	үзүүлэлтээр					
														Үнэлгээ (5 баллаар)				
														5 балл	4 балл	3 балл	2 балл	1 балл
1 Цогтцэций сум 669	1 1 1 1 1	5	-	-	-	-	5	-	-	5	Нэн өндөр							

10.6 ХОТ БАЙГУУЛАЛТЫН ИЖ БҮРЭН ҮНЭЛГЭЭНИЙ ДҮГНЭЛТ

Хүснэгт 93. Хот байгуулалтын иж бүрэн үнэлгээний нэгдсэн дүн

Д/Д	Хамрагдаж буй засаг захиргааны нэгж	Нийт талбай, (га)	Хүн ам				Нягтрал		Нэгдсэн үнэлгээ		Үнэлгээний ангиллаар				
			Өрх	Хүн	Өрхийн коэффициент, Хүн/өрх	Үүнээс орон сууцанд		Хүн амын, хүн/га	Барилгажилтын, м2/га	баллаар	үзүүлэлтээр	Байгаль-орчны	Нийгэм-эдийн засгийн	Дэд бүтцийн	Архитектур-орон зайн төлөвлөлт, ландшафтын
Өрх	Хүн	3				Хязгаарлагдмал тохиромжтой	3								
1	Цогтцэций сум	669	1436	4956	3.5	66.9	231.0	7.41		3	Хязгаарлагдмал тохиромжтой	3	3	3	2

Цогтцэций сумын нутаг дэвсгэрийг хот байгуулалтын иж бүрэн үнэлгээний аргачлалын дагуу үнэлж үзэхэд “хязгаарлагдмал тохиромжтой” ангилалд үнэлэгдсэн байна. Цогтцэций сумын төвийн одоо ашиглагдаж байгаа нутаг дэвсгэрийн хувьд байгаль орчин, дэд бүтэц, нийгэм эдийн засгийн үнэлгээгээр “Хязгаарлагдмал тохиромжтой” ангилалд, архитектур орон зай ландшафтын үзүүлэлтээр “доогуур” ангилалд тус тус багтаж байна.

Байгаль орчны үнэлгээний хувьд элсний нүүдэл ихтэй, цөлжилтийн нөлөөлөл, хүчтэй цасан ба шороон шуурганы тохиолдол ихтэй, гадаргуугийн усны нөөцгүй зэрэг сөрөг хүчин зүйл илэрхий хэдий ч гүний усны нөөцтэй, барилга байгууламж инженерийн үйл ажиллагаанд нөлөөлөх хөрсний ус байхгүй, газар чичирхийллийн 6 баллын бүсэд оршдог, мөнх цэвдэггүй, нутаг дэвсгэрийн ихэнхи хэсгийг эзлэх элс, хайргархаг элс, элсээр чигжигдсэн хайрган хөрс нь овойлтгүй зэрэг эерэг үзүүлэлт давамгайлсан байна.

Нийгэм эдийн засгийн үнэлгээгээр Урт багийн хүн амын 4.7 хувь нь инженерийн бүрэн хангамжтай орон сууцанд амьдарч байгаа нь орон сууцны хангамжийн түвшин “Нэн доогуур” ангилалд багтаж байна. Монгол улс хүн амын орон сууцны хангамжийн тодорхой хэсгийг улсын хөрөнгөөр барьж, хуваарилан олгодог байсан үе өнгөрч зах зээлийн эдийн засгийн харилцаанд шилжсэнээр орон сууцны салбарт эрх зүйн шинэ орчинг бүрдүүлж эхэлсэн юм. Төрийн мэдлийн орон сууцыг үнэ төлбөргүй иргэдийн өмчлөлд шилжүүлж, мөн иргэдэд тодорхой хэмжээний газрыг өмчлүүлж эхэлсэн нь иргэд тэдгээрийг эдийн засгийн эргэлтэд оруулж, амьжиргаагаа дээшлүүлэх боломжийг бүрдүүлсэн. Орон сууцны санхүүжилтийн урт хугацаатай зээлийн

тогтолцооны эхлэлийг бий болох зэрэг нааштай алхамууд хийгдэж, түүний үр дүнд хүн амын тодорхой хэсгийн амьжиргааны түвшин харьцангуй дээшилж байгаа ч ядуу болон бага орлоготой иргэдийн нийгэмд эзлэх хувь буурахгүй байна. Гэр болон орон сууцны хорооллын ахуй нөхцлийн ялгаа хэт их, орон сууцны үнэ өндөр, иргэдийн худалдан авах чадвар сул, орон сууцны зах зээлийн тогтвортой тогтолцоо бий болоогүй, улсын төсвийн хөрөнгө хүрэлцээгүй зэргээс шалтгаалан хүн амыг орон сууцаар хангах талаар тодорхой арга хэмжээ авсан ч хангалттай бус байна.

Дэд бүтцийн үнэлгээний үзүүлэлтээр “Дунд” ангилалд үнэлэгдэж байна. Сумын төв нь 300 м дулааны шугамтай 12 хэрэглэгчидэд хүрэх чадалтай жижиг дулааны станцтай, жилд 500 тонн нүүрсийг Энержи Ресурсын уурхайгаас авдаг. Сумын төвийг Энержи ресурсийн уурхайн аманд барьсан ДЦС-ын үйлдвэрлэсэн цахилгаанаар 110 кВ-35кВ-10кВ-ын Ухаа худаг дэд өртөөнөөс 24 цагийн туршид ханагадаг. Усан хангамжийн хувьд өрөмдмөл худаг 32, богино яндант худаг 13, энгийн уурхайн худаг 155 нийт 200 бэлчээрийн худаг байна.

Архитектур орон зайн төлөвлөлтийн хувьд “доогуур” түвшинд үнэлэгдсэн нь архитектур орон зайн төлөвлөлтийн чанарыг сайжруулах шаардлагатайг илтгэж байна.

ХАВСРАЛТ

1. БОДЛОГО, ТӨСӨЛ, ХӨТӨЛБӨРҮҮД

ЧИГЛЭЛ	МУ-ЫН МЯНГАНЫ ХӨГЖЛИЙН ЗОРИЛТОД СУУРИЛСАН ҮНДЭСНИЙ ХӨГЖЛИЙН ЦОГЦ БОДЛОГО
<p style="writing-mode: vertical-rl; transform: rotate(180deg);">5.2.1.Аж үйлдвэрийн хөгжлийн бодлого</p>	<p>5.2.1.1.Геологи, уул уурхай, эрдэс баялаг, хүнд үйлдвэрийн хөгжлийн бодлого</p> <p>Нэгдүгээр үе шат (2007-2015 он): <u>Стратегийн зорилт 1.</u> Стратегийн орд газруудыг ашиглана. Улсын зардлаар геологийн хайгуул хийж, нөөцийг нь тогтоосон стратегийн орд газруудад төрийн мэдлийн хувийг 51-ээс дээш байлгах бодлогыг баримтална:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Оюу толгойн зэс, алтны, Цагаан суваргын зэсийн, Таван Толгойн нүүрсний, Асгатын мөнгөний, Цавын полиметаллын, Төмөртэйн төмрийн хүдрийн, Чойр-Нялгын нүүрс, битумын, Цайдамын хүрэн нүүрсний, Мардай, Гурванбулагийн ураны болон бусад томоохон стратегийн орд газруудыг ашиглаж эхлэх; - эдийн засгийн хувьд үр ашиг багатай ашигт малтмалын ордуудыг эдийн засгийн эргэлтэнд оруулахгүй байх эрх зүйн орчныг бүрдүүлэх; - геологийн судалгаа, эрдэс баялгийн эрэл хайгуулын ажлыг өргөтгөх; - катодын зэс, гангийн үйлдвэрлэлийг эрс өсгөх; - коксжих нүүрсийг боловсруулж эхлэх; - нүүрснээс түлш, шатахуун гаргах технологийг эзэмших; - газрын тос олборлох хэмжээг нэмэгдүүлэх; - эрдсийн түүхий эдийн боловсруулалтын түвшинг дээшлүүлж, эцсийн бүтээгдэхүүний үйлдвэрлэлийг нэмэгдүүлэх; <p><u>Стратегийн зорилт 2.</u> Уул уурхайн салбарт байгаль орчныг хамгаалж, экологийн тэнцвэрт байдлыг хадгална:</p> <ul style="list-style-type: none"> - уул, уурхайн ашиглалтанд өртсөн талбайн нөхөн сэргээлтийг сайжруулах; - уурхайн олборлолтын технологт нэгдсэн стандарт мөрдүүлэх; - эдэлбэр газрын экологи, эдийн засгийн үнэлгээ хийж, экологийн хохирлын болон нөхөн төлбөр, хураамжийг тооцох, хариуцуулах, төлүүлэх механизмыг боловсронгуй болгох; - уурхайн хөдөлмөрийн аюулгүй ажиллагаа, эрүүл ахуйн нөхцөлийг сайжруулах, ашигт малтмалыг далд аргаар олборлох, газрын гүнд боловсруулалт хийхийг дэмжин өргөжүүлэх; - хаягдал багатай, дэвшилтэт техник, технологи нэвтрүүлж байгаа уурхайг урамшуулах хөшүүргийг бий болгон мөрдөх; - уур амьсгалын өөрчлөлт, уул уурхайн үйлдвэрлэлийн үйл ажиллагаанаас шалтгаалан гадаргын болон газрын доорхи усны экосистем доройтох, бэлчээр хомсдох зэрэг сөрөг нөлөөллийг багасгахад анхаарч экологийн тэнцвэрт байдлыг хангах зорилгоор гол мөрний эх, ай сав, ойн бүс, говийн баян бүрд, нуур цөөрөм, түүхийн дурсгалт газарт ашигт малтмалын тусгай зөвшөөрөл олгохгүй байх, цаашид хэсэгчлэн хязгаарлах зорилгоор үе шаттай арга хэмжээ авч,

		<p>хариуцлагатай уул уурхайг хөгжүүлэх эрх зүйн орчинг боловсронгуй болгох.</p>
<p>5.2.1.Аж үйлдвэрийн хөгжлийн бодлого</p>		<p><u>Хоёрдугаар үе шат (2016-2021 он):</u> <u>Стратегийн зорилт 1.</u> Стратегийн орд газруудыг ашиглах ажлыг эрчимжүүлнэ. Уул уурхай, ашигт малтмалын салбарт тэргүүний техник, технологийг эрчимтэй нэвтрүүлж, эцсийн бүтээгдэхүүний үйлдвэрлэл, борлуулалтыг нэмэгдүүлнэ:</p> <ul style="list-style-type: none"> - эрдэс, түүхий эдийн нөөцийг иж бүрэн ашиглах, хаягдалгүй, байгаль орчинд халгүй, өндөр технологийг нэвтрүүлэх; - эрдэс түүхий эдийн олборлолтын хэмжээг зохистой түвшинд байлгаж, боловсруулалтын түвшинг ахиулж, эцсийн бүтээгдэхүүний гаргалтыг нэмэгдүүлэх; - газрын тосны олборлолт, боловсруулалтын томоохон үйлдвэрийг байгуулж, дотоодын хэрэгцээг бүрэн хангаж, нефтийн бүтээгдэхүүнийг гадаад зах зээлд нийлүүлэх; - уул уурхай, хүнд үйлдвэрлэлийн цогцолборыг дагасан жижиг, дунд үйлдвэрлэл, үйлчилгээг хөгжүүлэх; - олборлох салбарын зэрэгцээ уул уурхайн бүтээгдэхүүн, ялангуяа өнгөт металл, газрын ховор элементийн ордыг түшиглүүлэн өндөр технологт суурилсан, нэмүү өртөг шингэсэн эцсийн бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэх, үйлдвэрлэл технологийн парк хөгжих нөхцөлийг бүрдүүлэх.
	<p>5.2.1.2. Боловсруулах аж үйлдвэрийн хөгжлийн бодлого</p>	<p><u>Нэгдүгээр үе шат (2007-2015 он):</u> <u>Стратегийн зорилт 1.</u> Гадаад зах зээлд өрсөлдөх чадвартай эцсийн бүтээгдэхүүний үйлдвэрлэлийг нэмэгдүүлнэ:</p> <ul style="list-style-type: none"> - экспортын баримжаатай, оюуны шингэц бүхий өрсөлдөх чадвартай, бага оврын бүтээгдэхүүний үйлдвэрлэлийг хөгжүүлэх; - экологийн цэвэр бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэн дэлхийн зах зээлд өрсөлдөх; - оёмол, нэхмэл, сүлжмэл бүтээгдэхүүн, ноос, ноолуур боловсруулах үйлдвэрлэлийг хөгжүүлж, өрсөлдөх чадварыг дээшлүүлэх; - өндөр технологи нутагшуулах төвүүдийг байгуулан ажиллуулах; - өөрийн оронд үйлдвэрлэх боломжтой хүнсний болон өргөн хэрэглээний барааны үйлдвэрлэлийг хөгжүүлж, импортоос хэт хараат байдлыг багасгах; - өндөр технологи хэрэглэн өөрийн оронд түгээмэл тархсан барилгын материалын түүхий эдийг боловсруулж, хавтгай шил, эрдэс будаг зэрэг бүтээгдэхүүнийг үйлдвэрлэх; - шатдаг занар, нүүрснээс нефть бүтээгдэхүүн гаргаж авах; - газрын тосны олборлолт, боловсруулалтыг нэмэгдүүлэх; - хар төмөрлөгийн үйлдвэрт цувимал боловсруулж, түгээмэл зориулалттай хийц хэсэг, мал аж ахуй, газар тариалан, барилга, хөнгөн үйлдвэр, хүнс, эрчим хүчний салбарт өргөн хэрэглэдэг бага оврын машин, тоног төхөөрөмж, багаж хэрэгсэл, тэдгээрийн хийц хэсгийн үйлдвэрлэлийг хөгжүүлэх; - зэс хайлуулж, холбооны кабель утас, ороомог, машин, тоног төхөөрөмжийн эд анги, хийц үйлдвэрлэж экспортод гаргах.

<p>5.2.1.Аж үйлдвэрийн хөгжлийн бодлого</p>	<p>5.2.1.3. Жижиг, дунд үйлдвэрлэл, үйлчилгээний хөгжлийн бодлого:</p>	<p><u>Нэгдүгээр үе шат (2007-2015 он):</u> <u>Стратегийн зорилт 2.</u> Жижиг, дунд үйлдвэрлэл эрхлэгчдэд үзүүлдэг төрийн үйлчилгээг чирэгдэлгүй, түргэн шуурхай болгоно:</p> <ul style="list-style-type: none"> - жижиг, дунд үйлдвэрлэл, үйлчилгээ эрхлэх хүсэлтэй иргэдийг шаардлагатай мэдээ, мэдээллээр хангах, тэдэнд техник, технологийн сонголт хийхэд нь туслах, төсөл боловсруулах, шалгаруулах явцад нь зөвлөгөө өгөх, үйлчилгээ үзүүлэх үүрэг бүхий төвүүдийг аймаг, нийслэл, сум, дүүргүүдэд зохион байгуулж ажиллуулах
		<p><u>Хоёрдугаар үе шат (2016-2021 он):</u> <u>Стратегийн зорилт 1.</u> Үйлчилгээний зарим үйлдвэрлэлийг түлхүү хөгжүүлж, эдийн засагт эзлэх хувь хэмжээг нэмэгдүүлнэ:</p> <ul style="list-style-type: none"> - дэлхий нийтийн томоохон үйлдвэрлэгчдийн зарим бүтээгдэхүүнийг дагнан үйлдвэрлэх; - транзит тээвэр, санхүүгийн зуучлалын гэх мэт салбар дундын үйлчилгээг хөгжүүлэх.
	<p>5.2.1.4. Хөдөө аж ахуй, хүнсний үйлдвэрлэлийн хөгжлийн бодлого</p>	<p><u>Нэгдүгээр үе шат (2007 – 2015 он):</u> <u>Стратегийн зорилт 1.</u> Бүс нутгийн онцлогийг харгалзан бэлчээрийн болон эрчимжсэн мал аж ахуйг хослуулан хөгжүүлж, халдварт өвчний гаралт, тархалтыг эрс бууруулан малыг эрүүлжүүлж, мал аж ахуйн бүтээгдэхүүний үйлдвэрлэл, боловсруулалт, экспортыг нэмэгдүүлнэ:</p> <ul style="list-style-type: none"> - бэлчээрийг зохистой ашиглах, эзэмшүүлэх, сайжруулах, хамгаалах, талхлагдсан бэлчээрийг нөхөн сэргээх замаар багтаамж, даацыг нэмэгдүүлэн мал аж ахуйн эрсдэлийг бууруулах; - бэлчээрийн газрыг ашиглах, эзэмших харилцааны эрх зүйн зохицуулалтыг төгөлдөржүүлж, уламжлалт аргад тулгуурласан бэлчээрийн менежментийг боловсронгуй болгож, бэлчээрийн даацад зэрлэг амьтны бэлчээр, тэжээлийн хэрэгцээг оруулан тооцох зарчмыг баримтлах <p><u>Стратегийн зорилт 2.</u> Газар ашиглалтыг сайжруулж, усалгаатай тариаланг хөгжүүлэн, биотехнологи нэвтрүүлэн газар тариалангийн бүтээгдэхүүний үйлдвэрлэлийг нэмэгдүүлнэ:</p> <ul style="list-style-type: none"> - газар тариалангийн болон эрчимжсэн фермерийн аж ахуйн зориулалтаар ашиглаж байгаа газрыг өмчлүүлэх эрх зүйн орчинг боловсронгуй болгох; - өрхийн аж ахуйн үйл ажиллагааг хөнгөвчлөх орчин үеийн бага оврын техник, тоног төхөөрөмж, багаж хэрэгслийг импортолдог болон дотооддоо үйлдвэрлэж байгаа аж ахуйн нэгжийг дэмжих; <p><u>Стратегийн зорилт 3.</u> Хүнсний үйлдвэрлэлд орчин үеийн дэвшилтэт технологийг нэвтрүүлж, бүтээгдэхүүний өрсөлдөх чадварыг сайжруулна:</p> <ul style="list-style-type: none"> - экологийн цэвэр хүнсний бүтээгдэхүүний болон импортыг орлох хүнсний бүтээгдэхүүний үйлдвэрлэлийг нэмэгдүүлэх; - орчин үеийн техник, технологтой хүнсний үйлдвэрлэлийг хөгжүүлэн хүн амыг тэжээллэг, чанартай, аюулгүй хүнсээр жигд, хүртээмжтэй хангаж, гадаад зах зээлд нийлүүлж эхлэх; - тохиромжтой бүс нутгуудад бөөний худалдааны төв, бирж байгуулж, хүнсний бүтээгдэхүүний борлуулалтын оновчтой сүлжээг бий болгох.

		<p><u>Стратегийн зорилт 4.</u> Газар тариалангийн болон бэлчээрийн усан хангамжийг сайжруулж, хөдөөгийн хүн амын ундны усны хэрэгцээ, шаардлагад тохирсон усны нөөцийг нэмэгдүүлнэ:</p> <ul style="list-style-type: none"> - ашиглагдахгүй байгаа бэлчээрийг худаг гаргаж, хурын ус хуримтлуулж, булаг шандны усыг нэмэгдүүлж, усжуулах; - малчдын ундны усны хүрэлцээг нэмэгдүүлж, чанарыг сайжруулах; - зарим голын усны урсацын тохируулга хийж бороо, цасны усыг хуримтлуулан гантай, хуурай үед ус хэрэглэх зориулалттай гидротехникийн байгууламжуудыг бий болгох. <p><u>Хоёрдугаар үе шат (2016-2021он):</u> <u>Стратегийн зорилт 2.</u> Хүнсний үйлдвэрлэл, үйлчилгээ, хэрэглээний бүх хүрээнд эрүүл ахуй, ариун цэврийн зохистой орчин бүрдүүлж, хүн амыг аюулгүй, хүрэлцээтэй хүнс тэжээлээр хангана:</p> <ul style="list-style-type: none"> - хүн амын эрэлт хэрэгцээнд тулгуурлан өндөр технологи бүхий хүнсний жижиг, дунд үйлдвэрлэлийг эрчимтэй хөгжүүлэн, экологийн цэвэр хүнсний бүтээгдэхүүнээр дотоодын хэрэгцээг хангаж, экспортыг нэмэгдүүлэх; - хүнсний бүтээгдэхүүний чанар, эрүүл ахуйн аюулгүй байдалд тавих хяналтын тогтолцоог боловсронгуй болгож, лабораторийн шинжилгээг хөгжсөн орнуудын жишигт хүргэх.
	<p>5.2.1.5. Аялал жуулчлалын хөгжлийн бодлого</p>	<p><u>Нэгдүгээр үе шат (2007 – 2015 он):</u> <u>Стратегийн зорилт 1.</u> Жуулчин тээвэрлэх болон жуулчин хүлээн авах хүчин чадлыг нэмэгдүүлж, аялал жуулчлалын гол бүс нутгийн зам харилцаа, холбоо, эрчим хүчний хангамжийг сайжруулна:</p> <ul style="list-style-type: none"> - аялал жуулчлалын гол бүс нутгуудын зам, харилцаа холбоо, эрчим хүчний хангамжийг сайжруулах ажлыг бусад салбарын хөгжлийн бодлого, төлөвлөгөөтэй уялдуулан хэрэгжүүлэх.
<p>5.3. Дэд бүтцийн хөгжлийн бодлого</p>	<p>5.3.1. Зам, тээврийн хөгжлийн бодлого</p>	<p><u>Нэгдүгээр үе шат (2007 – 2015 он):</u> <u>Стратегийн зорилт 4.</u> Төмөр замын өрсөлдөх чадварыг дээшлүүлж, хөдөлгөөний аюулгүй байдлыг сайжруулна:</p> <ul style="list-style-type: none"> - хөрш орнуудыг холбосон хоёр дахь төмөр замыг барих; - говийн болон зүүн бүсэд төмөр замын сүлжээг өргөтгөх; - төмөр замын дотоодын нэгдсэн сүлжээ байгуулах асуудлыг ашигт малтмалын орд газруудыг ашиглалтанд оруулахтай холбон оновчтой төлөвлөж, хэрэгжүүлж эхлэх.
	<p>5.3.2. Эрчим хүчний салбарын хөгжлийн бодлого</p>	<p><u>Нэгдүгээр үе шат (2007 – 2015 он):</u> <u>Стратегийн зорилт 1.</u> МУ-ын “Эрчим хүчний нэгдсэн систем”-ийг байгуулж, эрчим хүчний салбарын ашигт ажиллагааны түвшинг дээшлүүлэн, хөгжлийн нэн таатай орчинг бий болгоно. Эрчим хүчний салбарыг эрчим хүч экспортолдог чадамжтай болгоно:</p> <ul style="list-style-type: none"> - говийн бүсийн цахилгаан хангамжийн бодлогыг тодорхойлж, ойрын жилүүдэд баригдах Оюутолгой, Тавантолгой, Цагаансуварга болон бусад уул уурхайн үйлдвэрүүдийн эрчим хүчний хангамжийн эх үүсвэрийг бий болгох; - эрчим хүчний аюулгүй байдлыг сайжруулж, хоёр хөрш оронтой эрчим хүчний дэд бүтцээр холбогдон, хэрэглээний онцлогтой уялдуулан экспорт, импортын асуудлыг оновчтой шийдвэрлэх;

		<p><u>Стратегийн зорилт 2.</u> Сум, суурин газрын болон малчдын цахилгаан эрчим хүчний хангамжийг сайжруулна:</p> <ul style="list-style-type: none"> - нүүрсний ордуудад ойрхон байрлалтай сум, суурин газарт нүүрсний хийн түлшээр ажилладаг бага оврын цахилгаан станц барьж ажиллуулах.
	<p>5.3.5. Хот байгуулалт, барилгын хөгжлийн бодлого</p>	<p><u>Бүх үе шат (2007-2021 он):</u> <u>Стратегийн зорилт 4.</u> Хот суурингийн газар ашиглалтыг сайжруулж, эд хөрөнгийн бүртгэлийн тогтолцоо, үйл ажиллагааг боловсронгуй болгоно:</p> <ul style="list-style-type: none"> - газрын шинэтгэлийг эрчимжүүлэх, газрыг иргэн бүрт үнэгүй өмчилж, эдийн засгийн эргэлтэнд оруулах эрх зүйн орчинг боловсронгуй болгох; - газрын мониторингийн сүлжээ бий болгож, доройтолд орж эвдэрч талхлагдсан газрыг нөхөн сэргээж сайжруулах хөтөлбөр, төслүүдийг боловсруулан хэрэгжүүлэх; <p><u>Хоёрдугаар үе шат (2016-2021 он):</u> <u>Стратегийн зорилт 1.</u> Хот байгуулалтыг улам боловсронгуй болгож, барилгын шинэ нэр төрлийн бараа, хийцийн үйлдвэрлэлийг нэмэгдүүлнэ:</p> <ul style="list-style-type: none"> - эдийн засаг, худалдааны чөлөөт бүсүүд, томоохон орд газрыг түшиглэн дэлхийн жишигт нийцсэн орчин үеийн хот, тосгодыг бий болгох;
<p>5.4. Бүс нутаг, хөдөөгийн хөгжлийн бодлого</p>		<p><u>Нэгдүгээр үе шат (2007-2015 он):</u> <u>Стратегийн зорилт 2.</u> Баруун, Хангайн, Төвийн, Зүүн, Улаанбаатарын бүсийн эдийн засгийн өсөлтийг хөгжлийн хүчин зүйл болгож, Мянганы хөгжлийн зорилтуудыг хэрэгжүүлнэ. “Хөдөөгийн хөгжил” үндэсний хөтөлбөрийг боловсруулж, хэрэгжүүлнэ:</p> <p>улс орны болон бүсийн хөгжлийг хурдасгах “зүтгүүр” болох үндэсний болон бүс нутгийн хэмжээний томоохон төслүүдийг оновчтой тогтоон хооронд нь уялдаатай хэрэгжүүлж, ажлын байрыг олноор бий болгож, ажилгүйдэл, ядуурлыг эрс бууруулах;</p> <p>бүсийн тулгуур төв, аймгийн төвүүд, томоохон уул уурхайн үйлдвэрүүдийг түшиглэн эрчимжсэн мал аж ахуй, усалгаатай газар тариаланд суурилсан фермерийн аж ахуйн оновчтой сүлжээ бий болгон хөгжүүлэх</p>

Нэг. Эдийн засгийн хөгжил	1.1 Хөдөө аж ахуйн хөгжил	<p><u>Тэргүүлэх зорилт 1.</u> Бүсийн хөдөө аж ахуйн салбарын дотоодын нийт бүтээгдэхүүний жилийн дундаж өсөлтийг 7-гоос доошгүй хувьд хүргэж, тэжээлийн хангамжийг сайжруулан, ган, зудаас хамгаалах оновчтой тогтолцоо бий болгож, улмаар өвс, тэжээл экспортлох нөхцөлийг бүрдүүлнэ.</p> <ul style="list-style-type: none"> - усалгаатай газар тариаланг эрчимтэй хөгжүүлэхэд онцгой анхаарах; - малчдын үйлдвэрлэл, борлуулалт, фермерийн үйл ажиллагааг дэмжин хөгжүүлэх; - төв, суурин газрын дэргэд тухайн төв, суурингийн мал аж ахуйн болон газар тариалангийн гаралтай хүнсний бүтээгдэхүүний хэрэгцээг хангах эрчимжсэн фермерийн болон хагас суурин аж ахуйг олноор байгуулж ажиллуулах; <p><u>Гарах үр дүн:</u> Малчдын 20-иос доошгүй хувь нь хагас суурин, суурин амьдралын хэв шинжид шилжиж, хот, суурин газрын орчим эрчимжсэн мал аж ахуйн тогтолцоо бий болж, малын тэжээлийн хангамж эрс сайжирч, өвс тэжээл экспортолж эхэлнэ.</p>
	1.2. Аж үйлдвэрийн хөгжил	<p><u>Хоёрдугаар үе шат (2011-2015 он):</u></p> <p><u>Тэргүүлэх зорилт 2.</u> Бүсийн дотоодын нийт бүтээгдэхүүнд уул уурхайн салбарын эзлэх хувийн жинг оновчтой түвшинд хүргэнэ.</p> <ul style="list-style-type: none"> - Оюутолгойн зэс, алт, мөнгөний, Тавантолгойн коксжих нүүрсний, Цагаансуваргын зэс, молибдений орд газруудыг түшиглэн байгуулсан уул уурхайн үйлдвэрүүдийн олборлолт, боловсруулалтын түвшинг дээшлүүлэх; - нүүрсний уурхайнуудын техник, технологийн түвшин, бүтээмжийг дээшлүүлж, нүүрсний экспортыг нэмэгдүүлэх; - төмрийн хүдрийн олборлолт, боловсруулалтыг нэмэгдүүлэх; - алт олборлолтыг нэмэгдүүлэх; <p><u>Гарах үр дүн:</u> Бүсийн эдийн засагт уул уурхайн салбарын эзлэх хувийн жин оновчтой түвшинд хүрсэн байна.</p>

<p>1.4. Дэд бүтцийн хөгжил</p>	<p style="text-align: center;"><u>1.4.1. Зам тээврийн салбарын хөгжил</u></p> <p><u>Хоёрдугаар үе шат (2011-2015 он):</u> <u>Тэргүүлэх зорилт 1.</u> Мянганы замаас салаалсан чиглэлүүдийн авто замын зарим хэсгийг барьж ашиглалтад оруулна. Хэрэгжүүлэх үйл ажиллагааны чиглэл: - Мянганы замаас салбарласан зарим чиглэлийн авто замыг хатуу хучилттай болгох; <u>Гарах үр дүн:</u> Бүсийн авто замын орчин үеийн нэгдсэн сүлжээ бий болсон байна.</p> <p style="text-align: center;"><u>1.4.2. Эрчим хүчний салбарын хөгжил</u></p> <p><u>Хоёрдугаар үе шат (2011-2015 он):</u> <u>Тэргүүлэх зорилт 1.</u> Эрчим хүчний салбарын дотоодын нийт бүтээгдэхүүний жилийн дундаж өсөлтийг 10-аас доошгүй хувьд хүргэж, менежментийг боловсронгуй болгон, тэргүүний техник, технологи нэвтрүүлж, үйлдвэрлэл, хэрэглээний үр ашгийг дээшлүүлнэ. - хот, суурин газруудад нар, салхи, устөрөгч, газрын гүний дулааныг ашиглах бага, дунд чадлын сэргээгдэх эрчим хүчний цогцолборуудыг барьж байгуулах; - ашиглах нөөц нь тогтоогдсон газруудад дунд чадлын (30-50мВт) салхин паркууд байгуулан, эрчим хүчний төвлөрсөн системд холбон үр ашигтай ажиллах нөхцөлийг бүрдүүлэх; - говийн аймгуудад өндөр хүчин чадалтай нарны цахилгаан станц байгуулах, олон улсын хамтарсан судалгааны хүрээнд туршилтын нарны цахилгаан станц байгуулах төслийг үе шаттайгаар хэрэгжүүлэх; - сум, багийн төвүүдийн эрчим хүчний хангамжийг сэргээгдэх эрчим хүчний эх үүсвэрээр сайжруулах; - сумдын төвийн эрчим хүчний хангамжийн асуудлыг цахилгаан дамжуулах агаарын шугамаар холбох, сэргээгдэх эрчим хүч болон бусад эх үүсвэр ашиглан хангах ажлыг өргөтгөх; - аймаг, сум, суурин газруудын нэвтрүүлэх чадвар нь хүрэлцэхгүй байгаа дулааны болон цэвэр усны хуучирсан шугам сүлжээг өргөтгөх, шинэчлэх; <u>Гарах үр дүн:</u> Эрчим хүчний салбарын менежмент боловсронгуй болж, дэвшилтэт техник, технологи нэвтэрч, хүртээмж, ашигт ажиллагааны түвшин дээшилсэн байна.</p> <p style="text-align: center;"><u>1.4.3. Мэдээлэл, харилцаа, холбооны хөгжил</u></p> <p><u>Хоёрдугаар үе шат (2011-2015 он):</u> <u>Тэргүүлэх зорилт 1.</u> Хиймэл дагуулын болон бага багтаамжийн радио релейний шугам, хөдөлгөөнт холбоог ашиглан хот айл, малчдыг бүрэн холбоожуулна. - интернетийн сүлжээг сумын түвшинд өргөтгөж, компьютер, интернет хэрэглэгчдийн хэрэгцээг бүрэн хангах. <u>Гарах үр дүн:</u> Мэдээлэл, харилцаа холбооны орчин үеийн оновчтой сүлжээ бий болсон байна.</p>
--------------------------------	--

<p style="text-align: center;">Хоёр. Нийгмийн хөгжил</p>	<p style="text-align: center;">2.6. Хүн амын нутагшилт, хот байгуулалтын талаар</p>	<p><u>Хоёрдугаар үе шат (2011-2015 он):</u> <u>Тэргүүлэх зорилт 1.</u> Тулгуур төвүүдийн хөгжлийг түргэсгэж, аймаг, сумдын төвийн хөгжлийн ерөнхий төлөвлөгөөг эрчимтэй хэрэгжүүлнэ. - аймаг, бичил бүс, сумын төвийн үйлдвэрлэл, хэрэглээ, хүн амын өсөлттэй уялдуулан цахилгаан, дулаан, цэвэр, бохир ус, холбоо, зам, тээвэр зэрэг инженерийн дэд бүтцийн шугам сүлжээг өргөтгөн хөгжүүлэх зорилгоор тодорхой төслүүдийг хэрэгжүүлэх; Гарах үр дүн: Аймаг, сумдын төвийн хөгжлийн ерөнхий төлөвлөгөө эрчимтэй хэрэгжиж, хүн ам тухайн нутагтаа тогтвор суурьшилтай амьдрах нөхцөл бүрдэнэ. <u>Тэргүүлэх зорилт 2.</u> Хүн амын орон сууцны хангамжийн түвшинг дээшлүүлнэ. - хөдөөгийн хүн амыг тохилог орон сууцтай болгох замаар сум, суурин газраас аймгийн төв рүү чиглэсэн шилжих хөдөлгөөнийг багасгах; - гэрийн модны үйлдвэрүүдийг бичил бүсийн төвүүдэд хөгжүүлж гэрийн мод, модон эдлэлийн хэрэгцээг бүрэн хангах. Гарах үр дүн: Бүсийн хүн амын орон сууцны хангамж сайжирна.</p>
<p style="text-align: center;">Гурав. Байгалийн нөөцийн ашиглалт, байгаль орчны хамгаалал</p>	<p style="text-align: center;">3.2. Газрын нөөцийн ашиглалт, хамгаалал</p>	<p><u>Хоёрдугаар үе шат (2011-2015 он):</u> <u>Тэргүүлэх зорилт 1.</u> Бэлчээрийн талхагдал, хөрсний эвдрэлийг зогсооно. - худаг ус гаргах ажлыг сайжруулах замаар бэлчээрийг усжуулж, бэлчээр ашиглалтад эдийн засгийн оновчтой хөшүүргүүдийг хэрэглэх; - тариалангийн талбайг хамгаалах ойн зурвас байгуулах, атаржуулсан талбайг сэргээн ашиглах агротехникийн горимыг мөрдөж, техник, технологийг шинэчлэх, эрдэс болон шим бордоогоор бордож, хөрсний үржил шимийг сайжруулан гагаас авах ургацыг нэмэгдүүлэх; - ашигт малтмал олборлолттой холбоотой хөрсний эвдрэлийг арилгах; Гарах үр дүн: Бэлчээрийн даац хэтрэлт, тариалангийн хөрсний эвдрэл зогсоно.</p>

ЧИГЛЭЛ	ӨМНӨГОВЬ АЙМГИЙН ХӨГЖЛИЙН ХӨТӨЛБӨР 2010-2020 ОН
БҮЛЭГ I. ХӨТӨЛБӨРИЙН КОНЦЕПЦ	
<p>Өмнөговь аймаг нь Монголын Говийн бүсийн төв болон хөгжих ирээдүйтэй. Иймд аймгийн хөгжлийн хөтөлбөрийг цаг хугацааны хувьд гурван түвшинд төлөвлөсөн.</p>	<p><u>Нэг.</u> 2010- 2015 онд уул уурхайн орд газруудыг ашиглах төслүүдийн бүтээн байгуулалт, суурь дэд бүтцийг байгуулах ажлыг хот байгуулалтын оновчтой бодлоготой уялдуулан хийж, хүн амын эрчимтэй төвлөрөл бүхий сууринд нийгмийн суурь үйлчилгээг хүргэх, орон нутгийн боломжит бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэлээр хэрэглээг хангахад чиглэгдсэн бэлтгэл ажлууд голлон хийгдэнэ.</p> <p><u>Хоёр.</u> 2015-2020 онд уул уурхайн боловсруулах аж үйлдвэрлэл явагдахын хажуугаар бусад салбарт боломжит бүтээгдэхүүний үйлдвэрлэлийг хөгжүүлж, эдийн засгийн үр ашгийг нэмэгдүүлэх замаар биеэ дааж, нийгмийн үйлчилгээний чадавхи сайжран, байгаль орчныг нөхөн сэргээх, хамгаалах ажлууд хийгдэнэ.</p> <p><u>Гурав.</u> 2020 оноос хойш уул уурхайгаас бусад байгаль орчинд ээлтэй салбаруудын нэмүү өртөг бүхий бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэл эдийн засгийн бүтцэд голлох байрыг эзэлж, бие даан баялагийг бий болгож, хүний хөгжлийг хангахад чиглэгдсэн ажлууд хийгдэнэ.</p> <p><u>Өмнөговь аймгийн Зүүн бүс:</u> Зүүн бүс нь уул уурхайн томоохон бүсчлэл болон хөгжинө. Бүлэг суурингийн таталцлын үүднээс авч үзвэл Өмнөговь аймгаас гадна Дорноговь аймагтай таталцалд орно. Зүүн бүс нь Цогтцэцийн, Ханбогд гэсэн хоёр тулгуур төвтэй байхаар төлөвлөсөн. Тус бүсийн эдийн засгийн бүтэц нь уул уурхай, түүнд түшиглэсэн бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэл, уул уурхайн боловсруулах үйлдвэрлэл зонхилон хөгжинө.</p>
<p>1.2.Эдийн засгийн хөгжлийн үзэл баримтлал</p>	<ul style="list-style-type: none"> - <u>Хувийн хэвшлийг дэмжих зарчим:</u> Үйлдвэрлэлийн салбар дахь хувийн хэвшлийн оролцоог эрчимтэй нэмэгдүүлэх, тэдгээрийн үйл ажиллагааг бүх талаар дэмжиж, эдийн засгийн чөлөөт өрсөлдөөний ижил нөхцөлийг бий болгох. - <u>Чөлөөт зах зээлийн механизм бүрдүүлэх зарчим:</u> Аливаа үйлдвэрлэл худалдааны чиглэлд монополь байдал мөн хэрэглэгчээс хараат байдлыг үл тэвчих, үйлдвэрлэлийн өртөгт тулгуурласан худалааг бус индексжүүлсэн үнийн бодлогыг баримтлах. - <u>Хүний нөөц бүрдүүлэх зарчим:</u> Хөтөлбөрийн зорилт, арга хэмжээг хэрэгжүүлэхэд зайлшгүй шаардлагатай хүний нөөц бүрдүүлэх, одоо байгаа судалгааны лабораторийн чадавхийг урьдчилан бий болгох. - <u>Бодлогын уялдааг хангах зарчим:</u> Уул уурхайд түшгэлсэн үйлдвэрлэл, уул уурхайгаас хараат бус үйлдвэрлэл, гадаад худалдааны чиглэлүүдийг үечлэлтэйгээр улс орны эдийн засаг, нийгмийн хөгжлийн чиг хандалага, бүсчилсэн болон орон нутгийн хөгжлийн онцлог болгон бусад хөтөлбөрүүдийн зорилтуудтай уялдуулах. - <u>Хамтын ажиллагааны зарчим:</u> Олборлох, боловсруулах, худалдах үе шатууд дахь үйлдвэр байгуулах, шинэ технологи нэвтрүүлэх аливаа төслийг хэрэгжүүлэхдээ олон улсын байгууллага, гадаад дотоодын хөрөнгө оруулагчид, дэмжигч, сонирхогч талуудын хамтын ажиллагаа, харилцан ашигтай түншлэлд тулгуурлах.

<p>1.3. Байгаль орчны тогтвортой байдлын үзэл баримтлал</p>	<ul style="list-style-type: none"> - Говийн бүс, Өмнөговь аймгийн нутаг дэвсгэрт ойрын ирээдүйд том ба дунд хэмжээний 10 уул уурхайн төсөл хэрэгжинэ. Энэ нь уул уурхайн олборлолт, үйлдвэрлэлээс байгаль орчинд үзүүлэх сөрөг нөлөөлөл өндөр болно. Тухайлбал цөлжилт, тоосжилт, шар шороон шуурга, ургамалын нөмрөгийн хомсдол үүсэх, зэрлэг ан амьтадын бэлчээр нутаг хомсдох, хөрсний бохирдол, усны хомсдол үүсэх зэрэг болно. Ийм онцгой нөхцөл байдал байгаль орчны хамгаалалт, говь цөлийн бүсийн экосистемийн тэнцвэрийг хангахад илүү нарийвчилсан бодлого, төлөвлөлт, удирдлага зохион байгуулалт, хяналт мониторингийн механизмыг шаардаж байна. - Баруун бүсэд аялал жуулчлал, уул уурхайн салбарыг түлхүү хөгжүүлэх бол зүүн бүсэд уул уурхайн, түүнд тулгууралсан салбарыг тэргүүлэх ач холбогдолтойгоор хөгжүүлэхээр Өмнөговь аймгийн бүсчилсэн хөгжлийн хөтөлбөрт тусгасан.
<p>1.4. Хотын хөгжлийн үзэл баримтлал</p>	<ul style="list-style-type: none"> - Бүс дэх суурин газруудын хөгжлийн бичил бүсийн тулгуур төвүүд, түүний дагуул суурин гэсэн хоёр үндсэн бүлэгт авч үзлээ. Бүсийн тулгуур төвүүд нь эдийн засгийн хөгжлийг дагалдан бий болох томоохон суурин газрууд бөгөөд шилжин ирэгсэд хамгийн өндөр байна - Хотын хөгжлийг хүний тав тухтай орчиныг бүрдүүлэх, хүрээлэн буй орчны сөрөг нөлөөг хамгийн бага байх, эрчимтэй хотжилт гэсэн хурдацтай өөрчлөлтийн үзэл баримтлалд тулгуурласан болно.
<p>БҮЛЭГ II. ӨМНӨГОВЬ АЙМГИЙН ХӨГЖЛИЙН ХӨТӨЛБӨРИЙН ҮНДЭСЛЭЛ</p>	
<p>2.1. Хүн ам зүй, нийгмийн хөгжлийн бодлогын үндэслэл</p>	<ul style="list-style-type: none"> - Баруун бүсийн тулгуур төв нь Гурван тэс бөгөөд бүлэг суурин нь Ноён, Сэврэй юм. - Төвийн бүсийн тулгуур төв нь Даланзадгад бөгөөд бүлэг суурин нь Номгон, Хүрмэн, Баяндалай, Ханхонгор, Булган, Мандал Овоо, Цогт Овоо юм. - Зүүн бүсийн тулгуур төв нь Ханбогд, Цогтцэций бөгөөд бүлэг суурин нь Манлай, Баян Овоо юм. - Хот суурин газрын энэхүү өөрчлөлт нь хүн ам зүй, нийгмийн хөгжлийн бодлогыг боловсруулахад нэг чухал үндэслэл болсон. Бүлэг суурингийн тогтолцооны өөрчлөлт нийгмийн суурь үйлчилгээг жигд хүртээх бодлогыг Өмнөговь аймгийн түвшинд томьёолоход онцгой нөлөө үзүүлж байна.

<p>2.2. Байгаль орчны тогтвортой байдлын бодлогын үндэслэл</p>	<p><u>2.2.4. Ногоон байгууламжийн хүрээ, хил хязгаарыг нэмэгдүүлэх</u> Уур амьсгалын өөрчлөлт, хүний зохисгүй үйл ажиллагаанаас шалтгаалж тоорой, хайлаасны төгөл, заган ой хомсдох, цөлжилт, элсний нүүлт, шар шороон шуурга улам эрчимжиж байгаа өнөөгийн экологийн сөрөг нөлөөллийг багасгаж, цөлжилт, элсний нүүлтийг сааруулах ногоон байгууламжийн хэмжээг нэмэгдүүлэх.</p> <p><u>2.2.5. Усан хангамжийн эх үүсвэрийн нөөц, түүний ашиглалт, хомсдол</u> Гадаргуугийн урсацгүй, агаарын хур тундас маш бага унадаг энэ бүс нутгийн ус хангамжийн ганц эх үүсвэр нь газар доорх ус. Монголын говийн бүсийн газар доорх усны нөөцийг бүрэн судлаагүй байна. Газар доорх усны нөөц, тэжээлийн горим, авч ашиглах зохистой хэмжээ зэргийг нарийвчилсан хайгуул судалгааны ажил хийх. 2008 оны байдлаар Баян-Овоо, Ханбогд, Манлай, Цогтцэций, Цогт-Овоо, Мандал-Овоо, Булган, Хүрмэн зэрэг сумдад усны эрдэсжилтийн үзүүлэлтэд зөвшөөрөгдөх хэмжээнээс 10мг/л-ээс 380мг/л хүртэл хэмжээгээр илүү байна.</p> <p><u>2.2.6. Хөрсний бохирдол, эвдрэл, тоосжилт</u> Өмнөговь аймгийн Ханбогд, Гурвантэс, Цогтцэций, Баян-Овоо, Цогт-Овоо, Манлай зэрэг сумын нутагт мөнгөн ус болон мышьякийн бохирдол зөвшөөрөгдөх хэмжээнээс өндөр байна. Уул уурхайн үйл ажиллагаанаас шалтгаалан Цогтцэций, Гурвантэс, Ханбогд, Манлай зэрэг сумын нутагт тоосжилт өндөр, газрын эвдрэл их болсон.</p>
---	--

<p>2.3.Хот байгуулалтын бодлогын үндэслэл</p>	<p>Ханбогд сумыг 2015 онд 18000 хүн амтай байхаар тооцоолж байгаа бөгөөд 2020 он гэхэд 25000 хүн амтай байна гэж тооцоолжээ.</p> <p><u>2.3.1.Хот байгуулалтын тулгамдсан асуудлууд болон ирээдүйд үүсч болох хүндрэлүүд / 2015 он /</u></p> <p><u>Сумын хүн амын өсөлтийн хүчин зүйлсүүд тодорхойгүй</u> - Хотын хүн амын өсөлтөд нөлөөлөх гол хүчин зүйл нь томоохон уул уурхайн компаниудын хүний нөөцийн болон худалдан авах ажиллагааны бодлого, төлөвлөлт</p> <p><u>Хөдөөгийн 12 сумдад дунд болон үрт хугацаад баримтлах хөгжлийн хөтөлбөр боловсруулагдаагүй</u> - Сумын хөгжилд шууд нөлөөлөх эдийн засгийн бүтэц тодорхойгүй</p> <p><u>Одоогийн хийгдсэн ерөнхий төлөвлөгөө болон хот байгуулалтын баримт бичгүүд хүн амын өсөлттэй уялдаагүй</u> - Хот төлөвлөлтийн бичиг баримтууд нь хүн амын нягтаршлыг зөв тооцоогүй, зарим сумдын хувьд ерөнхий төлөвлөгөөний дагуу газар олголт хийгдээгүй</p> <p><u>Даланзадгадаас бусад суурин газарт инженерийн шугам сүлжээ байхгүй</u> - Одоогийн хүн ам нь дэд бүтэц байгуулах хэмжээнд хүрээгүй, мөн орон нутгийн зүгээс инженерийн дэд бүтэц хийх бололцоо байхгүй</p> <p><u>Орон нутагт хот байгуулалтын институт байхгүй</u> - Нийтийн аж ахуйн газар, хог хаягдлын менежмент зэргийг хариуцсан газар байхгүй</p> <p><u>Сумдад хот байгуулалтын асуудлыг мэргэжлийн бус хүн хариуцаж ажиллаж байна.</u>- Орон нутагт хот байгуулалтын боловсон хүчний нөөц дутагдалтай</p> <p><u>Хот байгуулалтын хүрээнд инженерийн шугам сүлжээг барьж байгуулах санхүүгийн эх үүсвэр тодорхойгүй</u> - Улсын болон орон нутгийн төсөв, хувшийн хэвшлийн хөрөнгө оруулалтын талаар тодорхой шийдэл гаргаагүй</p> <p><u>Хот байгуулалтын салбарт төр хувийн хэвшлийн түншлэл хөгжөөгүй</u> - Хувийн хэвшлийн хөрөнгө оруулалтыг дэмжих, эдийн засгийн үр ашигтай байх орчин бүрдээгүй</p> <p><u>Ус, дулаан, цахилгааны зэрэг хэрэглээний үнэ нь зах зээлийн механизмаар шийдэгддэггүй</u> - Ус, дулааныг нийлүүлэх, хог хаягдлыг боловсруулах зардалтай тэдгээрийн үнэ нь уялдаагүй</p> <p><u>2.3.2.Хот байгуулалтын тулгамдсан асуудлууд болон ирээдүйд үүсч болох хүндрэлүүд /2015-2020 он хүртэл/</u></p> <p><u>Хот орчмын хүрээлэн бүй орчны бохирдол ихсэх</u> - Хотын ахуйн болон үйлдвэрлэлийн хаягдлын хэмжээ нэмэгдэх</p> <p><u>Хот орчмын газар зохион байгуулалтын асуудлууд хүндрэх</u> - Бэлчээр, хот байгуулалтын зориулалттай газар нутгийг зааглах боломж</p> <p><u>Хотын дэд бүтцийн үрсгал засвар хийх шаардлага урган гарах</u> - Нийтийн аж ахуйн газарын санхүүгийн чадамж, эдийн засгийн үр ашигтай үйл ажиллагаа</p> <p><u>Хотын дулааны болон усны хэрэглээ нэмэгдэх</u>- Хүн амын өсөлт, орон сууцжих явц</p> <p><u>Газрын хомсдол үүсэх</u> - Хот байгуулалтын нөөц газруудын хүрэлцээ</p> <p><u>Хотын уугуул суурьшмал амьдралтай иргэдийн өрхийн орлого буурах</u> - Уугуул оршин суугчдын орлогын эх үүсвэр нэмэгдэхгүй байх</p>
---	--

2.3.3. Хот байгуулалтын тулгамдсан асуудлууд болон ирээдүйд гарч болох хүндрэлүүдийг шийдвэрлэх арга зам

- Хүн ам, суурьшилтын тогтвортой байдлыг хамгаалахад томоохон уул уурхайн компаниудын хүний нөөцийн болон худалдан авах ажиллагааны бодлогод нөлөөлөл үзүүлэх, уул уурхайн бус хүрээний үйлдвэрлэл, үйлчилгээний салбарыг хөгжүүлэх шаардлагатай.
- Өмнөговь аймгийн бичил бүсийн төвүүдэд хөгжлийн бие даасан төлөвлөгөө боловсруулах шаардлагатай. Хотын хөгжлийн төлөвлөгөө нь хотын эдийн засгийн бүтцийг сайжруулах, нийгмийн үйлчилгээний хүртээмжийг нэмэгдүүлэх, хот төлөвлөлтийн асуудал зэрэг олон талыг хамарсан цогц төлөвлөгөө байна.
- Хот төлөвлөлтийг сайруулахын тулд хотын хөгжлийн ерөнхий төлөвлөгөөтэй, газар зохион байгуулалтыг ерөнхий төлөвлөгөөг уялдуулан үзэж, хөгжлийн ерөнхий төлөвлөгөөний дагуу хотын дэд бүтцийг байгуулахад хувийн хэвшлүүдээс хөрөнгө оруулалтыг хийх боломжийг бүрдүүлэх, түүнийг дэмжиж ажиллах нь чухал юм.
- Хотын хүн амын хэрэглээний ундны болон ахуйн цэвэр, бохир ус, дулаан, хог хаягдлын төлбөр нь тэдгээрийг, түгээх, боловсруулахад гарах зардлыг санхүүжүүлэх боломжтой бүхий зах зээлийн эдийн засгийн механизмд зохицуулагддаг шаардлагатай. Энэ нь хотын нийтийн аж ахуйг бие даан хөгжих бололцоог олгож, хот байгуулалтын суурь шугам сүлжээний ашиглалт, хамгаалалт сайжрах нөхцөл бүрдэнэ.
- Хот орчмын хүрээлэн буй орчны доройтлыг нөхөн сэргээхэд зардал өндөр байдаг тул хог хаягдлын менежментийг боловсронгуй болгож, хогийг дахин боловсруулах, устгах нэгдсэн тогтолцоо бий болгох нь чухал юм.
- Хот орчмын малтай айлууд, хот тойрсон фермерүүд нь хот байгуулалтын зориулалтаар төлөвлөгдсөн газарт ойртох, маргаан үүсэх явдал нэмэгдэх магадлалтай тул хот орчмын хамгаалалтын бүсийг тогтоох, малын бэлчээрийг зааглах хэрэгтэй.
- Хотын дэд бүтэц, инженерийн байгууламжууд өргөжихийн хэрээр засвар шинэчлэлт, өргөтгөлийн ажил нэмэгдэх учир нийтийн аж ахуйн газрыг эдийн засгийн үр ашигтай ажиллуулах, цаашид бие даан үйл ажиллагааг нь тогтмол явуулах нөхцлийг бүрдүүлэх нь зүйтэй.
- Орон сууц баригдах, барилгажих үйл явц нь дулааны болон ахуйн хэрэглээний усны хэрэглээг нэмэгдүүлнэ. Түүнийг хангах бололцоог бүрдүүлэхийн тулд ус үнийг чөлөөлөх хувийн хэвшлийн хөрөнгө оруулалтыг татах нөхцлийг бий болгох.
- Монгол Улсын хуулийн дагуу иргэн бүрт газар өмчүүлэхэд тулгуур хотуудад инженерийн байгууламжтай газрын хүрэлцээгүй байдал үүсч болох тул газар зохион байгуулалтын болон ерөнхий төлөвлөгөөг мөрдөж, газрыг дуудлага худалдаанд оруулах, газар доорхи инженерийн байгууламжийг байгуулах, газрын үнэлгээ хийлгэх зэргээр газар ашиглалтыг сайжруулах нь хомсдолоос гарах арга зам болно.

БҮЛЭГ III. ХҮН АМ ЗҮЙ, НИЙГМИЙН САЛБАРЫН ХӨГЖЛИЙН БОДЛОГО	
<p>3.1. Хүн амын өсөлтийг түргэтгэх, хүний хөгжлийг хангахад чиглэсэн стратегийн зорилтууд</p>	<p><u>Зорилт-3.1.1:Аймгийн хэмжээнд хүн амын хүйсийн харьцааг тэнцвэржүүлэх</u> 3.1.1.3.Уул уурхайн салбарт ажиллахаар шилжин ирэгсэдийг гэр бүлээрээ ажиллаж амьдрах нөхцөлийг бүрдүүлэхэд дэмжлэг үзүүлнэ; 3.1.1.4.Бүсийн хэмжээнд ажиллаж буй компаниудтай хамтран ажиллаж, иргэдийг ажилд авахдаа хүйсийн хувьд ялгавралахгүй байх бодлогыг хэрэгжүүлэх;</p> <p><u>Зорилт-3.1.2:Хүнийг бүх талаар хөгжүүлэхэд чиглэсэн орчинг бүрдүүлж, ахуйн таатай нөхцлийг ханган, Өмнөговь аймгийн хүний хөгжлийн түвшинг түүштай нэмэгдүүлэх</u> 3.1.2.1.Нийгэмд амьдрах таатай орчин бүрдүүлэх замаар аймгийн хүн амын дундаж наслалтыг улсын дундажаас нэмэгдүүлнэ; 3.1.2.2.Соёл боловсролын үйлчилгээний хүртээмжийг нэмэгдүүлж, бүсийн тулгуур төвүүдэд мэдээллийн төв, номын сан, музейн үйл ажиллагааг тогтворжуулна; 3.1.2.3.Мэдээллийг хурдан шуурхай авах олон арга замуудыг нэвтрүүлж, иргэдийг цаг үетэйгээ зэрэгцэн амьдрахад дэмжлэг үзүүлнэ; 3.1.2.4.Ханбогд суманд хувийн хөрөнгө оруулалтаар орон нутгийн телевиз байгуулна; 3.1.2.6.Гэр бүл болон иргэд хамтран нийгэмд хорших маягаар хөдөлмөрлөх, өөрийгөө хөгжүүлэх санал санаачлагыг дэмжинэ; 3.1.2.7. Гурвантэс, Цогтцэций, Ханбогд сумдад спорт заал байгуулна; 3.1.2.8. Ханбогд, Гурвантэс, Цогтцэций сумдад тус бүр 320 хүнээс дээш суудалтай урлаг соёлын төв байгуулна; 3.1.2.11.Спортын нэгдсэн арга хэмжээг өргөн хүрээнд явуулж, бүх нийтийн биеийн тамирыг хөгжүүлэх бодлого баримтална; 3.1.2.12.Даланзадгад, Цогтцэций, Ханбогд болон Гурвантэс сумдад ахуйн үйчилгээний төв барьж байгуулна.</p>

<p style="text-align: center;">3.2.Хэрэглээний бүтцийг сайжруулах стратегийн зорилтууд</p>	<p><u>Зорилт-3.2.1:Аймгийн хэмжээнд хүн амын хүнсний хангамжийг сайжруулж, хүнсний хэрэглээний төрөл зүйлийг олшруулна</u> 3.2.1.1.Хүн амын төмс, хүнсний ногооны хангамжийг 2008 оны түвшингээс 30 хувь, сүү сүүн бүтээгдэхүүний хангамжийг 20 хувиар өсгөнө; 3.2.1.2.Хүнсний бүтээгдэхүүний зохистой хэрэглээг бий болгоход хувийн хэвшлийн оролцоог дэмжсэн эдийн засгийн хөшүүргийг боловсруулж хэрэгжүүлнэ; 3.2.1.4.Хүнсний ногоо болон бусад хэрэглээний бүтээгдэхүүнийг үйлдвэрлэхэд чиглэсэн эрчимжсэн аж ахуйг бодлогоор дэмжинэ. <u>Зорилт-3.2.2:Хүнсний бүтээгдэхүүний чанарыг сайжруулж, эрүүл ахуй, ариун цэврийн хяналтыг боловсронгуй болгох</u> 3.2.2.1.Бичил бүсүүдийн тулгуур төвүүдийг төвийн эрчим хүчинд холбох ажлын хэрэгжилтийг эрчимжүүлж, тулгуур төвүүдийг 24 цагийн туршид цахилгаанаар хангаснаар хүнсний бүтээгдэхүүний үйлдвэрлэл, хадгалалтын чанарыг сайжруулна; <u>Зорилт-3.2.3:Аймгийн хүнсний хангамжийг экологийн цэвэр бүтээгдэхүүнээр хангаж, хэрэглээний зохистой бүтцийг бий болгох</u> 3.2.3.1.Байгаль орчинд халгүй технологи нэвтрүүлэхэд хувийн хэвшилд дэмжлэг үзүүлнэ; 3.2.3.2.Үйлдвэрлэлийн болон хэрэглээний явцад гарах хог хаягдлыг төрөлжүүлэн ангилж, дахин ашиглах менежментийг нэвтрүүлнэ. <u>Зорилт-3.2.4:Ундны усны чанарыг сайжруулах</u> 3.2.4.1.Усыг зохистой ашиглах, бохир ус цэвэрлэгээний түвшинг сайжруулахад чиглэсэн эдийн засаг, эрх зүйн орчинг бүрдүүлж хэрэгжилтийг хангах ажлыг зохион байгуулна; 3.2.4.3.Сумын төвүүд болон бичил бүсийн төвүүдийн ундны усны чанарыг шинжилж, Өмнөговь аймгийн усны нэгдсэн мэдээллийн сан байгуулна; 3.2.4.6.Уул уурхайн бүстэй ойр газруудад усны шинжилгээг 2 жил тутамд явуулж, ундны усны чанарт өөрчлөлт орж байгаа эсэхийг шинжилнэ;</p>
<p style="text-align: center;">болон ядуурлыг бууруулах стратегийн</p>	<p><u>Зорилт-3.3.1:Хөдөлмөр эрхлэлтийг нэмэгдүүлэх замаар ажилгүйдэл ядуурлыг бууруулж, нийгмийн хамгааллыг сайжруулах</u> 3.3.1.1.Бүсийн хөгжлийн давуу тал нөөц боломжийг бүрэн ашиглаж, жижиг дунд үйлдвэрлэл,үйлчилгээг бүх талаар дэмжин ажлыг байрыг бий болгоно; 3.3.1.3.Уул уурхай дагасан бизнесийг орон нутагт хөгжүүлэхэд хувийн хэвшлийг зохистой бодлогоор дэмжинэ;</p>

<p>3.4.Хүн амын боловсрол, соёлын түвшинг дээшлүүлэх стратегийн зорилтууд</p>	<p><u>Зорилт-3.4.1:Цэцэрлэг болон ерөнхий боловсролын байгууллагын орчинг сайжруулж, сургалтын чанарыг нэмэгдүүлэх</u> 3.4.1.2. Ханбогд суманд тус бүр нь 150 хүүхдийн ортой хоёр цэцэрлэг, тус бүр нь 640 хүүхдийн суудалтай хоёр бүрэн дунд сургуультай хамт барьж, цэцэрлэг-сургууль цогцолбор байгуулна; 3.4.1.14.Сургуулийн байгууламжийн гаднах орчинг сурагчдад байгаль экологийн боловсрол болон бүтээлч сэтгэлгээ, хайрлан хамгаалах үзэл санааг төрүүлэх чиглэлээр тохижуулна; 3.4.1.18.Даланзадгад, Ханбогд, Гурвантэс, Цогтцэций сумдад “Хүүхдийн ордон” барьж сурагчдийн хичээлээс гадуурхи дугуйлан секцид хамрагдах, чөлөөт цагийг зөв боловсон өнгөрүүлэх, өөрийгөө хөгжүүлэх нөхцөлийг бүрдүүлнэ; 3.4.1.19.Бичил бүсийн тулгуур сумдаас бусад сумдад хүүхэд хөгжлийн төвийг ерөнхий боловсролын сургуулийг түшиглэн байгуулж, үйл ажиллагааг тогтмолжуулна;</p>
<p>3.5.Хүн амын эрүүл мэндийг хамгаалахад чиглэсэн стратегийн зорилтууд</p>	<p><u>Зорилт-3.5.1:Өмнөговь аймгийн эрүүл мэндийн байгууллагын үйлчилгээг түргэн шүүрхай найдвартай болгож, үйлчлүүлэгчдэд хүртээмжтэй, эрүүл мэндийг дэмжсэн орчинг бий болгох ажлыг эрчимжүүлэх</u> 3.5.1.5. Гурвантэс, Цогтцэций, Ханбогд сумдын эмнэлэгийн хүчин чадлыг нэмэгдүүлэн, бичил бүсийн нэгдсэн эмнэлэг болгоход шаардлагатай барилга орон сууцыг барина; 3.5.1.7. Гурвантэс, Цогтцэций, Ханбогд сумдад орших эмнэлэгийн шинжилгээний лабораторийг шаардлагатай тоног төхөөрөмжөөр хангана; 3.5.1.8.Аймаг болон сумдын эмнэлэгүүдийн цахилгаан, дулаан, усан хангамжийг сайжруулж, засварыг чанарын өндөр түвшинд үе шаттайгаар гүйцэтгэх ажлыг эрчимжүүлж, түргэн тусламжийн автомашины эдэлгээнд судалгаа хийн парк шинэчлэлийг үе шаттайгаар шийдвэрлэнэ; 3.5.1.12. Гурвантэс, Даланзадгад ба Ханбогд сумдад ахмадын амралт сувилалын газрыг байгуулна;</p>
<p>3.6.Хүн амын нутагшилт, соёлын өв хадгалахад чиглэсэн стратегийн зорилтууд</p>	<p><u>Зорилт-3.6.1:Өмнөговь аймгийн хэмжээнд соёлын өв уламжлалыг хадгалж хамгаалах, судлаж сурталчилах, өвлүүлэн уламжлуулах говийн экосистем, уламжлал зан заншлийг хойч үед таниулахад чиглэгдсэн үйл ажиллагааг явуулах</u> 3.6.1.2.Оюу Толгойн орд газрын олдворууд, чулуун олдворуудад тулгуурлаж Ханбогд суманд уул уурхайн музей байгуулна;</p>
<p>3.7.Нийгмийн дэг журмыг хангахад чиглэсэн стратегийн зорилтууд</p>	<p><u>Зорилт-3.7.2:Гамшигийн менежментийг боловсронгуй болгон, онцгой байдлын үед авах арга хэмжээг сайжруулж, аюулаас урьдчилан сэргийлэх тогтолцоог бэхжүүлэх</u> 3.7.2.3.Цогтцэций болон Ханбогд суманд хоёрдугаар зэрэглэлийн аврах гал унтраах анги байгуулж, зохих техник хэрэгсэл, тоног төхөөрөмж, зэвсэглэмжийг бүрдүүлнэ;</p>

БҮЛЭГ IV. ЭДИЙН ЗАСГИЙН САЛБАРЫН ХӨГЖЛИЙН БОДЛОГО	
4.1.Макро эдийн засгийн стратегийн зорилтууд	<p><u>Зорилт-4.1.1:Өмнөговь аймгийн зүгээс нэгдсэн байдлаар худалдаа хийх систем бүрдүүлэх, жижиглэн үйлдвэрлэгчдийг биржийн тогтолцоонд холбож өгөх, тус биржийг аймгийн оролцоотой орон нутгийн компани хэлбэрээр зохион байгуулах үйл ажиллагааг эхлүүлэх.</u></p> <p>4.1.1.1.МАН-н түүхий эд, газар тариалангийн бүтээгдэхүүнийг бүрэн боловсруулах зориулалт бүхий үйлдвэрлэлүүдийг байгуулан, уул уурхайд түшиглэсэн бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэлийн үндэс суурийг тавих;</p>
4.2.Эдийн засгийн бодит салбаруудын хөгжлийн бодлого	<p><u>Зорилт-4.2.1:Боловсруулах аж үйлдвэрийн салбарыг жилд дунджаар 40 хувиар өсгөх</u></p> <p>4.2.1.2.Боловсруулах үйлдвэр байгуулах газруудыг тодорхой болгон сумдын ерөнхий төлөвлөгөөнд суулгаж өгөх;</p> <p>4.2.1.3.Цахилгаан эрчим хүч, усны хангамж зэрэг дэд бүтцийг бий болгох;</p> <p>4.2.1.6. Бүсүүдэд болон сумдад нөөц боломж, хэрэгцээнд тулгуурлан талх нарийн боов, гутал,эсгий, махан бүрээгдэхүүн, сүү цагаан идээний болон төрөл бүрийн оёдлын үйлдвэрлэл бий болгох;</p> <p>4.2.1.8.Сумдад худалдаа, үйлчилгээний бөөний сүлжээний цэг салбарыг нээж ажиллуулах, биржийн бараа таталын тогтолцоог бий болгох.</p>
4.3.Уул уурхай, хүнд аж үйлдвэрийн хөгжлийн стратегийн зорилтууд	<p><u>Зорилт-4.3.1:Өмнөговь аймагт уул уурхай, хүнд аж үйлдвэрийг хөгжүүлэх бодлого</u></p> <p><u>боловсруулах, хэрэгжүүлэхэд хөрөнгө оруулагчид, компани аж ахуйн нэгжийн оролцоог хангах, мэдээллийн хүртээмжийг нэмэгдүүлэх</u></p> <p>4.3.1.3.Уул уурхайн компаниудын хайгуул буюу олборлолтын үйл ажиллагааны явцад эвдэрсэн газрыг нөхөн сэргээж, орон нутгийг удирдлагад нь хүлээлгэн өгсөн байдалд тавих хяналтыг сайжруулж, байгаль орчны нөлөөлөх байдлын үнэлгээний хэрэгжилтэнд жил бүр үнэлэлт дүгнэлт өгч ажиллах;</p>
4.6.Зам, тээврийн хөгжлийн стратегийн зорилтууд	<p><u>Зорилт-4.6.1:Аймгийн тээврийн үйлчилгээг өргөтгөн, авто замын сүлжээг сайжруулж гол чиглэлийн замыг хатуу хучилттай болгох</u></p> <p>4.6.1.4.Таван толгой-Оюу толгой- Гашуун сухайт, УБ-Мандалговь-Даланзадгад, Шивээ хүрэн-Гурвантэс чиглэлүүдийн авто замыг хатуу хучилттай болгох;</p> <p>4.6.1.5.Тавантолгой-Оюутолгой-Гашуун сухайт чиглэлийн төмөр замыг байгуулах;</p> <p><u>Зорилт-4.6.2:Авто болон төмөр замын сүлжээг өргөтгөн, агаарын тээврийг эрчимтэй</u></p> <p><u>Хөгжүүлэх</u></p> <p>4.6.2.2.Бусад аймгийн төвүүд болон хилийн боомт, уул уурхайн томоохон ордуудыг даган бий болох сууршлын төвүүдтэй холбосон хатуу хучилттай зам тавих;</p>

<p>4.7.Эрчим хүчний салбарын хөгжлийн бодлого</p>	<p><u>Зорилт-4.7.1:Эрчим хүчний салбарын үйлдвэрлэлийг жилд дундажаар 30 хувиар өсгөнө.</u> 4.7.1.6:УБ-Мандалговь - Оюутолгой-Тавантолгой чиглэлийн 220 В-ын өндөр хүчдэлийн шугамыг барьж байгуулах; <u>Зорилт-4.7.2:Эрчим хүчний менежментийг боловсронгуй болгож, байгаль орчинд халгүй тэргүүний техник технологи нэвтрүүлэхийг бодлогоор дэмжих, үйлдвэрлэл, хэрэглээний үр ашгийг сайжруулах</u> 4.7.2.1.Сумдын түвшинд бага оврын халаалтын зуухтай хэрэглэгчдийг дулаан хангамжийн төвлөрсөн системд холбож, хэрэглээг нэмэгдүүлэх; 4.7.2.1.Хөдөөгийн малчин айл өрхийг сэргээгдэх эрчим хүчний эх үүсвэрээр бүрэн хангах; 4.7.2.1.Нүүрснээс утаагүй түлш үйлдвэрлэх бага оврын үйлдвэрүүд байгуулж ажиллуулах;</p>
<p>БҮЛЭГ V. БАЙГАЛЬ ОРЧНЫ ТОГТВОРТОЙ БАЙДЛЫН БОДЛОГО</p>	
<p>5.1.Байгаль орчныг хамгаалах бүтэц /Институтчлалын стратегийн зорилтууд</p>	<p><u>Зорилт-5.1.2:Экологийн цэвэр бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэлийг хөгжүүлэх, байгаль орчинд ээлтэй технологийг нутагшуулах</u> 5.1.2.1. Байгальд ээлтэй технологийг хөгжүүлэх дэд хөтөлбөр боловсруулах; 5.1.2.4.Экологийн цэвэр бүтээгдэхүүний үйлдвэрлэлд хөрөнгө оруулах таатай орчинг орон нутгийн түвшинд бүрдүүлэх.</p>
<p>5.2.Агаарын бохирдлыг бууруулах стратегийн зорилтууд</p>	<p><u>Зорилт-5.2.1:Бүсийн тулгуур төв хотуудад агаарын чанарыг зөвшөөрөгдөх хэмжээнд байлгах</u> 5.2.1.1.Даланзадгад, Гурвантэс, Цогтцэций, Ханбогд зэрэг сумдын төвд агаарын чанарын хяналтын харуул байгуулах; 5.2.1.4.Хотуудын ирээдүйн агаарын бохирдлын талаар таамаглалыг оновчтой дэвшүүлж, тулгарч болох эрсдэлүүдийг даван туулахад шаардлагатай арга хэмжээг урьдчилан авах; <u>Зорилт-5.2.2:Томоохон суурин газрууд, Бичил бүсийн тулгуур төвүүдийн тоосжилтын түвшинг бууруулалахад чиглэсэн бодлого хэрэгжүүлэх</u> 5.2.2.2. Хот, суурин газрын хэтийн төлөвлөлтөнд тоосжилтыг бууруулах арга хэмжээг заавал тусгасан байх шаардлагыг тавьж ажиллах;.</p>

<p>5.3. Усны нөөцийг зохистой ашиглах стратегийн зорилтууд</p>	<p><u>Зорилт-5.3.1: Усны асуудал эрхлэсэн нэгжээр дамжуулан гадрагын болон гүний усны нөөц, ашиглалт, бохирдолтонд хяналт, мониторинг хийх</u> 5.3.1.3. Төвийн бүсийн тулгуур төв хотод усны чанарын хяналтын лабораторийг Усны нэгжийн харъяанд байгуулах; <u>Зорилт-5.3.3: Иргэд, оршин суугчдын үндны усны чанарыг сайжруулах, бэлчээрийн усан хангамжийг нэмэгдүүлэх</u> 5.3.3.2. Бичил бүсийн тулгуур төв хот, томоохон суурин газруудад ус цэвэршүүлэх тоног төхөөрөмж суурилуулах; 5.3.3.3. Бэлчээрийн усан хангамжийг нэмэгдүүлэхэд чиглэсэн шинээр худаг гаргах, хуучин худгуудыг сэргээн засварлах, хиймэл далан, хөвөө барих ажлуудыг жил бүрээр төлөвлөн хэрэгжүүлэх.</p>
<p>5.5. Хог хаягдал оновчтой удирдлага бий болгох стратегийн зорилтууд</p>	<p><u>Зорилт-5.5.1: Өмнөговь аймгийн хэмжээнд хог хаягдлын нэгдмэл удирдлагын механизм бий болгож, байгаль орчны бохирдол, хүрээлэн буй орчны доройтлыг арилгах</u> 5.5.1.1. Аймгийн ба сумын төвүүдийн хогийн цэгийг тэмдэгжүүлэх, хязгаарлалтын гортиг, хогийг ангилан ялгах механизм бий болгох, хогийн хуучин цэгүүдийг хөрсөөр хучих; 5.5.1.4. Бүсийн тулгуур төвүүдэд байгальд удаан задардаг, хатуу хог хаягдлыг дахин боловсруулах цехүүдийг байгуулах.</p>
<p>5.6. Ойжуулах хөтөлбөрийг хэрэгжүүлэх стратегийн зорилтууд</p>	<p><u>Зорилт-5.6.1: Өмнөговь аймгийн гурван бүсийн хэмжээнд ногоон хэрэм дэд хөтөлбөрийг боловсруулан хэрэгжүүлэх</u> 5.6.1.2. Ногоон хэрмийг задгай булаг шанд, баян бүрд, горхи, гадаргад ойрхон уст цэгүүдийг дайруулан байгуулах; <u>Зорилт-5.6.3: Бүсийн тулгуур төв болон сумдын төвүүдийг ойн зурвастай болгох, иргэд, ТББ, хоршоодын мод тарих үйл ажиллагааг бодлогоор дэмжих</u> 5.6.3.1. Одоогийн мөрдөгдөж буй журмыг илүү боловсронгуй болгон дунд хугацаанд мөрдөж, урамшуулалын хэмжээг үе шаттайгаар нэмэгдүүлж, мод тарьсан иргэдэд олгох; 5.6.3.2. Мод тарих иргэдийн мэдлэг, чадварыг нэмэгдүүлэхэд чиглэсэн дадлагажих сургалтуудыг тогтмол зохион байгуулах.</p>
<p>5.10. Цөлжилттэй тэмцэх стратегийн зорилтууд</p>	<p>5.10.3. Цөлжсөн газарт нутгийн унаган мод, сөөгний сэргэн ургалтыг тэтгэх, шинээр мод, бут тарина; 5.10.4. Усны менежментийн боловсронгуй болгож цас, борооны усыг тогтоох барилга байгууламж барьж, зарим газар усжуулах системийг ашиглана; 5.10.5. Авто замыг журамлаж хөрсний эвдрэлээс хамгаалах, орон нутгийн замуудыг тэмдэгжүүлэх, чиглэл тус бүр заагдсан замаар зорьчдог болгох;</p>

БҮЛЭГ VI. ХОТЫН ХӨГЖЛИЙН БОДЛОГО

6.1.Хот төлөвлөлт, бүтээн байгуулалтын стратегийн зорилтууд

Зорилт-6.1.1:Газар ашиглалтыг сайжруулан, хот төлөвлөлтийн оновчтой бодлогыг хэрэгжүүлэх

6.1.1.3.Бүсийн сумдын ерөнхий төлөвлөгөөг шинэчлэн боловсруулж, бүсийн тулгуур хотын хөгжлийн ерөнхий төлөвлөгөөг хэрэгжүүлэх явцдаа тодотголыг оновчтой хийж, хэрэгжилтийг зохион байгуулах;
 6.1.1.5. Хотын оршин суугчдыг үерийн усны аюулаас хамгаалах зорилгоор үерийн даланг барьж байгуулах;
 6.1.1.6.Үерийн далан байгуулж, Инженерийн бэлтгэл ажлыг хийх. Үүнд газрын гадаргууд тэгшилгээ хийх, үер, хөрсний хуралт, элсний нүүлт, цасны хунгарлалтаас хамгаалах бэхэлгээ хийх, далан суваг, гүүр, гарц, зам талбай барьж байгуулах урьдчилсэн арга хэмжээ авах ажлыг хамруулан ойлгоно. 2012-2013;
 6.1.1.7.Хот орчмын түгээмэл тархацтай ашигт малтмалын нөөцийг тогтоох, түүнийг ашиглах техник эдийн засгийн үндэслэлийг боловсруулахад хувийн хэвшлийн оролцоог чиглүүлэх;
 6.1.1.8.Хот орчмын газар нутагт бэлчээрийн болон оршуулгын тусгай хэрэгцээний газрын хуваарилалт хэтийн бодлоготой уялдуулан хийх;
 6.1.1.9.Бүсийн тулгуур төв болон сумдад үндэсний зан заншил, соёлыг хүндэтгэн санал асуулгын үндсэн дээр тодорхой газар заан чимээгүй хот байгуулах;

Зорилт-6.1.2:Хотын байгуулалтын төлөвлөгөөний дагуу газар доорхи инженерийн байгууламж, автозамыг барих ажлыг эхний ээлжинд хэрэгжүүлэх

6.1.2.1.Тулгуур төвүүдэд газар доорхи инженерийн байгууламжийг иж бүрнээр барьж байгуулах;
 6.1.2.2.Хот төлөвлөлтийн төлөвлөгөөний дагуу газар доорхи инженерийн байгууламжийг барьж байгуулах чиглэлээр төсөл хөтөлбөрийг хэрэгжүүлэх, хувийн хэвшлийн оролцоог нэмэгдүүлэх;
 6.1.2.3.Хотын оршин суугчдын ахуйн болон ундны усны эх үүсвэрийг нэмэгдүүлэх, цэвэрлэх байгууламжийг шинэ технологийг нэвтрүүлж, барьж байгуулах;
 6.1.2.4.Хотын төв доторхи автозамыг шинээр барих болон засвар шинэчлэлтийг хийж, хотын төв доторхи тоосжилтыг багасгах.

<p style="writing-mode: vertical-rl; transform: rotate(180deg);">6.2. Амьдрах орчныг сайжруулах стратеги</p>	<p><u>Зорилт-6.2.1: Хотыг орон сууцжуулах замаар хүн амын орон сууцны нөхцөлийг сайжруулж, хангамжийг нэмэгдүүлэх</u> 6.2.1.2. Орон нутагт барилгын материалын үйлдвэрлэлийг хөгжүүлж, барилгын ханын материалын үйлдвэрлэлийг түлхүү дэмжих; 6.2.1.3. 2015 онд аймгийн хэмжээнд хүн амын 30%-ийг орон сууцаар хангана. 2021 онд Аймгийн хэмжээнд хүн амын 60%-ийг орон сууцаар хангана; 6.2.1.4. Инженерийн шугам сүлжээнд холбогдоогүй орон сууцыг шугам сүлжээнд холбож, нөхцлийг сайжруулах; 6.2.1.5. Хот төлөвлөлтөд хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдэд зориулсан дэд бүтцийг хот төлөвлөлтөд тусгах;</p> <p><u>Зорилт-6.2.2: Гэр хорооллыг хөгжүүлэх</u> 6.2.2.1. Гэр хорооллын байнгын суурьших хэсгээс түр суурьшлыг ялгаж, барилгажих цаг хугацааг оновтой төлөвлөн, барилгажилтын бүсэд шилжүүлэх ажлыг ерөнхий төлөвлөгөөний дагуу зохион байгуулах /Тулгуур хотын гэр хорооллыг түр суурьшилтын бүс буюу барилгажих талбай, урт хугацааны суурьшилтын гэсэн хоёр дэд хэсэгт авч үзнэ. Түр суурьшилтын бүсэд үндсэн хийц нь капиталын барилга бариулахгүй бөгөөд нэгдсэн хашаатай байна. Энэ нь бүтээн байгуулалтын ажил өрнөх хугацаанд түр суурьших, эхний ээлжинд орон сууцанд байх айлуудад зориулагдана; 6.2.2.2. Гэр хорооллын төлөвлөлтийг иргэдийн оролцоо, санаачлагын дагуу боловсрогуй болгох ажлыг зохион байуулах; 6.2.2.3. Гэр хорооллыг цэвэр бохир усны шугам сүлжээнд холбож, амины оронсууцуудын нөхцлийг сайжруулах; 6.2.2.4. Гэр хороололд агаар ус хөрсийг бага бохирдуулах халаалтын зуухыг бүрэн нэвтрүүлэх; 6.2.2.5. Ерөнхий төлөвлөгөөний дагуу зураг төслөөр баригдсан орон сууцны хороолол болон урьдчилан төлөвлөлтгүйгээр баригдсан гэр хорооллын хоорондын ялгааг багасгаж, орчин үеийн амины орон сууцны хотхон болгож хөгжүүлэх бодлого баримтлах; 6.2.2.6. Урт хугацаанд гэр хороололыг сайжруулах чиглэлээр төсөл хөтөлбөрийг хэрэгжүүлж, олон нийтийн оролцоог нэмэгдүүлэх.</p>
<p style="writing-mode: vertical-rl; transform: rotate(180deg);">6.3. Тогтвортой хөгжлийн стратеги</p>	<p><u>Зорилт-6.3.2: Хотын ногоон байгууламжийг бий болгож, хот орчмын эко системийг хамгаалах</u> 6.3.2.1. Хотын ногоон байгууламжийг өргөтгөж, ойн зурвасуудыг байгуулах; 6.3.2.4. Хотын ногоон байгууламж, цэцэрлэгжүүлэлтийн услалтын системийг шинэчлэн засварлаж, өргөтгөн ашиглалт хамгаалалтыг сайжруулах.</p> <p><u>Зорилт-6.3.3: Хотын хог хаягдлын менежментийг боловсронгуй болгох</u> 6.3.3.1. Бүсийн сумдад хог хаягдлыг боловсруулах, устгах үйл ажиллагааг явуулах аж ахуй нэгжийг бодлогоор дэмжих;</p>

2. ЗУРГИЙН ДААЛГАВАР

БАТЛАВ: ЗАМ, ТЭЭВЭР, БАРИЛГА,
ХОТ БАЙГУУЛАЛТЫН САЙД
Х. БАТТУЛГА

ЗӨВШӨӨРӨВ: ӨМНӨГОВЬ АЙМГИЙН
ЗАСАГ ДАРГА
Б.БАДРАА
ЦОГТЦЭЦИЙ СУМЫН ЗАСАГ ДАРГА
Г.ЦОГ-ӨРНӨХ

ӨМНӨГОВЬ АЙМГИЙН ЦОГТЦЭЦИЙ СУМЫН ТӨВИЙН ХӨГЖЛИЙН ЕРӨНХИЙ ТӨЛӨВЛӨГӨӨНД ТОДОТГОЛ ХИЙХ ЗУРГИЙН ДААЛГАВАР

2011 оны ... дугаар
сарын ... өдөр

Дугаар ...

Улаанбаатар хот

1	Ерөнхий төлөвлөгөө боловсруулах үндэслэл	- Хот байгуулалтын тухай хуулийн 7.1.1, 8.1.1, 9.1.4 дахь заалтууд;
2	Ерөнхий төлөвлөгөөний үе шат, төлөвлөлтийн хугацаа	Төлөвлөлтийн хугацаа: 2011-2025 он Үүнээс: эхний ээлжинд 2011-2015 он Хэтийн төлөв 2016-2025 он
3	Байршил, эдийн засаг, нийгмийн хөгжлийн байдал	<p>Өмнөговь аймгийн Цогтцэций сумын төв нь Улаанбаатар хотоос 540 км, Өмнөговь аймгийн төвөөс 100 км, Таван толгойн нүүрсний уурхайгаас 15 км-ийн зайд оршдог. Газарзүйн байрлалаар Монгол орны говийн их мужид оршдог. Цогтцэций суманд Монголын хамгийн том нүүрсний уурхайн нэг болох Таван толгойн нүүрсний уурхай байрладаг. Сийрст, Билгэх, Цагаан-Овоо гэсэн 3 багтай. Сумын нийт нутаг дэвсгэр 72,4 мянган га. Үүнээс хөдөө ахуйн газар - 722405,4 га, Хот, тосгон бусад суурины газар - 317,91 га, Зам, шугам сүлжээний газар - 913,9 га, Усан сан бүхий газар – 1002 га, улсын тусгай хэрэгцээний газар-4,06 га.</p> <p>Сумын хүн ам 3500, хөдөлгөөнт хүн ам 9299, 2010 оны байдлаар 34000 малтай. Суманд 70 орчим аж ахуйн нэгж үйл ажиллагаа явуулж байна. Уурхайгаас үүдэлтэй тоосжилт нь байгаль орчинд сөрөг үр дагавар гаргаж байна.</p> <p>Дулаан хангамж: Цогтцэций сумын халаалтын зуух нь 1970 онд ашиглалтанд орж 2006 онд шинэчлэлт хийгдсэн. Одоо ашиглаж байгаа зуухны ашигт үйлийн коэффициент /АҮК/ 75%-тай. 2 тогоо, дулаацуулгын 2 насостой. Галын сэнсний 1 насостой. Халаалтын зуух нь хэрэгцээний халуун ус бэлтгэдэггүй. 2004 оноос халуун усны зуухыг тавьж хэрэгцээний халуун усыг бэлтгэж халуун усны газарт өгч байна.</p> <p>Усан хангамж, ариутгах татуурга: 1999 онд усны эх үүсвэрийн судалгаа хийгдэж шинээр 2 худаг гарган ашиглалтанд авсан. Зөөврийн усан хангамжтай, бохир усны системгүй.</p> <p>Цахилгаан хангамж: 2ш генератортой 1 дизель станцтай. Энэ дизель станцаас сумын төвийн хэрэглэгчдийг цахилгаанаар хангадаг. Дизель станц нь 1970-аад онд ашиглалтанд орсон.</p> <p>Холбоо, дохиолол: 1981 онд зүүн 4 сумыг хамарсан нягтруулгын станц суурилуулан агаарын баганат шугамыг байгуулснаар Даланзадгад, Баян-Овоо, Ханбогд, Манлай сум, Таван толгойн нүүрсний уурхай зэргийн шугамыг хариуцан дундын станц ажилладаг.</p>

4	Ерөнхий төлөвлөгөө боловсруулахад ашиглах үндсэн материал	<p><u>Монгол Улсын хуулиуд:</u></p> <ul style="list-style-type: none"> - Хот, тосгоны эрх зүйн байдлын тухай хууль; - Хот байгуулалтын тухай хууль; - Барилгын тухай хууль; - Газрын тухай хууль; - Усны тухай хууль; - Ашигт малтмалын тухай хууль; - Бусад хуулиуд; <p><u>Төсөл, хөтөлбөрүүд:</u></p> <ul style="list-style-type: none"> - Монгол Улсын Мянганы хөгжлийн зорилгод суурилсан Үндэсний хөгжлийн цогц бодлого; - Монгол Улсын Засгийн газрын 2008-2012 оны үйл ажиллагааны хөтөлбөр; - Монгол Улсын бүсчилсэн хөгжлийн үзэл баримтлал; - Монгол Улсын бүсүүдийн хөгжлийн дунд хугацааны стратеги; - Төвийн бүсийн хөгжлийн хөтөлбөр; - “Байгалийн баялаг-сайн засаглал хөгжсөн Өмнөговь аймаг” аймгийн хөгжлийн хөтөлбөр (2010-2020 он); - Өмнөговь аймгийн Засаг даргын 2008-2012 оны үйл ажиллагааны хөтөлбөр; - Аймгийн эдийн засаг, нийгмийг 2011 онд хөгжүүлэх үндсэн чиглэл; - Өмнөговь аймгийн газар зохион байгуулалтын ерөнхий төлөвлөгөө; - Өмнөговь аймгийн Цогтцэций сумын газар зохион байгуулалтын төлөвлөгөө; - Өмнөговь аймгийн Цогтцэций сумын төвийн ерөнхий төлөвлөгөө (2006 он); - Тухайн бүс нутаг болон аймагт хэрэгжиж буй бусад төсөл, хөтөлбөрүүд; - Салбаруудын хэмжээнд хэрэгжиж буй бусад төсөл, хөтөлбөрүүд; <p><u>Норм, нормативууд:</u></p> <ul style="list-style-type: none"> - Хот, тосгоны төлөвлөлт, барилгажилт (БНБД 30-01-04); - Хот, суурины хөгжлийн ерөнхий төлөвлөгөө боловсруулах аргачилсан заавар(УББ 11-202-00); - Хот, суурины дэвсгэр газарт хот байгуулалтын иж бүрэн үнэлгээ өгөх аргачилсан заавар (УББ 30-201-09); - Барилга байгууламжийн зураг төсөл боловсруулах, зөвшилцөх, магадлал хийх дүрэм; - Бусад холбогдох норм, дүрэм, заавар;
5	Ерөнхий төлөвлөгөөнд тусгагдах ажлын бүрэлдэхүүн	<p>1. Хот төлөвлөлтийн суурь судалгаа (Газар нутаг, хүн ам, эдийн засаг, нийгэм, соёл, нийгмийн болон инженерийн дэд бүтцийн хангамж, байгаль орчин, газар ашиглалтын судалгаа болон бусад судалгаа)</p> <ul style="list-style-type: none"> - Газрын зураг М1:2000 - Инженер-геологийн судалгаа - Усны эх үүсвэр, нөөцийн судалгаа - Байгаль орчны үнэлгээ - Хот байгуулалтын иж бүрэн үнэлгээ - Инженерийн шугам сүлжээний эх үүсвэрийн судалгаа - Нийгэм-эдийн засгийн судалгаа - Өмнөх ерөнхий төлөвлөгөөний хэрэгжилтэнд үнэлэлт, дүгнэлт өгөх;

		<p>2. Ерөнхий төлөвлөгөө</p> <ul style="list-style-type: none"> - Байршлын схем М1:5000 - Одоогийн байдал М1:2000 - Хот байгуулалтын иж бүрэн үнэлгээ М1:2000 - Бүсчлэл М1:2000 - Зам тээврийн сүлжээ М1:2000 - Төвийн хэсгийн хэсэгчилсэн ерөнхий төлөвлөгөө М1:1000 - Инженерийн бэлтгэл арга хэмжээ, өндөржилт, улаан шугам М1:2000 - Дулаан хангамж М1:2000 - Усан хангамж, ариутгах татуурга М1:2000 - Цахилгаан хангамж М1:2000 - Холбоожуулалт М1:2000 - Ногоон байгууламж, цэцэрлэгжүүлэлт М1:2000 - Төвийн хэсгийн панорам М1:2000 - Макет М1:2000 - Тайлбар бичиг <p>Тайлбар бичиг, холбогдох зургийг хэвлэмэл байдлаар 4 хувь болон CD-нд 3 хувь бичиж, нэг хувийг ЗТБХБЯ-ны архивт хүлээлгэж өгөх</p>
6	Инженерийн байгууламж (эх үүсвэр, шугам сүлжээ)	<ul style="list-style-type: none"> - Дулаан хангамж, усан хангамж, ариутгах татуурга, цахилгаан, холбооны эх үүсвэр, инженерийн хангамжийн одоогийн байдалд үнэлэлт, дүгнэлт өгч цаашдын хөгжлийн төлөв, хэрэгцээтэй уялдуулан тооцож үндсэн шийдлийг тодорхойлох, хэрэгжүүлэх ээлж дарааллыг тогтоох; - Одоогийн инженерийн шугам сүлжээний алдагдлыг багасгахаар төлөвлөлтөнд тусгах; - Инженерийн хангамжийг техникийн оновчтой шийдлийн дагуу эдийн засгийн хувьд үр ашигтай, орчин үеийн дэвшилтэт, байгаль орчинд ээлтэй технологитой байхаар төлөвлөх;
7	Үндсэн бүсийн бүрэлдэхүүн	Хот байгуулалтын тухай хуулийн 13 дугаар зүйлд заасан бүсчлэлийг хот байгуулалтын норм ба дүрэм, журмын дагуу төлөвлөх.
8	Орон сууцны фондын бүтэц	<ul style="list-style-type: none"> - Инженерийн бүрэн хангамжтай нийтийн орон сууц, үйлчилгээний цогцолбор бүхий шинэ хороолол төлөвлөх; - Гэр хорооллын байршил, газар зохион байгуулалтыг боловсронгуй болгох, гэр хороололд бүх төрлийн үйлчилгээг ойртуулах, ариун цэвэр, эрүүл ахуйн нөхцлийг сайжруулах асуудлын талаар санал боловсруулж, төлөвлөлтөнд тусгах;
9	Төлөвлөлт хийх газрын хэмжээ	Төлөвлөлт хийх газрын нийт хэмжээ 3047,4 га.
10	Төлөвлөлтөөр шийдвэрлэх үндсэн асуудал	<ul style="list-style-type: none"> - Экологи - хот байгуулалтын иж бүрэн үнэлгээ өгсний үндсэн дээр хүн амын нийгмийн эрэлт хэрэгцээнд нийцсэн архитектур, барилгажилт, тохижилт бүхий орон зайн зохистой бүтэц, эрүүл, аюулгүй орчныг бүрдүүлэх; - Нутаг дэвсгэрийн зонхилох ашиглалтын зориулалтыг тогтоож ашиглалтын үүрэг, зориулалтаар бүсчлэх; - Газрын гадарга, инженер-геологийн нөхцлөөс хамааруулан инженерийн бэлтгэл арга хэмжээг иж бүрнээр төлөвлөх; - Хот байгуулалтанд тохиромжгүй газарт цэцэрлэгт хүрээлэн, биеийн тамирын талбай зэрэг барилгажилт багатай бүс төлөвлөх;

		<ul style="list-style-type: none"> - Зам, тээврийн сүлжээг бусад хот, сум, суурин газруудтай холбогдох зам, тээврийн сүлжээтэй уялдуулан төлөвлөх; - Гэр хорооллын өмчлөгдсөн газрыг эдийн засгийн эргэлтэнд оруулах, барилгажуулах арга замыг тодорхойлох; - Ерөнхий төлөвлөгөөг хэрэгжүүлэх арга хэмжээний төлөвлөгөөг боловсруулах; - Борооны ус, саарал усыг дахин ашиглах шинэ техник, технологийг төлөвлөлтөнд тусгах; - Сумын төвийн нутаг дэвсгэрийн бүсчлэлийг газар зохион байгуулалтын төлөвлөгөөтэй уялдуулан нарийвчлан тогтоох; - Ногоон байгууламж, амралт зугаалга, нөөц талбайг норм, дүрмийн дагуу төлөвлөх; - Нийгмийн дэд бүтцийг хүн амын өсөлттэй уялдуулан төлөвлөх; - Байгаль-экологийн асуудлууд болох агаар, ус, хөрсний бохирдлыг бууруулах, ойжуулалт, цэцэрлэгжүүлэлтийн асуудлыг цогцоор шийдэх; - Төлөвлөлтийн шийдлийг үе шатаар хэрэгжүүлэх арга хэмжээг тодорхойлон, хөрөнгө оруулалтын тооцоог гаргаж, хөрөнгийн эх үүсвэрийг шийдвэрлэх талаар санал боловсруулах;
11	Боловсруулах байгууллага	Хот байгуулалтын баримт бичиг боловсруулах тусгай зөвшөөрөлтэй аж ахуйн нэгж байгууллагыг тендер зарлан шалгаруулах замаар сонгоно.
12	Ерөнхий төлөвлөгөө боловсруулах хугацаа	2011 оны ... дугаар сарын ...-нээс 2011 оны ... дугаар сарын ...-ны өдөр хүртэл. Тендерийн баримт бичигт заасан хугацаа, гэрээгээр тохирно.
13	Санхүүжилт	Улсын төсвөөс санхүүжүүлнэ. Зураг төсвийн нийт үнэ ... сая төгрөг.
14	Онцгой нөхцөл	<ul style="list-style-type: none"> - Уул уурхайн хөгжилтэй уялдуулан сумын хөгжлийн чиг хандлага, стратегийг тодорхойлох; - Сумын хөгжлийн цаашдын тэргүүлэх чиглэлүүдийг тодорхойлох; - Тухайн сумын нутаг дэвсгэрт үйл ажиллагаа явуулж буй томоохон уул уурхайн компаниудын улс, бүс нутаг, аймаг, сумын одоогийн болон цаашдын хөгжилд үзүүлэх нийгэм, эдийн засгийн нөлөөлөл, хүчин зүйлүүдийг тооцон төлөвлөлтөнд тусгах; - Ундны усны нөөцтэй уялдуулан хүн амын багтаамжийг тооцох; - Сумын төв болон уул уурхайн компаниудын хотхоныг инженерийн хангамж (ус, дулаан хангамж, ариутгах татуурга, цахилгаан, холбоо)-ийг нэг эх үүсвэрээс хангах боломжит хувилбарыг боловсруулах; - Уул уурхайн компаниудтай зөвшилцсөний үндсэн дээр ажилчдын орон сууцны хороолол, хотхон, нийгмийн дэд бүтцийн барилга байгууламжуудыг сумын төвийн нутаг дэвсгэрт байршуулахаар техник-эдийн засгийн үндэслэлийг тооцон төлөвлөлтөд тусгах; - Тухайн бүс, орон нутагт олон улсын зээл, тусламжийн хөрөнгөөр хийгдэж буй төсөл, хөтөлбөрүүд, уул уурхайн компани, гадаад, дотоодын аж ахуйн нэгжийн хувийн хөрөнгө оруулалтаар хийгдэж буй бүтээн байгуулалтын ажлууд (барилга байгууламж, авто зам, төмөр зам, эрчим хүч, ус, дулаан хангамж г.м)-ыг нэгтгэн төлөвлөлтөд тусгах, цаашид хэрэгжүүлэх төсөл,

		<p>хөтөлбөрүүдийг тодорхойлох;</p> <ul style="list-style-type: none"> - Төлөвлөлтийн шийдэл, нутаг дэвсгэрийн бүсчлэл, газар зохион байгуулалт, газар дахин төлөвлөлттэй холбогдолтой асуудлыг аймгийн Газрын харилцаа, барилга, хот байгуулалтын газартай, хотын нийгэм, эдийн засгийн хөгжил, дэд бүтэц, байгаль орчин, хөрөнгө оруулалтын асуудлыг аймгийн Засаг даргын Тамгын газартай зөвшилцөх; - Төлөвлөлтийн шийдлийг эскизийн шатанд ЗТБХБЯ,ГХБГЗЗГ болон орон нутгийн удирдлагуудтай зөвшилцөх, аймгийн ерөнхий архитекторыг зөвлөх багийн бүрэлдэхүүнд оролцуулах; - Хот байгуулалтын тухай хуулийн 17 дугаар зүйлд заасны дагуу ерөнхий төлөвлөгөө боловсруулах үйл ажиллагаанд иргэдийн саналыг авч, төлөвлөлтөнд тусгах; - Ерөнхий төлөвлөгөөг мөрдөх, хэрэгжүүлэх талаар орон нутгийн удирдлага, холбогдох мэргэжилтнүүдэд сургалт зохион байгуулах;
--	--	---

ХЯНАСАН:

ЗАМ, ТЭЭВЭР, БАРИЛГА, ХОТ БАЙГУУЛАЛТЫН ЯАМНЫ ХОТ БАЙГУУЛАЛТ, ГАЗРЫН ХАРИЛЦААНЫ БОДЛОГЫН ГАЗРЫН ДАРГА

С. ОЧИРБАТ

ГАЗРЫН ХАРИЛЦАА, БАРИЛГА, ГЕОДЕЗИ, ЗУРАГ ЗҮЙН ГАЗРЫН ХОТ БАЙГУУЛАЛТ, ТӨЛӨВЛӨЛТИЙН ХЭЛТСИЙН ДАРГА

Ц.БАЯРБАТ

ӨМНӨГОВЬ АЙМГИЙН ГАЗРЫН ХАРИЛЦАА,БАРИЛГА,ХОТ БАЙГУУЛАЛТЫН ГАЗРЫН ДАРГА

Ч.МӨНХЖАРГАЛ

ӨМНӨГОВЬ АЙМГИЙН ГАЗРЫН ХАРИЛЦАА,БАРИЛГА,ХОТ БАЙГУУЛАЛТЫН ГАЗРЫН АРХИТЕКТОР

Ц. ОДХҮҮ

БОЛОВСРУУЛСАН:

ЗАМ, ТЭЭВЭР, БАРИЛГА, ХОТ БАЙГУУЛАЛТЫН ЯАМНЫ ХОТ БАЙГУУЛАЛТ, ГАЗРЫН ХАРИЛЦААНЫ БОДЛОГЫН ГАЗРЫН МЭРГЭЖИЛТЭН

Б. САРНАЙ

ГАЗРЫН ХАРИЛЦАА, БАРИЛГА, ГЕОДЕЗИ, ЗУРАГ ЗҮЙН ГАЗРЫН МЭРГЭЖИЛТЭН

П.ЭНХЭЭ

3. ОРОН НУТГИЙН УДИРДЛАГЫН САНАЛ, АЛБАН БИЧИГ

Цогтцэций сумын төвийн ерөнхий төлөвлөгөөг боловсруулах ажлын судалгааны явцад хот төлөвлөлтийн зарчмын дагуу төлөвлөлтийг бодит, үр дүнтэй байлгахад орон нутгийн удирдлага, мэргэжлийн болон бизнесийн байгууллагууд, хотын ард иргэдийн саналыг тусгах, иргэдийн оролцоог нэмэгдүүлэх үүднээс тус хотод ерөнхий төлөвлөгөөний ажлын талаарх хэд хэдэн уулзалт, ярилцлагуудыг зохион байгуулсан болно.

Ингэхдээ хөгжлийн бодлого хариуцсан ажилтнуудтай 3 удаа, орон нутаг, уурхайн удирдлагатай 8 удаа тус тус уулзалт ярилцлага хийсэн.

№	Тусгах саналууд	Тусгасан байдал	Санал гаргасан огноо
1	Газрын өндөржилтийг нарийн тусгаж өгөх геодезийн нарийвчилсан зураглал хийх	Байрзүйн зураглалын хамт төлөвлөлтийг гүйцэтгэсэн.	2013.01.15
2	Үерийн ус зайлуулах далан шуудууны байршил төлөвлөх	Үерийн ус зайлуулах далан шуудууны байршлыг инженерийн бэлтгэл арга хэмжээнд тусгаж өгчсөн	2013.01.15
3	Төмөр замын байршлыг сумын төвийн урд хэсгээр төлөвлөх	Аймаг сумаас өгсөн одоогийн байдлын зургийн дагуу мөн улсын бодлогын дагуу төлөвлөлтийг хийсэн	2013.01.15
4	Цэвэр бохир усны схем, цэвэрлэх байгууламжтай төлөвлөлтийг уядуулах	Инженерийн шугам сүлжээг зохих норм дүрмийн дагуу инженерийн компани төлөвлөлт хийсэн	2013.01.15
5	Төлөвлөлж буй хорооллын эргэлтийн цэгүүдийг газарт тэмдэглэж хатуу цэг суулгах	Зураглалыг координатын системтэй хийж байгаа	2013.01.15
6	Үер урсдаг газраар орон сууцны хорооллын бүс төлөвлөгдсөн байгааг анхаарч асуудлыг шийдвэрлэх	Байрзүйн зураглал, байгаль орчны үнэлгээний үндсэн дээр үерийн ус урсдаг газраар айлуудыг төвлөрүүлэхгүйгээр төлөвлөсөн	2013.01.15
7	Цахилгаан дамжуулах агаарын шугамын байршлыг зураг дээр тусгаж төлөвлөлт оруулах	Инженерийн шугам сүлжээг зохих норм дүрмийн дагуу инженерийн компани төлөвлөлт хийсэн	2013.01.15
8	Орон сууц, гэр хороололлын хоёрын байршлыг тусгаарлаж өгөх	Орон сууц нь гэр хороололоос тусдаа байхаар төлөвлөлтөнд тусгаж төлөвлөсөн.	2013.01.15
9	Гэр хорооллын байршлыг сумын төвөөс баруун тийш төлөвлөх	Хотын иргэдээс санал авсны үндсэн дээр хотыг баруун тийш тэлэхээр төлөвлөлж байна.	2013.01.15
10	Сумын төвөөс Даланзадгад руу явж буй зам дагуу 0,07 га газар төлөвлөхгүй үйлчилгээтэй орон сууц төлөвлөж өгөх	Зам дагуу үйлчилгээтэй орон сууцыг ихээр төлөвлөж өгсөн.	2013.01.15

11	Зам дагуух эгнээг үйлчилгээтэй орон сууц, 2-р эгнээг 0,02 га бүхий хашаатай хувийн сууц, 3,4 эгнээг 0,07 га бүхий гэр хороолол байхаар төлөвлөх	Төлөвлөлтийн онцлогийн дагуу орон сууц, 0,02 га-тай хувийн орон сууц, 0,07 га-тай хувийн орон сууц гэсэн шатлалаар төлөвлөсөн	2013.01.15
12	Орон сууцны хорооллын дэд бүтцийн асуудлыг хэрхэн шийдвэрлэх, цэвэр бохир усны төлөвлөлт, дулаан хангамжийн асуудлыг хэрхэн шийдвэрлэх тухай	Инженерийн шугам сүлжээг зохих норм дүрмийн дагуу төлөвлөж шаардлагатай асуудлыг шийдвэрлэж эдийн засгийн үр ашигтай байхаар төлөвлөлт хийсэн	2013.01.15
13	Төлөвлөлж буй орон сууцны хороололд хэдэн га талбайд хэдэн орон сууц баригдаж хэдэн орон сууцаар хангагдах боломжтой талаар	Тооцоолол судалгааны үндсэн дээр төлөвлөлтийг хийсэн. Орон сууцны төлөвлөлт, талбайн балансын тооцоог тайлбар бичигт тусгасан байгаа.	2013.01.15
14	Төлөвлөж буй гэр хороололд хэдэн өрхөд газар өмчлүүлэх боломжтой эсэх, дэд бүтцийн асуудлыг хэрхэн шийдвэрлэх тухай	Шаардлагатай тооцоо судалгааг хийсний үндсэн дээр инженерийн шугам сүлжээг зохих норм дүрмийн дагуу инженерийн компани төлөвлөсөн	2013.01.15
15	Хайрханы хажуугаар орж ирэх гэж байсан төмөр замыг сумын баруун талд болгож өөрчлөхөөр болсон. Үүнийг төлөвлөлтөнд тусгах	"Монголын төмөр зам" ТӨХК-ийн холбогдох хүмүүстэй уулзаж уг асуудлыг төлөвлөлтөнд тусгасан.	2013.05.29
16	Сургуулийн ард талын хэсгийг хувийн хаусны газар болгон өгөхөөр болсон.	Энэ асуудлыг судалж үзээд төлөвлөлтөнд тусгаж өгсөн.	2013.05.30
17	Төмөр замтай уялдуулах	"МТЗ" ТӨХК-тай уулзалт хийж замын трассыг аван төлөвлөлтөнд тусгасан	2013.09.26
18	Хөгжлийн хөтөлбөртэй уялдуудах	Хөгжлийн хөтөлбөртэй уялдуулсан	2013.09.26
19	Усан хангамжийн асуудлыг шийдвэрлэх	Инженерийн шугам сүлжээг зохих норм дүрмийн дагуу төлөвлөж шаардлагатай асуудлыг шийдвэрлэж эдийн засгийн үр ашигтай байхаар төлөвлөлт хийсэн	2013.09.26
20	Үерийн хамгаалалтын асуудлыг шийдэх	Үерийн хамгаалалтын барилга байгууламжийн төлөвлөлтийн талаар тайлбар бичгийн II ба IV ботиос үзнэ үү.	2013.09.26
21	Иргэнд өмчлүүлэх нөөц талбайг нэмэгдүүлж төлөвлөх /Одоогийн байдлаар 2500 гаруй иргэний өргөдөл хүлээгдэж байна/	Газрын эрэлт хэрэгцээ нэмэгдэж болзошгүйг тооцон төлөвлөлтөөс цааших хугацаанд ашиглах нөөц талбайг эдийн засгийн хувьд үр ашигтай байхаар хэмжээнд нэмэгдүүлэн төлөвлөж өгсөн.	2014.01.08
22	Тавантолгой-Сайншанд чиглэлийн төмөр замын трасстай уялдуулж төлөвлөх	"МТЗ" ТӨХК-тай уулзалт хийж замын трассыг аван төлөвлөлтөнд тусгасан	2014.01.08

23	Шинээр дулааны эх үүсвэрийн байршлыг төлөвлөх	Сумын дулаан хангамжийн системийг төлөвлөхдөө хамгийн боломжтой, эдийн засаг, байгаль орчны хувьд хамгийн оновчтой хувилбарыг сонгон авч төлөвлөсөн.	2014.01.08
24	Орон нутгийн өмчит "Таван толгой" ХК, "Эрдэнэс-Таван толгой" ХХК, "Энержи Ресурс" зэрэг компаниудын саналыг авч уул уурхайн салбарын хэтийн төлөвтэй нягт уялдуулан төлөвлөх	Тус компаниудын холбогдох хүмүүстэй уулзан саналыг амаар болон албан бичгээр авч уялдуулан төлөвлөсөн. Албан бичгүүдийг тайлбар бичигт хавсаргасан байгаа.	2014.01.08
25	Усны асуудлыг цаашид яаж шийдэх тухай тодорхой арга зүй, технологийн шийдлийг төлөвлөлтөнд тусгах	Усан хангамжийн хувьд хамгийн боломжтой хувилбарыг сонгон төлөвлөсөн бөгөөд үүний тайлбарыг талбайр бичгийн II ба IV ботид тусгасан	2014.01.08
26	Сумын хөгжлийн төлөвлөгөөний баруун хэсэг, Даланзадгад явсан замаас хойш хөндийгөө дагаад алсдаа сумын хойд хэсэгтэй хийлэх хэсэгт Таван толгойн уурхайн тосгоныг нүүлгэн шилжүүлэх	Цагаан-Овоо багийн иргэдтэй 2013.05.29-ний өдөр уулзаж зөвшилцсөний дагуу сумаас баруун тийш, Даланзадгад явсан зам дагуу суурьшихаар төлөвлөсөн	2014.01.08

Хурлын протокол

2013-05-29

Хурал ЗДТГ-ын хурлын танхимд 11:00 цагт эхэлж 12:00 цагт дуусав.

Хэлэлцэх асуудал:

1. АХБанкны санхүүжилттай “Цогтцэций сумын хөгжлийн ерөнхий төлөвлөгөө”-г танилцуулах
2. ИТХ-ын тэргүүлэгчид болон сумын иргэдийн санал бодлыг сонсох
Хуралд оролцсон: Засаг дарга Н.Амгалан, Засаг даргийн орлогч Х.Гэрэлмаа
“Мон-Инжэкон” ХХК-ийн төлөөлөгчид, “Мон-Энержи Консалт” ХХК-ийн төлөөлөгчид, ИТХ-ын тэргүүлэгчид болон иргэдийн төлөөлөл.

1. АХБ нь Ази-Номхон далайн бүс нутагт өөрийн гишүүн хөгжиж буй орнуудынхаа нийгэм эдийн засгийн хөгжлийг дэмжин туслах үйл ажиллагаа явуулдаг санхүүгийн байгууллага юм. Цогтцэций сумын ерөнхий төлөвлөгөөг хийж байгаа бөгөөд бэлтгэл ажил ерөнхийдөө дуусаад танилцуулж байна.

“Мон-Инжэкон” ХХК-ийн төлөөлөгчид: Танай суманд ирсэндээ таатай байна. Манай багт төлөвлөлт, инженерийн шугам сүлжээг хариуцсан хоёр монгол компани ажиллаж байгаа. Бид 8 сараас ажлаа эхэлсэн. Танай сумын иргэдтэй 10 сард уулзсан. Маш олон асуулт тавьж байсан. Өнөөдөр хариултыг авчирч байна. Хамгийн гол нь ерөнхий төлөвлөгөөний танилцуулгыг хийнэ. 2025 он хүртэл танай сум хэрхэн хөгжихийг харуулна. Та бүхэн саналаа хэлж, өөрчлөх шаардлагатай бол өөрчлөлтийг тусгаж болно. Гол нь та бүхнээс саналыг тань авмаар байна. Ямар байлгамаар байна, юуг өөрчилмөөр байна гэдгээ хэлээрэй.

“Мон-Энержи Консалт” ХХК-ийн төлөөлөгчид: Ус хангамжийн схемээ орон нутаг өөрөө хайгуул хийн олж шийдэх хэрэгтэй. Хойшоо 20 болон 40 км-т усны эх үүсвэр байж магадгүйг манай гедрогелогич олж тогтоосон. Цэвэрлэх байгууламж 2-г барих төлөвлөгөөтэй байгаа, ДЦС-ын хувьд зуух барих уу, “Энержи Ресурс” ХХК-ийн 60 МВт-аар барих зөвшөөрөл авсан одоо 18 МВт-ын хүчин чадалтай станцаас авах уу гэсэн 2 эх үүсвэрийг нээлттэй орхиж байна. Хэрвээ “Энержи Ресурс” ХХК станцаа өргөтгөхөөр бол дулаан, цахилгааныг хамтад нь шийдэх нь зүйтэй. Танай сум урд талаасаа уул уурхайн тоос их босдог. Үүнийг шийдэхийн тулд баруун талын үерийн усны замыг ногоон байгууламж болгон мод, зүлэг их тарих хэрэгтэй.

ИТХ-ын тэргүүлэгч С.Соёлбадрах: Сумын төвийн салхин дээр нефтийн 2 том агуулах байна. Үүнийг яах вэ? “Энержи Ресурс” ХХК одоо 12 худаг ашиглаж байна. Дээрээс нь 40 км-ээс 8 худгийн ус татан нэмж ашиглах гээд бэлтгэж байна. Худгууд нь хоорондоо ойрхон зайтай, нийт 20 худагаас хоногт 100 гаруй мян.тн ус татан 2 жил ашиглаж байна. Усны түвшин доошилсоор байна. Цаашдаа усны асуудлыг яаж шийдвэрлэх гэж байна вэ? Усны тэжээл нь баруун талаасаа байна. Цаашдаа усны хомсдол гарч болзошгүй “Энержи

Ресурс” ХХК-ийн холболтыг шалгах хэрэгтэй. Усны тайлангаа худлаа гаргаж байна. Үүнийг шалгах хэрэгтэй

“Мон-Энержи Консалт” ХХК-ийн төлөөлөгчид: Бид та бүхэнд даралтгүй системийг санал болгож байна. Орон нутаг уул уурхайгаасаа тусдаа усны эх үүсвэр олж нээх хэрэгтэй. Гэр хорооллын айлуудад усыг ойр ойрхон байхаар зөөврийн худгууд төлөвлөх хэрэгтэй.

С.Соёлбадрах: Хойд Наймтын хөндийн усыг “Энержи Ресурс”-т ашиглуулахгүй, хотыг тэжээх ус болгох хэрэгтэй. Газрын доорх ус бол нөхөн сэргээгддэггүй.

“Мон-Инжэкон” ХХК-ийн төлөөлөгчид: Усыг хаанаас авах вэ? гэдэг бол маш их судалгаа, цаг хугацаа шаардана. Үүнийг бүгдээрээ ярилцах хэрэгтэй. Бид эхний ээлжинд хотыг төлөвлөх, тэлэх, хаана газар олгох, хаана инженерийн шугам, сүлжээ тавих вэ? гэдгийг л төлөвлөж байгаа. Усаа хаанаас авах вэ гэдгээ та бүхэн өөрсдөө шийдэх хэрэгтэй .

Засаг даргын орлогч Х.Гэрэлмаа: Одоо манай сум 5180 хүн амтай байна. Та бүхний төлөвлөгөөгөөр бол 40,000 оршин суугчидтай хот төлөвлөсөн байна энэ хүмүүс төлөвлөсөн талбай дээрээ багтаж байна уу.

“Мон-Инжэкон” ХХК-ийн төлөөлөгчид: 38,000 оршин суугчийг орон сууц, гэр хороолол, амины орон сууц гэсэн байдлаар төлөвлөсөн бөгөөд гол замаа дагаад илүү нягтарч зам дагаж хөгжинө гэсэн төлөвлөгөөтэй байгаа.

Иргэд: Манай сум баруун болон хойшоо газар олголт болон инженерийн шугам сүлжээнд холбогдох юм байна. Гэтэл газраа өмчилсөн иргэдийн хувьд сумын зүүн талаар байгаа Цагаан-Овоо, Шинэ хотхон, Зүүн суугийн оршин суугчид инженерийн шугам сүлжээнд яаж холбогдох вэ?

“Мон-Энержи Консалт” ХХК-ийн төлөөлөгчид: Олгогдсон байгаа газруудад болон төлөвлөгөөнд ороогүй байгаа айлуудын хувьд инженерийн шугам сүлжээ очихгүй ба харин зөөврийн худаг байна.

Засаг дарга Н.Амгалан: Бид ерөнхий төлөвлөгөөтэй танилцлаа. Энэ төсөл бол маш их хүн хүч, цаг хугацаа, хөрөнгө мөнгө зарцуулан хийсэн төсөл учраас бид бүхэн уг төсөлтэй танилцаад тодорхой хэд хэдэн зүйлсийг л өөрчлөх гэж байгаа. Жишээ нь, Хайрханы хажуугаар орж ирэх гэж байсан төмөр замыг сумын баруун талд болгон өөрчлөхөөр болсон. Мөн сургуулийн ард талын хэсгийг хувийн хаусны газар болгон өгөхөөр болсон.

ИТХ-ын тэргүүлэгч Эрдэнэбаатар: “Таван толгой” дээр байгаа иргэдийг нүүлгэн суурьшуулах ажлыг хэзээнээс эхлэх вэ? Мэдээж маргааш нүүхгүй юм чинь Таван толгой дээр барихаар төлөвлөгдөж буй сургууль, цэцэрлэгийг барина биздээ?

Засаг дарга Н.Амгалан: “Таван толгой” ХК-н удирдлагуудтай уулзаж санал бодлыг асууна. Ямар нэгэн шийдвэрт хүрэх байх. Хэрвээ нүүхээр бол Таван толгойн иргэдийг буулгах газрыг бэлэн байлгах тал дээр анхаарч ажиллана.

Шийдвэрлэсэн нь: Хэлэлцүүлэгт оролцсон иргэдийн саналыг ажлын хэсэг хүлээн авч боломжтой зүйлсийг ЕТнд тусган өөрчлөлт оруулахаар болов.

Протокол хөтөлсөн: /В. Хүүхэндүү/

Хянасан: /Ц. Мөнхдэлгэр/

Ярилцлагаас...

- 2009 онд гарсан Цогтцэцийн ЕТ нь 900 гаруй хүнтэй байхаар хийгдсэн. Одоо 10 мянга хол давсан. Ажилчдын камп сумаас 1 км зайтай. Одоо “Цэций” гэдэг орон сууцны хороолол баригдаж байгаа.
- Сумын баруун урд хэсэгт 380 айлын гэр хорооллын газар төлөвлөгдөөд байгаа. Ихэнх нь гэр хороолол. Сургууль, цэцэрлэгийн барилга одоо хийгдэж байгаа. 640 хүүхдийн багтаамжтай. Гэхдээ аймагтай хуваалцах болсон.
- Төлөвлөлтөөр тус бүр нь 48 айлын 12 сууц тавигдахаар болсон. 2 нь баригдаж дуусаад ашиглалтанд орсон. Одоо 4 сууц ашиглалтанд орох гээд бэлэн болсон байна.
- Цэвэрлэх байгууламжийн угсралтын ажил энэ жилээс эхэлсэн. Энэ нь 1200 м³-ын багтаамжтай байгууламж. Сумын баруун урд баригдаж байгаа.
- Сумаас хойш Таван Толгойн нисэх буудал байгаа. Ухаа Худгийн сайт нь сумаас 4,7км зайтай баруун урагш бий. Нисэх буудлын аэродром дээр терминал баригдчихаад байгаа.
- Хойно талд Намдайн хөндий гэх газар худгууд бий. Тэр газраас усаа татаж, эх үүсвэрээ болгож байгаа. Шугам хоолойгоор усаа татаж цэвэрлэх байгууламжаар оруулаад суманд тарааж байгаа. Нэмж усны эх үүсвэр, худгийн хайгуул хийж байгаа.
- Одоогийн ажлууд Нийслэлийн Зураг Төслийн Хүрээлэнгийн гаргасан ЕТ дээр үндэслээд яваад байгаа. (Ус, эрчим хүчний тооцоо гэх зэрэг) Хүрээлэнгийн ЕТ бол усны шугам сүлжээгүй, гүний худгаас усаа хангах шийдэлтэйгээр хийгдсэн.
- 2030 он хүртэл хийгдэх төлөвлөгөөнд усны хайгуул хийгдэх шаардлагатай байна. Аймгийн захиргаанаас ганц сумын усны хэрэгцээнд зориулж тусдаа эх үүсвэр олж ашиглах боломжгүй гэж үзэж байгаа.
- 6 орон сууцны барилга байгаа. “Цэций орон сууцны хороолол”. 21 га газарт. Ерөнхий төлөвлөгөө хийгээд батлуулчихсан. Эхний гурван жилийн төлөвлөгөөг гаргасан байгаа. Төлөвлөснөөр 1 орон сууцанд 48 айл байна. Хэсэгчилсэн ЕТ хийхдээ 3000 байна гэж тооцоолсон.
- Энержи Ресурс бол хувийн компани, уурхайн ажилчдын байр, усан хангамж, цахилгаан хангамж зэргийг бүгдийг өөрөөсөө хийж байгаа.
- Уурхайн хувьд 3 модуль барилга баригдахын 2 нь дуусчихаад ашиглалтад орсон. Баяжуулах үйлдвэр нь уурхай дээрээ байгаа. Худаг нийтдээ 12 байгаа.
- 32 ортой амбулатори эмнэлгийн зураг хийгдсэн ч хөрөнгийн баталгаа, эх үүсвэр батлагдаагүй учраас баригдаагүй. Тийм учраас тэр эмнэлгийн барилгыг ЕТ-дөө тусгаж явах хэрэгтэй байна.

ӨМНӨГОВЬ АЙМАГ
ЦОГТЦЭЦИЙ СУМЫН ЗАСАГ ДАРГА

213016 Өгөөмөр, Цогтцэций сум
Утас: 7050-6532

2013.01.15 № 13
танай _____ -ны № _____ -т

"MONENGECON"ХХК-НЫ
ЕРӨНХИЙ ЗАХИРАЛ П.АРИУНАА
ТАНАА

Санал хүргүүлэх тухай

Өмнөговь аймгийн Цогтцэций сумын Ерөнхий төлөвлөгөөнд дараах санал зөвлөмжийг хүргүүлэв.

1. Газрын өндөржилтийг нарийн тусгаж өгөх геодезийн нарийвчилсан зураглал хийх
2. Үерийн ус зайлуулах далан шуудууны байршил төлөвлөх
3. Төмөр замын байршилыг сумын төвийн урд хэсгээр төлөвлөх
4. Цэвэр бохир усны схем, цэвэрлэх байгууламжтай төлөвлөлтийг уялдуулах
5. Төлөвлөж буй хорооллын эргэлтийн цэгүүдийг газарт тэмдэглэж хатуу цэг суулгах
6. Үер урсдаг газраар орон сууцны хорооллын бүс төлөвлөгдсөн байгааг анхаарч асуудлыг шийдвэрлэх
7. Цахилгаан дамжуулах агаарын шугамын байршилыг зураг дээр тусгаж төлөвлөлтөд оруулах
8. Орон сууц, гэр хороолол хоёрын байршилыг нь тусгаарлаж өгөх
9. Гэр хорооллын баршилыг сумын төвөөс баруун тийш төлөвлөх
10. Сумын төвөөс Даланзадгадруу явж буй зам дагуу 0,07га газар төлөвлөхгүй үйлчилгээтэй орон сууц төлөвлөж өгөх

- 11.Зам дагуух эгнээг үйлчилгээтэй орон сууц, 2-р эгнээг 0,02 га бүхий хашаатай хувийн сууц, 3,4-р эгнээг 0,07 га бүхий гэр хороолол
- 12.Орон сууцны хорооллын дэд бүтцийн асуудлыг хэрхэн шийдвэрлэх, цэвэр бохир усны төлөвлөлт, дулаан хангамжын асуудлыг хэрхэн шийдвэрлэх тухай
- 13.Төлөвлөж буй орон сууцны хороололд хэдэн га талбайд хэдэн орон сууц баригдаж хэдэн айл өрх орон сууцаар хангагдах боломжтой талаар
- 14.Төлөвлөж буй гэр хороололд хэдэн өрхөд газар өмчлүүлэх боломжтой эсэх, дэд бүтцийн асуудлыг хэрхэн шийдвэрлэх тухай

ЗАСАГ ДАРГА

Н. АМГАЛАН

Өмнөговь аймгийн ИТХ-ын тэргүүлэгчдийн 2013 оны 12 сарын 20-ны өдрийн хурлаас гарсан саналууд

№	Тусгах саналууд	Тусгасан байдал
1	Сумыг уул уурхайн нөлөөлөлд автахгүй газарт нүүлгэж, шинэ, орчин үеийн төлөвлөлт хийх. Ингэхдээ одоо байгаа байршлаас нь хойш гаргаад, цэвэр усанд нь ойртуулаад, төмөр замаас зохистой зайд төлөвлөх	Сумын төвийг бүхэлд нь нүүлгэн шижүүлэх зардал ба үр ашгийн хоорондын харьцаа, зөрүү маш их байна. Харин тоосноос хол газарт сумыг хэсэгчлэн шилжүүлж, хэтдээ одоогийн сумаас хойд ба баруун зүгт сумыг хөгжүүлнэ. Энэ саналыг тусгасан гэж үзэж байна.
2	Цагаан-Овоо багийг шинэ, тохиромжтой газарт нүүлгэх	Цагаан-Овоо багийн иргэдтэй 2013.05.29-ний өдөр уулзаж зөвшилцсөн дагуу сумаас баруун тийш, Даланзадгад явсан замын дагуу суурьшихаар төлөвлөж өгсөн
3	Иргэдийн оролцоог хувиар гаргах	Төслийн баг болон сумын захиргаа нь төлөвлөлтийн үйл явцад иргэдийг оролцуулах тал дээр хамтран ажилласан бөгөөд иргэдийн оролцооны талаарх дэлгэрэнгүй мэдээллийг тайлбар бичгийн I ботийн хавсралтын 4-р хэсэгт оруулсан
4	Сум хойшоо тэлж хөгжихийн тулд сумын төвийн хойно байрлах, улсын комисс хүлээн авсан нефтийн агуулахуудыг нүүлгэх шаардлагатай. Нүүлгэх зардлыг тооцоолох.	Тус нефтийн агуулахууд нь тохиромжгүй байрлалтай гэж үзэн сумын төвөөс зүүн урагш нүүлгэхээр төлөвлөсөн. Нефтийн агуулах зэрэг тодорхой хөрөнгүүдийг нүүлгэн шилжүүлэх зардал нь ерөнхий төлөвлөгөөний бэлтгэл ажилд тусгагдаагүй болно.
5	Эдгээр агуулахуудыг түшиглэн хойд төмөр зам дагуу үүсэх ачаа эргэлтийн цэгийг төлөвлөлтөнд тусгах	Ачаа тээврийн ложистик төвийн байршил нь төмөр замын трассаас хамаарна. Төмөр замын трасс хаагуур байгаа нь эцэслэн шийдэгдэж, олон нийтэд мэдээлэгдээгүй байгаа учир одоо байршлыг нь зааж өгөх боломжгүй байна.
6	Төмөр замын трассыг төлөвлөгөөнд тусгах	Төслийн багаас "МТЗ" ХК-тай энэ асуудлаар хэд хэдэн удаа уулзаж санал, мэдээлэл солилцож ажилласан. Төмөр замын трасс бодлогын түвшинд яригдаж байгаа бөгөөд эцэслэн шийдэгдээгүй байгаа юм. Уг трассыг төлөвлөлтийн зурагт төмөр замын бодлогын үе шаттай уялдуулан тусгасан.
7	Нисэх буудал суурьшлын бүсэд хэт ойр байна. Үүнийг шийдэж дахин төлөвлөх	ИНЕГ-ын стандартын дагуу нисэх буудлын талбайн 3 км радиус дотор суурьшил байхгүй байхаар төлөвлөсөн. Шинэчилсэн газар ашиглалтын төлөвлөгөөг үзнэ үү.
8	100 га газарт "Шинэ сум" төслийг оруулахаар дахин төлөвлөлт хийх	ЕТ-ний хүрээнд сумыг тэлж шинээр хөгжүүлэх газар 100 га-аас илүү байгаа бөгөөд ЗГ-ийн бодлого, ЕТ-ний газар ашиглалт, бүсчлэлийн хэтийн төлөвлөлттэй уялдуулан сумын зарим нэг хэсэгт "Шинэ сум" төслийг хэрэгжүүлэх боломжтой.

9	Иргэнд өмчлүүлэх нөөц талбайг нэмж төлөвлөх	Газрын эрэлт хэрэгцээ нэмэгдэж болзошгүйг тооцон төлөвлөлтөөс цааших хугацаанд ашиглах нөөц талбайг эдийн засгийн хувьд үр ашигтай байхаар хэмжээнд нэмэгдүүлэн төлөвлөж өгсөн.
10	Зөвхөн нэгдсэн эмнэлэг биш өрхийн эмнэлгүүдийг тусгаж өгөх	ЕТ-өөр хот, хорооллын түвшинд байх ёстой эрүүл мэндийн үйлчилгээний байгууламжуудыг төлөвлөсөн. Харин хувь хүн, албан байгууллагууд зах зээлийн эрэлт хэрэгцээнээс хамааруулан бүсчлэлийн төлөвлөлтийн дагуу хувийн эмнэлгүүдийг байгуулах боломжтой юм. Зарчмын дагуу өрхийн эмнэлгийг ХЕТ-нд тусгах юм
11	Ийм олон хүнтэй хотод зуух биш ДЦС барих ёстой. Яригдаж буй ДЦС-ын 1 маягийн зураг төслийн дагуу тухайн сумын онцлогийг нарийн тооцож төлөвлөх	Сумын дулаан хангамжийн системийг төлөвлөхдөө хамгийн боломжтой, эдийн засаг, байгаль орчны хувьд хамгийн үр ашигтай хувилбарыг сонгон авч төлөвлөсөн
12	Цэвэрлэх байгууламжийг салхин доор, баруун урд зүгт төлөвлөх	Цэвэрлэх байгууламжийн талаар сумаас ирсэн саналыг үндэслэн одоо байгаа сумын төвийн баруун урд талд байрлуулах хувилбарыг авч үзэн 3 хувтлбараар боловсруулсан бөгөөд эдгээр хувилбаруудын эдийн засгийн тооцоог хийж тайлбар бичгийн II ба IV ботид тусгасан.
13	Олон цэвэрлэх байгууламж төлөвлөчихөөр хөрөнгө оруулалтын хувьд асуудалтай байна	
14	Усны асуудлыг цаашид яаж шийдэх талаар шийдэл боловсруулж тусгах	Усан хангамжийн хувьд хамгийн боломжтой хувилбарыг сонгон төлөвлөсөн бөгөөд үүний тайлбарыг тайлбар бичгийн II ба IV ботид тусгасан.

Өмнөговь аймгийн ИТХ-ын протокол

Өмнөговь, Даланзадгад

2013.12.20

- **Амйгийн ИТХ-ын дарга Л.Батчулуун:** Засгийн газрын үндсэн чиглэл, хөтөлбөртэй холбогдуулаад манай аймгаас Цогтцэций суман дээр “Шинэ сум” төслийг хэрэгжүүлэхээр санал санаачлага хүргүүлж байгаа. Энэ төсөлтэй уялдуулсан уу? Аль хэсэг хамрагдаж байгаа вэ?

Монгол улсын өмнөд бүсийг төмөр замжуулах хөтөлбөрийн хүрээнд төмөр зам Цогтцэций суманд ирж буй. Одоогийн маршрутыг Цогтцэций сумын иргэд хүлээн зөвшөөрөхгүй, яаманд хүргүүлэхэд “Энэ асуудлыг эргэж харах болоомжгүй” гэсэн хариу авсан боловч сумаас дахин байр сууриа илэрхийлэх байх. Энэ асуудал эцэслэн шийдэгдэхэд өөрчлөлт гарч магадгүй. Төмөр замын асуудал төлөвлөлтөнд хэр зэрэг тусгагдаж байгаа вэ?

- **“Мон-Инжэкон” ХХК П.Ариунаа:** Төлөвлөлтийг хийхдээ бүх шатны хөгжлийн хөтөлбөр, төслүүдтэй уялдуулж байна. “Шинэ сум” төслийн хувьд манай суманд арай нүсэр санагдаж байгаа. Бидний төлөвлөлтөөр хот төлөвлөлтийн зарчмын дагуу соёл ахуйн үйлчилгээний үйлчлэх хүрээгээр 4 шатны төв үүсч байгаа. Эдгээр төвүүдийн 3-р шатны төв буюу улирлын чанартай соёл ахуйн үйлчилгээний төвд “шинэ сум”-ын төв байж болох юм.

ЗТБХБЯ дээр авто болон төмөр замын асуудлаар 3 удаа уулзалт хийсэн. (Авто замуудын огтлолоор үүсч буй 3 төв, суурьшлын бүс, шинэ нисэх буудлын байршлыг зурагт зааж тайлбарлав)

- **ИТХ-ын Тэргүүлэгч Г.Цог-Өрнөх:** Шинээр төлөвлөж буй нисэхийн ард талд төлөвлөлт хийхээр энэ маш бага талбайд онгоц яаж буух вэ? Хот, суурин руугаа чиглэсэн урсгал байж болохгүй. Хот тэлээд онгоцны буудлаа нүүлгэж байна шүү дээ.

- **“Мон-Инжэкон” ХХК П.Ариунаа:** Энэ талаар бид бас ярилцсан. Энэ сонгосон байршил нь олон улсын нисэхийн байгууллагын бодлого, ИНЕГ-аас гаргасан бодлогын заалттай зөрчилдөж байсан учраас гадны зөвлөхүүд болон Зам Тээврийн Яамны хүмүүстэй ярилцаад нөлөөллийн бүсээс зохистой зайд замаа дагаад суурьшил байхаар шийдэж өгсөн. Энэ асуудлаар олон улсын түвшинд судалгаа хийгээд яаманд танилцуулахад экспертизээр орсны дараа дахин ярьж шийдвэрлэхээр болсон.

Төмөр замын хувьд нутгийн хойд хэсэг буюу тусгай хамгаалалттай газар нутгаар төмөр зам дайруулмааргүй байна гэсэн иргэдийн саналыг уламжлахад “Яагаад төмөр замын трассыг өөрчлөх боломжгүй байгаа талаар бид өөрсдөө иргэдэд тайлбар хийнэ. Байгаль Орчны Яамтай бас зөвшилцсөний дараа шийдвэрлэнэ” гэсэн хариу өгсөн.

- **ИТХ-ын Тэргүүлэгч Ц.Мөнхдэлгэр:** Энэ төмөр зам зурагт тусгагдсан уу? Зурагт байгаа төмөр зам 2000 өргөдөл хүлээн авч иргэдэд олгохоор төлөвлөгдөж буй газрын дундуур гарсан байна.

- **“Мон-Инжэкон” ХХК П.Ариунаа:** Энэ төмөр зам яг хаагуур явах нь мэдэгдэхгүй байгаа учраас зургандаа нарийн тусгаж чадаагүй байна.
- **Х.Түмэндлэгэр:** Аймгийн хурлаар хэлэлцсэн хамгийн маргаантай асуудал нь Цогтцэцийн төмөр замын асуудал юм. Нэг ёсондоо Цогтцэций сум эргэн тойрон төмөр замаар хүрээлэгдчихээд байна. (Зурган дээр зааж ярив) Энэ трассын дагуу тариа тарихаар хөрсний дээж авах, судалгаа хийх хүсэлт нь суман дээр ирчихсэн байгаа. Цогтцэций сумын газар нутгийн зүүн, баруун, урд талд нь уул, үлдсэн жаахан талбай нь бэлчээрийн талбай байгаа. Төмөр зам бэлчээрийн талбай, хотынх нь дундуур орж ирээд эргэн тойрон хүрээлээд байна. Хот төлөвлөлтийн хувьд ийм байж болох юм уу? Төмөр замаас трассаа ЕТ-нд тусгуулсан уу гэж асуухаар ЕТ гараагүй байна. Харин танайх ЕТ хийгээд төмөр зам хаагуур явж байгаа нь тодорхой бус байна гээд зөрчилтэй юм болоод байна. Энэ асуудлыг шийдвэрлэх хэрэгтэй байна. Цэцийнхэний санал бол төмөр замыг бүүр зүүн талаар нь явуулаад урдаас орж ирж буй төмөр замтай нийлүүлээд уурхай руугаа оруулъя гэсэн байгаа. Энэ хувилбар зөв санагдаж байна.
- **“Мон-Инжэкон” ХХК П.Ариунаа:** Тийм ээ. Манайх Цэцийнхэнтэй нэг саналтай байгаа. Энэ талаар бас яаман дээр ярилцсан. Яамнаас улсын бодлогын дагуу танайх трассаа татаад өг. Хойд хэсгээр төлөвлөлтөө хийж өг гэсэн хариу өгсөн.
- **В.Мөнхбат:** “Эрдэнэс-MGL”, Орон нутгийн Таван толгой, Цогтцэций сум 3 нийлээд 20, 30 мянган хүнтэй хот болно гэж бодож байна. Энэ төлөвлөлтийг харахад Цогтцэций сумыг л хот болгох гээд ЕТ хийгээд байгаа харагдаж байна. Өргөн хүрээтэй, ирээдүйг харсан төлөвлөлт хийгээсэй. Ашиглагдаж байгаа уурхай, ордуудын талаар судалсан уу? Таван толгойд их том ирээдүй бий. Эрдэнэтийн дайны том хот болчоосой. Төмөр зам, авто зам 2 суурингаасаа 3 юмуу, 5 км зайтай гарвал их зөв. Хүн амьдрахад хэцүү маш их тоостой орчинтой. Хоёр уурхай болон сумын хүн ам нийлээд уурхайгаас тусгаарлагдсан орчинд нэг том хот болон амьдрах асуудлыг голчлон анхаарна уу. Ер нь энэ хар тоосон дахь орчинд хүн амьдрах, сайхан хот байх боломж байгаа гэж үзэж байна уу? Энэ талаар хэр судалсан бэ? Одоо байгаа байршлаас нь хойш гаргаад, цэвэр усанд нь ойртуулаад, төмөр замаас зохистой хэмжээнд хол төлөвлөх тал дээр анхаарах.
- **Зөвлөлийн гишүүн Баяржаргал:** Одоогоор Цогтцэций сум 724000 га газар нутагтай. Төлөвлөлтөөр хэдэн га газрыг нэмэгдүүлж төлөвлөж байгаа вэ? Энэ нэмэгдсэн талбайн хэдэн хувь нь ногоон байгууламж байгаа вэ?
- **“Мон-Инжэкон” ХХК П.Ариунаа:** Засгийн газрын хэрэг эрхлэх газрынхантай нүүлгэн шилжүүлэх талаар нилээн ярилцсан. Мөн Тавантолгой, Энержи Ресурс компаниуд, Цагаан-Овоо багийнхантай уулзаж ярилцлага хийсэн. Таван толгой уурхайнхантай уулзахад одоо байгаа газраас 10 км зайд 15000 хүнтэй хотхон барихаар эскиз гаргаж

танилцуулахад төлөвлөлтийн хугацаа 2025 онд арай боломжгүй, төлөвлөлтөөс цааших хугацаанд тоосноосоо зугтаж, энэ асуудлыг шийдэж болно гэсэн хариуг өгсөн.

- **“Мон-Инжэкон” ХХК Архитектор Н.Саруул-Оргил:** Ногоон байгууламжийг орон нутгийн өөрийнх нь байгалийн орчин нөхцлийг ашиглан төлөвлөж буй нийт нутаг дэвсгэрийн 30%-ийг эзэлж байхаар төлөвлөсөн. Тоосноос хамгаалах 500-1000 м-ын өргөнтэй зурвасыг төлөвлөж өгсөн.
- **ИТХ-ын Тэргүүлэгч Г.Цог-Өрнөх:** Цэвэрлэх байгууламжийг баруун хойд талд барихаар төлөвлөсөн байна. Цогтцэций сумын газар нутаг ерөнхийдөө хойноосоо урагш унасан байдалтай. Бохир ус өөрийнхөө уналтаар тэр хойно байгаа цэвэрлэх байгууламж руу очих уу? Энэ төсөл хэрэгжих юм бол хойд талд баригдах цэвэрлэх байгууламж, 1200 м3 багтаамжтай өргөтгөл баригдсанаар хангалттай хүрэлцэнэ гэсэн ойлголттой байгаа. Гэтэл энэ төлөвлөлтөөр урд талд 1 цэвэрлэх байгууламж, баруун тийш хөгжихөөр 1 цэвэрлэх байгууламж төлөвлөж өгсөн байна. Энэ олон цэвэрлэх байгууламжийн асуудлыг яаж шийдэж өгөх вэ?

Ерөнхий сайд ЭХЯ дээр уулзалт хийн 330 сумыг адилхан ДЦС-тай болгохоор зураг төслийг танилцуулсан. Хүн амынх нь тооноос хамааруулан зураг төсөл нь хийгдээд эхэлсэн. Энэ олон хүнтэй хотод зуу барихгүй ДЦС барих ёстой. Инженерүүд та нар харин уг зураг төслийн дагуу инженерийн нарийн тооцоог хийж өгөх хэрэгтэй. Хойгуур төмөр зам орж ирнэ гэдгийг дагаж 4 тэрбум төгрөгийн хөрөнгө оруулалтаар нефтийн агуулахууд баригдаж улсын комисс хүлээгээд авчихсан.Тэнд үүсэх ачаа эргэлтийн цэгийг төлөвлөлт, зурагт огт тусгаагүй байна.

2007 онд хот төлөвлөлтийн институтээс 50 сая төгрөгөөр 5000 хүнтэй хот болно гэсэн төлөвлөлт хийж өгсөн. Энэ өмнөх ЕТ-тэй уялдаа холбоо байна уу?

- **Инженер Д.Сод:** (Бохирын ус, үерийн усны уналт, урсах чигийг газрын гадаргуутай холбон зурагт зааж тайлбарлав) Бохирын системийг сансрын зураг, топо зураг, өндөржилтийн зурган дээр үндэслэн инженерийн нарийн тооцоо хийж норм дүрмийн дагуу төлөвлөсөн. Тодорхой цэг(зурагт заав) хүртэл өөрийнх нь уналтаар урсгаад, энэ хэсгээс 20 м буюу түүнээс ч дээш өндөртэй түрэлттэй насосоор бохироо шахна. Үүнд их хөрөнгө орно. Энержи Ресурсын цэвэрлэх байгууламжийн дүүргэлт муу учир цаашид хүрэлцэхгүй. Заавал нэгдсэн системээр бохироо цэвэрлэх байгууламж руу нийлүүлнэ. Дээр дурдсан тодорхой цэгээс бусад хэсэгт өөрийнхөө урсгалаар нийлүүлнэ. Цаашид хүн ам өсөхөөр энэ цэвэрлэх байгууламжаа коллектор болгон ашиглаж хойд талд өргөтгөл барих боломжтой.
- **В.Мөнхбат:** Цогтцэций сум маш их тоосжилттой. Дээрээс нь салхин дээр нь инженерийн шугам сүлжээ, цэвэрлэх байгууламж барьж огт болохгүй. Зүүн талд нь байгуулж болохгүй юу?

- **Инженер Д.Сод:** Тэгэхэд маш их өндөр зөрдөл, байнгын дулаан шаардагдана.
- **Инженер Д.Чулуунбат:** Барихаар төлөвлөж буй 450 МВт-ын цахилгаан станц бол зөвхөн цахилгаан үйлдвэрлэнэ. Тэгэхээр нэмж дулааны цахилгаан станц барих хэрэгтэй. Хөрөнгө бий болгох, хэмнэхийн тулд нэг маягийн зураг төсөл хийнэ гээд байна. Сум болгоны өөрийнх нь онцлогт тохирсон өөр өөр хүчин чадалтай, өөр өөр технологитой зуух тавих, станц барих ёстой. Нэг хувийн компани доторх тоног төхөөрөмжийг нь тооцолгүйгээр зөвхөн барилгын зураг хийгээд байна.
- **Цогтцэций сумын ИТХ-ын дарга Ц.Мөнхдэлгэр:** Иргэдийн саналыг авч бидэнтэй уулзсан боловч урьд өмнө танилцуулж байсан төлөвлөгөөнөөс өөрчлөгдөхгүй, өөрчлөлт тусгагдахгүй байгаад ямар учир шалтгаан байна вэ? Цагаан-Овоо багийн иргэдтэй уулзалт хийгээд тус багийн төвийг хойш нь өмнөд бүсийн ЦТС-аас баруун тийш байхаар төлөвлөгөөнд оруулах саналыг иргэдээс дэвшүүлж байсан. Үүнийг тусгах хэрэгтэй.
Түрүүн дурдагдсан агуулахуудыг нүүлгэн шилжүүлэхгүйгээр хойш тэлэх боломжгүй. Энэ асуудлаар иргэдийн саналыг авч, зөвшилцөж, нүүлгэн шилжүүлэх зардлыг тооцсон юм байхгүй байна.
- **“Мон-Инжэкон” ХХК П.Ариунаа:** Саналууд тусгагдахгүй байна гэж байна. Бид диктафоноор бичиж аваад бүх саналуудыг иргэдийн санал, орон нутгийн санал, яам тусгай газруудын санал гэсэн 3 хэсэгт хувааж товъёог болгоод нэгтгэсэн байдлаар тайлбар бичигт хавсаргасан байгаа. Цагаан-Овоо багийн хувьд одоо байгаа газар нь хүртэл лицензээр олгогдсон байгаа гэж ярьж байсан. Энэ асуудлаар Таван толгой, сумын засаг дарга, засгийн газрын хэрэг эрхлэх газартай ярилцаад сумын төвдөө байхаар хүн амын тооцоог гаргасан.
- Сумын төвд байна гэхээр нэг тоосноос гараад нөгөө тоосон дотор орж байна шүү дээ.
- **Инженер Д.Чулуунбат:** 2013.05.28-ны өдрийн та бидний байсан уулзалт дээр Цагаан-Овоо баг хуучин уурхайн тосгоны иргэдийг сумын төвд байхаар бодолцон хот төлөвлөлтийг хийхээр тогтсон.
- **Цогтцэций сумын ИТХ-ын дарга Ц.Мөнхдэлгэр:** Дараагаар нь бид нар та нарыг уулзаж ярилцчихаад буцаад явахад одоогийн байгаагаасаа л улам хойшоо явбал тооцноос арай гарах байх гэж ярилцаж байгаад явсан шүү дээ. Тэгэхэд энэ төлөвлөлтөн дээр чинь ерөөсөө өөрчлөлт ороогүй байна.
- **“Мон-Инжэкон” ХХК Архитектор Н.Саруул-Оргил:** Тэр хурал дээр нэг тоосноос гараад нөгөө тоос руу орох гээд байна гэсэн иргэдийн санал ирсэн. Тэгэхдээ тэр хурлын шийдвэрээр “Цагаан-Овоо багийн иргэдийг одоо байгаа Цогтцэцид биш Даланзадгад явах зам дагуу суурьшуулвал зөвшөөрч байна” гэсэн нөхцөлтэйгөөр сумын төвд суурьшуулэх шийд гарсан. Даланзадгад явах замын хойд талд III үе шатанд суурьшлыг төлөвлөж өгсөн. Мөн орон нутгийн иргэдээс тус тусдаа биш нэгдсэн нэг хот байна гэсэн саналыг бас өгч байсан.

- Нефтийн агуулахын хувьд Ариунтулга бид нар газар дээр нь явж байхдаа 2 нефтийн агуулах, мод үржүүлгийн газрын координатыг ав оруулсан байгаа.
- **Н.Отгонбаяр:** Иргэдийн оролцоог хангасан гэж ярьж байна. Цогтцэций сумын иргэийн хэдэн хувь нь оролцсон юм бол? Сумын төвийн иргэдийн хэдэн хувь нь энэ шинэ ЕТ-ний талаар мэдээлэлтэй байгаа юм болоо? Хурлын талаархи зар мэдээллийг яаж түгээсэн бэ?
 - **“Мон-Инжэкон” ХХК П.Ариунаа:** Тодорхой тоо хэлж мэдэхгүй нь. Тэгэхдээ хангалттай хэмжээний хүмүүсийг хамруулж хэд хэдэн удаа уулзалт танилцуулга хийсэн.
 - **Б.Түвшинбаяр:** Цаг заваа гаргаж энэ хуралд оролцоод бидний гаргасан санал тусгагдаж, энэ төлөвлөгөө өөрчлөгдөх боломж бий юу? Уул уурхайгаас болоод энэ 3 сумын иргэд чинь нүүх л дүр зураг харагдаад байна. Энд байгаа иргэдээ нөлөөллийн биш газар луу нүүлгээд Цогтцэций сумыг Хонгор-Овоо руу ч юмуу огт өөр эрүүл газар луу нүүлгээд огт өөр төлөвлөлт хиймээр байна. Энэ газар нь хүн ам амьдарч болохгүй гээд байна.
 - **“Мон-Инжэкон” ХХК П.Ариунаа:** Санал тусгагдаж болноо. Бололгүй яахав.
 - **Ариунтулга:** Газрыг заавал 200 м², 350 м² гэж хуваах ёстой юу? 200 м² нь иргэнд өмчлүүлэх 0,5 га-аас 25 дахин бага. Одоогоор олгосон байгаа айлуудын газар хэмжилтийг төлөвлөлт хийгээд инженерийн шугам сүлжээ тавигдсаны дараа дуусгах болчихоод байгаа. Тэр нь хэдий хугацаанд хийгдэж, одооны захирамж гаргуулсан айлууд нь хэзээ газар дээрээ буух вэ? Олголт хийгдсэн байгаа газруудыг дэд бүтэцжүүлэх хөрөнгө мөнгийг хаанаас хэрхэн шийдвэрлэх вэ? Энэ төлөвлөлтийг хэрэгжүүлэхэд блокуудыг газар дээр нь оновчтой буулгахад нарийвчлалтай GPS багаж байхгүйн улмаас боломжгүй байна. Энэ асуудлыг хэрхэн шийдвэрлэх вэ?
 - **“Мон-Инжэкон” ХХК П.Ариунаа:** Газрыг үр ашигтай, эмх цэгцтэй байлгах үүднээс хуваалт хийж, ийм байж болох юм гэсэн хувилбаруудыг боловсруулсан байгаа.
 - **П.Зложаргал:** 200 м² газар дээр үр ашгийн тооцоог хийсэн юм болов уу? Дахин төлөвлөлт хийхэд энэ айлуудыг нүүлгэн шилжүүлэх зардал, дахин төлөвлөлт хийх зардал, шугам сүлжээ тавих зардлуудыг тооцсон уу? Аль нь илүү үр ашигтай гарч байгаа юм бол?
 - **“Мон-Инжэкон” ХХК П.Ариунаа:** Судалгаа хийгээд явж байхад энэ асуудал Ханбогд сумын жишээн дээр тод харагдаж байсан. АЕСОМ-ын төлөвлөгч Jerry хуваалтын үр ашгийг тооцоолсноо дараагийн хурал дээр харуулна.
 - **Х.Түмэндэлгэр:** Энэ 3 сумын төлөвлөлтийг заавал нэг компани хийх ёстой юу? Яг адилхан загвар байна. Ер нь ЕТ-г ямар зардлаар хийж байгаа юм бол?

- **“Мон-Инжэкон” ХХК П.Ариунаа:** Нүүлгэн шилжүүлэх айлуудын тоог гаргаж, зардлыг тойм байдлаар тооцоолж тайлбар бичигт тусгасан байгаа. Айл бүрийн хашаа, байшингийн хэмжээ өөр учраас нарийвчлан тооцоолох шаардлагатай. Дэд бүтцийн хөрөнгө оруулалтыг бол улс, аймаг, уул уурхайн компаниуд, хувийн хэвшил олон эх үүсвэрээс гаргуулах боломжтой гэж үзэж байна.

ИТХ-ын дарга Батчулуун: Өнөөдрийн хурлаас гарсан тодорхой саналууд:

1. 100 га газарт “Шинэ сум” төслийн дахин төлөвлөлт хийх шаардлагатай. Төмөр замын трасс өөрчлөгдөхгүй бол тэр хэсэгт дахин төлөвлөлт хийнэ.
2. Цагаан-Овоо баг нүүх нь тодорхой. Багийн төв сумын төвтэй давхцах нь нүүдлийн соёл иргэншил, хуулийн үүднээс тохиромжгүй. Шинэ тохиромжтой газар нүүлгэе.
3. Төмөр зам урдуур нь тавьж зурж үзээрэй. Дөрвөн талаасаа хашигдаад, малчид нь уул руу шахагдаад, хамаг үржил шимтэй газар нь төмөр замын нөлөөллийн бүсэд орчихоод байна.
4. Иргэдийн оролцоог хувиар гаргах.
5. Цогтцэций суман дээр 50 ортой эмнэлэг баригдаад эхэлчихсэн. Хуучин эмнэлгийн барилгыг өрхийн эмнэлэг болгож байгаа. Үүнийг тайлбар чичигт тусгах. Хэсэгчилсэн ерөнхий төлөвлөгөөн дээр өрхийн эмнэлгүүдийг оруулж өгөх.

Тэмдэглэл бичсэн:

Б.Солонго

ӨМНӨГОВЬ АЙМГИЙН
ИРГЭДИЙН ТӨЛӨӨЛӨГЧДИЙН ХУРЛЫН
ТЭРГҮҮЛЭГЧДИЙН ХУРЛЫН ТОГТООЛ

2013 оны 10 сарын 20 өдөр

Дугаар 136

Даланзадгад

□ Ерөнхий төлөвлөгөө хэлэлцсэн тухай □

Монгол Улсын Засаг захиргаа, нутаг дэвсгэрийн нэгж, түүний удирдлагын тухай хуулийн 18 дугаар зүйлийн 18.1.2 /e/, 20 дугаар зүйлийн 20.1.7, Хот байгуулалтын тухай хуулийн 8 дугаар зүйлийн 8.1.5 дахь заалтыг тус тус үндэслэн аймгийн Иргэдийн Төлөөлөгчдийн хурлын Тэргүүлэгчид, аймгийн Засаг даргын зөвлөлийн гишүүдийн хамтарсан хуралдаанаар Ханбогд, Цогтцэций, Гурвантэс сумдын хөгжлийн ерөнхий төлөвлөгөө боловсруулсан багийн ажлын тайланг хэлэлцээд ТОГТООХ нь:

1. Ханбогд сумын хөгжлийн ерөнхий төлөвлөгөөнд 112,5 га, Гурвантэс сумын хөгжлийн ерөнхий төлөвлөгөөнд 150 га газрыг тус тус нөөцийн зориулалтаар нэмж төлөвлөн, хуралдаанаас гарсан саналуудыг тусган орчин үеийн хөгжлийг харуулсан тооцоо судалгаатай ерөнхий төлөвлөгөөг боловсруулсугай.

2. Агаарын бохирдол, тоосжилт ихтэй Цогтцэций сумын төвийн төлөвлөлтийг гарсан саналын дагуу дахин шинэчилж, шинэ суурьшлийн бүс тогтоон, орон нутгийн өмчит "Таван Толгой" Хувьцаат компани, "Эрдэнэс Таван Толгой" ХХКомпани, "Энержи ресурс" зэрэг компаниудын саналыг авч уул уурхайн салбарын хэтийн төлөвлөлттэй нягт уялдуулан хөгжлийн ерөнхий төлөвлөгөөг шинээр боловсруулсугай.

3. Дээрх сумдын хөгжлийн ерөнхий төлөвлөгөөг боловсруулсан гүйцэтгэгч компанитай сумдын Иргэдийн Төлөөлөгчдийн хурал, Засаг дарга нар харилцан хамтарч ажиллан сумдын хөгжлийн ерөнхий төлөвлөгөөг 2014 оны 1 дүгээр улиралд аймгийн Иргэдийн Төлөөлөгчдийн хурлын Тэргүүлэгчдийн хуралд танилцуулахыг аймгийн газрын харилцаа, барилга хот байгуулалтын газрын дарга /Ч.Мөнхжаргал/-д даалгасугай.

ХУРЛЫН ДАРГА

Л.БАТЧУЛУУН

**ӨМНӨГОВЬ АЙМАГ
ЦОГТЦЭЦИЙ СУМЫН
ЗАСАГ ДАРГА**

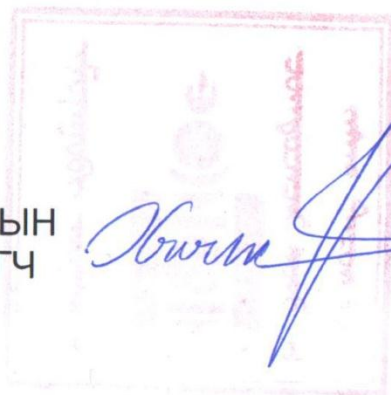
213016 Өгөөмөр, Цогтцэций сум
Утас: 7053-5500

2014.02.26 № 37.
танай _____-ны № _____-т

**МОНИНЖЭКОН ХХК-ИЙ ЗАХИРАЛ
П.АРИУНАА ТАНАА**

Азийн хөгжлийн банкны хөрөнгө оруулалтаар, Барилга хот байгуулалтын яамны зургийн дагуу хийгдэж байгаа Өмнөговь, Дорноговь аймгийн хот байгуулалт хилийн ойролцоох суурин газруудын хөгжлийн төсөл /MON-G 0204/-ийн хүрээнд хийгдэж буй сумын ерөнхий төлөвлөгөөг боловсруулах хугацаанд санал солилцон ажиллаа. Ерөнхий төлөвлөгөөнд нэмж тусгуулах санал байхгүй болно.

ЗАСАГ ДАРГЫН
ОРЛОГЧ

X. G. Erulmaa

Х.ГЭРЭЛМАА

000136

4. ИРГЭДИЙН САНАЛ, УУЛЗАЛТЫН ПРОТОКОЛ

Цогтцэций сумын төвийн ерөнхий төлөвлөгөө боловсруулах судалгааны ажлын явцад хотын иргэдтэй уулзалт ярилцлага 3 удаа, хэсэгчилсэн ярилцлага 8 удаа мөн бизнесийн групптэй 2 удаа уулзалт ярилцлага тус тус хийхэд нийт 320 иргэд оролцсон бөгөөл энэ нь сумын төвийн нийт иргэдийн 9.2%, сумын нийт иргэдийн 6.2%-ийг эзэлж байна. Эдгээр уулзалт, ярилцлагуудад дурдагдсан саналуудыг доорх протоколуудад тэмдэглэн авч товъёоглон бичсэн.

№	Байршил	Огноо	Оролцсон хүний тоо	Оролцоо (%)
1	Сумын төв	2012.10.16	40 иргэн	1.1
2	Сумын төв	2012	50 иргэн	1.4
3	Цагаан-Овоо багийн төв	2013.05.28	80 иргэн	2.3
4	Сумын төв-хэсэгчилсэн уулзалт		24 иргэн	0.7
5	Сумын төв		26 бизнес эрхлэгч	0.7
6	Багууд-Түүвэр санал асуулга	2012	100 иргэн	3
7	Нийт		320	9.2

Өмнөговь аймгийн Цогтцэций сумын иргэдийн уулзалт

№	Тусгах саналууд	Тусгасан байдал	Санал гаргасан огноо
1	Инженерийн шугам сүлжээний асуудлыг шийдвэрлэх	Инженерийн шугам сүлжээг иргэдэд аль болох ойр байхаар төлөвлөж байгаа.	2012.10.16
2	Орчны бохирдлыг багасгах	Байгаль орчны үнэлгээг хийж зохих арга хэмжээг төлөвлөлтөнд тусгав.	
3	Ногоон байгууламжийг нэмэгдүүлэх	Норм дүрмийн дагуу ногоон байгууламжийг төлөвлөв.	
4	Иргэдийн оролцоог хангах, тусгах	Нутгийн удирдлагууд, ард иргэд бизнес эрхлэгчидтэй уулзаж санал хүсэлтийг тусгав.	
5	Соёл ахуйн үйлчилгээг сайжруулах, ойртуулах	Хот төлөвлөлтийн норм дүрмийн дагуу төлөвлөлтөнд тусгав.	
6	Гудамж талбайн төлөвлөлт хийх	Гудамж талбайг норм дүрмийн дагуу төлөвлөлтөндөө тусгалаа.	
7	Ажлын байрыг нэмэгдүүлэх	Хот өргөжин хөгжих явцад ажлын байрыг зохих хэмжээнд төлөвлөж өгөв.	
8	Хотын үйлчилгээний чанар	Хотыг том хотуудын адил мөн уур уурхайг дагасан дагуул хот учир гадаадын жуулчид ирэх таатай орчин үйлчилгээг төлөвлөлтөндөө тусгаж өгөв.	

9	32 ортой амбулатори эмнэлгийн зураг хийгдсэн ч хөрөнгийн эх үүсвэр батлагдаагүй учир баригдаагүй. Энэ эмнэлгийн барилгыг төлөвлөлтөнд тусгаж явах.	Уг эмнэлгийн барилгыг барихаар төлөвлөсөн газар нь төлөвлөж өгсөн.	2012.10.28
10	Цэвэр усны шугам сүлжээ, эх үүсвэрийн асуудлыг шийдэх	Усан хангамжийн хувьд хамгийн боломжтой хувилбарыг сонгон төлөвлөсөн бөгөөд үүний тайлбарыг талбайр бичгийн II ба IV ботид тусгасан	
11	Цагаан-Овоо багийг өөрийн гэсэн газартай болгох.	Цагаан-Овоо багийг өөрийн гэсэн газартай байхаар төлөвлөж өгсөн.	2013.05.28
12	Ерөнхий төлөвлөгөөг уурхайтай уялдуулах	ЕТ-г уурхайтай уялдуулан төлөвлөж өгсөн.	
13	Нефтийн 2 том төвийг шилжүүлэх	Тус нефтийн агуулахууд нь тохиромжгүй байрлалтай гэж үзэн зүүн урагш нүүлгэн шилжүүлэхээр төлөвлөсөн	
14	Цагаан-Овоо багийг нүүлгэх эсэх, хаана байршихыг шийдэх	Цагаан-Овоо багийн иргэдтэй 2013.05.29-ний өдөр уулзаж зөвшилцсөний дагуу сумаас баруун тийш, Даланзадгад явсан зам дагуу суурьшихаар төлөвлөсөн	
15	Тоосжилтыг бууруулах	Тоосжилтыг бууруулах үүднээс уурхайг суурьшлын бүсээс тусгаарлах хамгаалалтын ногоон зурвас төлөвлөж өгсөн	

Цогтцэций сумын Цагаан-Овоо багийн иргэдтэй уулзсан уулзалт

Цагаан-Овоо багийн төв,

“Тавантолгой” ХК-ийн хурлын зааланд

2013.05.28 17:40 мин

Нийт 73 хүнтэй хурал эхлэв. Иргэдийн хурлын дарга Ц.Мөнхдэлгэр хурлыг нээв.

- **Амит/АЕСОМ/:** Энэ уулзалтын зорилго нь Цогтцэций сумын 2025 он хүртэлх хөгжлийн ерөнхий төлөвлөгөөг хийж байгаатай холбоотойгоор та бүгдийн саналыг авах юм.
- **Инженер Д.Чулуунбат:** Бид Дорноговь аймгийн Сайншанд, Өмнөговь аймгийн Цогтцэций, Ханбогд, Гурвантэс сумдын ЕТ-г хийж байгаа юм. 2025 он хүртэлх ЕТ-тэй холбоотойгоор юу хүсч байгаагаа хэлээрэй. Төлөвлөгөөнд оршин суугчдын саналыг тусгаж бичиж үлдээнэ.
- **Иргэн Наранцэцэг:** Манай Цагаан-Овоо нь 47 жилийн түүхтэй, 168 га газар нутаг бүхий уурхайн тосгон юм. Бид “Эрдэнэс Таван Толгой” ХК, “Энержи Ресурс” ХК-ийн газар дээр амьдарч байна. Хөгжил бүрхэг, өөрийн газартай болмоор байна.
- **Иргэн Эрдэнэбаатар:** Ерөнхий төлөвлөгөө уурхайтай яаж уялдаж байна?
- **Иргэн Алтангэрэл:** Сумын төврүү ойртож нүүхгүй. Нэг тоосноос нөгөө тоос руу нүүхгүй.
- **Иргэн Төрмандах:** Цогтцэций сумын төв Цагаан-Овоо баг 3 уурхайгаас хараат байдлаар амьдарч байгаа.
- **П.Ариунаа/Мон-Инжэкон/:** Хот хөгжлийн 3 төв байна. Дүүрэг бүрт дэд бүтэц, нийгмийн асуудлыг шийдэхээр төлөвлөлт хийж өнгөөр тэмдэглэсэн байгаа. /Зурагт зааж тайлбарлав/
- **Иргэн Жамсранжав:** Нүүх үү? Нүүхгүй юу? гэдэг чухал асуудал болоод байна. Цогтцэцийгээс 7-8 км зайд, Хулсангаас баруун тийш, Адуун-Уснаас хойш.
- **Иргэн Энхзул:** Бид нийгмийн асуудлыг шийдсэн, амьдралын баталгаа сайтай орчинд амьдармаар байна. Мөн 47 жил амьдарсан газраасаа нүүхгүй.
- **П.Ариунаа/Мон-Инжэкон/:** Төлөвлөлтийн гол зарчим нь сумын төвийн сургууль, цэцэрлэг, нийгмийн хангамжийн төлөвлөлтийн асуудлыг шийдэж өгнө. Эрүүл ахуйн байгууллагын үйлчлэх хүрээ 1500 м байх ёстой.
- Нефтийн 2 том төвийг шилжүүлэх хэрэгтэй.
- **Иргэн Наранцэцэг:** Манайх сумаас баруун тийш 15 км-ээс дээш зайд Даланзадгад явсан замын хойд талд баймаар байна.
- **Иргэн:** Цогтцэций сумын төвд байхгүйгээр дүүрэг нь баймаар байна.
- **Иргэн:** “Эрдэнэс Таван Толгой”-оос баруун хойш байрламаар байна.
- **П.Ариунаа/Мон-Инжэкон/:** Бид төлөвлөлт хийхдээ хүн амьдарч болох газрыг олж хэлэлцэнэ. Нүүхээр шийдвэл ярилцана. 2025 онд 38000 хүнтэй хот байгуулж болох ба энд амьдрах хүн амын 80-90% нь 3 уурхайгаас хамааралтай.

- **Иргэн:** Тоосжилттой холбоотойгоор бид аль болох салхин дээд талдаа байрламаар байна.
- Өмнөговь аймаг руу явсан замаа дагаж хөгжинө.
- **П.Ариунаа/Мон-Инжэкон/:** Бид тоосжилтын асуудлыг уг төлөвлөлт эхлэхээс л ярьж байсан. Сумын урд хэсгээр уурхайн тоосжилтыг бууруулах зорилгоор дунджаар 500м өргөнтэй ногоон зурвасыг төлөвлөж өгсөн. Сум мэдээж баруун тийш Даланзадгад явсан авто зам, хойш Улаанбаатар, нисэхийн чиглэлд байгаа авто замаа дагаж хөгжих нь зайлшгүй.
- **Иргэн Алтангэрэл:** “Эрдэнэс Таван Толгой”-той хэр уялдаатай ажиллаж байгаа вэ?
- Дэд бүтцийг яаж шийдвэрлэх вэ?
- **Инженер Д.Сод:** Усны нөөцийг сум өөрийн хөрөнгөөр шийдвэрлэнэ. Газрын урсацаар бохирын – байгууламжийа байна. Баруун хойд хэсэгт цэвэр усны нөөц байна.
- **Иргэн Гантөмөр:** Дулаанаа “Эрдэнэс тавантолгой”-оос шийдвэл сайн.
- **Инженер Д.Чулуунбат:** Цахилгаан станц уурхай дээр байна. 2025 онд 85 МВт-ын дулааны хэрэгцээ үүснэ. Тэр дулааны асуудлыг ТС шийдэх ёстой. Аж үйлдвэр байна. Тэдний эрчим хүчнээс цахилгаан авна.
- **Иргэн:** Даланзадгад явсан замын хойд хэсэгт байх саналтай байна.
- **Иргэн Эрдэнэбаяр:** Сумаас баруун хойш лицензтэй талбай байгаа юу? Судалж үзээрэй.
- **П.Ариунаа/Мон-Инжэкон/:** Даланзадгад явсан замаас хойш хөндийгөө дагаад алсдаа сумын хойд хэсэгтэй нийлэх энэ газарт суурших байдлаар бид төлөвлөлтөө өөрчилж болно. /Зурган дээр зааж ярих/ Ерөнхийдөө сум баруун хойд талруугаа хөгжинөө гэсэн үг.

Тэмдэглэл хөтөлсөн:

Н.Саруул-Оргил

5. ИРГЭДЭЭС АВСАН СУДАЛГАА, ДҮГНЭЛТ

Өмнөговь аймгийн Цогтцэций сумын талаарх санал асуулга

Уг санал асуулгыг "Хот байгуулалтын тухай" хуулийн 17 дугаар зүйлд заасны дагуу ерөнхий төлөвлөгөө боловсруулах үйл ажиллагаанд иргэдийн саналыг авч, төлөвлөлтөнд тусгах зорилгоор 2012 оны 11 сард орон нутгийн судалгааны явцад иргэдээс түүвэр судалгаа авав.

Санал асуулга өгсөн иргэдийн саналуудыг нэгтгэн, хувиар илэрхийлэн доор үзүүлэв.

Судалгааны асуултууд:

Асуулт - 1. Та ажил хийдэг үү?

Тийм – 65%

Үгүй – 35%

Асуулт - 2. Та ямар түвшний боловсролтой вэ?

Дээд – 36%

Бүрэн дунд – 39%

Дунд – 15%

Боловсролгүй – 2%

Асуулт - 3. Танд доорх тээврийн хэрэгслээс аль нь байгаа вэ?

Машин – 34%

Мотоцикл – 17%

Унадаг дугуй – 0%

Морин тэрэг – 0%

Аль нь ч байхгүй – 17%

Асуулт – 4. Та доорхи орон сууцнуудын алинд нь амьдардаг вэ?

Орон сууц – 61%

Хашаа, байшин – 14%

Хашаа, гэр – 19%

Нийтийн байр – 6%

Асуулт – 5. Та ам бүл хэдүүлээ амьдардаг вэ?

1 – 12%

2 – 10%

3 – 22%

4 – 25%

5 – 20%

6 – 10%

Асуулт – 6. Та ирээдүйд энэ суманд амьдрах бодолтой байна уу?

Тийм – 79%

Үгүй – 11%

Мэдэхгүй – 10%

Асуулт – 7. Сумын төвийн боловсролын байгууллагын хүрэлцээ таны хувьд ямар санагддаг вэ?

Сайн – 38%

Муу – 62%

Асуулт – 8. Сумын төвийн эрүүл мэндийн байгууллагын хүрэлцээ таны хувьд ямар санагддаг вэ?

Сайн – 24%

Муу – 68%

Асуулт – 9. Сумын төвийн соёлын байгууллагын хүрэлцээ таны хувьд ямар санагддаг вэ?

Сайн – 42%

Муу – 58%

Асуулт – 10. Сумын төвийн худалдаа үйлчилгээний байгууллагын хүрэлцээ таны хувьд ямар санагддаг вэ?

Сайн – 70%

Муу – 30 %

Асуулт – 11. Сумын төвд нэн шаардлагатай байгаа үйлчилгээ таны бодлоор юу байна вэ?

1. Интернет
2. Халаалт
3. Цэвэр бохир ус
4. Шинжилгээний лаборатори
5. Цахилгаан
6. ТВ
7. Эмнэлэг
8. Зам
9. Худалдааны төв
10. Цэцэрлэг
11. Сургууль
12. Хими цэвэрлэгээ
13. Биеийн тамирын цогцолбор

Асуулт – 12. Сумын төвийн тохижилтыг ямар байгаасай гэж хүсч байна вэ?

1. Цэвэр цэмцгэр
2. Эмх цэгцтэй
3. УБ шиг
4. Ногоон байгууламжтай
5. Хоггүй
6. Гэрэлтүүлэгтэй

Асуулт – 13. Та чөлөөт цагаа яаж өнгөрөөдөг вэ? Чөлөөт цагаа үр дүнтэй өнгөрөөх газар танай сумд бий юу?

Байхгүй – 100 %

Асуулт – 14. Та хашаандаа болон байрныхаа гадаа мод тарьдаг уу?

Тийм – 35%

Үгүй – 75%

Асуулт – 15. Та хүнсний ногоо тарьдаг уу?

Тийм – 14%

Үгүй – 86%

Асуулт – 16. Та бизнес эрхэлдэг үү?

Тийм – 24%

Үгүй – 76 %

Асуулт – 17. Бизнес хийхэд тулгардаг хүндрэл юу байна вэ?

1. Цэвэр бохир усны хангамж

2. Цахилгаан хангамж

3. Ажлын байр

4. Санхүү

Асуулт – 18. Хэрэв танд мөнгө өгөөд таныг бизнес хий гэвэл та ямар бизнес хийх вэ?

2. Оёдол

3. Хими цэвэрлэгээ

4. Мод тарих

5. Спорт заал ажиллуулах

6. Худалдааны төв ажиллуулах

Түүвэр судалгааны дүгнэлт:

Уг судалгааг авахдаа бодитой байлгах үүднээс нийгмийн давхарга бүрийн төлөөллөөс түүвэрлэн 100 иргэнээс авсан бөгөөд уг санал асуулгыг явуулахад сумын засаг захиргаатай хамтран ажилласан болно.

Дээрх санал асуулгын дүнгээс харахад санад асуулга өгсөн иргэдийн 70-аас дээш хувь нь бүрэн дунд болон дээд боловсролтой бөгөөд мөн 65 хувь нь ажил эрхэлдэг байна. Иргэдийн ам бүлийн тоо дунджаар 4 байгаа бөгөөд эдгээр айл өрхүүдийн 61% нь орон сууцанд амьдардаг байна.

Тус суманд одоо амьдарч буй санал асуулга өгсөн иргэдийн 79% нь ирээдүйд сумандаа амьдрах бодолтой байна гэж хариулсан боловч сумын төвийн боловсрол, эрүүл мэнд, соёлын байгууллагын хүрэлцээ муу, чөлөөт цагаа өнгөрөөх газар байхгүй байна гэсэн үнэлэлтийг 60-аас дээш хувь нь өгч байлаа. Харин худалдаа үйлчилгээний байгууллагын хүрэлцээ сайн гэж 70 хувь нь үнэлжээ.

Хот байгуулалтын үүднээс цаашид сумын төвийг нийгмийн болон инженерийн дэд бүтцэд бүрэн холбогдсон, соёл ахуйн үйлчилгээгээр хангагдсан, цэвэр цэмцгэр ногоон орчин бүхий хотын түвшинд хөгжүүлэх хүсэлтэй байна гэсэн саналыг бүгд хэлж байлаа.

Сумын төвийн инженерийн дэд бүтэц, ажлын байрны асуудлыг шийдэж өгвөл бизнес эрхлэлтийг нэмэгдүүлэх боломжтой нь харагдаж байна.

7. БИЗНЕСИЙН БАЙГУУЛЛАГЫН САНАЛ, АЛБАН БИЧИГ

№	Тусгах саналууд	Тусгасан байдал	Санал гаргасан огноо
БИЗНЕСИЙН БАЙГУУЛЛАГЫН САНАЛ			
1	Тус сумын нутагт 30 га газар дээр "Эрдэнэс хороолол"-ын судалгаа, тооцоо хийсэн ба Захирлын зөвлөлийн хуралд танилцуулсан. Одоогийн байдлаар хийгдсэн төлөвлөлтийн аль хэсгийг хэрхэн хэрэгжүүлэх талаар хэлэлцэж байгаа бөгөөд хийгдсэний дараа албан ёсоор мэдэгдэх болно.	Уг саналын дагуу ажилчдын хотхон "Эрдэнэс хороолол"-ын асуудлаар "Эрдэнэс-Таван толгой" ХК-ийн удирдлага, холбогдох хүмүүстэй уулзан шийдлийг төлөвлөлтөнд тусгасан. Уг санал, албан бичгүүд тайлбар бичигт хавсралтаар орсон.	"Эрдэнэс-Таван толгой" 2013.10.11
2	Манай компанийн 2015-2017 оны төлөвлөгөөнд сумын төвөөс 5 км газарт Ажилчдын хотхон байгуулах төсөл тусгагдсан байгаа. Иймээс танай төслийг дэмжиж ЕТ-тэй уялдуулан дэд бүтцийн асуудал зэргийг шийдэх тал дээр хамтран ажиллах тал дээр хамтран ажиллахад татгалзах зүйлгүй.		"Эрдэнэс-Таван толгой" 2014.01.16

Бизнес групптэй хийсэн ярилцлагаас

- Аль 4 жилийн өмнөөс Азийн хөгжлийн банкнаас Ерөнхий төлөвлөгөө хийнэ гэж ярьсан. Гэхдээ юу ч хийгдээгүй. Ажил болсон юмгүй.
- Ер нь ерөнхий төлөвлөгөө хийхэд бэлчээрийн талбайг хөндөлгүй үлдээх шаардлагатай байна. Яагаад гэвэл мал аж ахуй энэ сумтай салшгүй холбоотой. Одоогоор 40-өөд мянган малтай. МАА-г эрхлэхэд ус нилээд асуудалтай. Сумын хойд хэсгээр ус ширгэсэн.
- Цэцэрлэгт хүрээлэн байгуулах санал гарч ирсэн. Энэ нь наадмын талбайд байрлана.
- Сумын бүртгэлтэй иргэдээс 500 орчим хүн уурхайд ажилладаг. Сумын төвд 100-аад үйлчилгээний төв байна. Эдгээр үйлчилгээний ихэнхи нь өөр газраас шилжин ирэгсдийн өмч. Шилжин ирэгсэд нь монголын өнцөг булан бүрээс ирж байгаа.
- Уснаас гадна тоосжилт маш том асуудал болоод байна. Зориулалтын замгүйгээс болж машинууд дуртай замаараа явж байна.
- Цахилгааны хувьд ер нь хэцүү байдалтай байна. Шинээр цахилгаан станц баригдахад ард иргэд цахилгааны үнэ буурна гэж бодож байсан. Гэтэл Улаанбаатараас үнэтэйгээр цахилгаан хэрэглэж байгаа. Хүмүүсийн бодлоор цахилгаанаар хангаж байгаа компани нь (Энержи Ресурс) хувийнх болохоор өндөр үнэтэй байна гэв. Айл 110 төг, аж ахуйн нэгж 250 төгрөгний цахилгаан хэрэглэж байна.

- Худаг маш цөөхөн. Нийт 4-н насосны цех байгаагийн 2 нь “Энержи Ресурс”-ийнх. Зарим хүмүүс хашаандаа худаг ухаад хэрэглэж байгаа. Худгийн усны чанар нь стандартад нийцэж байгаа эсэх нь тодорхойгүй. Хүмүүс хувиараа худаг хэрэглээд байгаа учраас гүний ус байхгүй болно гэсэн айдастай байгаа. Цэвэр усны сүлжээг бий болгоод өгөхөд үнээ төлөөд хэрэглэж чадна гэж байв. Ер нь ихэнх хүмүүс худгаас гэхээсээ илүү төвийн холболттой шугамнаас усаа хэрэглэхийг хүсэж байгаа. Ард иргэд сууц болгоноо цэвэр усны сүлжээнд холбуулах сонирхолтой байна.
- Сургууль цэцэрлэгийг салхины дээр баруун хойно байрлавал зөв гэж үзэж байна.
- Бүх айл тогтой байж чадахгүй байгаа. Сум бол ер нь л “Энержи Ресурс”-ийг харсан байдалтай байна. Хуучин цахилгаан шугамд холбогдсон нь тогтой байж чадаж байгаа.
- Ер нь хүмүүсийн ихэнх нь үйлчилгээний үйл ажиллагаа явуулж байгаа. Учир нь энд зах зээл нь бий. Хот яригдаж байгаа бол жижиг дунд үйлдвэрлэл заавал бий болно. Жижиг дунд үйлдвэрлэлийн район байж болно. Цогтцэцийнхэн ногоо тарих сонирхолтой болоод байгаа. МАА газар тариалан хослуулж хөгжүүлэх хандлагатай. Үүнээс гадна “Орхон-Говь” төслийг нийтээрээ их дэмжиж байгаа.
- Эмнэлэг , сургууль , цэцэрлэг огт хангалтгүй. “Энержи Ресурс”-аас сургууль цэцэрлэгийн комплекс барьж байгаа.
- Энэ суманд төвлөрсөн шугамтай холбогдсон сууцанд амьдардаг хүн байхгүй. Бүгд гэр болон хувийн орон сууцанд амьдардаг. Хашаандаа ИШС-г холбох хүсэлтэй. Ер нь бол томхон шиг эдэлбэр газартай ИШС-дээ холбогдсон хувийн орон сууцанд амьдрах хүсэлтэй байна. Ерөнхий төлөвлөгөөний багийнхнаас тоосжилтыг дараад өгөөчээ гэж хүсч байгаа. Учир нь жаахан салхилахад тоос шороо ихээр босдог. Ард иргэдийн санаа нь сумын төвийг уурхайгаас аль болох л хол байлгаж өгөөчээ гэсэн хүсэлт тавив. Уурхайгаас өмнө сум МАА-гаа голлон эрхэлж байсан. Энэ сумын бренд нь тэмээ болон хурдан угшлын адуу юм.
- Цогтцэций сумын албан бус хүн ам нь 10000 хол давна. Хувийн компаниуд хүмүүсийн эзэмшлийн газар дээгүүр зам тавьчихаад мөнгө нэхээд байдаг. Мөн уурхайгаас хараат бус баймаар байна гэв.
- Иргэдийн зүгээс чухалчилж буй эрэмбэ:
 1. Инженерийн шугам сүлжээ
 2. Орчны бохирдлыг багасгах
 3. Ногоон байгууламж
 4. Иргэдийн оролцоо
 5. Соёл ахуйн үйлчилгээ
 6. Гудамж талбайн төлөвлөлт
 7. Ажлын байр
 8. Хотын үйлчилгээний чанар

**“Эрдэнэс Таван Толгой” ХК-тай
уулзсан уулзалт**

2012 оны 12 сар

“Эрдэнэс Таван Толгой” ХК Батсайхан:

- Манай компани бол 100% төрийн өмчит компани.
- Тавантолгой ордын 5 ашиглалтын тусгай зөвшөөрлийг эзэмшдэг ба нийт нөөцийн 94%-ийг эзэмшдэг.
- 2010 оноос хөрс хуулалт хийсэн
- Опоогоор 4 сая тн нүүрс олборлодог. 2016 оноос бүрэн хүчин чадлаараа ажиллаж эхлэхээр 20 сая тонн нүүрс олборлоно.
- Баруун цанхи нээгдээд мөн 20 сая тн нүүрс олборлоно.
- Цаашдаа 20 сая тн нүүрс угаах баяжуулах үйлдвэр байгуулна.
- 300 мвт цахилгаан станц яригдаж байгаа.
- Усан хангамжийн төсөл явж байгаа Балгасын улаан нуураас авна.
- 1000 ажилчны кэмп яригдаж байна ирэх хавраас ажил эхлэх байх.
- 15-20 мянган айл суурьших хот, хороолол яригдаж байгаа.
- “Энержи Ресурс”-руу 245 км зам тавьж байгаа түүнтэй зэрэгцээ зам тавина.
- Одоогоор манай уурхайд 320-оод ажилчин ажиллаж байгаа.

Одхүү: Хорооллын ажил хэзээ эхлэх гэж байгаа, ямар үе шаттай явж байгаа ажил вэ?

“Эрдэнэс Таван Толгой” ХК Батсайхан: Бид усны асуудал , цахилгаанаа шийдчихвэл 2016 оноос асуудалгүй болох болов уу. Гэхдээ яг хэзээ гэсэн нарийвчилсан төлөвлөгөө байхгүй.

Одхүү: Олгосон газар байгаа юу?

Ариунтулга: МСҮТ-15 га

- Орон сууц 25-30 га
- Сумаас зүүн тийш 10-аад км
- Цахилгаан станцын асуудал байгаа.
- 25 км замын захирамж гарсан байгаа.
- Дэд станцаас урагшаа 14,6 км зайд агаарын шугам тавихаар захирамж гарсан байгаа.

“Эрдэнэс Таван Толгой” ХК Батсайхан: Нарийн асуудлуудаар холбогдох шаардлагатай бол Улаанбаатар хотод манай “Төлөвлөлтийн алба” гэж байгаа.

Тэмдэглэл бичсэн:

/Н.Саруул-Оргил/

**ЭРДЭНЭС ТАВАН ТОЛГОЙ
ХУВЬЦААТ КОМПАНИ**
15160 Улаанбаатар хот, Чингэлтэй дүүрэг,
1 дүгээр хороо, Жигжиджавын гудамж 8,
Финанс төв.
Утас: 70118585 Факс: 70119595,
e-mail: info@erdenestt.mn
www.erdenestt.mn

2017.01.16 № 02/2017
танай _____-ны № _____-т

Мэдэгдэл хүргүүлэх нь

ӨМНӨГОВЬ БОЛОН ДОРНОГОВЬ
АЙМГИЙН ХОТ БАЙГУУЛАЛТ,
ХИЛИЙН ОЙРОЛЦООХ СУУРИН
ГАЗРУУДЫН ХӨГЖЛИЙН ТӨСӨЛ-Д

Танай Төслийн хүрээнд төлөвлөгдөж байгаа Өмнөговь аймгийн Цогтцэций сумын ерөнхий төлөвлөгөөтэй танилцсан.

Манай компанийн 2015-2017 оны төлөвлөгөөнд сумын төвөөс 5км газарт Ажилчдын хотхон байгуулах төсөл тусгагдсан байгаа.

Иймээс танай төслийг дэмжиж сумын ерөнхий төлөвлөгөөтэй уялдуулан дэд бүтцийн асуудал зэргийг шийдэх тал дээр хамтран ажиллахад татгалзах зүйлгүй болно.

ДЭД БҮТЦИЙН АСУУДАЛ
ЭРХЭЛСЭН ДЭД ЗАХИРАЛ

С.ЦЭВЭГЖАВ

040000038

**ЭРДЭНЭС ТАВАН ТОЛГОЙ
ХУВЬЦААТ КОМПАНИ**

15160 Улаанбаатар хот, Чингэлтэй дүүрэг,
1 дүгээр хороо, Жигжиджавын гудамж 8.
Финанс төв.

Утас: 70118585 Факс: 70119595.

e-mail: info@erdenestt.mn

www.erdenestt.mn

2014.02.14 № 05/266

танай _____-ны № _____-т

Албан тоотын хариу

ӨМНӨГОВЬ БОЛОН ДОРНОГОВЬ
АЙМГИЙН ХОТ БАЙГУУЛАЛТ,
ХИЛИЙН ОЙРОЛЦООХ СУУРИН
ГАЗРУУДЫН ХӨГЖЛИЙН ТӨСӨЛ-Д

АХБ-ны санхүүжилттэй "Өмнөговь, Дорноговь аймгийн хот байгуулалт, хилийн ойролцоох суурин газруудын хөгжлийн G0204-МОН төсөл"-ийн ерөнхий төлөвлөгөөний дагуу Өмнөговь аймгийн Цогтцэций сумын хөгжлийн ерөнхий төлөвлөгөөнд тусгагдсан сумын баруун талын төвлөрсөн хангамжтай, эдэлбэр газартай амины орон сууцны I бүсэд манай компанийн ажилчдын хотхоныг хамруулахад татгалзах зүйлгүй болно.

БАРИЛГА, ДЭД БҮТЦИЙН
ХЭЛТСИЙН ДАРГА

Ц.ТӨГСЖАРГАЛ

0400000316

8. ЯАМ ТУСГАЙ ГАЗРЫН САНАЛ, АЛБАН БИЧИГ

№	Тусгах саналууд	Тусгасан байдал	Санал гаргасан огноо
1	Төлөвлөлтийг төмөр замын бодлоготой уялдуулах	Төлөвлөлтийг улс, бүс, аймаг, сумынбодлого, төсөл, хөтөлбөрүүдтэй уялдуулан хийж байшаа бөгөөд холбогдох байгууллагуудтай уулзаж хамтран ажиллаж байгаа.	2013.09.26
2	Төлөвлөлтийн Өмнөговийн хөгжлийн бодлоготой уялдуулах		
3	Усан хангамжийн асуудлыг /2 банк, 6 давхар буудлыг 2 ширхэг гар худгаар хангаж байгаа/ анхаарна уу		
4	Уер усны асуудлыг шийдэж өгөх		
5	Хөрөнгө оруулалтын дэлгэрэнгүй тооцоог он оноор хүсэж байна /Төсвийн хуваарилалт/		
6	Инженерийн дэд бүтцийн асуудлыг шийдэх		
7	Уг төлөвлөлтийн төсөлд нутгийн иргэдийн саналыг авч, хэлэлцүүлэг зохион байгуулах	Уг төлөвлөлтийг хийх явцад нутгийн иргэдтэй уулзалт ярилцлага 2 удаа, хэсэгчилсэн ярилцлага 8 удаа, бизнесийн групптэй уулзалт ярилцлага 2 удаа хийж баг бүрийн төлөөллийг оролцуулан 100 иргэдээс 17 асуулттай түүвэр судалгааг авч дүгнэлт гаргасан. Мөн иргэдэд 1 удаа танилцуулга, хэлэлцүүлэг хийгдсэн. Эдгээр уулзалт, хэлэлцүүлэг, санал асуулгын протокол, материалууд тайлбар бичгийн хавсралтанд тусгагдсан.	2013.10.24
8	Төлөвлөлтийн салшгүй хэсэг нь байгаль орчныг хамгаалах төлөвлөлт байхаар тусгах		
9	Түүх, соёлын өв, дурсгалт газрыг хамгаалах, ашиглах замаар төлөвлөлт хийх		
		Сумын түүх, соёлын хамгийн гол өв болох хуучин сүмийн туурь болон сумын төвийн сургуулийн барилгыг хэвээр үлдээж, хамгаалахаар төлөвлөсөн.	

10	Эдийн засгийн хөгжлийн яамнаас боловсруулсан 1 маягийн зураг төслөөр спортын барилга байгууламжийг төлөвлөх	Төлөвлөж өгсөн спортын барилга байгууламжийг уг зураг төслөөр барьж байгуулах боломжтой.	2013.10.24
11	Тухайн сум, суурин газруудын хүн амын тоонд тулгуурлан 1 хүнд 1 м2-аас дээш хэмжээний спортын байгууламж, дугуйн зам, явган замыг төлөвлөх, иргэд бие даан спортоор хичээллэх задгай талбай бүхий соёл спортын хүрээлэнг төлөвлөх	Спортын байгууламж,соёл спортын хүрээлэнг хүн амын тоонд тулгуурлан норм, дүрмийн дагуу төлөвлөж өгсөн. Бүх зэрэглэлийн замын дагуу дугуйн зам, явган зам төлөвлөсөн.	
12	ЕТ-д "Нийгмийн даатгалын тасаг"-ийн барилга байгууламжтай холбоотой мэдээллийг оруулах	"Нийгмийн даатгалын тасаг"-ийн барилга байгууламжтай холбоотой мэдээллийг Ерөнхий төлөвлөгөөний тайлбар бичигт оруулсан. /Боть-II/	
13	Газар өмчлөл, эзэмшлээр авч газар дээрээ барилга байгууламж, хашаа барьсан айл өрхийг аль болох хөдөлгөж, шилжүүлэхгүй байх	Аль болох нүүлгэн шилжүүлэхгүй байхаар бодолцож, хамгийн боломжтой хувилбарыг сонгосон.	

Яаман дээр хийсэн хэлэлцүүлгийн протокол

- 2009 онд гарсан Цогтцэцийн ЕТ нь 900 гаруй хүнтэй байхаар хийгдсэн. Одоо 10 мянга хол давсан. Ажилчдын камп сумаас 1 км зайтай. Одоо “Цэций” гэдэг О.С-ы хороолол баригдаж байгаа.
- Сумын баруун урд хэсэгт 380 айлын гэр хорооллын хашаа төлөвлөгдөөд байгаа. Ихэнх нь гэр хороолол. Сургууль, цэцэрлэгийн барилга одоо хийгдэж байгаа. 640 хүүхдийн багтаамжтай. Гэхдээ аймагтай хуваалцах болсон.
- Төлөвлөлтөөр тус бүр нь 48 айлын 12 сууц тавигдахаар болсон. 2 нь баригдаж дуусаад ашиглалтанд орсон. Одоо 4 сууц ашиглалтанд орох гээд бэлэн болсон байна.
- Цэвэрлэх байгууламжийн угсралтын ажил энэ жилээс эхэлсэн. Энэ нь 1200 м³-ын багтаамжтай байгууламж. Сумын баруун урд баригдаж байгаа.
- Сумаас хойш ТТ-н нисэх буудал байгаа. Ухаа Худгийн сайт нь сумаас 4,7км зайтай баруун урагш бий. Нисэх буудлын аэродром дээр терминал баригдчихаад байгаа.
- Хойх нь талд Намдайн Хөндий гэх газар худгууд бий. Тэр газраас усаа татаж, эх үүсвэрээ болгож байгаа. Шугам хоолойгоор усаа татаж цэвэрлэх байгууламжаар оруулаад суманд тарааж байгаа. Нэмж усны эх үүсвэр, худгийн хайгуул хийж байгаа.
- Одоогийн ажлууд Нийслэлийн Хүрээлэнгийн гаргасан ЕТ дээр үндэслээд яваад байгаа.(Ус, эрчим хүчний тооцоо гэх зэрэг) Хүрээлэнгийн ЕТ бол усны шугам сүлжээгүй, гүний худгаас усаа хангах шийдэлтэйгээр хийгдсэн.
- 30 он хүртэл хийгдэх төлөвлөгөөнд усны хайгуул хийгдэх шаардлагатай байна. Аймгийн захиргаанаас ганц сумын усны хэрэгцээнд зориулж тусдаа эх үүсвэр олж ашиглах боломжгүй гэж үзэж байгаа.
- 6 орон сууцны барилга байгаа. “Цэцээ орон сууцны хороолол”. 21 га газарт. Ерөнхий төлөвлөгөө хийгээд батлуулчихсан. Эхний гурван жилийн төлөвлөгөөг гаргасан байгаа. Төлөвлөснөөр 1 орон сууцанд 48 айл байна. Хэсэгчилсэн ЕТ хийхдээ 3000 байна гэж тооцоолсон.
- Энержи Ресурс бол хувийн компани, уурхайн, ажилчдын байр, усан хангамж, цахилгаан хангамж зэргийг бүгдийг өөрөөсөө хийж байгаа.
- Уурхайн хувьд 3 модуль барилга баригдахын 2 нь дуусчихаад ашиглалтад орсон. Баяжуулах үйлдвэр нь уурхай дээрээ байгаа. Худаг нийтдээ 12 байгаа.
- 32 ортой амбулатори эмнэлгийн зураг хийгдсэн ч хөрөнгийн баталгаа, эх үүсвэр батлагдаагүй учраас баригдаагүй. Тийм учраас тэр эмнэлгийн барилгыг ЕТ-дөө тусгаж явах хэрэгтэй байна.

Үйлдвэр, хөдөө аж ахуйн яаман дээр хийсэн уулзалтын протокол

Уулзалтанд оролцсон:

2014.01.10

1. Стратегийн бодлого, төлөвлөлтийн газар Л.Чой-Иш
2. “Мон-Инжэкон” ХХК захирал, хот төлөвлөлтийн инженер-эдийн засагч П.Ариунаа
3. “Мон-Инжэкон” ХХК Архитектор Н.Саруул-Оргил

- **П.Ариунаа:** Та бүхэнтэй үйлдвэр болон хөдөө аж ахуйн чиглэлээр танайхаас барьж байгаа бодлого чиглэл манай ЕТ-тэй хэр уялдаж байна вэ? Мөн ЕТ дээр нэмж тусгах ямар асуудал байна вэ гэдэг талаар санал солилцох гэсэн юм.
- **Л.Чой-Иш:** Нэгдүгээрт, ажлынхаа хувилбарыг сайжруулъя гэсэн асуудал орж ирж байгаа. Хоёрдугаарт, хүнд үйлдвэрийн талаархи асуудал. Хүнд үйлдвэрийн талаар манай гол бүтээн байгуулалт бол Сайншанд дахь АҮЦ-ын ажил юм. Газрын хувьд өмнөх засгийн газрын үед сонгочихсон. Тэр газар нь мэргэжлийн биш, инженерүүдийн сонголтоор сонгогдсон байсныг саяхан суурин төлөөлөгч ажиллуулж газар дээр нь судалгаа хийсний үндсэн дээр өөрчлөгдөх байх. Та бүхэн өмнөх шийдэл дээр үндэслэн ажлаа хийсэн байх. Бид энэ тал дээр ажлаа уялдуулахгүй бол болохгүй.
- **Л.Чой-Иш:** Хүн бүрийн орлого нь тодорхойгүй учраас бид ийм арга хэмжээ авч байгаа юм. Ерөөсөө “бирж” байгуулаад малчид бүх бүтээгдэхүүнүүдээ биржээр, дансаараа дамжуулаад явбал орлогыг нь тодорхойлох боломжтой болно. Тэгэхээр орлоготой болоод ирэхээр сумын төвд ч юмуу нэг малчдын бүлэг үүснэ. Одоогийн малчид 2 гэртэй, тал хувь нь суман дээрээ суугаад, тал хувь нь хүүхдүүдээ суман дээр суулгадаг болчихсон. Иймээс суман дээр малчны хороолол төлөвлөж өгч байгаа. Тэгээд суман дээрээ канад хаус гэх мэт барилгатай болгох 8 хувийн зээлд хамрагдах нөхцлийг бүрдүүлж өгнө. 8 хувийн зээлийн талаар малчдын гол асуулт бол нийгмийн даатгал төлдөг байх, тогтмол орлоготой байх боломжтой юу гэсэн асуудал байгаа. Тэгэхээр нийгмийн даатгалаа эндээсээ төлдөг байх гэсэн 8 хувийн зээлд хамрагдах нөхцөл тавиад орлогыг нь бирж яг тодорхойлоод өгчихнө. Бидний одоо хийж буй зураг дээр ийм малчны хорооллууд бий болно гэсэн төсөөлөлтэй байгаа.(Зурагт зааж ярив)
- **П.Ариунаа:** Энэ бөөрөнхий нь сумын төв үү?
- **Л.Чой-Иш:** Энэ хуучин сум. Мөн та бүхэн сайн мэдэх байх. Сайдын санаачилсан Баянхонгор аймгийн Бууцагаан, Баянлиг сумдад “Шинэ сум” төслөл хэрэгжиж байгаа. Энэ асуудлаар сая аймгийн засаг даргатай

уулзан гэрээн дээр тусгаж байгаа гол зүйл нь “Шинэ сумыг” бий болгохдоо малчны хороолол би болгоно гэсэн асуудал. Нэг сум 16 орчим тэрбум төгрөгөөр байгуулагдаж байгаа. Тэгэхээр энэ шинэ сум нь дэд бүтцэд холбогдсон тохилог сум болно. Малчдад зээл олгоно. Тэгэхээр зэрэг энэ сум маш хурдан баригдана. Мөн дэд бүтцийн асуудлуудын шийдлүүд нь гарч байна. Шинжлэх ухаан технологийн хувьд ч гэсэн дэвшилттэй гэж үзэж байгаа.

- **П.Ариунаа:** Шинэ сумын төв малчны хороололтой байна уу? Сумын төв дээрээ байна гэж үзэж байгаа биз дээ?
- **Л.Чой-Иш:** Сумандаа байна.
- **П.Ариунаа:** Малчны хорооллын дэд бүтцийн асуудал шийдээд орон сууцных нь асуудлыг шийдэх юмуу?
- **Л.Чой-Иш:** Цогцоор нь шийднэ л гэсэн үг. Дэд бүтцийн асуудлыг тооцооллоор авч үзэхэд хэдийн чинээ хол зайтай байх тусмаа өртөг өндөртэй гарах нь мэдээж. Тэгэхээр үүнийг цогц байдлаар нэг мөр л шийднэ. Шинэ сумын төв, малчны хорооллуудыг хооронд нь холбож өгье гэсэн шийдэлтэй байгаа.
- **П.Ариунаа:** Танай санал, манай санал 2 ерөнхийдөө агуулгын хувьд ойролцоо юм байна. Бид сумын дэд бүтцийг аль болох тараалгүй эдийн засгийн үр ашигтай байлгах үүднээс нягтралыг сайжруулах төлөвлөлт хийж байгаа. Энэ төлөвлөлт маань зарим газраар дэмжигдээд, зарим газар эсэргүүцэж байгаа. Одоо хот төлөвлөлт, газар өмчлөлийн хууль 2 чинь зөрчилдөөд, “Иргэн өөрт ноогдох газраа өмчилж авах гээд байхад чинь та нар яагаад нягтрал гэж яриад байдаг юм? Бид газраа авдгаараа авах ёстой. Бид чинь уудам дэлгэр нутагтай хүмүүс. Хуулийнхаа дагуу байя” гэсэн асуудлууд сөрөн гарч ирж байгаа.
- **Л.Чой-Иш:** Тиймээ, саналууд маань агуулгын хувьд ойролцоо байна. Энэ асуудлын хувьд аль болох нягтралтай байх нь зүйтэй. Шаардлагатай газрынх нь зориулалт нь аймаг, суман дээр эзэмшүүлэх газрын хэмжээтэй зөрчилдөх асуудал байгаа. Энэ асуудлыг нийтээрээ шийдэж зөвшөөрсөн өөр газар тариалангийн талбай, хүнсний ногооны талбайн зориулалтаар олгох ийм шийдэл байж болох юм. Сум олгох газраа зориулалтаар нь заагаад өгчихсөн, төлөвлөлтөндөө оруулчихсан тэндээ нэгдсэн байдлаар ус гэх мэт асуудлаа шийдчихсэн ийм байдлаар шийдэж болно гэсэн байр суурьтай байгаа. Биржийн хувьд бид өнгөрсөн жилийн 4 сараас эхэлж ажиллан ноолуурын 90 хувийг арилжаалсан байгаа. Тэгэхээр энэ бирж орон нутаг дээрээ брокеруудтай байна. Бирж байгуулахад дэлгэц, интернеттэй байх хэрэгтэй. Интернетэд орж мэдээллүүдээ аваад л

арилжаагаа явуулчихна. Нээх их мундаг юм ч хэрэггүй. Тэгээд дээр нь баталгаат агуулах хэрэгтэй болно. Тэгэхээр “Шинэ сум” дээр гол барьж байгаа зарчим бол хуучин сумын агуулах сав, байрнуудыг тэр чигээр нь хоршоо эсвэл ХАА-ын биржийн агуулах сав болгоод шууд ашиглаж болно. Заримд нь мал нядалгааны цех байгуулна. Улсаас үүн дээр дэмжлэг үзүүлж болно.

- **П.Ариунаа:** Энэ санаа одоо яг явж байна уу?
- **Л.Чой-Иш:** Ийм загвартай болчихсон учраас бидний 2014 оны том зорилт бол орон нутагт сумын төвөө хөгжүүлэх. Орон нутаг өөрөө эрхтэй болсон учраас асуудлуудаа нэг нэгээр нь шийдээд явах, төсвийн хөрөнгийг үр ашигтай зарцуулах, нэгэнт бий болсон бүтээн байгуулалтыг нураалгүй ашиглаад явах талаас нь хандах хэрэгтэй.
- **П.Ариунаа:** Танайхаас санаачлан Баянлиг, Бууцагаан хоёрт хийж буй “Шинэ сумын төв”-ийн бүтээн байгуулалт бараг дуусах дөхчихсөн байна лээ. Тэгэхээр дараа дараагийн төслийн ямар санаа байгаа бол?
- **Л.Чой-Иш:** Энэ талаар одоохондоо сонголтын тухай яригдаагүй байгаа.
- **П.Ариунаа:** Одоо энэ стратегийн ач холбогдолтой газруудад энэ төслийг хэрэгжүүлэх талаар танайд яригдаж байгаа болов уу гэдэг бас бидэнд сонин санагдаж байна.
- **Л.Чой-Иш:** Яг одоо тэр хэсэгт хэрэгжүүлнэ гэж сонгоогүй байгаа. Дээрх 2 суманд одоо малчдын хорооллын загвар гарна. Үүнийг хэрэгжүүлэхээр төлөвлөж төсвөөс 600-аад сая төгрөг тавьсан. Суман дээрээ малчны хорооллын дэд бүтцийг иж бүрэн байдлаар шийдэж өгөхгүй бол төсөөлөл бас буруу тийшээ явчих гээд байна. Тэгээд энэ гаргасан загвараа тухайн газартаа тохируулаад хуулаад тавичих боломжтой. Газар тариалангийн хувьд бол говийн бүс нутаг өөрөө том потенциалтай. Дархан, Сэлэнгэ байхад энд хөгжүүлэх шаардлага байна уу? гэж болох юм. Энд улаан лооль, өргөст хэмх гээд нарийн ногоонууд сайн ургалттай байдаг. Өмнөговь бол ийм тариалан эрхлэх потенциалтай болчихсон байгаа. Говийн аймгуудад усжуулалтын систем тавьж өгөх төсөл явж байгаа. Энэ тал дээр бид Египетийг загвар болгож авдаг. Цөлжилтийг бууруулах, бэлчээрийг сайжруулах чиглэлээр ч гэсэн ажлууд хийгдэх бүрэн бололцоотой. Мод зэрэг ус их ашигладаг ургамал тариалах нь өөрөө цөлжилтийг нэмэгдүүлж байна гэж яригдаж байна. Иймд чацаргана зэрэг ашигтай мод, бут тариалах боломжтой. Үйлдвэр хөдөө аж ахуйн талаар төрөөс баримтлах бодлогын талаар бид ирэх 7 хоногоос хурлаар хэлэлцэж шийднэ. ХАА-н бүтээгдэхүүн үнэ цэнэтэй бүтээгдэхүүн болж чадахгүй байгаа нь тармал байршилтайгаас болж байна. Ямар нэг

байдлаар агуулах, тээвэр оруулж ирж байж л үнэ цэнэтэй, чанартай бүтээгдэхүүн гаргаж баталгаажуулах, худалдаалах боломжтой болно. Иймээс л бирж, биржийн агуулахууд байгуулах гэж байгаа юм. Мөн мал, мах үнэ цэнэтэй болсон учраас өндөр үнэтэй тэжээл хэрэглэдэг гадны шилмэл үүлдрийн мал авчирч үржүүлэх, ферм байгуулах боломж бүрдээд байна. Энэ ферм нь заавал хот дотроо байх албагүй.

- **П.Ариунаа:** Биржийн байршил хаана байх вэ? Бид төлөвлөлтөндөө тусгаж өгөх хэрэгтэй байх.
- **Л.Чой-Иш:** Бирж нь аль болох малчиндаа ойрхон байна. Гэхдээ замбараагүй олон байж болохгүй. Эдийн засгийн хувьд ашигтай байх ёстой. Брокер байна гэдэг өөрөө ашиг хийнэ гэсэн үг. Ашиг нь нэг цагт нийлүүлэгдэж байгаа учраас 100%, 50% эсвэл нэг цагт ашигтай, нэг цагт ашиггүй биш тодорхой байна. Суманд малынхаа тооноос хамаараад 1, 2 бирж байна гэсэн төсөөлөлтэй байгаа. Цаашдаа боломжтой бол бидэнтэй мэдээллүүдээ солилцоод хамтран ажиллаад, төлөвлөлтөө уялдуулаад зөрчилтэй асуудлууд байвал шийдээд яваарай.
- **П.Ариунаа:** Бид иргэдийн оролцоотой төлөвлөлт хийхийг зорьж иргэд, орон нутгийн саналыг авч тусгасан. БХБЯ дээр яам, тусгай газруудаас албан ёсны мэргэжлийн хүмүүсийг байлцуулаад 28 хүний бүрэлдэхүүнтэй ажлын хэсэг ажилласан. Танайхаас Хүнд үйлдвэрийн бодлогын хэрэгжилтийг зохицуулах газрын И.Болд гэдэг хүн энэ ажлын хэсэгт оролцож байсан. Төсөл боловсруулах явцдаа САҮЦ-ын өмнөх удирдлагууд болон одоогийн удирдлага Дөлгөөнтэй САҮЦ-ын асуудлаар уулзаж ярилцаж байсан.
- **Л.Чой-Иш:** Хүнд үйлдвэрийн асуудлаар Хүнд үйлдвэрийн бодлогын хэрэгжилтийг зохицуулах газрын Ганболд даргатай заавал уулзах хэрэгтэй. Мал аж ахуйн асуудлаар Мал аж ауйн бодлогын хэрэгжилтийг зохицуулах газрын Ганибал даргатай уулзах хэрэгтэй.

Протокол бичсэн:

Б.Солонго

МОНГОЛ УЛСЫН ЕРӨНХИЙ САЙД
НОРОВЫН АЛТАНХУЯГ ТАНАА

МОНГОЛ УЛС
ӨМНӨГОВЬ АЙМГИЙН
ЗАСАГ ДАРГА

46089 Даланзадгад, Өмнөговь аймаг
Утас: 7053-3620, Факс: 7053-3604

2013.04.11 № 1-505

танай _____ -ны № _____ -т

Уурхайн ажилчдын тосгоны тухай

Тус аймгийн Цогтцэций сумын "Цагаан-Овоо" багийн нутагт байрлах "Таван толгой" уурхай буюу одоогийн "Таван толгой" ХК нь 1966 оноос эхлэн үйл ажиллагаагаа явуулж байгаа ба орон нутгийн төсөвт 2011 онд 57611.9 сая төгрөг, 2012 онд 37587.1 сая төгрөгийг төвлөрүүлэн аймгийн нийт төсвийн 70 хүртэлх хувийг бүрдүүлэн ажиллаж байна.

"Таван толгой" ХК-ийн ажилчдын тосгон /Цагаан-Овоо баг/ нь 1984 онд одоогийн газарт байгуулагдсан. Багийн төв нь нийт 2649 хүн амтай, үүнээс уурхайн ажилчдын тосгонд 200-аад өрхийн 500 гаруй хүн ажиллаж амьдарч байгаа ба гурван давхар хүртэлх өндөртэй хувийн 53 барилга, байгууламжийг ашиглалтанд оруулан үйл ажиллагаагаа явуулж байгаа билээ.

Орон нутгийн өмчит "Таван толгой" ХК-ийн лицензийн талбай болон ажилчдын тосгоныг тойруулан "Эрдэнэс таван толгой" ХК-д МҮ-011943, МҮ-011953, МҮ-011955, МҮ-011956, МҮ-016881, МҮ-016882, МҮ-016883 тоот ашиглалтын тусгай зөвшөөрлүүдийг олгосон нь өнөөдрийн байдлаар ихээхэн хэмжээний хүндрэлүүдийг үүсгэж байна.

"Эрдэнэс таван толгой" ХК нь 2013 оны 02 сарын 17-ны өдрөөс эхлэн "Баруун цанхи"-ийн хөрс хуулалтын ажлыг "Хишиг-Арвин Индустиал" ХХК-тай гэрээ байгуулан гүйцэтгүүлж эхэлсэн.

"Эрдэнэс таван толгой" ХК-ийн хөрс хуулалтын овоолго нь "Таван толгой" ХК-ийн ажилчдын тосгоноос баруун урагш салхин дээд талд нь 1,5 км-т байрлаж байгаагаас багийн төвийн айл өрхүүд рүү тоосжилт ихээр бий болон амьдрах нөхцөл бололцоо хүнд болоод байна.

My\ Documents /2013 zdtg/ A4.ZD.doc

02 123

МОНГОЛ УЛС
ЭРЧИМ ХҮЧНИЙ ЯАМ
Тавантолгойн Цахилгаан Станц Төсөл

Улаанбаатар хот, Стадион Оргил 22, Их Монгол гудамж,
XV хороо, Хан-Уул дүүрэг Моннис Бюлдинг # 501
Утас: 77111050, Факс: (976) 77111051

2013.05.31 № 63
танай _____-ны № _____-т

ӨМНӨГОВЬ АЙМГИЙН ЦОГТЦЭЦИЙ СУМЫН
ЗАСАГ ДАРГА Н. АМГАЛАН ТАНАА

Санал авах тухай

Монгол Улсын Засгийн Газрын 2013 оны 71, 80, 129 дүгээр тогтоолуудаар Тавантолгойн нүүрсний ордыг түшиглэн Өмнийн говийн эрчим хүчний хэрэгцээг хангах зорилго бүхий 450 МВт-ын хүчин чадалтай цахилгаан станцыг шинээр барих шийдвэр гаргасан бөгөөд уг тогтоолын дагуу Эрчим хүчний сайдын 2013 оны 36, 60 тоот тушаалуудаар Төслийн удирдах хороо болон Төслийн нэгжийг байгуулаад байна.

Төслийн нэгж нь төсөл хэрэгжүүлэх хэд хэдэн газрын байршлыг харьцуулан судалсан бөгөөд Ухаа худаг төслийн хүрээнд хийгдсэн цахилгаан станц, усан сан зэрэг инженерийн байгууламж, бусад холбогдох дэд бүтэц болон судалгаа хийгдсэн байдал зэрэгт үндэслэн Өмнөговь аймгийн Цогтцэций сумын нутаг дэвсгэрт байрлах Энержи Ресурс ХХК-ийн эзэмшлийн талбай дахь 27 га газрыг товлож Төслийн удирдах хороогоор батлуулсан болно.

Сонгосон талбай орчимд өмнө хийгдэж байсан судалгаануудыг үндэслэн байгаль орчны төлөв байдлын ерөнхий дүгнэлт боловсруулан БОНХЯ-аар батлуулахаар хүргүүлээд байна.

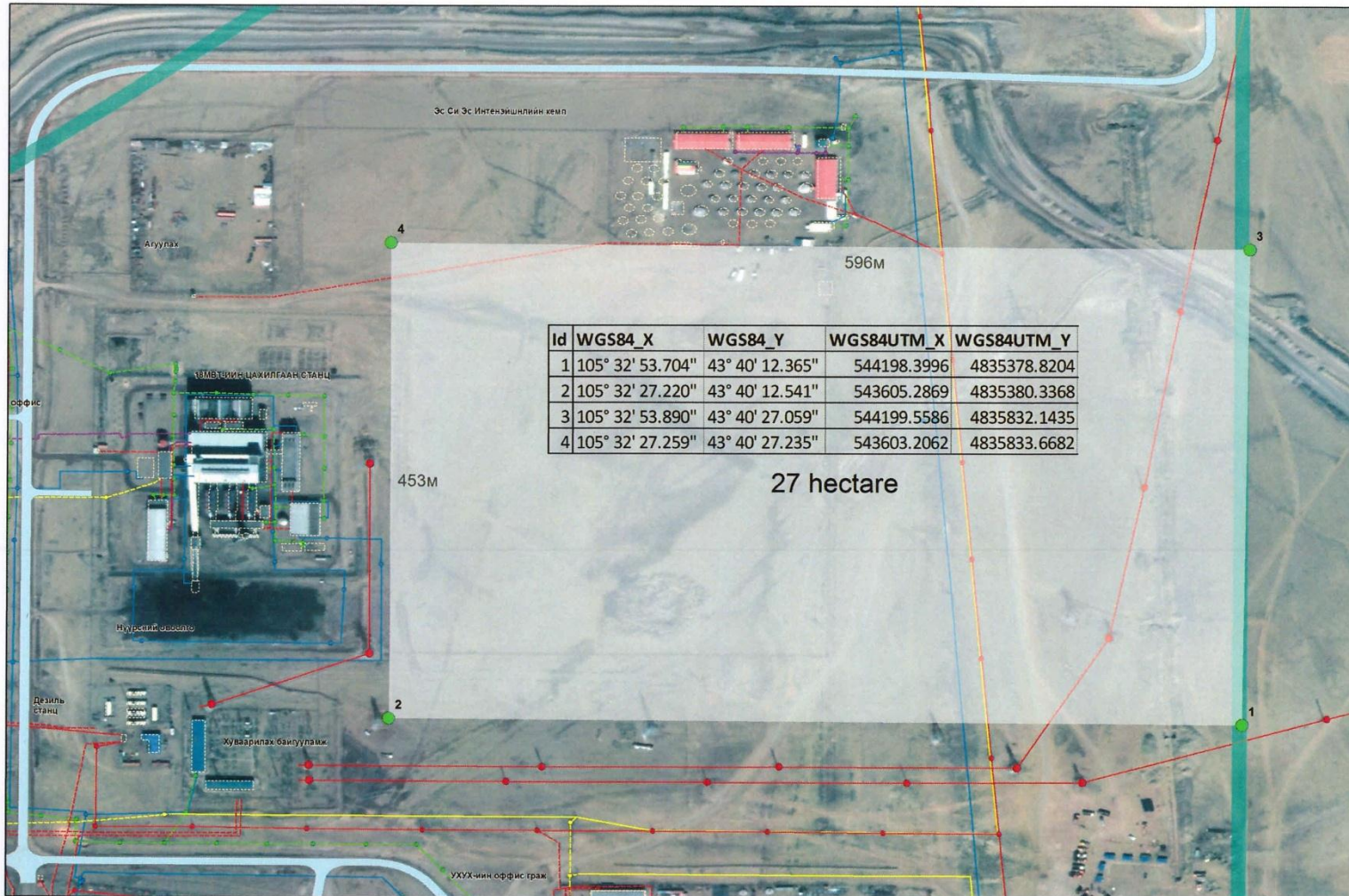
Манай сонгосон талбайд орон нутгийн удирдлагын зүгээс холбогдох хууль, тогтоомжийн дагуу санал дүгнэлт гаргаж өгч улс орны бүтээн байгуулалтын томоохон төслийн үйл ажиллагаанд дэмжлэг үзүүлнэ гэдэгт найдаж байна.

Талбайн зураг болон төслийн товч танилцуулгыг хавсралтаар хүргүүлэв.

Хүндэтгэсэн,

М.ЭНХСАЙХАН

МОНГОЛЫН ТӨМӨР ЗАМ
Төрийн өмөөр Хувьцаа Холбоо

И-мэйл: info@tmz.mn
Утас: 332011; Факс: 11-330644
Финанс: улс, 8-р дугаар,
11, Шинэчулууны тусламж 8,
Улаанбаатар 15100, Монгол улс

2014.02.18 № 06/189
Төвийн 2014.01.10 цаг № 01

МОНИНЖЭКОН ХХК-Д

Мэдээлэл хүргүүлэх тухай

Манай компаниас 2014 оны 01 дүгээр сарын 13-ны өдөр танай компани дээр Азийн хөгжлийн банкны санхүүжилттэй Барилга хот байгуулалтын яамны зургийн даалгавараар хэрэгжүүлж буй "Өмнөговь болон Дорноговь аймгийн хот байгуулалт хилийн ойролцоох суурин газруудын хөгжлийн төсөл" хүрээнд Өмнөговь аймгийн Цогтцэций болон Дорноговь аймгийн Сайншанд сумын төвийн хөгжлийн төвийн ерөнхий төлөвлөгөө боловсруулж байгаатай холбогдуулан хоёр сумын өртөөний бэйрлэл болох Даланзадгад-Тавантолгой-Чойбалсан, Тавантолгой-Гашуунсухайт чиглэлийн төмөр замын трассийн мэдээлэлийг DWG файлаар танай ажилтан Амаржаргалд өгсөн болно.

Хүндэтгэсэн,

ТӨСЛИЙН
ХЭЛТСИЙН ДАРГА

 А.ЗОРИГ

000245

ЭРХ ЗҮЙН АКТ, БАРИМТ БИЧГИЙГ ХҮЛЭЭЛЦЭХ АКТ

Огноо: 2014.01.23

Төрч утга: Засагзурга - Төндөгсай, Талантсай - Тамугдугуйн
сэлмийн талар зураг, фазс.

Хуудасны тоо: DWG файлууд

Хүлээлэгэн өгсөн компани: "МТЗ" ТӨУК

Хүлээлэгэн өгсөн: Тус хамтын ажиллагааг илтгэнэр Н.Нарангуй
(ХТ)

Хүлээн авсан компани: "Мон-Индокон" ХХК

Хүлээн авсан: Амгидгал. (Амгидгал)

Төндөгсай Засагзурга, Төндөгсай, Талантсай - Тамугдугуйн
сэлмийн талар зураг, фазс, фазс бүрэн ороо.
Зураггүйгээр үргэлжлэн байна.

9. ОДОО БАЙГАА БАРИЛГА БАЙГУУЛАМЖИЙН ЖАГСААЛТ

Д/д	Барилга байгууламжийн нэр	Давхрын Тоо	Хэмжих нэгж/м2/	Тоо ширхэг	Хүчин чадал	Тайлбар
1	Нутгийн удирдлагын ордон	2	-	1	-	
2	Цагдаагийн хэлтэс	1	-	1	-	
3	Соёлын төв	1	-	1	-	хуучин
4	Соёлын төв	1	-	1	-	ШИНЭ
5	Ерөнхий боловсролын сургууль	2	сурагч	1	320	
6	"Ертөнц дунд сургууль"ХХК	1	-	1	-	
7	Сурагчдын дотуур байр	1	хүүхэд	1	75	
8	Сурагчдын дотуур байр	2	хүүхэд	1	80	
9	Цэцэрлэг	1	хүүхэд	1	-	
10	Татварын хэлтэс	1		1	-	
11	Хаан банк салбар	1	-	1	-	
12	Хадгаламж банк салбар	3	-	1	-	
13	Хас банк, худалдаа үйлчилгээ	3	-	1	-	
14	Голомт банк, худалдаа үйлчилгээ	3	-	1	-	
15	"Марал" зочид буудал	2	-	1	-	
16	Хүндэтгэлийн өргөө	1		1		
17	Хүн эмнэлэг	2	ор	1	15	
18	"Таван толгой транс"ХХК	3	-	1	-	үйлдвэрлэл, үйлчилгээ
19	"Бугат тэнгэр говь"ХХК		-	1	-	эзэмшил газар
20	Уурын зуух	1	-	1	-	
21	Гүний худаг	1	-	5	-	
22	Ус цаг уурын хяналтын станц		-	1	-	
23	"Цогт цэций дэвшил" ХХК	1	-	1	-	үйлдвэрлэл, үйлчилгээ
24	"Домогт говь" ХХК	1	-	1	-	үйлдвэрлэл, үйлчилгээ
25	Эмэгтэйчүүдийн эмнэлэг	1	-	1	-	
26	Ардчилсан намын байр	1	-	1	-	
27	"НИК, Петровис"ХХК-ний ШТС	1	-	1	-	

28	"Магнай трейд"ХХК-ний ШТС	1	-	2	-	
29	"Шунхлай" ШТС	1	-	1	-	
30	"Цог өрнөх" ОНӨҮГ	1	-	1	-	
31	Өег кафе, газ худалдаа	1	-	1	-	
32	"Орд" зочид буудал	2	-	1	-	
33	"Найзууд"караоке,зоогийн газар	1	-	1	-	
34	Гандан, шашины дэлгүүр	1	-	1	-	
34	Гандан, шашины дэлгүүр	1	-	1	-	
35	"Вагнер ази" ХХК	1	-	1	-	үйлдвэрлэл, үйлчилгээ
36	"Алтан од" зочид буудал	2	-	1	-	
37	Засварын газар, угаалга	1	-	1	-	
38	Спорт, тоглоомын талбай		-	1	-	
39	Зочид буудал, зоогийн газар	1	-	1	-	баригдаж байгаа
40	"Тэнгис"караоке, буудал	2	-	1	-	
41	Уурын зуух /энержи ресурс/	1	-	1	-	1,4 кв-1ш 2,8кв-2ш
42	Орон сууц /энержи ресурс/	5	-	2	-	
43	Орон сууц /энержи ресурс/	5	-	10	-	баригдаж байгаа
44	Галерей ажилчдын сууц	2	-	1	-	
45	Спорт заал	1	-	1	-	
46	Авто гараж	1	-	1	-	
47	Харуулын байр	1	-	1	-	
48	ЦТП	1	-	1	-	
49	Дизель станц	1	-	1	-	
50	Цэвэрлэх байгууламж	1	-	1	-	
51	Халуун усны газар	1	-	2	-	
52	Гэр сууц	2	-	166	-	
53	Хүлэмж, мод үржүүлэгийн газар	1	-	3	-	
54	Хүнсний дэлгүүр, караоке	1	-	1	-	

”””

55	Авто угаалгын газар, агуулах	1	-	1	-	
56	Хүнс, барааны дэлгүүр	1	-	1	-	
57	Зочид буудал, барилгын м.дэл	2	-	1	-	
58	"Эрдэнэ төв" зочид буудал	2	-	1	-	
59	Бар, караоке, з. буудал, дэлгүүр	2	-	1	-	
60	Хүнс, мах, ногооны дэлгүүр	1	-	1	-	
61	"Шанх" зочид буудал, дэлгүүр	4	-	1	-	
62	Худалдаа, үйлчилгээ	2	-	1	-	
63	Нийтийн орон сууц, дэлгүүр	1	-	1	-	
64	"Өмнөдийн нүүдэл" ХХК	1	-	1	-	үйлдвэрлэл, үйлчилгээ
65	Зайрмагны цех, дэлгүүр	1	-	1	-	
66	Худалдаа, үйлчилгээ	2	-	1	-	
67	"Nasa" хүнс, барааны дэлгүүр	1	-	1	-	
68	Амины орон сууц, дэлгүүр	3	-	1	-	
69	Тээврийн товчоо, дэлгүүр	1	-	1	-	
70	"Ариун" хүнс, авто сэлбэг	1	-	1	-	
71	"Гэрэлт" тоглоомын төв	1	-	1	-	
72	Зочид буудал	2	-	1	-	
73	"Дугант" зочид буудал, саун	2	-	1	-	
74	"Эрдэнэ говь ланд" ХХК		-	1	-	
75	Мах ногооны зoorь	1	-	1	-	
76	Төрийн банк, худалдаа үйлчилгээ	2	-	1	-	
77	"Тулга" зочид буудал, дэлгүүр	2	-	1	-	
78	"Өгөөмөр" зочид буудал, ресторан	2	-	1	-	
79	"Өгөөмөр" хүнс, барааны дэлгүүр	1	-	1	-	
80	Интернет, компьютер үйлчилгээ	1	-	1	-	
81	"Од" зочид буудал, Капитал банк	1	-	1	-	
82	Хүнсний дэлгүүр, канон	1	-	1	-	
83	Хадгаламж банк, зочид буудал	3	-	1	-	
84	"Дэлгэр цэций" зочид буудал	2	-	1	-	
85	"Номгон санчир" ХХК	2	-	1	-	жолооны сургууль
86	Худалдаа үйлчилгээний төв	2	-	1	-	

87	Барааны дэлгүүр	1	-	1	-	
88	Гутлын дэлгүүр, махны зах	1	-	1	-	
89	Амины орон сууц	2	-	1	-	
90	Бар, караоке, з. буудал, дэлгүүр	3	-	1	-	
91	"Баян булаг" хүнсний дэлгүүр	2	-	1	-	
92	Худалдаа үйлчилгээний төв	1	-	1	-	
93	"Хайрхан" хүнсний дэлгүүр	1	-	1	-	
94	"Баянговь" зочид буудал, караоке	2	-	1	-	
95	"Номин цэций" ХХК хүнс, авто сэлбэг	2	-	1	-	
96	Зочид буудал, дэлгүүр	2	-	1	-	
97	"Хунз төгрөг" ХХК хүнсний дэлгүүр	1	-	1	-	
98	Түшээ гүн төв	1-2	-	1	-	
99	Сантис эзэмшил газар		-	1	-	
100	Мэргэжлийн хяналтын газар		-	1	-	эзэмшил газар
101	"Гэрэлт биндэръяа" ХХК		-	1	-	эзэмшил газар
102	"Broadway" ресторан	2	-	1	-	
103	Нотариат	1	-	1	-	
104	Авто угаалга	2	-	1	-	
105	Авто засвар	1	-	1	-	
106	Зочид буудал	2	-	1	-	
107	"Баян бүрд" з. буудал, дэлгүүр	2	-	1	-	
108	Худалдаа үйлчилгээний төв	2	-	1	-	
109	"Гүнж" гоо сайхан, ахуйн хэрэглээ	2	-	1	-	
110	Авто угаалга	1	-	1	-	
111	Бар, дэлгүүр	1	-	1	-	
112	Барааны дэлгүүр	1	-	1	-	
113	"Хээтэйхэн" гэр бүлийн дэлгүүр	1	-	1	-	
114	Зочид буудал, саун, халуун ус	2	-	1	-	
115	Барилгын зах	2	-	1	-	
116	Зоогийн газар	1	-	1	-	
117	PC mall компьютерийн дэлгүүр	1	-	1	-	

118	"Намуун" бар, караоке, з. буудал	2	-	1	-	
119	"Очир говь" худалдаа цогцолбор	3	-	1	-	баригдаж байгаа
120	"Цэций"ХХК Маргад үйлчилгээ	1	-	1	-	
121	Нийтийн орон сууц	1	-	1	-	
122	Эмнэлэгийн эзэмшил газар		-	1	-	төлөвлөж байгаа
123	Сургууль, цэцэрлэг эзэмшил газар		-	1	-	төлөвлөж байгаа
124	"Асармандал"ХХК эзэмшил газар		-	1	-	төлөвлөж байгаа
125	"Сайн интернэйшнл"ХХК		-	1	-	үйлдвэрлэл, үйлчилгээ
126	Адууны жүчээ		-	1	-	
127	"Сод монгол"ХХК үйлчилгээ,ШТС		-	1	-	төлөвлөж байгаа
128	"Их говийн андууд" ХХК		-	1	-	
129	"Өгөөмөр адимон" ХХК		-	1	-	
130	Уурхайчин хотхон		-	1	-	
131	"Жи мобайл"ХХК антен	1	-	1	-	
132	Авто машины засварын төв		-	1	-	
133	"Цанхийн говь" ХХК		-	1	-	
134	Наадмын талбай	1	-	1	-	
135	Гэр хороолол /уурхайчин/		-	1	-	
136	Зоогийн газар	1	-	1	-	
137	РС mall компьютерийн дэлгүүр	1	-	1	-	
138	"Намуун" бар, караоке, з. буудал	2	-	1	-	
139	"Очир говь" худалдаа цогцолбор	3	-	1	-	баригдаж байгаа
140	"Цэций"ХХК Маргад үйлчилгээ	1	-	1	-	
141	Нийтийн орон сууц	1	-	1	-	
142	Эмнэлэгийн эзэмшил газар		-	1	-	төлөвлөж байгаа
143	Сургууль, цэцэрлэг эзэмшил газар		-	1	-	төлөвлөж байгаа
144	"Асармандал"ХХК эзэмшил газар		-	1	-	төлөвлөж байгаа
145	"Сайн интернэйшнл"ХХК		-	1	-	үйлдвэрлэл, үйлчилгээ
146	Адууны жүчээ		-	1	-	
147	"Сод монгол"ХХК үйлчилгээ,ШТС		-	1	-	төлөвлөж байгаа
148	"Их говийн андууд" ХХК		-	1	-	
149	"Өгөөмөр адимон" ХХК		-	1	-	
150	Уурхайчин хотхон		-	1	-	
151	"Жи мобайл"ХХК антен	1	-	1	-	

Нутгийн удирдлагын ордон

Цагдаагийн хэлтэс

Соёлын төв (шинэ)

Соёлын төв (хуучин)

Ерөнхий боловсролын сургууль

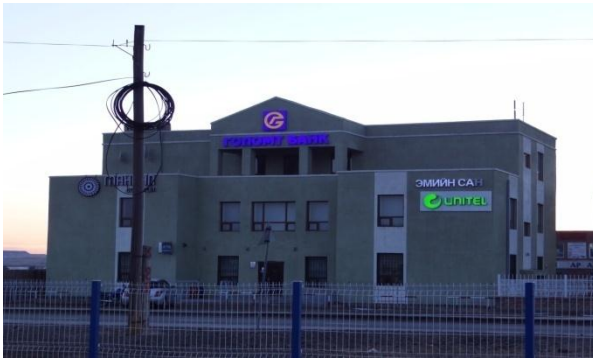
Цэцэрлэг

Татварын хэлтэс

Хас банк, худалдаа үйлчилгээ

Голомт банк, худалдаа үйлчилгээ

Хаан банкны салбар

Хадгаламж банкны салбар

Марал зочид буудал

Хүн эмнэлэг

Уурын зуух

“Цогтцэцийн дэвшил” ХХК

Ардчилсан намын байр

“Петровис” ШТС

“Магнай трейд” ШТС

“Цог өрнөх” ОНӨҮГ

“Өег” кафе, газ худалдаа

“Найзууд” караоке, зоогийн газар

Гандан, шашны дэлгүүр

“Вагнер Ази” ХХК

“Алтан од” зочид буудал

Засварын газар, угаалга

Тоглоомын талбай

“Тэнгис” караоке, буудал

Орон сууц /Энержи Ресурс/

Орон сууц /Энержи Ресурс/

ЦТП

Дизель станц

Халуун ус

Хүнсний дэлгүүр, караоке

“Эрдэнэ төв” зочид буудал

Хүнс, мах ногооны дэлгүүр

“Шанх” зочид буудал, дэлгүүр

“Nasa” хүнс, барааны дэлгүүр

Амины орон сууц, дэлгүүр

“Ариун” хүнс, авто сэлбэг

“Гэрэлт” тоглоомын төв

“Дугант” зочид буудал, сауна

Төрийн банк, худалдаа үйлчилгээ

“Тулга” зочид буудал, дзогүүр

“Өгөөмөр” зочид буудал, ресторан

“Өгөөмөр” хүнс, барааны дэлгүүр”

“Од” зочид буудал, Капитал банк

Хүнсний дэлгүүр, канон

“Дэлгэр цэций” зочид буудал

“Номгон Санчир” ХХК

“Баян булаг” хүнсний дэлгүүр

“Хайрхан” хүнсний дэлгүүр

“Баянговь” зочид буудал, караоке

“Номин цэций” ХХК хүнс, авто сэлбэг

“Хунз төгрөг” ХХК хүнсний дэлгүүр

“Түгээ гүн” төв,

Нотариат

Авто засвар

“Баян бүрд” зочид буудал, дэлгүүр

“Гүнж” гоо сайхан, ахуйн хэрэглээ

Авто угаалга

“Хээтэйхэн” гэр бүлийн дэлгүүр

Зочид буудал, сауна, халуун ус

Барилгын зах

Зоогийн газар

PC mall компьютерийн дэлгүүр

“Намуун” бар, караоке, з.буудал

“Очир говь” худалдааны цогцолбор

Хүнсний бөөний худалдаа

“Жи мобайл” ХХК антен

“Nine” зочид буудал

10. ЦОГТЦЭЦИЙ СУМАНД ҮЙЛ АЖИЛЛАГАА ЯВУУЛЖ БУЙ ААНЭГЖИЙН СУДАЛГАА

№	ААНэгжийн нэр	Ажил үйлчилгээний төрөл	Ажилчдын тоо	Тээвэрлэлт хийж буй машины тоо	Ямар компанитай гэрээтэй эсэх	Газрын зөвшөөрөлтэй эсэх	Байгаль орчны үнэлгээнд хамрагдсан эсэх
1	“Таван Толгой” ХК	Кокс үйлдвэрлэл	381			169 га газар зөвшөөрөлтэй	
2	“Хурд Авто” ХХК	Тээвэрлэлт	150	110	Энержи Ресурс ХХК	Байхгүй	Байхгүй
3	Тахидаг хайрхан	Тээвэрлэлт	76	41	Энержи Ресурс ХХК	Байхгүй	Байхгүй
4	“Итакар” ХХК	Ачаа тээвэр	40	40	Энержи Ресурс ХХК	Байхгүй	Байхгүй
5	“Пүүшин Мон” ХХК /“Уран билэг орших” ХХК/	Ачаа тээвэр				Байхгүй	Байхгүй
6	“Хайрхан Холдинг ХХК	Ачаа тээвэр	16	10	Энержи Ресурс ХХК	Байхгүй	Байхгүй
7	“Зотол чандмань ХХК	Ачаа тээвэр	10		ТТТранс ХХК	Байхгүй	Байхгүй
8	“Эх нутгийн саруул говь ХХК	Хөрс хуулалт ачаа тээвэр			Таван Толгой ХК	Байхгүй	Байхгүй
9	“Шүн Сүн Пэн ХХК	Хөрс хуулалт ачаа тээвэр	72		Таван Толгой ХК	Байхгүй	Байхгүй
10	“Таван Толгой Транс ХХК	Ачаа тээвэр	321		Таван Толгой ХК	Байхгүй	Байхгүй
11	“Ололтур ХХК	Ачаа тээвэр	10	10	Таван Толгой ХК	2008.12.17 газар эзэмшүүлэх, 2 га газар 12566400 төг худ.авсан	Байхгүй
12	“Шарын гол ХХК	Ачаа тээвэр	10	12	Таван Толгой ХК-д гэрээтэй коксын үйлдвэрт нүүрс тээвэрлэдэг	Байхгүй	Байхгүй
13	Цахир дэвсэг	Ачаа тээвэр	7	5	ТТТранстай	Байхгүй	Байхгүй
14	Мэндийн говь ХХК	Ачаа тээвэр	9	8	Товгор хад ХХК, ТТХК	Байхгүй	Байхгүй
15	Бадрах од өгөөж ХХК	Хөрс хуулалт	12	12	ТТТранс	Байхгүй	Байхгүй
16	Огторгуйн үүд ХХК	Ачаа тээвэр		3	Энержи Ресурс ХХК	Байхгүй	Байхгүй
17	Занд Болор ХХК	Ачаа тээвэр	10	5	Энержи Ресурс ХХК	Байхгүй	Байхгүй
18	Пик Ураль ХХК	Ачаа тээвэр			Пүүшин Мон ХХК	Байхгүй	Байхгүй
19	Хүрээ Дэл ХХК	Хөрс хуулалт ачаа тээвэр	30	12	ТТХК	Байхгүй	Байхгүй
20	Өмнийн зам ХХК	Ачаа тээвэр				Байхгүй	Байхгүй

ӨМНӨГОВЬ АЙМГИЙН ЦОГТЦЭЦИЙ СУМЫН ТӨВИЙН ХӨГЖЛИЙН ЕРӨНХИЙ ТӨЛӨВЛӨГӨӨ

21	Энержи Ресурс ХХК	Ашигт малтмал ашиглалт	230			Байгаа	Байхгүй
22	Транс говь ХХК	Гадаад худалдаа	188	107	Энержи Ресурс ХХК	Энержи Ресурс ХХК-ны лицензтэй талбайд	Үнэлгээ хийлгэсэн
23	Ухаа худаг ус хангамж ХХК	Гадаад дотоод худалдаа	14		Энержи Ресурс ХХК	Энержи Ресурс ХХК-ны лицензтэй талбайд	
24	Энерс технологи ХХК	Гадаад дотоод худалдаа	32		Энержи Ресурс ХХК	Энержи Ресурс ХХК-ны лицензтэй талбайд	
25	Оффиснет ХХК	Гадаад худалдаа, цэвэрлэгээ, хоол бэлтгэл	250		Энержи Ресурс ХХК	Энержи Ресурс ХХК-ны лицензтэй талбайд	
26	Юнайтед Пауэр ХХК	Цахилгаан шугам сүлжээ	96		Энержи Ресурс ХХК	Энержи Ресурс ХХК-ны лицензтэй талбайд	
27	Паблик сервис ХХК	Гадаад худалдаа	27			Энержи Ресурс ХХК-ны лицензтэй талбайд	
28	Таван Толгой Нисэх Буудал						
29	Эрдэнэт цэций	Худалдаа, хөрс хуулалт	35		ТТТранс		
30	Говь ойл ХХК ШТС	Шатахууны жижиглэн худалдаа	26		Энержи Ресурс ХХК	Энержи Ресурс ХХК-ны лицензтэй талбайд	БОНБНУ хийлгэсэн
31	ТТХК-ны ШТС						
32	ТТТранс ХХК-ны 1-р						БОНБНУ хийгдээгүй
33	ТТТранс ХХК-ны 2-р					Газрын гэрээ, гэрчилгээ байхгүй	БОНБНУ хийгдээгүй
34	Би Жи Эйн ХХК ШТС					Газрын гэрээ, гэрчилгээ байхгүй	БОНБНУ хийгдээгүй
35	Шунхлай ШТС					Газрын гэрээ, гэрчилгээ байхгүй	БОНБНУ хийгдээгүй
36	Сумын төв ШТС Петровис						БОНБНУ хийгдсэн

11. БАЙГАЛЬ ОРЧНЫ ҮНЭЛГЭЭ

БҮЛГИЙН АГУУЛГА

1 БҮЛЭГ. СТРАТЕГИ БОЛОН ЕРӨНХИЙ ҮНЭЛГЭЭНИЙ ҮНДСЭН ШААРДЛАГА

2 АҮҮЯ. ТӨСЛИЙН БАЙГАЛЬ ОРЧИНД НӨЛӨӨЛӨХ БАЙДАЛ, ТҮҮНИЙ ҮНЭЛГЭЭ

- 2.1. Төсөл хэрэгжих орчны цаг уур, уур амьсгалын үндсэн үзүүлэлтүүд
 - 2.1.1. Төсөл хэрэгжих орчны цаг уур, уур амьсгалын үндсэн үзүүлэлтүүд
 - 2.1.1.1. Уур амьсгалын улирлын нөхцөл
 - 2.1.1.2. Агаарын температур
 - 2.1.1.3. Хур тунадас
 - 2.1.1.4. Агаарын чийгшил
 - 2.1.1.5. Салхи
 - 2.1.2. Төслийн төлөвлөлтөнд авч үзэх уур амьсгалын хүчин зүйлс
- 2.2. Агаарын чанарт нөлөөлөх байдал,
 - 2.2.1. Төсөл хэрэгжих орчны агаарын бохирдлын өнөөгийн түвшин
 - 2.2.2. Төслөөс агаарын чанарт нөлөөлөх байдал, үнэлгээ
 - 2.2.3. Агаарын чанарт үзүүлэх сөрөг нөлөөллийг бууруулах, арилгах
- 2.3. Газрын гадрага, хэвлийд нөлөөлөх байдал, үнэлгээ
 - 2.3.1. Төсөл хэрэгжих орчны газрын гадрага, хэвлийн тогтоц, онцлог
 - 2.3.1.1. Газрын гадаргын тогтоц
 - 2.3.1.2. Геологийн тогтоц
 - 2.3.1.3. Инженер геологийн нөхцөл
 - 2.3.2. Газрын гадарга, хэвлийн эвдрэл бохирдлын өнөөгийн түвшин
 - 2.3.3. Төслөөс газрын гадрага, хэвлийд нөлөөлөх байдал, үнэлгээ
 - 2.3.4. Газрын гадрага, хэвлийд үзүүлэх сөрөг нөлөөллийг бууруулах, арилгах
- 2.4. Хөрсөн бүрхэвчид нөлөөлөх байдал, үнэлгээ
 - 2.4.1. Төсөл хэрэгжих орчны хөрсөн бүрхэвч, түүний онцлог
 - 2.4.1.1. Хөрсөн бүрхэвчийн онцлог, төлөв байдал
 - 2.4.1.2. Хөрсний зүсэлт, морфологын бичиглэл
 - 2.4.1.3. Хөрсний химийн болон физик шинж чанар
 - 2.4.2. Хөрсөн бүрхэвчийн элэгдэл, эвдрэл, бохирдлын өнөөгийн түвшин
 - 2.4.3. Төслөөс хөрсөн бүрхэвчинд нөлөөлөх байдал, үнэлгээ
 - 2.4.4. Хөрсөн бүрхэвчид үзүүлэх сөрөг нөлөөллийг бууруулах арилгах
- 2.5. Гадаргын болон газрын доорхи усанд нөлөөлөх байдал, үнэлгээ
 - 2.5.1. Төсөл хэрэгжих орчны гадаргын болон газар доорхи усны нөөц, онцлог
 - 2.5.1.1. Гадаргын ус
 - 2.5.1.2. Гидрогеологийн нөхцөл
 - 2.5.2. Төслөөс усны нөөц, чанарт нөлөөлөх байдал, үнэлгээ
- 2.6. Ургамлан нөмрөгт нөлөөлөх байдлын үнэлгээ
 - 2.6.1. Төсөл хэрэгжих орчны ургамлан нөмрөг, түүний онцлог
 - 2.6.2. Ургамлан нөмрэгийн ашиглалт, доройтлын өнөөгийн түвшин

- 2.6.3. Төслөөс ургамлан нөмрөгт нөлөөлөх байдал, үнэлгээ
- 2.6.4. Ургамлан нөмрөгт үзүүлэх сөрөг нөлөөллийг буруулах, арилгах
- 2.7. Амьтны аймгийн нөлөөлөх байдал, үнэлгээ
- 2.8. Түүх, соёлын дурсгалт зүйлст нөлөөлөх байдал, үнэлгээ
- 2.9. Нийгэм эдийн засагт нөлөөлөх байдал, түүний үнэлгээ
 - 2.9.1. Төсөл хэрэгжих орчны нийгэм, эдийн засгийн хөгжил, онцлог
 - 2.9.2. Төслөөс нийгэм эдийн засгийн хөгжилд үзүүлэх нөлөөлөл

3 БҮЛЭГ. ТӨСЛИЙН БОЛЗОШГҮЙ БОЛОН СӨРӨГ НӨЛӨӨЛЛҮҮД

- 3.1. Төслийн болзошгүй сөрөг нөлөөлөл
 - 3.1.1. Болзошгүй нөлөөллийн хэлбэр, үргэлжлэх хугацаа, эрчим
 - 3.1.1.1. Төсөл хэрэгжих үеийн болзошгүй нөлөөлөл
 - 3.1.2. Төслийн байршил, технологийн шийдэлтэй холбоотой болзошгүй нөлөөлөл
 - 3.1.2.1. Төслийн байршилтай холбогдох мэдээлэл
 - 3.1.2.2. Төслийн технологийн шийдэлтэй холбоотой асуудал
 - 3.1.2.3. Барилга угсралтын ажлын болон ашиглалтын үеийн технологийн үе шаттай холбогдох болзошгүй нөлөөлөл
- 3.2. Гол сөрөг нөлөөлөл, үргэлжлэх хугацаа, эрчим
 - 3.2.1. Хөрс, ургамал
 - 3.2.2. Сөрөг нөлөөллийг багасгах, арилгах зөвлөмж
- 3.3. Хуримтлагдах нөлөөлөл

4 БҮЛЭГ. ТӨСЛИЙН ЭРСДЛИЙН ҮНЭЛГЭЭ, МЕНЕЖМЕНТ

- 4.1. Химийн хорт болон аюултай бодисын эрсдлийн үнэлгээ
- 4.2. Болзошгүй аюул, осол
 - 4.2.1. Болзошгүй аюул, ослын үнэлгээ
 - 4.2.2. Төсөл хэрэгжих үед гарч болзошгүй аюул осол
 - 4.2.3. Болзошгүй аюул ослын үнэлгээ, түүнийг бууруулах арга хэмжээ
 - 4.2.4. Болзошгүй аюул ослоос урьдчилан сэргийлэх арга хэмжээний зөвлөмж

5 БҮЛЭГ. БАЙГАЛЬ ОРЧНЫ НӨХӨН СЭРГЭЭЛТ, ЭКОЛОГИ-ЭДИЙН ЗАСГИЙН ҮНЭЛГЭЭ

- 5.1. Байгаль орчны, нөхөн сэргээлт
 - 5.1.1. Биологийн нөхөн сэргээлт
 - 5.1.2. Биологийн нөхөн сэргээлтийн ажлын зардал
- 5.2. Төсөл хэрэгжих орчны экологи-эдийн засгийн үнэлгээ
 - 5.2.1. Хөрсөн бүрхэвчийн экологи-эдийн засгийн үнэлгээ
 - 5.2.1.1. Хөрсний үржил шимийн түвшин, үржил шимт хөрсний нөөц
 - 5.2.1.2. Хөрсний эдийн засгийн үнэлгээ
 - 5.2.2. Ургамлан нөмрөгийн экологи-эдийн засгийн үнэлгээ

6 БҮЛЭГ. БАЙГАЛЬ ОРЧНЫ МЕНЕЖМЕНТИЙН ТӨЛӨВЛӨГӨӨ

- 6.1. Байгаль орчныг хамгаалах төлөвлөгөө
 - 6.1.1. Агаарын бохирдол
 - 6.1.1.1. Нөлөөллийн товч тодорхойлолт

- 6.1.1.2. Нөлөөлөлд өртөх объект
- 6.1.1.3. Нөлөөллийг бууруулах, арилгах чиглэлээр авч хэрэгжүүлэх арга хэмжээ
- 6.1.2. Газар, хөрсний эвдрэл, бохирдол
 - 6.1.2.1. Нөлөөллийн товч тодорхойлолт
 - 6.1.2.2. Нөлөөлөлд өртөх объект
 - 6.1.2.3. Нөлөөллийг бууруулах, арилгах чиглэлээр авч хэрэгжүүлэх арга хэмжээ
- 6.1.3. Ургамлан нөмрөг
 - 6.1.3.1. Нөлөөллийн товч тодорхойлолт
 - 6.1.3.2. Нөлөөлөлд өртөх объект
 - 6.1.3.3. Нөлөөллийг бууруулах, арилгах чиглэлээр авч хэрэгжүүлэх арга хэмжээ
- 6.1.4. Хог хаягдлыг бууруулах
 - 6.1.4.1. Нөлөөллийн товч тодорхойлолт
 - 6.1.4.2. Нөлөөлөлд өртөх объект
 - 6.1.4.3. Нөлөөллийг бууруулах, арилгах чиглэлээр авч хэрэгжүүлэх арга хэмжээ
- 6.1.5. Хөдөлмөр хамгаалал, аюулгүй ажиллагаа
 - 6.1.5.1. Нөлөөллийн товч тодорхойлолт
 - 6.1.5.2. Нөлөөлөлд өртөх объект
 - 6.1.5.3. Нөлөөллийг бууруулах, арилгах чиглэлээр авч хэрэгжүүлэх арга хэмжээ
- 6.1.6. Удирдлага зохион байгуулалт
- 6.2. Орчны хяналт шинжилгээний хөтөлбөр

7 БҮЛЭГ. ЭРХ ЗҮЙН ОРЧИН (ХОЛБОГДОХ ХУУЛЬ, ДҮРЭМ, ЖУРАМ СТАНДАРТУУДЫН ЖАГСААЛТ)

ДҮГНЭЛТ

1 БҮЛЭГ. Стратеги болон ерөнхий үнэлгээний үндсэн шаардлага

БОАЖЯ-ны 2011 оны 4930 тоот Байгаль орчинд нөлөөлөх байдлын ерөнхий үнэлгээний дүгнэлтээр “Өмнөговь аймгийн Цогтцэций сумын төвийн усан хангамж, ариутгах татуургын гаднах шугам сүлжээ, автозам” төсөлд БОНБНҮ хийлгэх шаардлагатай гэж үзсэн бөгөөд ерөнхий үнэлгээний дүгнэлтэнд заасан ажлын агуулга, удирдамжийг гүйцэтгэгч байгууллага хүлээн зөвшөөрсөн байна. Ерөнхий үнэлгээний дүгнэлтэнд төслийн барилга угсралтын ажлын үед болон төслийн үйл ажиллагааны явцад орчны хөрсөн бүрхэвч, ургамлан нөмрөгт үзүүлэх сөрөг нөлөөлөл, түүнийг бууруулах арга хэмжээг тодорхойлохыг үндсэн шаардлага болгон тавьсан байна.

Ерөнхий үнэлгээний дүгнэлт, төслийн ажлын зураг төсөлтэй уялдуулан БОНБНҮ-ий тайлан боловсруулах шинжээчдийн багийг шаардагдах мэргэжлийн шинжээчдээр бүрдүүлсэн болно.

Ажлын хэсэг хээрийн судалгааны ажлаар төсөл хэрэгжих орчны хөрс, ургамлын судалгаа хийхэд голлон анхаарч, төслийн хэрэгжилтийн явцтай танилцсаны үндсэн дээр төслийн БОНБНҮ-ий ажлын тайланг боловсрууллаа.

2 БҮЛЭГ. ТӨСЛИЙН БАЙГАЛЬ ОРЧИНД НӨЛӨӨЛӨХ БАЙДАЛ, ТҮҮНИЙ ҮНЭЛГЭЭ

2.1. Төсөл хэрэгжих орчны цаг уур, уур амьсгалын үндсэн үзүүлэлтүүд

2.1.1. Төсөл хэрэгжих орчны цаг уур, уур амьсгалын үндсэн үзүүлэлтүүд

Төсөл хэрэгжих орчны цаг уур, уур амьсгалын үндсэн үзүүлэлтүүдийг төсөл хэрэгжих орчинд байрлах Өмнөговь аймгийн Цогтцэций сумын цаг уурын станцын мэдээ судалгаанд тулгуурлан тодорхойллоо.

Төсөл хэрэгжих орчин нь Их Шанхайн нурууны уулсын нам дор газрын өргөн уудам хотгор хөндийд 1365,0 м-ийн өндөршилтэй газарт байрлана. Алсуураа говийн намхавтар уулсаар зарим хэсэгтээ хүрээлэгдэж, ухаа гүвээ толгод энд тэнд үргэлжилнэ. Хотгор гүдгэрийн энэхүү нөхцөл нь эндхийн уур амьсгал бүрэлдэн тогтох нэг онцлог болдог.

Тухайн орчны уур амьсгалын нөхцөл нь эх газрын эрс тэс, нэн хуурай, дулаан хээр-говийн мужид багтана. Уур амьсгалын эрс тэс шинж нь хаврын дулааралт, намрын сэрүүсэлтийн явц ижил зун нь халуун, өвөл нь харьцангуй дулаавтар, хавар салхи шуурга их, хуурайшил ихтэй байдгаар илэрнэ.

2.1.1.1. Уур амьсгалын улирлын нөхцөл

Цогтцэций орчимд жилийн 4 улирлын хугацааг хоногийн дундаж агаарын температураар тооцвол манай орны бусад нутгаас зун нь урт, өвөл нь харьцангуй богино, хавар намрын улирал богинохон, ойролцоо байдаг.

Хүснэгт 2-1. Жилийн 4 улирал

Улирал	өвөл	хавар	зун	намар
Эхлэх	12.XI	11.III	1.V	27.IX
Дуусах	11.III	1.V	27.IX	12.XI
Үргэлжлэх хугацаа	119	51	149	46

Өвөл: Тухайн орчин өвөл XI сарын 11-нээс дараа оны III сарын 11 хүртэл 119 хоног үргэлжилдэг. Энэ нь манай орны хойд хэмгийн нутгаас өвөл хожуу эхэлж, эрт дуусаж бүтэн сараар богино байдгийг харуулж байна. Өвөл задгай тал, хөндий, хотгор, газар орчноосоо харьцангуй хүйтэн, салхи -5°C -аас -36°C хүрч хүйтэрнэ. Нарны илч султай, өдөр богинохон байдаг.

Хамгийн хүйтэн I сард үнэмлэхүй хамгийн хүйтэн нь -36.2°C , тогтортой цасан бүрхүүлтэй үед 5 см орчим үүнээс ч нимгэн цастай байдаг.

Хавар: Энэ улирал өвлийн төгсгөлөөс зуны эх хүртэл 51 хоног үргэлжилдэг. Хавар -5°C -аас $+10^{\circ}\text{C}$ хүртэл дулаардаг ч IV сард үнэмлэхүй хүйтэн нь -27°C , үнэмлэхүй халуун нь энэ сард $+27^{\circ}\text{C}$ хүрч үнэмлэхүй агууриг 54°C хүрнэ. Хавар хамгийн их хуурайшилтай, хаврын улирлын хугацааны 50 %-д 30 %-аас доош чийгтэй байна. Салхины хурд жилийн бусад улирлаас хамгийн их, 34 м/с хүрнэ. Хаврын улиралд салхи шуурга хамгийн олон тохиолдож байдгаас гадна хамгийн хуурай улирал учраас эвдрэлд орсон газраас тоос шорооны тархалтын хэмжээ ихсэх нөхцөл бүрддэг.

Зун: Энэ улирал дулааны шинжээр V сарын 1-ээс IX сарын 27 хүртэл 149 хоног үргэлжилдэг урт улирал юм. Зун $+10^{\circ}\text{C}$ -аас $+36.3^{\circ}\text{C}$ хүртэл халуун байна. Зуны эхэнд нарны илч хамгийн их, халуун хуурай байх боловч зуны төгсгөл рүү хур бороотой чийглэгдүү дулаан болдог.

Намар: Энэ улирал зуны эцсээс өвлийн эх хүртэл (27.IX-12.XI) хавартай хоногийн тоогоор эн тэнцүү богинохон 46 хоног үргэлжилдэг. Энэ үед $+10^{\circ}\text{C}$ -аас -5°C хүртэл хүйтэрч, зуныхаас эрс сэрүүсч, бороо хур багатай, эхэндээ нарлаг халуун, сүүлдээ сэрүүн болдог.

2.1.1.2. Агаарын температур

Агаарын сарын дундаж температурын агууриг 36.1°C байна. Үнэмлэхүй агууриг нь 80.2°C хүрдэг байна. Жилийн явцад агаарын температурын их утга нь зуны 7 дугаар сард, бага утга нь өвөл 1 дүгээр сард тус тус ажиглагддаг байна.

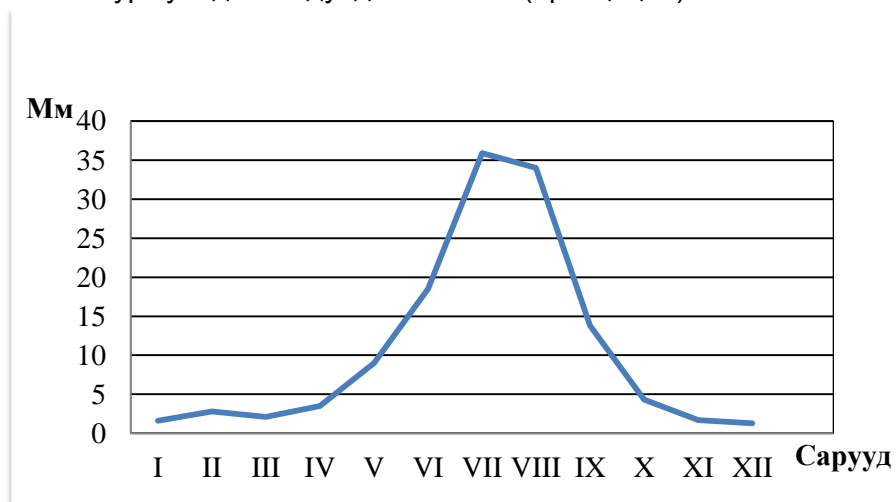
Агаарын температурын хоногийн явцыг авч үзвэл зуны улиралд их утга нь үд дунд орчим (13-14 цаг), хамгийн бага утга нь өглөө эрт (05-06 цагуудад) ажиглагдана. Харин өвлийн улиралд бага утга нь өглөөний 07-08 цагийн орчимд ажиглагдана.

Жилийн хамгийн дулаан 7 дугаар сарын дундаж агаарын температур 21.4...21.7 °С дулаан, хамгийн хүйтэн 1 дүгээр сарын дундаж температур – 14.7...-15.1°С хүйтэн байна. Агаарын үнэмлэхүй хамгийн их температур 37.9...38.3 °С хүрч дулаарсан байна. Үнэмлэхүй хамгийн бага температур – 37.6...-42.3 °С хүрч хүйтэрсэн байна.

2.1.1.3. Хур тунадас

Тус нутгаар жилдээ дунджаар 107.5-130.1 мм хур тунадас ордог байна. Жилийн дулааны улиралд хур тунадасны 91.1-92.9 % /98.0-120.9 мм/ нь, харин хүйтний улиралд маш бага хэсэг 9.5-9.6 мм ордог нь Монгол орны хур тундасны горимын нэг онцлог юм.

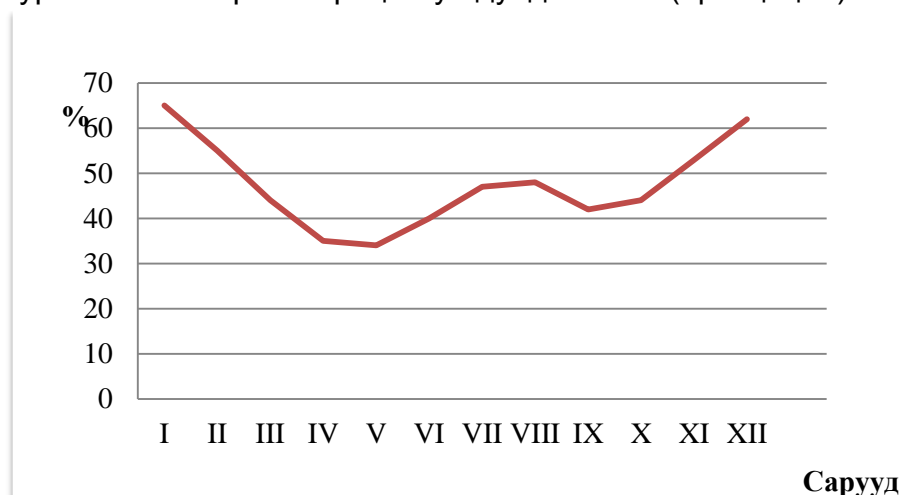
Схем зураг 2-2. Хур тунадасны дундаж хэмжээ (Цогтцэций)

2.1.1.4. Агаарын чийгшил

Тус нутагт жилийн дундаж харьцангуй чийгшил 47 % байна. Өвөл зуны саруудад жилдээ 2 удаа харьцангуй чийгийн их утга ажиглагдаж 1 дүгээр сард 80 %, 7 дугаар сард 68 % байдаг. Харин хавар, намрын улиралд бага утга нь ажиглагдаж 34-40 % болтлоо буурдаг байна.

Схем зураг 2-3. Агаарын харьцангуй дундаж чийг (Цогтцэций)

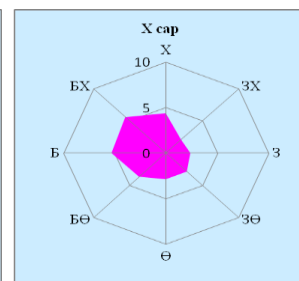
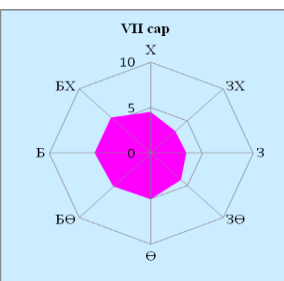
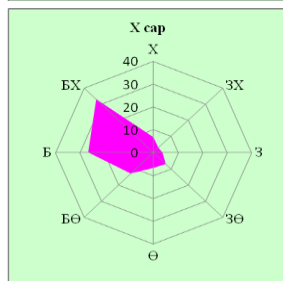
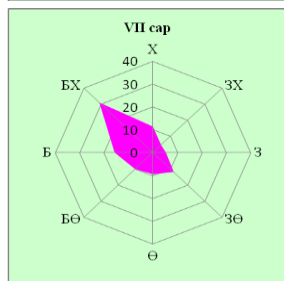
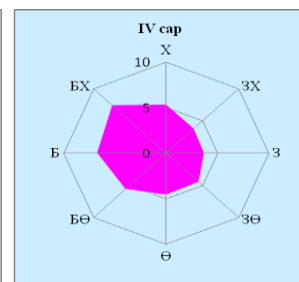
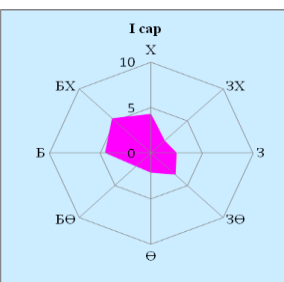
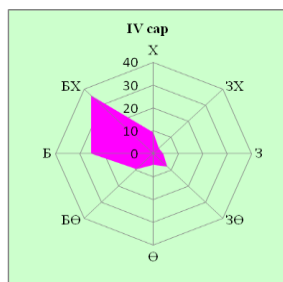
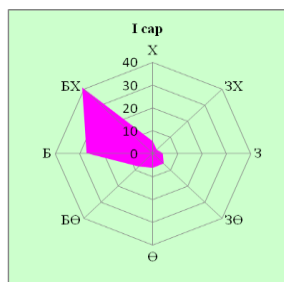

2.1.1.5. Салхи

Цогтцэций орчмоор манай орны бусад нутгийн нэгэн адил хойд, баруун хойд зүгийн салхи зонхилно. Салхины жилийн дундаж хурд 3.6-5.1 м/с байна. Салхины хурдны их утга нь хавар, намрын улиралд ажиглагдах бөгөөд 4 дүгээр сард 5.2- 6.5 м/с хүрдэг байна. Өвлийн улиралд салхины хурдны бага утга нь ажиглагдана.

Салхины олон жилийн судалгааны үзүүлэлтийг зураг 2.4–т харуулав.

Схем зураг 2-4. Салхины чиглэлийн олон жилийн давтагдал, %

2.1.2. Төслийн төлөвлөлтөнд авч үзэх уур амьсгалын хүчин зүйлс

Төслийн хэвийн үйл ажиллагаанд нөлөөлөх барилга байгууламжийн төлөвлөлтөд авч үзвэл зохих цаг уур, уур амьсгалын хүчин зүйл нь агаарын

температур, хур тунадас, салхи байж болно. Дулааны улиралд нарны гийгүүлэлт их байдгаас зарим өдөр нь хэт халалт тохиолдоно. Энэ нь төслийн хэвийн үйл ажиллагаанд ямар нэгэн байдлаар сөрөг нөлөөлөл үзүүлж болзошгүй юм.

Төсөл хэрэгжүүлэх орчинд 4 ба 5-р саруудад салхины хурд 34.0-40.0 м/с хүрч ширүүсэх ба заримдаа хүчтэй шуурга шуурдаг. Энэ нь тоосжилтыг нэмэгдүүлэхийн зэрэгцээ салхины ачаалал ихэссэнээс барилга байгууламж, тоног төхөөрөмж эвдрэх үйл ажиллагаа саатах зэрэг эрсдэл үүсч болзошгүй нөхцөл үүснэ. Цогтцэций сумын төв нь уулын үерийн аман дээр байрлах тул түр зуурын аадар борооны үед барилгын ажил саатах, барилгын суурь, шуудуу усанд автах нөхцөл үүсч болно.

Иймд дээрх уур амьсгалын хүчин зүйлсээс үүсч болзошгүй сөрөг нөлөөлөлөөс урьдчилан сэргийлэх арга хэмжээг төслийн барилга угсралтын ажлын үед авч хэрэгжүүлэх шаардлагатай.

2.2. Агаарын чанарт нөлөөлөх байдал үнэлгээ

2.2.1. Төсөл хэрэгжих орчны агаарын бохирдлын өнөөгийн түвшин

Төсөл хэрэгжих талбай орчмын агаарын чанарт өнөөдрийн байдлаар агаарын чанарын стандартын зөвшөөрөгдөх хэмжээнээс хэтрэх хүртэл сөргөөр нөлөөлөх (бохирдол үүсэх) нөхцөл үүсээгүй байна.

Хүснэгт 2-2. Төсөл хэрэгжих талбайн орчмын агаарын чанарыг тодорхойлсон шинжилгээний үр дүн

№	Сорьц авсан цэгийн байршил	Сорьц авсан өдөр, цаг	SO ₂ , мг/м ³	NO ₂ , мг/м ³	Тоос /PM10/-ны агууламж мг/м ³		
					Дундаж	Хамгийн бага	Хамгийн их
1	43°22'41.8" N 105° 58'50.8"E	X/18, 11 ⁰⁰	0.004	0.012	0.017	0.008	0.064
	Агаарын чанарын стандарт		0.450	0.085	0.100		

Шинжилгээний дүнгээс харахад бохирдуулагчдын агууламж орчны агаарын чанарын стандартаас давсан үзүүлэлт илрээгүй байна.

2.2.2. Төслөөс агаарын чанарт нөлөөлөх байдал, үнэлгээ

Төсөл хэрэгжсэний дараа (усан хангамж, ариутгах татуургын шугам сүлжээний ашиглалт) агаарын бохирдолд сөрөг нөлөө үзүүлэхгүй .

Харин бохир ус зайлуулах шугам хоолойд эвдрэл гарч бохир ус орчны агаарт түр зуурын бохирдол үүсгэж болзошгүй юм.

Төслийн барилга байгууламжийн барилга угсралтын ажлын үйл ажиллагаанаас үүсч болох түр зуурын агаарын бохирдлын хэмжээг хамгийн бага байхаар төлөвлөх, төсөл хэрэгжих орчинд шинээр олон салаа авто зам

гаргахгүй байх зэрэг нөхцлүүдийг ханган ажиллах хэрэгтэй. Энэ нь хөрс ургамалд сөргөөр нөлөөлж, тоосжилт үүсэх нөхцлийг бүрдүүлдэг.

2.2.3. Агаарын чанарт үзүүлэх сөрөг нөлөөлөлийг бууруулах, арилгах

Төслийн үйл ажиллагааны улмаас агаарын чанарт үзүүлэх сөрөг нөлөөлөл байхгүй боловч барилга угсралтын ажлын үед доорхи арга хэмжээнүүдийг авч хэрэгжүүлбэл зохино. Үүнд :

- Хуурайшилт ихтэй үед тоосжилт үүсгэх зам, талбайг услаж чийглэх
- Машин техникийн хөдөлгөөнөөр барилга угсралтын ажлын үед орчны эвдрэлд орсон газарт биологийн нөхөн сэргээлтийг үе шаттайгаар хийж, ургамалжуулах;
- Барилга угсралтын үед ажиллах машин техникүүдийн хөдөлгүүрээс гарах утаанд хэмжилт хийлгэж холбогдох арга хэмжээ авах

2.3. Газрын гадрага, хэвлийд нөлөөлөх байдал, үнэлгээ

2.3.1. Төсөл хэрэгжих орчны газрын гадрага, хэвлийн тогтоц, онцлог

2.3.1.1. Газрын гадаргын тогтоц

Төсөл хэрэгжих орчин нь ерөнхийдөө нам уулс, жижиг толгод, талархаг гадаргуу зонхилох бөгөөд далайн түвшинөөс дээш 1365,0 м өргөгдсөн. Орчны өндөрлөг цэгүүд нь :

Цэций уул - (1790м), Өгөөмөр уул - (1789м), Их хонгор толгой - 1531м).

Физик газар зүйн мужлалаар цөлийн ландшафттай говийн мужид хамаарах бөгөөд газар зүйн хэлбэр, гадаргуугийн хэв шинжээр цав толгод, ухаа гүвээт талын хэв шинжид багтана. Цогтцэций сумын төвийн нутаг дэвсгэрийн хэмжээнд геоморфологийн хэд хэдэн хэв шинжүүд ажиглагдана.

Үүнд:

Бие биенээсээ уулаар юмуу, ялимгүй гүдэнгээр тусгаарлагдаж гульдрал маягийн нарийн хөтлөөр холбогддог хотгор гадаргуу нилээд түгээмэл шинжтэй юм. Үүний зэрэгцээ хэдэн арав юмуу, хааяа хэдэн зуун метрийн харьцах өндөртэй болж, оорцог цав толгодуудыг үүсгэсэн үлдмэл хадан рельеф нилээд элбэг тохиолдоно. Эдгээр нь ихэнхи тохиолдолд, ил гарсан үндсэн чулуулгаас юмуу эсвэл ялимгүй бага зузаантай /элювий/ байран хурдсаар хучигдсан байна.

Сумын төв нь хойд талаараа Цагаан-Овоо, Ямаан хүрэнгийн толгод, баруун талаараа Хулсангийн шанд, урд талаараа Улаан овоогийн шанд, овоод хүрэм, Адгийн хан усны толгод, зүүн талаараа Зүүн суугийн ус, зүүн суугийн толгод зэрэг харьцах өндөр багатай жижиг толгодоор хүрээлэгдсэн ба эдгээр нь мөлгөр оройтой эгц биш хажуутай ба үндсэн чулуулаг нь ил гарсан байна. Сумын төв нь гадаргуугийн хувьд хойноосоо урагш бага зэрэг хэвгий /ойролцоогоор талбайн хойт цэгээс урд цэг хүртэл 5,0-6,0 метрийн

зөрүүтэй байна. Сумын төвийн хэмжээнд гуу жалгагүй боловч хадан илэрцүүд тохиолдох ба ялангуяа сумын баруун хэсэгт нилээд элбэг ажиглагдана.

2.3.1.2. Геологийн тогтоц

Төсөл хэрэгжих орчин (Таван толгой) нь Өмнөд монголын герциний атираат муж дахь өргөрөгийн чиглэлд сунаж тогтсон Говь-Хянганы бүсэд оршино. Говь-Хянганы бүсийн хэмжээнд Цогтцэций, Цэций уулын мезозойн хонхорууд болон Улаан нуурын хотгорууд оршдог.

Бүс нутгийн хэмжээнд дунд-дээд Девоны Цэцгэршанд формацийн галт уулын тунамал, доод Карбоны Ихшанх формацийн тунамал-вулкганоген, дээд Карбон-доод Пермийн Овоо формацийн галт уулын чулуулаг, доод Пермийн Цогтцэций формацийн галт уулын тунамал хурдас, дээд Пермийн нүүрс агуулсан эх газрын молассын таван бүлэг тунамал хурдас, олигоцен гарал үүсэлтэй дөрөвдөгчийн хурдас өргөн тархсан.

Талбайн өмнөт хэсгээр Ихшанх формацийн элсэн чулуу алевролет, гравеллит, конгломерат, аргиллит, суурилаг болон хүчиллэг найрлагтай туф, туффитууд өргөн тархсан бол хойт хэсгээр нь дунд-дээд Девоны Цэцгэршанд формацийн цахиурлаг андезит, элсэн чулуу, хаслаг кварцитууд тархжээ.

Төсөл хэрэгжих талбайн газрын хэвлийн өнгөн хэсэг элсэрхэг, шаварлаг хурдсаар (дөрөвдөгчийн хурдас) бүрхэгдсэн байна.

2.3.1.3. Инженер геологийн нөхцөл

Төлөвлөж буй цэвэр, бохир усны шугамын дагуух талбай нь инженер-геологийн энгийн нөхцөлтэй.

Инженер геологийн судалгаагаар төсөл хэрэгжих талбайд илэрсэн ул хөрсийг инженер геологийн 4 элемент болгон ангилсан байна. Үүнд:

а/ Өнгөн хөрс

Цайвар шаргал өнгөтэй, ургамлын үндэс бүхий өнгөн хөрс нь судалгааны талбайд 0,3-0,4 метрийн зузаантайгаар тархсан байна. Газар шорооны ажлын зэрэг нь гэсгэлэн нөхцөлд гар аргаар малтахад-II байна.

б/ ИГЭ-1 Жижиг ширхэгтэй элсэн хөрс.

Бор шаргал өнгийн, бага чийгтэй, хайрга ховроор агуулсан жижиг ширхэгтэй элсэн хөрс нь өнгөн хөрсний дороос буюу 0,3 метрээс илэрч 1,2 метрийн зузаантайгаар тархана. Газар шорооны ажлын зэрэг нь гэсгэлэн нөхцөлд гар аргаар малтахад-I байна.

в/ ИГЭ-2 Хайргархаг шавранцар хөрс

Судалгаа хийсэн талбайд хайргархаг шавранцар хөрс нь өнгөн хөрсний дороос илэрч тархсан байна. Цайвар шар, бор шаргал өнгөтэй, хатуу консистенцтэй байна.

Газар шорооны ажлын зэрэг нь гэсгэлэн нөхцөлд гараар ухахад-II-III.

г/ ИГЭ-3 Элсэн чулуу.

Ногоовтор шаргал өнгийн өгөршилд хүчтэй орсон девоны настай /D₂₋₃/, элсэн чулуу. Энэ нь жижиг ширхэгтэй хайргатай элсэн хөрсний доороос илрэх бөгөөд 0,4-3,0 метрийн гүнээс илэрч цааш үргэлжилнэ.

2.3.2. Газрын гадарга, хэвлийн эвдрэл бохирдлын өнөөгийн түвшин

Өнөөдрийн байдлаар төсөл хэрэгжих орчны газрын гадарга, хэвлийд их хэмжээний эвдрэл өөрчлөлт гараагүй сумын төвийн газар нь хот суурины зориулалтаар, орчин тойрны газар нь бэлчээрийн зориулалтаар ашиглагдаж ирсэн байна.

Төсөл хэрэгжсэнээр газрын гадаргын хэлбэр болон хэвлийд (геологийн тогтоц) онцын өөрчлөлт орохгүй юм.

2.3.3. Төслөөс газрын гадрага, хэвлийд нөлөөлөх байдал, үнэлгээ

Төслийн газар шорооны ажлын үед (барилгын суурь ухах, шуудуу ухах, булах г.м) газрын гадарга, хэвлийд бага хэмжээний (2.0-3.0 м-ийн гүнд) өөрчлөлт орно. Барилга угсралтын ажлын дараа техникийн болон биологийн нөхөн сэргээлт хийж газрын гадарга, хэвлийд үзүүлсэн сөрөг нөлөөллийг арилгах боломжтой.

2.3.4. Газрын гадрага, хэвлийд үзүүлэх сөрөг нөлөөллийг бууруулах, арилгах

Төслийн үйл ажиллагаа нь газрын гадарга, хэвлийд хүчтэй сөрөг нөлөөлөл үзүүлэхгүй ч доорхи арга хэмжээг авч хэрэгжүүлбэл зохино. Үүнд :

- Төлөвлөсөн талбайд газар шорооны ажлыг гүйцэтгэх;
- Газар шорооны ажлын үед гарсан илүүдэл ул хөрсийг зөвшөөрөгдсөн газарт асгаж тэгшлэх;
- Газар шорооны ажлаар эвдрэлд орсон газрыг дарж булахдаа нягтруулгыг технологийн дагуу хийж, байгалийн унаган төрхөнд нь ойртуулан хэлбэржүүлэх;
- Барилга угсралтын ажлын үед эвдэрсэн талбайд (газар шорооны ажлын улмаас эвдэрсэн) биологийн нөхөн сэргээлт хийж, ургамалжуулах;

2.4. Хөрсөн бүрхэвчид нөлөөлөх байдал, үнэлгээ

2.4.1. Төсөл хэрэгжих орчны хөрсөн бүрхэвч, түүний онцлог

2.4.1.1. Хөрсөн бүрхэвчийн онцлог, төлөв байдал

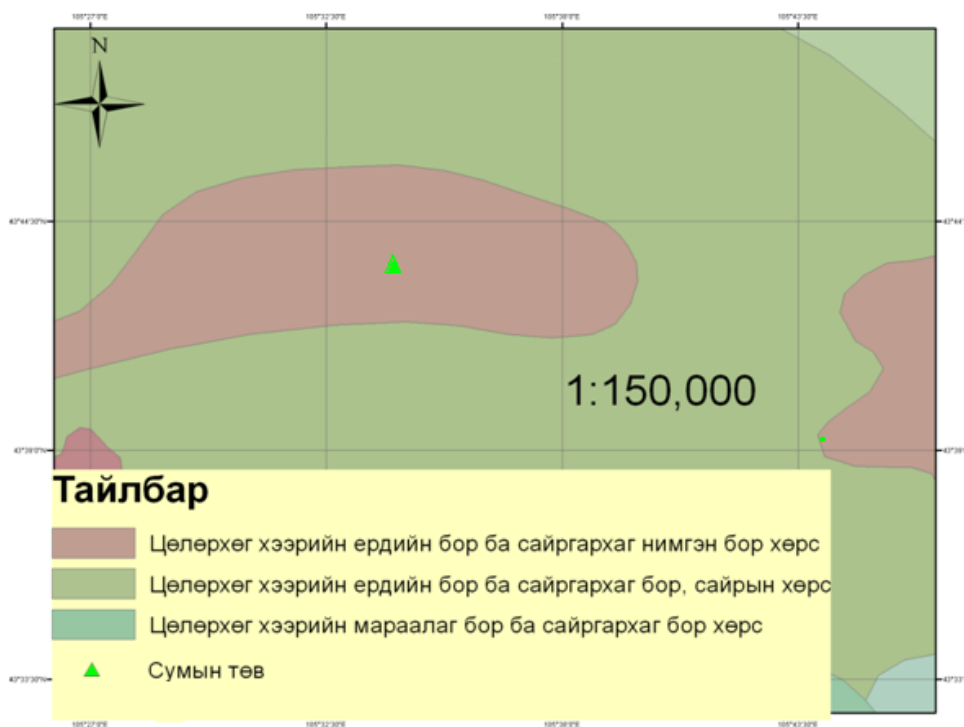
Төсөл хэрэгжих талбай болох Цогтцэций сумын төв нь хөрс газарзүйн мужлалаар Төв Азийн Говийн их мужийн заримдаг цөлийн цайвар бор хөрсний дэд бүсийн 11-р тойргийн Манлайн дэд мужийн нутагт хамаарна.

Тухайн тойргийн хувьд уулархаг болон нам уулс гүвээ толгодорхог нутгаар толгодын буюу цөлөрхөг хээрийн сайр чулуурхаг бор, цөлөрхөг хээрийн нимгэн сайр чулуурхаг бор, тэгшивтэр тал хөндий газраар цөлөрхөг хээрийн бор, элсэн хучаастай бор, хагас бэхжсэн элс, харин нам хотос газраар цөлөрхөг хээрийн нугат бор, мараалаг бор, хужир мараа хөрс, голлон тархана [МУ-ын Үндэсний Атлас, 2009].

Цогтцэций сумын төв нь харьцангуй тэгш ижил хэв шинжийн хөрс ба ургамлан нөмрөгтэй далайн түвшнээс дээш 1495-1480м метрийн өндөрт өргөгдсөн **Цөлөрхөг хээрийн ердийн бор ба сайргархаг нимгэн бор хөрстэй**. Энэ орчны хөрсний тархалтыг зураг 2-6-аар харууллаа.

Цөлөрхөг хээрийн ердийн бор хөрс агь хазаар өвс-говийн хялганат, таана говийн хялганат, хазаар өвс говийн хялганат, баглуур – таана – говийн хялганат бүлгэмдэл бүхий 15-25% бүрхэцтэй цөлөрхөг хээрийн ургамалшилтай газраар тархаж улсын бүх нутгийн 7 хувьтай тэнцэх талбайг хамарна. Энэ хөрсний дээд давхарга боровтор өнгөтэй, хатуувтар өнгөн үе, түүний доод үе хоёр морфологийн хувьд бүдэг илэрнэ. Хатуувтар өнгөн үе нь хэврэг, нүх сүвгүй буюу жижиг сүвүүд хөрсний гадаргын зөвхөн зарим хэсэгт ажиглагдана. Зузаан нь 0.5-1.5 см (дунджаар 0.8 см) байна. Түүний доор Аq үе нь үл мэдэг үелэнцэр бүтэцтэй, нягтрал багатай, зузаан нь 2-6.5 см (дунджаар 3.4 см). Вt давхарга бор, бараавтар бор өнгөтэй, нягтавттар зузаан нь 5-19 см (дунджаар 13 см), түүний доор орших карбонатын хамгийн их хуримтлалтай давхарга (Vca, VCca) их нягт цайвар өнгөтэй, шилжилт эрс учраас хил зааг нь тод байна (Доржготов 2003).

Схем зураг 2-6. Төсөл хэрэгжих талбайн орчны хөрсний зураглал

2.4.1.2. Хөрсний зүсэлт, морфологийн бичиглэл

Төсөл хэрэгжих талбайн 3 нэг цэгээс хөрсний дээж авч, зүсэлт хийн бичиглэл хийсэн болно.

Схем зураг 2-7. Дээж авсан цэгүүдийн байршил

Зүсэлт-1. Цэвэр ус цуглуулах шугамд өртөх талбай

Хөрсний дээж авсан цэгийн газарзүйн солбицол нь:
N 43.736730° E 105.567270° д.т.д = 1493м

Схем зураг 2-8. Хөрсний дээж авсан цэгийн байршил (Зүсэлт 1)

Зураг 2-9. Хөрсний зүсэлт хийсэн талбай(Зүсэлт1)

Зураг 2-10. Хөрсний зүсэлт (Зүсэлт1)

Хөрсний бичиглэл (Зүсэлт1)

A 0-5 Шаргалдуу цайвар хүрэн өнгөтэй (10YR 6/4) хөнгөн шавранцар механик бүрэлдэхүүнтэй, хайрганы хэмжээ 8 хувь, сул үрлэн бүтэцтэй, давсны хүчилд буцлахгүй, ургамлын үндэс багатай, дараахь үедээ шилжих шилжилт аажим

B5-21 Шаргалдуу хүрэн өнгөтэй (10YR 5/4) өнгөтэй хөнгөн шавранцар механик бүрэлдэхүүнтэй, хайрганы хэмжээ 10 хувь, бөөмөнцөр

бүтэцтэй, давсны хүчилд буцлахгүй, ургамлын үндэс багатай, дараахь үедээ шилжих шилжилт тод

B21-44 Шаргалдуу хүрэн өнгөтэй (10YR 5/6) өнгөтэй хөнгөн шавранцар механик бүрэлдэхүүнтэй, хайрганы хэмжээ 20 хувь, бөөмөнцөр бүтэцтэй, давсны хүчилд сулхан буцлана, ургамлын үндэс багатай, дараахь үедээ шилжих шилжилт тод.

Зүсэлт-2. Бохир ус зайлуулах шугамд өртөх талбай

Хөрсний дээж авсан цэгийн газарзүйн солбицол:

N 43.721820° E 105.589900° ä.ò.ä = 1492м

Зураг 2-12. Хөрсний зүсэлт хийсэн талбай(Зүсэлт 2)

Зураг 2-13. Хөрсний зүсэлт (Зүсэлт 2)

Хөрсний бичиглэл (Зүсэлт 2)

A 0-5 Шаргалдуу цайвар хүрэн өнгөтэй (10YR 5/4) хөнгөн шавранцар механик бүрэлдэхүүнтэй, хайрганы хэмжээ 10 хувь, сул үрлэн бүтэцтэй, давсны хүчилд буцлахгүй, ургамлын үндэс багатай, дараахь үедээ шилжих шилжилт аажим

В 5-22 Шаргалдуу хүрэн өнгөтэй (10YR 5/5) өнгөтэй хөнгөн шавранцар механик бүрэлдэхүүнтэй, хайрганы хэмжээ 10 хувь, бөөмөнцөр бүтэцтэй, давсны хүчилд буцлахгүй, ургамлын үндэс багатай, дараахь үедээ шилжих шилжилт тод

В 22-43 Шаргалдуу хүрэн өнгөтэй (10YR 6/4) өнгөтэй хөнгөн шавранцар механик бүрэлдэхүүнтэй, хайрганы хэмжээ 5 хувь, бөөмөнцөр бүтэцтэй, давсны хүчилд хүчтэй буцлана, ургамлын үндэс багатай, дараахь үедээ шилжих шилжилт тод.

Зүсэлт-3. Сумын төвийн хэсэгт

Хөрсний дээж авсан цэгийн газарзүйн байршил:

N 43.723110 ° E 105.572880° ä.ò.ä = 1483м

Зураг 2-14. Хөрсний дээж авсан цэгийн байршил (Зүсэлт 3)

Зураг 2-15. Хөрсний зүсэлт хийсэн талбай(Зүсэлт 3)

Зураг 2-16. Хөрсний зүсэлт (Зүсэлт 3)

Хөрсний бичиглэл (Зүсэлт 3)

- А 0-5 Шаргалдуу цайвар хүрэн өнгөтэй (10YR 6/4) өнгөтэй хөнгөн шавранцар механик бүрэлдэхүүнтэй, хайрганы хэмжээ 10 хувь, сул үрлэн бүтэцтэй, давсны хүчилд сулхан буцлана, ургамлын үндэс багатай, дараахь үедээ шилжих шилжилт аажим
- В 5-19 Шаргалдуу хүрэн өнгөтэй хөнгөн шавранцар механик бүрэлдэхүүнтэй, хайрганы хэмжээ 17 хувь, бөөмөнцөр бүтэцтэй, давсны хүчилд сулхан буцлана, ургамлын үндэс багатай, дараахь үедээ шилжих шилжилт тод
- В 17-39 Цайвар саарал (10YR 7/2) өнгөтэй хөнгөн шавранцар механик бүрэлдэхүүнтэй, хайрганы хэмжээ 55 хувь, бөөмөнцөр бүтэцтэй, давсны хүчилд хүчтэй буцлана, ургамлын үндэс багатай, дараахь үедээ шилжих шилжилт тод.
- В 39-70 Цайвар саарал (10YR 8/2) өнгөтэй хөнгөн шавранцар механик бүрэлдэхүүнтэй, хайрганы хэмжээ 60 хувь, бөөмөнцөр бүтэцтэй, давсны хүчилд хүчтэй буцлана, ургамлын үндэс багатай, дараахь үедээ шилжих шилжилт тод.

2.4.1.3. Хөрсний химийн болон физик шинж чанар

Хөрсөн бүрхэвчийн төлөв байдлын онцлог, гадаргын төрх байдал, элэгдэл эвдрэлийн зэрэг, ашиглалтын хэлбэр зэргийг харгалзан газар шорооны ажилд өртөх талбайгаас авагдсан хөрсний химийн болон физик шинжийн үндсэн үзүүлэлтүүдийг ШУА-ийн Газарзүйн хүрээлэнгийн Хөрс судлалын лабораторит задлан шинжилгээ хийлгэсэн болно.

Хөрсний шинж чанарын үзүүлэлтүүдийг доорх аргуудаар тодорхойлжээ. Үүнд:

- Хөрсний урвалын орчин(pH), - Усан ханданд иономерийн арга
- Хөрсний ялзмаг- Тюрингийн арга, %
- Хөрсний нитратын азот- усан ханданд потенциометрийн арга мг/100гр

- Хөрсний хөдөлгөөнт фосфор (P₂O₅) – 1% нүүрс хүчлийн аммоны уусмал Мачигины арга, мг/100гр хөрсөнд
- Хөрсний хөдөлгөөнт кали– 1% нүүрс хүчлийн аммоны уусмалд дөлийн фотомерийн арга, мг/100 гр хөрсөнд
- Хөрсний цахилгаан дамжуулах чадвар- иономерийн арга, ds/m

Хүснэгт 2-3. Хөрсний химийн үндсэн шинж

	Гүн, см	рНН ₂ O (1:2.5)	CaCO ₃ %	Ялзмаг %	EC _{2.5} dS/m	Хөдөлгөөнт, мг/100г	
						P ₂ O ₅	K ₂ O
Зүсэлт-01	0-5	8.63	0.82	0.869	0.104	0.79	7.2
	5-21	8.79	0.73	0.779	0.050	0.67	2.7
	21-44	8.46	1.27	0.741	0.085	0.48	3.9
Зүсэлт -02	0-5	8.60	0.73	0.824	0.066	0.87	4.2
	5-22	8.63	1.36	0.928	0.063	0.92	5.7
	22-43	8.54	17.09	0.197	0.089	0.24	4.9
Зүсэлт -03	0-5	8.51	0.91	0.887	0.101	0.67	6.8
	5-19	8.31	2.91	0.943	0.206	0.83	8.3
	17-39	8.17	25.45	0.125	0.737	0.21	9.2

Энэ хөрс химийн шинж чанарын хувьд бүс нутгийн хөрсний онцлогийг илтгэн, нийт давхарга нь ялзмаг багатай (0.125-0.943%), ургамалд ашиглагдах хөдөлгөөнт шим тэжээлийн бодисоор P₂O₅, K₂O бүх үедээ бага байна. Урвалын орчин нь хөрсний нийт үе давхаргад жигд дунд зэрэг шүлтлэг (рН 8.17-8.79) шинжтэй байна. Хялбар уусах давсны агууламж нийт үе давхаргад 0.0050-0.737 dS/m байгаа нь харьцангуй тохиромжтой буюу бага агууламжтай байна.

Хүснэгт 2-4. Хөрсний механик бүрэлдэхүүн

Зүсэлтийн дугаар	Гүн, см	Ширхэгийн хэмжээ, % (мм-ээр)		
		Элс (2-0.05мм)	Тоос (0.05-0.002мм)	Шавар (< 0.002мм)
Зүсэлт-01	0-5	70.3	19.0	10.6
	5-21	63.0	32.2	4.8
	21-44	48.4	42.4	9.2
Зүсэлт -02	0-5	70.3	21.9	7.7
	5-21	65.9	29.3	4.8
	21-44	60.1	30.7	9.2
Зүсэлт -03	0-5	55.7	36.6	7.7
	5-19	48.4	42.4	9.2
	17-39	67.4	23.4	9.2

Хөрсний морфологийн тогтоцын бичлэг ба хөрсний механик бүрэлдэхүүний задлан шинжилгээний дүнгээс үзэхэд нийт давхаргад нь янз бүрийн ширхэгтэй элсэн фракц (2-0.05 мм) ихэнх хэсгийг нь 48.4 - 70.3 % эзлэж

байна. Харин шаврын (< 0.002мм) эзлэх хэмжээ нь 4.8-10.6% байгаа нь нийт үе давхаргадаа шаврын агууламжаар харьцангуй бага хөнгөн шавранцар, элсэнцэр хөрс болох нь харагдаж байна. Хөнгөн шавранцар хөрс нь ус, салхи ба техникийн элэгдэл эвдрэлд өртхөд хялбар эмзэг бөгөөд ус барих чадвар султай юм.

2.4.2. Хөрсөн бүрхэвчийн элэгдэл, эвдрэл, бохирдлын өнөөгийн түвшин

Цогтцэций сумын төвд барилгын болон газар шорооны ажлын үед өртөх талбайн хөрсөн бүрхэвч нь хүн, машин техникийн хөдөлгөөн, газар шорооны ажлын нөлөөгөөр эвдрэл элэгдэлд орж бохирдсон байна.

Цогтцэций сумын төвийн хэсэгт хөрсний бохирдлын үзүүлэлт (цианид, хүнцэл г.м) зөвшөөрөгдөх хэмжээнээс хэтэрсэн нь урьд өмнө нь хийсэн судалгаа шинжилгээгээр тогтоогдсон байна.

Харин сумын төвөөс зайдуу цэвэр ус цуглуулах шугамын газар шорооны ажилд өртөх талбайн зарим хэсгийн хөрсөн бүрхэвч нь элэгдэл, эвдрэлд ороогүй байгалийн унаган төрхөөрөө байна.

2.4.3. Төслөөс хөрсөн бүрхэвчинд нөлөөлөх байдал, үнэлгээ

Цэвэр, бохир усны шугам хоолойн газар шорооны болон барилга угсралтын үйл ажиллагааны явцад хөрсөн бүрхэвчид дараах сөрөг нөлөөлөлүүд гарч болзошгүй. Үүнд:

- Хөрсний элэгдэл, эвдрэл
Төсөл хэрэгжих талбай түүний орчны талбайд машин механизмын нөлөөгөөр механик эвдрэл бий болох буюу хөрсний хими, физикийн шинж чанар геоморфологийн үзүүлэлтэд чанарын өөрчлөлт гарч, хөрсний эвдрэл үүсэх, орчны гоо үзэмж өөрчлөгдөх
- Тоосжилт
Газар шорооны ажил, машин механизмын хөдөлгөөнөөр хөрсний элэгдэл эвдрэл үүсч, үржил шим нь буурч, тухайн орчинд тоосжилт бий болно.
- Салхины нөлөөгөөр тоос ойр орчны ургамал, хөрсөн дээр бууж бохирдолт үүсгэх.
- Хөрсний бохирдол
Төсөл хэрэгжих талбайд шугам хоолой байрлуулж, барилга байгууламж барьснаар хөрсний механик эвдрэл бий болж, хөрсөн бүрхэвч эвдэрч, бохирдолд өртөнө.

2.4.4. Хөрсөн бүрхэвчид үзүүлэх сөрөг нөлөөллийг бууруулах, арилгах

Төслийн үйл ажиллагааны улмаас төсөл хэрэгжих талбайн хөрсөн бүрхэвчид үзүүлэх сөрөг нөлөөллийг бууруулах, арилгах зорилгоор төсөл хэрэгжүүлэгч доорхи арга хэмжээнүүдийг хэрэгжүүлэх хэрэгтэй. Үүнд:

- Барилга угсралтын ажлын (газар шорооны ажил) үед барилгын талбайн орчны хөрсөн бүрхэвч эвдрэлд орохоос хамгаалах;
- Барилгын ажлын дараа газар шорооны ажлын үед эвдрэлд орсон талбайд биологийн нөхөн сэргээлт хийх;
- Газар шорооны ажилд өртөх талбайн үржил шимт хөрсийг хуулж, төлөвлөсөн талбайд хадгалах, нөхөн сэргээлтэнд ашиглах;
- Машин техникийн явах замыг тэмдэгжүүлэх, салаа зам гаргахаас урьдчилан сэргийлэх
- Барилга угсралтын ажлын үеийн машин техник, тээврийн хэрэгслийн замын хөдөлгөөнд хяналт тавих
- Хатуу, шингэн хаягдал, шатах тослох материалаар хөрс бохирдуулахаас хамгаалах
- Барилгын талбайг түр хашаагаар хаших

2.5. Гадаргын болон газрын доорх усанд нөлөөлөх байдал, үнэлгээ

2.5.1. Төсөл хэрэгжих орчны гадаргын болон газар доорхи усны нөөц, онцлог

2.5.1.1. Гадаргын ус

Төсөл хэрэгжих талбайн орчинд байнгын гадаргын урсац (гол горхи) байхгүй хур бороо элбэг үед хуурай сайр жалга нь тур зуурын урсгал устай болох ба хотгор хонхор газруудад түр зуурын тогтоол ус, давсархаг нуурууд үүсдэг.

2.5.1.2. Гидергеологийн нөхцөл

Төсөл хэрэгжих орчны газрын доорхи усан орчны региональ төлөв байдлыг тухайн орчинд урьд өмнө хийгдсэн судалгааны материалд үндэслэн доорхи байдлаар тодорхойллоо.

Төсөл хэрэгжих орчинд газрын доорхи ус агуулсан дараахь үе давхрагууд байх боломжтой байна. Үүнд:

- Голоцений настай, аллюви-пролювийн гаралтай ус агуулсан хурдас (qh)
- Голоцений настай, нуурын гаралтай ус агуулсан болон ус үл нэвтрүүлэх хурдас (Lqh)
- Палеоген-неогений настай, эх газрын гаралтай, ус агуулсан хурдас (P₋N)
- Дээд цэрдийн настай, терриген гаралтай, ус агуулсан хурдас (K₂)
- Пермийн настай, терриген гаралтай, ус агуулсан хурдас (tP)
- Палеозойн настай, ус агуулсан тунамал-эффóзив чулуулаг (ePz)
- Ус агуулсан, палеозойн интрузив чулуулаг

2.5.2. Төслөөс усны нөөц, чанарт нөлөөлөх байдал, үнэлгээ

Энэхүү төслөөр хэрэгжих Цогтцэций сумын төвийн бохир ус зайлуулах шугам сүлжээ, авто зам нь гадаргын болон газрын доорхи усны нөөц, чанарт үзүүлэх сөрөг нөлөөлөл байхгүй юм.

Харин бохир ус зайлуулах шугам бөглөгдөх, хагарах үед бохир ус алдагдах нь гадаргын усны түр зуурын урсац болон газрын доорхи усны чанарт сөрөг нөлөө үзүүлж болзошгүй юм.

Иймд бохирус зайлуулах шугам хоолойн ашиглалтын үеийн засвар үйлчилгээг графикт хугацаанд хийж, шугам сүлжээнд гарсан эвдрэл гэмтлийг богино хугацаанд засч байх шаардлагатай.

Төслийн хүрээнд баригдах усан хангамжийн систем нь газрын доорхи усны нөөцөд нөлөөлөх боловч олборлосон усыг сумын хүн амын унд-ахуйн хэрэгцээнд хэрэглэх тул уг нөлөөллийг сөрөг нөлөөлөл гэж үзэх боломжгүй юм. Гэхдээ ашиглалтын явцад газрын доорхи усны түвшин өөрчлөлтөнд хяналт тавьж усны нөөцөд хэрхэн нөлөөлж байгаа талаар судалгаа хийж байх шаардлагатай юм.

2.6. Ургамлан нөмрөгт нөлөөлөх байдлын үнэлгээ

2.6.1. Төсөл хэрэгжих орчны ургамлан нөмрөг, түүний онцлог

Монгол орны нутаг дэвсгэр хойноосоо урагш чиглэлд өргөрөгийн өөрчлөлттэй холбоотойгоор хэд хэдэн босоо бүс бүслүүрийг үүсгэдэг онцлогтой. Энэ онцлогийн дагуу ургамалжилтийн доорхи бүс бүслүүрт хувааж үзсэн байдаг.

Үүнд:

1. Өндөр уулын (тагийн) бүслүүр
2. Уулт тайгын бүслүүр
3. Уулын хээрийн ойн (тагийн доод) бүслүүр
4. Хээрийн бүс
5. **Цөлөрхөг хээрийн бүс**
6. Цөлийн бүс Төсөл хэрэгжих орчин нь ургамал газарзүйн мужлалаар , Сахар-говь цөлийн их муж, Төв азийн муж Улаан нуурын тойрогт хамрагдана (МУ-ын Үндэсний Атлас, 2009). Энэ районы ургамлын үндсэн формацыг баглуур, бударгана, говийн хялгана, таана, төрөл бүрийн хамхагууд бүрдүүлдэг ба сөөг, сөөгөнцөрүүд дагалдах үүрэгтэй оролцоно Цогтцэций сумын төв нь цөлөрхөг хээрийн бүсэд хамрагдаж байна.

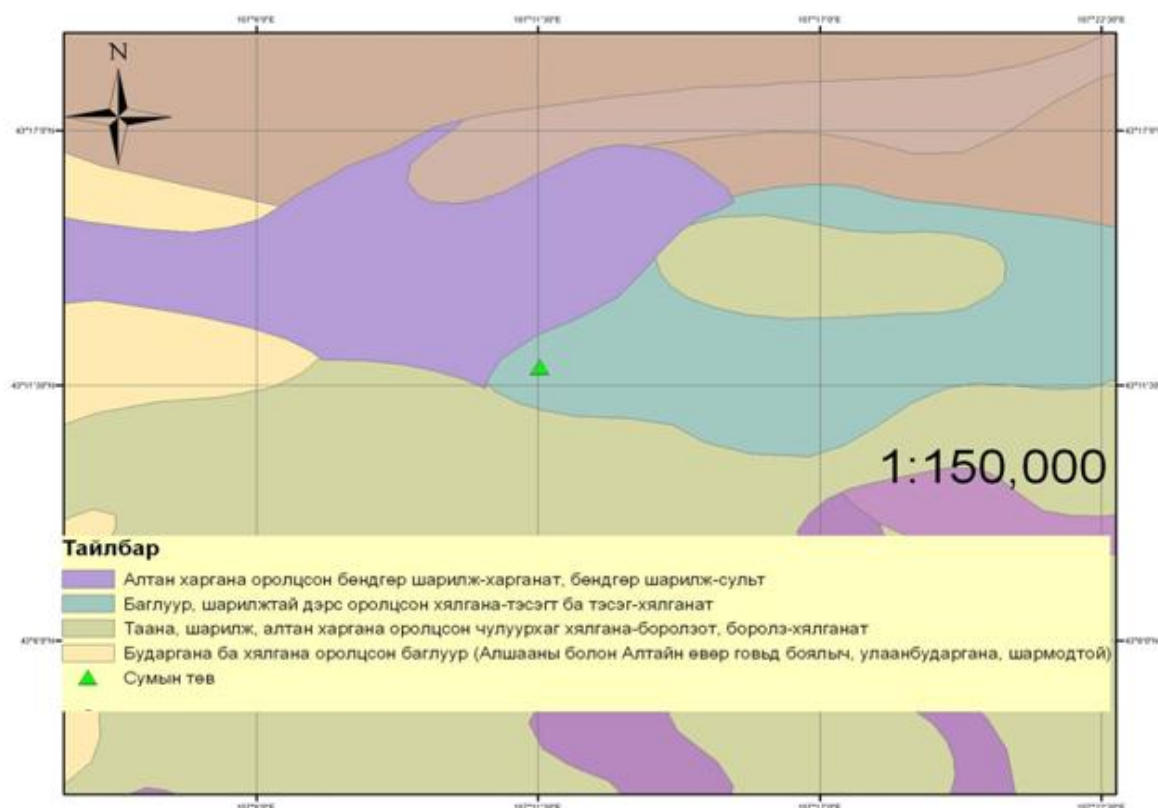
Цөлөрхөг хээрийн бүс:

Монголын хээр төв Азийн цөлийн зааг дээр нэлээд эрт бий болсон, бие даасан үүсэлтэй, зөвхөн энэ бүсдээ ургадаг зонхилогч ургамлуудтай байдгаараа онцлог гэж тодорхойлсон байна. Цөлийн хээрийн бүс дэх

амьдралын үндсэн хэлбэрүүд нь жижиг сөөгөнцрүүд ихээхэн давамгайлахгүйгээр оролцсон жижиг дэгнүүлт үетэн юм.

Монголын цөлийн хээрийн бүсийн төрх байдалыг хадгалсан хувилбарууд нь өөрийн зүйлийн бүрэлдэхүүн ба гадаад төрх байдлаараа гойд нэгэн жигд байна. Монгол өвст (говийн хялгана, сайрын хялгана) цөлийн хээр бол өгүүлэн буй бүсэд хамгийн их тааралддаг хэв шинж нь юм. Тэдгээр нь дов толгодоос тал бүр тийшээ үргэлжилсэн бэл, уулсын хоорондох уудам хөндий ухаа гүвээт тал газраар өргөн уудам талбайг эзлэн оршино. Карбонот энд тэндгүй элбэг гарсан нимгэн хайрга чулуун дэвсгэртэй /хучлага/ бага юмуу багавтар шаваржсан мараажсан бор хөрстэй байдаг. Энэхүү хээр гол төлөв цөлийн хээрийн бүсийн дорнод хэсэгт тохиолдоно. Энэ бүсэд боролзой-монгол өвст хээрийн хэв шинж үлэмжхэн тархжээ Н.Өлзийхутаг (1989).

Схем зураг 2-17. Төсөл хэрэгжих орчны ургамлан нөмрөгийн хэв шинж

2.6.2. Ургамлан нөмрөгийн ашиглалт, доройтлын өнөөгийн түвшин

Барилга байгууламж, шугам сүлжээнд өртөх талбайн хэмжээ нь 5.95 га газар бөгөөд үүний 700 буюу 0.7 га газар ургамлан нөмрөгтэй, үлдэх газар нь сумын төв хэсэгт байх учир ургамалгүй байна.

Зураг 2-18. Ургамлан нөмрөгийн байдал

Сумын төвийн ойролцоох талбайд ургамлын аймгийн хувьд цөлөрхөг хээр болон жинхэнэ цөлийн ургамал зонхилон тохиолдоно.

Хүснэгт 2-5. Зонхилох ургамлын нэр

Латин нэр	Монгол нэр
<i>Stipa gobica</i> Roshev.	Говийн хялгана
<i>Cleistogenes songorica</i> (Roshev.) Ohwi.	Зүүнгарын хазаар өвс
<i>Anabasis brevifolia</i> C. A. Mey.	Ахар навчит баглуур
<i>Salsola passerina</i> Bge.	Бор бударгана
<i>Allium polyrrhizum</i> Turcz. ex RgL.	Таана
<i>Bassia dasyphylla</i> (Fisch. et Mey.) Ktze.	Үслиг манан хамхаг
<i>Artemisia pectinata</i> Pall.	Шүлхий шарилж
<i>Chamaerhodos sabulosa</i> Bge.	Элсний түмэн тана
<i>Convolvulus Ammanii</i> Desr.	Амманы сэдэргэнэ
<i>Eurotia ceratiodes</i> (L.) C. A. Mey	Орог тэсэг
<i>Potaninia mongolica</i> Maxim.	Хулан хойрго
<i>Reaumuria songorica</i> (Pall.) Maxim.	Зүүнгарын бударгана
<i>Salsola collina</i> Pall.	Толгодын бударгана
<i>Lagochilus ilicifolius</i> Bge.	Ямаан ангалзуур
<i>Panzeria lanata</i> (L) Bge	Үсхий нохойн хэл

Монгол нэр: **ЗҮҮН ГАРЫН ХАЗААР ӨВС**

Латин нэр: **CLEISTOGENES SOONGORICA (Roshev.) Ohwi.**

Голын хайрга, байц, чулуурхаг хажуу, хээр талд ургана.

Элсэн дугтуй бүхий сахлаг үндэстэй, жижиг нягт бутаар ургадаг олон наст ургамал. Иш 7-9 үетэй, эгц босоо 15-60 см урт, 2 мм орчим бүдүүн. Навчны илтэс хавтгай, шулуун, хажуу ирмэгүүд нь дотогш хумираа, 2.5-7.5 см урт, 1-2 мм өргөн. Шимт чанар сайтай. Жилийн турш бүх мал сайн иддэг.

Монгол нэр: **АММАНЫ СЭДЭРГЭНЭ**

Латин нэр: **CONVOLVULUS AMMANII Desr.**

Ойт хээрийн бүслүүр, говь хээрийн бүсэд хайргат ба чулуурхаг бэл хормой, тэгш тал, элсэрхэг болоод хайргат хээржүү цөл, алаг өвст хээржүү хажуу, эргийн марцлаг нуга, голын сайранд ургана.

Олон иштэй, 3-5 см өндөр, хуурайсаг олон наст өвс. Навчис шугамархуу, цэцэг хонхорхуу юмуу юүлүүрхүү хэлбэртэй цайвар ягаан өнгөтэй. Эмийн болон малын тэжээлийн ургамал.

Монгол нэр: **ТААНА СОНГИНО**

Латин нэр: **ALLIUM POLYRRHIZUM Turcz.ex Rgl.**

Чулуурхаг, хайргархаг цөл, цөлийн хээр, уулын чулуурхаг хажуу, бэл хормой, хад чулууны ёроол, цав толгод, дэрстэй хөндий, тойром цайдмын хүрээ, бууцны хөлд ургана.

Өтгөн сахлаг үндэстэй, 10-25 см өндөр нарийхан босоо, ялимгүй гуривтсан иштэй, хуурайсаг олон наст өвс. 2-3 навчтай, шүүслэг боловч бэлцгэр бус, тал бөөрөнхий, утсархуу, 0.5-0.7 мм бүдүүн. Тал бөмбөлгөрхүү баг цэцэгтэй. Цэцгийн дэлбэ 5-6 мм урт бүдэг судалтай, цайвар ягаан эсвэл цагаан өнгөтэй. Хатуувтар хонхорцог үр жимстэй. Үр нь тод хар. Малын тэжээлийн үнэт түүхий эд. Эмийн болон хүнсний ургамал.

Монгол нэр: **АХАР НАВЧИТ БАГЛУУР /АХАР НАВЧИТ БАГЛУУР/**

Латин нэр: **ANABASIS BREVIFOLIA C.A.Mey.**

Цөл, цөлийн хээрийн бүсэд уул толгодын хайргархаг, чулуурхаг, шаварлаг хажуу, хормой бэл, элсэрхэг ба чулуурхаг тал, сайрын ирмэг дагуу ургана.

Цөөн навчтай, жижиг нягт бутаар ургадаг намхан сөөгөнцөр. Бүх навч нь унамтгай, үзүүртээ хялгас юмуу өргөстэй, үзүүрийн дунд хэсгийн навчис гэдрэг нумраа, 10 мм хүртэл урт. Ишний модожсон хэсэг нь богино. Цэцэг нь навчны өвөрт 1-3-аараа оршдог. Цэцэг нь жимслэх үедээ улаан, ягаан, хүрэн, шар өнгийн далавч болно. Хортой ургамал. Малын тэжээлд оролцоно.

Монгол нэр: **АХАР НАВЧИТ БАГЛУУР /АХАР НАВЧИТ БАГЛУУР/**

Латин нэр: **ANABASIS BREVIFOLIA C.A.Mey.**

Цөл, цөлийн хээрийн бүсэд уул толгодын хайргархаг, чулуурхаг, шаварлаг хажуу, хормой бэл, элсэрхэг ба чулуурхаг тал, сайрын ирмэг дагуу ургана.

Цөөн навчтай, жижиг нягт бутаар ургадаг намхан сөөгөнцөр. Бүх навч нь унамтгай, үзүүртээ хялгас юмуу өргөстэй, үзүүрийн дунд хэсгийн навчис гэдрэг нумраа, 10 мм хүртэл урт. Ишний модожсон хэсэг нь богино. Цэцэг нь навчны өвөрт 1-3-аараа оршдог. Цэцэг нь жимслэх үедээ улаан, ягаан, хүрэн, шар өнгийн далавч болно. Хортой ургамал. Малын тэжээлд оролцоно.

Монгол нэр: **ОРОГ ТЭСЭГ**

Латин нэр: **EUROTIA CERATOIDES /L./ C.A.Mey.**

Сөөгт цөлийн үндсэн ургамал. Цөл ба цөлийн хээр, уулын хээрийн чулуурхаг, хайргархаг хажуу, байц хад, нураг элстэй хөндий, гол горхины сайр, хуурай хоолой хотос, сайр садаргын ирмэг дагаж ургана.

Үндэс орчмоосоо ихэд салаалж мөчирлөсөн, 40-100 м өндөр, хуурайсаг сөөгөнцөр. Навчис шугаман-юлдэрхүүгээс гонзгойвтор, эсвэл өндгөн-юлдэрхүү, сууриадаа шаантгархуу юмуу дугариг, өвөр талдаа бараг үсгүй. Мөчир

салааны үзүүрийн цацаг баг цэцэг нь жимслэх үедээ сийрэг. Иш, навчис бүхэлдээ өтгөн, цагаан үсээр хучигдмал. Малын тэжээлийн үнэт ургамал.

Монгол нэр: **ТОЛГОДЫН БУДАРГАНА**

Латин нэр: **SALSOLA COLLINA Pall.**

Хээр, уул, толгодын бутрамхай чулуулаг ба чулуурхаг бэл, хажуу, тогтворгүй элс, марцлаг элс ба эргийн хайрга, сайрын элсэрхэг ёроол, дэрсэн шугуй, зам харгуй, суваг, айлын нутаг, тарваганы дош, тариа ногооны талбайд ургана.

Иш 10-100 см өндөр, нэг наст өвслөг ургамал. Чигжүү суусан налчгар богино тэвнэрхүү цэцгийн дагавар навчтай. Ишний навчис урт нарийхан утсархуу, тачир хялгасархаг, хар ногоон, хатаад бараан болно. Найлзуур салааны үзүүрт нарийн түрүүрхүү, урт баг цэцэгтэй. Говьд малын тэжээлийн чухал нөөц болно.

2.6.3. Төслөөс ургамлан нөмрөгт нөлөөлөх байдал, үнэлгээ

Газар шорооны ажлын үед ургамал бүхий талбайн 0.7 га ургамлан нөмрөг нь устах бөгөөд ойролцоох ургамлан нөмрөг нь машин теаникийн хөдөлгөө, бохирдол, тоосжилтын нөлөөгөөр доройтолд өртөж болзошгүй юм.

2.6.4. Ургамлан нөмрөгт үзүүлэх сөрөг нөлөөллийг буруулах, арилгах

Газар шорооны ажлын үед орчны ургамлан нөмрөгт сөрөг нөлөөлөл нь харьцангуй бага байх боловч орчны ургамлан нөмрөгт үзүүлэх сөрөг нөлөөллийг буруулах зорилгоор доорхи арга хэмжээнүүдийг хэрэгжүүлбэл зохино. Үүнд:

- Газар шорооны ажилд өртөх талбайн үржил шимт өнгөн хөрсийг хуулж, биологийн нөхөн сэргээлтэнд ашиглах
- Газар шорооны ажлын үед эвдрэлд орсон газарт биологийн нөхөн сэргээлт хийж, ургамлан нөмрөгийг сэргээх ;
- Тухайн орчинд олон салаа зам гаргахгүй байх, хяналт тавих

2.7. Амьтны аймгийн нөлөөлөх байдал, үнэлгээ

Энэхүү төсөл нь хүн ам, үйлдвэр аж ахуйн газрууд төвлөрсөн суурин газарт хэрэгжих тул амьтны аймагт нөлөөлөх сөрөг нөлөөлөл байхгүй гэж үзэж болно.

2.8. Түүх, соёлын дурсгалт зүйлст нөлөөлөх байдал, үнэлгээ

Энэхүү төсөл нь Цогтцэций сумын төвд хэрэгжихээр төлөвлөгдсөн бөгөөд газар шорооны ажилд өртөх талбай, түүний ойролцоо түүх, соёлын дурсгалт зүйлс байхгүй болно.

2.9. Нийгэм эдийн засагт нөлөөлөх байдал, түүний үнэлгээ

2.9.1. Төсөл хэрэгжих орчны нийгэм, эдийн засгийн хөгжил, онцлог

Төсөл хэрэгжих талбай нь Өмнөговь Цогтцэций сумын төвд байрлах бөгөөд таван толгойн нүүрсний ордтой ойр байрлалтай юм. Өмнөговь аймгийн Цогтцэций сумын нутаг дахь Таван толгой нүүрсний ордыг ашиглаж эхэлсэнтэй холбогдон тухайн орчны нийгэм- эдийн засгийн хөгжлийн түвшин хурдацтай өсч ойрын үед эрчимтэй хөгжих ирээдүй харагдаж байна. Ялангуяа Цогтцэций сумын төв өргөжин тэлсээр байна.

Таван толгойн ордыг түшиглэн дулааны цахилгаан станц баригдаж төвийн эрчим хүчний системтэй холбогдох ажил эхэлж, нүүрс тээврийн замыг хатуу хучилттай болгох, нисэх онгоцны буудал байгуулах, зэрэг төслүүд амжилттай хэрэгжиж байна.

Зураг 2-19. Цогтцэций сумын төв

Уул уурхайгаас орон нутгийн төсөвт орох орлого нэмэгдсээр сумын хөгжлийг түргэсгэх, нийгмийн асуудлыг шийдвэрлэх, хүн амын орлогыг нэмэгдүүлэх, ажилгүйдлийг бууруулах дэд бүтцийг хөгжүүлэх боломж бүрдэж байна.

2.9.2. Төслөөс нийгэм эдийн засгийн хөгжилд үзүүлэх нөлөөлөл

Энэхүү төсөл хэрэгжсэнээр гарах нийгэм эдийн засгийн үр өгөөжийг доорхи байдлаар тодорхойллоо. Үүнд :

- Сумын төв төвлөрсөн усан хангамжийн системтэй болох
- Сумын төвийн хэрэглэгчдийг эрүүл ахуйн шаардлага хангасан цэвэр усаар тасралтгүй хангах
- Гэр хорооллын зарим айл өрхүүд бохир ус зайлуулах шугамд холбогдох нөхцөл бүрдэх
- Зарим орон сууц, албан байгууллагууд бохир ус зайлуулах шугамд холбогдох
- Орчны ариун цэвэр эрүүл ахуйн нөхцөл сайжрах
- Эрүүл ахуйн нөхцөлөөс хамааралтай өвчлөл буурах
- Сумын төв хатуу хучилттай автозамтай болох зэрэг болно.

III БҮЛЭГ. ТӨСЛИЙН БОЛЗОШГҮЙ БОЛОН СӨРӨГ НӨЛӨӨЛЛҮҮД

3.1. Төслийн болзошгүй сөрөг нөлөөлөл

3.1.1. Болзошгүй нөлөөллийн хэлбэр, үргэлжлэх хугацаа, эрчим

Төсөл хэрэгжүүлэх үед байгаль орчны төлөв байдалд үзүүлэх болзошгүй нөлөөллийн үнэлгээг магадлан жагсаах аргаар хийж хүснэгт 3-1-д үзүүлэв.

Энэхүү арга нь төслийн үйл ажиллагааны үед тухайн нөлөөлөл байгаа эсэх дээр тулгуурладаг ба хэрэв тухайн нөлөөлөл байвал “х”-ээр тэмдэглэдэг. Ингэхдээ тухайн нөлөөллийн хэлбэр, үргэлжлэх хугацаа, эрчим зэргийг тодруулах, мөн уг нөлөөлөл байгаль орчин, экологийн тэнцвэрт байдал, орон нутгийн нийгэм-эдийн засагт хэрхэн нөлөөлөх (шууд, шууд бус, эргэж нөлөөлөх, буцалтгүй нөлөөлөх, давхардах эсэхийг тодруулах) байдлыг үзүүлдэг.

3.1.1.1. Төслийн барилгын ажлын үеийн болзошгүй нөлөөлөл

Хүснэгт 3-1. Барилга угсралтын ажлын үеийн байгаль орчинд үзүүлэх болзошгүй нөлөөллийн хэлбэр, үргэлжлэх хугацаа, эрчим

Байгаль орчны үзүүлэлт	Нөлөөллийн хэлбэр		Нөлөөллийн хугацаа		Нөлөөллийн эрчим		
	Шууд	Шууд бус	Богино хугацааны	Урт хугацааны	Хүчтэй	Дунд зэрэг	Бага зэрэг
1. Байгалийн төрөл зүйлийн өөрчлөлт							
Гадаргын урсацын өөрчлөлт							
Газрын доорх усны урсацын өөрчлөлт							
Ургамлын бүтцийн өөрчлөлт	x			x			x
Хөрсний элэгдэл, эвдрэл	x			x			x
Геологийн тогтоцын өөрчлөлт	x		x				x
Зэрлэг амьтдын орон зайн өөрчлөлт							
Уур амьсгалын (бичил) өөрчлөлт							
2. Байгалийн нөөц, ашиглалт							
Газрын гадаргын нөөц баялаг							
Бэлчээрийн байдал	x			x			x
Эрдэс түүхий эдийн нөөц							
Эрчим хүчний нөөц	x		x				x
3. Байгаль орчны өөрчлөлт							
Гадаргын усны чанарын өөрчлөлт							
Газрын доорхи усны чанарын өөрчлөлт							
Агаарын бохирдол	x		x				x
Хөрсний бохирдол	x		x				x
Хорт бодис усаар дамжин хүн, амьтанд нөлөөлөх							
Дуу чимээ, шуугианы нөлөө	x		x				x
5. Байгалийн өнгө төрх, түүх соёлын дурсгалт зүйл, археологи, палентологийн олдвор							
Байгалийн үзэсгэлэнт өнгө төрх өөрчлөгдөх							
Ландшафтын хэлбэр, өнгө өөрчлөгдөх	x			x			x
Тусгай хамгаалалттай газар нутагт нөлөөлөх							
Түүх соёлын дурсгалт зүйлд нөлөөлөх							
Археологи, палентологийн олдорт нөлөөлөх							
5. Нийгэмд үзүүлэх нөлөө							
Дэд бүтцийн хөгжилд нөлөөлөх							
Үйлчилгээний салбарын үйл ажиллагаанд нөлөөлөх		x	x				x
Хүн амын орлого өөрчлөгдөж нэмэгдэх		x	x				x
Хүн амын эрүүл мэндэд нөлөөлөх	x		x				x
6. Эдийн засаг, байгаль орчин							

Орон нутгийн орлого нэмэгдэх		x	x				x
Ядуурлыг бууруулахад дэмжлэг болох		x	x			x	
Ажлын байр нэмэгдэх	õ		x				x
Улирлын чанартай эрэлт хэрэгцээ нэмэгдэх	x		x				x
7. Бусад нөлөөлөл							
Хөрсний үржил шимд нөлөөлөх	x		x				x
Болзошгүй аюул осол гарах		x	x				õ
Дүн	13	5	14	4		1	17

Эдгээр болзошгүй нөлөөллийг хэлбэр, үргэлжлэх хугацаа, эрчмээр нь тодруулбал:

Шууд нөлөөлөл

Болзошгүй нөлөөллийн 13 (72.2 %) нь шууд нөлөөлөлд хамрагдаж байна. Төслийн барилга угсралтын ажлын үед газар шорооны ажил нь хөрс, ургамалд шууд сөрөг нөлөөлөл үзүүлэх талтай байна.

Шууд бус нөлөөлөл

Нийт нөлөөллийн 5 (27.8 %) нь шууд бус нөлөөлөлд хамрагдах бөгөөд үүнд орон нутагт үзүүлэх эерэг нөлөөлөл болон болзошгүй аюул ослыг авч үзсэн болно.

Урт хуганцааны нөлөөлөл

Барилга угсралтын үйл ажиллагаа нь богино хугацаанд үргэлжлэх боловч нөлөөллийн 4 (22.2%) нь урт хугацааны нөлөөлөлд багтана. Төслийн барилга угсралтын ажлын үед байгаль орчинд (хөрс, ургамал) үзүүлсэн сөрөг нөлөөлөл нь урт хугацааны дараа арилгах тул урт хугацааны нөлөөлөлд тооцогдоно.

Богино хугацааны нөлөөлөл

Төслийн байгаль орчинд нөлөөлөх нөлөөллийн 14 (77.8%) нь богино хугацааны нөлөөлөлд хамаарч байгаа бөгөөд дийлэнх нь байгаль орчинд сөргөөр нөлөөлөхөөр байна. Барилгын ажлын үед орчны хөрс, ургамалд нөлөөлөх нөлөөллийг байнга хянаж байх хэрэгтэй бөгөөд болзошгүй аюул ослоос гарч болох сөрөг үр дагаврыг богино хугацааны нөлөөлөлд хамруулсан болно.

Нөлөөллийн эрчим

Барилга угсралтын ажлын үед байгаль орчинд хүчтэй сөрөг нөлөөлөл үзүүлэхгүй бөгөөд нөлөөллийн ихэнх нь бага зэргийн эрчимтэй нөлөөлөлд хамаарч байна. Нийт 18 нөлөөллөөс 17 нь сул нөлөөлөл байна.

3.1.1.2. Төсөл хэрэгжих үеийн болзошгүй нөлөөлөл

Хүснэгт 3-2. Төсөл хэрэгжих үеийн байгаль орчинд үзүүлэх болзошгүй нөлөөллийн хэлбэр, үргэлжлэх хугацаа, эрчим

Байгаль орчны үзүүлэлт	Нөлөөллийн хэлбэр		Нөлөөллийн хугацаа		Нөлөөллийн эрчим		
	Шууд	Шууд бус	Богино хугацааны	Урт хугацааны	Хүчтэй	Дунд зэрэг	Бага зэрэг
1. Байгалийн төрөл зүйлийн өөрчлөлт							
Гадаргын урсацын өөрчлөлт							
Газрын доорх усны урсацын өөрчлөлт	x			x			x
Ургамлын бүтцийн өөрчлөлт							
Хөрсний элэгдэл, эвдрэл							
Геологийн тогтоцын өөрчлөлт							
Зэрлэг амьтдын орон зайн өөрчлөлт							
Уур амьсгалын (бичил) өөрчлөлт							
2. Байгалийн нөөц, ашиглалт							
Газрын гадаргын нөөц баялаг							
Бэлчээрийн байдал							
Эрдэс түүхий эдийн нөөц							
Эрчим хүчний нөөц	x		x				x
3. Байгаль орчны өөрчлөлт							
Гадаргын усны чанарын өөрчлөлт							
Газрын доорхи усны чанарын өөрчлөлт							
Агаарын бохирдол	x			x			x
Хөрсний бохирдол	x			x			x
Хорт бодис усаар дамжин хүн, амьтанд нөлөөлөх							
Дуу чимээ, шуугианы нөлөө							
6. Байгалийн өнгө төрх, түүх соёлын дурсгалт зүйл, археологи, палентологийн олдвор							
Байгалийн үзэсгэлэнт өнгө төрх өөрчлөгдөх							
Ландшафтын хэлбэр, өнгө өөрчлөгдөх							
Тусгай хамгаалалттай газар нутагт нөлөөлөх							
Түүх соёлын дурсгалт зүйлд нөлөөлөх							
Археологи, палентологийн олдорт нөлөөлөх							
5. Нийгэмд үзүүлэх нөлөө							
Дэд бүтцийн хөгжилд нөлөөлөх	x			x	x		
Үйлчилгээний салбарын үйл ажиллагаанд нөлөөлөх	x			x	x		
Хүн амын орлого өөрчлөгдөж нэмэгдэх		x		x		x	
Хүн амын эрүүл мэндэд нөлөөлөх	x			x		x	
6. Эдийн засаг, байгаль орчин							
Орон нутгийн орлого нэмэгдэх		x		x		x	

Ядуурлыг бууруулахад дэмжлэг болох		x		x		x	
Ажлын байр нэмэгдэх	᠔			x			x
Улирлын чанартай эрэлт хэрэгцээ нэмэгдэх							
7. Бусад нөлөөлөл							
Хөрсний үржил шимд нөлөөлөх							
Болзошгүй аюул осол гарах	x		x				᠔
Дүн	9	3	2	10	2	4	6

Эдгээр болзошгүй нөлөөллийг хэлбэр, үргэлжлэх хугацаа, эрчмээр нь тодруулбал:

Шууд нөлөөлөл

Болзошгүй нөлөөллийн 9 (75.0%) нь шууд нөлөөлөлд хамрагдаж байна. Төсөл сумын нийгэм эдийн засаг, дэд бүтцэд шууд эерэг нөлөөлөл үзүүлнэ. Харин болзошгүй аюул ослын үед (ариутгах татуурга, цэвэрлэх байгууламж) байгаль орчинд (агаар, хөрс, ургамал) сөрөг нөлөөлөл үзүүлэх болно.

Шууд бус нөлөөлөл

Нийт нөлөөллийн 3 (25.0%) нь шууд бус нөлөөлөлд хамрагдах бөгөөд үүнд орон нутагт үзүүлэх эерэг нөлөөлөлүүдийг авч үзсэн болно.

Урт хугацааны нөлөөлөл

Барилга угсралтын үйл ажиллагаа нь урт хугацаанд үргэлжлэх боловч нөлөөллийн 10 (83.3%) нь урт хугацааны эерэг нөлөөлөлд багтана. Төслийн барилга угсралтын ажлын үед байгаль орчинд үзүүлсэн сөрөг нөлөөлөл нь тодорхой хугацааны дараа арилах тул энд авч үзээгүй болно.

Богино хугацааны нөлөөлөл

Төслийн байгаль орчинд нөлөөлөх нөлөөллийн 2 (17.7%) нь богино хугацааны нөлөөлөлд хамаарч байгаа бөгөөд энд болзошгүй аюул ослоос гарч болох сөрөг үр дагаврыг авч үзсэн болно.

Нөлөөллийн эрчим

Төсөл хэрэгжих үед байгаль орчинд хүчтэй сөрөг нөлөөлөл үзүүлэхгүй бөгөөд нөлөөллийн ихэнх нь бага зэргийн эерэг эрчимтэй нөлөөлөлд хамаарч байна. Нийт 13 нөлөөллөөс хүчтэй 2, дунд зэрэг 4, 6 нь сул нөлөөлөл байна. Төсөл хэрэгжсэнээр сумын нийгэм эдийн засаг, дэд бүтцийн хөгжилд эерэг нөлөөлөл үзүүлнэ.

3.1.2 Төслийн байршил, технологийн шийдэлтэй холбоотой болзошгүй нөлөөлөл

Төслийн байршил, төслийн техник технологийн шийдэл болон төсөл хэрэгжих үеийн байгаль орчны асуудлыг тусад нь авч үзэн магадлах жагсаалтанд нөлөөлөл байгаа эсэх нөлөөллийн үр дагаврыг “бага”, “дунд”, “их” гэсэн утгуудын аль тохирохыг “х” гэж тэмдэглэсэн болно (хүснэгт 3-2).

Хүснэгт 3-3. Төслийн байршил, шийдэл, төлөвлөлт болон үйл ажиллагаатай холбогдсон болзошгүй нөлөөллийн магадлах жагсаалт

Байгаль орчны асуудал	Нөлөөлөл байхгүй	Гол үр дагавар		
		Бага	Дунд	Их
1. Төслийн байршилтай холбоотой байгаль орчны асуудал				
Голын гольдролыг эвдэж, өөрчлөх				
Хүн амыг нүүлгэн шилжүүлэхтэй холбоотой асуудал	х			
Үерийн аюулд өртөх	х			
Түүх, соёлын дурсгалт газар, археологи-палентологийн олдворт газрыг эвдэхэд хүрэх	х			
Ус хэрэглээний асуудлаар өөр байгууллагын үйл ажиллагаатай зөрчилдөх	х			
Газрын доорхи усны горимд өөрчлөлт орох эсэх		х		
2. Төслийн шийдэл, төлөвлөгөөтэй холбоотой байгаль орчны асуудал				
Үйл ажиллагаа нь тухайн орон нутагт нийцтэй эсэх				х
Үйлдвэрлэлийн осол, мэргэжлийн өвчнөөс урьдчилан сэргийлэх асуудал хир зэрэг төлөвлөгдсөн		х		
Хөрсний эвдрэлээс хамгаалах асуудал, үр ашигтай ажиллах явдал хир зэрэг төлөвлөгдсөн				х
Технологийн үед усны чанарыг хянах асуудал				х
Тусгай анхаарал тавих шаардлагатай хаягдал гардаг эсэх		х		
Технологийн ажиллагааны үед гарах дуу чимээг багасгах талаар төсөлд тусгагдсан эсэх		х		
3. Барилга байгууламж барихтай холбогдож гарах байгаль орчны асуудал				
Барилга байгууламж барих үед усны нөөц бохирдох байдал	х			
Барилга байгууламж барих үеийн болон барьсны дараах хөрсний элэгдэл, элэгдэл			х	
Үйлдвэрлэлийн осол аваарь гарах нөхцөл үүсэх			х	
4. Төсөл хэрэгжүүлэх үеийн байгаль орчны асуудал				
Төслийн үйл ажиллагааны үеийн төлөвлөгөө, санхүүжилт хир зэрэг бодитой, шаардлага хангасан эсэх				о
Мэргэжлээс шалтгаалах өвчин болон аюулгүй ажиллагааны төлөвлөгөө, санхүүжилт бодитой эсэх				х
Хөрсний эвдрэл элэгдлийг бууруулах, орчныг тохижуулах асуудал төлөвлөгөөнд хэрхэн тусгагдсан (хөрсжүүлэх, ургамал тарих, зүлэгжүүлэх)				х
Төслийн үйл ажиллагаанаас шалтгаалж усны нөөцөд нөлөөлөх		х		
Газар ашиглалтанд хохирол учруулах, хөрш зэргэлдээх газар ашиглалтанд саад учруулахгүй байх зэрэг тусгагдсан эсэх	х			
Шуурхай хяналтын асуудал (төсөлд шуурхай хяналтын хугацаа, мөнгө зардал тусгагдсан эсэх)				х
Төслийг хэрэгжүүлэх үеийн инженерийн болон санхүүгийн боломжийн талаарх асуудал				х
5. Төслийг ерөнхийд нь хянаж үзэх шалгуурууд (бодлогын чанартай асуудлууд)				
Төслийг хэрэгжүүлэх явцад байгалийн бусад нөөц баялагийг ашиглах боломжийг ашиглахгүй орхигдуулах	х			
Төслийн техник технологийн шийдлийг техник, эдийн засгийн хувьд олон хувилбараас авч үзэн аль болох оновчтой аргыг сонгосон эсэх асуудал				х

3.1.2.1. Төслийн байршилтай холбогдох нөлөөлөл

Цэвэр усны болон бохир ус зайлуулах шугамын зарим хэсэг нь сумын төвийн ойролцоо бэлчээрийн зориулалттайгаар ашиглагдаж байгаа эвдрэлд өртөөгүй газарт , автозам, цэвэр, бохир усны шугам хоолой сумын төвд тавигдах бөгөөд сумын төвийн иргэд болон ойролцоох малчдын аж амьдралд сөрөг нөлөөлөл үзүүлэхгүй.

3.1.2.2. Төслийн технологийн шийдэлтэй холбоотой асуудал

Техник технологийн шийдлийг 1 дүгээр бүлэгт авч үзсэн бөгөөд төслийн техник технологийн шийдэл нь техникийн даалгаврын дагуу боловсруулагдаж мэргэжлийн экспертүүдээр хянагдаж байна.

3.1.2.3. Барилга угсралтын ажлын болон ашиглалтын үеийн технологийн үе шаттай холбогдох болзошгүй нөлөөлөл

Байгаль орчинд нөлөөлөх байдлын нарийвчилсан үнэлгээ хийж буй төслийн барилга угсралтын ажлын болон ашиглалтын үеийн технологийн аль үе шатанд нь байгаль орчны бүрэлдэхүүн хэсгүүдийн алинд нь илүү нөлөөлж байгааг тодруулах нь уг төслийн сөрөг нөлөөллийг арилгах, бууруулах арга хэмжээг төлөвлөхөд чухал ач холбогдолтой юм.

Энэ зорилгоор байгаль орчны бүрэлдэхүүн хэсгүүд болон төслийн технологийн үе шатууд дахь нөлөөллийн эрчмийг үнэлсэн экспертүүдийн үнэлгээгээр матриц байгуулах аргыг өргөн ашигладаг бөгөөд энэ ажилд Леопольдын матрицыг төслийн байгаль орчны төлөв байдлын үнэлгээний ажилд зориулан бага зэрэг хувиргасан байдлаар ашигласан болно.

Үүний тулд байгаль орчны бүрэлдэхүүн хэсгүүд (агаар, ус, ургамал, амьтан г.м) нь барилгын үйлдвэрлэлийн технологийн чухам ямар үе шатанд нь илүү их нөлөөлөлд өртөж байгааг экспертүүдийн үнэлгээг үндэс болгон тогтоодог.

Экспертийн үнэлгээг ихэнхдээ 1-10 балл гэж үзнэ. Нөлөөлөл хамгийн бага бол 1, хамгийн их бол 10-аар авна.

Байгаль орчны аль нэг бүрэлдэхүүн хэсэг тодорхой нэг үе шатанд хамаарах дөрвөлжин нүдийг диагональдсан зураас татна. Зураасны дээд талд болзошгүй нөлөөллийн эрчмийг, доод хэсэгт нь нөлөөллийн чухал байдлын зэргийг тус тус тэмдэглэнэ.

Энэхүү төсөлд зориулсан Леопольдын матрицыг хүснэгт 3-3-т үзүүлээ.

Доорх хүснэгтийн хэвтээ багануудын нийлбэр дүнгээс үзвэл барилга угсралтын ажлын үеийн газар шорооны ажил нь хөрс , ургамал зэрэгт сөрөг нөлөөтэй байх нь харагдаж байна. Иймд нөлөөлөлд хамгийн их өртөгч нь ургамлын нөмрөг, хөрсөн бүрхэвч байна.

Төслийн барилга угсралтын ажлын технологийн үе шатуудаас газар шорооны ажил эрчимтэйгээр байгаль орчинд сөргөөр нөлөөлдөг байна. Харин шугам хоолой, барилга байгууламжийн ашиглалтын үед байгаль орчинд үзүүлэх нөлөөлөл нь бага байна.

Барилга угсралтын ажлын үед болон дараа байгаль орчныг хамгаалах нөхөн сэргээх ажлын зардлыг нарийвчлан тооцож, энэхүү нарийвчилсан

үнэлгээний байгаль орчны менежментийн төлөвлөгөөг удирдамж болгон ажилласнаар барилга угсралтын ажлын үед үүссэн сөрөг нөлөөллийг арилгах боломжтой.

Хүснэгт 3-4. Барилга угсралтын ажлын болон ашиглалтын үед байгаль орчинд үзүүлэх болзошгүй нөлөөлөл

№	Технологийн үе шат Байгаль орчны хүчин зүйл	Төсөл хэрэгжих үед	Усан сан барих	Цэвэр усны шугам хоолой авих	Автозам тавих	Насос, станц, УТБ барих	Бохир усны шугам хоолой авих	Дүн
1	Агаар	1 1	1 1	2 2	2 2	1 1	2 2	9 9
2	Хөрс	2 2	2 2	3 3	3 3	2 2	3 3	15 15
3	Ургамал (Бэлчээр)	= =	1 1	2 2	= =	= =	2 2	5 5
4	Ан амьтан	= =	= =	= =	= =	= =	= =	= =
5	Геологийн тогтоц	= =	1 1	1 1	= =	1 1	1 1	4 4
6	Газрын доорхи ус	3 3	= =	= =	= =	= =	= =	3 3
7	Байгалийн үзэсгэлэнт тогтоц	= =	1 1	= =	= =	= =	= =	1 1
Бүгд		6 6	6 6	8 8	5 5	4 4	8 8	= =

Барилгын ажлын үйлдвэрлэлийн явцад болон төсөл хэрэгжүүлэх үед болзошгүй осол аваараас сэргийлэх, хөдөлмөр хамгаалал аюулгүй ажиллагааны дүрмийг баримталж ажиллах, мөн барилгын ажлын үеийн хатуу, шингэн хаягдлыг БО-нд сөрөг нөлөөлөл үзүүлэхгүйгээр зайлуулах хэрэгтэй.

Байгаль орчныг хамгаалах, нөхөн сэргээх ажлыг бодитойгоор төлөвлөх, төлөвлөгөөний хэрэгжилтэнд гол анхаарлаа хандуулж ажиллавал зохино.

Машин техникийн хөдөлгөөнөөр орчны хөрсний эвдрэлийг нэмэгдүүлэхгүй байх, орчны эвдэрсэн газрыг нөхөн сэргээх, хөрс бохирдуулахаас сэргийлж байх шаардлагатай.

3.2. Гол сөрөг нөлөөлөл, үргэлжлэх хугацаа, эрчим

Гол нөлөөллийг тодруулахад доорх 3 зүйлийг анхаарах шаардлагатай болдог (Environmental Resource Guide, 1993, USA). Үүнд:

- Үйл ажиллагааны (бохирдлын) түвшинг тодорхойлж харгалзан үзэх
- Нөлөөллийн үр дагаврыг бууруулах арга замыг тодорхойлох
- Төслийн альтернатив хувилбаруудыг зааж өгөх явдал юм.

Дээр өгүүлсэн болзошгүй нөлөөллийн судалгааны үр дүнгээс үзвэл барилга угсралтын ажлын үеийн газар шорооны ажил нь орчны хөрсөн бүрхэвч, ургамлын нөмрөгт ихээхэн сөрөг нөлөөтэй болох нь харагдаж байна.

3.2.1. Хөрс, ургамал

Барилга угсралтын ажлын газар шорооны ажлын үед болон машин техникийн хөдөлгөөнөөр төсөл хэрэгжих талбайн хөрсний бүтэц эвдэрч, ургамлан бүрхүүл нь устана. Мөн машин техникийн хөдөлгөөнөөр талбайн орчны хөрсөн бүрхэвч, ургамлын нөмрөгт сөрөг нөлөөлөл үзүүлэх болно.

Төсөл хэрэгжсэнээр барилгажих талбай болон шугам хоолойн трассын дагуу хөрсөн нөмрөг ургамлын бүрхэвч нь бүр мөсөн устаж үгүй болно.

Иймээс төслийн гол сөрөг нөлөөлөл нь барилга угсралтын ажлын үед хөрс, ургамлын бүрхэвчид нөлөөлөл нөлөөлөл болох нь тогтоогдож байна.

Барилга угсралтын ажил дууссаны дараа барилгын ажлын үед эвдрэлд орсон талбайд нөхөн сэргээлт хийж хөрс, ургамалд үзүүлсэн сөрөг нөлөөллийг бууруулах боломжтой. Мөн төсөл хэрэгжих талбайн ойр орчинд эвдэрсэн газруудад биологийн нөхөн сэргээлт хийж сөрөг нөлөөллийг арилгана.

3.2.2. Сөрөг нөлөөллийг багасгах, арилгах зөвлөмж

Төсөл хэрэгжих үед байгаль орчинд нөлөөлөл гол сөрөг нөлөөллүүдийг тодорхойлоход барилга угсралтын ажлын үед газрын хөрс эвдрэх, ургамлан нөмрөг устах, доройтох үүний улмаас тоосжилт үүсэх зэрэг сөрөг нөлөөллүүд байгаа нь тогтоогдлоо.

Иймд барилга угсралтын ажлын үед байгаль орчинд нөлөөлөл гол сөрөг нөлөөллийг бууруулах, арилгах арга хэмжээний талаар доорхи зөвлөмжийг өгч байна.

Хөрс ургамал

- Барилга угсралтын ажлын үед машин техник, тээврийн хэрэгслээр олон салаа зам гаргахгүй байх;
- Барилга угсралтын ажлын үед эвдрэлд орсон газрыг барилгын ажлын дараа нөхөн сэргээж, ургамалжуулах;
- Хатуу, шингэн хог хаягдлаар орчныг бохирдуулахгүй байх

3.3. Хуримтлагдах нөлөөлөл

Төсөл хэрэгжих орчинд хэрэгжсэн, хэрэгжиж буй, мөн ирээдүйд хэрэгжих төслүүдийн нөлөөлөл дээр энэхүү төслийн нөлөөллийг нэмэхэд тэдгээрийн үр дагавраас үүсэх байгаль орчинд үзүүлэх нөлөөллийг хуримтлагдах нөлөөлөлд хамруулна.

Төсөл хэрэгжих талбай болох сумын төвийн олон салаа авто машины шороон замууд нь хүн малын хөдөлгөөн, газар шорооны ажлын нөлөөгөөр

тухайн орчны хөрсний үржил шим буурах, хөрс эвдрэлд орох, ургамлын нөмрөг устгах (хөрс, ус, агаар бохирдох,) нөхцлийг бүрдүүлсэн байна.

Иймд тухайн орчинд хэрэгжсэн, хэрэгжиж буй, хэрэгжих төслүүдээс үүсэх байгаль орчинд үзүүлэх нөлөөллийн хуримтлагдах нөлөөлөлд агаар, хөрсөн бүрхэвч, ургамлан нөмрөгт, нөлөөлөх нөлөөллийг авч үзэж байна.

Иймд төсөл хэрэгжүүлэгч аж ахуйн нэгжүүд сум орон нутгийн байгууллага хамтран доорхи арга хэмжээнүүдийг авч хэрэгжүүлснээр хуримтлагдах нөлөөллийг багасгана. Үүнд:

- Сумын төвийн авто замыг хатуу хучилттай болгох;
- Орчныг зүлэгжүүлэх, мод тарих хөдөлгөөнийг өрнүүлэх;
- Орчны хөрсийг ус, салхины эвдрэлээс хамгаалах арга хэмжээ авах;
- Хатуу, шингэн хог хаягдлын менежментийг боловсронгуй болгох

4 БҮЛЭГ. ТӨСЛИЙН ЭРСДЛИЙН ҮНЭЛГЭЭ, МЕНЕЖМЕНТ

4.1. Химийн хорт болон аюултай бодисын эрсдлийн үнэлгээ

Төслийн технологийн үйл ажиллагааны үед аливаа химийн хортой болон аюултай бодис хэрэглэгдэхгүй болно.

4.2. Болзошгүй аюул, осол

4.2.1. Болзошгүй аюул, ослын үнэлгээ

Болзошгүй аюул ослын үнэлгээ гэдэг нь төслийг хэрэгжүүлэх явцад байгалийн гэнэтийн үзэгдэл, үйлдвэрлэлийн технологийн үйл ажиллагаанаас гарч болзошгүй ослоос сэргийлэх, ослын үр дагаврыг тодорхойлж түүнийг багасгах, арга хэмжээ тогтоохыг хэлнэ.

Аливаа төслийн үйл ажиллагаанд нөлөөлж болох ааааалийн гэнэтийн үзэгдэлд:

- Хүчтэй салхи шуурга
- Үер усны аюул
- Аянга цахилгаан
- Газар хөдлөлт
- Гал түймэр
- Газрын суулт зэрэг үзэгдлүүд хамаарна.

Үйлдвэрлэл дээр хөдөлмөрийн аюулгүй ажиллагаа болон эрүүл ахуйн нөхцөл хангагдаагүйгээс мөн ажиллагсадын анхаарал болгоомжгүй, ажлын хариуцлагагүйгээс болж гарсан ослыг үйлдвэрлэлийн осол гэнэ.

Үйлдвэрлэлийн ослын шалтгааныг 3 ангилна. Үүнд:

- Техник технологийн
- Зохион байгуулалтын
- Эрүүл ахуйн

Техникийн шалтгаанд:

Техникийн үйл ажиллагааны гэмтэл, доголдол, техник багаж хэрэгслийн бүрэн бус байдал, цахилгааны гэмтэл, гэрэлтүүлэг хангалтгүй техник хэрэгслийн хаалт хамгаалалт байхгүй зэргээс болж гарсан аваар ослын шалтгаанууд хамаарна.

Техникийн шалтгаануудыг 3 бүлэгт хуваана. .

- Техникийн аюул учруулж болох нөхцөл /машин механизм, тоног төхөөрөмжийн эвдрэл/
- Үйлдвэрлэлд хэрэглэгдэж байгаа буруу технологи /ашиглалтын тохиромжгүй систем/
- Ажлын тохиромжгүй арга барил ба осолд нэрвэгдэгсэдийн өөрсдийн аюул учруулж болох үйл ажиллагаа

Зохион байгуулалтын шалтгаанд:

Хөдөлмөр зохион байгуулалтыг буруу зохицуулах, мэргэжил, дадалд муу сургасан, багаж хэрэгсэлгүй ажиллах, хөдөлмөрийн сахилга бат, ажил амралтын цагийг буруу сонгох зэрэг шалтгаан орно.

Эрүүл ахуйн шалтгаанд:

Цаг агаарын тааламжгүй нөхцөл (салхи, халуун хүйтэн, чийг гэх мэт) болон агаарын бохирдол, дуу чимээ, чичèргээ зэрэг шалтгаанууд ордог байна.

Осол гэмтэл гарсан үеийн байр, хугацаа, гүйцэтгэж байгаа ажлын уялдаа, холбоо зэргээс шалтгаалан осол гэмтлийг үйлдвэрлэлийн, үйлдвэрлэлтэй холбоогүй гэж ангиёж болно.

Байгалийн гэнэтийн үзэгдэл, үйлдвэрлэлийн аваар, осол, саатал, гэмтэл бүр эдийн засгийн ихээхэн хохирол учруулдгаас гадна ажиллагсадын эрүүл мэнд болон амь насанд хохирол учруулах, хүрээлэн буй орчинд сөрөг нөлөө үзүүлэх аюултай.

Дэлхийн банк, олон улсын санхүүгийн корпораци нь төслүүдийн ослын үнэлгээнд хүний эрүүл мэндийн ослын үнэлгээнд голлон анхаардаг байна. Хүний эрүүл мэндийн үнэлгээг аюул эрсдэл, осолд өртөх магадлал, хорт бодисуудын нөлөө, ослын шинж зэрэг үзүүлэлтүүдээр тодорхойлдог.

Үйлдвэрлэлийн хэвийн ажиллагааг хангах, ажилчин албан хаагчид, үйлдвэрлэлийн ойролцоо ажиллаж амьдарч буй хүн амыг хамгаалалхын тулд томоохон осол аюул гарч болзошгүй цэг салбарт байнгын хяналт тавьж ажиллах шаардлагатай байдаг. Үйлдвэрлэлийн осол гарч болзошгүй аюулыг үнэлснээр үйлдвэрлэлийн техник технологийн гэмтэл согог болон удирдлагын алдаа дутагдлыг тогтоож, тэдгээрийг арилгах талаар тодорхой арга хэмжээ авах боломжийг бүрдүүлнэ.

4.2.2. Төсөл хэрэгжих үед гарч болзошгүй аюул осол

Барилга угсралтын ажлын болон төслийн үйл ажиллагааны үед тохиолдож болзошгүй осол аваарт дараах хүчин зүйлс нөлөөлнө гэж үзлээ. Үүнд:

1. Хүчтэй салхи, шуурга
2. Үер
3. Хөдөлмөр хамгаалал, аюулгүй ажиллагааны зөрчил, үйлдвэрлэлийн осол

Хүчтэй салхи, шуурга

Төсөл хэрэгжих орчимд хавар, намрын улиралд хүчтэй салхи шуурганы улмаас их хэмжээний тоосжилт үүсэх, технологийн үйл ажиллагаа тасалдах зэргээс ослын байдал үүсч болно.

Энэ байдлаас урьдчилан сэргийлэхийн тулд доорхи арга хэмжээг хэрэгжүүлэх шаардлагатай. Үүнд:

- Хүчтэн салхи шуурганы үед хэрэгжүүлэх арга хэмжээний төлөвлөгөөтэй байх, сургалт зохион байгуулах
- Орчны эвдрэлд орсон талбайд нөхөн сэргээлт хийж, тоосжилт үүсэх нөхцлийг багасгах
- Хүчтэй салхи шуурганы үед эвдрэл болзошгүй байгууламжид хамгаалалт бэхэлгээ хийх.

Үер

Барилга угсралтын ажлын үед түр зуурын аадар борооны улмаас газар шорооны ажил тасалдах, ухсан шуудуу усаар дүүрэх зэргээс ослын байдал үүсч болно.

Иймд газар шорооны ажлыг хур тунадас татарсан үед гүйцэтгэвэл зохино.

Үйлдвэрлэлийн осол

Барилга угсралтын ажлын үед төрөл бүрийн машин техник ажиллах тул энэ үед үйлвэрлэлийн осол гарах нөхцөл харьцангуй өндөр юм. Машин техникийн эвдрэл гэмтэл, хөдөлмөр хамгааллын аюулгүй ажиллагаа зөрчих зэрэг болзошгүй нөлөөллөөс болж осол гарах магадлалтай. Иймд хөдөлмөр хамгаалал, аюулгүй ажиллагааны дүрэм, журмыг мөрдөж, ХХАА-ны сургалт, зааварчилгааг ажиллагсадад тогтмол зохион байгуулах хэрэгтэй. Төсөл хэрэгжих үед үйлдвэрлэлийн осол үүсгэж болзошгүй нөлөөлөлд дараах хүчин зүйлүүд нөлөөлнө гэж үзлээ. Үүнд:

- Технологийн горим зөрчих
- Аюулгүй ажиллагааны дүрэм, журам алдагдах
- Цахилгааны саатал, осол гэмтэл гарах
- Техникийн эвдрэл, саатал
- Хүний бие муудах

Төсөл хэрэгжүүлэгч дээрхи нөхцөл байдал бий болохоос урьдчилан сэргийлэх арга хэмжээнд анхаарлаа төвлөрүүлж ажиллавал зохино.

4.2.3. Болзошгүй аюул ослын үнэлгээ, түүнийг бууруулах арга хэмжээ

Хүснэгт 4-1. Болзошгүй ослын үнэлгээ, түүнийг бууруулах арга хэмжээ

№	Ослын хэлбэр	Үр дагавар	Үнэлгээ	Эрсдлийг бууруулах арга хэмжээ
А. Байгалийн гамшиг ба аюул осол				
1.	Хүчтэй салхи шуурга	Барилга угсралтын ажлын хэвийн үйл ажиллагаа тасалдах	Дунд	- Унаж болзошгүй байгууламжинд бэхэлгээ хийх - Тоосжил үүсэх, эвдэрсэн газрыг нөхөн сэргээх
2.	Үер	Барилгын суурь, шуудуу усаар дүүрэх Барилга угсралтын ажил тасалдах	Дунд	- Цаг агаарын мэдээг ашиглах - Үерийн ус зайлуулах, түр суваг, далан байгуулах
Б. Төслийн болон хүний үйл ажиллагаатай холбоотой аюул осол				
1.	Үйлдвэрлэлийн осол	Барилга угсралтын ажил тасалдах, техник тоног төхөөрөмж эвдрэх, хүний амь нас эрүүл мэндэд хохирол учруулах, ахуйн бохир ус орчныг бохирдуулах	Дунд	- Хөдөлмөр хамгаалал аюулгүй ажиллагааны дүрэм журмыг мөрдөх - Хөдөлмөр хамгааллын хувцас хэрэгслээр ажиллагсдыг хангах - Техникийн засвар үйлчилгээг графикт хугацаанд нь хийх - Техникийн бүрэн бүтэн байдлыг хангах
2.	Хүний эрүүл мэнд муудах	Осол аваар, өвчин эмгэгээс хүний эрүүл мэнд муудах	Бага	- Эмнэлгийн анхан шатны тусламж үзүүлэх - Ойролцоо эмнэлэгт хүргэх

4.2.4. Болзошгүй аюул ослоос урьдчилан сэргийлэх арга хэмжээний зөвлөмж

Болзошгүй аюул ослоос урьдчилан сэргийлэх арга хэмжээг төлөвлөж түүний хэрэгжилтэнд хяналт тавьж аваар ослоос урьдчилан сэргийлэх арга хэмжээнд шаардагдах хөрөнгийг төлөвлөж байвал зохино.

ХХАА-ны зааварчилгаа сургалтыг нийт ажилчдын дунд тогтмол зохион байгуулж ажиллах хэрэгтэй.

Болзошгүй аюул ослоос урьдчилан сэргийлэхийн тулд дараах арга хэмжээнүүдийг авч хэрэгжүүлбэл зохино. Үүнд:

- Ажиллагсадыг ХХАА-ны хувцас хэрэгслээр бүрэн хангаж, хэрэглүүлж хэвших
- ХХАА-ны сургалтыг үйлдвэрлэлийн онцлогоор үе шаттайгаар сар, улирлаар явуулах

- Техник тоног төхөөрөмжийн хаалт, хамгаалалтын бүрэн бүтэн байдалд байнга хяналт тавих
- Цахилгаан шугам кабелийн гэмтлээс хамгаалж, түүний бүрэн бүтэн байдалд байнга хяналт тавих
- Ажилчдыг эрүүл мэндийн үзлэгт хамруулж, ажиллагсдын эрүүл мэндийн байдал ажлын байрны нөхцөл, мэргэжлээс шалтгаалж байгаа эсэхэд судалгаа хийх
- Аваар осол гэмтлийн үед анхан шатны тусламж үзүүлэх бэлтгэлтэй байх
 - Байгалийн гэнэтийн үзэгдэлийн /үер, салхи шуурга г.м/ үед авах арга хэмжээг төлөвлөх, хохирлоос урьдчилан сэргийлэх арга хэмжээ авах
 - Болзошгүй аюул осол гарч болзошгүй газруудад анхааруулах тэмдэг байрлуулах, хязгаарлалтын бүс тогтоох, хашаа барих

Барилга угсралтын ажлын үед гүйцэтгэгч байгууллага нь “Барилга угсралтын ажилд мөрдөх хөдөлмөрийн аюулгүй ажиллагааны үлгэрчилсэн заавар”-ын (БД 12-101-05) доорхи үлгэрчилсэн заавруудыг барилга угсралтын ажлын онцлогтоо тохируулан мөрдөх шаардлагатай. Үүнд:

- Газар шорооны ажил гүйцэтгэх үед өгөх аюулгүй ажиллагааны үлгэрчилсэн заавар
- Суурь ухах үед өгөх аюулгүй ажиллагааны үлгэрчилсэн заавар
- Гүний доргиурыг ажилд бэлтгэх үед өгөх аюулгүй ажиллагааны үлгэрчилсэн заавар
- Бетон зуурмаг цутгах ажлын үед өгөх аюулгүй ажиллагааны үлгэрчилсэн заавар
- Зуурмаг бэлтгэх ажлын үед өгөх аюулгүй ажиллагааны үлгэрчилсэн заавар
- Хавтан угсрах үед өгөх аюулгүй ажиллагааны үлгэрчилсэн заавар
- Хүйтэний улиралд ажил гүйцэтгэх үед өгөх аюулгүй ажиллагааны үлгэрчилсэн заавар
- Компрессороор ажиллах үед өгөх аюулгүй ажиллагааны үлгэрчилсэн заавар
- Ачиж буулгах, тээвэрлэх ажлын үед өгөх аюулгүй ажиллагааны үлгэрчилсэн заавар
- Ачаа оосорлогчийн аюулгүй ажиллагааны үлгэрчилсэн заавар
- Төмөр яндан угсрах үед өгөх аюулгүй ажиллагааны үлгэрчилсэн заавар
- Цахилгаан гагнуурчинд өгөх аюулгүй ажиллагааны үлгэрчилсэн заавар
- Барилгын талбай дахь цахилгааны аюулгүй ажиллагааны талаар өгөх үлгэрчилсэн заавар

5 БҮЛЭГ. БАЙГАЛЬ ОРЧНЫ НӨХӨН СЭРГЭЭЛТ, ЭКОЛОГИ-ЭДИЙН ЗАСГИЙН ҮНЭЛГЭЭ

5.1. Байгаль орчны, нөхөн сэргээлт

5.1.1. Биологийн нөхөн сэргээлт

Барилга угсралтын ажил бүрэн дуусч эвдрэлд орсон талбайн хөрс чулуулаг тогтворжиж, нягтаршсаны дараа үржил шимт хөрсийг тээвэрлэн асгаж тараан биологийн нөхөн сэргээлтийг эхлүүлнэ.

Ургамалжуулахад хялбар, арчилгаа бага шаардах болон зардал хямд нөхцөлүүдийг тооцохын зэрэгцээ говь, цөлийн нөхцөлд ургадаг ургамлын үрийг суулгах нь биологийн нөхөн сэргээлтийг түргэсгэнэ.

Говийн бүсийн хөрсөнд 100м² талбайд дунджаар 0.2-0.25 кг үр орно. Тариалалтыг хийхдээ цаг агаарын мэдээнээс салхи багатай үеийг сонгож, үрийг хийсэхээс сэргийлнэ.

Хөрсний нягтын хэмжээ 2.2-2.7г/см³ байвал зохистой бөгөөд нягт 3.0г/см³-ээс дээш бол сайжруулж, сийрэгжүүлбэл зохино.

Биологийн нөхөн сэргээлт хийгдсэнээр тухайн эвдрэлд орсон талбайд хүний амьдрал, үйл ажиллагаанд нийцсэн ландшафт бий болон хөрсний үржил шим нь сайжирна. Эвдэрсэн газрыг ургамалжуулахад “Эвдэрсэн газрыг ургамалжуулах, техникийн ерөнхий шаардлага” MNS 5918 : 2008 стандартыг баримтална.

Биологийн нөхөн сэргээлтийг урьдчилан сонгосон талбайд холбогдох мэргэжлийн байгууллага, ажилтан /агрономич, ботаник, биологич гэх мэт/-ыг оролцуулан гүйцэтгэх нь илүү зохимжтой.

Эвдэрсэн газрыг нөхөн сэргээхэд ашиглах нэлээд үр дүнтэй үндсэн ургамлууд нь бэлчээрийн олон наст ургамлууд болно. /ерхөг, согоовор, биелэг өвс, хялгана, үнэгэн сүүл, дааган сүүл гэх мэт/

5.1.2. Биологийн нөхөн сэргээлтийн ажлын зардал

Биологийн нөхөн сэргээлт хийх зардлыг дараах томъёогоор тодорхойлно.

$$Z_{\text{био}} = Z_{\text{суд}} + Z_{\text{хөрс}} + Z_{\text{ур}} + Z_{\text{хам}}$$

$Z_{\text{био}}$ - биологийн нөхөн сэргээлт хийх зардал, мян.төг

$Z_{\text{суд}}$ - судалгаа туршилтын ажлын зардал, мян.төг

$Z_{\text{хөрс}}$ - хөрс бэлтгэх, боловсруулах зардал, мян.төг

$Z_{\text{ур}}$ - ургамалжуулах зардал мян.төг

$Z_{\text{хам}}$ - талбайг хамгаалах арчилгааны тордолтын зардал, мян.төг

Ургамалжуулах ажлын хүрээнд эхний жил нэг наст ургамын үрийг тарьж ургамалжуулах ба хоёр дахь жилээс олон наст ургамлын үрийг суулгах ажил хийгдэнэ.

Сумын төвийн хэсэгт цэвэр усны цагираг сүлжээ, бохир ус зайлуулах шугам сүлжээний газар шорооны ажилд өртөх талбайн ургамлан нөмрөг нь устсан, хүн, машин техникийн хөдөлгөөн ихтэй бөгөөд өнөөдрийн байдлаар уг талбайд биологийн нөхөн сэргээлт нь үр дүнгүй болох цэвэр ус цуглуулах гол шугамын трассын дагуух 0.8 га талбайд биологийн нөхөн сэргээлт хийхээр төлөвлөгөөнд тусгасан болно.

Хүснэгт 5-1. Ургамалжуулах ажлын 0.8 га-гийн зардал

№	Хийгдэх ажлууд	Хэмжих нэгж	Тоо хэмжээ	Гарах зардал мян.төг
1	Үр худалдан авах	кг	12.0	192.0
2	Ургамалжуулах талбайн хөрс бэлтгэх боловсруулах	га	0.8	2.000.0
3	Үр суулгах	га	0.8	800.0
4	Усалгаа хийх	м ³ /га	200	1.200.0
5	Нөхөн тарилт хийх	га	0.1	300.0
6	Намрын цэнэг усалгаа	м ³ /га	100.0	600.0
7	Арчлалт хамгаалалт	га	0.8	800.0
	Нийт зардал			5.892.0

Дээрх жишээгээр тооцвол нөхөн сэргээх 0.8 га-гийн зардал дунджаар 5.89 сая төг болж байна.

Барилга угсралтын ажлын үед орчны эвдрэлд орох талбайг тооцоогүй тул энэ талбайн хэмжээг барилга угсралтын ажил дууссаны дараа нарийвчлан тооцож, нөхөн сэргээлтийн нэмэлт зардлыг төлөвлөх хэрэгтэй.

5.2. Төсөл хэрэгжих орчны экологи-эдийн засгийн үнэлгээ

Экологийн хохирлын үнэлгээ нь байгаль орчинд буюу байгалийн нөөцөд учирсан хохирлын хэмжээг тооцож, түүнийг нөхөн сэргээхэд шаардагдах хөрөнгийг тооцоолох бөгөөд ус, агаар, хөрс, ургамал, ой зэрэг ан амьтад, тэдгээрийн төрөл зүйлийн амьдрах орчинд учирсан хохирол болон түүнээс үүдэж нийгэмд учирч болзошгүй хохирлыг цогцоор нь авч үзнэ.

Экологийн хохирол гэдэг нь байгаль орчин бохирдох, байгалийн нөөц баялаг хомсдох, экологийн тогтолцоо алдагдах зэргээс хүний эрүүл мэнд болон хүрээлэн буй орчинд аюул занал үүсэх, байгаль орчинд сөргөөр нөлөөлөхийг хэлнэ. Экологийн хохирлыг арилгахын тулд хүрээлэн буй орчныг эрүүлжүүлэх, байгалийн нөөц баялаг болон, эвдэрсэн газрыг нөхөн сэргээх арга хэмжээ авах шаардлагатай болно.

Экологийн хохирол түүний үр дагавар нь хүний эрүүл мэндийн доройтол, бэлчээрийн талхагдал, хөдөө аж ахуйн ургацын бууралт, байгалийн нөөц баялаг хомсдох зэргээр илэрнэ.

Экологийн хохирлын үнэлгээгээр экологи эдийн засгийн үнэлгээ байгаль орчинд буюу байгалийн нөөцөд учирсан хохирлыг хөрсөн бүрхэвч, ургамлан нөмрөгийг нөхөн сэргээхэд шаардагдах хөрөнгө зардлаар тооцсон болно.

Газрыг дэд бүтцийн барилга байгууламжийн зориулалтаар эзэмших тул газрын гадрага хэвлийд үзүүлэх хохирлыг тооцох шаардлагагүй юм.

Мөн хүн амын унд- ахуйн зориулалтаар газрын доорхи усыг ашиглах тул газрын доорх усны экологи-эдийн засгийн үнэлгээг тогтоохгүй юм.

Харин барилга угсралтын ажлын үед байгаль орчинд үзүүлэх гол сөрөг нөлөөлөл болох орчны хөрсөн бүрхэвч, ургамлан нөмрөгт үзүүлэх нөлөөллийн экологи-эдийн засгийн үнэлгээг тооцлоо.

5.2.1. Хөрсөн бүрхэвчийн экологи- эдийн засгийн үнэлгээ

5.2.1.1. Хөрсний үржил шимийн түвшин, үржил шимт хөрсний нөөц

Барилга байгууламж ,шугам сүлжээнд өртөх талбайн хөрсний ялзмагийн бодисын нөөцийг хөрсний зүсэлтүүдийн дүнгээр тооцоолон гаргалаа. Талбай нь сумын төвд байх учир хөрсний өнгөн хэсэг нэлээд элэгдэл эвдрэл орсон учир ялзмагийн агууламжаар ядмаг учир хөрсний 0-5 см-ийн гүнд авч үзлээ.

Хөрсөн дэх ялзмагийн бодисын нөөцийг 1 га талбайд тооцохдоо доорхи томъёогоор тооцлоо

$$R = H \cdot \eta \cdot Y$$

R - 1 га талбай дахь хөрсний ялзмагийн нөөц, тн

H - хөрсний дээж авсан үеийн зузаан гүн, см

η - ялзмагийн бодисын хэмжээ, %

Y - эзлэхүүн жин, г/см³

Цэвэр ус цуглуулах шугам хоолойд өртөх талбай

Үржил шимт хөрсний нөөцийг дээж авагдсан дээд үе давхаргын 0-5 см-ын гүнд тооцоолж үзэхэд

Зүсэлт 1 талбайн хөрсний өнгөн хэсэг 0-5 см-ын гүн дэх ялзмагийн бодисын нөөцийн хэмжээ нь:

$$R_1 = 5 \text{ см} * 0.869\% * 1.35 \text{ г/см}^3 = 5.86 \text{ т/га}$$

$$R_{\Sigma} = 5.86 \text{ т/га}$$

Зүсэлт 3 талбайн хөрсний өнгөн хэсэг 0-5 см-ын гүн дэх ялзмагийн бодисын нөөцийн хэмжээ нь:

$$R_1 = 5 \text{ см} * 0.887\% * 1.35 \text{ г/см}^3 = 5.98 \text{ т/га}$$

$$R_{\Sigma} = 5.86 \text{ т/га} + 5.98 \text{ т/га} / 2 = 5.92 \text{ т/га}$$

Ялзмагын агууламж 0-5 см-ын гүнд дунджаар **5.92 т/га** байна. Барилга байгууламж барихад өртөх талбай нь (**2.13 га**) **12.62т** ялзмагийн нөөцтэй байна.

1.0 га талбайд тархсан хөрсний үржил шимт хөрсний нөөцийн тооцоог дараахи томъёогоор тооцож гаргалаа.

$$R_s = H \cdot Y * 10000$$

R_s - 1 га талбай дахь үржил шимт хөрсний нөөц, тн

H - ялзмагт үеийн зузаан гүн, см

γ - эзэлхүүн жин, г/см³

1 га – 10000 м²

$$R_1 = 5 \text{ см} * 1.35 \text{ г/см}^3 * 10000 \text{ м}^2 = 675 \text{ т/га}$$

$$R_s = 675 \text{ т/га}$$

Цөлөрхөг хээрийн ердийн бор бүхий талбайн хөрсний 0-5 см-ийн гүн дэх нийт үржил шимт хөрсний нийт нөөцийн хэмжээ 675 т/га байх бөгөөд энэ хөрс нь өнгөн үе давхаргаас эхлэн сайр чулуурхаг байх тул хайрга чулууны хэмжээг хасаж тооцоолон бодит /нөхөн сэргээлтэд ашиглах боломжтой/ үржил шимт хөрсний нөөцийг гаргалаа. Үүнд хөрсний дээд давхаргад байх хайрга чулууны хэмжээ 20% байх бөгөөд (675-60.7=614.2 тн/га) хайрга чулуугүй үржил шимт хөрсний нөөцийн хэмжээ **540.0** т/га байна. Энэхүү хөрсийг ашиглалт дууссан талбайд нөхөн сэргээлтэд ашиглах боломжтой ба нөхөн сэргээлтийн ажлыг “Уул уурхайн үйл ажиллагааны улмаас эвдрэлд орсон газарт техникийн болон биологийн нөхөн сэргээлт хийх аргачлал”-ыг үндэслэн гүйцэтгэх хэрэгтэй.

Авто зам, бохир ус зайлуулах шугам хоолойд өртөх талбай

Энэ талбай нь сумын төвд байрлалтай хөрсний өнгөн хэсэг нэлээд элэгдэл эвдрэл орсон, ялзмагийн агууламжаар ядмаг учир хөрсний ялзмагийн хэмжээг 0-5 см-ийн гүнд авч үзлээ.

Зүсэлт 2 талбайн хөрсний өнгөн хэсэг 0-5 см-ийн гүн дэх ялзмагийн бодисын нөөцийн хэмжээ нь:

$$R_1 = 5 \text{ см} * 0.824\% * 1.35 \text{ г/см}^3 = 5.56 \text{ т/га}$$

$$R_x = 5.56 \text{ т/га}$$

Зүсэлт 3 талбайн хөрсний өнгөн хэсэг 0-5 см-ийн гүн дэх ялзмагийн бодисын нөөцийн хэмжээ нь:

$$R_1 = 5 \text{ см} * 0.887\% * 1.35 \text{ г/см}^3 = 5.98 \text{ т/га}$$

$$R_x = 5.56 \text{ т/га} + 5.98 \text{ т/га} / 2 = 5.77 \text{ т/га}$$

Ялзмагын агууламж 0-5 см-ийн гүнд дунджаар **5.77 т/га** байна. Барилга байгууламж барихад өртөх талбай нь (**3.8 га**) газарт **21.93 т** ялзмагийн нөөцтэй байна.

1.0 га талбайд тархсан хөрсний үржил шимт хөрсний нөөц нь:

$$R_1 = 5 \text{ см} * 1.35 \text{ г/см}^3 * 10000 \text{ м}^2 = 675 \text{ т/га}$$

$$R_s = 675 \text{ т/га}$$

Цөлөрхөг хээрийн ердийн бор бүхий талбайн хөрсний 0-5 см-ийн гүн дэх нийт үржил шимт хөрсний нийт нөөцийн хэмжээ 675 т/га байх бөгөөд энэ хөрс нь өнгөн үе давхаргаас эхлэн сайр чулуурхаг байх тул хайрга чулууны хэмжээг хасаж тооцоолон бодит /нөхөн сэргээлтэд ашиглах боломжтой/ үржил шимт хөрсний нөөцийг гаргалаа. Үүнд хөрсний дээд давхаргад байх хайрга

чулууны хэмжээ 10% байх бөгөөд $675-67.5=607.5$ тн/га байх ба нийт хайрга чулуугүй үржил шимт хөрсний нөөцийн хэмжээ **607.5** т/га байна. Энэхүү хөрсийг ашиглалт дууссан талбайд нөхөн сэргээлтэд ашиглах болохтой

5.2.1.2. Хөрсний эдийн засгийн үнэлгээ

Хөрсний экологи-эдийн засгийн үнэлгээг гаргахад тухайн талбайд зонхилон тархсан хөрсний үе давхаргуудын, ялангуяа шимт давхаргын зузаан, ширхгийн бүрэлдэхүүн, ялзмагийн хэмжээ, чулуу болон карбонатын агууламж, хөрсний нягтын тоон утгыг үндсэн үзүүлэлт болгож ашигладаг. Байгаль орчны хохирлын үнэлгээ, нөхөн төлбөр тооцох аргачилалыг үндэслэн хөрсний экологи-эдийн засгийн үнэлгээг тооцлоо.

Хөрсний экологийн үнэлгээг тооцох хамгийн хялбар, зардал багатай, харьцангуй нарийвчлал сайтай хувилбар нь тухайн газрын хөрсний ялзмагийн нөөцөөр үнэлэх зарчим юм. Хөрсний ялзмагийн нөөц нь үржил шимийн интеграл үзүүлэлт болдог онцлогтой. Хөрс нь олон зуун жилийн турш байгалийн жамаар бүрэлдэн тогтдог учраас эвдрэлд орсон тохиолдолд эргээд нөхөн сэргээхэд ихээхэн хөрөнгө зардал шаардагдахаас гадна байгалийн байгалийн унаган төрхдөө эргэн ортол хэдэн арван жил шаардагдана.

Хөрсний экологи эдийн засгийн үнэлгээг дараахь томъёогоор тооцоолно.

$$Es=Ors \times Kp \times Kg \times Ks \times S \times He$$

Es - экологи-эдийн засгийн үнэлгээ, төг,

Ors – хөрсний ялзмагийн нөөц кг/га,

Kp - хөрсний чанарын үзүүлэлтийг тооцсон коэффициент,

Kg - хөрсний байгаль газарзүйн нөхцлийг тооцсон коэффициент,

Ks - хөрсний төрлийг тооцсон коэффициент,..

S - хөрс тархсан талбайн хэмжээ, га.,

He – 1.0 кг ялзмагийн бодисын үнэлгээ, төг/кг, 276 төгрөг.

Цэвэр усны шугам хоолой өртөх барилга байгууламжинд талбай

Хөрсний экологи-эдийн засгийн үнэлгээг тооцохын тулд усан хангамжийн барилга байгууламж , шугам сүлжээнд өртөх талбай дахь (2.13га) хөнгөн шавранцар механик бүрэлдэхүүнтэй хөрсний үржил шимт давхаргын зузаан, шимт давхаргын нягт, ялзмагийн хэмжээг хохирлын үнэлгээний суурь үзүүлэлт болгон хөрсний ялзмагийн нөөцийг бодитойгоор тооцоолоход тухайн хөрс ангиллын ямар бүлэгт багтаж байгаагаас хамаарч нөөцийн тоог үржүүлэх засварын коэффициент нь өөр өөр байдаг бөгөөд энэ коэффициент Цайвар бор хөрсөнд 1.0 байна. Хөрсний шинж чанарын үзүүлэлт дэх ширхгийн бүрэлдэхүүний коэффициентыг хөрсний онцлогийг харгалзаж 0.7, 0.9 - өөр авсан. Хөрсний экологи-эдийн засгийн үнэлгээг бодитойгоор боловсруулахад газарзүйн хүчин зүйлүүд, хөрсний шинж чанарын засварын коэффициентыг мөн ашигладаг.

Хүснэгт 5-2. Хөрсний чанарын үзүүлэлтийг тооцсон коэффициент

Зүсэлтийн дугаар	Механик бүрэлдэхүүн	Давсжилт, EC2.5 dS/m	Карбонат илрэх гүн, см	Урвалын орчин	Дундаж
Зүсэлт-01	0.7	1	1	0.8	0.875
Зүсэлт-03	0.9	1	0.9	0.8	0.9

Хүснэгт 5-3. Хөрсний байгаль газарзүйн нөхцлийг тооцсон коэффициент

Зүсэлтийн дугаар	Налуу (°)	Гуу жалгын нягтрал км/км ²	Ургамал бүрхэвч, %	Гадаргын хад чулуу, %	Бичил овон товон дов сондуул, %	Гадаргын элсэн бүрхэц, %	Ус чийгийн байдал	Дундаж
Зүсэлт-01	0.9	1	0.8	0.5	0.9	1	0.5	0.8
Зүсэлт-03	1	1	0.6	0.5	0.7	0.3	0.3	0.6

Хүснэгт 5-4. Хөрсний экологи-эдийн засгийн үнэлгээ

Зүсэлтийн дугаар	Хөрсний ялзмагийн нөөц кг/га,	Хөрсний чанарын үзүүлэлтийг тооцсон коэффициент	Хөрсний байгаль газарзүйн нөхцлийг тооцсон коэффициент	Хөрсний төрлийг тооцсон коэффициент	Хөрс тархсан талбайн хэмжээ, га	1.0 кг ялзмагийн бодисын үнэлгээ, төг/кг	Хөрсний экологи-эдийн засгийн үнэлгээ, /мян төг/
	Ors	Kp	Kg	Ks	S	He	Es
Зүсэлт-01	5860	0.87	0.8	1	0.32	276	360218
Зүсэлт -03	5920	0.9	0.62	1	1.81	276	1650226
2 010 444							

Хөрсний шимт давхаргын боломжит зузаанаар (0-5см) тооцоолсон ялзмагийн нөөцийг үнэлгээний аргачиллын дагуу хөрсний ангиллын, газарзүйн хүчин зүйлүүдийн болон хөрсний шинж чанарын засварын коэффициентоор үржүүлэн тооцоолвол ус дамжуулах шугам хоолой тавихад эвдрэлд орох хөрсний экологи-эдийн засгийн үнэлгээний хэмжээ 2 010 444 төгрөг болж байна.

Авто зам, бохир ус зайлуулах шугам хоолойд өртөх талбай

Барилгын газар шорооны ажлын үед авто зам тавихад 2.4 га, бохир усны шугам хоолойд 1.42 га нийт 3.82 га талбай эвдрэлд өртөнө.

Хүснэгт 5-5. Хөрсний чанарын үзүүлэлтийг тооцсон коэффициент

Зүсэлтийн дугаар	Механик бүрэлдэхүүн	Давсжилт, EC2.5 dS/m	Карбонат илрэх гүн, см	Урвалын орчин	Дундаж
Зүсэлт-02	0.9	1	1	0.8	0.92
Зүсэлт-03	0.9	1	0.9	0.8	0.9

Хүснэгт 5-6. Хөрсний байгаль газарзүйн нөхцлийг тооцсон коэффициент

Зүсэлтийн дугаар	Налуу (°)	Гуу жалгын нягтрал км/км ²	Ургамал бүрхэвч, %	Гадаргын хад чулуу, %	Бичил овор товон дов сондуул, %	Гадаргын элсэн бүрхэц, %	Ус чийгийн байдал	Дундаж
Зүсэлт-02	1	1	0.8	0.9	0.9	0.7	0.5	0.82
Зүсэлт-03	1	1	0.6	0.5	0.7	0.3	0.3	0.628571

Хүснэгт 5-7. Хөрсний экологи-эдийн засгийн үнэлгээ

Зүсэлтийн дугаар	Хөрсний ялзмагийн нөөц кг/га,	Хөрсний чанарын үзүүлэлтийг тооцсон коэффициент,	Хөрсний байгаль газарзүйн нөхцлийг тооцсон коэффициент	Хөрсний төрлийг тооцсон коэффициент	Хөрс тархсан талбайн хэмжээ, га	1.0 кг ялзмагийн бодисын үнэлгээ, төг/кг	Хөрсний экологи-эдийн засгийн үнэлгээ, /мян төг/
	Ors	Kp	Kg	Ks	S	He	Es
Зүсэлт-02	5562	0.92	0.82	1	1.78	276	2061397
Зүсэлт-03	5567	0.9	0.62	1	1.04	276	891 657
2 953 054							

Хөрсний шимт давхаргын боломжит зузаанаар (0-5см) тооцоолсон ялзмагийн нөөцийг үнэлгээний аргачиллын дагуу хөрсний ангиллын, газарзүйн хүчин зүйлүүдийн болон хөрсний шинж чанарын засварын коэффициентоор үржүүлэн тооцоолвол цэвэр ус дамжуулах шугам хоолой тавихад эвдрэлд орох хөрсний экологи-эдийн засгийн үнэлгээний хэмжээ 2 953 054 төгрөг болж байна.

5.2.2. Ургамлан нөмрөгийн экологи-эдийн засгийн үнэлгээ

Авто зам, бохир, цэвэр усны барилга байгууламж, шугам сүлжээнд 5.95 га газар өртөж байгаа бөгөөд 0.7 га газар ургамлан нөмрөгтэй, бусад нь сумын

төв хэсэгт байх учир ургамалгүй газар байна. Тиймээс байгалийн ургамалтай хэсэг болох 700.0 м^2 буюу 0.7 га òàëáàéä экологи-эдийн засгийн үнэлгээг тооцлоо.

1. Ашигт ургамлын эдийн засгийн шууд үнэлгээ

$$E_v = Y * N_{ay} \% * S * P = 1.31 * 0.11 * 8475 * 0.7\text{га} = 854$$

Энд:

Y – талбайн ургац – 1.31ц/га

$N_{ay} \%$ - ашигт ургамлын эзлэх хувь – 0.11%

P - ашигт ургамлын зах зээлийн дундаж үнэ – 8475төг

S - хохирол тооцох талбайн хэмжээ – 0.7га

2. Бэлчээрийн ургамлын эдийн засгийн шууд үнэлгээ

$$E_b = Y * N_b \% * S * P_{нэгж} = 1.12 * 0.55 * 22000 * 0.7\text{га} = 9486$$

Энд:

Y - талбайн ургац – 1.31ц/га

$N_b \%$ - бэлчээрийн ургамлын эзлэх хувь – 0.55%

$P_{нэгж}$ - 2011 оны хадлангийн өвс борлуулалтын үнэ – 22000

S - хохирол тооцох талбайн хэмжээ – 0.7га

3. Хүмүүнсэг ургамлын эдийн засгийн үнэлгээ нь:

$$E_{ant} = Y * N_{xy} \% * P_l * S = 1.31 * 0.23 * 466700 * 0.7\text{га} = 98431$$

Энд:

Y - талбайн ургац – 1.31ц/га

$N_{xy} \%$ - хүмүүнсэг ургамлын эзлэх хувь – 0.23%

P_l – газрын төлбөр 1 га-д – 466700 төг

S - хохирол тооцох талбайн хэмжээ – 0.7га

0.7 га газар бэлчээр ашиглалтаас хасагдаж байна. Энэ талбайд зуны улиралд мал бэлчээрлэхээр тооцож бэлчээрийн даац багтаамжид үзүүлэх нөлөөллийг тооцоолбол:

Нэг нутаг бууцанд байх хугацаанд 1 га бэлчээр хичнээн тооны малыг тэжээлээр хангаж чадах вэ гэдгээр бэлчээрийн даац тодорхойлогдоно.

Нэг бууцанд 60 хоног сууна гэж бодъё. Хонь хоногт 1.5 кг өвс иднэ. Бэлчээрийн ургац 131кг/га байна гэвэл.

Ó - ургац- 131кг/ãà

Ө - нэгж малын идэх өвс- $1.5\text{кг/хонин толгой}$

Тб – бэлчээр ашиглах хоног- 60

$$\text{Бэлчээрийн даац} = \frac{131 \text{ кг}}{60 \times 1.5} = \frac{131}{90} = 0.7 \text{ хоньтой тэнцэнэ.}$$

Тухайн талбай орчмын бэлчээрийг зуны улиралд буюу 60 хоногийн туршид ашиглана гэж тооцвол бэлчээрийг хэвийн ачаалалтай байх үед 0.7 га талбайд 60 хоногийн туршид 0.49 хонь бэлчээрлэх боломжтой байна.

Хүснэгт 5-8. Ургамлан нөмрөгийн экологийн итгэлцүүрийн засвар

Итгэлцүүр	Суурт илтгэлцүүр	Үзүүлэлт	Судалгаа	Суурь	Хазайлт	Засварласан итгэлцүүр
Ка	3,4	УН	62	45	1.4	3.4*1.4*0.85*0.86=3.47
		Нау	12	14	0.85	
		Нху	26	30	0.86	
Кб	2,4	Һя	0	0	0	2.4*0*0*0.6 = 0
		qэлс	0	60	0	
		У	1.27	2.0	0.37	
Кс	3,4	Фбох	Тодорхойгүй		1	3.4
		Намь			1	
		Бдх			1	
Засварлагдсан илтгэлцүүр /Кур/						Ка+ Кб+ Кс=6.87

Эндээс ургамлан нөмрөгийн нэгж талбайн экологи-эдийн засгийн үнэлгээг дараах томъёогоор тооцон гаргана.

$E_{ti} = (E_v + E_b + E_{ant}) * (K_a + K_b + K_c) = (854 + 9486 + 98431) * 6.87 = 747\ 256$ төгрөг байгаа бөгөөд нэг га талбай нь 1 067 508 төгрөгийн үнэлгээтэй байна.

6 БҮЛЭГ. БАЙГАЛЬ ОРЧНЫ МЕНЕЖМЕНТИЙН ТӨЛӨВЛӨГӨӨ

6.1. Байгаль орчныг хамгаалах төлөвлөгөө

Энэхүү байгаль орчныг хамгаалах төлөвлөгөө нь барилга угсралтын ажлын болон төсөл хэрэгжих хугацаанд (2013-2017) хэрэгжих бөгөөд төслийн барилга угсралтын ажлын үед болон төслийн үйл ажиллагаанаас байгаль орчинд учруулах сөрөг нөлөөллүүдийг бууруулах, арилгах арга хэмжээг тодорхойлж, түүнд шаардагдах хөрөнгө зардлыг төлөвлөх үндэслэл болно.

Захиалагч байгууллага нь барилга угсралтын ажлын үед, ашиглагч байгууллага нь төсөл хэрэгжүүлэх хугацаанд байгаль орчныг хамгаалах нөхөн сэргээх ажлын төлөвлөгөөг хэрэгжүүлэхэд шаардагдах зардлыг жил бүр төлөвлөж, зардлын зарцуулалт төлөвлөгөөний биелэлтэнд хяналт тавьж ажлын тайланг холбогдох байгууллагуудад хүргүүлэх үүрэгтэй.

6.1.1 Агаарын бохирдол

6.1.1.1 Нөлөөллийн товч тодорхойлолт

Барилга угсралтын ажлын үед салхи шуурга ихтэй нөхцөлд ургамлан нөмрөггүй болон эвдэрсэн талбайгаас тоос босч орчны агаарт түр зуурын бохирдол үүсгэнэ. Хөрсний чийг бага, салхины хурд их үед агаар дахь тоосны хэмжээ зөвшөөрөгдөх хэмжээнээс хэтрэх үндэслэлтэй.

Мөн машин техникийн хөдөлгөөнөөр үүссэн тоос болон хөдөлгүүрийн утаа нь орчны агаарт бохирдол үүсгэнэ.

6.1.1.2. Нөлөөлөлд өртөх объект

Төсөл хэрэгжих талбайн орчимд байгаа оршин суугчид, гүйцэтгэгч компанийн ажиллагсад нөлөөлөлд өртөнө.

6.1.1.3 Нөлөөллийг бууруулах, арилгах чиглэлээр авч хэрэгжүүлэх арга хэмжээ

Хүснэгт 6-1.

№	Сөрөг нөлөөлөл	Нөлөөллийг арилга, бууруулах арга хэмжээ	Хяналт тавих байгууллага	Хугацаа	Зардал (Мян.төг)
А. Барилга угсралтын ажлын үед					
1	Тоосжилт үүсэх	Тоосжилт үүсгэх зам талбайг хуурайшилттай үед услах	Захиалагч, гүйцэтгэгч, орон нутгийн мэргэжлийн хяналтын байгууллагууд	Барилга угсралтын ажлын хугацаанд	Жилд 2.500,0
		Барилгын талбайг түр хашаагаар (битүү) хаших			-
		Шугам хоолойг дарж булах ул хөрсийг нягтруулах ажлыг хэсэгчлэн гүйцэтгэх			-
		Тоосжилт үүсгэх материалыг тээвэрлэхдээ хучлага ашиглах			-
		Тээврийн хэрэгслийн замын хөдөлгөөнд хяналт тавих			-
2	Утаа, хорт хий ялгарах	Машин техникийн утааны стандартад хяналт тавих	Гүйцэтгэгч, орон нутгийн авто тээврийн оношлогооны байгууллага	Барилга угсралтын ажлын хугацаанд	800.0
		Машин техникийн засвар үйлчилгээг графикт хугацаанд нь хийх	Гүйцэтгэгч байгууллага		-
		Машин техникийн гэмтлийг богино хугацаанд засварлах	Гүйцэтгэгч байгууллага		-
		Ахуйн хатуу хог хаягдлыг богино хугацаанд зайлуулах	Гүйцэтгэгч болон орон нутгийн мэргэжлийн хяналтын байгууллага		-
		Бохирын (шингэн хаягдал) түр байгууламжийн ариун цэвэр эрүүл ахуйн шаардлагыг хангах	Гүйцэтгэгч болон орон нутгийн мэргэжлийн хяналтын байгууллага		-
Б. Төсөл хэрэгжих үед					
1	Бохирын шугаманд эвдрэл гарч орчинд үнэр гаргах	Цэвэрлэх байгууламж, бохир ус зайлуулах шугам хоолойн үзлэг засварыг графикт хугацаанд гүйцэтгэх	Төсөл хэрэгжүүлэгч (ашиглагч) байгууллага	БОНБНУ-ий хүчинтэй хугацаанд	-
		Бохирын шугам хоолойд гарсан гэмтлийг богино хугацаанд засах			-

		Хальж асгарсан бохир усыг дарж булах			-
2	Барилга угсралтын ажлын үед эвдэрсэн газраас тоосжилт үүсэх	Гүйцэтгэгч байгууллагын нөхөн сэргээлтийн ажилд хяналт тавих	Төсөл хэрэгжүүлэгч (ашиглагч) байгууллага	БОНБНУ-ий хүчинтэй хугацаанд	-
		Нөхөн сэргээлтийн үед гарсан зөрчлийг арилгуулах			-
Дүн					3.300,0

6.1.2. Газар, хөрсний эвдрэл, бохирдол

6.1.2.1. Нөлөөллийн товч тодорхойлолт

Машин техникийн хөдөлгөөн, барилгын газар шорооны ажлын улмаас хөрсний бүтэц өөрчлөгдөж, үржил шим бууран хөрс эвдрэлд орох мөн хатуу, шингэн хог хаягдлаар хөрс бохирдох нөхцөл бүрдэнэ.

6.1.2.2. Нөлөөлөлд өртөх объект

Төсөл хэрэгжих талбайн болон түүний орчны хөрс шууд нөлөөлөлд өртөнө.

6.1.2.3. Нөлөөллийг бууруулах, арилгах чиглэлээр авч хэрэгжүүлэх арга хэмжээ

Хүснэгт 6-2.

№	Сөрөг нөлөөлөл	Нөлөөллийг арилгах, бууруулах арга хэмжээ	Хяналт тавих байгууллага	Хугацаа	Зардал (мян.төг)
А. Барилга угсралтын ажлын үед					
1	Хатуу, шингэн хог хаягдлаар хөрс бохирдуулах	Хатуу, шингэн хог хаягдлын түр цэг байгуулах	Гүйцэтгэгч болон орон нутгийн мэргэжлийн хяналтын байгууллага	Барилга угсралтын ажлын үед	700.0
		Ахуйн хог хаягдлыг богино хугацаанд зайлуулах			-
		Хог хаягдлын цэгүүдийн ариун цэвэр, эрүүл ахуйн байдалд хяналт тавих, зөрчлийг арилгах			-
2	Газар шорооны ажлын үед хөрсөн бүрхэвч устгах	Газар шорооны ажилд өртсөн талбайд биологийн нөхөн сэргээлтийг хэсэгчлэн хийх	Гүйцэтгэгч болон ашиглагч байгууллага	Барилга угсралтын ажлын үед үе шаттайгаар	5.892.0
		Өнгөн хөрсийг хуулж тусгай талбайд хадгалан нөхөн сэргээлтэнд ашиглах			-
		Органик болон эрдэс бордоо ашиглан хөрсний үржил шимийг сэргээх			-
3	Тээврийн хэрэгслийн хөдөлгөөнөөр хөрс эвдрэх	Барилгын талбайд хүрэх тээврийн хэрэгслийн замыг тэмдэгжүүлэх	Гүйцэтгэгч байгууллага		200.0
		Тээврийн хэрэгслийн замын хөдөлгөөнд хяналт тавих			-
		Тээврийн хэрэгслийн хөдөлгөөнөөр эвдэрсэн			Нөхөн сэргээлти

		газрыг нөхөн сэргээх			йн төлөвлөгөө-гөөр
Б. Төсөл хэрэгжих үед					
1	Барилга угсралтын ажлын үед хөрс эвдрэх бохирдох	Гүйцэтгэгч байгууллагын нөхөн сэргээлтийн ажилд хяналт тавих, илэрсэн зөрчлүүдийг арилгуулах	Ашиглагч болон орон нутгийн мэргэжлийн хяналтын байгууллага	Барилга угсралтын ажлын үед болон дараа	-
		Хатуу шингэн хог хаягдлын түр цэгийн устгалд хяналт тавих, ариутгал халдваргүйжүүлэх арга хэмжээ авах			200.0
2	Бохир ус алдагдан хөрс бохирдуулах	Бохирын шугам хоолойд гарсан гэмтлийг богино хугацаанд засах	Ашиглагч байгууллага	БОНБНУ-ий хүчинтэй хугацаанд	-
		Бохирын шугам хоолойд эвдрэл гэмтэл гарахаас урьдчилан сэргийлэх			-
		Бохир ус хальсан талбайг цэвэрлэх, ариутгах, халдваргүйжүүлэх арга хэмжээ авах			-
Дүн					6.992.0

6.1.3. Ургамлан нөмрөг

6.1.3.1. Нөлөөллийн товч тодорхойлолт

Газар шорооны ажил болон машин техникийн хөдөлгөөнөөр төсөл хэрэгжих талбай болон түүний орчны ургамлан нөмрөгт сөрөг нөлөөлөл үзүүлнэ.

6.1.3.2. Нөлөөлөлд өртөх объект

Төсөл хэрэгжих талбай түүний ойр орчны ургамлын нөмрөг

6.1.3.3. Нөлөөллийг бууруулах, арилгах чиглэлээр авч хэрэгжүүлэх арга хэмжээ

Хүснэгт 6-3.

№	Сөрөг нөлөөлөл	Нөлөөллийг арилгах, бууруулах арга хэмжээ	Хяналт тавих байгууллага	Хугацаа	Зардал (мян.төг)
А. Барилга угсралтын ажлын үед					
1	Газар шорооны ажлаар ургамлан нөмрөг устгах	Газар шорооны ажилд өртсөн талбайд биологийн нөхөн сэргээлт хийж, ургамалжуулах	Гүйцэтгэгч болон орон нутгийн мэргэжлийн хяналтын байгууллага	Барилга угсралтын ажлын хугацаанд үе шаттайгаар	5.892.0
		Газар шорооны ажлын үед гарсан илүүдэл үл хөрсийг ургамлан нөмрөггүй талбайд асгаж тэгшлэх			-
2	Тээврийн	Машин техник, тээврийн	Гүйцэтгэгч	Барилга	200.0

	хэрэгслийн хөдөлгөөнөөр ургамлан нөмрөг устгах	хэрэгслийн барилгын талбайд хүрэх замыг тэмдэгжүүлэх	байгууллага	угсралтын ажлын хугацаанд	-
		Машин техникийн замын хөдөлгөөнд хяналт тавих			Нөхөн сэргээлтийн төлөвлөгөөгөөр
		Тээврийн хэрэгслийн хөдөлгөөнөөр эвдэрсэн газруудад нөхөн сэргээлт хийн ургамалжуулах			
Б. Төсөл хэрэгжих үед					
1	Газар шорооны ажлаар ургамлан нөмрөг устгах	Барилгын ажлын дараа хийсэн биологийн нөхөн сэргээлтийн үр дүнд хяналт тавих, нөхөн тарилт хийх	Ашиглагч болон орон нутгийн мэргэжлийн хяналтын байгууллага	БОНБНУ-ий хүчинтэй хугацаанд	-
2	Машин техникийн хөдөлгөөнөөр ургамлан нөмрөг устгах	Барилгын ажлын дараа хийсэн биологийн нөхөн сэргээлтийн үр дүнд хяналт тавих, нөхөн тарилт хийх	Ашиглагч болон орон нутгийн мэргэжлийн хяналтын байгууллага	БОНБНУ-ий хүчинтэй хугацаанд	-
Дүн					6.092.0

6.1.4. Хог хаягдал

6.1.4.1. Нөлөөллийн товч тодорхойлолт

Барилга угсралтын ажлын үед ахуйн хатуу, шингэн хог хаягдал, шатах тослох материалаас орчны хөрс бохирдох нөхцөл үүснэ.

6.1.4.2. Нөлөөлөлд өртөх объект

Орчны хөрс, ургамлын бүрхэвч

6.1.4.3. Нөлөөллийг бууруулах, арилгах чиглэлээр авч хэрэгжүүлэх арга хэмжээ

Хүснэгт 6-4.

№	Сөрөг нөлөөлөл	Нөлөөллийг арилгах, бууруулах арга хэмжээ	Хяналт тавих байгууллага	Хугацаа	Зардал (мян.төг)
А. Барилга угсралтын ажлын үед					
1	Ахуйн хатуу хог хаягдлаар орчныг бохирдуулах	Ахуйн хатуу хог хаягдлын түр цэг байгуулах	Гүйцэтгэгч байгууллага	Барилга угсралтын ажлын хугацаанд	200.0
		Ахуйн хог хаягдлыг богино хугацаанд зайлуулах			-
2	Барилгын хог хаягдлаар орчныг бохирдуулах	Хог хаягдлыг тусгай цэгт хуримтлуулах	Гүйцэтгэгч байгууллага	Барилга угсралтын ажлын хугацаанд	-
		Хог хаягдлыг зөвшөөрөгдсөн цэгт хүргэж хаях			-
3	Ахуйн бохир усаар орчныг бохирдуулах	Ахуйн бохирын түр цэг байгуулах	Гүйцэтгэгч болон орон нутгийн	Барилга угсралтын ажлын	500.0
		Ариун цэвэр, эрүүл ахуйн			-

		шаардлагыг хангах	мэргэжлийн хяналтын байгууллага	хугацаанд	
4	Шатах тослох материалаар орчныг бохирдуулах	Шатах тослох материал хадгалах тусгай цэг байгуулж, хадгалалтанд хяналт тавих	Гүйцэтгэгч байгууллага	Барилга угсралтын ажлын хугацаанд	-
Дүн					700.0

6.1.5. Усан орчин

6.1.5.1. Нөлөөллийн товч тодорхойлолт

Хөрсний бохирдол болон ахуйн бохир ус усан орчинд бохирдол үүсгэнэ.

6.1.5.2. Нөлөөлөлд өртөх объект

Төсөл хэрэгжих орчны хүн ам, мал, амьтан, ургамал

6.1.5.3. Нөлөөллийг бууруулах, арилгах чиглэлээр авч хэрэгжүүлэх арга хэмжээ

Хүснэгт 6-5.

№	Сөрөг нөлөөлөл	Нөлөөллийг арилгах, бууруулах арга хэмжээ	Хяналт тавих байгууллага	Хугацаа	Зардал (мян.төг)
А. Барилга угсралтын ажлын үед					
1	Хөрсний бохирдол гадаргын усны түр зуурын урсацаар дамжин усан орчны бохирдол үүсгэх	Хатуу шингэн хог хаягдлын талаар авах арга хэмжээг хэрэгжүүлэх (6.1.4)	Гүйцэтгэгч болон орон нутгийн мэргэжлийн хяналтын байгууллага	Барилга угсралтын ажлын хугацаанд	-
2	Ундны ус ажиллагсдын эрүүл мэндэд нөлөөлөх	Ажиллагсдын ундны усанд лабораторийн шинжилгээ хийлгэх Ундны усны хадгалалтын эрүүл ахуйд хяналт тавих	Гүйцэтгэгч байгууллага	Барилга угсралтын ажлын хугацаанд	Жилд 330.0
Б. Төсөл хэрэгжих үед					
1	Газрын доорхи усны нөөц багасах	Газрын доорхи усны түвшний өөрчлөлтөнд (гүний худгийн орчны) хяналт тавих	Ашиглагч байгууллага	Жилийн турш	-
2	Бохир ус алдагдаж усан орчинд бохирдол үүсгэх	Бохирын шугам хоолойн засвар үйлчилгээг графикт хугацаанд нь хийх	Ашиглагч байгууллага	Ашиглалтын хугацаанд	-
		Бохирын шугам хоолойд гарсан гэмтлийг богино хугацаанд засах			-
		Хальсан бохир усыг соруулах, зайлуулах			-
Дүн					330.0

6.1.6. Дуу чимээ

6.1.6.1. Нөлөөллийн товч тодорхойлолт

Барилгын угсралтын ажлын үеийн дуу чимээ нь ажиллагсад болон ойр орчны оршин суугчдад сөргөөр нөлөөлнө.

6.1.6.2. Нөлөөлөлд өртөх объект

Гүйцэтгэгч компанийн ажиллагсад, барилгын талбайн орчны ард иргэд

6.1.6.3. Нөлөөллийг бууруулах, арилгах чиглэлээр авч хэрэгжүүлэх арга хэмжээ

Хүснэгт 6-6.

№	Сөрөг нөлөөлөл	Нөлөөллийг арилгах, бууруулах арга хэмжээ	Хяналт тавих байгууллага	Хугацаа	Зардал (мян.төг)
А. Барилга угсралтын ажлын үед					
1	Ажиллагсдын эрүүл мэндэд нөлөөлөл, орчны хүн амын тав тухтай байдлыг алдагдуулах	Машин техник тоног төхөөрөмжинд дуу чимээ намсгах төхөөрөмж тавих	Гүйцэтгэгч байгууллага	Барилга угсралтын ажлын хугацаанд	ХХАА-ы зардалд төсөвлөх
		Дуу чимээ бага гаргадаг техник технологийг ашиглах			
		Ажиллагсдыг сонсголын эрхтэн хамгаалах хэрэгсэлээр (чихэвч) хангах			
		Хүн амын унтаж амрах цагаар дуу чимээ ихтэй машин тоног төхөөрөмж ажиллуулахгүй байх			

6.1.7. Хөдөлмөр хамгаалал, аюулгүй ажиллагаа

6.1.7.1. Нөлөөллийн товч тодорхойлолт

Ажлын байрны нөхцөл, ажил мэргэжлийн онцлог нь ажиллагсадын эрүүл мэндэд нөлөөлнө. Барилга угсралтын ажлын үед ХХАА-ны дүрэм, журам зөрчигдсөн нөхцөлд ажилчдын эрүүл мэндэд хохирол учруулна.

6.1.7.2. Нөлөөлөлд өртөх объект

Гүйцэтгэгч, төсөл хэрэгжүүлэгч компанийн ажиллагсад.

6.1.7.3. Нөлөөллийг бууруулах, арилгах чиглэлээр авч хэрэгжүүлэх арга хэмжээ

Хүснэгт 6-7.

№	Сөрөг нөлөөлөл	Нөлөөллийг арилгах, бууруулах арга хэмжээ	Хяналт тавих байгууллага	Хугацаа	Зардал (мян.төг)
А. Барилга угсралтын ажлын үед					
1	ХХАА зөрчигдсөнөөр ажиллагсдын эрүүл мэнд хохирох, техник тоног төхөөрөмж эхлэх, барилгын	Болзошгүй аюул ослоос урьдчилан сэргийлэх арга хэмжээний зөвлөмжийг хэрэгжүүлэх (4.2.4)	Гүйцэтгэгч болон орон нутгийн мэргэжлийн хяналтын байгууллага	Барилга угсралтын ажлын хугацаанд	-
		ХХАА-ны дүрэм зааврыг мөрдөж ажиллах			-
		ХХАА-ны сургалт зохион			200.0

	ажил саатах	байгуулах			
2	Барилгын хог хаягдлаар орчныг бохирдуулах	Барилгын талбайг тойруулан хашаа барих	Гүйцэтгэгч байгууллага	Барилга угсралтын ажлын хугацаанд	-
		Барилгын талбай орчимд анхааруулах тэмдэг тавих			200.0
		Барилгын ажлын ерөнхий төлөвлөгөө, ажил гүйцэтгэх хугацааны талаар олон нийтэд мэдээлэх			-
		Явган зорчигчдыг аюулгүй гарцаар гаргах нөхцөлийг хангах			-
		Автозамын хөдөлгөөнд оруулсан өөрчлөлт (зам хаах г.м)-ийг олон нийтэд мэдээлэх			-
Дүн					400.0

6.1.8. Удирдлага зохион байгуулалт

Хүснэгт 6-8.

№	Хэрэгжүүлэх арга хэмжээ	Хугацаа	Зардал (мян.төг)	Баримтлах эрх зүйн баримт бичиг	Хяналт тавих байгууллага
1	Барилга угсралтын ажлын үед БО-ны асуудал хариуцсан ажилтан томилон ажиллуулах	2013-2014 он	Цалингийн санг төлөвлөх		Гүйцэтгэгч, захиалагч байгууллагууд
2	Байгаль орчныг хамгаалах нөхөн сэргээх болон аюулгүй ажиллагааны талаар сургалт зохион байгуулах	2013-2014 он	200.0 (жил бүр)	Байгаль орчны талаарх баримт бичиг	Гүйцэтгэгч, захиалагч байгууллагууд
3	БОХТ-ий биелэлтийн тайлангаа тогтоосон хугацаанд нь гаргаж өгч байх	2013-2017 он	100.0	Байгаль орчны хууль тогтоомж	Төсөл хэрэгжүүлэгч
4	Жил бүрийн байгаль орчныг хамгаалах төлөвлөгөө, орчны хяналт шинжилгээний хөтөлбөрөө хянуулан баталгаажуулах	2013-2017 он	100.0	Байгаль орчны хууль тогтоомж	Төсөл хэрэгжүүлэгч
5	Хөрөнгө оруулалтын төлөвлөгөөнд байгаль орчныг хамгаалах арга хэмжээний зардлыг төлөвлөх	2013 он	-		Төсөл хэрэгжүүлэгч
6	Сумын иргэд, албан байгууллагаас гарсан гомдол саналыг хүлээн авч, шийдвэрлэх	2013-2017 он	-		Төсөл хэрэгжүүлэгч
Дүн			400.0		

6.2. Орчны хяналт шилжилгээний хөтөлбөр

Ашиглагч байгууллага төсөл хэрэгжүүлэх үед, барилгын гүйцэтгэгч компани барилга угсралтын үйл ажиллагааны явцад байгаль орчинд үзүүлж буй сөрөг нөлөөлөл, түүний хэмжээ, цар хүрээ, байгаль орчны бүрэлдэхүүн хэсгүүдэд гарч буй өөрчлөлтүүдийг хянаж, байгаль орчныг хамгаалах ажлын үр дүн, цаашид авах арга хэмжээ төлөвлөх зорилгоор энэхүү хөтөлбөрт тусгагдсан арга хэмжээг бүрэн хэрэгжүүлнэ.

Хөтөлбөрийг хэрэгжүүлэх явцад байгаль орчны төлөв байдалд өөрчлөлт орох, бохирдлын хэмжээ тогтоосон зөвшөөрөгдөх хэмжээнээс хэтэрч илрэх тохиолдолд мэргэжлийн байгууллагад хандан холбогдох арга хэмжээ авна.

Хүснэгт 6-9. Орчны хяналт шинжилгээ

№	Хяналт шинжилгээ хийх үзүүлэлтүүд	Хяналт шинжилгээ хийх байршил	Хяналт шинжилгээ хийх хугацаа	Хяналт шинжилгээ явуулах аргачилал	Зардал мян.төг
А. Барилга угсралтын ажлын үед					
1	Ундны усны эрүүл ахуйн стандарт	Ажиллагсдын ундны ус	Жилд 2 удаа	Усны дээж авч итгэмжлэгдсэн лабораторид шинжилгээ хийлгэнэ	330.0
2	Ажлын байрны эрүүл ахуйн стандарт (дуу чимээ, гэрэлтүүлэг)	Барилгын ажлын талбайд	Улирал тутамд	Орон нутгийн мэргэжлийн хяналтын байгууллагын тоног төхөөрөмжөөр тодорхойлуулна.	200.0
3	ХХАА-ны дүрэм зааврын биелэлт	Барилгын ажлын талбайд	Сар тутам	Орон нутгийн мэргэжлийн хяналтын байцаагч хяналт тавина.	-
Б. Төсөл хэрэгжих үед					
1.	Газрын доорх ус -Ундны усны эрүүл ахуйн стандарт	Гүний худаг	Жилд 2удаа	Усны дээж авч итгэмжлэгдсэн лабораторид шинжилгээ хийлгэнэ	330.0x2 =660,0
2	Худгийн усны түвшний өөрчлөлт	Гүний худаг	Улирал тутам	Түвшин хэмжих багажаар хэмжинэ.	-
3	Бохир ус -Бохир ус цэвэрлэгээний стандарт	Цэвэрлэх байгууламжийн оролт гаралт	Графикийн дагуу	Усны дээж авч итгэмжлэгдсэн лабораторид шинжилгээ хийлгэх	Ашиглалтын зардалд төсөвлөх
Дүн					1.190.0

Барилга угсралтын ажлын үед эвдэрсэн газарт хийсэн биологийн нөхөн сэргээлтийн ажлыг сум орон нутгийн байгууллагад албан ёсоор хүлээлгэн өгч холбогдох бичиг баримтаар баталгаажуулсан байна.

БОХТ, ОХШХ-ийн зардлын нийт дүн **12.612.000 төг** болно.

7 БҮЛЭГ. ЭРХ ЗҮЙН ОРЧИН (ХОЛБОГДОХ ХУУЛЬ, ДҮРЭМ, ЖУРАМ СТАНДАРТУУДЫН ЖАГСААЛТ)

Төсөл хэрэгжүүлэгч болон барилгын гүйцэтгэх компани иь барилга угсралтын үйлдвэрлэлийн ажлын явцад байгаль орчныг хамгаалах чиглэлийн доорх хууль, дүрэм, журам, стандартуудын холбогдох заалтуудыг мөрдөж ажиллавал зохино.

Хүснэгт 7-1. Хууль эрх зүйн орчин

№	Байгаль орчин, агаарын бохирдол болон брилгын ажилтай холбоотой хууль тогтоомжууд	Баталсан он
Хуулиуд		
1	Газрын хэвлийн тухай хууль,	1995
2	Агаарын тухай хууль,	2012
3	Агаарын бохирдлын төлбөрийн тухай хууль	2012
4	Байгаль орчныг хамгаалах тухай хууль,	2010
5	Байгалийн нөөц ашигласны төлбөрийн тухай хууль	2012
6	Газрын төлбөрийн тухай хууль,	2009
7	Ариун цэврийн тухай хууль,	2011
8	Байгаль орчинд нөлөөлөх байдлын үнэлгээний тухай хууль,	2012
9	Галын аюулгүй байдлын тухай хууль,	2007
10	Газрын тухай хууль,	2010
11	Хог хаягдлын тухай хууль,	2012
12	Усны тухай хууль,	2012
13	Ус бохирдуулсны төлбөрийн тухай хууль	2012
14	Ургамал хамгааллын тухай хууль,	2011
15	Байгалийн ургамлын тухай хууль	2010
16	Хөрс хамгаалах, цөлжилтөөс сэргийлэх тухай хууль	2012
17	Барилгын тухай хууль,	2011
18	Төрийн хяналт шалгалтын тухай хууль,	2010
УИХ-ын тогтоолууд		
19	Байгаль орчинд нөлөөлөх байдлын үнэлгээний тухай хуулийг хэрэгжүүлэх зарим арга хэмжээний тухай	1998
Засгийн газрын тогтоолууд		
20	Байгаль орчны тухай хуулиудыг хэрэгжүүлэх талаар авах арга хэмжээний тухай тогтоол,	1995
21	Барилга ашиглалтыг зохицуулах тухай тогтоол,	1999
22	Хатуу хог хаягдлын төлбөр, стандартыг тогтоох тухай	2007
23	Хатуу хог хаягдлын менежментийг сайжруулах тухай	2001
24	Ус ашигласны төлбөрийн хувь, хэмжээг шинэчлэн тогтоох	2009
Яамдын тушаал		
25	Байгаль орчинд нөлөөлөх байдлын үнэлгээг хэрхэн хийж гүйцэтгэх тухай аргачлалын тухай тогтоол,	2010
26	Барилгын норм, нормативын жагсаалт (шинэчилсэн), Зам, Тээвэр, Барилга, Хот Байгуулалтын Яам	2010
МУ-ын стандартууд		
27	Эвдэрсэн газрын нөхөн сэргээлт, нэр томъёо тодорхойлолт MNS5915:2008	2008
28	Газар шорооны ажлын үеийн үржил шимт хөрсний хуулалт, хадгалалт MNS 5916:2008	2008

29	Эвдэрсэн газрыг ургамалжуулах, техникийн шаардлага MNS 5918:2008	2008
30	Хөрсний чанар, хөрс бохирдуулагч бодисын зөвшөөрөгдөх дээд хэмжээ MNS 5850:2008	2008
31	Ундны ус MNS 950: 2005	2005

ДҮГНЭЛТ

Өмнөговь аймгийн Цогтцэций сумын нутагт хэрэгжүүлэхээр төлөвлөж буй “Өмнөговь аймгийн Цогтцэций сумын төвийн усан хангамж, ариутгах татуургын гаднах шугам сүлжээ, автозам” төслийн зураг төсөл, төсөл хэрэгжих орчны байгаль орчны төлөв байдал болон төслийн БОНБНУ-ий тайлан боловсруулахад оролцсон шинжээчдийн судалгааны үр дүнг нэгтгэн доорхи санал дүгнэлтийг өгч байна. Үүнд:

- Барилга байгууламж, шугам сүлжээний барилга угсралтын болон газар шорооны ажлын үед байгаль орчинд үзүүлэх сөрөг нөлөөллийг бууруулах, арилгах талаар үнэлгээний тайланд өгсөн зөвлөмжийг хэрэгжүүлэх;
- Байгаль орчны менежментийн төлөвлөгөөг мөрдөж ажиллах;
- Барилга угсралтын ажлын үед газар шорооны ажилд өртсөн болон эвдэрсэн газарт биологийн нөхөн сэргээлтийг стандартын дагуу гүйцэтгэх;
- Барилга угсралтын ажлын үед болон төсөл хэрэгжүүлэх явцад сум орон нутгийн БО-ны болон мэргэжлийн хяналтын байгууллагаас өгсөн зөвлөмж, шаардлагын дагуу шуурхай арга хэмжээ авч дутагдал зөрчлийг тухай бүрд нь арилгаж үр дүнг нь тайлагнаж байх;

Энэхүү төсөл нь сумын төвийн дэд бүтцийг сайжруулахад чиглэгдэх бөгөөд БО-нд үзүүлэх сөрөг нөлөөлөл нь харьцангуй бага, барилга угсралтын үед байгаль орчинд үзүүлсэн сөрөг нөлөөллийг арилгах боломжтой мөн төсөл хэрэгжсэнээр БО-нд сөрөг нөлөөлөл үзүүлэхгүй, сумын ниймгэм-эдийн засагт эерэг нөлөөлөл үзүүлэх тул дээрхи санал зөвлөмжүүдийг мөрдөж ажилласан нөхцөлд энэхүү төслийг хэрэгжүүлэх бүрэн боломжтой гэж дүгнэж байна.

11 АШИГЛАСАН МАТЕРИАЛ

1. Му-ын мянганы хөгжлийн зорилтод суурилсан үндэсний хөгжлийн цогц бодлого
2. Өмнөговь аймгийн хөгжлийн хөтөлбөр 2010-2020 он
3. Монгол улсын статистикийн эмхэтгэл 2012
4. Өмнөговь аймгийн статистикийн эмхэтгэл 2010-2012
5. Хот, тосгоны эрх зүйн байдлын тухай хууль
6. Хот байгуулалтын тухай хууль
7. Барилгын тухай хууль
8. Газрын тухай хууль
9. Усны тухай хууль
10. Ашигт малтмалын тухай хууль
11. Монгол Улсын Засгийн газрын 2008-2012 оны үйл ажиллагааны хөтөлбөр
12. Монгол Улсын бүсчилсэн хөгжлийн үзэл баримтлал
13. Монгол Улсын бүсүүдийн хөгжлийн дунд хугацааны стратеги
14. Төвийн бүсийн хөгжлийн хөтөлбөр
15. “Байгалийн баялаг-сайн засаглал хөгжсөн Өмнөговь аймаг” аймгийн хөгжлийн хөтөлбөр (2010-2020 он)
16. Өмнөговь аймгийн Засаг даргын 2008-2012 оны үйл ажиллагааны хөтөлбөр
17. Аймгийн эдийн засаг, нийгмийг 2011 онд хөгжүүлэх үндсэн чиглэл
- 18.
19. Өмнөговь аймгийн газар зохион байгуулалтын ерөнхий төлөвлөгөө
20. Өмнөговь аймгийн Цогтцэций сумын газар зохион байгуулалтын төлөвлөгөө;
21. Өмнөговь аймгийн Цогтцэций сумын төвийн ерөнхий төлөвлөгөө (2006 он);
22. Хот, тосгоны төлөвлөлт, барилгажилт (БНБД 30-01-04)
23. Хот, суурины хөгжлийн ерөнхий төлөвлөгөө боловсруулах аргачилсан заавар(УББ 11-202-00)
24. Хот, суурины дэвсгэр газарт хот байгуулалтын иж бүрэн үнэлгээ өгөх аргачилсан заавар (УББ 30-201-09)
25. Барилга байгууламжийн зураг төсөл боловсруулах, зөвшилцөх, магадлал хийх дүрэм

**Өмнөговь болон Дорноговь аймгийн хот байгуулалт, хилийн ойролцоох
суурин газруудын хөгжлийн төсөл**

ЦОГТЦЭЦИЙ СУМЫН ТӨВИЙН ХӨГЖЛИЙН ЕРӨНХИЙ ТӨЛӨВЛӨГӨӨ

Захиалагч:

**Монгол Улсын Засгийн газар
Барилга, хот байгуулалтын яам**

Гүйцэтгэгч:

“АЕСОМ”

Хот байгуулалт, зураг төслийн “Мон-Инжэкон” ХХК (MonEngeCon)

“МонЭнержи Консалт” ХХК (MonEnergy Consult)

“ЭмСиДиЭс” ХХК (MCDS)

ЦОГТЦЭЦИЙ СУМЫН ТӨВИЙН ХӨГЖЛИЙН ЕРӨНХИЙ ТӨЛӨВЛӨГӨӨ

АГУУЛГА

1. ХОТ СУУРИН ГАЗРЫН ХӨГЖЛИЙН ЧИГ ХАНДЛАГА	5
1.1. Улс, бүс нутгийн хөгжилд нөлөөлөх хүчин зүйлс	5
1.2. Бодлого ба дүрэм журмууд	15
1.3. Цогтцэций сумын хөгжлийн гол хөдөлгүүрүүд	16
1.4. Цогтцэций сумын төвийн хэсгийг хөгжүүлэх стратеги	20
2. ХҮН АМЫН ТӨЛӨВЛӨЛТ	24
3. ГАЗАР ЗОХИОН БАЙГУУЛАЛТ, ГАЗРЫН БҮТЭЦ	26
4. ХОТЫН БҮСЧЛЭЛ, ТӨЛӨВЛӨЛТИЙН БҮТЭЦ	29
5. ЗАМ ТЭЭВРИЙН СИСТЕМИЙН ТӨЛӨВЛӨЛТ	37
6. ОРОН СУУЦНЫ ХАНГАМЖИЙН ТӨЛӨВЛӨЛТ	44
7. ОЛОН НИЙТИЙН БАРИЛГА БАЙГУУЛАМЖИЙН ТӨЛӨВЛӨЛТ	49
8. ҮЙЛДВЭРИЙН БҮСИЙН ТӨЛӨВЛӨЛТ	55
9. ИНЖЕНЕРИЙН ХАНГАМЖИЙН ТӨЛӨВЛӨЛТ	61
9.1. Усан хангамж, ариутгах татуурга	62
9.2. Цахилгаан хангамж	76
9.3. Дулаан хангамж	78
9.4. Хог хаягдлын менежмент	81
9.5. Холбоо мэдээллийн систем	84
9.6. Инженерийн бэлтгэл арга хэмжээ, өндөржилт, улаан шугам	88
10. ХОТЫН БАЙГАЛЬ ОРЧНЫ ХАМГААЛАЛ БА НОГООН БАЙГУУЛАМЖИЙН ТӨЛӨВЛӨЛТ	96
10.1. Хотын байгаль орчин ба нийтийн эзэмшлийн талбай	96
10.2. Экологийн эмзэг газрууд	96
10.3. Сумын хүрээлэн буй орчныг бэхжүүлэх нь	96
10.4. Ногоон байгууламжийн төлөвлөлт	98
11. ХӨРӨНГӨ ОРУУЛАЛТЫН ТОМСГОСОН ТООЦОО	107
12. ХЭРЭГЖҮҮЛЭХ АРГА ХЭМЖЭЭ	109
13. ТЕХНИК ЭДИЙН ЗАСГИЙН ҮЗҮҮЛЭЛТ	114
ХАВСРАЛТ	117

ХҮСНЭГТИЙН ЖАГСААЛТ

Хүснэгт 1. Хүн амын хэтийн тооцоо	24
Хүснэгт 2. Хүн амын төлөвлөлт	25
Хүснэгт 3. Хүн амын насны бүтцийн төлөвлөлт	25
Хүснэгт 4. Сум бүрдүүлэх бүлэгт ажиллагсдын тоо	25
Хүснэгт 5. Газар зохион байгуулалтын бүсчлэлийн талбайн баланс	30
Хүснэгт 6. Замын төрөл, дэлгэрэнгүй үзүүлэлт	39
Хүснэгт 7. Цогтцэций суманд төлөвлөгдсөн замын хэмжээ	39
Хүснэгт 8. Авто машин, автомашины зогсоол, гаражийн төлөвлөлт	40
Хүснэгт 9. Цогтцэций суманд төлөвлөж буй орон сууцны төрөл	45
Хүснэгт 10. Газар болон орон сууцны цаашдын хэрэгцээ шаардлага	46
Хүснэгт 11. Орон сууцны төлөвлөлт	47
Хүснэгт 12. Соёл ахуйн үйлчилгээний хүрээ	48
Хүснэгт 13. Төлөвлөж буй үйлдвэр, аж ахуйн газрууд	56
Хүснэгт 14. Өргөн хэрэглээний бараа бүтээгдэхүүний агуулахын төлөвлөлт	59
Хүснэгт 15. Төрөлжсөн агуулахын төлөвлөлт	59
Хүснэгт 16. Барилгын материал, хатуу түлшний агуулахын төлөвлөлт	59
Хүснэгт 17. Шаардлагатай байгаа дэд бүтэц	60
Хүснэгт 18. Хоногт хэрэглэх усны тооцоо	62
Хүснэгт 19. Төлөвлөж буй усан хангамжийн хоолой	63
Хүснэгт 20. Төлөвлөж буй усан хангамжийн дэд бүтэц	63
Хүснэгт 21. Төлөвлөж буй бохир усны хоолой	67
Хүснэгт 22. Төлөвлөж буй бохир усны дэд бүтэц	68
Хүснэгт 23. Цэвэрлэх байгууламжийн төлөвлөлтийн 3 хувилбарын техник эдийн засгийн харьцуулсан тооцоо	70
Хүснэгт 24. Цахилгааны хэрэгцээ(киловатт)	75
Хүснэгт 25. Төлөвлөж буй цахилгааны дэд бүтэц	75
Хүснэгт 26. Дулааны хэрэгцээ(төлөвлөж буй талбайн хэмжээнд суурьлав)	77
Хүснэгт 27. Төлөвлөж буй дулаан дамжуулах шугам хоолой	78
Хүснэгт 28. Цуглуулах хог хаягдлын тооцоо	80
Хүснэгт 29. Телефоны хэрэгцээ	83
Хүснэгт 30. Телефон хангамж	84
Хүснэгт 31. Холбоо мэдээллийн системийн техник эдийн засгийн үзүүлэлт	85
Хүснэгт 32. Сонгон тарих мод сөөгний жишиг	102
Хүснэгт 33. Ногоон байгууламжийн салхины бууралтанд үзүүлэх нөлөө	103
Хүснэгт 34. Нэг хүнд ноогдох нийтийн хэрэгцээний зориулалттай ногоон Байгууламж	103
Хүснэгт 35. Нэгж талбайд ногдох мод сөөгний тоо ширхэг	103
Хүснэгт 36. Мод сөөг суулгах нүхний хэмжээ	104

СХЕМ ЗУРГИЙН ЖАГСААЛТ

Схем зураг 1. Говийн бүсийн хөгжлийн чиг хандлага	8
Схем зураг 2. Монгол улсын эдийн засгийн бүс	9
Схем зураг 3. Бүлэг суурингийн тогтолцоо	11
Схем зураг 4. Цацраг хэлбэрийн сүлжээний загвар	12
Схем зураг 5. Цогтцэций сумын байршлын схем	14
Схем зураг 6. Сумын төвийн хөгжлийн үе шат	23
Схем зураг 7. Бүсчлэлийн төлөвлөгөө	36
Схем зураг 8. Замын огтлолын зураг	41
Схем зураг 9. Замын сүлжээний төлөвлөлт	42

Схем зураг 10. Соёл ахуйн үйлчилгээний хүрээ	50
Схем зураг 11. Усан хангамжийн системийн төлөвлөлт	64
Схем зураг 12. “Монгидро Констракшн”-ы санал болгож буй ус хангамжийн систем	66
Схем зураг 13. Бохир ус зайлуулах системийн төлөвлөлт. Хувилбар-1.	72
Схем зураг 14. Бохир ус зайлуулах системийн төлөвлөлт. Хувилбар-2.	73
Схем зураг 15. Бохир ус зайлуулах системийн төлөвлөлт. Хувилбар-3.	74
Схем зураг 16. Цахилгаан шугам сүлжээний төлөвлөлт	76
Схем зураг 17. Дулааны системийн төлөвлөлт	79
Схем зураг 18. Олон давхар барилгад хуурай хог хаягдлыг цуглуулах	82
Схем зураг 19. Ахуйн болон аж ахуйн нэгж, гэр хороололд хуурай хог хаягдлыг цуглуулах схем	82
Схем зураг 20. Холбоо мэдээллийн системийн төлөвлөлт	86
Схем зураг 21. Үерийн сувгийн хөндлөн огтлолын схем	88
Схем зураг 22. Замын ус зайлуулах сүлжээний схем	89
Схем зураг 23. Инженерийн бэлтгэл арга хэмжээний төлөвлөлт	91
Схем зураг 24. Ногоон байгууламжийн төлөвлөлт	101

ХАВСРАЛТ

Хавсралт 1. Хүн амын хэтийн тооцоо	109-112
Хавсралт 2. Хүн амын хэрэглээний тооцоо	113
Хавсралт 3. Төлөвлөлтөнд шаардлагатай газрын тооцоо	114
Хавсралт 4. Соёл ахуйн үйлчилгээний талбайн тооцоо	115-125
Хавсралт 5. Газар зохион байгуулалтын бүсүүдийн талбайн тооцоо	126-129

1. ХОТ СУУРИН ГАЗРЫН ХӨГЖЛИЙН ЧИГ ХАНДЛАГА

1.1. Олон улс, улс, бүс нутгийн хөгжилд нөлөөлөх хүчин зүйлс

Монгол улсын хувьд олон зүйлээрээ их онцгой. Бусад уул уурхайн улс орнуудаасаа ч өвөрмөц ялгаатай. Юуны өмнө хуурай газраар хүрээлэгдсэн, далайд гарцгүй. Хоёрдугаарт, ОХУ, Хятад гэсэн хоёр томоохон гүрний дунд хавчуулагдан оршдог. Мөн хэл соёл, уламжлал, түүхээ хадгалж хамгаалж үлдэхээр хичээж буй ердөө гуравхан сая орчим хүн амтай. Тал, хээр, говь, хангай хосолсон газарзүй, биологийн төрөл зүйлийнхээ хувьд ч онцгой баялаг. Дээр нь, хөрсөн дороо асар их баялагтай уул уурхайн орон. Иймээс ч Монгол улсын хөгжлийн асуудал дэлхийн анхаарлын төвд хүрээд байна. Үүний нэгэн илрэл нь Монгол улсын сүүлийн 5 жил оролцсон Дэлхийн эдийн засгийн чуулганы 44 жилийн түүхэнд анх удаа Монгол Улсын хөгжлийн асуудлыг онцгойлон авч хэлэлцсэн явдал юм. Чуулганы төслийн баг 2013 онд манай улсыг сонгон авч Монгол Улсыг 2040 он хүртэл хэрхэн хөгжүүлж болох вэ гэх стратегийн төсөл боловсруулжээ. Энэхүүхөгжлийн хувилбаруудыг томъёолоход Монголын талаас 250 гаруй эксперт оролцож, Дэлхийн эдийн засгийн форумтай хамтран ажилласан байна.

Уг тайланд газрын хэвлий дороо зэс, коксжих нүүрс зэрэг байгалийн асар их баялагтайн дээр гол зах зээл болох Хятад улстай хаяа дэрлэн оршиж буйгаараа Монгол улсын эдийн засагт хөгжлийн асар их потенциал буйг юун түрүүнд онцолжээ. Гэвч хоёрхон гол түүхий эдтэй, ганцхан худалдан авагчтай нь Монгол Улсыг түүхий эдийн үнийн савалгаа бий болох, Хятадын эрэлт хэрэгцээ буурах шалтгаан болдог зэрэг эерэг, сөрөг талуудыг харгалзан 2040 он хүртэлх Монгол Улсын хөгжлийн дараахь гурван зураглал, хувилбарыг томъёолжээ. Үүнд:

1. Бүс нутгийн сэргэн мандалт хэмээн нэрлэсэн эхний хувилбараар Зүүн Хойд Ази улс төрийн хувьд нэгдмэл, эдийн засгийн өндөр, тогтвортой өсөлттэй. Энэ нь Монгол Улсад гол ашигт малтмалуудаа боломжийн үнээр борлуулж, эдийн засгаа төрөлжүүлэн экспортын орлогоо ухаалгаар удирдсанаар эдийн засгийн хэт халалт, нийгмийн эмх замбараагүй байдлаас зайлсхийх боломжийг олгоно.

2. Хятад улс дэлхийд тэргүүлэхийн зэрэгцээ нүүрснээс татгалзан экологид ээлтэй, сэргээгдэх эрчим хүчний хэрэглээгээ нэмэгдүүлж, ногоон эдийн засгийг эрхэмлэсэн хувилбар. Энэ тохиолдолд Монголын экспортын дийлэнх орлогыг бүрдүүлдэг гол түүхий эдүүдийн эрэлт эрс буурах сөрөг талтай. Гэхдээ эдийн засгаа ногоон буюу байгаль экологид ээлтэй бүтээгдэхүүн үйлчилгээгээр төрөлжүүлэх олон олон боломжийг нээж өгөх юм байна.

3. Харин сүүлийнх нь таагүй хувилбар. Геополитикийн зөрчил, хурцадмал байдал бүс нутгийн хөгжлийг хойш татан улмаар зөвхөн эдийн засаг төдийгүй, нийгэм, улс төрийн хувьд хүнд байдалд оруулна. Байгалийн баялгийг улстөрчдийн зорилгодоо хүрэх хэрэгсэл болгож ашигласнаар

худалдааны асуудалд хүндрэл гарна. Энэ тохиолдолд Монгол Улс эрдэс баялгаа гаргах зах зээл, санхүүжилтийн төлөө нэлээд тэмцэх хэрэгтэй болохоос гадна эдийн засгаа төрөлжүүлэх боломжуудыг хайна. Энэ хувилбар Монголд дундыг баримтлагч, бусад улс орны хүндэтгэл хүлээсэн хөршийн үүрэг гүйцэтгэх боломжийг олгоно.

Нэгдүгээр хувилбарыг авч үзвэл, Зүүн Өмнөд Ази дэлхийн эдийн засгийн 40-өөд хувийг бүрдүүлж байгаа. Зөвхөн Хятадын эдийн засаг л гэхэд жилд дангаараа дэлхийн нийт ДНБ-д 500 тэрбум ам.долларын өсөлт нийлүүлж байдаг. Эндээс харахад арван тэрбум ам.долларын эдийн засагтай Монгол Улсын хувьд бүс нутгийн энэхүү өсөлтөөс хоцрохгүй байх, зэс, нүүрс зэрэг гол түүхий эдүүдээ боломжийн үнээр, саадгүй борлуулж, бус нутгийн, цаашлаад дэлхийн эдийн засагт нийлүүлэх өсөлтөө нэмэгдүүлэх шаардлага ачаалал ирж байгаа юм. Энэ тохиолдолд Монгол улс голланд өвчин, хүрээлэн буй орчны асуудал, баян ядуугийн ялгаа, орлогын тэгш бус байдал нэмэгдсэнтэй холбоотой үүсэх нийгмийн эмх замбараагүй байдал зэргээс зайлсхийж чадах уу зэрэг эрсдэлүүд нэмэгдэж байгаа юм. Энэ нөхцөл байдалд макро тогтвортой байдлаа хадгалж үлдэх нь асуудал хамгийн чухал. Үүнийг тулд нийгэм, эдийн засаг, улс төрийн гэсэн гурван талаас нь авч үзэх нь зүйтэй. Ард түмнийг асуудлын гадна орхиж, тэдний оролцоог орхигдуулж болохгүй. Хоёрдугаарт, бодлого гаргахдаа энд яригдаж байгаа гурван хувилбарын зөвхөн нэгэн дээр нь туйлшралгүйгээр уян хатан хандах нь чухал. Аль ч нөхцөл байдал үүсч болно, эсвэл бүгд холилдсон хувилбар ч байж болно гэж тооцоолон бэлэн байх хэрэгтэй. Мэдээж үүнд эдийн засгийн төрөлжүүлэлт туйлын чухал. Уул уурхайгаас гадна хөдөө аж ахуй, мал аж ахуйгаа дутахааргүй ач холбогдолтой төвшинд хүргэн өсгөх боломж байна. Мөн өндөр чанартай бүтээгдэхүүн үйлчилгээтэй аялал жуулчлалыг хөгжүүлэх боломж ч харагдаж байгаа. Бас нэгэн боломжит салбар болох оёдол, нэхмэл бүтээгдэхүүний үйлдвэрлэлийг хөгжүүлж, үр ашгийг нь хүртэх боломж байгаа. Эдийн засгийн төрөлжүүлэлт нь ажлын байрыг нэмэгдүүлж, иргэн бүрийн амьдралын төвшинд өөрчлөлтийг авчирч байх ёстой. Баялгаас олсон орлогоо зүй зохистой зарцуулж, хойч үедээ хадгалж үлдээхийн тулд шаардлагатай үед хөрөнгө оруулалтын, эсвэл хөгжлийн сангийн үүрэг гүйцэтгэх чадвартай баялгийн сангийн загварыг гаргах нь стратегийн чухал шийдвэр болохыг судалгааны үр дүн харуулж байгаа юм. Үүнээс гадна хөршүүдтэй хамтын ажиллагаагаа нягтруулж, эдийн засаг, улс төрийн аль аль талбарт холбоо харилцаагаа сайжруулах нь ирээдүйд үүсэх сорилтуудыг давахад туйлын чухал нөлөөтэй. Монгол Улсын өмнөд бүс нутгийн хамтын ажиллагаагаа сайжруулахад зориулж хил дамнасан дэд бүтцүүд барьж байгуулах талаар стратегийн шийдвэр гаргах сонголт гарч ирнэ.

Хоёрдугаар хувилбарын хувьд, агаарын болон бусад бохирдол гамшгийн хэмжээнд хүрсэнтэй холбоотойгоор Хятад улс нүүрс зэрэг агаар бохирдуулж, хүлэмжийн хий ялгаруулдаг эрчим хүчний эх үүсвэрээс

татгалзаж, экологид ээлтэй, ногоон үйлдвэрлэлийг хөгжүүлж, сэргээгдэх эрчим хүч хэрэглэхийг эрхэмлэх болно. Хэрэв ийм зүйл болбол уул уурхайн баялагтаа найдаж байгаа Монгол Улсын хувьд энэ нь таатай өөрчлөлт биш. Гэхдээ энэ нь эко аялал жуулчлал, органик хүнс, экологид ээлтэй бусад бүтээгдэхүүн, үйлчилгээг бий болгон эдийн засгаа төрөлжүүлэх боломж бололцоог нээж өгөх болно. Энэ тохиолдолд Хятадад ногоон бүтээгдэхүүн, үйлчилгээний томоохон нийлүүлэгч болох алхам хийвэл зохилтой. Бодит ажил болж хэрэгжиж эхэлсэн тохиолдолд Оюутолгойтой дүйцэхүйц том төсөл босно. Тийм боломж Монголд хангалттай байгаа.

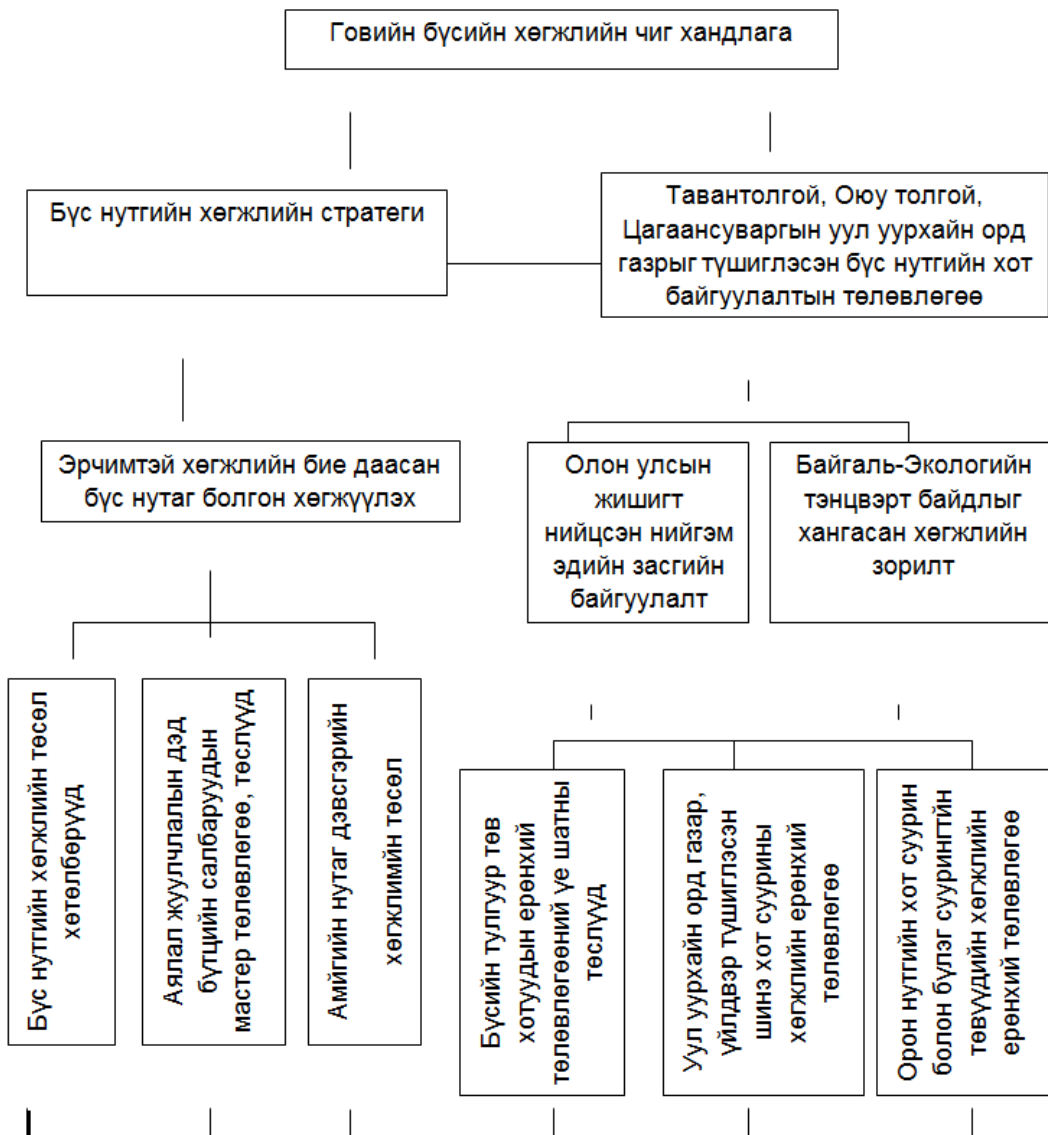
Харин бүс нутагт таагүй байдал үүссэн гурав дахь тохиолдолд тогтворгүй байдлаас эдийн засгаа хамгаалахын тулд уул уурхайн болон бусад салбарын бүтээгдэхүүн үйлчилгээгээ нийлүүлэх урт хугацааны гэрээнүүд байгуулах нь чухал шийдвэр болно.

ДЭЗЧУ-аас гаргасан дээрх зөвлөмжүүд болон судалгааг бид цаашид анхаарчэнэхүү хөгжлийн зураглалын аль нэгээр нь Монгол Улс хөгжинө гэхээс илүү цаг үе, эдийн засаг, нийгмийн ханлагаас хамаарч өөрчлөгдөж болно гэдгийг тооцоолон ухаалаг бодлого боловсруулах нь чухал юм.

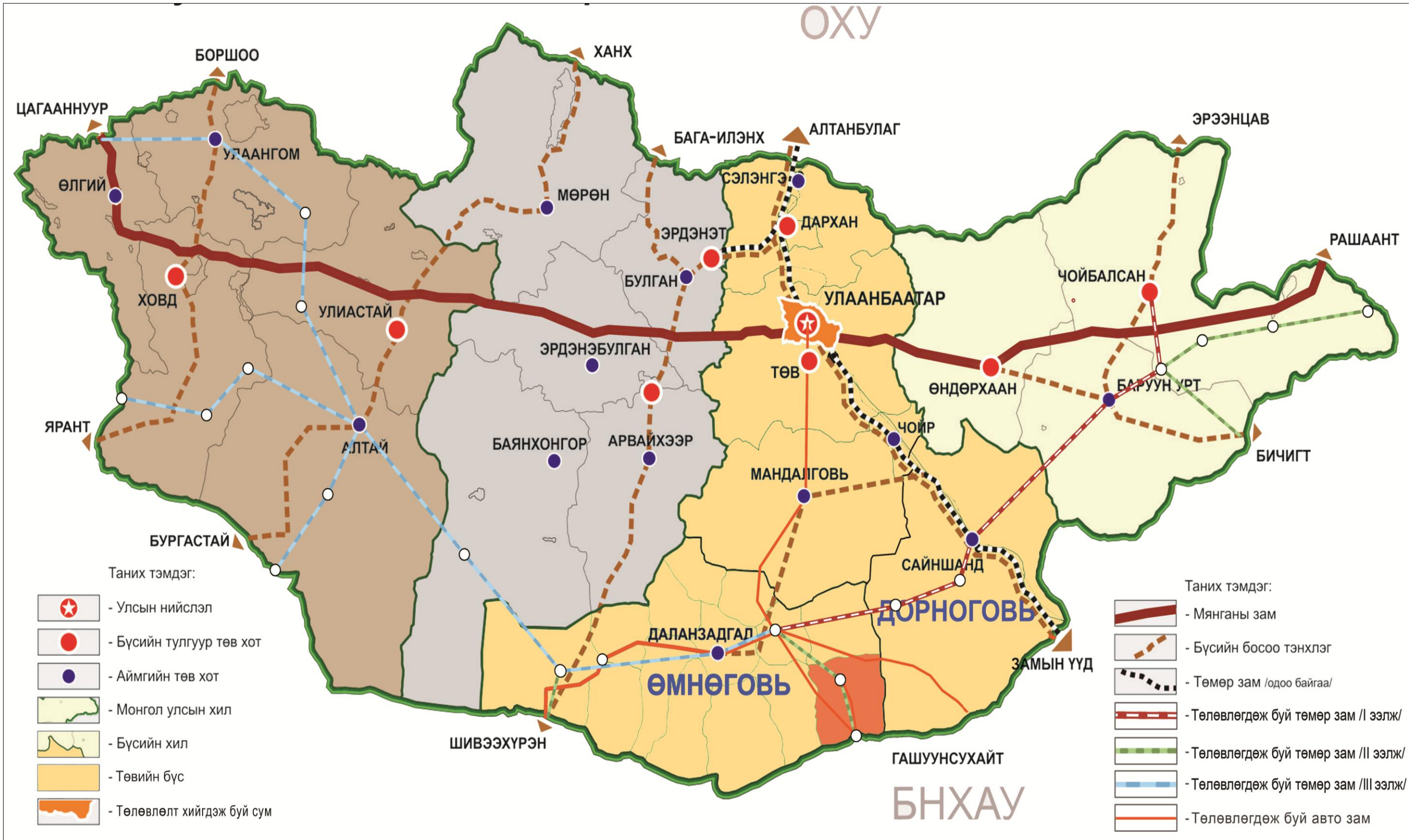
Дэлхий нийтийн хандлагын хувьд аль ч улс оронд хөгжлийн тэргүүлэх хүчин зүйл нь газар байдаг. Говийн бүсийн аймгууд өргөн уудам нутагтай Өмнөговь гэхэд л манай улсын хамгийн том газар нутагтай аймаг. Гэтэл бид говийн аймгуудын ашигт малтмал орд газруудыг л сонирхох эрин үе ирээд байна. Байгалийн эрдэс, түүхий эд, нөөц ч шавхагдашгүй биш учраас энэ асуудалд эхнээс нь ухаалаг хандах хариуцлага ч бидэнд ногдож байна. Үүний зэрэгцээ олон улсын түвшинд үл сэргээгдэх нөөцийг хямгадаж сэргээгдэх болон ашиглагдаагүй бусад нөөцийг илрүүлж ашиглах хандлага давамгайлах боллоо. Ийм нөөц тухайлбал нар, салхи, аялал жуулчлалын нөөц говьд бий.

Монгол улсын мянганы хөгжлийн зорилтод суурилсан “Үндэсний хөгжлийн цогц бодлого”, “Бүсчилсэн хөгжлийн үзэл баримтлал”-ын хүрээнд “Говийн бүсийн хөгжлийн стратеги” боловсруулж үе шаттай хэрэгжүүлэх нь бүс нутгийн төдийгүй Монгол улсын XXI зууны нийгэм эдийн засгийн хөгжилд чухал түлхэц болно. Монгол Улсын тогтвортой хөгжилд хамгийн чухал нь монгол хүн, тэдний боловсрол, эрүүл мэндэд гол анхаарлыг хандуулж, мэдлэг соёлыг хадгалах явдал. Мөн хоёр том хөршөөсөө болон бусад улс орнуудаас улс төрийн хараат бус байдлаа сайтар хадгалж үлдэх нь туйлын чухал.

Схем зураг 1. Говийн бүсийн хөгжлийн чиг хандлага

Схем зураг 2. Монгол улсын эдийн засгийн бүс

Говийн бүс Тавантолгойн нүүрс, Оюутолгой, Цагаан суваргын зэс молибдены томоохон орд газруудаас гадна жонш, нүүрсний бүлэг орд, газрын тосны арвин их нөөцтэй. Говийн байгалийн өвөрмөц хэв шинж, ховор сонин үзэгдэл, түүх соёл, археологийн ховор олдвор зэрэг нь гадаад дотоодын жуулчдын сонирхлыг татаж байгаа нь говийн бүсийн хөгжлийн нөхцөл, нөөцийн нэг онцлог юм.

Манай улсын тухайд зах зээлийн багтаамж ихтэй өмнөд хөрш БНХАУ-руу төмөр замын босоо тэнхлэгээр шууд холбогдсон. Хүчин чадлаараа хамгийн томд тооцогдох Замын үүдийн хилийн боомт болон чөлөөт бүс, Дорноговь аймгийн Хатанбулаг сумын Ханги - Мандалын хилийн боомт, Өмнөговь аймгийн Ханбогд сумын Гашуун сухайтын хилийн боомт, Гурвантэс сумын Шивээ хүрэнгийн хилийн боомтууд үйл ажиллагаа явуулж байгаа нь говийн бүсийн хил орчмын хамтын ажиллагааг өргөжүүлэх, байгалийн баялаг, эрдэс түүхий эдийн нөөцөө илүү ашигтай, ухаалгаар зах зээлд гаргах, аялал жуулчлалыг хөгжүүлэх өргөн боломж байгааг харуулж байна.

Монгол улсын хөгжлийн үндсэн тэнхлэгийн нэг талын зохистой үйлчилгээний зай 200 км байхад Дундговь, Өмнөговь аймгууд энэ тэнхлэгийн үйлчилгээнд хамрагдаагүй. Бүсийн хөгжлийг тэтгэх дэд бүтцийн үйлчилгээний хүрээ 150-200 км-т тогтоогдсон зарчмын шийдвэр говийн бүсэд үйлчлэхгүй. Тухайлбал Дундговь 240 км, Өмнөговь 540 км-ээс Зуунмод хотоос бүсийн тулгуур төвийн үйлчилгээ авч чадахгүй байгаад дүгнэлт хийж бүс нутгийн тэнцвэртэй хөгжлийг хангах шаардлагын үүднээс говийн бүсийн дэд бүтцийн оновчтой сүлжээг бүрдүүлж, хэрэгжүүлэх үйл ажиллагааг эрчимжүүлэх зорилт тулгарч байна.

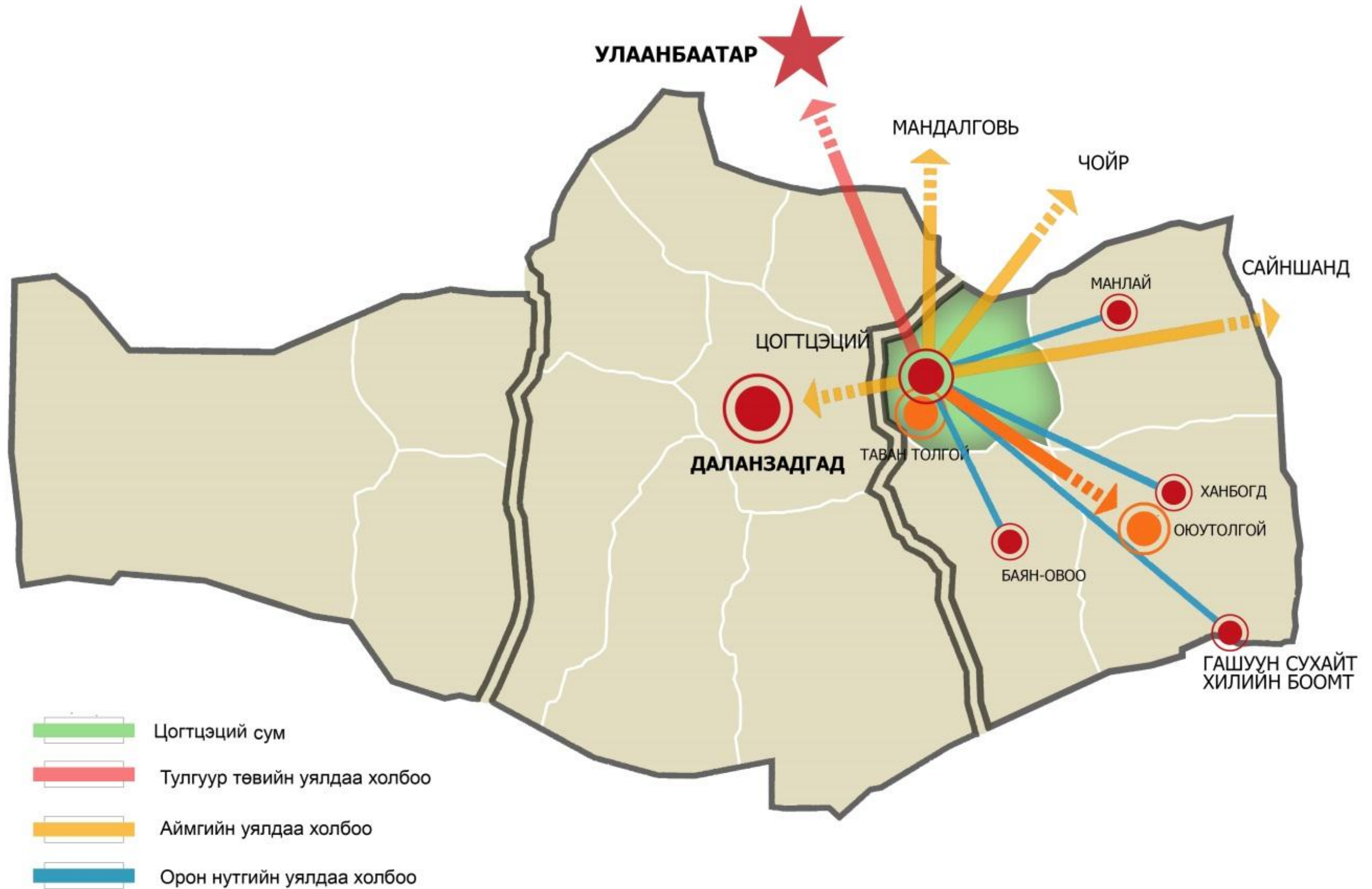
Бүсчилсэн хөгжлийн үзэл баримтлалд Монгол улс дэд бүтэц дээр суурилан хөгжих тухай Төрийн бодлогын нэгдмэл байр суурийн агуулгад нийцүүлэн уул уурхайн томоохон орд газруудын олборлолт, боловсруулалт, одоо байгаа болон шинээр үүсэх хот суурины ирээдүйн хөгжилд түшиц тулгуур болохуйц авто зам, төмөр зам, эрчим хүч, ус хангамжийн оновчтой сүлжээ, найдвартай эх үүсвэрийг тогтоох асуудлыг бүс нутгийн түвшинд харилцан уялдаатайгаар авч үзэх шаардлагатай.

Цогтцэций сум нь Өмнөговь аймгийн уул уурхайн томоохон бүс буюу зүүн бүсийн тулгуур төв юм. Бүлэг суурингийн таталцлын үүднээс авч үзвэл Өмнөговь аймгаас гадна Дорноговь аймагтай таталцалд орно. Тус бүсийн эдийн засгийн бүтэц нь уул уурхай, түүнд түшиглэсэн бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэлээс бүрдэнэ.

Цогтцэций сумын төв нь Хот байгуулалтын төлөвлөлтийн зарчмын дагуу 120 км-ын хүрээнд орчны Цогт-Овоо, Манлай, Баян-Овоо, Номгон, Хүрмэн, Даланзадгад, 240 км-ын хүрээнд Мандалговь, Өлзийт, Гурвансайхан, Ханбогд сумуудын хүн амын хөгжлийн таталцал үүсч байна.

Цогтцэций сумын газарзүйн байршлаас харахад тус сум нь Даланзадгад, Оюутолгой, Ханбогд зэрэг улсын стратегийн чухал түшиц газрууд, уул уурхайн үйлдвэрлэлийн чухал төвүүдтэй хот суурин газруудын цацраг хэлбэрийн сүлжээ үүсгэн оршдог.

Схем зураг 3. Бүлэг суурингийн тогтолцоо

Схем зураг 4. Цацраг хэлбэрийн сүлжээний загвар

Ийм сүлжээ нь суурин газрууд олонтой, хүн амын нягтрал харьцангуй өндөр байж, аж үйлдвэрийн зэрэгцээ энэ бүс нутагт дэд бүтэц илүү хөгжих боломжтой байдаг нь давуу тал юм. Хэрэв уг цацраг бүтцээ сайн хөгжүүлж чадвал уул сүлжээний төв болох Цогтцэций сумаас 4-6 чиглэлийн дагуу төмөр зам болон сайн чанарын авто зам эх авч, уг сумын төвийг тойрсон 1-2 тойрог замаар холбогдсон төгс загвар болох боломжтой.

Харин ийм хэлбэрээр хөгжиж байгаа, дээрээс нь аж үйлдвэр болон тээврийн үүрэг нь давамгайлсан тохиолдолд экосистемийн тэнцвэрт байдлыг хадгалах асуудлыг ихээхэн анхаарах шаардлагатай болно. Үүний тулд газар ашиглалтын оновчтой төлөвлөлтөөр газар ашиглалтыг сайжруулж, газрын элэгдэл, эвдрэл, бэлчээрийн талхлагдлыг бууруулах, суманд ногоон байгууламжуудыг шаардлагатай байршилд нь оновчтой шийдлийн дагуу олноор нэмж байгуулах, уул уурхайн бүсээс суурьшлын бүсийг зааглах хамгаалалтын ногоон бүс байгуулах, ахуйн болон үйлдвэр уурхайн хог хаягдал болон ус цэвэршүүлэх байгууламжийн лаг буулгах талбайн байршлыг зөв тодорхойлж, хог, усны менежментийг хэрэгжүүлэх цогцолбор арга хэмжээг авах шаардлагатай болно.

Монголын говь нутгийн хүрээлэн буй орчин, нүүдлийн иргэншил нь хүн ам, малыг байгалийн хүнд, хэцүү нөхцөлд тэсвэртэй болгож ирсэн билээ. Харамсалтай нь, Цогтцэций сумын энэ уламжлалт аж ахуйд цаг уур, уул уурхайн үйлдвэрлэл, ямаа-ноолуурын бизнес зэрэг нийгэм эдийн засгийн хүчин зүйлс сөрөг нөлөө үзүүлсээр байна. Сүүлийн үед эрчимтэй хөгжиж байгаа энэ салбарууд нь цөлжилтийг тэтгэж, усан хангамжийг хомсдуулж байгаль, хүний сөрөн тэсвэрлэх чадварыг бууруулж байна. Маш хурдан хөгжиж байгаа уул уурхайн салбар, хотжилт энэ байдлыг улам доройтуулах магадлалтай.

Олборлох үйлдвэрт ажиллахаар шилжин ирж буй иргэд Цогтцэций суманд суурьшин хүн амын тоог огцом өсгөж, энэ нь махны чиглэлийн мал аж ахуйн малын толгойн тоо болон малын төрөлд нөлөөлж өөрчлөлт оруулна. Малчид орлогоо нэмэгдүүлэхийн тулд шинээр үүсч буй хэрэгцээг хангахын тулд малын тоогоо өсгөхийн төлөө ажиллах болно. Хэдийгээр энэ нь малчдын хувьд хамгийн тохиромжтой шийдэл боловч бэлчээрийн менежментэд асар дарамт учруулах үзэгдэл юм. Малын толгойн тоо өсөх тусам хэт бэлчээрлэлт үүсч, газар хөрсний чанар муудаж эко-систем доройтон бэлчээрийн газар цөлжих аюул учирна. Нөгөө талаас уул уурхайн үйл ажиллагаа нь бэлчээрийн гарцыг бууруулах, зохимжтой бэлчээрийн талбай багасахад хүргэж болзошгүй. Ашигт малтмалыг олборлохын тулд газрыг их хэмжээгээр сэндийчиж, газрын үржил шимтэй, өвс ногоо ургасан

өнгөн хэсгийг тэр чигээр нь хуулдаг учраас тухайн талбай дээр байсан бэлчээр доройтдог.

Цэвэр усны хангамж энэ бүсийн томоохон асуудал болоод байна. Өмнийн говийн усны эх үүсвэрийн тоо цөөрч уламжлалт нүүдлийн мал аж ахуйг доголдоход хүргэж болзошгүй. Үлдэж буй цөөн тооны усны эх үүсвэрийн орчимд мал бэлчиж бэлчээрийн даац хэрэн, хөрсний доройтолдуу оруулж байна. Өмнийн говийн бүс, тэр дундаа Цогтцэций сумын төв хэсэг энэ доройтолд ихээр өртсөөр байна. Цогтцэций сумын төв болон тухайн сумын хөгжилд шороон шуурга ихээхэн нөлөө үзүүлэх хүчин зүйлс болоод байна. Шороотой өдрийн тоо (цагаар хэмжигдэх) Өмнөговь аймагт жилдээ 200 гаруй цаг үргэлжилдэг бол сайхан өртөөнд 614 цаг хүртэл үргэлжилдэг. Шороон шуурга 1.6 – 6 цаг хүртэл үргэлжилж говийн бүсийн зарим хэсэгт 12 цаг хүртэл үргэлжлэх магадлалтай. Шороон шуурга үргэлжлэх хугацаа хаврын улиралд урт, харин зуны улиралд шуурга нь удаан үргэлжлэхгүй.

Дээр дурдсан мал аж ахуй, үйлдвэр уурхайн салбараас гадна шилжин суугчдын хэрэгцээ шаардлагыг хангахын тулд худалдаа үйлчилгээний нэмэлт төвүүдийг байгуулж бүсийн худалдаа үйлчилгээний салбарыг хөгжүүлэхэд гол нөөлөөтэй хүчин зүйл нь дэд бүтцийн асуудал юм. Худалдаа үйлчилгээний салбарыг хөгжүүлснээр иргэдийн амьжиргааны эх үүсвэр нэмэгдэх боломжтой. Орон нутагт амьдрах хүн амын тоо нэмэгдэхийн хэрээр зах зээл өргөждөг байна. Энэ нь малчдад малын гаралтай бүтээгдэхүүнээ зарах, хоолны газар ажиллуулах замаар орлогоо нэмэгдүүлэх боломжийг нэмэгдүүлдэг сайн талтай. Жишээ нь, Өмнөговь аймагт байрлах Тавантолгойн нүүрсний орд газраас Гашуун сухайт боомт хүртлэх тээврийн замын дагуу хоол, үйлчилгээний газар ажиллуулдаг малчин өрх цөөнгүй бий. Түүнчлэн ажлын байр бий болсноор малчид, тэдний үр хүүхдүүд ажил хөдөлмөр эрхлэх боломж гарч ирж байна. Мөн тухайн орон нутаг бусад газар нутагтай холбогдох зам сүлжээ сайжирдаг. Ингэснээр малчид хол газар нутагт байгаа хамаатан садан, гэр бүлийнхэнтэйгээ уулзах, яваандаа үйл ажиллагааны хүрээгээ тэлэх боломжтой болдог.

Тус бүс нутагт тээврийг сайжруулах санал нь бүс нутгийн хөгжлийн өөр нэг чухал хүчин зүйл. Нүүрс боловсруулах үйлдвэр байгуулж түүнтэй холбоотойгоор шинээр тавигдах төмөр замаар Тавантолгойг Хятадын хил ба Ханбогдтой холбохоор төлөвлөж байна. Энэ төмөр замын чиглэлийг одоогоор эцсийн байдлаар тогтоогүй байгаа бөгөөд орон нутгийн засаг захиргаа, иргэд сумын төвийн баруун хойгуур өнгөрүүлэх хүсэлтэй байгаа юм. Хоёр авто зам барихаар төлөвлөгдөж байгаа нь нэг нь Цогтцэций сумыг Даланзадгадтай, нөгөө нь Улаанбаатар хоттой холбоно. Эдгээр замууд нь сумын төвийн хойд, зүүн хойгуур тавигдана. Мөн дамжин өнгөрөх төв гэдэг утгаараа зам дагуух худалдаа үйлчилгээний төвүүд, агуулахуудыг байгуулан хөгжүүлэх нь бүсийн дэд бүтцийн асуудалтай шууд холбогдоно.

Схем зураг 5. Цогтцэций сумын байршлын схем

1.2. Бодлого ба дүрэм, журмууд

МУ-ын Засгийн газраас хэрэгжүүлж буй Үндэсний хөгжлийн цогц бодлогод Монгол улсыг хөгжүүлэх ерөнхий төлөв байдлыг тусгасан. Экспортлохоос өмнө ашигт малтмалыг боловсруулж нэмүү өртөг шингээх тухай төлөвлөсөн байна. Ашигт малтмал боловсруулахаас гадна эдийн засгийг төрөлжүүлэх, жижиг дунд үйлдвэрлэлийг дэмжих үүднээс аж үйлдвэрлэлийн бусад төрлүүдийг хөгжүүлэхээр заажээ.

Уг бодлогоор эдийн засгийн хурдацтай хөгжлийг хангах, сайжруулбал зохих дараах гол гол дэд бүтцийг тодорхойлжээ. Үүнд:

- Үндэсний төмөр замын сүлжээг зарим олборлох үйлдвэрүүдтэй холбох;
- Олборлох үйлдвэрүүдийн дэргэд цахилгаан, эрчим хүчний үйлдвэр барьж эрчим хүчний төв шугаманд холбох;
- Хүлэмжийн хийг бууруулах, нөхөн сэргээгдэх эрчим хүч үйлдвэрлэх, технологийг нутагшуулах

Цогтцэций сум нь говийн бүс цаашлаад төвийн бүстэйгээ нийгэм, эдийн засгийн хөгжил, дэд бүтэц, байгаль экологи, хот төлөвлөлт, байгуулалтын хувьд нягт уялдаа холбоотой хөгжих чиглэлийг Монгол Улсын бүсчилсэн хөгжийн үзэл баримтлалд нийцүүлэн тодорхойлно.

Мөн уул уурхайн олборлолт, үйлдвэрлэл ихээр явагдах учир байгалт орчны нөхөн сэргээлтийн хууль дүрмийг баримтлахыг шаардах нь мэдээж юм.

Монголын бусад хот, суурин газрын адил Цогтцэций сумын төвийн хөгжлийн чиглэлийг энэхүү үндэсний хөгжлийн бодлого тодорхойлно. Монгол улсын иргэнд газар өмчлүүлэх тухай хууль (2003, 2008 онд нэмэлт өөрчлөлт оруулсан)-ийн дагуу тус улсын иргэн бүрт суурьшлын төрлөөс хамааран 700 м² – 5 000 м² газар эзэмших эрх олгогдсон байна. Өөрөөр хэлбэл өргөн уудам нутагтай, хүн амын нягтрал багатай улсад тус бодлого нь ард иргэдэд боломж олгож байгаа юм. Гэр хорооллын хувьд дэд бүтэцгүй тул хичнээн нягтрал багатай байлаа ч өртөг багатай хэрэгжих боломжгүй. Цогтцэций сум иргэддээ ус, бохир ус, дулаан зэрэг дэд бүтцийн үйлчилгээг үзүүлэхэд их хэмжээний татаас өгөх эсвэл тэдэнд томоохон хэмжээний газар эсвэл илүү дээд түвшний дэд бүтцийн үйлчилгээтэй байх сонголт хийх боломжийг өгөх хэрэгтэй. Энэ сонголтыг Ерөнхий төлөвлөгөөг хэрэгжүүлэхэд сумын дэд бүтэц, иргэдэд хүргэх үйлчилгээг тодорхойлсон дэд хэсэгт тусгасан болно.

Ашигт талмталыг ашиглах үйл ажиллагааны явцад малчдыг нүүлгэн шилжүүлж буй байдал, малчдын газар ашиглах, эзэмших эрх, нүүлгэн шилжүүлэх харилцааны эрхзүйн зохицуулалтыг Монгол улсын “Газрын тухай” хуулинд “Өөрийн эзэмшлийн газарт нь хохирол учирсан тохиолдолд учирсан хохирлыг гэм буруутай этгээдээр тогтсон журмын дагуу төлүүлэх эрх газар эзэмшигчид бий. Малчдын хувьд газар эзэмших эрх харьцангуй хязгаарлагдмал байдаг. Тэдний өдөр тутмын ажлын талбар болох бэлчээрийг өнөөгийн хууль эрх зүйн заалтын дагуу бол өмчилдөггүй” гэж заасан бөгөөд

шинээр боловсруулагдаж буй бэлчээрийн тухай хуулийн төсөлд өвөлжөө, хаваржааны бэлчээрийг малчдын бүлэгт, эрчимжсэн мал аж ахуй эрхлэгчдэд улирал харгалзахгүйгээр тодорхой хугацаа, нөхцөл, гэрээний дагуу эзэмшүүлж болохоор тусгасан байна. Газар эзэмшигч нь газар эзэмшүүлэх тухай шийдвэр гаргасан этгээдийн зөвшөөрөлтэйгөөр тухайн газраа бүгдийг нь буюу зарим хэсгийг бусдад ашиглуулж болно гэж хуульчилжээ. Тэхээр малчин өөрийн өвөлжөө хаваржааны газрыг уул уурхайн компанид ашиглуулж болохоор байна. Харин газрын хэвлийн ашиглах үйл ажиллагааныхаа явцад малчдын худаг, өвөлжөө, хувийн болон нийтийн зориулалттай орон байр, бусад барилга байгууламж болон түүх, соёлын дурсгалт зүйлсэд гэм хор учруулсан бол хохилыг нь өмчлөгч, эзэмшигчид бүрэн хэмжээгээр нөхөн төлөх бөгөөд шаардлагатай тохиолдолд тэдгээрийг шилжүүлэн байрлуулахтай холбогдсон зардлыг хариуцна.

1.3. Сумын хөгжлийн гол хөдөлгүүрүүд

Цогтцэций сумын эдийн засгийн гол хөдөлгүүр нь одоогийн байдлаар уул уурхай байгаа юм. “Энержи Ресурс” ХХК-ийн ил нүүрсний олборлолт хийж эхэлснээр үйл ажиллагаа хурдацтай идэвхжиж эхэлсэн. Дэлхийн хамгийн томд орох коксжих, дулаан илчлэг өндөртэй нүүрсний ордуудын нэг болох Тавантолгойн ордын хайгуул болон бүтээн байгуулалтын ажлууд хийгдэж эхэлснээр уул уурхайн бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэлтийн хэмжээ улам бүр хурдацтай өсөх хандлагатай болсон. Төрийн өмчит “Эрдэнэс-МЖЛ” ХК тус Тавантолгой ордыг эзэмших эрхийг эдэлдэг. Энэ ордын нэг жижиг хэсэг болох газарт, Цогтцэций сумын төвөөс холгүй байрладаг Ухаа худаг нүүрсний уурхай нь “Энержи Ресурс”-ын мэдэлд байгаа юм.

Сүүлийн жилүүдэд уул уурхайн салбар хөгжиж, Ухаа худаг уурхайд ажил хайсан иргэд олноор ирж байгаа нь Цогтцэцийн өсөлтийг түргэсгэж байна. Сүүлийн жилүүдэд тохиосон ширүүн зуднаар малаа алдсан олон арван малчид сумын төв рүү олноороо нүүн ирж хүн амын тоог мөн нэмэгдүүлсэн. Ухаа худаг уурхай болон “Эрдэнэс MGL”-ийн салбар “Эрдэнэс Тавантолгой”-н үйл ажиллагааг өргөжихөөр тус газарт 4500 ажилчид ирж ажиллахаар хүлээлттэй байна. Цогтцэций суманд ойрхон байгаа Ухаа худагийн олон арван ажилчид, тэдгээрийн гэр бүлийнхэн нь сумын төвд амьдарна гэсэн тооцоо байна. “Энержи Ресурс” ХХК-ийн саяхан ашиглалтанд оруулсан 48 айлын орон сууцны цогцолбор, өндөр стандартын гэр кемпүүд нь Цогтцэций сумын эдийн засгийн өсөлтийг хөтөлж буй эрэлт хэрэгцээг харуулж байна.

Цаашид орон нутгийн “Тавантолгой” ХК, “Энержи Ресурс” ХХК, “Эрдэнэс-МЖЛ”, “Эрдэнэс Тавантолгой”, Баруун, Зүүн Цанхи, Баруун Наран гээд улсын ч бай хувийн ч бай компаниудын уул уурхайн томоохон байгууламж дагасан суурьшлыг төвлөрсөн, нэгдсэн хот байх бодлогыг баримтална.

Ажилчдын орон сууц болон нийгмийн бусад хэрэгцээ, түүнчлэн Ухаа худаг уурхайн үйл ажиллагааны хүлээгдэж буй эрэлт хэрэгцээ нэмэгдэж байгаа нь сумын эдийн засгийн хөгжлийг түргэтгэх хүчин зүйлүүд юм. Уурхай өөрийнхөө ердийн материалын хэрэгцээ болох кабель, цементээс эхлүүлээд нарийн мэргэжлийн бараа, үйлчилгээг авах болно. Эдгээрийг эхэндээ Улаанбаатар эсвэл гадаадаас импортлон оруулах байх. Харин цаашид энэ нь үндэсний хөрөнгө оруулагчдад Цогтцэцийд аж үйлдвэрлэл эрхлэх, бүтээгдэхүүнээ уурхайд шууд нийлүүлэх боломжийг олгох юм. Үйлчилгээг уурхайд шууд нийлүүлэх боломжууд ч их байна. Уурхайн малтлага, олборлолтын хүнд машин механизмууд байнгын үзлэг оношлогоо, засвар хийх шаардлагатай байдаг. Засвар үйлчилгээг хийлгэх гэж холоос том тоног төхөөрөмжийг зөөвөрлөх боломж муу, энэ эрэлт хэрэгцээг орон нутгийнхан нийлүүлж болох юм.

Орон нутгийн хөгжлийн тэргүүлэх чиглэлүүд

Тэргүүлэх чиглэл: 2017 – Уул уурхай, Тээвэр зуучлал, Мал аж ахуй
2025 – Тээвэр зуучлал, Эрчимжсэн мал аж ахуй

Дагалдах чиглэл: Эцсийн бүтээгдэхүүн боловсруулах үйлдвэрлэл, Жижиг дунд үйлдвэрлэл

Зураг 1 . Хөгжлийн тэргүүлэх, дагалдах чиглэлүүд

Уул уурхайн бизнесийг хийж байгаа нөхцөлд Монгол улсад найз гэж байхгүй гэдгийг мартаж болохгүй. Үүнийг уул уурхайн бүхий л үеийн түүх харуулж байгаа. Уул уурхайн гэрээнүүдээ олон нийтэд ил тод байлгаж Монголын ард түмэн, хүн бүр юу болж байгааг хянаж, сайн мэдэж байх хэрэгтэй. Засгийн газрын зүгээс уул уурхайн компаниудтайгаа нягт хамтын

ажиллагаатай байх ёстой. Энэхүү ил тод байдал нь Монгол улсын тогтвортой хөгжлийн хамгийн сайн хамгаалалт байх болно.

Уул уурхайг эхний үед л хөгжлийн тэргүүлэх чиглэл болгож цаашид уул уурхайг дагнан хөгжүүлэхгүй байх нь зүйтэй. Ашигт малтмал бол тухайн цаг үед амьдарч буй хүмүүсийн өмч биш. Ашигт малтмалын бодлогогүй ашиглалт нь “баялгийн хараал”-д өртөх, “Голланд өвчин”-д нэрвэгдэх гэх мэт олон улсад томъёологдсон эрсдэл, аюулыг дагуулж байдаг. Ашигт малтмалыг бага хэмжээгээр улс орон, орон нутгийн хөгжилд бодит, эерэг үр дүн үзүүлэхүйц ашигтай хэлбэрийг сонгон эцсийн бүтээгдэхүүн болгон ухаалгаар ашиглах, уул уурхайгаас хараат бус хөгжилд хөтлөх эдийн засгийн бусад салбаруудыг хөгжүүлэх, үүний тулд орчин үеийн өндөр технологи, оюуны өндөр багтаамж бүхий жижиг дунд үйлдвэрлэл, сэргээгдэх эрчим хүчний үйлдвэрлэл, эрчимжсэн мал аж ахуйг түлхүү хөгжүүлэх нь хамгийн гол зарчим, чиглэл юм.

2012 оны 11-р сард Цогтцэций суманд зохион байгуулагдсан бүлгийн ярилцлагаар ороцогчид сумын байгалийн нөхцөл, нөөц, хүн ам, хөдөлмөрийн нөөц, дэд бүтэц, эдийн засгийн хөгжлийн чадавхид үнэлэлт дүгнэлт өгч орон нутгаа эрчимтэй хөгжүүлэх гол үндэслэлүүдийг дараах байдлаар эрэмбэлэн тодорхойлсон байна. Үүнд:

- Дэд бүтцийн хөгжил
- Байгаль орчны бохирдлыг бууруулах
- Ногоон бүс бий болгох
- Олон нийтийн оролцоог нэмэгдүүлэх
- Нэмэлт үйлчилгээний төвтэй болох
- Сайхан гудамжтай болох
- Ажиллах боломжийг бий болгох
- Үйлчилгээний чанарыг сайжруулах

Орон нутгийн иргэдэд салхинд хөөгдөн ирж буй тоос тоосонцорын асуудал чухлаар тавигдаж байна. Жилийн турш сумын зүүн хэсэг уурхайн үйл ажиллагаатай холбоотой хөрсний болон нүүрсний тоосонд дарагддаг байна. Бүлгийн ярилцлагад оролцогчид тус асуудлыг шийдэхдээ одоогийн сумын төвийн хөгжлийн чиглэлийг сонгохдоо уурхай, тоос тоосонцорын эх үүсвэрээс зайлсхийх бодлогыг баримтлахыг санал болгож байв. Иймд хөгжлийн чиглэлийг сумын төвөөс баруун, баруун хойш байхаар тодорхойлсон.

Оролцогчид сумын төвийн тэлэн хөгжих нь ойр орчмын малын бэлчээрийг талхлах аюул учруулахгүй байх хэрэгтэйг нэгэн зэрэг хүлээн зөвшөөрсөн. Уламжлалт мал аж ахуй, мал маллагаа нь сумын эдийн засгийн хөгжлийн суурь хэвээр байна. Тус бүст 40000 гаруй мал бэлчдэг. Уул уурхайн үйл ажиллагаа эхлэхээс өмнө тус сум тэмээ, хурдны мориор улсын хэмжээнд нэртэй байсан.

Малчид, уул уурхай болон сумын төвийн ирээдүйн хөгжлийн зэрэг эрэлт хэрэгцээнд усны асуудал өрсөлдөөн ба зөрчилдөөн дагуулах болсон бөгөөд цаашид нилээдгүй хүндрэл учрах болно. Тухайлбал, сумын хойд хэсэгт усны хэрэгцээ нэмэгдэх, ширгэснээс болж нөөц үндсэндээ байхгүй

болсон байна. Бүх оролцогчид “Орхон-Говь” төслийг дэмжиж байгаагаа илэрхийлжээ.

Оршин суугчид сумын төвийн ихэнх хэсэгт ногоон бүсийг байгуулах түүнчлэн одоо байгаа бөхийн өргөөний зэргэлдээ шинэ цэцэрлэгт хүрээлэн байгуулах хүсэлтэй байна. Мөн уулзалтын үеэр орон нутгийн лам хуварга нарт танилцуулсан сүм хийд, эргэн тойрны цэцэрлэгт хүрээлэнг тэд дэмжиж байв.

Сумын хөдөлмөр эрхлэлтийн байдал сайжирч, уул уурхайн салбарт 500 гаруй суманд бүртгэлтэй иргэд ажиллаж байна. Сумын төвд 100 орчим үйлчилгээний цэгүүд байгаагийн олонхийг нь Монгол улсын өнцөг булан бүрээс тус суманд шилжин ирсэн иргэд өмчилж байна. Сумын суурин, уугуул иргэдийн санаа зовоож буй асуудал бол түр оршин суугаа бүртгэлгүй иргэдийн тоо 10000 даваад байгаа явдал. Түүнчлэн тус суманд ирсэн хувийн компаниуд тэдний нутаг дэвсгэрт зам бариад жинхэнэ газрын эздээс нь зам ашигласны төлөө татвар авч байгааг асуудал болгон тавьж байна.

Сумын төвд үйл ажиллагаа явуулж буй бизнесийн байгууллагууд голдуу жижиг бизнесийнхэн байдаг. Ярилцлагад оролцогчид жижиг, дунд үйлдвэрлэлийг хөгжүүлэх, түүнчлэн мал аж ахуйтай холбоотой хөдөө аж ахуй болон газар тариалангийн бизнесийг хөгжүүлэх боломжийг ихэд сонирхож байсан. Уул уурхайгаас хараат бус ажлын байрыг бий болгохыг чин сэтгэлээсээ хүсч байв. Шинэ газар ашиглалтын төлөвлөгөөнд эдгээр үйл ажиллагаанд газрыг олгох боломжийг тусгах хэрэгтэй юм.

Цогтцэций суманд дулаан, усан хангамж, бохирын зэрэг дэд бүтцийн аль нэг үйлчилгээнд холбогдсон орон сууцтай нэг ч айл өрх байхгүй байна. Цахилгаан бас нэг асуудал болж байгаа бөгөөд ердөө хэдхэн айл л хуучин эрчим хүчний системд холбогдсон. “Энержи Ресурс” ХХК эрчим хүчний дэд бүтцэд холбогдох тухай яригдаж байгаа бөгөөд шугам сүлжээний ажил бүрэн дуусаагүй байна.

Цахилгаан эрчим хүчний дэд бүтцэд холбогдсон айл өрхүүд цахилгааны үнэ өндөр, тухайлбал Улаанбаатар хоттой харьцуулахад 2-3 дахин их байгаад гомдолтой байгаа гэнэ. Айл өрх цахилгааны хэрэглээнд 1 киловатт/цагт 110 төгрөг, бизнесийн байгууллага 250 төгрөг төлж байна.

Бүлгийн ярилцлагад оролцогчид үндсэндээ бүгдээрээ 700 м²-аас том талбайтай, төвлөрсөн дэд бүтцэд холбогдсон эдлэн газартай байхыг хүсч байна. Тэд дэд бүтцийн шугам хоолойг өөрийн байшинд оруулахад төлбөр хийхэд бэлэн байгааг илэрхийлж байсан ч том талбай бүхий газартай байх хүсэл эрмэлзэл нь нэлээд “хавтгай” байгаа нь энэ асуудлыг шийдвэрлэхэд хүндрэлтэй байна. Нийлүүлэгч, хэрэглэгч зэрэг хоёр талд харилцан ашигтай үнэ тарифыг тогтоож хүсч буй дэд бүтцийн үйлчилгээ үзүүлэхэд жижиг талбай бүхий газар, түүнчлэн оновчтой байрлал чухал байх юм.

Сумын төвийн зам тодорхой төлөвлөгдөөгүй учир замыг дуртай газар гаргаж явж байгаа нь иргэдийн хувийн өмчид мөн хохирол учруулж байна.

Одоогоор сумын төвийн 4 ус түгээх цэгийн 2 нь “Энержи Ресурс”-ын өмч байна. Өсөн нэмэгдэж буй айл өрхүүд өөрийн хашаандаа хэрэгцээгээ

хангах үүднээс шинээр олон арван худаг гаргаж байна. Нутгийн иргэд энэ гаргаж буй усны чанарт эргэлзэж, олон худаг гаргаснаар усны түвшин багасч байгаад санаа зовниж байна.

Сумын иргэдийн соёл ахуйн үйлчилгээний талаар, Монголын олон арилжааны банкууд салбараа нээсэн бөгөөд одоо олон давхар оффисын барилгыг барьж байна. Эмнэлэг, сургууль, цэцэрлэгийн тоо, хүчин чадал маш хангалтгүй, эдгээр нийгмийн дэд бүтцийг нэмж барь байгуулах ажлыг нэн яаралтай эхлүүлэх хэрэгтэй. “Энержи Ресурс” ХХК 650 хүүхдийн сургууль, цэцэрлэгийг өөрийн ажилчдын кэмп, орон сууцны цогцолборын ойролцоо барьж байна. Сургууль, цэцэрлэгийг сумын төвийг хөгжүүлэх шинэ газар буюу баруун хойшоо барих мөн хэрэгтэй.

1.4. Цогтцэций сумын төвийн хэсгийг хөгжүүлэх стратеги

Дээр дурдсан орон нутгийн иргэдийн саналыг харгалзан улс, бүс, орон нутгийн онцлог, нөхцөл байдлыг дүгнэн Цогтцэций сумын хөгжлийг төсөөлж дараах хөгжлийн стратегийг боловсрууллаа.

2025 оны Цогтцэций сумын хөгжлийн төсөөлөл

- Төвийн бүс болон Даланзадгад хотын хөгжлийн ерөнхий төлөвлөгөөтэй харилцан уялдаатай хөгжих
- Аж үйлдвэрийн салбарт нүүрс, түүнийг дагалдах бүтээгдэхүүн эрдэс түүхий эд, мал аж ахуйн салбарт эрчимжсэн мал аж ахуйг хөгжүүлэн түүхий эдийг хагас болон бүрэн боловсруулан Хятад улсруу нийлүүлж экспортын баримжаатай хөгжих
- Нийгэм эдийн засгийн таатай орчин бүрдсэн сум болох
- Байгаль хамгааллын зохистой бодлогыг хэрэгжүүлэн ногоон байгууламж бүхий суурин газар болох
- Хүн амын ажиллах, амьдрах орчныг дээд зэргээр хангасан нийгмийн өндөр хөгжилтэй сум болох
- Эдийн засгийн өндөр чадамжтай, өндөр технолгийг нэвтрүүлж олон улсын зах зээлд өрсөлдөх чадвартай, бүтээгдэхүүнийг олноор үйлдвэрлэх, орон нутгийн бренд бүтээгдэхүүнийг хөгжүүлэх
- Нүүрс боловсруулах үйлдвэр байгуулагдсанаар эдийн засгийн өсөлт нэмэгдэж, шилжин суурьшигчдын тоо өсөх юм.

Ирээдүйд Цогтцэций сум нь худалдаа, үйлчилгээ, санхүүгийн томоохон дамжин өнгөрөх төв болох бөгөөд тус сумын ойролцоо байрладаг том хэмжээний ашигт малтмал олборлох үйл ажиллагааны ажиллах хүчний орон байр, нийтийн аж ахуйн үйлчилгээний хэрэгцээг ханган түүнчлэн бүс нутгийн уламжлалт эдийн засгийн үйл ажиллагаа ба амьдралын хэв маяг зэрэг аль алинаас үр шимийг хүртэн оршин тогтнох юм.

Одоогийн байдлаар тус суманд нүүрс олборлох үйл ажиллагаа явагдаж байгаа нь хөгжлийн суурь өөрчлөлтүүдийг авчирч байна. Нисэх онгоцны буудал, сумын төвөөр дамжин өнгөрөх зам, ундны усны усан

хангамж, цахилгаан эрчим хүч, орон сууц, сургууль, цэцэрлэг зэрэг дэд бүтцийн олон ажлуудыг гүйцэтгэсэн байна. Шатахуун түгээх станц, банк, зочид буудал зэрэг хувийн жижиг хөрөнгө оруулалтуудыг ч мөн хийж эхэлсэн. Сумын хөгжил эрч хүчээ авч байгаа нь тогтвортой төлөвлөлт, хэрэгжүүлэлтийг нэн даруй хийхийг шаардаж байна.

Цогтцэций сум нь ашигт малтмалын ордуудтай ойролцоо байрлаж байгаа нь их хэмжээний хөрөнгө оруулалт орж ирэх давуу тал ихтэй. Тиймээс тус сум нь өөрийн захиргаа, төлөвлөлтийнхөө чадавхийг бэхжүүлэн хөгжлийг хөтлөх хэрэгтэй юм. Одоогоор сум өөрийнхөө ирээдүйн хөгжлийг удирдан чиглүүлэх чадавхи нь хязгаарлагдмал байгаа нь тэдний хамгийн том сул тал болж байна. Энэ байдлыг олон талын оролцогч талууд, үүний дотор нутгийн олон нийттэй хамтран ажиллаж сайжруулснаар том, жижиг хөрөнгө оруулалтын аль алианаас нь дээд хэмжээгээр үр шимийг нь хүртэх боломжтой юм. Уул уурхайн компаниудын хөрөнгө оруулалтын үр шимийг олон чиглэлээр хүртэх боломж нь тус сумын хувьд маш чухал юм. Цогтцэций сум нь Засгийн газар, уул уурхайн компаниудаас санхүүгийн дэмжлэг туслалцаа авч уул уурхайн бус салбарыг хөгжүүлж чадахгүй байгаа нь тэдний цаашдын урт хугацааны тогтвортой байдалд эрсдэл байгааг илэрхийлж байгаа юм. Уул уурхайн олборлолтоос бий болж буй тоос тоосонцор сумын байгаль орчинг доройтуулж байгаа нь мөн дутахгүй аюул юм.

Сумын хөгжлийн стратегийн төлөвлөлт нь бие даасан нийгэм, эдийн засаг, дэд бүтцийн чадамжийг хангахаас гадна орчин үеийн хот төлөвлөлтийн чиг хандлага, “Монгол улсын бүсчилсэн хөгжлийн үзэл баримтлал”-тай уялдаж байх ёстой. Энэ ч үүднээс ойр орчмын томоохон төвүүд, суурингуудтай нь харилцан уялдаатай хөгжүүлэх нь зүйтэй.

Сумын орон зай-архитектур төлөвлөлтийн оновчтой шийдлийг боловсруулахад эдийн засаг, нийгмийн хүчин зүйлсийг тооцохын зэрэгцээ хотын одоогийн байдалд бодьтой дүгнэлт хийж, зөв оновчтой шийдэлийг сонгох асуудал юм. Өмнө нь баригдсан замын сүлжээг цаашид үргэлжлүүлэх, өргөтгөх хувилбарыг сонгон авсан нь төлөвлөлтийн бас нэгэн онцлог юм.

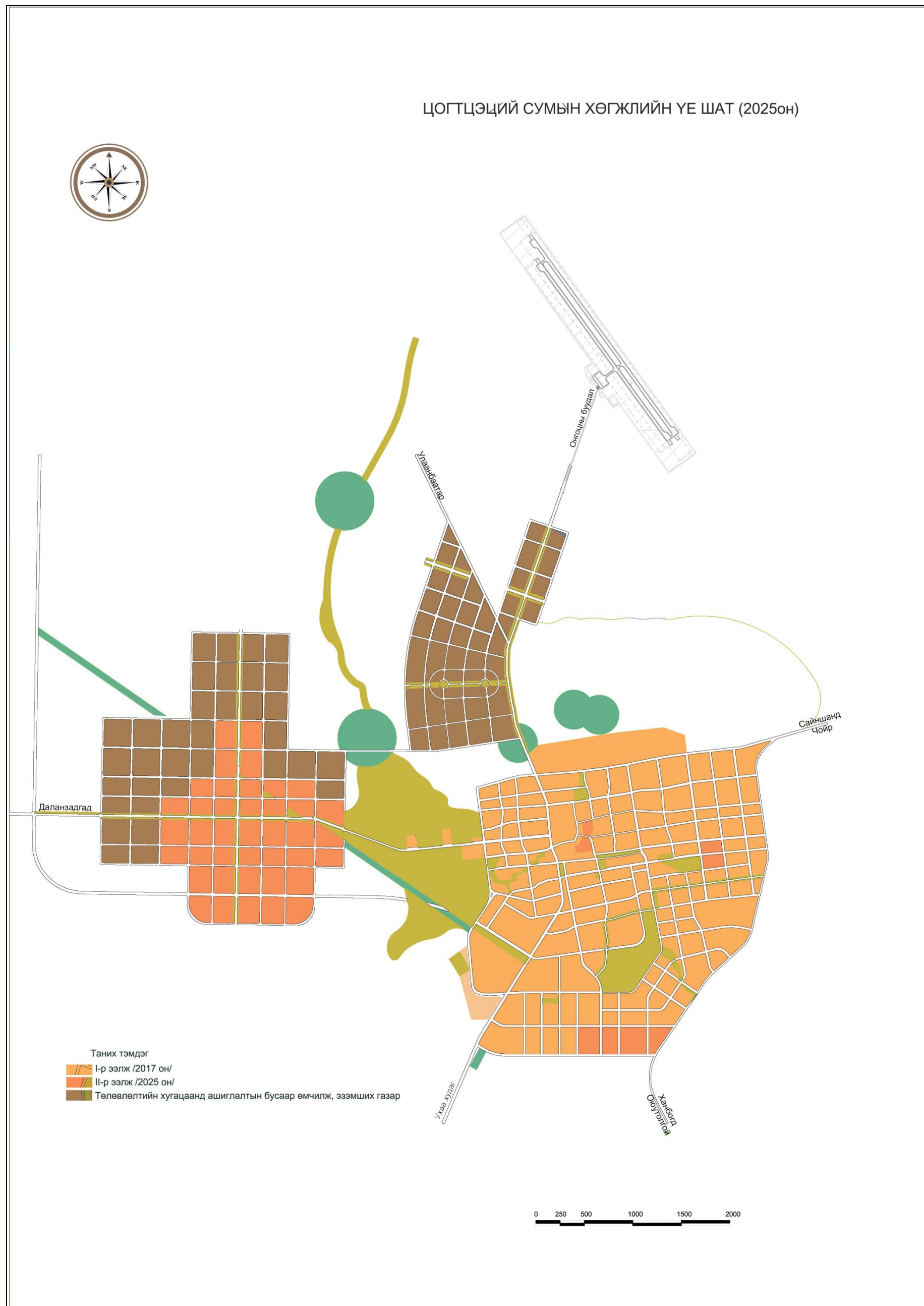
Ерөнхий төлөвлөгөөний үндсэн чиглэлүүд нь дараах зорилготой. Үүнд:

- Сумын төвийн цаашдын хөгжлийн чиглэлийг хойд зүгээс, баруун хойш ба баруун чиглэл рүү өөрчлөх юм. Энэ нь сумын зүүн зүгт байгаа бэлчээрийн талбайгаас сумын төвийн хөгжлийг холдуулж байгаа арга. Түүнчлэн хойд, баруун хойш чиглэлд төвийн хөгжлийг чиглүүлснээр нүүрс олборлолтоос үүдэлтэй өсөн нэмэгдэж буй тоос тоосонцороос зайлсхийх юм. Сумын баруун зүгт нийтийн эзэмшлийн талбай ба Даланзадгад руу явах авто замын дагуу, өөр нэг нь онгоцны буудал руу бөгөөд Улаанбаатар явах зам дагуу зэрэг хоёр чиглэлд сумын төв тэлэн хөгжих нь хүрээлэн буй орчин, газрын гадаргын хувьд тохиромжтой юм. Сум хойшоо тэлж хөгжихийн тулд сумын төвийн хойно байрлах, улсын комисс хүлээн авсан нефтийн агуулахуудыг нүүлгэх шаардлагатай. Тус нефтийн агуулахууд нь тохиромжгүй байршилтай гэж үзэн сумын төвөөс зүүн урагш нүүлгэн шилжүүлэхээр

төлөвлөсөн. Нефтийн агуулах зэргийн тодорхой хөрөнгүүдийг нүүлгэн шилжүүлэх зардлын тооцооны ажлууд ерөнхий төлөвлөгөөний дараагийн үе шатны ажилд тусгагдах ёстой.

- Одоогийн сумын төвийг бизнесийн төв болгож, төв замын нөгөө талд шинэ загварын төв байгуулан бэхжүүлнэ. Төлөвлөлтийн үе шат нь сумын төвийн баруун талаар төлөвлөж буй ногоон байгууламжаар тусгаарлагдаж байгаа. Эхний ээлжинд гол замаа дагаж хойд зүг рүү суурьшлыг тэлж, одоо байгаа сумын төвийг баруун зүгт сунган үргэлжлүүлэхээр төлөвлөж байна. Төлөвлөлтийн 2 дахь шатанд төвийг байгуулж түүнийг тойрсон суурьшлыг үүсгэхээр төлөвлөсөн болно.
- Талбайн болон дэд бүтцийн үйлчилгээний сонголтод нийцүүлэн орон сууцны блокуудыг тодорхойлно. Сумын зүүн хэсэгт томоохон газар эзэмшиж авсан иргэд шинээр төлөвлөгдөж буй хороололд дэд бүтцэд холбогдсон жижиг талбай бүхий газраар солих боломжтой байх хэрэгтэй. Сумын зүүн хэсэгт эзэмшиж авсан газрыг дэд бүтэцтэй холбох магадлал бага бөгөөд суларсан газрыг цаашид малчид ашиглаж байх боломжтой болно.
- Шинээр хөгжүүлэх газрын газрын удирдлагын шаардлагын дагуу замын зэрэглэлийг тогтоох хэрэгтэй болох бөгөөд нисэх онгоцны буудал руу явах хатуу хучилттай замаас эдийн засгийн үр өгөөжийг дээд зэргээр хүртэх болно. Замын зэрэглэл тогтоож шинээр хөгжүүлэх орон сууцны хороололд дэд бүтцийг ойртуулах зорилгоор газрын суурь “торыг” бий болгох боломжтой болно. Дэд бүтцийн үйлчилгээг оршин суугчдын төлбөр төлөх бэлэн байгаа байдалтай уялдуулан үе шаттай хүргэж болно.
- Оршин суугчдын хүсэлтийн дагуу ногоон бүсийг гаргаж өгөх нь мөн санал болгож буй сум хийд, цэцэрлэгт хүрээлэнг байгуулах байршлыг нь тогтоож өгөх боломжтой болох бөгөөд бороо, цас, үерийн усыг бага багаар зайлуулах хяналтыг хэрэгжүүлэх хэрэгтэй. Шинэ ба хуучин төвүүдийн өмнө талд ногоон бүсийг байгуулж өгснөөр уг бүс нь уул уурхайн бүсээс суурьшлын бүсийг зааглаж өгөх болон эрүүл ахуй, аюулгүй байдлын хамгаалалтын давхар ач холбогдолтой юм.
- Цаашид орон сууцны хорооллыг “Энержи Ресурс” ХХК болон бусад байгууллага, компаниудын барьсан орон сууцны хороололтой нэгтгэх хэрэгтэй болно. Эдгээр компаниуд нь ерөнхий төлөвлөгөөнд тулгуурлан стратегийн байршилтай хэд хэдэн “холбоос”-уудыг байгуулж болох бөгөөд зэргэлдээ газарт сумаас олгосон жижиг талбай бүхийг газруудыг хамрах дэд бүтцийн үйлчилгээ орох боломжийг тэлж өгөх юм.

Схем зураг 6. Сумын төвийн хөгжлийн үе шат

2. ХҮН АМЫН ТӨЛӨВЛӨЛТ

Сумын төвийн суурьшлын бүсийн төлөвлөлтийн үндсэн зарчмыг тухайн газар нутгийн онцлогт нийцүүлэн, хүн амын аж байдлыг харгалзсаны үндсэн дээр сонгож, хот төлөвлөлтийн норм, дүрмийн дагуу төлөвлөсөн болно.

Хүн ам, хөдөлмөрийн нөөцийг дараах аргуудаар тооцож болдог. Үүнд:

1. Хүн амын нягтралаар тооцох арга
2. Хүн амын ердийн өсөлтийн арга
3. Хөдөлмөрийн балансын арга
4. Хүн амын төрөлтийн коэффициентийн арга
5. Нүүлгэн шилжүүлэлтийн арга

Хүн амын хэтийн төлвийг тооцохдоо тухайн суманд бий болох ажлын байр, тус сумын сүүлийн 3 жилийн хүн амын өсөлт, шилжих хөдөлгөөнийг харгалзан үзэж ердийн өсөлт болон, хөдөлмөрийн балансын хосолмол аргаар тооцож төлөвлөлтийн хугацаанд болно.

Тус бүс нутагт уул уурхайн үйл ажиллагаа идэвхжиж улмаар эдийн засгийн үр нөлөө нь Цогтцэций суманд мэдэгдээд эхэлсэн.

Хэтийн төлвөөр Цогтцэций суманд одоо ажиллаж байгаа үйлдвэрүүдийг түшиглэсэн аж үйлдвэрийн суурин байгуулахад шилжин ирсэн хүн амын тоо 2009 оноос 2011 оны хооронд 137 хувиар өссөн бөгөөд үүний 58 хувь нь 20-40 насныхан байна. Энэ нь сумын хөдөлмөр эрхлэлтийг сайнаар харуулж байна. Мөн Цогтцэций суманд бүртгэлтэй гүйцэтгэгч компаниудын тоо мөн энэ хугацаанд 21-ээс 81 хүрч 285 хувиар нэмэгдсэн нь мөн чухал үзүүлэлт юм (эх сурвалж: Өмнөговь аймаг). Хүлээгдэж буй хөрөнгө оруулалтын тооцоог үндэслэн хөдөлмөр эрхлэлт, хүн амын хэтийн тооцоог боловсруулсан.

“Энержи Ресурс”, “Баруун Цанхи”, “Эрдэнэс Тавантолгой” зэрэг уул уурхайн үйл ажиллагааны өргөтгөл хийгдэх тооцоог үндэслэн тус бүс нутагт ажлиллах хүчин нь 4500-аар нэмэгдэх тооцоо гарчээ. Энэ дүнг мөн бусад зарим хот суурингийн тооцооны хамт Хавсралт 1-д тусгасан. Доорх хүснэгтэд тоймлон харуулав.

Цогтцэций сумын хүн амыг сумын одоогийн нөхцөл байдал дээр тулгуурлан, хотын хөгжлийн чиг хандлага, ажлын байр, уул уурхайг дагасан хүн амын өсөлт, шилжих хөдөлгөөнийг тооцож үзэхэд төлөвлөлтийн хугацаа буюу 2025 онд 38836 хүн амтай хот үүсэж хөгжинө гэж төлөвлөлөө.

Хүснэгт 1. Хүн амын хэтийн тооцоо

	Хүн ам 2012	Өсөлтийн хувь 2012-2017	Хүн ам 2017	Өсөлтийн хувь 2017-2025	Хүн ам 2025
Цогтцэций сумын төв	5,180	31.0%	22,603	7.0%	38,836

2012-2017 онуудад Цогтцэций сумын хүн амын жилийн өсөлт (31 хувь) өндөр байгаа нь дараахи шалтгаантай. Үүнд:

- 2012 оноос өмнө сумын төв маш жижиг байсан
 - Дараагийн 5 жилд их хэмжээний хөрөнгө оруулалт орж ирэх төлөв
- Гэхдээ өсөлт 2017-2025 онуудад 7 орчим хувьтай байх төлөвтэй.

Хүснэгт 2. Хүн амын төлөвлөлт

№	Үзүүлэлт	Одоогийн байдал	Эхний ээлжинд/2012-2017/	Төлөвлөлтийн хугацаа /2017-2025/
1	Өрх	1766	5948	10220
2	Хүн ам	5180	22603	38836

Хүснэгт 3. Хүн амын насны бүтцийн төлөвлөлт

№	Насны бүтэц	2012 он		Хот байгуулалтын норматив	Төлөвлөлтийн хугацаа	
		Тоо	Хувь		2017 он	2025 он
					Тоо	Тоо
1	0-15 насны хүүхэд	1753	34%	34%	7685	13204
2	Хөдөлмөрийн насны хүн ам	3252	62%	61%	13788	23690
3	Өндөр настан	175	4%	5%	1130	1942

Сум бүрдүүлэх бүлэгт засаг захиргаа, олон нийтийн байгууллагууд, үйлдвэрлэлийн салбар, эрүүл мэнд, соёл, шинжлэх ухааны байгууллагууд, хотод үйлчлэх бүлэгт хотын чанартай соёл ахуйн үйлчилгээний байгууллагууд тус тус харьяалагдана. Эдгээр бүлгийн ажиллагчдын тоог доорх хүснэгтэд үзүүлэв.

Хүснэгт 4. Сум бүрдүүлэх бүлэгт ажиллагсдын тоо

№	Ангилал	2005 он	2015 он	2025 он
1.	Төр захиргааны байгууллага	21	30	41
2.	Хөдөө аж ахуй	713	863	1033
3.	Тээвэр, холбоо	17	23	32
4.	Цахилгаан эрчим хүч	14	22	31
5.	Банк, санхүү	3	11	21
6.	Үйлдвэр, барилга	35	47	60
7.	Уул уурхай, олборлох үйлдвэр	93	143	207
8.	Худалдаа, үйлчилгээ	69	84	102
9.	Боловсрол, эрүүл мэнд	65	88	113
НИЙТ		1030	1311	1453

Суурьшлын бүсийн хүн амын төлөвлөлтийг тооцохдоо тухайн сум, сууринг бүрдүүлэх болон үйлчлэх бүлгийн хүмүүсийг харгалзан үздэг. Тус сумыг бүрдүүлэх ажиллагсдын тоог төлөвлөхдөө одоогоор тус суманд ажиллаж байгаа ажиллагсдын тоог салбараар гаргаж сүүлийн жилүүдийн өсөлт, ирээдүйд тухайн суманд бий болох үйлдвэр аж ахуйн газрын тоо, түүнд ажиллах хүн хүчний прогнозоор тооцсон.

3. ГАЗАР ЗОХИОН БАЙГУУЛАЛТ, ГАЗРЫН БҮТЭЦ

Монголын хотууд, томоохон суурин газруудад хүн амын шилжин ирэх хөдөлгөөнөөс үүдсэн хэт төвлөрөл, замбараагүй газар олголт, ашиглалт зэргээс болж замын түгжрэл, агаарын болон хөрсний бохирдол, газар ашиглалтын үр ашиггүй байдал, газрын үнэгүйдэл бий болж байна.

Иймд дээрх алдааг давтахгүйн тулд асуудлыг төлөвлөлтөндөө тусган хөгжингүй орнуудын туршлагыг харгалзан бүсчлэлийн төлөвлөлт хийхийг зорьлоо. Бүсчлэлийн төлөвлөлтийг хийхдээ хотын төвийг задалж, шинээр чиг үүргийн бүсчлэл тогтоож өглөө. Одоо бид төв рүү тэмүүлэх биш, зугтах хүчийг үйлчлүүлэх ёстой. Дэд төвүүдийг бий болгож, хотыг бүсчлэн хөгжүүлснээр тогтвортой хөгжлийг хангах төдийгүй, нийгэм эдийн засгийн үр ашгийг нь нэмэгдүүлэх юм.

Энэ хэсэгт Цогтцэций сумын газар ашиглалт, орон сууцаар хангах саналуудыг тусгасан болно. Газар ашиглах, өмчлөх эрх зүйн өнөөгийн байдал болон хэтийн төлөвт дүн шинжилгээ хийж Цогтцэций суманд барих орон сууцны хэд хэдэн загваруудыг тодорхойлж, төлөвлөж буй газар ашиглалт, бүсчлэлийн төлөвлөгөөг танилцуулах болно.

Өмнийн говийн байгаль орчны эмзэг байдалд тохируулан хурдацтай тэлж байгаа сумын төвийг алдаа гаргахгүй төлөвлөвлөн удирдахад одоо гаргаж буй хүч чармайлтыг чиглүүлж байна. Нийгэм-эдийн засаг болон байгаль орчны хоорондын хөгжилтэй холбоотой гарч болзошгүй зөрчлийг арилгах хамтарсан, нэгдсэн бүтэц байх хэрэгтэй. Цогтцэций сумын тоосны асуудал тулгараад буй гол асуудал бөгөөд үүнээс үүдэн сумын төвийг уул уурхайн нөлөөлөл, тоосноос холдуулан нүүлгэх асуудал яригдаж байна. Орон нутаг, игэдийн удаа дараа тавьсан эл саналын дагуу төслийн багаас сумын төвийн байршлын 9 хувилбар эскизийг боловсруулан, танилцуулж зөвшилцсөний үндсэн дээр эцсийн хувилбарыг боловсруулан бүсчлэлийн зурагт тусгасан. Энэ асуудлаар захиалагч буюу БХБЯ-ны Хот байгуулалт, газрын харилцааны бодлогын хэрэгжилтийг зохицуулах газраас Засгийн газрын бодлогын дагуу Цогтцэций сумын төвийг нүүлгэхгүй байх чиглэлийг өгсөн тул ерөнхий төлөвлөгөөнд тусгагдсан сумын төвийн байршлын хувилбарт өөрчлөлт ороогүй болно.

Ерөнхий төлөвлөгөөг хэрэгжүүлснээр урьдчилан харах боломжгүй нэмэлт эерэг үр нөлөөлөл Цогтцэций сумын төвд их олноор гарна. Сайн хөгжөөгүй нийгэм, улс төр болон эдийн засгийн байгууллагууд сумын төвийн өөрчлөлт хөгжлийг хүлээгдэж буй түвшинд хүрэх хурцдыг сааруулж байна. Тэд бүр эсрэг үр нөлөө үзүүлж, хээл хахууль нарийсч, дийлэнх хүн ам ядуурах ч үр дагавар авчирч болзошгүй. Суурьшлын газарт газар ашиглалтыг сайжруулахад хот, хөдөөгийн эрэлт хэрэгцээг тэнцвэртэй байлгах зарчмыг баримтлах нь маш чухал байна.

Монгол орны хөдөө орон нутгийн төв суурин газруудад хүн амыг ундны ус, татуурга, зам зэрэг дэд бүтцээр хангах асуудлыг орхигдуулж иржээ. Том эдлэн газар бүхий хашаа, замын өргөн трасс, хашааны хоёр талаар зам

явуулахаар төлөвлөсөн нь цэвэр ус, ариутгах татуурга, халаалтын систем болон замын сүлжээ угсрах боломжийг хааж байна. Бусад орны туршлагаас үзэхэд том эдлэн бүхий газар олгох тохиолдолд хүн амын тоо бага байсан ч хот тэлэх процесс хурдасдаг байна. Газрын хэмжээг багасгаж, газрын ашиглалтыг сайжруулснаар оршин суугчдыг дэд бүтцээр бүрэн хангах боломж бүрдэх юм.

Ерөнхий төлөвлөгөөний энэ хэсэгт сумын төвд газар ашиглалт, орон сууцны бүтээн байгуулалтын ажлыг эрчимтэй хэрэгжүүлэхээр тусгасан. Дэд бүтцийн үйлчилгээ хүртэх боломжийг нэмэгдүүлэх, орон сууц, гэр хорооллын нягтарлыг нэмэгдүүлэх хэд хэдэн хувилбарыг одоогийн газар ашиглалтын нөхцөл байдал, цаашдын хөгжлийн чиглэлийг үндэслэн боловсруулсан. Ерөнхий төлөвлөгөөнд мөн газар ашиглалт болон бүсчлэлийн төлөвлөлтийг тусгасан болно.

Цогтцэций сумын хүн амын тоо харьцангуй ихээр нэмэгдэж байгаатай холбоотойгоор хот тосгон, сумын төвийн барилга байгууламжийн дэвсгэр газрын эзлэх талбай, барилга байгууламжийн доторх зохион байгуулалтыг сайтар зохион байгуулж ажиллах нь зүйтэй. Иймд хот тосгоны эдэлбэр газрын ашиглалтыг сайжруулах талбайг нэмэгдүүлэх боломж нээлттэй юм.

Газар зохион байгуулалт ба хотын бүсчлэлийн төлөвлөгөө нь Цогтцэций сумын төвийн цаашдын хөгжлийн бодит хүрээг тогтоож өгнө.

Цогтцэций сумын дотоод чиг үүргийн бүсчлэлийг нэг төвтэй хагжлийг задалж, “олон төвт” хэлбэртэй байхаар төлөвлөж өглөө. Ингэснээр хотын төвд ажиллаж амьдарсан ч тэр, захад ажиллаж амьдарсан ч тэр нийгмийн үйлчилгээг адил, тэгш авч байх боломжтой болох юм. Төлөвлөгөө нь дараах онцлог бүхий байна. Үүнд:

- *Хойд, баруун хойд ба баруун зүгт өргөжин тэлэх*-Сумын төвийн хөгжлийг хойд, баруун хойд ба баруун зүгт чиглүүлснээр зүүн зүгт байгаа малчдын бэлчээрийн талбайг хамгаалах юм. Даланзадгад ба Улаанбаатар хотын чиглэлийн төлөвлөсөн авто замууд энэ чиглэлд өсөлтийг нэмэгдүүлэх болно. Сумыг хойд зүгт тэлж, хөгжүүлэхэд газар нутгийн хувьд хэд хэдэн хязгаарлах нөхцөл бий. Эдгээр нь төлөвлөж буй сумын төвийн зүүн хойд талд байх аэродромын нөлөөллийн бүс, толгодорхог гадарга, уурхайн нөлөөллийн бүс, сумын төвийн баруун хойно байх нефтийн агуулах зэрэг юм. Шинэ төв бий болгосноор хуучин төвийг бизнесийн төв болгоно. Бизнесийн төвд албан байгууллага, худалдаа үйлчилгээ, бизнесийн төвүүд байрлана.
- *Шинэ суурьшлын хөршийн холбоод бий болж хөршийн холбоодын төвүүд нь хойд ба баруун хэсэгт байрлана* - Баруун хойд чиглэлд өсөлтийг дэмжих зорилгоор баруун ба хойд хэсэг хорооллын төвүүдийг байгуулна. Шинэ сумыг хуучин сумын төвийн дэд бүтэц дээр тулгууран богино хугацаанд байгуулахыг зорьж буй болохоор одоо байгаа барилга байгууламжууд, зам талбайг тохижилтын ажил хийх журмаар сайжруулах юм байна. Шинэ сумын төвийн хорооллуудаас эхлээд аажмаар сумын ерөнхий өнгө төрхийг шинэчлэх замаар шийдэх нь зүйтэй. Цаашид хот

төлөвлөлтөөр нэгийг хийж, нөгөөг нь устгаж буй өнөөгийн алдааг засч, эдийн засгийн хэмнэлт хийж, газрын дээрх байгуулалтыг хөндөхгүй, инженерийн шугам сүлжээг хамгийн ашигтай байрлалаар хийх нь олон талын холбогдолтой хамгийн орчин үеийн шийдэл болно гэж үзэж байгаа.

- *Явган зорчигчид ээлтэй сумын төв болон хорооллын төвүүдэд анхаарах*-Шинэ төвүүдэд захиргаа, худалдаа, бизнес, соёл, урлагийн үйлчилгээ байрлан орон сууцны хороололд ойрхон байх тул явганаар хүрч болох юм. Түүнчлэн нягтрал сайтай, ойрхон барьсан барилгуудад холбогдох дэд бүтцийг хүргэхэд эдийн засгийн хувьд маш үр ашигтай байх болно. Бас захиргаа, худалдаа, бизнес, соёл, урлагийн үйлчилгээний төвүүдийн хооронд, хороолол дотор ногоон байгууламжийг олноор төлөвлөж өгснөөр явган зорчигчдод аялангаа, ажил амьдралаа зохицуулах таатай нөхцлийг бүрдүүлж өгөх юм.
- *Нягтралын түвшин өөр бүхий гурван төрлийн орон сууц*- Нягтрал сайтай нийтийн орон сууцны барилга, дунд зэргийн нягтралтай 200 м2 газар бүхий амины орон сууц, 700 м2 буюу түүнээс том эдлэн бүхий орон сууцтай зэрэг хэсгүүд байх болно. Сумын захиргаа эдгээр эдлэн бүхий том газруудыг иргэдэд олгосон байгаа. Нийтийн орон сууц, жижиг амины орон сууцуудыг инженерийн дэд бүтцэд холбож болох бөгөөд нягтрал багатай томоохон эдлэн бүхий орон сууцуудыг (гэр хороолол) дэд бүтцэд холбох боломжгүй юм. Гэр хорооллын оршин суугчдыг цахилгаанаар ханган хуурай хог хаягдал зайлуулах үйлчилгээг үзүүлэх ба усыг худгаас авах боломжоор хангаж өгнө.
- *Байгалийн эмзэг тогтцыг хамгаалах*- Байгалийн өвөрмөц тогтоцыг төлөвлөж буй ногоон бүсэд хамруулан хамгаална. Үүнд сумын баруун хэсэгт орших үерийн хөндий болон хойд зүгт байрлах хад чулуутай хэсэг газар орно. Мөн уурхай, үйлдвэрлэлийн бүсийн хойд болон зүүн талд ногоон бүсийг төлөвлөж өгснөөр тэр хэсгийн агаарын бохирдол, хөрсний элэгдэл эвдрэл, элсний нүүдлийг бууруулахад тодорхой хэмжээгээр нөлөөлнө гэж үзэж байна.
- *Гудамж, замын сүлжээний зэрэглэл*- Гудамж, замын сүлжээний зэрэглэлийг тогтоож, төв замаар хүнд даацын машинууд явах, салаа замаар суурин газарт, бусад жижиг замаар айл өрхөд хүрэх юм. Хүнд даацын машинуудыг суурьшлын төвийн гадуурх замаар явдаг байхаар зохицуулалт хийж өгвөл зорчиж яваа иргэд тоос шороонд дарагдах, суурьшлын болон олон нийтийн бүсийн агаар, орчин бохирдох асуудалбагасна гэж үзэж байна. Төв болон туслах зам дагуу явган хүн болон бусад моторгүй тээврийн хэрэгсэл ашиглаж байгаа иргэд аюулгүй зорчих боломжтой байдлаар зураг төслийг гаргах бөгөөд явган хүний зам, нарны эрчим хүчээр ажиллах гудамжны гэрэлтүүлэг зэрэг орсон байна.

4. ХОТЫН БҮСЧЛЭЛ, ТӨЛӨВЛӨЛТИЙН БҮТЭЦ

Хот ямар ч цаг үед тэлж, өсч байдаг. Харин хотын оршин суугчид болон газар эзэмшигчдийг газар ашиглаж буй төрлөөр бүлэг болгож цаашдын хөгжлийн үйл явцыг хялбарчлах үйл ажиллагааг практикт бүсчлэх гэж ойлгож болно.

Дэвсгэр газрын үүрэг зориулалтын бүсчлэл нь аливаа хот, төв суурингийн хот байгуулалтын зураг төслийн төлөвлөлтийн ажлын үндсэн суурь дэвсгэр болж өгдгөөрөө ихээхэн ач холбогдолтой юм.

Бүсчлэл нь дараах тодорхой зарчмуудыг хангах ёстой. Үүнд:

1. Замын хөдөлгөөний түгжрэл бага байх
2. Аюулгүй байдлыг сайтар хангасан, аливаа аврах үйл ажиллагаанд саад учруулахааргүй.
3. Гэрэл, салхи зэрэг байгалиас зайлшгүй авах шаардлагатай зүйлүүдийг саадгүйгээр нэвтрүүлдэг байх
4. Хүн амын хэт их нягтаршилаас сэргийлдэг байх
5. Үйлдвэрлэл, үйлчилгээний хэт төвлөрлөөс сэргийлэх
6. Нийтийн тээвэр, ус, цахилгаан дулаан, сургууль, цэцэрлэгт хүрээлэн зэрэг олон нийтийн дэд бүтцийг зохих хэмжээнд байлгах зэрэг орно.

Хот төлөвлөлт зураг төслийнхөө дагуу хөгжих гол зорилготой байдаг бөгөөд бүсчлэл хийснээр дэс дараатайгаар төлөвлөлтөө хэрэгжүүлэх боломжийг олгодог. Ингэснээр газрын харилцаа ямар нэг маргаангүй явагдаж, найрсаг хөршийн холбоо, суурьшлын бүс бий болох боломжийг олгодог.

Уг сумын төвийн ерөнхий төлөвлөгөө, бүсчлэлийг боловсруулахдаа орон нутагт хийсэн архитектур орон зайн судалгаа, сумын төвийн одоогийн байдлын хот төлөвлөлтийн үнэлгээ, бусад яам, газруудад боловсруулсан төслүүдийг үндэслэв.

Сум орчмын байгалийн нөхцөл, нөөц, сумын нийгэм-эдийн засгийн хөгжлийн түвшин, нийгмийн болон инженерийн дэд бүтцийн хангамж, барилгажилт, тохижилт, байгаль орчны хамгаалал, түүх соёлын дурсгалын одоогийн байдлын судалгаа, дүгнэлт, өмнө хийгдсэн ерөнхий төлөвлөгөөний шийдэл, түүний хэрэгжилт, дэвсгэр газрын экологи-хот байгуулалтын иж бүрэн үнэлгээг үндэслэн сумын зам тээврийн сүлжээний тогтолцоо, сумын хүн амын өсөлт, оршин суугчдын эдэлбэр газрын хэрэгцээ, шаардлага, зориулалт, тэдгээрийн харилцан уялдаа болон одоо нэгэнт тогтсон сумын бүсчлэлийг харгалзан тооцож сумын үүрэг зориулалтын бүсчлэлийг тогтоолоо.

Сумын төвийг уурхайн тоосжилтоос хамгаалахын тулд уурхайгаас ногоон байгууламжаар зааглаж өгсөн бөгөөд ИНЕГ-ын даргын "дугаар А/245" тушаалаар 2010 оны 06 сарын 22нд батлан гаргасан "Аэродромд тавиглах шаардлагууд" баримт бичгийн дагуу нисэхийн аэродромын нөлөөллийн А, Б

бүсүүдийг тогтоож өгсөн бөгөөд Б бүс буюу нөлөөллийн 3 км радиус дотор суурьшлын бүс төлөвлөөгүй. Энэ 3 км радиус дотор дээр дурдсан баримт бичигт заасан “Нисэх буудлын аюулгүй бүсийн газар ашиглалтын хүснэгт”-ийн дагуу зөвшөөрөгдөх барилга байгууламж, худалдаа үйлчилгээний газрууд байхаар төлөвлөлөө.

Газар ашиглалтын бүсчлэлийг дараах ангиллуудаар гаргаж бүс тус бүрд баримтлах бодлогыг тодорхойлж өглөө.

Үүнд:

- Засаг захиргааны бүс
- Суурьшлын бүс
- Олон нийтийн бүс
- Жижиг, дунд үйлдвэрлэлийн бүс
- Олон нийтийн зориулалттай ногоон бүс
- Инженерийн байгууламжийн хамгаалалтын зурвас
- Ашиглалтгүй талбай

Газар зохион байгуулалтын бүсчлэлийн талбайн балансыг хүснэгтб-д үзүүлэв.

Хүснэгт 5. Газар зохион байгуулалтын бүсчлэлийн талбайн баланс

№	ГЗБайгуулалтын бүсчлэл	Талбай, га	
		2017 он	2025 он
1	Засаг захиргааны бүс	5.6	15.8
2	Өндөр нягтралтай орон сууц, худалдаа үйлчилгээний холимог бүс	69.76	82.7
3	Төвлөрсөн хангамжтай эдэлбэр газартай амины орон сууцны бүс I	48.5	110.1
4	Төвлөрсөн хангамжтай эдэлбэр газартай амины орон сууцны бүс II	83.1	125.9
5	Эдэлбэр газартай амины орон сууцны бүс III	279.3	109.1
6	Сургууль, цэцэрлэгийн бүс	28.74	22.4
7	Эмнэлэг, эрүүл ахуйн бүс	3.3	5.3
8	Худалдаа үйлчилгээний бүс	16.9	193.2
9	Спорт, соёл урлагийн бүс	69.3	
10	Жижиг, дунд үйлдвэрлэлийн бүс	81.8	62.8
11	Нийт	686.3	727.3

1. ОРОН СУУЦ, ОЛОН НИЙТИЙН БҮС

Энэ бүсийг дотор нь,

- А. Орон сууцны бүс
- В. Олон нийтийн холимог бүс
- С. Засаг захиргааны бүс гэж хуваасан

Хотын газар нутгийн хэмжээнд энэ төрлийн бүс дэвсгэр газрын нийт талбайн хамгийн их хувийг эзлэн оршиж байгаа нь хотынхоо хувьд олон улсын болон манай орны хот байгуулалтын зөвшөөрөгдөх практик хэм хэмжээний түвшинг харуулж байгаагийн зэрэгцээ энэ нь тухайн хот суурин, улс орондоо ямар үүрэгтэй хот, төв суурин гэдгийг давхар тодорхойлдог үзүүлэлт билээ.

Энэ бүсэд орон сууцны хороолол, жижиг сууц, жижиг дунд үйлчилгээ хосолсон сууцны бүлэглэл, гэр хороолол, хүн амын өдөр тутмын хэрэгцээний соёл, ахуйн үйлчилгээний барилга байгууламж, цогцолборууд, хувь хүний болон хэсэг бүлгийн сонирхолд нийцсэн, төрөл бүрийн насны хүн амд зориулсан олон нийтийн үйлчилгээний газар, нийтийн хэрэгцээний цэцэрлэгт хүрээлэн, зам талбай, спортын байгууламж, инженерийн дэд бүтцийн байгууламжийг төлөвлөж өглөө.

Баримтлах чиг бодлого:

1. Орчин тойрондоо дуу чимээ, хөл үймээний дарамт үзүүлэхгүй байх.
2. Энэ бүсэд ногоон байгууламж ихтэй байх.
3. Нийтийн зориулалттай орон сууцнууд энэ бүсэд байрлаж болно.
4. Нийтийн орон сууц, гэр хороолол болон амины орон сууцнуудыг энд байршуулна.
5. Орчин тойрон бохирдолгүй байх.
6. Энэ бүсэд дуу чимээ бага байх.
7. Унаа тээврийн хүрэлцээ сайтай байх
8. Оршин суугчдын орох гарах гарц чөлөөтэй байх
9. Оршин суугчдад зориулсан амрах, чөлөөт цагаа өнгөрүүлэх Талбайтайбайх
10. Гэр бүлийнхээ хэрэгцээг хангах ашгийн бус хэмжээнд төмс хүнсний ногоо тарих, цөөн тооны малтай байж болно.
11. Дэвсгэр газрын ашиглалтыг сайжруулах
12. Гудамж замын сүлжээг оновчтой болгон цэгцэлж, хүн амын нийгмийн дэд бүтэц, үйлдвэрлэл үйлчилгээний хүрээг ойртуулах

1.1 Орон сууцны бүсийг :

1. Өндөр нягтралтай орон сууц, худалдаа үйлчилгээний холимог бүс
Энэ бүсийн орон сууцнууд нь дундаж орлоготой, залуу гэр бүлд зориулсан талбай багатай, өндөр давхаржилттай байна. Доод давхартаа худалдаа үйлчилгээтэй орон сууц бас төлөвлөж өгсөн.

2. Төвлөрсөн хангамжтай эдэлбэр газартай амины орон сууцны бүс I.

Энэ бүсэд 200 м² эдлэн газартай таун хаус хорооллыг байгальд нээлттэй төлөвлөж өгсөн. Энэ бүсэд бага, дунд орлоготой айл өрхүүд амьдрах боломжтой бөгөөд төвдөө ойрхон гэдгээрээ давуу талтай.

3. Төвлөрсөн хангамжтай эдэлбэр газартай амины орон сууцны бүс II. Энэ бүсэд 350 м² эдлэн газартай таун хаус хорооллыг байгальд нээлттэй байдлаар төлөвлөж өгсөн.

4. Эдэлбэр газартай амины орон сууцны бүс III гэж ангилсан. Энэ бүсэд 700 м² эдлэн газартай таун хаус хорооллыг байгальд нээлттэй байдлаар төлөвлөж өгсөн. Байгальд нээлттэй гэдэг утгаараа тус бүсийн айлууд хашаандаа хүнсний ногоо, жимс жимсгэнэ тарих, мал аж ахуй эрхлэх боломжтой гэдгээрээ онцлог.

Орон сууцны бүсийг шинээр төлөвлөхдөө гол анхаарах зүйл нь замын блок юм. Хорооллууд дундах замыг одоогийн байдлаар 2 урсгалтайгаар төлөвлөсөн. Учир нь цаашид бизнесийн төв дүүрэг байгуулагдан, томоохон худалдааны төвүүд байгуулагдаж түүнийг тойрсон хот маань өргөжин тэлэхэд блокуудын замыг дэлхийн томоохон хотуудын жишгээр блокуудыг тойрсон 1 урсгалтай замаар холбогддог болгон төлөвлөхөд дөхөм байна. Суурьшлын бүс нь шөнийн цагаар эрчим хүчний хэрэглээ өндөртэй.

Уул уурхайн өлгий, анхдагч нутаг болсон Цагаан-Овоо багийн суурьшлыг багийн иргэдтэй 2013.05.29-ний өдөр уулзаж зөвшилцсөний дагуу сумаас баруун тийш, Даланзадгад явсан замын дагуу бүсчлэлийн төлөвлөлтөөр суурьшлын бүсийн орон сууцны бүсэд суурьшихаар төлөвлөж өгсөн.

Олон нийтийн холимог бүс:

Олон нийтийн бүсийг дотор нь,

1. Худалдаа үйлчилгээний бүс
2. Сургууль, цэцэрлэгийн бүс
3. Спорт, соёл урлагийн бүс
4. Эмнэлэг, эрүүл ахуйн бүс гэж хуваасан.

Баримтлах чиг бодлого:

1. Цагаан-Овоо баг, бусад улс болон хувийн компаниудын орон сууцны хороолол, суурьшлын бүс нь төвлөрсөн, нэгдмэл байх
2. Энэ бүсэд ногоон байгууламж ихтэй байх
3. Албан байгууллагуудын контор, төрийн байгууллагуудэнд суурьшина.
4. Нийтийн орон сууц буюу амины орон сууцны газрыг төлөвлөлтийн дагуу олгожболно.
5. Худалдаа үйлчилгээ эрхэлж болно
6. Гэр хороолол үүсгэхийг хориглоно.

Орон сууц, олон нийтийн бүсэд эрүүл, аюулгүй амьдрах орчныг бүрдүүлэх үндсэн шаардлагыг хангаж, байгалийн гэрэлтүүлгийн холбогдох норм ба дүрэм, журамд заасны дагуу төлөвлөгдсөн орон сууц, сургалт, соёл, үзвэр, шинжлэх ухаан, эмнэлэг, амралт, сувилал, спорт, худалдаа, нийтийн

хоол, ахуйн үйлчилгээ, тээвэр, холбооны чиглэлийн үйл ажиллагаа явуулах зориулалттай барилга байгууламж төлөвлөх бөгөөд амьдрах, аюулгүй байдлыг хангахад сөрөг нөлөө үзүүлж болохуйц бусад барилга байгууламж төлөвлөөгүй болно.

Энэ бүс нь худалдаа үйлчилгээ явагддаг гэдэг утгаараа хамгийн хөл хөдөлгөөнтэй, албан, соёл спортын болон сургалтын байгууллагууд үйл ажиллагаа явуулдаг болохоор хамгийн “завгүй” бүс нь юм. Олон нийтийн бүс нь өдрийн цагаар эрчим хүчний хэрэглээ өндөртэй.

Засаг захиргааны бүс

Засаг захиргааны бүсэд сумын захиргаа, цагдаагийн хэлтэс зэрэг засаг захиргааны үйл ажиллагаа явуулахад зориулсан барилгууд байрлах бөгөөд эдгээрийг иргэн бүрт ижил хүртээмжтэй байх үүднээс сумын шинэ, хуучин 2 төвд хоёуланд нь хуваан төлөвлөж өгсөн.

Баримтлах чиг бодлого:

1. Төр захиргааны байгууллагууд энд байрлана
2. Иргэд сумын аль ч хэсгээс зорин очиж үйлчлүүлэх боломжтой байх.
3. Үйлчлүүлэхэд хялбар дөт буюу “бүгдийг нэг дороос”.
4. Энэ бүсэд дуу чимээ бага байх.
5. Оршин суугчдын орох гарах гарц чөлөөтэй байх
6. Хүндэтгэл, ёслолын арга хэжээнүүд зохион байгуулна
7. Сумын нэрийн хуудас болсон газрууд байрлана

2. ҮЙЛДВЭРЛЭЛИЙН БҮС

Тухайн нутаг дэвсгэрт орших болон тэдгээрээс нүүлгэн шилжүүлэх, шинээр байгуулах, өргөтгөх, хөнгөн, хүнд үйлдвэрийн газруудыг хүн ам, экологид хохиролгүйгээр, зөв байрлуулахад энэ бүсийн зорилго оршино.

Мөн энэ бүс нь мал аж ахуйн болон ургамлын аж ахуйн гаралтай хүнсний бүтээгдэхүүнээр хүн амыг, хөнгөн хүнсний ба тэжээлийн үйлдвэрийг хөдөө аж ахуйн гаралтай түүхий эдээр, мал тэжээвэр амьтдыг өвс ус, тэжээлээр хангахад ашиглагдах үндсэн үүрэг зорилготой.

Үйлдвэрлэлийн бүсэд үйлдвэр, нийтийн аж ахуй, агуулахын зориулалттай барилга байгууламж, тэдгээрийн үйл ажиллагааг хангах инженерийн болон зам тээврийн дэд бүтцийн барилга байгууламжийг төлөвлөнө. Үйлдвэрийн газрууд нь хотын суурьшлын бүсийн захад, салхины доор байхаар төлөвлөх нь хүн амын эрүүл, аюулгүй байдалд ихээхэн ач холбогдолтойг анхаарч цаашид үйлдвэр, уурхайн зориулалтаар газар олгохдоо төлөвлөсөн бүсийн дотор олгож байх нь зүйтэй юм.

Энэ бүсэд үйлдвэрийн болон хотын нийтийн аж ахуйн агуулахын зориулалттай барилга байгууламж, үйлдвэрлэлийн цогцолбор, тэдгээрийн туслах барилга, ажиллагсдын соёл, ахуйн үйлчилгээний барилга байгууламжуудыг төлөвлөж өгсөн.

Төлөвлөхдөө үйлдвэрийн барилга, туслах барилгын үүрэг зориулалт, хүчин чадлыг нарийвчлан тодорхойлж, цаашдын барилгажуулалтын хандлага, дэд бүтэц, инженерийн байгууламжтай нь уялдуулан нутаг дэвсгэрийг ариун цэвэр-эрүүл аухйн, галын шардлагын дагуу бүсчилж, ажиллагсдын амрах, чөлөөт цагаа өнгөрөөх таатай орчинг бүрдүүлэх асуудлыг иж бүрэн авч үзэв.

Баримтлах чиг бодлого:

1. Фермерийн аж ахуйн хэлбэрээр төрөлжсөн аж ахуй эрхлэхийг дэмжиж шаардагдах газрыг хуваарилан эзэмшүүлнэ.
2. Байгалийн нөөц, ашиглалтын үр ашгийг дээшлүүлэхэд чиглэсэн үйлажиллагааг дэмжин хөгжүүлнэ.
3. Эдэлбэр газрын эрүүл ахуй, ариун цэврийн асуудалд хяналт тавих
4. Газрыг хамгаалах, нөхөн сэргээх үйл ажиллагаа явуулах
5. Газрын нөөцийг бүрэн дүүрэн, зүй зохистой, үр ашигтай ашиглах, нөөцийг хадгалан хамгаалах, үржил шимийн нөхөн үйлдвэрлэлийг хангах

Үйлдвэрийн ба суурьшлын бүсийн хоорондын уялдааг үйлдвэрийн ажилчид ажилдаа бага хугацаа зарцуулан ирэх оновчтой хүрээлэлд байхаар тооцлоо. Үйлдвэрийн бүсийн нутаг дэвсгэрийн хэмжээг тогтоох, түүний газар ашиглалтын төлөвлөлтийг хийхдээ тухайн бүс нь уурхайтай холбоотой ажилладаг гэдгийг нь харгалзан уурхайн хойхно талд төлөвлөж өглөө. Үйлдвэрийн газрын эдэлбэр газрын норматив хэмжээг тодорхойлохдоо уг үйлдвэрийн нормативт нягтралд харьцуулсан харьцаагаар тодорхойлсон болно. Мөн ажиллах хүчний нягтралын шалгуур үзүүлэлтүүдийг ашигласан.

3. Инженерийн шугам сүлжээ болон зам тээврийн бүс

Энэ бүсийг дотор нь,

1. Автозамын хамгаалалтын бүс
2. Хот хоорондын автозамын хамгаалалтын бүс гэж 2 хуваасан.

Автозамын хамгаалалтын бүс

Баримтлах чиг бодлого:

1. Айл өрх суурьшуулахгүй байх.
2. Газрыг өмчлүүлэхгүй байх.
3. Нэмж газар эзэмшүүлэх, газар олголт хийхийг хориглоно.

Хот хоорондын автозамын хамгаалалтын бүс

Баримтлах чиг бодлого:

1. Айл өрх суурьшуулахгүй байх
2. Авто замын зорчих хэсэг, замын хөвөө, замын зурвас дотор хог хаягдал хаях, овоолох, бохир ус асгах, зайлуулах төхөөрөмж байрлуулах, худалдаа үйлчилгээ эрхлэхийг хориглоно.
3. Зам дагуу ногоон байгууламж байгуулах

4. НОГООН БАЙГУУЛАМЖ, АМРАЛТ, АЯЛАЛ ЖУУЛЧЛАЛЫН БҮС

Энэ бүсэд цэцэрлэгт хүрээлэн зэргийг байгуулах бөгөөд амралт чөлөөт цагаа өнгөрүүлэх зорилгоор амрах талбайг засаж тохижуулна. Байгальд хор хохиролгүйгээр иргэдийг тав тухтай амрах нөхцөл, хэрэгцээт үйлчилгээгээр хангана.

Амралт, аялал жуулчлалын бүсэд хот орчмын амралт, сувилал, усан сан, цэцэрлэгт хүрээлэн, спортын цогцолбор, наран шарлагын газар зэрэг олон нийтийг хамрах амралт зугаалгын үйл ажиллагааг зохион байгуулахад зориулагдсан орон зайн задгай орчин, түүнчлэн байгалийн дархан цаазат болон онцгой хамгаалалттай газар нутгийг төлөвлөнө.

Уул уурхайн үйлдвэрлэлийг хөгжүүлэх Цогтцэций сумын экологийн өнөөгийн байдал хүн амын эрүүл мэндэд төдийлөн таатай нөлөө үзүүлэхгүй байгаагаас үйлдвэрийн хүнд хүчир ажилд алжаасан ажиллагсдыг янз бүрийн хугацаанд байгалийн сайханд амрах замаар эрүүл мэндийг дэмжих бодлого зайлшгүй чухал болоод байна.

Амралт аялал зугаалгын бүс нь ландшафтын үзэсгэлэнт байдлаасаа гадна оршин суугчдад аль болох ойр, хүрч очиход дөхөмтэй газарт байрласан байх шаардлагатай. Иймээс олон нийтэд жигд хүртээлтэй байлгах үүднээс уг бүсийг суурьшлын үндсэн 3 бүсийн голд нь төлөвлөж өгсөн. Цэцэрлэгт хүрээлэнд тээврийн хэрэгсэл, ердийн хөсөг, явганаар очих хугацаа 15 мин-аас хэтрэхгүй байхаар төлөвлөж өгсөн.

Мөн энэ бүсэд нийтийн хэрэгцээний нутаг дэвсгэрийг ногоон байгууламжаас гадна усан оргилуур, усан сан, шат, налуу зам, саравч, гэрэлтүүлэг зэрэг архитектурын жижиг хэлбэрээр тоноглож тохижуулан төлөвлөх боломжтой юм.

5. НӨӨЦ ТАЛБАЙ

Цогтцэций сумын хүн амын өсөлт, газар өмчлөлийн үйл ажиллагаатай холбогдуулан одоогийн байгаа суурьшлын тэг гортигоос гадагш дараах байдлаар тэлэхээр төлөвлөв.

Баримтлах чиг бодлого:

1. Ирээдүйд барилгажсан район болох бөгөөд худалдаа үйлчилгээний болох орон сууцны зориулалтаар газрыг эзэмшүүлэх.
2. Гэр хорооллыг аль болох суурьшуулахгүй байх.
3. Амины орон сууцны газрыг энд олгоно.

Газар зохион байгуулалтын бодлогод зам шугам сүлжээний газарт үйлдвэрлэл-технологийнх нь онцлогийн дагуу олгосон дэвсгэр болон зурвас газраас гадна хүрээлэн буй орчны таагүй нөлөөллөөс хамгаалахад зориулан хамгаалалтын зурвас гаргаж өгөх шаардлага гардаг. Гэхдээ эдгээр хамгаалалтын зурвас нь тус тусын ангилал, зориулалтын газарт хамаарагдах ба түүн дээр зориулалтын бус үйл ажиллагаа явуулахыг бүрмөсөн хориглодог онцлогтой.

Төмөр замын газар нь төмөр замын зурвас газар болон аюулгүйн буюу хамгаалалтын бүсийн газраас тогтдог.

Автозамын газарт нийслэлийг аймгийн төвүүдтэй, аймгийн төвүүдийг өөр хооронд нь холбодог замд 100 метр, засаг захиргааны нэг нэгжийн нутаг дэвсгэрт оршин буй хот тосгон, суурин газрыг холбон буй орон нутгийн чанартай замын дагуу 60 метр өргөнтэй зурвас газрыг тогтоодог.

НӨХӨН ОЛГОВОР

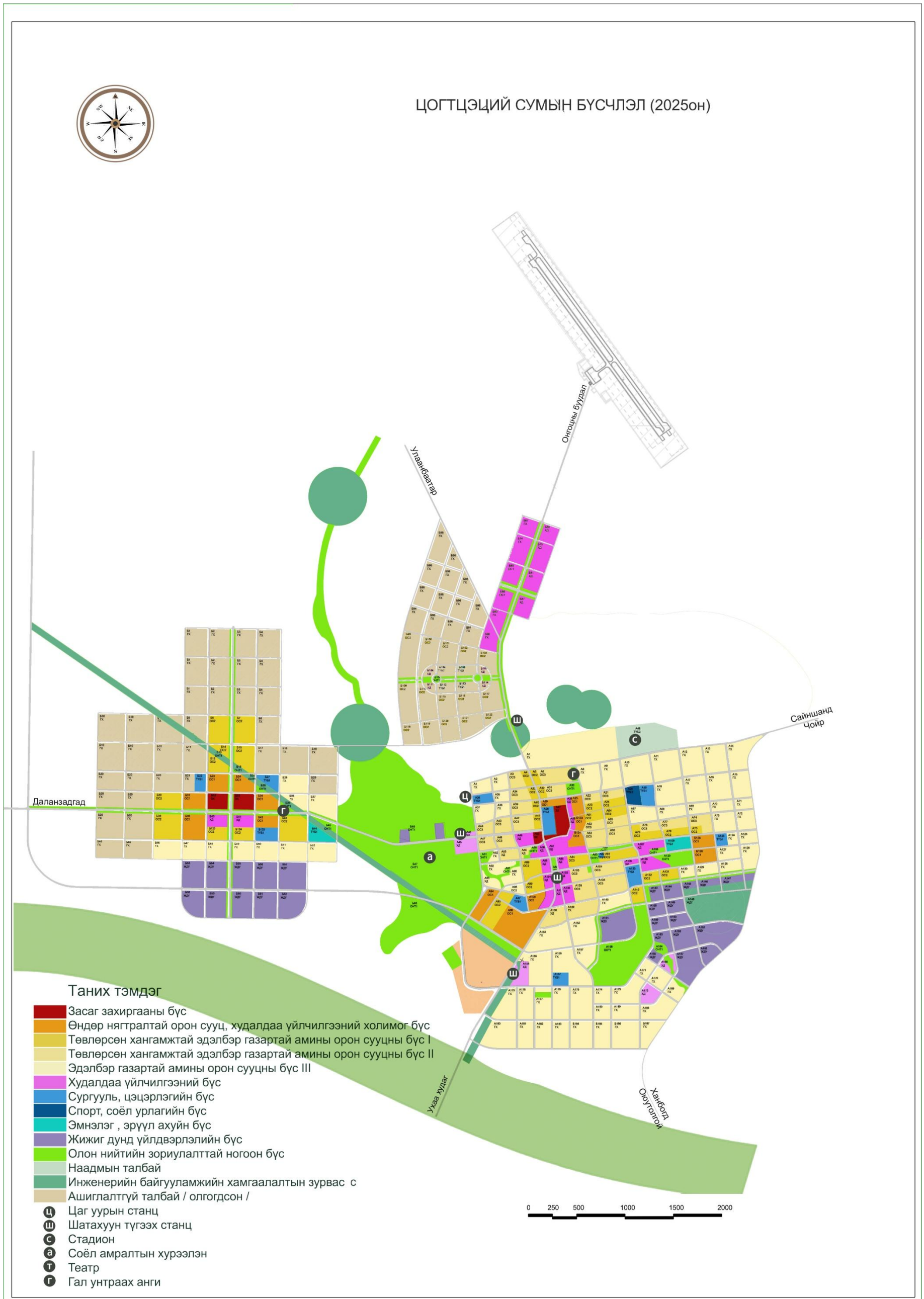
Төлөвлөлтийн дагуу нөлөөлөлд өртсөн айлуудын нүүлгэн шилжүүлэлтийн зардал, нөхөн төлбөрийн асуудлыг Азийн Хөгжлийн Банкны “НҮҮЛГЭН ШИЛЖҮҮЛЭХ БОДЛОГО/1995/” болон “ГАЗАР ЧӨЛӨӨЛӨЛТ БА НҮҮЛГЭН ШИЛЖҮҮЛЭЛТ - Өмнөговь, Дорноговь аймгийн хот байгуулалт, хилийн ойролцоох суурин газрын хөгжлийн G0204-МОН төслийн гол оролцогчдод зориулсан гарын авлага” – ын дагуу нүүлгэн шилжүүлэлтийн мэргэшсэн үнэлгээний баг нийгэм, эдийн засгийн нарийвчилсан судалгаа хийсний үндсэн дээр зургийн дараагын үе шат буюу хөгжлийн ерөнхий төлөвгөө хийгдэж хэрэгжүүлэх шатанд иргэдтэй харилцан тохиролцож төлбөрийг олгоно. Иргэдийн амжиргаа төсөл хэрэгжиж эхлэхийн өмнөх байдлаасаа дордох ёсгүй гэсэн зарчмыг баримтлах бөгөөд газрын үнийг зах зээлийн ханш, улсаас баримталж буй жишиг үнийн аль өндрөөр нь тооцож нөхөн олговор тогтооно. Газар дээрх үл хөдлөх эд хөрөнгийн нөхөн олговрыг элэгдэл, хорогдол тооцохгүйгээр орлуулалтын үнийн зарчмаар тооцож олгоно.

Нөлөөлөлд өртсөн айлуудыг нүүлгэн шилжүүлэхэд шаардлагатай нөхөн олговрын зардал

Д/д	Өмч хөрөнгийн хэлбэр	Хэмжих нэгж	хэмжээ	Нэгжийн үнэ (мян.₮)	Тоо ширхэг	Нийт үнэ (мян.₮)
1	Эдэлбэр газар	м ²	700	10	240	1680000
2	· Байшин 1	м ²	40	500	28	560000
	· Байшин 2	м ²	70	500	27	945000
	· Байшин 3	м ²	100	500	8	400000
	· Хашаатай	м	80	40	102	326400
	· Граштай	м ²	32	300	41	393600
	· Агуулах(амбаар)	м ²	15	300	173	778500
	· жорлонтой	м ²	2	50	240	24000
3	Нийт				859	5107500

ТАЙЛБАР: Дунджаар 700 м² газартай, 6*9 харьцаатай байшингийн нөхөн төлбөр 50-80 сая төгрөг болно.

Схем зураг 7. Бүсчлэлийн төлөвлөгөө

5. ЗАМ ТЭЭВРИЙН СИСТЕМИЙН ТӨЛӨВЛӨЛТ

Авто зам: Аливаа хот, төв суурин газрын гудам, зам тээврийн сүлжээний оновчтой тогтолцоо нь тухайн суурингийн дэвсгэр газрын үүрэг зориулалтын бүсчлэл, газар зохион байгуулалт, төрөл бүрийн үүрэг зориулалт бүхий барилга байгууламжийн эдэлбэр газрын хуваарилалт, инженерийн барилга байгууламжийн асуудлыг шийдэх, бүх төрлийн худалдаа үйлчилгээний зохистой хүрээний хүртээмж, хязгаарыг тогтооход чухал үүрэгтэй. Мөн зам тээврийн сүлжээ болон дэвсгэр газрын үүрэг зориулалтын бүсчлэлийн хоорондын уялдаа холбоо нарийн юм.

Сүүлийн жилүүдэд манай орны дийлэнх хот, төв суурин газруудад гудамж, зам тээврийн сүлжээтэй харилцан уялдаа муутайгаар гэр хороолол аль ч газрын гадаргуугийн огцом болон бэрхшээлтэй байдлыг үл харгалзан хэт эмх замбараагүй механикаар өргөжин тэлж байна.

Өнөөгийн нийтлэг нөхцөл байдлыг тогтворжуулах, хязгаарлахад болон ирээдүйн төлөв байдлыг урьдчилан харсан хотын гудамж, зам тээврийн оновчтой сүлжээг бүрдүүлэхэд зам тээврийн сүлжээг нэгэнт тогтсон дэвсгэр газрын үүргийн бүсчлэл, бүтэц зохион байгуулалт, хотын барилгажилт, барилгуудын орчны зам талбай, тохижилтыг илүү сайжруулах, түүнчлэн гэр хорооллын тээврийн үйлчилгээний зохистой хүрээг аль болох бүрэн хангах боломжийг харгалзан зохицуулах бодлогыг баримталсан болно.

Өнөөдөр манай орны аль ч хот, төв суурин газарт газрын харилцааны хувьд хэт өрөөсгөлөөр тэлэхгүйгээр нэгэнт тогтсон гудамж, зам тээврийн сүлжээний үйлчлэх хүрээг бодитоор, бүрэн дүүрэн ашиглах, төлөвлөлтийн шийдлүүдийг хотын газрын харилцааны бодлоготой нягт уялдуулах чиглэлийг баримтлах нь ихээхэн чухал ач холбогдолтой. Мөн өмнө боловсруулсан ерөнхий төлөвлөгөөний хэрэгжилтийг үе шаттайгаар сайтар нэвтрүүлэх нь цаашдын хөгжлийн чиг хандлагыг тодорхойлоход нилээд эерэг, давуу нөхцлийг бүрдүүлэх болно.

Зорчигч, ачаа тээвэрлэлтийг аж ахуйн нэгжид тулгуурлан хувийн тээврийн хэрэгслээр гүйцэтгэж байгаа хэдий ч зорчигчдын ая тухтай зорчих нөхцөл, ачаа тээврийн найдвартай байдлыг хангах, зам тээврийн осол гэмтлээс хамгаалах аюулгүй тээврийг бий болгох асуудлыг шийдвэрлэх, улс орны гадаад харилцаа, аялал жуулчлал хөгжиж байгаа болон цагийн үнэлэмж нэмэгдсэн өнөөгийн нөхцөлд агаарын тээврийг сэргээн хөгжүүлэх, эдийн засгийн үр ашигтай, байгаль орчинд хор хөнөөл багатай тээврийг дэмжих, шинэ үр ашиг өгөх техник технологийг нэвтрүүлэх шаардлагатай байна.

Томоохон авто болон төмөр замуудын огтлолцол газар, уул уурхайн хүнд даацын машинууд байнга явдаг учраас замын хөдөлгөөнөөс үүдсэн дуу чимээ, тоосжилт их байдаг. Иймд эрүүл, аюулгүй байдлын шаардлагыг хангах үүднээс зам дагуу ногоон байгууламжийг ихээр төлөвлөж өгсөн. Мөн сум дотор зорчих нийтийн тээвэр, хувийн машинуудын явах зам, хүнд даацын машинуудын явах зам тусдаа байх зэрэглэл тогтоож, хүнд даацын машинууд

суурьшлын бүсийн орон сууцны хороолол дотуур дайралгүй, гадуур явж өнгөрдөг байх зохицуулалт хийх нь мэдээж юм.

Шинээр эзэмших суурьшлын бүсийн гудамж, зам тээврийн сүлжээг сумын одоогийн төвийн болон суурьшлын бүс, бусад замуудтай аль болох нээлттэй байхаар тооцож цоо шинээр хийх үүднээс төлөвлөлтийг боловсрууллаа.

Сумын төвийн голоор Тавантолгойн нисэх буудал, Ухаа худагийг холбосон нийт 12 км урттай хатуу хучилттай замаас баруун тийш салбарлуулан хуучин төвийг шинэ төвтэй холбохоор төлөвлөж байна. Уг гол замаас салбарласан туслах зам, түүнээс салбарласан хорооллын чанартай зам гэж тус тус төлөвлөж байна. Тус сумын төвийн гудамж, замын сүлжээг одоо байгаа барилгажилтын байдал, газрын налуу, цаг уурын нөхцлийг харгалзан тойрог, параллель, цацраг хэлбэрүүдийг хосолсон байдлаар төлөвлөв. Гудамж замуудыг хот хоорондын, сумын төвийн гол гудамж, туслах гудамж, хорооллын доторх гудамж, зам гэж ангилан төлөвлөв. Гудамж замын сүлжээ, тэдгээрийн хөндлөн огтлолуудыг гудамж замын сүлжээний зурагт үзүүлэв.

Замын сүлжээг шинээр төлөвлөхдөө гол анхаарах зүйлүүдийн нэг нь суурьшлын бүсийн замын блок юм. Хорооллууд дундах замыг одоогийн байдлаар 2 урсгалтайгаар төлөвлөсөн. Учир нь цаашид бизнесийн төв дүүрэг байгуулагдан, томоохон худалдааны төвүүд байгуулагдаж түүнийг тойрсон хот маань өргөжин тэлэхэд блокуудын замыг дэлхийн томоохон хотуудын жишгээр блокуудыг тойрсон 1 урсгалтай замаар холбогддог болгон төлөвлөхөд дөхөм байна. Төлөвлөлтийн хугацаанд Цагаан суварга, Таван толгой, Мандалговийг чиглэсэн төмөр зам, эхний ээлжинд Гашуунсухайт, Таван толгой, Даланзадгадын чиглэлийн хатуу хучилттай автозам Цогтцэций сумыг дайран өнгөрөх юм.

Цогтцэций суманд санал болгож буй замын сүлжээ нь авто замын ачааллыг тооцоолсны үндсэн дээр гурван төрлийнх байна. Хүснэгт 8-д замын ерөнхий үзүүлэлтүүдийг гурван төрлөөр харуулав. Төлөвлөж буй авто замын нэмэлт нарийвчилсан мэдээллүүдийг Хүснэгт 9-д харуулав.

Замын сүлжээний хүрээг тогтоохдоо зүүн хойноос-баруун урагш явж буй 2 төв зам, баруун хойноос зүүн урагш явах нэг төв замын орчмыг авсан болно.

Ямар зам тавихыг замын хөдөлгөөний төрөл, ачааллын хэмжээ, боломжит төсөв хөрөнгийн байдлаас хамаарч шийднэ. Замыг цемент, асфальт (битум), хайрга болон хөрсийг нягтруулах байдлаар барьж болдог. Урьд өмнө хийгдсэн судалгаанд асфальтын үйлдвэрийг бага зам барихад үр ашиггүй, цементээр хийхийг санал болгосон байна. Ихэнх туслах болон төв замыг хайргаар тавьж болно. Өөр нэг замын гадаргууг тодорхойлох арга бол тендерийн баримт бичигт альтернатив техникийн үзүүлэлтийг тусгаж, хамгийн хямд өртөг бүхий саналыг сонгож авах юм.

Хүснэгт 6. Замын төрөл, дэлгэрэнгүй үзүүлэлт

Замын төрөл	Эгнээний тоо	Явган хүний зам (2м)	Зам дагуу зогсоол	Материал	Замын нийт өргөн (м)	Замын хатуу хучилтын өргөн (м)
Гол зам I	4	Байна	Байна	Асфальт	26	13.8
Гол зам II	4	Байна	Байна	Асфальт	20	12
Туслах зам I	3	Байна	Байна	Асфальт	18	8
Туслах зам II	2	Байхгүй	Байхгүй	Хайрга	16	8
Хэтийн өргөтгөл	3	Байна	Байна	Асфальт	20	12

Эх сурвалж: АЕСОМ-ын зөвлөхүүдийн баг

Замын нийт өргөн нь зам барихад зөвшөөрсөн нийт замын өргөн байна. Замын хатуу хучилтын өргөн нь хатуу хучилт тавьсан хэсгийн өргөн байна.

Хүснэгт 7. Цогтцэций суманд төлөвлөгдсөн замын хэмжээ

Замын төрөл	Нийт урт (км)	Хатуу хучилттай замын өргөн (м)	Хатуу хучилттай талбай (м ²)
Гол зам I	9.9	12.2	148,840
Гол зам II	23.9	8	191,200
Туслах зам I	62	10	620,000
Туслах зам II	34.8	8	278,400
Нийт			1,238,440

Замын төрөл	Нийт урт (км)	Хатуу хучилттай замын өргөн (м)	Хатуу хучилттай талбай (м ²)
Төв зам	23.9	21	501,270
Туслах зам	21.7	14	303,520
Нутгийн бусад зам	38.3	11	421,190
Бүгд	83.9	46	1,225,980

Замын гэрэлтүүлэг нарны эрчим хүчний эх үүсвэртэй байх бөгөөд самбарыг нь зам дагуу байх суурин шон тус бүрт байрлуулах юм. Ингэснээр цахилгааны утас суурилуулах газар шорооны ажлыг хийх шаардлагагүй болно. Нарны эрчим хүч нь өдрийн нартай цагаар зайд хураагдаж, орой болоход гэрэлтүүлгийн эх үүсвэр болж ашиглагдах юм. Нар жаргах, үүр цайх хооронд гэрэлтүүлгийг хянах цаг тоолуур эсвэл photocell хяналтын систем ажиллаж байна. Нарны эрчим хүч хураах самбарыг өдөрт хамгийн их хэмжээгээр хураах боломж бүхий байршлыг нь зөв сонгож угсрана. Дэд эд ангийн (самбар, чийдэн, зай, хяналтын эд анги) хэмжээг газар зүйн байршил, онцлогт нь тааруулан зөв тооцох нь маш чухал. Бусад жижиг замын хажуугаар явган хүний зам, гэрэлтүүлэг тавихгүй.

Замын сүлжээний хэмжилт, тэмдэглэгээг аль болох түргэн хийж алив зөрчлөөс урьдчилан сэргийлэх хэрэгтэй. Зам барих ажлыг үе шаттай (үе

шаталсан төлөвлөгөөг харах) хэрэгжүүлэх бөгөөд сумын засаг захиргаа сумын хөгжил, өсөлтийг хаана төвлөрүүлэх бодлоготой байгаа газарт түлхүү хийнэ.

Мөн сумын төвийн хойно байрлах агуулахуудыг түшиглэн хойд төмөр зам дагуу ачаа эргэлтийн цэг, ложистик төвийг төлөвлөж өгөх нь зүйтэй юм. Уг ачаа тээврийн ложистик төвийн байршил нь төмөр замын трассаас хамаарна. Төмөр замын трасс хаагуур байгаа нь эцэслэн шийдэгдэж, олон нийтэд мэдээлэгдээгүй байгаа учир одоо байршлыг нь зааж өгөх боломжгүй байна.

Хүсэнгт 8. Авто машин, автомашины зогсоол, гаражийн төлөвлөлт

Хүн ам /мян.хүн/		Машины тоо			Зогсоолын талбай /м2/			Гаражийн талбай /м2/		
2017	2025	Норматив	2017	2025	Норматив	2017	2025	Норматив	2017	2025
22.6	38.8	200	4520	7760	20	90400	155200	12	54240	93120

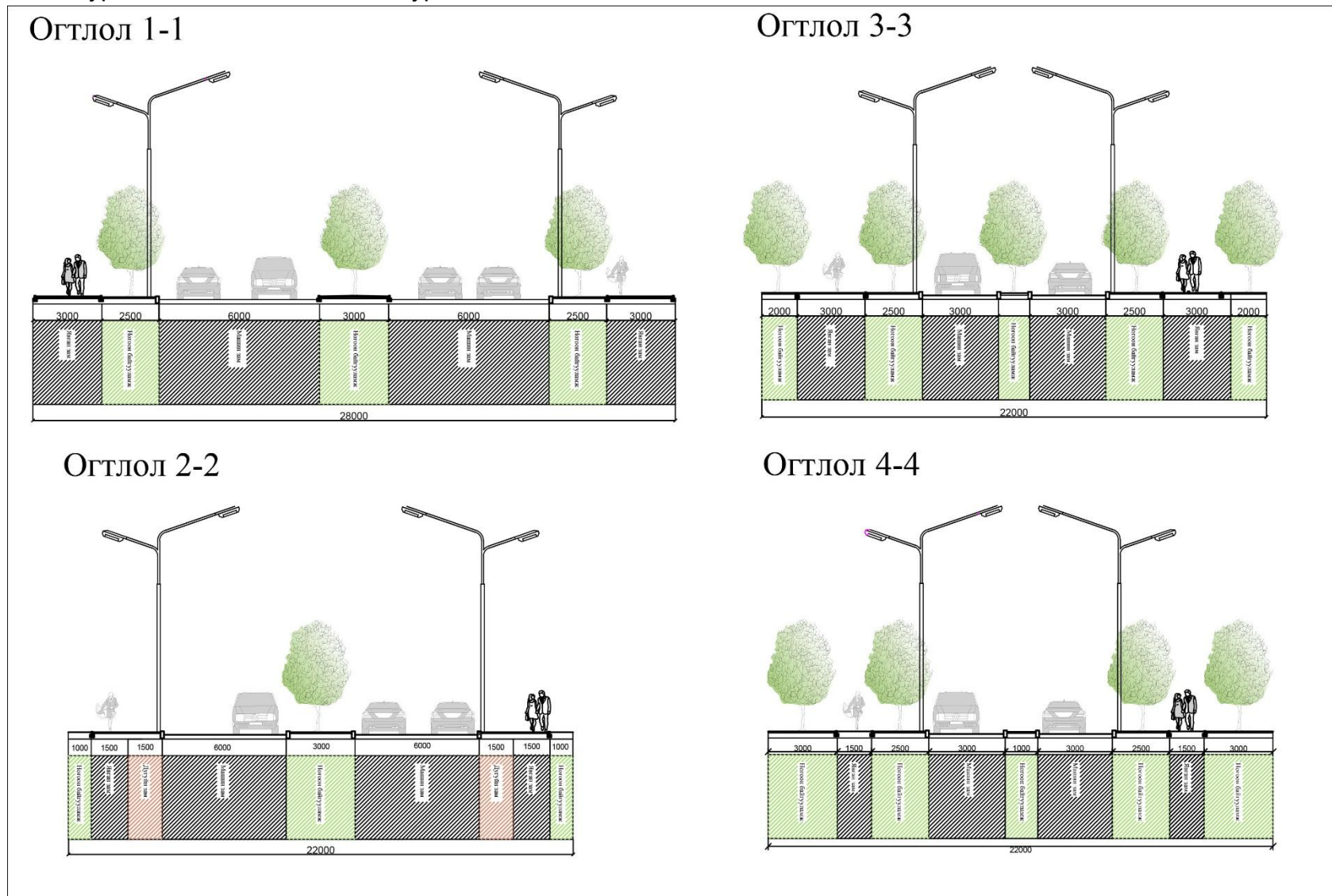
Дээрх хүснэгтэд Цогтцэций сумын авто машин болон тэдгээрт зориулсан гараж, авто зогсоолыг БНБД-ийн дагуу төлөвлөвөө.

Төмөр зам:

Одоогийн байдлаар Цогтцэций сум нь 4 талаараа төмөр замаар хүрээлэгдсэн байгаа төмөр замын асуудал нэн чухалаар тавигдаж байгаа. Төслийн багаас “МТЗ” ХК-тай энэ асуудлаар хэд хэдэн удаа уулзаж санал, мэдээлэл солилцож ажилласан. Төмөр замын трасс бодлогын түвшинд яригдаж байгаа бөгөөд эцэслэн шийдэгдээгүй байгаа юм. Уг трассыг төлөвлөлтийн зурагт төмөр замын бодлогын үе шаттай уялдуулан тусгасан.

Даланзадгад-Тавантолгой-Сайншанд чиглэлийн төмөр замын нарийвчилсан зураг гараагүй учраас ерөнхий төлөвлөгөөний “Байршлын схем” зурагт Монгол улсын төмөр замын талаар баримтлах бодлогын дагуу тусгав. Мөн Тавантолгой өртөө-Ухаахудаг өртөөний 22 км замын нарийвчилсан зураг гарсан учраас ерөнхий төлөвлөгөөний “Орчны тойм” зурагт тусгасан. Таван толгой өртөөгөөс уурхай руу явсан замыг сумын зүүн талд 4-5 км орчим зайд байхаар төмөр зам төлөвлөснийг орчны тойм зурагт тусгасан.

Схем зураг 12. Замын огтлолын зураг

ЦОГТЦЭЦИЙ СУМЫН ЗАМЫН СҮЛЖЭЭ (2025он)

6. ОРОН СУУЦНЫ ХАНГАМЖИЙН ТӨЛӨВЛӨЛТ

Санал болгож буй орон сууцны төрөл

Монголын өнөөгийн хот хөгжсөн газруудад ихэвчлэн хоёр төрлийн барилга байшингууд барьж байна: 1) олон айл өрх суух нийтийн орон сууц ба байгууллагын байр, болон 2) ихэнхи тохиолдолд хашаатай томоохон газарт барьсан гэр, пин эсвэл жижиг амины орон сууц юм. Цогтцэций суманд орон сууцны 2 дахь төрөл давамгайлж байна. Амины орон сууцны ихэнхи нь сумын төв хэсэгт байдаг бол гэрийг сумын төвийн аль ч хэсэгт барьсан байдаг.

Иргэдийг боломжийн үнэ өртөг бүхий дэд бүтцээр хангахын тулд одоо байгаа барилгажсан хэсгүүдэд барилга байгууламж болон хүн амын нягтарлыг сайжруулах арга хэмжээг Цогтцэций сум авах хэрэгтэй. Эдгээр энгийн арга хэмжээнээс дор дурьдав. Үүнд:

- *Чөлөөтэй байгаа (сул) талбайд нийтийн орон сууцны барилга барих* Сумын төвд үүнийг хэрэгжүүлэх хэд хэдэн газар, талбай бий.
- *Хуваарилагдсан том газар бүхий талбайг хэд хэдэн жижиг хэсэгт хуваах* –700 м2 газраа дунджаар 200 м2 болгон хувааж амины орон сууц барих, ингэсэн тохиолдолд адил хэмжээний газар дээр хэд хэдэн айл өрх оршин суух боломж бий болно.
- *Том газар бүхий талбай дээр залгаа эсвэл тусдаа хоёрдахь орон сууц барих* – Том газартай эздүүд газраа зарах, орон сууцаа түрээслэх замаар орон сууц барих, амины орон сууцаа сайжруулах зэрэгт шаардагдах санхүүгийн эх үүсвэртэй болох боломжтой.
- *Одоо байгаа барилга дээр давхар нэмж орон сууцны тоог нэмэгдүүлэх* – Илүү төвөгтэй хувилбар ч, амины орон сууц эзэмшигчид ийм аргаар тайлбайгаа томсгож, нягтралыг нэмэгдүүлэх боломжтой.
- *Тодорхой эзэнгүй эсвэл нурсан, хоосон үлдсэн үл хөдлөх хөрөнгийг нэгтгэн том газар бүхий болгож, нэг давхар орон сууц барих* – Барилга угсралтын компани, хөрөнгө оруулагч нарт санал болгон уурхайн ажилчдыг орон сууцжуулах боломжтой.
- *Шинээр хөгжиж байгаа газар дээр дэд бүтцэд бүрэн холбогдсон жижиг орон сууц барих* – Үүнийг хотын аль ч хэсэгт байгаа сул, эзэнгүй газар дээр хийж болно.

Дэд бүтцийн хөгжил, орон сууцны шууд болон урт хугацааны хэрэгцээг харгалзан дээр дурьдсан арга хэмжээнүүдийг хэрэгжүүлнэ. Хүн амын нягтралыг сайжруулснаар сумын ядуу иргэдийг инженерийн дэд бүтцийн үйлчилгээгээр хангах боломж бүрдэхийг анхаарах нь чухал.

Бусад сумдуудтай адил газар олголт их хэмжээний асуудал болоогүй байгаа нь саяны төлөвлөгөөгөөр харагдаж байна. Үүнээс дүгнэхэд барилга төвлөрсөн хэсэгт харьцангуй ойр байгаа нийтийн эзэмшлийн бүсийг хөгжүүлж болох юм. Илүү нягтрал бүхий бүтээн байгуулалтыг төлөвлөхдөө орон

сууцны хэрэгцээ болон дэд бүтцийн үйлчилгээний хангамжийг ойрын болон урт хугацааны аль алийг тооцоолно. Нягтралыг нэмэгдүүлснээр сумын төвийн олон арван ядуу өрх суурь дэд бүтцийн үйлчилгээнд хүрэх боломжтой болж нягтруулалт хийгээгүй байсан бол энэ боломжийг эдлэж чадахгүй гэдгийг онцлох хэрэгтэй. Дээр дурьдсанчлан, эдгээр нягтруулах аргуудыг хэрэгжүүлэхэд олон төрлийн урамшууллаар дэмжих хэрэгтэй болно. “Солих” аргыг хэрэглэж болох бөгөөд дэд бүтцийн үйлчилгээ ойрын хугацаанд орж ирэхгүй сумын төвийн зүүн хэсэгт том эдлэн газартай өрхүүд дэд бүтцийн үйлчилгээ нь ойрын хугацаанд орж ирэх хэсэгт том газраа зарж жижиг газар худалдаж авах нөхцөл юм. Одоогийн орон сууцны нөхцлийг сайжруулах, түүнчлэн хүртэх боломжтой дэд бүтцийг оршин суугчдад хүргэхийн тулд одоо байгаа мөн шинээр хөгжүүлэх орон сууцны бүсэд аль алийг нь нятруулсан байх хэрэгтэй болно.

Үүний үр дүнд өрхүүд нутгийн иргэдийнхээ бизнесийн овсгоо самбаачлалыг ашиглах; олон жижиг газрын эздүүд бий болсноор улс төрийн эрсдлийг бууруулах; нягтралыг нэмэгдүүлснээр дэд бүтцийн ашиглалтын үр ашгийг нэмэгдүүлэх; жижиг гэрээлэгчдийг барилгын үйл ажиллагаанд оролцуулах; түр байгаа, цаашид суурьших эсэх нь тодорхойгүй, орон сууцанд их мөнгө төлж чадахгүй иргэдэд сууц түрээслэгчид бий болох; тэд байрны эздэд түрээс төлснөөр байрны эздийн орлогыг нэмэгдүүлэх; гадаа хоног өнгөрөөх, үйлчилгээ авах газрыг гол төлөв хүмүүс олноор цугларч байдаг газрыг олж өгөхөд зэрэг олон талын нөлөө бүхий байх юм.

Намхан байрны хувьд, шинэ сууцаар хангахад нягтралыг нэмэгдүүлэх аргыг хэрэглэж тодорхой хугацааны дараа сууц нэгжид нэмэлт өргөтгөл барьж байшинг томруулж, хүн амын нягтралыг дээшлүүлж сууцны жинхэнэ хэрэгцээ нь гарч ирэхэд нь тохируулах юм.

Энэ нягтруулах арга нь хэд хэдэн давуу талуудтай. Үүнд:

- Үйл явц нь нэмэх зарчимтайтулхэрэгжүүлэхэд хялбар бөгөөд уян хатан чанарт тулгуурлана.
- Баригдах сууцны төрөл, дүр төрхөд шинэчлэл, дэвшилтэт өөрчлөлтүүд гарах зэрэг бодитой, биет үр дүн гарна.
- Энэ арга нь орон нутгийн оршин суугчдын асуудал болоод байгаа, түүнчлэн орон сууцныхаа нөхцөл байдлыг өөрийн амьдралын хэв маягт тааруулан харьцангуй хялбар шийдэхэд дөхөм болгож буй орон нутгийн хүрээлэн буй орчны хүчин зүйлийн нийгэм, соёлын үзүүлэлтэд мэдрэмтгий байж түүнээс хамааран өөрчлөгдөж болох юм.
- Энэ нь ажил үйлчилгээг (өөрөө барьж байгаа бол) мөн хурдасгах нөлөөтэй. Учир нь хувь хүн байшин барихад өөрийнхөө байшинг барьж байгаа гэдэг нь түүнд маш их хүч урам өгнө.
- Намхан барилгыг барих хугацаа өндөр байшин барихаас богино бөгөөд энэ нь сууцны онцлог хэрэгцээг шийдвэрлэхэд илүү хурдан байна.
- Ган хийц гэх үнэтэй, олдоц муутай барилгын материалыг ашиглах хэрэгцээ шаардлага багасна.

- Намхан барилгад засвар үйлчилгээг хийхэд хялбар байна
- Эдгээр барилгад барилгын нарийн технологи шаардагдахгүй бөгөөд тусгай үйлдвэр, байгууламжгүйгээр барьж болно.
- Энэ төрлийн сууцыг барих мөн барилгын салбарт ажлын байрыг бий болгох хооронд маш хүчтэй харилцан хамаарал гарах юм.

Хүснэгт 9. Цогтцэций суманд төлөвлөж буй орон сууцны төрөл

Төрөл	Нэр	Зураг
Нийтийн орон сууц	Төвлөрсөн дэд бүтцэд бүрэн холбогдсон 3-5 давхар орон сууцны барилгууд	
Жижиг газар бүхий амины орон сууц	Төвлөрсөн дэд бүтцэд бүрэн холбогдсон нэг эсвэл хэд хэдэн айл өрх суух 200 – 350 м2 газар бүхий амины орон сууц	
Том газар бүхий амины орон сууц (гэр хороолол)	Дэд бүтцэд хэсэгчлэн холбогдсон 350 м2–аас том газар бүхий орон сууц	

Мөн орон сууцны барилгуудыг салхины зонхилох чиглэлээс хамгаалах байдлаар хороо маягийн төлөвлөлт хийж нөмөр хэсэгт нь хүүхдийн тоглоомын талбай, оршин суугчдын амрах талбайг төлөвлөж өгсөн.

Орон сууцны барилгажилтын төлөвлөлтийг дан болон давхар сууцны гэсэн 2 төрлөөр төлөвлөж байгаа. Ингэснээр суурьшлын нутаг дэвсгэр нэмэгдэхийн зэрэгцээ соёл, олон нийтийн барилга байгууламж, цэцэрлэгт хүрээлэн, амралт зугаалгын бүс зэрэг хүн амын ая тухтай амьдрах орчинг бүрдүүлсэн төлөвлөлтийн шийдэл гарч байгаа юм.

Газар болон орон сууцны цаашдын хэрэгцээ

Хүн амын хүлээгдэж буй өсөлтийн хэтийн төлөв, орон сууцны хорооллын нягтралыг үндэслэн ирээдүйд хэрэгцээтэй газар болон орон сууцны тооцоог гаргасан. 1-р үе шатыг 2013-оос 2017 оны хооронд, 2-р үе шатыг 2018-аас 2025 он хүртэл тус тус хэрэгжүүлэхээр төлөвлөсөн. Шинээр ирж суурьших хүн амыг дундаж хэмжээний айл өрхөд шилжүүлэн тооцож төслийн үе шат тус бүрээр гаргасан. Шинэ айл өрхүүдийг төслийн хүрээнд баригдах олон төрлийн орон сууцаар хангахаар төлөвлөсөн болно. Төслийн

1-р үе шатанд шинэ айл өрхийн 15 хувийг одоо байгаа амины орон сууцанд “шингээх” буюу нягтраллыг сайжруулах замаар (байр, өрөө түрээслэх гм.) орон сууцжуулна. Энэ хувь хэмжээ цаашид нягтруулах газар цөөрч буурах болно. Үлдсэн 80-85 хувийг дээр дурьдсан гурван төрлийн орон сууцаар хангана. Хуваарилж байгаагийн гол санаа нь ямар төрлийн сууцанд хэдэн айл өрх орох тооцоог гаргахдаа юм. Том талбай бүхий эдлэн газартай иргэдийн хувьд жижиг талбайтай газартай иргэдийн хувьтай харьцуулахад тогтсоноос харьцангуй бага байна. Энэ нь цаашид Цогтцэций суманд санхүүгийн бололцоо боломжтой ч болох, түүнчлэн илүү нягтрал бүхий байнгын сууцанд нийгмийн илүү ач холбогдол өгөх хандлагатай холбоотой юм.

Доорх хүснэгтэд төрөл бүрийн орон сууцны нягтралыг ашиглан айл өрхийн тоог орон сууц барихад шаардагдах газрын хэмжээг буюу гектарт шилжүүлэн тооцсон. Төлөвлөсөн хугацаанд орон сууцжуулах үйл ажиллагааг хэрэгжүүлэхэд 405 га буюу 4,05 км² газар шаардагдах юм.

Хүснэгт 10. Газар болон орон сууцны цаашдын хэрэгцээ шаардлага

	2012	Өөрчлөлт 2012-2017	Өөрчлөлт 2017-2025	Өөрчлөлт 2012-2025
Хүн ам	5859	16744	16233	32977
Айл өрх	2253	6440	6243	12684
Шинээр ирсэн айл өрхийг орон сууцжуулах				
Одоо байгаа эдлэн бүхий сууцанд орох	-	15%	10%	-
Шинэ нийтийн орон сууцанд орох	-	40%	45%	-
Жижиг газар бүхий амины сууцанд орох	-	30%	30%	-
Том газар бүхий амины сууцанд орох	-	15%	15%	-
Шинээр ирсэн айл өрхийг орон сууцжуулах (нийтийн орон сууц)				
Айл өрх	-	2576	2810	5386
Нягтаршил (а.ө./га)	-	45	45	-
Шаардагдах газрын хэмжээ (га)	-	57	62	120
Шинээр ирсэн айл өрхийг орон сууцжуулах (жижиг газар бүхий амины сууц)				
Айл өрх	-	1932	1873	3805
Нягтрал (а.ө./га)	-	40	40	-
Шаардагдах газрын хэмжээ (га)	-	48	47	95
Шинээр ирсэн айл өрхийг орон сууцжуулах (том газар бүхий амины сууц)				
Айл өрх	-	966	937	1903
Нягтрал (а.ө./га)	-	10	10	-
Шаардагдах газрын хэмжээ (га)	-	97	94	190
Шинэ орон сууцны газар – бүгд	-	202	203	405

Орон сууцны төлөвлөлтийг тооцоходоо эхний ээлжинд сумын төвийн хүн амын 15% буюу 220 хүн, 48 өрхийг инженерийн хангамжтай / төвлөрсөн халаалттай/ орон сууцаар хангах, үлдсэн сумын төвийн хүн амын 85% буюу 1230 хүн, 273 өрхийг инженерийн хангамжгүй /ердийн халаалттай /болон гэр хороололд амьдрахаар тооцоолсон. Төлөвлөлтийн хугацаанд сумын төвийн хүн амын 25% буюу 504 хүн 110 өрхийг инженерийн хангамжтай / төвлөрсөн халаалттай/ орон сууцаар хангах, үлдсэн 75 %-ийг инженерийн хангамжгүй /ердийн халаалттай/ болон гэр хороололд амьдрахаар тооцоо гарч байна. Нэг хүнд ноогдох сууцны болон ашигтай талбайг эрүүл ахуйн нормоор тооцож эхний ээлжинд сууцны талбайг 10.5м², ашигтай талбайг 15.0 м², төлөвлөлтийн хугацаанд сууцны талбайг 13.5 м², ашигтай талбайг 19.2 м² байхаар төлөвлөсөн.

Хүснэгт 11. Орон сууцны төлөвлөлт

№	Үзүүлэлт	Хэмжих нэгж	Төлөвлөлтийн үе шат	
			Эхний ээлж 2015 он	Төлөвлөлтийн хугацаа 2025 он
0	1	2	3	4
1	Инженерийн хангамжтай орон сууцанд оршин суугчид	%	15	25
		хүн	218	286 /504/
		өрх	48	62 /110/
2	Орон сууцны сан	Ашигтай м ²	3300	9677
		Сууцны м ²	2310	680
3	1хүнд ногдох талбай	Ашигтай м ² /хүн	15	19.2
		Сууцны м ² /хүн	10.5	13.5
4	Гэр хороолол, инженерийн хангамжгүй сууцанд оршин суугчид	%	85	75
		хүн	1230	1513
		өрх	273	356
5	Хөдөөгийн /малчин/	хүн	1340	1586
		өрх	268	317

Яваандаа төлөвлөлтийн урт хугацаанд нар, салхи гэх мэт сэргээгдэх эрчим хүчний нөөийг ашиглан эрчим хүчний бие даасан эх үүсвэр бүхий хотхонуудаар хүрээгээ тэлж хөгжих боломжтой гэж үзэж байна.

Одоо байгаа “Энержи Ресурс” компанийн 21 га талбай бүхий орон сууцны “Цэций хороолол”-ыг төлөвлөлтөнд хэвээр тусгасан бөгөөд сумын төвөөс 5 км зайд төлөвлөгдөн судалгаа, зураг төсөл нь хийгдэн, газрын захирамж нь гарсан “Эрдэнэс Тавантолгой” ХК-ийн 30 га талбай бүхий ажилчдын хотхоныг ерөнхий төлөвлөгөөтэй уялдуулан бүсчэллийн төлөвлөлтөнд тусгаж өгсөн.

7. ОЛОН НИЙТИЙН БАРИЛГА БАЙГУУЛАМЖИЙН ТӨЛӨВЛӨЛТ

Одоогийн байдлаар Цогтцэций сумын олон нийтийн барилга байгууламжууд сумын төвдөө хэт төвлөрсөн байгаагаас төслийн хүчин чадлын даац хэтэрсэн, иргэддээ хүрч үйлчилж чадахгүй, хүн амын тав тухтай амьдрах орчинг бүрдүүлж чадахгүй байдалтай байна.

Хүн амын эрүүл аюулгүй, ая тухтай амьдрах нөхцлийг хангах, сайжруулахын тулд соёл ахуйн үйлчилгээний салбарыг түлхүү хөгжүүлэх шаардлагатай юм. Хүн амын соёл ахуй үйлчилгээний объектуудын хэтийн төлвийн тооцоог Хот, тосгоны төлөвлөлт, барилгажилтын норм ба дүрэм БНБД 30.01.04, Олон нийт иргэний барилгын норм ба дүрэм /БНБД 31-03-03/ болон орон нутгийн санал, эрэлт хэрэгцээ, хүн амын насны ангилал зэрэгт тулгуурлан тооцож байршлыг хүн амын суурьшил, үйлчилгээний хүрээний зохистой зай хэмжээг харгалзан тогтоолоо. Сумын олон нийт, иргэний барилга байгууламжид ердийн хөсөг, тээврийн хэрэгсэл, явганаар хүрэлцэн очих хугацаа 30 минутаас ихгүй байна.

Соёл ахуйн үйлчилгээ нь 4 түвшинтэй байна. Эдгээр нь:

1. Анхан шатны үйлчилгээ /500м радиустай/
2. Өдөр тутмын үйлчилгээ /800м радиустай/
3. Улирлын чанартай үйлчилгээ /2000 м радиустай/
4. Хотын чанартай үйлчилгээ /2000 м-ээс дээш радиустай/

Хүснэгт 12. Соёл ахуйн үйлчилгээний хүрээ

Соёл ахуйн үйлчилгээний хүрээ		Байгууламж
1	Анхан шатны үйлчилгээ	Цэцэрлэг
		Эмийн сан
		Хүүхэд хөгшдийн амралтын талбай
		ТҮЦ
		Гараж
2	Өдөр тутмын үйлчилгээ	ЕБС
		Өрхийн эмнэлэг
		Дэлгүүр
		Нийтийн хоол
3	Багийн чанартай үйлчилгээ	Ахуйн үйлчилгээ
		Интернет үйлчилгээ
		Угаалга, хими цэвэрлэгээ
		Сауна, халуун ус
		Цагдаагийн хэлтэс
		Багийн захиргаа
4	Хорооллын чанартай үйлчилгээ	Эмнэлэг
		Бялдаржуулах төв
		Соёлын төв
		Банк, касс

		Гал команд
		Их дээд сургууль
		Төрөлжсөн эмнэлэг
		Спорт цогцолбор
		Атракцион төв
		Кино театр
		Театр
		Музей, үзэсгэлэнгийн танхим
		Төрөлжсөн зах
		Бөөний төв
5	Хотын чанартай үйлчилгээ	Хотын захиргаа
		Хуримын ордон
		Холбооны салбар
		Шүүх, прокурор, цагдаа
		Олон нийтийн байгууламж
		Төв аптека
		Мэргэжил сургалт үйлдвэрлэлийн төв
		Зоогийн газар
		Зочид буудал
		ШТС

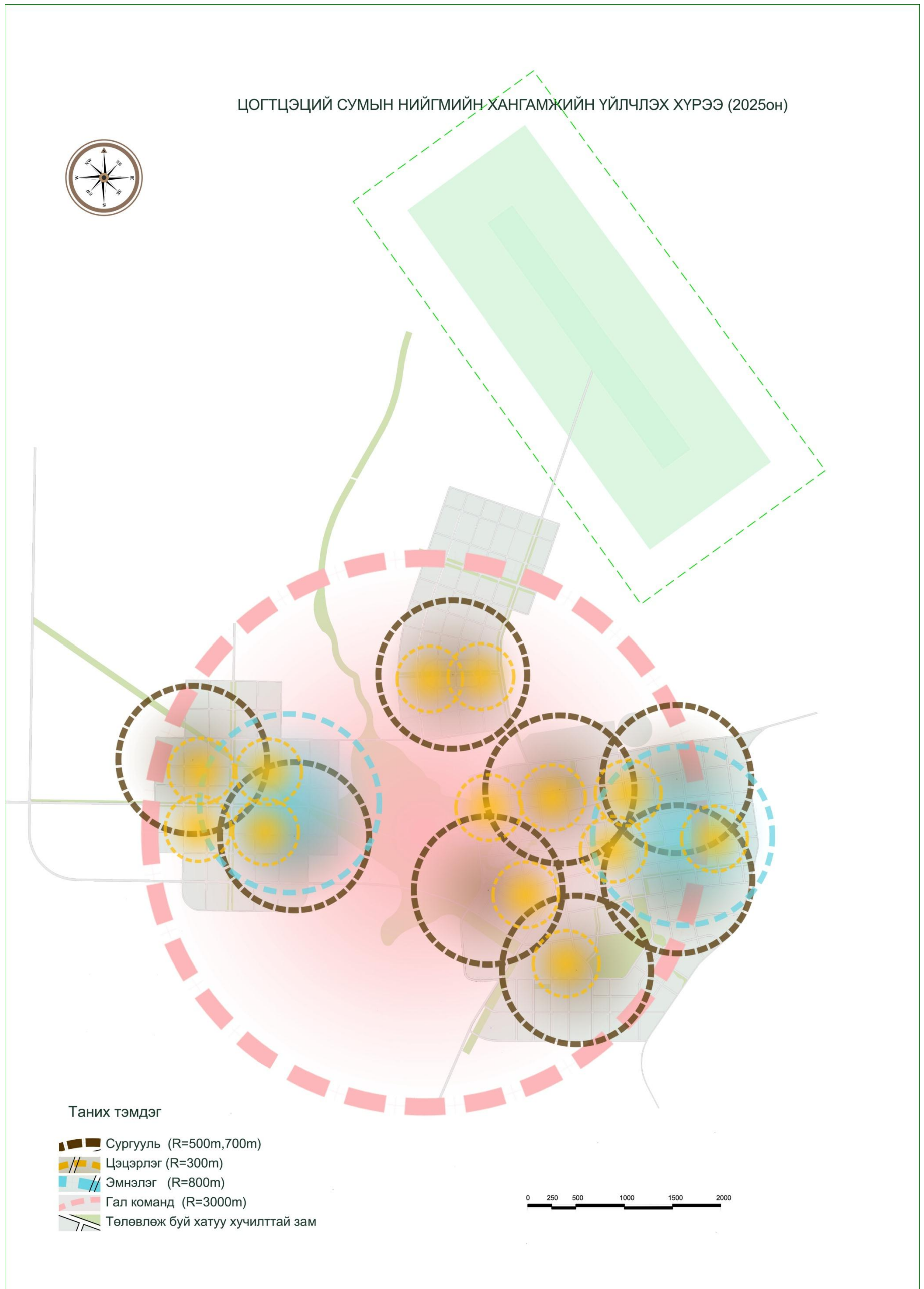
Олон нийт, иргэний барилга байгууламжийг гудамж замын сүлжээ, цэцэрлэгжилтийн бүс, суурьшлын бүс, үйлдвэрийн бүстэй уялдуулан хоорондоо аль болохоор зохистой үйлчилгээний хүрээнд байхаар тооцож төлөвлөлөө.

Олон улсын жишиг, орчин үеийн хот төлөвлөлтийн шаардлагын дагуу олон нийтийн барилга байгууламжийг хүрэлцэхүйц хэмжээний авто зогсоол, ногоон байгууламжтай байхаар төлөвлөж өгөх шаардлагатай байна.

Сумын төвийн соёл ахуйн үйлчилгээний барилгуудыг төлөвлөхдөө тухайн суманд амьдрах хүн амын хэтийн төлөв болон одоо хүчин төгөлдөр мөрдөгдөж буй хот төлөвлөлтийн норм, дүрэм БНБД-30.01.04, салбарын хөгжлийн бодлого, захиалагчийн санал, зах зээлийн хэрэгцээг үндэслэлээ.

Соёл ахуйн үйлчилгээний хүрээгээр 3 хороолол, 3 хорооллын төв, 1 бага хотын төв үүсч байна.

Схем зураг 10. Соёл ахуйн үйлчилгээний хүрээ

Төлөвлөөд байгаа олон нийтийн барилга байгууламжуудаа зөвхөн орон нутгийн төсвөөр биш тус аймагт үйл ажиллагаа явуулж буй гадаад дотоодын компаниуд, хөрөнгө оруулагчидтай хамтран ажиллах замаар байгуулах боломж бий бөгөөд үүний нэгэн тод жишээ болж Цогтцэций суманд олон улсын жишигт нийцсэн, боловсролын орчин үеийн томоохон цогцолбор байгуулагдаж, энэ оны 2 - аар сард нээлтээ хийжээ. Өндөр түвшний тохижилт, шийдэлтэй энэхүү цогцолборыг “Энержи Ресурс” компани болон Өмнөговь аймгийн ЗДТГ хамтын хөрөнгө оруулалтаар байгуулжээ. Уг “Мөрөөдөл” цогцолбор нь 640 хүүхдийн дунд сургууль, 144 хүүхдийн цэцэрлэг, 100 хүүхдийн дотуур байр бүхий иж бүрэн байгууламж юм. Төрийн өмчит сургууль гэдэг утгаараа “Мөрөөдөл” цогцолборыг Өмнөговь аймгийн Цогтцэций сумын ерөнхий боловсролын 6-р дунд сургууль ба 7-р цэцэрлэг гэж нэрлэдэг. Барилга байгууламжийн хувьд нэн орчин үеийн, дэвшилттэй болсноос гадна сургалтын менежментийн хамгийн орчин үеийн аргачлал нэвтэрсэн, англи хэлийг эх хэлний түвшинд эзэмшүүлэх хөтөлбөртэй, нэг ээлжээр хичээллэдэг, хичээлээс гадуурх хөтөлбөр, дугуйлангийн сургалттай гээд шинэ сургууль, цэцэрлэгийн давуу тал олон юм байна. Боловсролын чанар, хүртээмж харьцангуй сул байдаг хөдөө, орон нутагт ийнхүү стандартын өндөр шаардлага хангасан, орчин үеийн цогцолбор байгуулагдсанаар чадварлаг боловсон хүчин олноор бэлтгэгдэж, аймаг, сумдын хөгжлийг түргэтгэх бодитой суурь тавигдаж байна гэж аймгийн болон компанийн удирдлагуудын зүгээс үзэж байгаа юм байна.

Олон нийтийн зориулалттай барилга байгууламжууд ялангуяа сургууль, цэцэрлэг, эмнэлэг, анхан шатны худалдаа үйлчилгээний газрууд нь зөвхөн сумынхаа төвд байрладаг байсан хуучны бүтцийг халж орчин үеийн жишигт нийцүүлэн дэд төв, хороолол бүрт төлөвлөж өгсөн бөгөөд ингэснээр өөрсдийн үйлчлэх хүрээнд сумын бүх иргэдийг жигд хангах бололцоотой болох юм. Цаашид ч төлөвлөлтийн урт хугацаанд шинээр байгуулагдах суурьшлын бүсүүдэд байгаа олон нийтийн зориулалттай барилга байгууламжуудынх нь үйлчлэх хүрээг тооцоолсны үндсэн дээр хангалттай хэмжээний барилга байгууламжуудыг орчин үеийн шийдэлтэйгээр нэмж төлөвлөж өгнө.

Сургууль, цэцэрлэг:

Нийгэм, эдийн засгийн хөгжил, хүн амын шилжин суурьшилтаа дагаад Цогтцэций сумын төдийгүй аймгийн хэмжээнд шинэ сургууль, цэцэрлэгийн хэрэгцээ шаардлага маш өндөр байгаа. Одоогоор 75 хүүхдийн цэцэрлэгт 120 хүүхэд, 400 хүүхэд суралцах сургуульд 800 хүүхэд багтаах гэж зовж байна.

Ирээдүйд Өмнөговь аймаг байгалийн баялгаа зөв залж, ашиглаж, үр шимийг нь хүртэхэд чадварлаг, боловсролтой иргэд хамгийн чухал. Энэ утгаараа шинэ сургууль, цэцэрлэгийн ач холбогдол их өндөр гэсэн үг.

Сумын төвийн хүн амын цэцэрлэгийн хангамжийг 80-100% байлгах үүднээс эхний ээлжинд 60 хүүхэд, төлөвлөлтийн хугацаанд 50 хүүхдийн цэцэрлэг, яслийн барилгыг нэмж барина.

Ерөнхий боловсролын сургуулийн хувьд 11 жилийн сургалттайгаар төлөвлөлтийн хугацаанд 225 сурагчийн сургуулийн хичээлийн байрыг нэмж барина. Сургуулийн байрыг төлөвлөлтийн хугацаанд 9 ангитай блокоор өргөтгөж эхний ээлжинд 60 хүүхдийн цэцэрлэг, төлөвлөлтийн хугацаанд 50 хүүхдийн цэцэрлэг төлөвлөж өгсөн.

ЕБС-ийн Дотуур байрыг захиалчийн саналыг харгалзан үзэж эхний ээлжинд 80 ортой дотуур байрыг засаж ашиглатанд оруулж, төлөвлөлтийн хугацаанд 75 ортой байрыг нэмж байхаар тооцож, хөдөөний сурагчдын 80 хувь нь дотуур байранд суухаар төлөвлөлөө. Тус сумын төвд ерөнхий боловсролын сургууль, дотуур байрыг нийт хүн амд ноогдох нормоор, цэцэрлэгийг сумын төвийн хүн амд ноогдох нормоор төлөвлөж гаргасан.

Сургууль, цэцэрлэг нь зөвхөн сумынхаа төвд байрладаг байсан хуучны бүтцийг халж орчин үеийн жишигт нийцүүлэн дэд төв бүрт төлөвлөж өгсөн бөгөөд ингэснээр өөрсдийн үйлчлэх хүрээнд сумын бүх иргэдийг жигд хангах бололцоотой болох юм. Цаашид ч төлөвлөлтийн хугацаанд шинээр байгуулагдах суурьшлын бүсүүдэд байгаа соёл боловсролын барилга байгууламжуудынх нь үйлчлэх хүрээг тооцоолсны үндсэн дээр хангалттай хэмжээний барилга байгууламжуудыг орчин үеийн шийдэлтэйгээр нэмж төлөвлөж өгнө. Сургууль, цэцэрлэгийн барилга байгууламжийг зөвхөн ганц барилга төдий биш дотуур байр, агуулах, ногоон байгууламж, авто зогсоолын хамт цогцоор нь төлөвлөж өгөх шаардлагатай. Сургууль, цэцэрлэгийн ногоон байгууламж нь тусгай зориулалттай, хамгаалалтын ач холбогдол өндөртэйг төлөвлөлтөндөө анхаарна.

Эмнэлэг:

Төлөвлөлтийн хугацаанд эмнэлэгийн цогцолборыг амбулатори, мэс заслын тасаг, халдвартын тасаг, морг, эмийн сантайгаар тооцож төлөвлөлтийн хугацаанд 30 ортой сум дундын эмнэлэг байхаар төлөвлөсөн. Уг эмнэлгийн цогцолбор хүртэл явганаар, ердийн хөсөг, тээврийн хэрэгслээр хүрэлцэн очих хугацаа 30 минутаас хэтрэхгүй байхаар төлөвлөсөн.

Эхний ээлжинд сумын төвийн шинэ боловсон хүчнүүд эмч, багш, төрийн байгууллагуудын ажилтнууд, инженер техникийн ажилтнууд зэрэг хүмүүст зориулан инженерийн хангамж бүхий 2 давхар 12 айлын орон сууц 3 ширхэг, нэг давхар 4 айлын сууц 2 ширхэг, 2 айлын 1 давхар сууц 2 ширхэгийг хүүхдийн тоглоомын талбай, амрах талбай гаражийн хамт цогцолбор байдлаар төлөвлөв.

Сургууль, цэцэрлэг, эмнэлэгийн барилга байгууламжийг зөвхөн ганц барилга төдий биш дотуур байр, агуулах, ногоон байгууламж, авто зогсоолтой нь тэнд явагдаж болох бүхий л үйл ажиллагаа тус бүрт нь зориулсан байгууламжийн хамт цогцоор нь төлөвлөж өгөх шаардлагатай. Сургууль, цэцэрлэг, эмнэлгийн ногоон байгууламж нь тусгай зориулалттай, хамгаалалтын ач холбогдол өндөртэйг төлөвлөлтөндөө анхаарна.

Соёлын барилга байгууламж:

Сумын төвийн төлөвлөлтийн үндсэн тэнхлэгийг одоо байгаа Монгол улсын Баатар Т.Борын хөшөөг урагшаа нээлттэй байхаар авсан бөгөөд төв бүрдүүлэгч бусад барилга байгууламжуудыг цогц байхаар бодолцон сумын захиргааны контор, соёлын төв, музей, дунд сургууль, холбооны газар, ахуй үйлчилгээний төв, худалдааны төвүүдийг төлөвлөв. Сумын төвийн хэсэг нь амралт зугаалгын хүрээлэн, цэцэрлэг, эмнэлэг зэрэг соёл ахуй, худалдаа үйлчилгээний төвүүдтэй явган хөдөлгөөнөөр шууд холбогдож байхаар төлөвлөсөн бөгөөд эдэлбэр газар бүхий амины орон сууцнуудыг хороо маягаар төлөвлөж дунд хэсэгт нь хүүхдийн тоглоомын болон амралтын талбайнуудыг төлөвлөсөн.

Эхний ээлжинд сумын захиргааны контор, банкны салбарууд, шуудан холбооны барилга, 60 хүүхдийн цэцэрлэг, ахуй үйлчилгээний төв, соёлын төвийн барилга барихаар төлөвлөсөн бөгөөд одоогийн конторын барилгыг цагдаагийн болон олон нийтийн байгууллагуудын контор, соёлын төвийг ахмадуудын соёлын төв болгон ашиглана.

Мөн 200 хүний суудалтай, номын сан, мэдээллийн төвтэй хамт байхаар төлөвлөсөн.

Худалдаа үйлчилгээ:

Худалдаа, зоогийн газар, ахуй үйлчилгээний салбар, бусад үйлчилгээний газруудын хүчин чадлыг нормын дагуу тооцож одоо ашиглагдаж байгаа хүчин чадал дээр нэмж тооцон дээрх хүснэгтэнд тусгав.

Амралт зугаалгын хүрээлэнд борооны усыг цуглуулж цэвэршүүлж хиймэл цөөрөм байгуулан зуны цагт завиар зугаалах, өвлийн цагт тэшүүрээр гулгахад үйлчлэх газар, зоогийн газруудыг төлөвлөсөн. Хиймэл цөөрмийн орчимд гүний худаг гарган мод зүлэг услах цөөрмийн усыг цэвэршүүлэхэд ашиглана.

Хот орчмын бүсэд оршуулгын газар, хог хаях цэгийг хэвээр үлдээнэ. Сумын төвөөс Таван толгойн уурхай орох замд төлөвлөж байгаа төмөр зам, засмал зам огтлолцож байгаа хэсэгт авто болон төмөр замын нэгдсэн вокзал төлөвлөж өгсөн.

Төлөвлөлтийн хугацаанд шаардлагатай нийгмийн дэд бүтцийн барилга байгууламжийн ойролцоо хэрэгцээг соёл үйлчилгээний барилга байгууламжийн тооцооны хүснэгтээр Хавсралт-5-д үзүүлэв.

8. ҮЙЛДВЭРИЙН БҮСИЙН ТӨЛӨВЛӨЛТ

Ирээдүйд Цогтцэций сум нь худалдаа, үйлчилгээ, санхүүгийн томоохон дамжин өнгөрөх төв болох бөгөөд Тавантолгойн уурхайн олборлох үйл ажиллагааны ажиллах хүчний орон байр, нийтийн аж ахуйн үйлчилгээний хэрэгцээг ханган бүс нутгийн уламжлалт эдийн засгийн үйл ажиллагаа ба орчин үеийн амьдралын хэв маягийн аль алианаас үр шимийг хүртэн оршин тогтнох юм.

Уул уурхайн олборлох үйлдвэрлэлийг хөгжүүлж эдийн засгийн эрчимтэй өсөлтийг бий болгож цаашид дан уул уурхайгаас шалтгаалахгүйгээр өөр бусад үйлдвэрлэлийг хөгжүүлэх замаар байнгын тогтвортой хөгжилтэй байхыг эрмэлзэж байна. Тогтвортой хөгжлийг хангах, эдийн засгийг төрөлжүүлэх зорилтын хүрээнд орон нутагт жижиг дунд үйлдвэрүүдийг байгуулж өөрсдийн хэрэгцээгээ хангах, цаашлаад бүтээгдэхүүнээ гадагш экспортлох алсын харааг тавьж байгаа. Ингэхдээ уламжлалт МАА-гаа зэрэг хөгжүүлэн авч явахыг чухалчилна.

Эдийн засгийг “солонгоруулж”, үйлдвэрлэлийн салбаруудыг дэмжихдээ орчин үеийн хот төлөвлөлтийн шаардлагын дагуу ногоон үйлдвэрлэлийг хөгжүүлж байгальд ээлтэй, үр ашигтай технологи нэвтрүүлсэн, эрчим хүчний хэрэглээ уян хатан, байгалийн нөөцөд хэмнэлттэй, нар, салхины гэх мэт олон эх үүсвэртэй, компьютерийн удирдлагатай үйлдвэрүүд байгуулах бодлогыг баримтлах юм.

Цогтцэций суманд байрлах үйлдвэр, аж ахуйн газруудыг төлөвлөхдөө хүн амын хэтийн тооцоо, хүн амын хэрэглээний хэтийн тооцоо, орон нутгийн иргэд, удирдлага болон холбогдох яам, газруудын санал болон тус сумтай холбогдох улс, бүс нутаг, аймаг, орон нутгийн хэмжээний төсөл хөтөлбөрүүд, бодлого, журмыг судалж, харгалзан үзсэний үндсэн дээр үйлдвэр аж ахуйн нэгжүүдийн төрөл, байршлыг сонгож төлөвлөсөн болно.

Мөн Өмнөговь аймгийн болон Цогтцэций сумын эдийн засгийн нөөц бололцоо, уламжлалт аж ахуй, эрдэс түүхий эд, байгалийн арвин их нөөц баялаг, нутгийн бренд бүтээгдэхүүн, ажиллах хүчний нөөц, онцлог, бусад салбарын нөөц боломж, одоо ажиллаж байгаа үйлдвэр аж ахуйн газруудыг судалсны үндсэн дээр төлөвлөлөө.

Үйлдвэр аж ахуйн бүсийг одоо байгаа агуулах болон эзэмшилд олгогдоогүй газарт түшиглэн бүсийн чанартай жижиг дунд үйлдвэрийн барилга болон агуулах, худалдааны төв зэрэг байрилга байгууламжийн дэвсгэр газар болон үйлдвэрийн аж ахуйн бусад хэрэгцээний газрыг оруулан нийт 127.7 га байхаар төлөвлөв.

Үйлдвэр, аж ахуйн газруудыг хотын экологийн орчинд үзүүлэх нөлөөллөөр нь 5 ангилан, норм дүрмийн дагуу зохистой хүрээнд төлөвлөж өгсөн. Үйлдвэрийн болон суурьшлын бүсийн хоорондын уялдааг үйлдвэрийн ажилчид ажилдаа хамгийн бага хугацааг зарцуулан ирэх оновчтой хүрээлэлд байхаар тооцож төлөвлөсөн. Мөн үйлдвэрийн бүсийг суурьшлын бүсээс зааглаж байх хамгаалалтын бүс, ногоон байгууламжийг төлөвлөж өгсөн.

Энэ бүс дэх үйлдвэрийн газрууд орчин үеийн хот төлөвлөтийн шаардлагын дагуу байгальд ээлтэй, үр ашигтай технологи нэвтрүүлсэн, эрчим хүчний хэрэглээ уян хатан, байгалийн нөөцөд хэмнэлттэй, нар, салхины гэх мэт олон эх үүсвэртэй, компьютерийн удирдлагатай байх учиртай.

Төлөвлөхдөө хүн амын хэтийн тооцоо, хүн амын хэрэглээний тооцоо, орон нутгийн иргэд, удирдлага болон холбогдох яам, газруудын санал, тус сумтай холбогдох улс, бүс нутаг, аймаг, орон нутгийн хэмжээний төсөл хөтөлбөрүүд, бодлого, журмыг судалж, харгалзан үзсэний үндсэн дээр үйлдвэр аж ахуйн нэгжүүдийн төрөл байршлыг сонгож төлөвлөсөн болно.

Мөн бусад салбарын нөөц боломж, эрдэс түүхий эд, байгалийн арвин их нөөц баялаг, одоо ажиллаж байгаа үйлдвэр аж ахуйн газрууд, туршлага дээрээ түшиглэн анхан болон эцсийн шатны бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэх болно. Үйлдвэр аж ахуйн нэгжийн төлөвлөлтийг Өмнөговь аймгийн болон Цогтцэций сумын эдийн засгийн нөөц бололцоо, ажиллах хүчний нөөц, онцлогт тулгуурлан төлөвлөв.

Үүнд дараах үйлдвэр аж ахуйн нэгжүүдийг санал болгож байна.

1. Дулааны цахилгаан станц
2. Шахмал түлшний үйлдвэр
3. Химийн үйлдвэр
4. Хүнсний цех /цэцгийн тос, цагаан идээ, талх нарийн боов, хүнсний ногоо/
5. Фермерийн аж ахуй /сүүний чиглэлийн үнээний/
6. Оёдлын цех
7. Мод үржүүлгийн газар
8. Барилга, замын анги
9. Малын түүхий эд боловсруулах цех
10. Аялал жуучлалын бааз, ангийн отог
11. Байгалийн эрдэс баялгийг ашиглах орд газар, олборлолт боловсруулах жижиг үйлдвэр
12. Хөдөө аж ахуйн болон машин механизм засах засварын газар

Дээрх орон нутгийн удирдлага, бизнесийн байгууллагууд, сумын ард иргэдийн санал болон нутгийн бренд бүтээгдэхүүн, сумын онцлогийг харгалзан Монгол улсын тогтвортой хөгжлийн хөтөлбөр, мянганы хөгжлийн зорилт, Шинэ засгийн газрын мөрийн хөтөлбөр, үйлдвэржүүлэх дэд хөтөлбөр, аймгийн хөгжлийн хөтөлбөрийн дагуу дараах үйлдвэрүүдийг төлөвлөлөө.

Одоо ажиллаж байгаа үйлдвэрлэлийг нэмэгдүүлж, шинээр хөдөө аж ахуйн бүтээгдэхүүний анхан шатны болон эцсийн боловсруулалт хийх, өргөн хэрэглээ болон хүнсний хэрэгцээг хангах хөнгөн болон хүнсний дунд, жижиг үйлдвэрүүдийг хөгжүүлж, экспортыг нэмэх, импортыг орлох бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэн сумын хүн амын хэрэгцээг хангана.

Хүснэгт 13. Төлөвлөж буй үйлдвэр, аж ахуйн газрууд

№	Үйлдвэрийн нэрс	Үйлдвэрлэх бүтээгдэхүүн		Хүчин чадал	Ашиглалтанд орох хугацаа	Талбай/га/	Бохирдлын зэрэг	Ажилчдын тоо	Байршил	Тайлбар
		Нэр	Хэмжих нэгж							
0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Хүнд үйлдвэрлэл										
1	Эрдэнэс ТТ Дулааны цахилгаан станц	Эрчим хүч	МВт	300	2015		I	500	Зүүн Цанхи	МХЦБ
2	Баруун Цанхийн нүүрс олборлох үйлдвэр I	Нүүрс	мян.тн	20000	2017		I	3000	Баруун Цанхи	МХЦБ, АХХ
3	Баруун Цанхийн нүүрс олборлох үйлдвэр II	Нүүрс	мян.тн	20000	2025		I	3000	Баруун Цанхи	МХЦБ, АХХ
4	Нүүрсний хийн түлшээр ажилладаг бага оврын цахилгаан станц	Эрчим хүч	МВт	20	2015	1	I	140	Сумын төвөөс гадна	МХЦБ
5	Утаагүй түлш үйлдвэрлэх бага оврын үйлдвэр	Шахмал түлш	тн	15	2015	1	I	50	Үйлдвэрийн бүсэд	ТБХХ
6	Шингэн түлш боловсруулах үйлдвэр	Шингэн түлш	тн	2000	2015	1	I	200	Сумын төвөөс гадна	МХЦБ
7	Нүүрснээс нефтийн бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэл	Нефтийн бүтээгдэхүүн	тн	150	2015	1	I	200	Сумын төвөөс гадна	МХЦБ
Барилгын материалын үйлдвэрлэл										
8	Тоосгоны үйлдвэр	Тоосго	мян.ш /жил	2000	2020	1	II	300	Уурхай дээр	БМҮХМТ, АХХ
9	Бетоны үйлдвэр	Бетон эдлэл	м ³ /жил	5000	2020	1	III	300	Уурхай дээр	БМҮХМТ, АХХ
10	Технологийн шохой	Технологийн шохой	тн/жил	2000	2020	1	II	100	Уурхай дээр	БМҮХМТ, АХХ
11	Дулаалгын материалын үйлдвэр	Дулаалгын материал	кг	2000	2016	0.5	III	50	Сумын төвийн захад	ШЗГМХ

Хөнгөн хүнсний үйлдвэрлэл										
12	Ноос ноолуур боловсруулах үйлдвэр	Ноос, ноолуур	кг	5000	2015	0.5	III	50	Үйлдвэрийн бүсэд	МХЦБ, ТБХХ, АХХ
13	Арьс шир боловсруулах үйлдвэр	Арьс шир	сая.дм ²	3,0	2015	0.5	III	100	Үйлдвэрийн бүсэд	МХЦБ, ТБХХ, АХХ
14	Оёдлын үйлдвэр	Хослол	мян.шир	3	2017	0.5	V	100	Үйлдвэрийн бүсэд	МХЦБ, АХХ
15	Нэхмэлийн үйлдвэр	Хослол	мян.шир	2	2017	0.5	V	100	Үйлдвэрийн бүсэд	МХЦБ, АХХ
16	Мах боловсруулах үйлдвэр	Мах, хиам	мян.тн	10	2015	2.5	II	150	Сумын төвийн захад	ТБХХ, АХХ
17	Сүү сүүн бүтээгдэхүүн боловсруулах үйлдвэр	Сүү, ц.идээ	мян.тн	150	2015	1.5	IV	100	Сумын төвийн захад	ТБХХ
18	Талх нарийн боовны цех	Талх, нарийн боов	мян.тн	40	2014	0.5	V	50	Суурьшлын бүсэд	Ерөнхий төлөвлөгөө
19	Ингэний цагаан идээний үйлдвэрлэл	Цагаан идээ	тн	10	2014	0.5	IV	20	Сумын төвийн захад	ТБХХ
20	Эрчимжсэн газар тариалан	Хүнсний ногоо	мян.тн	2000	2015	5	V	50	Сумын төвөөс гадна	МХЦБ, ТБХХ, АХХ
21	Био бордооны үйлдвэр	Бордоо	тн	100	2020	1	IV	50	Үйлдвэрийн бүсэд	АХХ
22	Мод боловсруулах үйлдвэр	Мод	мян.м ³	30	2025	0.5	III	70	Үйлдвэрийн бүсэд	Ерөнхий төлөвлөгөө
23	Салхины эрчим хүчний үйлдвэр	Эрчим хүч	МВт	30-50	2021	3	IV	50	Сумын төвийн захад	МХЦБ, ТБХХ
24	Газрын дулааныг ашиглах эрчим хүчний цогцолбор	Эрчим хүч	МВт	10	2021	3	III	50	Сумын төвийн захад	ТБХХ
25	Нарны цахилгаан станц	Эрчим хүч	МВт	50	2015	5	IV	50	Сумын төвийн захад	МХЦБ, ТБХХ
26	Хог хаягдал боловсруулах үйлдвэр	Хог	мян.тн	30	2015	1	II	50	Үйлдвэрийн бүсэд	МХЦБ, ТБХХ
27	Мод үржүүлгийн газар	Мод	ш	35000	2021	60	V	40	Сумын төвөөс гадна	МХЦБ, Сумын ЗДМХ
28	Цэвэрлэх байгууламж	Бохир	мян.м ³	2	2017	1	II	30	Сумын төвийн захад	Ерөнхий төлөвлөгөө

ӨМНӨГОВЬ АЙМГИЙН ЦОГТЦЭЦИЙ СУМЫН ТӨВИЙН ХӨГЖЛИЙН ЕРӨНХИЙ ТӨЛӨВЛӨГӨӨ

29	Хэвлэлийн үйлдвэр	Хэвлэл	мян.ш	500	2025	0.2	V	50	Суурьшлын бүсэд	Ерөнхий төлөвлөгөө
Фермерийн аж ахуй										
31	Эрчимжсэн МАА - тахиа - үнээ - гахай - бог мал	Мах, өндөгСүү Мах Мах	тоо	2500	2017	1	IV	30	Сумын төвийн захад	МХЦБ, ТБХХ, АХХ, Сумын ЗДМХ Ерөнхий төлөвлөгөө
			тоо	100	2017	1	IV	30		
			тоо	300	2017					
			тоо	300	2017	1 1	IV IV	30 30		
32	Малын тэжээлийн үйлдвэр	Тэжээл	тн	10	2017	1	IV	50	Сумын төвийн захад	ТБХХ, АХХ
33	Малын үүлдрийн ферм	Адуу	тоо	200	2020	1	III	50	Сумын төвөөс гадна	АХХ

МХЦБ - Мянганы хөгжлийн цогц бодлого
ТБХХ - Төвийн бүсийн хөгжлийн хөтөлбөр

АХХ - Аймгийн хөгжлийн хөтөлбөр
ЗДМХ - Засаг даргын мөрийн хөтөлбөр

Говийн нөхцөлд үйлдвэр байгуулах, хөгжүүлэхэд гол тулгамдаж буй асуудлуудын нэг нь усны асуудал юм. Говьд амьдардаг малчид нь хүртэл ахуйн хэрэгцээндээ хангалттай хэмжээний ус хэрэглэж чадахгүй байхад өдөрт хэдэн мянган тонн усаар нүүрс угаах нь хамгийн их тулгамдсан асуудал болоод буй юм. Тиймээс уул уурхайн салбарт усыг дахин ашиглах-“саарал ус” болон алсын зайд гадаргын усыг ашиглах дэлхийн туршлагыг нэвтрүүлэх зэрэг санаачлагыг дэвшүүлж байлаа.

Түүнчлэн нүүрсний салбарын өрсөлдөх чадварыг нэмэгдүүлэх, нүүрсний чанарыг сайжруулж үнэ хүргэхийн тулд нүүрс боловсруулах олон шинэ дэвшилтэт технологийг нэвтрүүлж, нүүрсэн сийлбэр гэх мэт олон нэр төрлийн бүтээгдэхүүнийг үйлдвэрлэдэг болох нь нэн чухал юм.

Эдгээр үйлдвэрүүдийн түүхий эд материал, бараа бүтээгдэхүүнийг хадгалах агуулах, зоорийг барилгын норм дүрмийн дагуу төлөвлөө.

Хүснэгт 14. Өргөн хэрэглээний бараа бүтээгдэхүүний агуулахын төлөвлөлт

Агуулахын төрөл	Агуулахын талбай, м ²			Эдэлбэр газрын хэмжээ, м ²		
	Норматив /1000 хүнд/	2017	2025	Норматив /1000 хүнд/	2017	2025
Аж үйлдвэрийн барааны	77	1740	2988	310	7006	12028
Хүнсний бүтээгдэхүүний	217	4904	8420	740	16724	28712

Тайлбар: Хотод байх, 1 давхар агуулахын нормоор тооцоолов.

Хүснэгт 15. Төрөлжсөн агуулахын төлөвлөлт

Агуулахын төрөл	Багтаамж, тн			Эдэлбэр газрын хэмжээ, м ²		
	Норматив /1000 хүнд/	2017	2025	Норматив /1000 хүнд/	2017	2025
Зоорь	20	452	776	1.0	22.6	38.8
Жимс жимсгэнэ хадгалах	75	1695	2910	500	11300	19400
Төмс, хүнсний ногоо хадгалах		1695	2910		11300	19400

Тайлбар: Хотод байх агуулахын нормоор тооцоолсон бөгөөд төмс, хүнсний хадгалах газрын багтаамж, болон эдэлбэр газрыг хотын гадна, хотын захад бий болгон зохион байгуулснаар багасгаж болох ба түүний хувь хэмжээг орон нутгийн удирдлагын шийдвэрээр зохицуулна.

Хүснэгт 16. Барилгын материал, хатуу түлшний агуулахын төлөвлөлт

Агуулахын төрөл	Эдэлбэр газрын хэмжээ, м ²		
	Норматив /1000 хүнд/	2017	2025
Барилгын материал	300	6780	11640
Хатуу түлш	Нүүрс	300	6780
	Түлээ	300	6780

9. ИНЖЕНЕРИЙН ХАНГАМЖИЙН ТӨЛӨВЛӨЛТ

Дэд бүтцийн хэрэгцээний тооцоо:

Хүснэгт 18–д Цогтцэций суманд шаардлагатай байгаа дэд бүтцийн үйлчилгээний тооцоог харуулав.

Хүснэгт 17. Шаардлагатай байгаа дэд бүтэц

№	Дэд хэсэг	Хэмжих нэгж	2017	2025
1	Хүн ам		22,603	38,836
2	Усны хэрэглээ	л/с/өдөр	125	125
3	Усны хэрэгцээ	м ³ /өдөр	2,825	4,855
4	Усан хангамж	м ³ /өдөр	3,000	5,000
5	Үүнд бохир ус болж буй хувь	%	80%	80%
6	Бохир ус үйлдвэрлэлт	м ³ /өдөр	2,260	3,884
7	Бохир ус цэвэрлэх байгууламж	м ³ /өдөр	2,500	4,000
8	Хуурай хог хаягдлын үйлдвэрлэлт	тн/өдөр	15.2	21.9
9	Хогны цэг	м ²	2,300	6,900
10	Цахилгаан	кВт	---	20,965
11	Дулаан	МВт	---	84.2

Эрчим хүч, дэд бүтцийн хэрэгцээ цаашид өсөн нэмэгдэх нь тодорхой учир энэ өсөн нэмэгдэж буй хэрэгцээг яаж хангах, дэд бүтэц, эрчим хүчний нөөцөө юунд, яаж ашиглах нь чухал байна.

Хотын хөгжлийн төлөвлөгөөндөө барилгуудад сэргээгдэх эрчим хүчийг ашиглаж, энергийн үр ашигтай байдлыг хангахын тулд,

- Төвлөрсөн халаалтын систем ба халаалтанд байгалийн хийг ашиглах дэд бүтцийн оновчтой бүсчлэл хийх
- Төвлөрсөн хөргөлтийн системийг хангах эрчим хүчний дэд бүтцийн оновчтой бүсчлэл хийх
- Төвлөрсөн халаалт, хөргөлтийн системийн эрчим хүчний хэрэглээг хамгийн бага байлгах дулаан ба цахилгааны нэгдсэн үйлдвэрлэл (дулаан болон цахилгааны үйлдвэрлэл тусдаа явагддаг байсныг нэгдмэл болгох, үр ашиггүй алдагдаж буй дулааны энергийг ашиглах)
- Үйлдвэрлэлээс ялгарч буй дулаан болон газар булж, хөлдөөж буй хог хаягдлыг ашиглан гарган авсан нэмэгдэл дулааныг ашиглах; бага температурт сэргээгдэх эрчим хүчний эх үүсвэрүүдийг ашиглах
- Эрчим хүчний үйлдвэрлэлд хамгийн бага өртөгтэй сэргээгдэх эрчим хүчийг ашиглах-офф-шор эвэл он-шор өндөртэй салхин фермүүд
- Барилгуудын дулаан алдагдлыг бууруулж, дулаан багтаамжийг нэмэгдүүлэх оновчтой шийдэл гаргах – Цахилгаан дулааны оновчтой шийдэл, нарны зай хураагуур бүхий, дулаан алдагдал хамгийн багатай “эко” барилгын материалаар барьсан орон сууцны “жишиг” хотхон байгуулж, үүнийхээ туршлагад тулгуурлан төлөвлөлтийн урт хугацаанд “эрчим хүчний хэмнэлттэй” сум болох боломжтой.

9.1. Усан хангамж, ариутгах татуургын төлөвлөлт

Мөн сумын хүн ам өсөхтэй холбоотойгоор эмнэлэг, сургууль, цэцэрлэг болон олон нийтийн барилгууд нэмэгдэх бөгөөд эдгээрийн усны хэрэглээ, шугам сүлжээ, бохир усыг зайлуулах, цэвэрлэх системийг тооцож төлөвлөлөө.

Өмнөговь аймгийн Цогтцэций сумын төв байрладаг талбай нь тоосорхог ба жижиг ширхэгтэй элс, хайргархаг шавранцар хөрстэй. 6 м хүртлэх гүнд хөрсний ус илрээгүй. Хөрсний улирлын хөлдөлтийн гүн 1.8-2.6 м байна. Барилгын төлөвлөлтөнд газар хөдлөлтийг 7з баллаар тооцох нь зүйтэй.

Одоогийн усан хангамжийн цогцолбор нэгдсэн системийг төлөвлөлтийн үед хүн амыг унд ахуй, үйлдвэрийн газруудыг технологийн усаар хангахад өргөтгөн ашиглахаар тооцов.

Тус ерөнхий төлөвлөгөөний усан хангамжийн системийн төлөвлөлтийн түвшинд төвлөрсөн усан хангамжийн системээс усаар хангагдах хэрэглэгчийн хоногийн ус хэрэглээний нормыг одоо мөрдөж байгаа эрх зүйн баримт бичиг буюу СНИП 02.04-85-ийн хүснэгт 1-ийн дагуу нэг хүний 1 хоногт хэрэглэх усны нормыг хүснэгт 15-д үзүүлэв.

Цогтцэцийн сумын төвийн усны хэрэгцээний өсөлт, уурхайн усны хэрэглээ болон цэвэрлэсэн усаа эргүүлэн ашиглаж буй хэмжээ зэргийг БОНХЯ-ны баталсан газар доорх усны нөөцөд тулгуурлан тооцож үзэхэд Цогтцэций сумын төвийг “Энержи Ресурс”-ын газар доороос олборлож байгаа газар доорх уснаас (давуу эрхтэйгээр) хангах бололцоотой гэж үзсэн.

Ер нь газар доорх усны химийн найрлага янз бүр байгаа учир ийм усыг унд ахуйн хэрэгцээнд бүрэн цэвэршүүлж хэрэглэх шаардлагатай гэж үзсэн. Ерөнхий төлөвлөгөөг боловсруулж байхад Цогтцэций суманд усны эх үүсвэрийг тогтоогоогүй байв.

- Цогтцэций сумын гео-техникийн судалгаагаар сумын төвд 6,0 метрийн гүнээс дээш гүний ус олдоогүй бөгөөд үүнээс цааших гүнд инженер-геологийн ерөмдлөг хийгээгүй байна.
- “Энержи Ресурс-ын судалгаагаар хоёр гүний усны эх үүсвэр олдоод байгаа. Нэг нь Цогтцэций сумын төвөөс 12 км, нөгөө нь 45 км-ийн зайд байрлаж байна. Гэхдээ тус хоёр эх үүсвэрээс Энержи Ресурс өөрийн гурав дахь өргөтгөлийг хангах төлөвлөгөөтэй байгаа бөгөөд Цогтцэций суманд нэмэлт усаар хангах боломжгүй юм байна.
- Сумын төвөөс хойшоо 20 км зайд байрлах нисэх онгоцны буудлын ойролцоо гүний усны эх үүсвэр байгаа талаар сум мэдэгдэж байгаа боловч судалгаа хийгдээгүй байна.

Ерөнхий төлөвлөгөөгөөр 2025 онд гэхэд өсөн нэмэгдсэн хүн амд ус түгээх шугам сүлжээний системийг бий болгохоор тооцоолж байна. Гэхдээ нарийвчилсан зураг төслийн ажил хийхээс өмнө сумаас усан хангамжийг тогтвортой хангах усны эх үүсвэрийг олсон байх хэрэгтэй.

Хүснэгт 18. Хоногт хэрэглэх усны тооцоо

№	Хэрэглэгчийн нэр	Хэмжих нэгж	Нэг хүний 1 хоногт хэрэглэх усны норм
			Төлөвлөлтийн хугацаа /2025 он/
0	1	2	3
1	Төвлөрсөн усан хангамж, ариутгах татуургын системтэй орон сууцанд суугчид	л/хон	150
2	Эдлэн газартай орон сууцанд суугчид	л/хон	100
3	Гэр хороололд оршин суугчид	л/хон	50

Ус хэрэглээний зардлыг СНИП 2.04.02-84-ийн дагуу тооцоход төвийн эхний ээлжийн барилга байгууламжинд хоногийн хамгийн их ус хэрэглээний зардал нь 91.37 м³/хон буюу 10.18 м³/цаг, 3.01 л/сек, төлөвлөлтийн хугацаанд 203.18 м³/хон буюу 21.97 м³/цаг, 6.10 л/сек ус хэрэглэх тооцоо гарч байна.

Цогтцэций сумын төвийн усны хэрэглээ өнөөдрийн байдлаар өсгөж тооцоод 300 м³/хон буюу 3.5 л/с болж байна. **Тус сумын төвийн усны хэрэгцээ 2025 онд ойролцоогоор 6000 м³/хон-т хүрэх буюу бараг 70 орчим л/с болохоор байна. Иймд Цогтцэций сумын төвийн усны эрэлт хэрэгцээ нь аль ч үед Наймант болон Наймдайн хөндийгөөс олборлох газар доорх усны хэмжээний өчүүхэн хувийг эзлэх учир Цогтцэций сумын төвийн усны хэрэгцээг тус сумын төвийн дэргэд нэгэнт байгуулагдсан усан хангамжийн системээс бүрэн хангах бололцоотой харагдаж байна.**

Ер нь газар доорх усны нөөцийг авч үзэхэд цаашдаа Цогтцэций сумын төвийн усан хангамжийг тус сумын төвийн хойдох өндөрлөгт байгуулах 2*1500 м³ усан сантай Энержи Ресурсийн усан хангамжийн системийг холбож шийдэх бололцоотой байна.

Төлөвлөж буй хоолойн систем

Хоолойгоор дамжуулан усыг нийтийн орон сууц, 200м² ба түүнээс дээш талбай бүхий нягтралтай орон сууц, аж ахуйн нэгж болон төсвийн байгууллагууд (захиргаа, сургууль, эмнэлэг, нийтийн халуун ус г.м.)-д өгнө. Гэр хорооллынхон (700м²хүртлэх талбай бүхий эдэлбэр газартай хувийн сууцтай байж болно) усыг ус түгээх цэгээс (бэлнээр төлбөрөө төлж зөөвөрлөж) авна. Дулаан хангамжийн газар өөрийн усны эх үүсвэртэй болох хэрэгтэй.

Ус түгээх хоолойг 100-300 мм голчтой, өндөр нягтралтай полиэтилен (ӨНПЭ, HDPE) материалаар хийсэнбайна. Ус дамжуулах бүх хоолойг хөлдөлтөөс хамгаалж хөрс хөлдөх гүн буюу 1.9 м гүнд суулгана. Хүснэгт 20-д санал болгож буй усан хангамжийн хоолойн урт, төрлийг харуулав.

Хүснэгт 19. Төлөвлөж буй усан хангамжийн хоолой

Диаметр (мм) Үе шат	100	150	200	250	300	Нийт
I	3,680	5,381	6,861	3,946	694	20,562
II	1,430	3,309	5,639	2,721	-	13,099
III	201	1,616	3,272	-	-	5,089
Нийт	5,311	10,306	15,772	6,667	694	38,750

2017 онд 100 м³ багтаамжтай нэг жижиг усан сан, 2021 онд тус бүр 1500 м³ багтаамжтай хоёр усан санг барина. Усан сангуудыг бетоноор барина. Одоогийн хоёр усан санг өмнө барьсантай нийлүүлвэл 3100 м³ хүчин чадалтай байх бөгөөд 2025 оны ус дамжуулах дэд бүтцийн 60 гаруй хувийг бүрдүүлэх юм. Байршлыг харгалзан 1500 м³ багтаамжтай усан санг барих нь илүү эдийн засгийн хэмнэлттэй юм.

Холбох үйлчилгээ, усны тоолуур, ус зарцуулалт

Гэр хороололд 30 ус түгээх цэг байхаар төлөвлөгөөнд тусгагдсан. Нийтийн орон сууц, жижиг эдлэн газар, аж ахуйн нэгж болон бусад байгууллагын барилгад усан хангамжийн холболтыг төвлөрсөн усан хангамжийн үндсэн шугаманд холбох асуудлыг тухайн байгууллага хариуцана. Ус хангамжийн үйлчилгээ авахувийн сууц, нийтийн орон сууц, аж ахуйн нэгж болон төсвийн байгууллага холболт хийх үедээ усны тоолуур тавина (ISO-ийн Б ангиллын усны тоолуур, тухайлбал ELster S100 орон сууцны тоолуур нь эрс тэс уур амьсгалтай газарт илүү тохиромжтой).

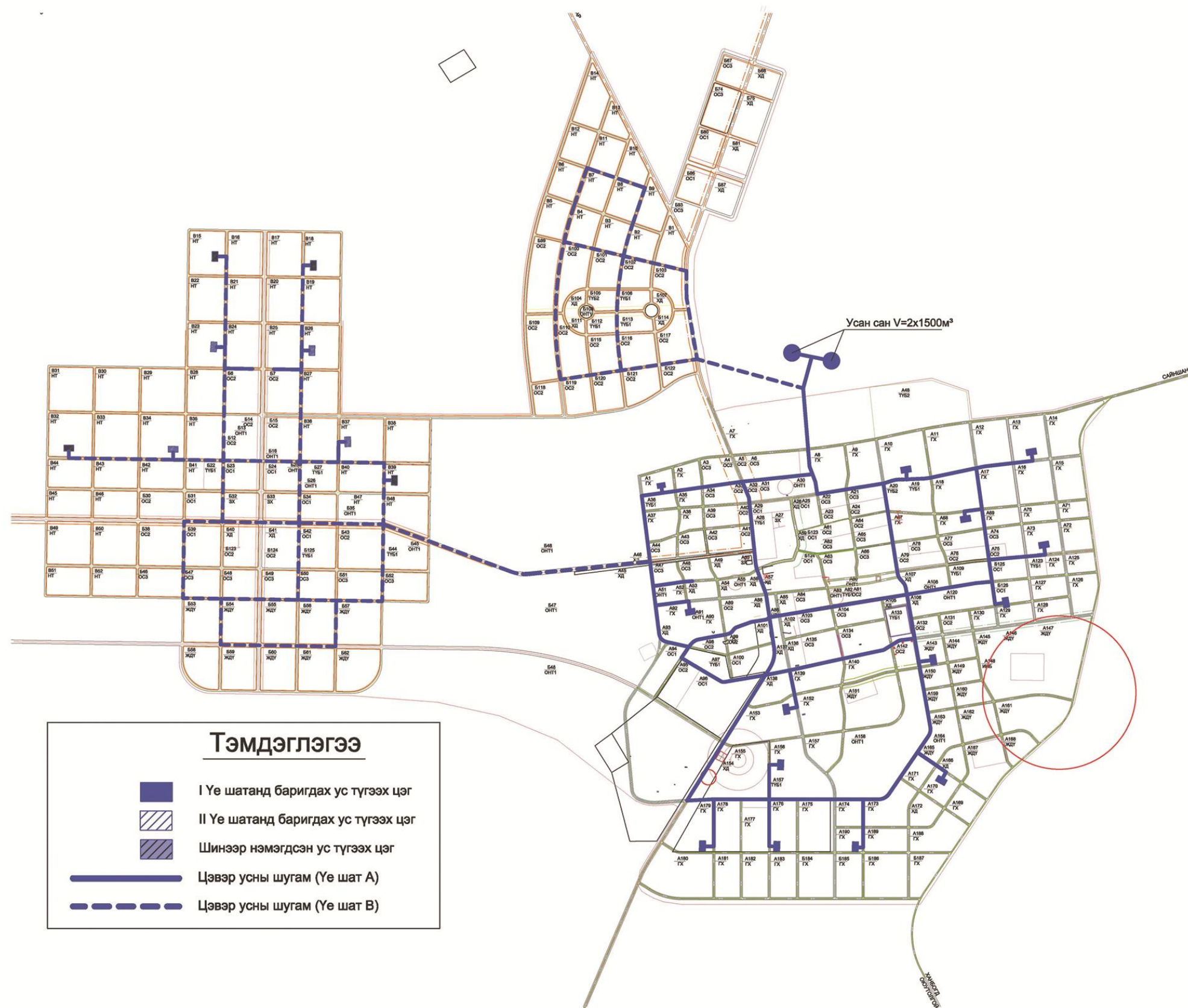
Байгууллага болон иргэд усны тоолуур хэрэглэж усыг хэмнэлттэй зарцуулахад байнга анхаарч байх шаардлагатай.

Хүснэгт 20. Төлөвлөж буй усан хангамжийн дэд бүтэц

№		Хэмжих нэгж	2017	2021	2025	Нийт
1	Хэрэгцээ	м ³ /өдөрт	2,825	3,800	4,855	---
2	Эх үүсвэр	----	Тодорхойлох			---
3	Дамжуулах хоолой	Км	20	---	---	20
4	Бохир ус цэвэрлэх байгууламжийн хүчин чадал	м ³ /өдөр	3,000	4,000	5,000	1
5	Усан сан	Тоо	1	2	---	3
6	Хоолой	Хэмжээ(м ³)	100	1500	---	3,100
7		Метр	20,562	13,099	5,089	38,750
8		Диаметр (мм)	Dn 100 – 300			---
9	Ус түгээх цэг	Тоо	19	7	4	30

Схем зураг 11. Усан хангамжийн системийн төлөвлөлт

ТӨЛӨВЛӨЖ БУЙ УС ХАНГАМЖИЙН СИСТЕМ

Бохир ус цуглуулж , татан зайлуулах, цэвэрлэх байгууламж

Цаашдаа тус сумын төвд өөрийнх нь урсгалаар бохироо цуглуулж, татан зайлуулж цэвэрлэх байгууламжид хүргэнбохир усцэвэрлэдэг систем байгуулахаар төлөвлөж байна. 2025 онд тус сумын төвийн хэрэглэгчдээс зайлуулагдах ахуйн бохир усны хэмжээ хоногт бараг 6000 шоо метрт хүрнэ гэж тооцож байна. Үүнд хувийн бохирын цооногуудаас зөөврөөр нэмэгдэх бохир усны хэмжээг оруулан тооцсон болно. Цэвэрлэх байгууламжид манай орны цаг уурын нөхцөлд таарсан механик-биологийн цэвэрлэгээний технологийн хамгийн сүүлийн үеийн шийдлийг ашиглана. Ийм цэвэрлэгээнд ашиглах бичил биетийг үржүүлэх дулаан орчинг бүрдүүлэх барилга буюу тусгай байгууламжтай байна. Учир нь 2025 оны түвшинд цуглуулах бохир усны хэмжээ харьцангуй бага байгаа юм.

Цаашид бохирын системийг найдвартай ажиллуулж байхын тулд бохир ус цуглуулах сүлжээ наад зах нь 60%-ийн дүүргэлттэй, урсгалын хурдын доод хэмжээ 0.7 м/с-ээс багагүй, системийн хэвгий 0.007-аас дээш байх нь зохистой юм. Усыг хоолойгоор дамжуулан хүргээд бохир усыг хураан авах, цэвэрлэх систем хэрэгтэй болно. Нийтийн орон сууц, амины сууц, аж ахуйн нэгж байгууллага, нийтийн барилга байгууламжаас бохир усны шугам сүлжээгээр бохир усыг зайлуулна. Гэр хороололд усыг ус түгээх цэгээс авч, гадаа жорлонтой байх тохиолдолд бохирыг зайлуулах шаардлага байхгүй.

Цогтцэцийн цэвэрлэх байгууламжийн байрлалыг сумаас ирсэн саналыг үндэслэн одоо байгаа сумын төвийн баруун урд талд байрлуулах хувилбарыг авч үзэн 3 хувилбараар боловсруулж, холбогдох эдийн засгийн үндсэн тооцоог хийж 3 цэвэрлэх байгууламжийн хувилбарыг харуулсан 3 схем зураг хийж хавсаргасан.

Ерөнхий төлөвлөгөөгөөр төлөвлөгдөж байгаа иргэн, олон нийтийн болон халуун хүйтэн, бохир усны төвлөрсөн системд холбогдох орон сууцны барилгууд, эдлэн газартай, эдлэн газаргүй амины орон сууцнуудаас гарах бохир усыг зайлуулах коллекторуудыг шинээр хийхээр төлөвлөв.

Ахуйн бохир усны хэмжээг тооцохдоо усан хангамжийн нэг хүний хоногт хэрэглэх усны нормын хэмжээтэй харгалзуулан тооцлоо.

“Монгидроконстракшн” компани Солонгосын Ханкук-тай хамтран дэд бүтцийн инженерийн зураг төсөл болон ерөнхий загвар зохиох ажлыг гүйцэтгэж байна. “Монгидроконстракшн” 1160 м³/хон хүчин чадалтай бохир ус цэвэрлэх үйлдвэр, полиэтилений өндөр нягтралтай 110-200 мм-ийн диаметртэй нийт 5600 м урт шугам хоолойтой, 100 м³ усан сантай, 1 усан сан болон 2 ус түгээх цэгтэй байхаар зураг төслийг гүйцэтгэж байна.

Бохир ус зайлуулахын хувьд өндөр нягтралтай 150-250 мм-ийн диаметртэй, полиэтиленэн 4600 м урт шугам хоолой, шахуургаар бохир ус цэвэрлэх байгууламж руу татах нэг даралтын насосын станц бүхий бохир ус цэвэрлэх байгууламжийг зураг төслийн ажлыг хийж байна. Уг цэвэрлэх байгууламжийг уул уурхайн компаниар бариулахаар болсон байна.

Гэр хорооллууд бохир усны системдхолбогдоогүй ердийн жорлон, бохирын цооногтой байгаа бөгөөд тусгай зориулалтын машинаар ахуйн бохирыг соруулан авч бохирын төв шугаманд нийлүүлнэ.Цаашид цэвэрлэсэн бохир усыг био-цөөрөмд цуглуулна. Ийнхүү биологийн цэвэрлэгээний дараа гарсан усыг халваргүйжүүлж ногоон байгууламж, зам талбай услах, техникийн зориулалтаар ашиглаж болно.

Схем зураг 12. “Монгидро Констракшн”-ы санал болгож буй ус хангамжийн систем

Ариутгах татуургын систем нь дараах байгууламжуудаас бүрдэнэ.

Үүнд:

1.100м³/хон-ийн бүтээмжтэй энгийн биологийн цэвэрлэгээний байгууламж :

- а. Хоёр үет тунгаагуур
 - б. Элс баригч
 - в. Хлоржуулагч
 - г. Лагийн талбай
 - д. Шүүрүүлэх буюу ууршуулах талбай
- 2.Өөрийн урсгалтай бохир усны шугам Ф150мм - 3000 у.м
 3. Бохир усны даралттай шугам Ф80 мм - 1000 у.м
 - 4 .Бохир усны угсармал төмөр бетон худаг ф1000 -90 ш
 5. Бохир усны өргөлтийн насос станц Q=12.5м³/цаг, Н=10м

Тус сумын төвд 2017 он хүртэл 12 км, 2025 он хүртэл 20 км, нийт 32 км бохир усны хоолой тавихаар төлөвлөж байна.

Бохир ус цуглуулах систем

Бохир зайлуулах систем нь салангад системээр явна. Борооны ус цуглуулах систем нь тусдаа байна.

Бохир усны хоолой өндөр нягтралтай полиэтилен DN 150 мм-250 мм-ийн голчтой байх бөгөөд бохирын хоолой дах усны урсгалын хурдны дээд хэмжээ 3м/с, хоолойн хамгийн бага налуул $= 0.007 - 0.008$ байх шаардлагатай. Давхар дулаалгатай эсвэл халаах аливаа горим ороогүй тохиолдолд бохирын хоолойг 2.3 метрийн гүнд суулгана. Өөрөөр хэлбэл хөлдөлтийн гүнээс доош суулгана гэсэн үг юм.

Газар доорх бүтцийн (ус ба бохир усны хоолой; цахилгааны шугам сүлжээ; дулааны шугам сүлжээ) нарийвчилсан зураг төслийг хийхдээ замын зураг төсөлтэй уялдуулах бөгөөд замын (хажуугаар буюу) хатуу хучилт тавиагүй хэсэгт байрлуулахыг бодолцох хэрэгтэй. Хяналтын худгуудыг хооронд нь хоолойгоор холбох бөгөөд эдгээр худгийг хоолойг шалгах, засвар үйлчилгээ хийхэд ашиглах зориулалттай мөн хоолойд хуримтлагдаж болзошгүй хийг гаргаж агааржуулах үүрэгтэй юм. Хяналтын худаг хоорондын зай нь мөрдөж буй барилгын норм, дүрэм журам болон бохирын хоолойг цэвэрлэх төхөөрөмжийн төрлөөс хамаарна. Монголд DN150 мм-ийн голчтой бохирын хоолойнд хяналтын худаг хоорондын зай нь 35 м, DN200-450мм-ийн голчтойд 50 м тус тус байдаг. Түүнчлэн бүх зангилаа, мурийлт, эргэлт, шугамын налуу гэнэт огцомөөрчлөгдөх бүрт хяналтын худаг байх хэрэгтэй. Хяналтын худгийн таг нь голдуу металл, ширэм байдаг тул хулгайд алдагдах эрсдэлтэй байдаг. Иймд хяналтын худгийн тагийг хөнгөн, зэврэхгүй, хулгайд алдагдахгүй, удаан эдэлгээтэй, зохих даацын ачааллыг даахуйц хуванцар материалаар хийсэн байж болно.

Бохир усны салбар холболтыг ариутгах татуургын үндсэн шугамд холбох ажлыг барилгын гүйцэтгэгч хариуцна. Салбар холболтын гаргалгааг эхний хяналтын худаг хүртэл ӨНПЭ, 100 мм голчтой хоолойгоор хийх бөгөөд үндсэн шугамтай холбох шугамд хоолойн голч өөрчлөгдөж болно. Орон нутгийн засаг захиргаа, захиалагч болон зураг төсөл зохиогч байгууллага бохирын системийн барилга угсралтын ажлын явцад зөвшөөрөгдсөн зураг төсөл, техникийн нөхцлийн дагуу хийсэн эсэхэд хяналт тавьж ажиллана.

Хүснэгт 21. Төлөвлөж буй бохир усны хоолой

D (мм)	150мм	200мм	250мм	300мм	Нийт (Үе шатаар)
Үе шат					
А (м)	7535	2450	1013	1745	12743
В(м)	9631	6435	1202	2071	19339
Дүн	17166	8885	2215	3816	32082

Бохир ус цэвэрлэх байгууламж

Бохир усны асуудалд орон нутаг анхаарал хандуулах цаг болсон. Цэвэр усны хэрэглээний 80 орчим хувь нь бохир ус болж гардаг гэвэл 2017 он гэхэд зайлуулж цэвэрлэх бохир усны хэмжээ 2260 м³/хон, 2025 онд 3884 м³/хон хүрэх төлөвтэй байна. Гэхдээ сүүлийн үед цэвэр усны өөрийн эх үүсвэртэй болон бохирын цооногтой хувийн сууц, жижиг үйлдвэр болон үйлчилгээний газрууд олноор буй байгаа учир тээвэрлэн зайлуулж цэвэрлэх байгууламжид нийлүүлэх бохир усны хэмжээ нэмэгдэх төлөвтэй байгаа юм. Тиймээс цэвэрлэх байгууламжийн чадал 2017 онд 3000 м³, 2025 онд өдөрт 5000м³ байх шаардлагатай.

Одоогоор “Энержи Ресурс”-ын барьж байгаа бохир ус цэвэрлэх байгууламж нь өдөрт 1200 м³ чадалтай, ердөө өөрийн хэрэгцээг хангах бөгөөд Цогтцэций сумын бохир усыг цэвэрлэх боломж муутай юм. Бусад зөвлөх бохир усыг цуглуулж тогтонги байлгах цөөрөм ашиглахыг санал болгосон байдаг. Энэхүү цөөрмийг барьж ашиглах нь хялбар бөгөөд цахилгаан эрчим хүч бага хэрэглэдэг. Үүний сул тал нь өвөл хүйтэнд цөөрөм хөлдөж цэвэрлэх үр дүн буурах, бүрэн цэвэрлэгдээгүй чанарын шаардлага хангахгүй урсац байгальд хаягдах юм. Дулааны улиралд эдгээр цөөрмийн ашиглалт сайн байх бөгөөд сайн чанарын цэвэрлэсэн урсацыг ногоон байгууламж, орчны тохижилтыг усжуулах, тоос дарах зориулалтаар ашиглаж болох юм.

Хүснэгт 22. Төлөвлөж буй бохир усны дэд бүтэц

№		Хэмжих нэгж	2017	2021	2025
1	Хүчин чадал	м ³ /өдөр	3,000		4,000
2	Төв шугам хоолой	Метр	15,750	9,300	7,450
3		Диаметр (мм)	Dn 150 – 300		
4	Цэвэрлэх байгууламж	Тоо	1		Өргөтгөх
5	Цэвэрлэх байгууламжийн шахуурга	Тоо	0		1

Гэр хорооллын бохир зайлуулах байгууламж

Гэр хороололд оршин суугчид бохирыг зайлуулахаар ашиглаж буй ердийн жорлон болон бохирын цооног нь хямд төсөр, орон нутгийн нөхцөлд тохирсон, соёлтой байх нөхцлийг тодорхой хэмжээгээр хангасан нэгэн төрлийн сонголт юм. Ер нь цаашдаа бохир зайлуулах байгууламж нь нийтийн эрүүл мэндэд аюул учруулахгүй, байгаль орчинд хор хөнөөлгүй, иргэдийн ая тухтай (тухайлбал муухай үнэр гарах, хорхой шавж цугларах г.м.) нөхцлийг хангахаар байх шаардлагатай.

Ихэнх жорлонгийн анхдагч эрсдэл нь хөрсний усыг бохирдуулах явдал юм. Гол төлөв жорлонгийн нүхний доод түвшнээс хөрсний ус хүртэл 2м байх

нь жорлонгоос хөрсний усыг бохирдуулах шууд аюул байхгүй гэж үздэг. Дундаж жорлонгийн гүн 2.5-3.0 м, хөрсний усны түвшин 6м-ээс гүн байна гэж үзвэл Цогтцэций суманд жорлонгийн бохироос хөрсний ус бохирдох аюулгүй гэж үзэж болно (олон улсын зөвлөх Аситийн тайланг үз).

Барилга, хот байгуулалтын яамнаас гаргаж, 2009 оны 3 сараас хүчин төгөлдөр болсон Монгол улсын стандарт MNS 5924:2008-д нүхэн жорлонгийн зураг төсөл гаргах, барих үзүүлэлтийг авч үзсэн байна. Энэ стандартын сул тал нь улсын хэмжээнд ердөө нэг технологийн хувилбарыг ашиглахыг санал болгож буй явдал бөгөөд орон нутгийн нөхцөл байдлыг төдийлэн харгалзаагүй хязгаарлагдмал болсон байгаа юм.

Олон улсын туршлагаас харахад хөрс, цаг уур, орон зайн боломж зэргийг харгалзан нүхэн жорлон нь 2 хэсгээс бүрдсэн байдаг. Цэвэрлэх процесс нь өвчин үүсгэгч бичил биетийг устгах ердийн байгалийн арга бөгөөд бохирыг бордоо болгон хөрс сайжруулах зориулалтаар ашиглах явдал юм. Энэ нь мөн ил жорлон бөгөөд хоёр хэсгээс бүрдэх ба нэг хэсэг нь дүүрэхэд таглан битүүмжилж жил байлгасны дараа авч бордоонд ашиглана. Энэ нэг жилийн хугацаанд тус жорлонгийн хоёр дах хэсгийг ашиглана. . Хоёр дах хэсэг дүүрэхэд 1 дэх хэсгийг онгойлгож доторхыг нь гарган авч мод, бут сөөг тарихад бордоо болгон ашигладаг туршлагад тулгуурласан хувилбар юм.

Тус ерөнхий төлөвлөгөөний хүрээнд хоёр өөр аргыг зөвлөмж болгож байна. Үүнд: 1) үнэр дарах, ялааг багасгах зориулалтаар загварыг нь гаргасан агааржуулагч бүхий сайжруулсан 2 хэсэг бүхий нүхэн жорлон (Ventilated Improved Double Vault Pit Latrine (VIDP); болон 2) Сулаб жорлон бөгөөд энэ нь ус татах системтэй бөгөөд сууц дотор байж болно. Сулаб жорлонд ердөө 1.5-2.0 литр ус нэг удаа ус татахад хэрэглэх бөгөөд цаашид бохирын системд хялбар холбох боломжтой юм.

Хүснэгт 23. Цэвэрлэх байгууламжийн төлөвлөлтийн 3 хувилбарын техник эдийн засгийн харьцуулсан тооцоо*

*Энэ тооцоонд зөвхөн цэвэрлэх байгуулам жийн зардлыг авч үзсэн учир нь тус ерөнхий төлөвлөгөөний ерөнхий хэсэгт цэвэрлэх байгууламжид бохир ус хүргэх хоолойны зардлын тооцоо орсон.

№	Объектийн нэр	Хэмжих нэгж	Тоо хэмжээ	Нэгжийн үнэ /евро/	Нэгжийн үнэ /төг/	Нийт үнэ /төг/	Тайлбар
1-Р ХУВИЛБАР							
1.	Цэвэрлэх байгууламж, механик-биолог цэвэрлэгээ: Чадал: Q= 5,800 м ³ /хон	ш	1	-	7.0 тэрбум	7.0 тэрбум	
2-Р ХУВИЛБАР							
1.	Насосны станц: Чадал: 5,800 м ³ /хон,						
2.	Бохир усны насос: [Q = 200 м ³ /цаг, H = 40 м, P = 40 кВт]	ш	3	20,000 евро	47.0 сая	141.0 сая	
3.	Бохирын насосны станцаас цэвэрлэх байгууламж хүртлэх хоолой: Хос Ф250 мм,	м	3,864	-	60,000	232.0 сая	
4.	Ашиглалтын үеийн ЦЭХ-ний зардал: дундаж чадал: 100 кВт, [E = Pt = 100кВт·24ц·365хон = 876.000 кВтц]	кВтц	876.000	-	Цах. тариф 142.1	125 сая	
5.	Цэвэрлэх байгууламж, механик-биолог цэвэрлэгээ: Чадал: Q= 5,800 м ³ /хон	ш	1	-	7.0 тэрбум	7.0 тэрбум	
2-Р ХУВИЛБАРЫН НИЙТ ДҮН						7.5 тэрбум*	
3-Р ХУВИЛБАР							
1.	Насосны станц (НС) - 1: Чадал: 5,800 м ³ /хон,						
2.	Бохир усны насос: [Q = 200 м ³ /цаг, H = 40 м, P = 40 кВт]	ш	3	20,000 евро	47.0 сая	141.0 сая	
3.	Бохирын НС 1-ээс НС 2 хүртлэх хоолой: Хос Ф250 мм, урт нь 2-р хувилбарынхтай ижил.	м	3,864	-	60,000	232.0 сая	
4.	Ашиглалтын үеийн ЦЭХ-ний зардал: дундаж чадал: 100 кВт, [E = Pt = 100кВт·24ц·365хон = 876.000 кВтц]	кВтц	876.000	-	Цах. тариф 142.1	125 сая	
5.	НС-2: Чадал: 5,800 м ³ /хон,						

6.	Бохир усны насос: [Q = 200 м ³ /цаг, H = 40 м, P = 40 кВт]	ш	3	20,000 евро	47.0 сая	141.0 сая	
7.	Бохирын НС-2-оос цэвэрлэх байгууламж хүртлэх хоолой: Хос $\Phi 250$ мм, урт нь $2 \cdot 3,640 = 7,280$ м.	м	7,280	-	60,000	467.0 сая	
8.	Ашиглалтын үеийн ЦЭХ-ний зардал: дундаж чадал: 100 кВт, [E = Pt = 100кВт·24ц·365хон = 876.000 кВтц]	кВтц	876.000	-	Цах. тариф 142.1	125 сая	
9.	Цэвэрлэх байгууламж, механик-биолог цэвэрлэгээ: Чадал: Q= 5,800 м ³ /хон	ш	1	-	7.0 тэрбум	7.0 тэрбум	
3-р хувилбарын нийт дүн						8 тэрбум	231 сая*

Тайлбар: *Энэ үнэлгээнд барилга, газар шорооны ажлын болон ашиглалтын үеийн ажиллах хүчний зардал ороогүй.

Орон нутгаас гаргасан цэвэрлэх байгууламжийн байрлалыг өөрчлөх саналыг зөвлөх баг 3 хувилбараар авч үзэн эдийн засгийн урьдчилсан тооцоо хийв. Үүнээс үзэхэд өртөг зардлын хувьд 1-р хувилбар нь 7.0 тэрбум, хоёр дугаар хувилбар нь 7.5 тэрбум харин 3-р хувилбарт 8.2 тэрбум төгрөгийн хөрөнгө оруулалт шаардагдахаар байна.

Эдгээр хувилбарыг орон нутгийн удирдлагад танилцуулан ярилцсны үндсэн дээр 2-р хувилбарыг хамгийн бололцоотой хувилбар гэж үзэж сонгов.

Жич: Гурван хувилбарыг тус тусад нь ерөнхий төлөвлөгөөний зурагт тусгав.

Схем зураг 13. Бохир ус зайлуулах системийн төлөвлөлт. Хувилбар-1.

Схем зураг 14. Бохир ус зайлуулах системийн төлөвлөлт. Хувилбар-2.

Схем зураг 15. Бохир ус зайлуулах системийн төлөвлөлт. Хувилбар-3.

9.2. Цахилгаан хангамж

Эрчим хүчний хэрэглээг тооцохдоо гэр хорооллын иргэдийн нэг хүнд ногдох хэрэглээ өдөрт 0,28 кВт*ц, нийтийн болон амины орон сууцанд 0,35 кВт*ц-аар тооцсон. Дулааны тооцоог хийсэнтэй адил бүх баригдах байшинд суух хүн амаар тооцсон. Сумын төвийн цахилгааны хэрэгцээний 2025 оны төвшний таамаглалыг дараах хүснэгтэд харуулав.

Хүснэгт 24. Цахилгааны хэрэгцээ

Орон сууц	кВт	7110.46
Гэр хороолол	кВт	4356.24
Ахуйн нийт хэрэгцээ	кВт	11466.7
Албан газар	кВт	6349.7
Үйлдвэр	кВт	3149
Нийт	кВт	32432.10

Өмнөговь аймгийн Цогтцэций сумын төвийн дээрх цахилгааны хэрэгцээг хангах шинэ эх үүсвэр барих шаардлагагүй юм. Цахилгааны хувьд одоогоор Ухаахудагийн ДЦС -аас хангаж байгаа ч алсдаа хэрэглээ өсөөд ирэхээр дутагдах магадалтай. Ийм тохиолдолд цахилгааныг ТЭХС -ийн 220 кВ Тавантолгой дэд станцаас, эсвэл шинээр барих 450 МВт -ын Таван толгойн дулааны цахилгаан станцаас хангах боломжтой.

Төлөвлөлтийн хугацаанд сумын өсөн нэмэгдэх дээрхий хэрэгцээг хаахын тулд доорхи хүснэгтэд үзүүлсэн дагуу шинээр баригдах Тавантолгойн дэд станцаас 35кВ-ын ЦДАШ татаж, сумын төвд 35/10кВ дэд станц, түүнээс салбарласан 10кВ-ын ЦДАШ, 10/0.4кВ-ын дэд станцууд нэмж барина.

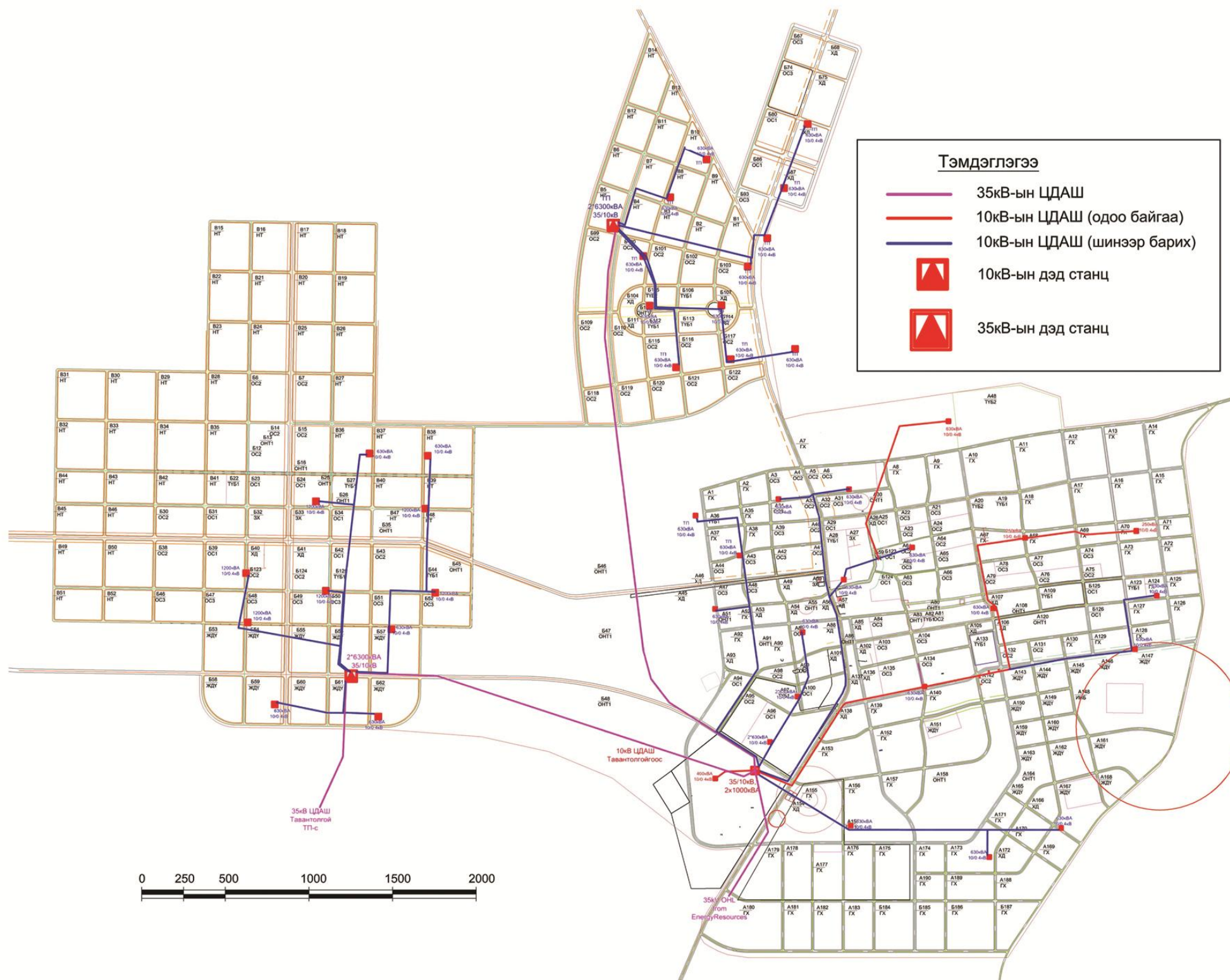
Хүснэгт 25.Төлөвлөж буй цахилгааны дэд бүтэц

№		Хэмжих нэгж	2017	2021	2025
1	Дэд станц, 35/10кв	Тоо	1	1	1
2	Дэд станц, 10/0.4кв	Тоо	19	12	11
3	Кабель, 10кв	Км	1.2	1.1	1.4
4	Агаарын шугам, 35кв	Км	-	15.8	3.6
5	Агаарын шугам, 10кв	Км	9.2	4.8	3.9

Одоогийн байдлаар Цогтцэций сум цахилгаанаа “Энержи Ресурс”-ийн уурхайгаас авч байна. “Энержи Ресурс” цахилгаан эрчим хүчний өөр нэг дэд станцын барилга угсралтын ажлыг хийж байгаа бөгөөд уурхайгаа төвийн системд холбох юм. Сумын захиргаа, уурхайн хооронд гэрээ хэлэлцээр хийх нь Цогтцэций сумын эх үүсвэрийг хангах бас нэг өөр боломж юм.

Схем зураг 16. Цахилгаан шугам сүлжээний төлөвлөлт

ТӨЛӨВЛӨЖ БУЙ ЦАХИЛГААН ХАНГАМЖИЙН СИСТЕМ

9.3. Дулаан хангамж

Цогтцэций сумын дулаан хангамжийн тойм, төлөвлөлтийг боловсруулахдаа дараах материалуудыг үндэслэв.

- Хуучин ерөнхий төлөвлөгөө
- Хүн ам, орон сууцны эдийн засгийн тооцоо
- СНиП 2.04.07 – 86*, БНБД 2.01.01 – 93

Тус сум нь төвлөрсөн дулаан хангамжийн системтэй. Эх үүсвэр нь дулааны цахилгаан станц. Халаалтын хугацаа 9-р сарны дундаас 5-р сарын дунд хүртэл үргэлжилдэг байсан бол 10-р сарын 1-ээс 5-р сарын 1-н хүртэл нэг сараар богино болжээ. Хэдий тийм боловч төсөв мөнгөний хүрэлцээгүйгээс дулааныг голдуу 10-р сарын 20-оос 5-р сарын дунд хүртэл хугацаанд өгдөг юм байна.

Хүснэгт 26. Дулааны хэрэгцээ(төлөвлөж буй талбайн хэмжээнд суурьлав)

	Нэгж	2025 он
Ахуйн хэрэглэгч	МВт	57,7
Ахуйн бус хэрэглэгч	МВт	26,5
Нийт дулаан	МВт	84,2

Төлөвлөж буй дулааны дэд бүтэц

Тооцоогоор гарч ирсэн хэрэгцээг хангахын тулд шинэ дулааны эх үүсвэр шаардлагатай. Уг сумын төвийн дулаацуулгын хэрэгцээг дулааны станц барьж хангана гэж үзсэн. Дулааны станц үйлдвэрийн районд байх бөгөөд байрлалыг зурагт харуулсан. Суурилуулах дулааны эх үүсвэрийн хүчин чадал нь 5 хувийн алдагдалтай гэж үзвэл 89МВт байна. Цахилгаан станцын анхдагч уурын даралт 9 МПа, температур 500°C байна гэж тооцвол Цогтцэций суманд шаардагдах Хослон үйлдвэрлэлийн дулааны дулааны цахилгаан станцын чадал 46 МВт байхад хангалттай.

Дулааны станц барихгүй шийдэх өөр хоёр хувилбар байгааг ашиглах эсэх нь орон нутгийн засаг захиргааны хүсэл сонирхол, дулааны станцтай харьцуулсан техник эдийн засгийн үндэслэлийн судалгаагаар шийдэх асуудал юм. Эдгээр хувилбар нь: Ухаахудагийн ДЦС – аас, Тавантолгойн ДЦС – аас хангах юм.

Ухаахудагийн ДЦС нь хувийн эзэмшлийнх бөгөөд шинээр тоноглол нэмж тавих шаардлагатай учир нэлээд төвөгтэй байж болно.

Тавантолгойн цахилгаан станцын хувьд сумын төвийн дулаацуулгыг хангахаар шийдэж болох боломж бүрэн байна. Уг станцын танилцуулгад дурьдсанаар турбины хамгийн их ачаалал 165 МВт, хэвийн ачаалал 142 МВт гэсэн байна. Тавантолгойн ДЦС нь конденсацгийн турбинтэй байх хэдий ч ийм турбины нам даралтын уурын тохируулгагүй авлагаас дулааны шугам сүлжээний усыг халаахаар шийдсэн байдаг. Үүний жишээ нь ОХУ – ын К-160-

130 турбин юм. Энэ нь анх 150 МВт чадалтай үйлдвэрлэж байсан турбины сүүлийн үеийн өөрчилсөн загвар юм. Үүнтэй ижил төстэй турбиныг ч БНХАУ – д үйлдвэрлэдэг.

Тавантолгойн ДЦС – аас Цогтцэцийн дулаацуулгын дулааны хэрэглээг хангах нь байгаль орчны талаасаа ч хэрэгтэй, мөн станцын техник эдийн засгийн үзүүлэлт ч сайжрах болно. Дулааны станц барихад илүү нүүрс түлж илүү их утааг орчинд хаяна.

Иймд Цогтцэцийн дулааны хэрэгцээг хангах асуудлыг орон нутгийн засаг захиргаа Тавантолгойн ДЦС – ын төсөл хэрэгжүүлэх хэсэгт тавьж зураг төсөлд нь тусгуулж шийдвэрлэх боломж байгаа гэдгийг тэмдэглэе.

Аль хувилбар нь сонгогдохоос үл хамааран санал болгож буй сумын дулааны шугам сүлжээг хэвээр байлгана. Харин нэвтрэн холбогдох цэгийн байршил ба загвар нь өөр байна. Хүснэгт 4.13-т дулааны шугам сүлжээний дулаан түгээх хоолойн уртыг харуулав.

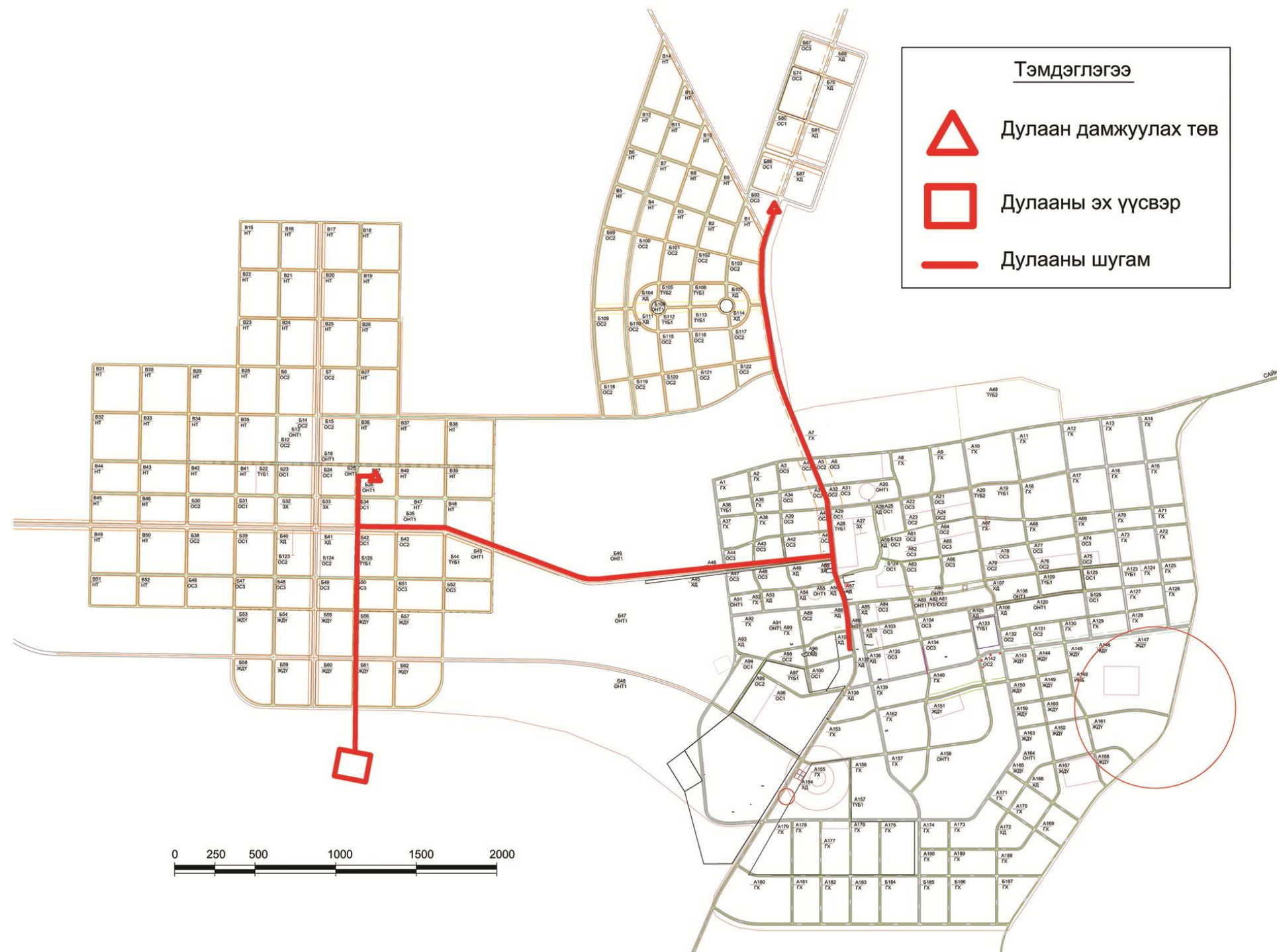
Хүснэгт 27. Төлөвлөж буй дулаан дамжуулах шугам хоолой

	Диаметр	Хос шугамын урт, м
1	500	510
2	350	670
3	450	3616
4	400	220
5	300	2446

Хос хоолойны нэг шугамаар халуун усыг түгээж, нөгөө шугамаар эргэн халаалтын зуух руу хүргэх зэрэг хос хоолой байна. Нийт урт нь $2 \times 7462 = 14924$ метр байна.

Схем зураг 17. Дулааны системийн төлөвлөлт

ТӨЛӨВЛӨЖ БУЙ ДУЛААН ХАНГАМЖИЙН СИСТЕМ

9.4. Хог хаягдлын менежмент

Хүснэгт 28. Цуглуулах хог хаягдлын тооцоо

Ахуйн хаягдал	Жилийн хугацаанд 1 хүнд ноогдох хаягдлын нормативт хэмжээ		2017		2025	
	Хатуу /кг/	Шингэн /л/	Хатуу /мян.тн/	Шингэн /мян.м ³ /	Хатуу /мян.тн/	Шингэн /мян.м ³ /
Төвлөрсөн халаалт, усан хангамж, бохир устай орон сууцны барилгаас	190-225	900-1000	5,1	22,6	8,7	38,8
Бусад орон сууцны барилгаас	300-400	1100-1500	9,04	33,9	15,5	58,2
Олон нийт, иргэний барилга байгууламжаас	280-300	1400-1500	6,78	33,9	11,6	58,2
Муу усны цооног	-	2000-3500	-	79,1	-	135,8
Хатуу хучилттай гудамж, талбай болон цэцэрлэгт хүрээлэнгээс	5-15	8-20	0,34	0,45	0,6	0,8

Хуурай хог хаягдлыг зайлуулах ажиллагаа нь хог бий болсон газраас хог цуглуулах ба хогийг тээвэрлэн хогны цэг рүү хүргэх дамжлагаас бүрдэнэ.

Дахин боловсруулах боломжтой хог хаягдалыг зах зээл байгаа газарт нь цуглуулах нь зүйтэй гэж үзэв. Малтай иргэд хүнсний үлдэгдлийг малын тэжээл болгон ашиглах, зуухтай айл өрх шатах бололцоотой хаягдлыг түлш болгож ашиглахыг зөвлөж байна..

Үүнд:

- Дахин боловсруулалтыг дэмжих, хэрэгжүүлэх, өрхийн/аж ахуйн хог хаягдлыг “нойтон” (хүнс, малын хаягдал г.м.), “хуурай” (цаас, метал, шил г.м.) гэж ангилах. Ангилж хаяхын тулд зориулалтын хогийн цэг, саванд хийж цуглуулах.

Хэт нь тус сумын төв хот болж улам тэлэхийн хэрээр хогийг дахин боловсруулж био-хаягдал гаргах автомат удирдлагатай системтэй болох боложийг судлах. Ийм автомат системд зориулалтын цэгт хаясан хогийг төв хог цуглуулах байгууламж хогийг вакуумаар сорж авдаг. Зөвхөн органик хог хаягдлыг л газарт булдаг болж дахин боловсруулах үйлдвэрт сумын өнцөг булан бүрээс цугларсан хүнсний хог хаягдлыг дахин боловсруулж био-хий болон бордоо гарган авч болно.

- Бүх хогоо булалгүй хуурай, шатамхай хог хаягдлаар чулуун нүүрсийг орлуулан ахуйн хог хаягдлыг шатааж дулаан, цахилгаан үйлдвэрлэх, хог хаягдлын цэг дэх харуулын байрыг халаах зэрэг боломжийг судлах. Одоо бол хөгжингүй орнуудад ахуйн хог хаягдлыг булалгүй 100% дахин ашигладаг болсон.

Хог зайлуулах арга нь барилга байгууламжийн төрөл болон замын хэмжээнээс хамаарна. Хог цуглуулах хоёр бүтцийг санал болгож байна.

Үүнд:

- Нийтийн орон сууцны барилга, аж ахуйн нэгж болон албан байгууллагын хог хаягдлыг хот тохижилт, үйлчилгээний ажилчин цуглуулж зориулалтын машинд ачиж зөөх (Схем зураг 20-г харах);
- Гэр хороололд хогны зориулалтын машин хороолол дундуур явахад хот тохижилт, үйлчилгээний ажилчин хог хаягдлыг авч машинд ачих (Схем зураг 21-г харах);
- Хог хаягдлыг авах хуваарь: Гэр хороололд долоо хоногт 2 удаа, барилгажсан хороололд өдөр бүр.

Хогийн цэг хүрэх зай харьцангуй богино учир дамжуулах станцын шаардлага байхгүй. Өнөөгийн ил задгай хогны овоолгыг цаашид үргэлжүүлэн ажиллуулах ба эрүүл ахуй-ариун цэврийн шаардлагын үүднээс хогийг ангиалан ялгаж бололвсруулах, үлдэгдлийг булж дарах, төвлөрсөн тохижилт бүхий газар болгохыг санал болгов. Хогийн цэгийг цаашдаа байгалийн материалаар доторлосон, борооны ус зайлуулах системтэй, филтрат цуглуулагч, цэвэрлэгч системтэй, бусад туслах төхөөрөмжтэй (жин, удирдлагын байр, хашаа г.м.) ахуйн зориулалт бүхий хогийн цэг болгох юм.

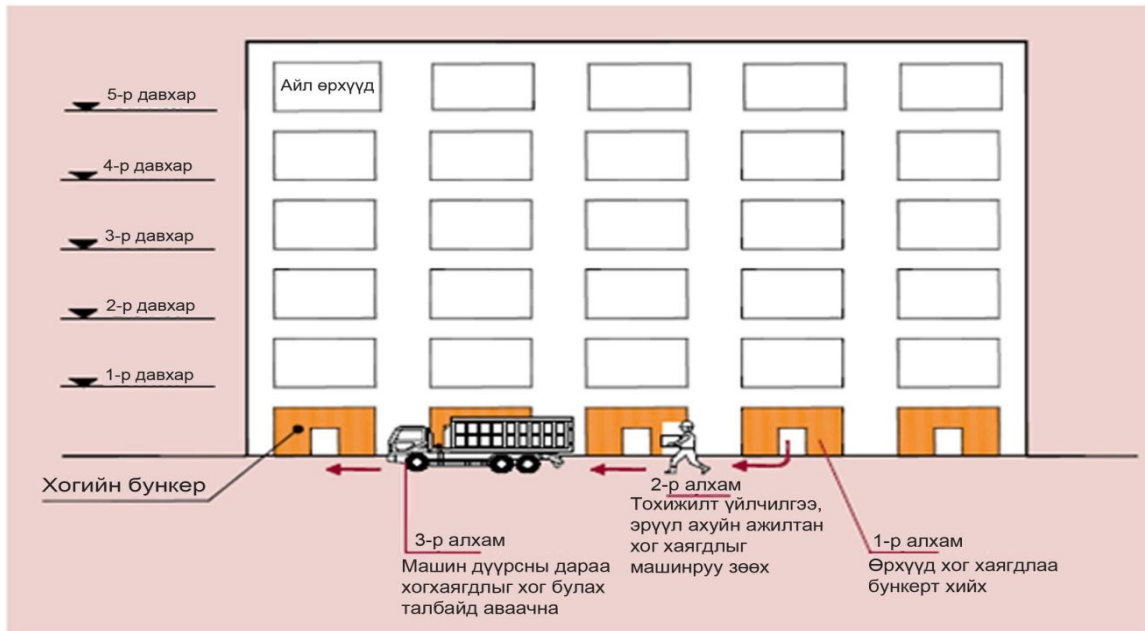
Хогийн цэгийг 20 жилийн хугацаагаар ашиглахаар тооцоолж байгаа бөгөөд барьж байгуулах ажлыг хүн амын өсөлтөөс хамааруулж үе шаттай хэрэгжүүлнэ. Тухайлбал 4 үе шаттай байх, үйлчлүүлж буй хүн амын тоо, ХХҮ-ийн зайлуулсан хогны хэмжээ, хогны цэгийн үлдэж буй чадал зэрэгт тулгуурлан тав таван жилээр хөгжүүлнэ.

Цогтцэций сумын хогийн цэг 1 га орчим талбайтай байх бөгөөд “Энержи Ресурс” ХХК-ийн барьж буй БУЦБ-аас зүүн урагш 300 м орчимд байрлуулахаар санал болгож байна. Цогтцэций суманд 20 жилийн хугацаанд тус цэгийг үе шаттай байгуулах бөгөөд эхний үе шатанд 2300 м², 2-р үе шатанд 3900 м², 3-р үе шатанд 3000 м², нийт 9200 м² талбайг эзлэнэ.

Хогийн цэгт түгээмэл ашигладаг төхөөрөмж нь бульдозер, ачигч, нягтруулагч/индүү, авто цистерн (тоос дарах) зэрэг байдаг. Суурин газрын нутаг дэвсгэр болон тоног төхөөрөмжийн зардлыг бодолцвол олон зориулалт бүхий дээрх тоног төхөөрөмжийг хогийн цэг дээр долоо хоногт 2 удаа ажиллуулахаар байх нь сумын төвийн хувьд бодитой байж болох юм.

Эмнэлгээс халдварт болон аюултай хог хаягдал гарах бөгөөд хууль бусаар зайлуулахаас хамгаалж зайлуулах тусгай арга механизмуудыг ашиглана. Халдвар үүсгэж болзошгүй хог хаягдал болон хүний цогцос зэргийг шатаах зориулалт бүхий зуух эмнэлэгт байх шаардлагатай. Аюултай хог хаягдлыг хогийн цэг дээр тусад нь байрлуулж байгаад бүсийн аюултай хог хаягдал зайлуулдаг газар тээвэрлэж хүргэнэ.

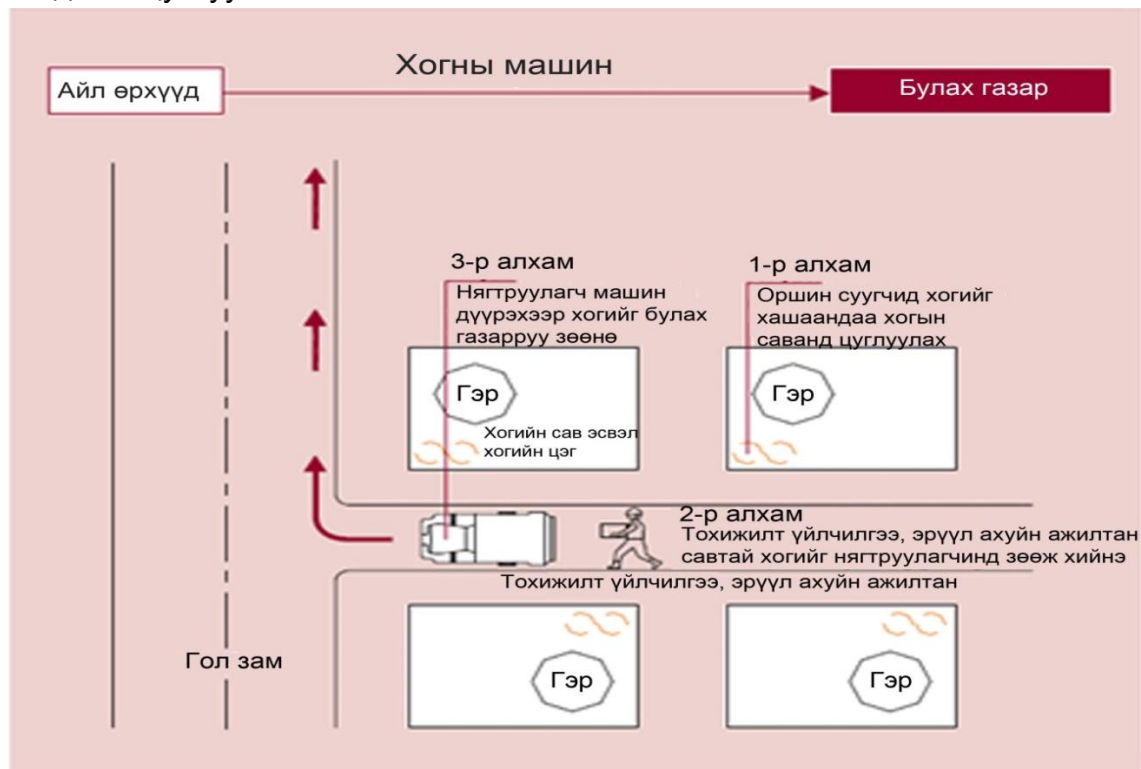
Схем зураг 18. Олон давхар барилгад хуурай хог хаягдлыг цуглуулах

Тохижилт үйлчилгээ, эрүүл ахуйн ажилтан хог хаягдлыг машинруу зөөх

Эх сурвалж: Зураг 6.5, “Монгол улс---Улаанбаатар хотын гэр хорооллын хөгжлийн бодлого, арга хэмжээг сайжруулах” бага хурал, Такуяа Камата, Жеймс а. Рейчерт, Түмэнцогт Цэвэгмид, ЮнхийКким, Брет Седгевик, Дэлхийн Банк, 2009.

Схем зураг 19. Ахуйн болон аж ахуйн нэгж, гэр хороололд хуурай хог хаягдлыг цуглуулах схем

9.5. Холбоо мэдээллийн сүлжээний төлөвлөлт

Ерөнхий зүйл

Өмнөговь аймгийн Цогтцэций сумыг 2025 он хүртэл хөгжүүлэх бүтээн байгуулах хөгжүүлэх барилгажилт, хот байгуулалтын ерөнхий төлөвлөгөөний Холбоо-мэдээллийн хэсгийг тус хорооллын үйлдвэржилт, суурьшлын чиг хандлага, хүн амын өсөлт, бүс нутгийн техник, эдийн засгийн үзүүлэлт, хөгжил, нутаг дэвсгэрийн үүргийн бүсчлэлийг харгалзан, орчин үеийн хот төлөвлөлтийн норм, дүрмийн дагуу газар дээр нь биечлэн хийсэн судалгаан дээр тулгуурлан, Засгийн газрын хэрэгжүүлэгч агентлаг Холбоо Мэдээлэл Технологийн газар (ХМТГ)-аас боловсруулсан Монгол Улсын мэдээлэл холбооны системийг 2020 он хүртэл хөгжүүлэх мастер төлөвлөгөөтэй уялдуулан боловсруулсан болно.

1. Суурь сүлжээ, телефон хангамж

Төлөвлөлт: Төлөвлөлтийн хугацаанд сумын төлөвлөлт хийгдэж буй дэвсгэр нутгийн хүн ам 38836 мянга, үүнээс өрхийн тоо 11000 мянгад хүрэх бөгөөд суурьшилт, барилгажилт, хэрэгцээнээс хамаарч, 1 ш Электрон Автомат телефон станц (АТС)-ын багтаамжийг 11000 номероор шинээр босгох тооцоо гарч байна. (Шинээр баригдах орон сууц ба барилга байгууламжийн телефоны хэрэгцээний хүснэгтээс үз.)

Хүснэгт 29. Телефоны хэрэгцээ

Хүн ам	Жилийн өсөлт 2012-2017	Хүн ам 2017	Жилийн өсөлтийн хувь 2017-2025	Хүн ам 2025
5859	31,0%	22603	7.0%	38836

Тус сумын төлөвлөлттэй уялдуулан аймгийн төв холбоо ЭАТС-д өргөтгөл хийж, түүнийг дагалдах техник тоног төхөөрөмж, кабель шугам сүлжээг техникийн зохих норм, дүрмийн дагуу тооцон өргөтгөхөөр тусгав. Барилгажилтын бүс, хүрээнээс хамаарч, төлөвлөж буй телефоны хуваарилах шүүгээг шинээр бүсчлэн хийхээр төлөвлөв. АТС-ээс эдгээр шинэ хуваарилах шүүгээнүүд рүү 2÷4 эгнээ яндантай гол магистрал сувагчлал мөн шинээр инженерийн нэгдсэн шугам хийгдэх болно. Хүн амын өсөлт, хэрэгцээнээс хамаарч, хөдөлгөөнт холбооны өргөтгөл төлөвлөлт хийгдэж байгаа боловч суурин телефоны хэрэгцээг түлхүү тооцож өгөв.

Хүснэгт 30. Телефон хангамж

Үзүүлэлт	Хэмжих нэгж	Одоогийн байдал	Төлөвлөлт	
			Эхний ээлж 2017	Төлөвлөлтийн хугацаа
0	1	2	3	4
Хүн ам	мян.хүн	5859	22603	38836
Телефон цэгийн тоо	ш	1600	6500	11000
100 хүнд ногдох телефон цэг (нягтрал)	тел.цэг/хүн	58	226,03	388,36

- Төлөвлөлтийн хугацаанд шинээр хийх телефон цэгийг хангахаар. 4÷0 эгнээ яндантай сувагчлалын урт L= 12800 м; төлөвлөв

Төлөвлөж буй Электрон АТС-ээс одоо ажилаж байгаа ЭАТС хүртэл нийт 1000 м урт оптик шилэн кабель шинээр хийх мөн шинэ хороолол дотор шилэн кабель татах тооцоо гарч байна.

2. Радио, телевизийн үйлчилгээ

Одоогийн байдал: Ойр орчмын FM хэт богино долгионы чадалтай радио станцаас бүрэн хангагдана.

Төв телевизийн DDSH гэх мэт станцаар олон сувгийн нэвтрүүлгийг дамжуулдаг.

Төлөвлөлт: Радио өргөн нэвтрүүлгээр Өмнөд бүсийг хангах Хонхор дахь УКВ-ЧМ-TF(S)-1000,0 маркийн станц нь 2002 онд Япон улсын тусламжаар шинэчлэгдсэн тул хотын болон Говийн 3 аймгийн ард түмэн энэ станцаас Монголын радиогийн нэвтрүүлгийг цаашид үргэлжлүүлэн сонсох болно.

4. Шуудан холбооны үйлчилгээ

Одоогийн байдал: Шуудан холбооны салбарууд нь нь хороололын төвийн барилгад байрладаг. Төвийн шууданг 7 хоногт 5 удаа авто машинаар хүлээн авч хэрэглэгчдэд 7 хоногт 1 удаа автотээврээр түгээдэг.

Төлөвлөлт: Сумын төвийн хэмжээнд үйлчлэх хүрээ, хүн амын өсөлтийн хэтийн төлөвөөс хамааруулан холбооны 1 салбарыг шинээр хорооллын үйлчилгээний төвд байршуулан төлөвлөв. Хэвлэл мэдээлэл, сонин түгээх, захидал илгээмжийг хүргэх, өргөжүүлэхэд Жижиг сууцны хорооллууд ба алслагдсан газруудад Шуудан холбооны салбарыг төлөвлөсөн болно.

4. Өгөгдлийн холбоо, Интернетийн үйлчилгээ

Хорооллын дотор Стандартын дата центр байгуулан /аль нэг оператор компани / төлөвлсөн сувагчлалалаар хэрэглэгчидэд өгөгдлийн холбооны үйлчилгээ үзүүлнэ.

Хүснэгт 31. Холбоо мэдээллийн системийн техник эдийн засгийн үзүүлэлт

Д/д	Хөрөнгө оруулалтын нэр	Хүчин чадал	Өртөг (сая ₮)	Хэрэгжих хугацаа	Тайлбар
0	1	2	3	4	5
1	Автомат телефон станц	NN 5000	35.0	2017	Эхний ээлж 2017 он; Төлөвлөлтийн хугацаа 2025 он
2	АТС-ын шугам сүлжээ, кабель	800 м	22,350	2017	
3	Телевизийн нэвтрүүлэх станц				
4	Кабелийн телевизийн өсгөгч	1 кВт	6.0	2025	
5	КаТВ-ийн шугам сүлжээ	1 км	18.0	2025	
6	Шуудан холбооны салбар	1 ш	0,24	2025	
7	IT сервер	1	12,0		
	БҮГД				

Схем зураг 20. Холбоо мэдээллийн системийн төлөвлөлт

9.6. Инженерийн бэлтгэл арга хэмжээ, өндөржилт, улаан шугам

Инженерийн бэлтгэл арга хэмжээ

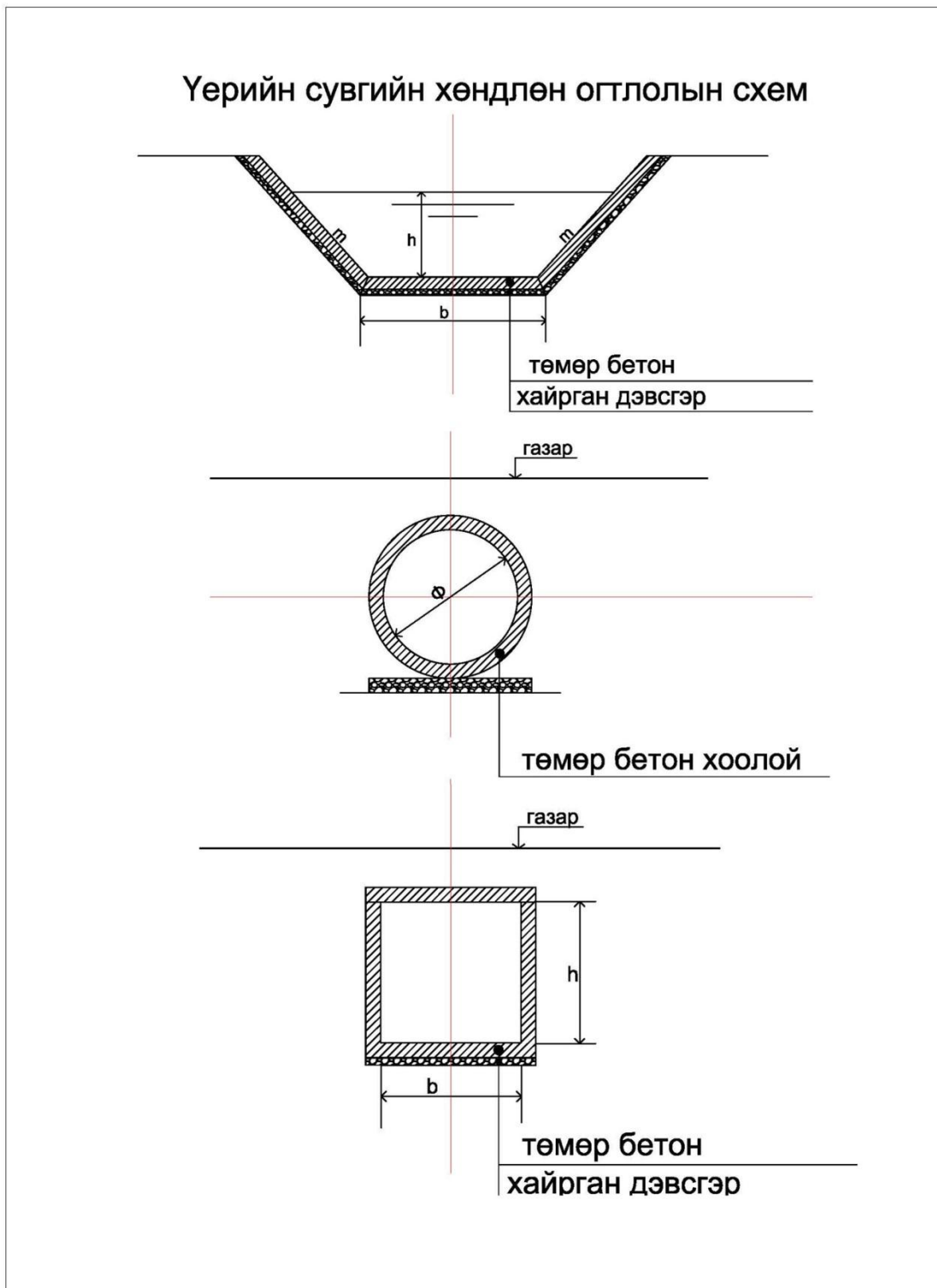
Цогтцэций сум нь бэсрэг өндөртэй жижиг гүвээ толгодын дунд орших бөгөөд эргэн тойрны толгодоос жалга хуурай сайр ихтэй. Газар зүйн хувьд говийн шинжийг хадгалах ба хур тунадас бага унана. Сумын төвийн дэвсгэр нутгийн хэмжээнд газар нилээд тахлагдсан хаа сайгүй олон салаа шороон зам гаргасан цөлжих процесс явагдаж байгаа газар юм. Зуны улиралд бороо хуртай үед гадаргуун урсац түр хугацаанд эрчимтэй ихсэж хонхор хотгор газраар ус тогтож газрын хөрсөнд шингэх ба энэ үед жалга сайр урсацтай болж чулуу шороо зөөгддөг ул мөр ажиглагдана. Эдгээр жалга сайр нь салхи хур тунадасны үйлчлэлээр жилээс жилд угаагдан эвдэрсээр байна. Сумын төв түүний орчинд ургамлын бүрхэвч маш их сийрэгжсэн хүн малын хөлөөр болон хур тунадасны үйлчлэлийн нөлөөгөөр газрын хөрс ихээр эвдэрч, элэгдэж, элсжиж байна.

Говь газар хур тунадас бага унах учир хөрсний ус шингээх чадвар нь муудаж бороотой үед хоромхон хугацаанд гадаргуун урсац үүссэнээс үер болох тохиолдол нилээд гардаг. Тавантолгойн нүүрсний уурхайг ашиглах болсноос хойш тус сумын төв барилгажин өргөжиж тохилог хороолол, сургууль цэцэрлэг олноор баригдаж хүн амын тоо ч эрс нэмэгдсэн байна. Иймээс үер уснаас найдвартай хамгаалах шаардлагатай бөгөөд тус сумын ерөнхий төлөвлөгөөнд инженерийн бэлтгэл арга хэмжээг дараах чиглэлээр тусгаж хэрэгжүүлэхээр төлөвлөв. Үүнд:

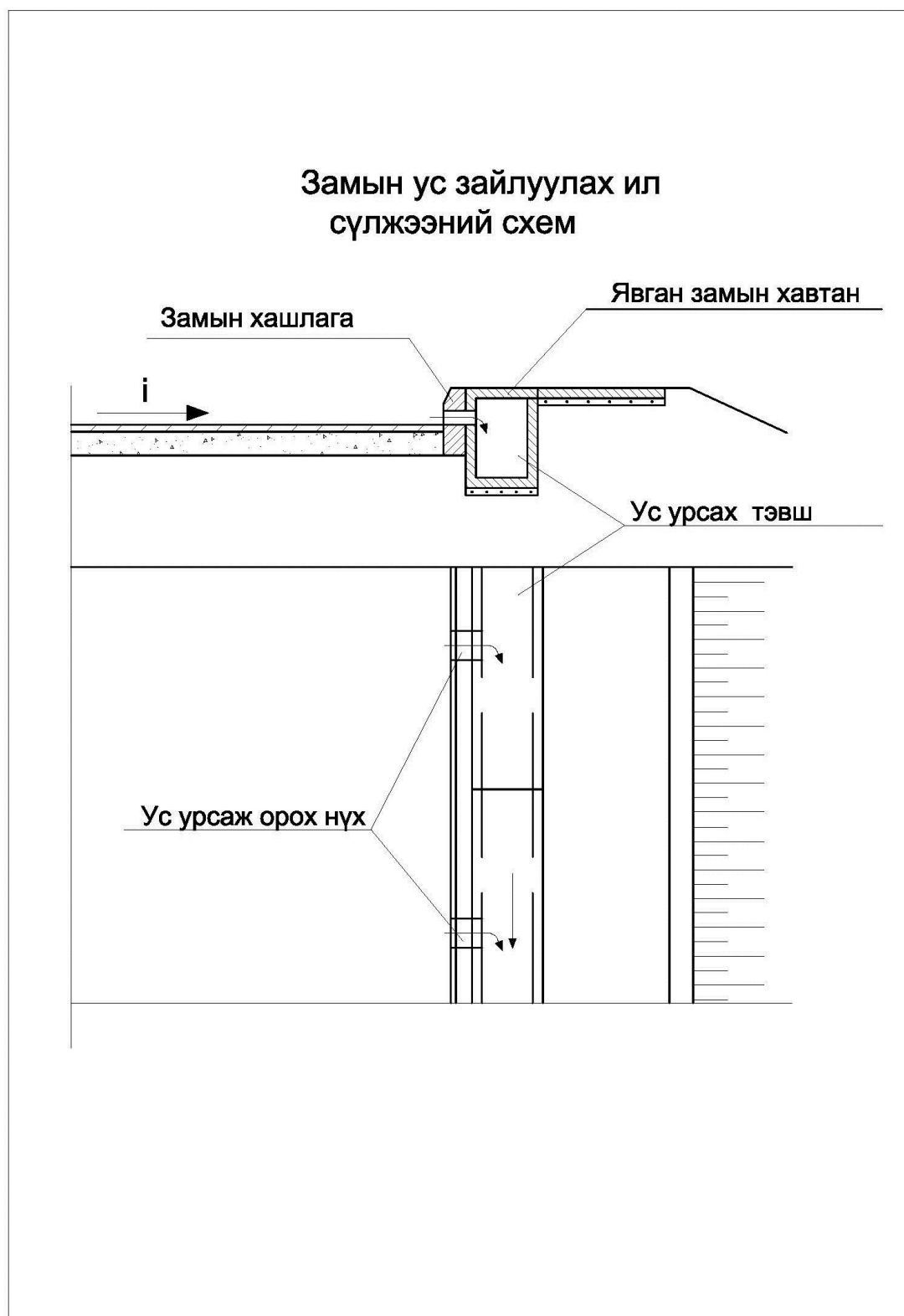
1. Уруйн уснаас хамгаалах
2. Гадаргуун урсацыг зайлуулах
3. Газрын эвдрэлийг багасгах, цөлжилтөөс хамгаалах

1. Сүүлийн жилүүдийн уур амьсгалын нөлөөгөөр түр хугацаанд орох аадрын тоо, давтамж олширч учруулах хохирол нь нэмэгдэж байгаагаас гадна хуурайшил ихтэй гандтай үед үүлэнд нөлөөлж бороо оруулах болсон нь үерийн болзошгүй аюулыг бий болгох нөхцөлтэй. Үерийн уснаас хамгаалах зорилгоор С-1, С-2 сувгийг татахаар төлөвлөв. С-1 сувгийн эхэнд үерийн усаар ирэх хагшаасыг / элс шороо, чулуу / тогтоох далан барина. Хагшаас нь тунаж харин суваг руу хагшаасгүй усыг урсгана. Үер бүрийн дараа хагшаасыг цэвэрлэж байх хэрэгтэй. Унах хур тунадаснаас хамааруулан үерийн усны 1%-ийн хангамжтай хамгийн их зарцуулгыг ус зүйн тооцоогоор тодорхойлсны үндсэн дээр ажлын зургийн шатанд сувгийн хөндлөн огтлолын хэлбэр хэмжээг тогтооно. Сувгийн хөндлөн огтлолын байж болох схемийг тайлбар бичигт хавсаргав. Үер бүрийн дараа сувгийг хагшааснаас тогтмол цэвэрлэж байх шаардлагатай.

Схем зураг 21. Үерийн сувгийн хөндлөн огтлолын схем

Схем зураг 22. Замын ус зайлуулах сүлжээний схем

2. Гадаргуугийн урсацыг зайлуулах сүлжээг зөв сонгож хийснээр нийт төвийн бүх төрлийн шугам сүлжээ барилга байгууламжийг барьж байгуулах, ашиглахад таатай нөхцөл бүрдэнэ. Одоогоор манай томоохон хотуудад ашиглагдаж буй замын ус зайлуулах далд сүлжээний сараалжит худаг ахуйн хог, элс шороогоор дүүрч улмаар хоолой ч битүүрэх тохиолдол гарч ашиглалтын нөхцлийг нэлээд хүндрүүлж байдаг юм. Иймээс замын ус зайлуулах ил сүлжээг хотын гол замуудад төлөвлөв. Уг сүлжээг явган хүний зам дор байрлуулж усыг замын хашлаганд гаргасан нүхээр тэвшрүү урсгаж, тэвшийг дээрээс нь хавтангаар хааж явган зам болгоно. Тэвшинд элс шороо хуримтлагдах нөхцөлд хавтанг авч цэвэрлэх бөгөөд тээврийн хөдөлгөөнд саад болохгүй, хамгийн гол нь замыг эвдэхгүй байх давуу талтай юм. Унах тундаснаас хамааруулан тэвш, ус орж урсах нүхний хэмжээ, нүхний хоорондын зай, худгийн байрлал зэргийг ажлын зургийн шатанд тодорхойлно.

Цаашид хотыг өргөжүүлэн шинэ хороолол барих, шинэчлэн өөрчилж барилгажуулах бүхий л ажлыг хийж гүйцэтгэхдээ автозам, зам талбайн ус зайлуулах сүлжээг үргэлжлүүлэн барьж цогцоор шийдвэрлэж байх хэрэгтэй. Зам талбайн борооны ус зайлуулах гол сүлжээнд хороолол хоорондын замын ус зайлуулах шугамуудыг холбоно. Замын ус зайлуулах ил сүлжээний схемийг хавсаргав.

3. Сүүлийн жилүүдэд байгалийн нөлөөний зэрэгцээ хүний зүй бус үйл ажиллагаанаас газрын хөрс эвдэрч ургамлын бүрхэвч доройтсоноос цөлжих процесс эрчимжиж байна. Сумын төвийн дэвсгэр нутгийн хэмжээнд ургамлын бүрхэвч маш дорой хур тунадас салхины үйлчлэлээр элс нүүж овойрох, элсэн дов үүсэх зэргээр цөлжилт ихсэх төлөлтэй байна. Энэ нь байгалийн тэнцвэрт байдал алдагдаж байгаагийн шинж мөн. Мөн хаврын улиралд байгалийн маш хүчтэй шороон шуурга болдог учир гуу жалга үүсэж газар ихээр эвдэрч байна. Иймд сумын төвийн ойролцоо мод үржүүлгийн газар байгуулж уг талбайд гүний худаг гаргаж суулгацыг услаж ургуулах замаар мод бут сөөг тарих ажлыг цаг алдалгүй хийх шаардлагатай. Элсний нүүлт цөлжилтөөс хамгаалж элсэрхэг газарт ургадаг шаваг, бударгана, харгана зэрэг бутлаг ургамлуудыг ихээр тарьж цөлжилтийн эрчмийг бууруулах хэрэгтэй. Иймд сумын төвийн хэсгийг ойжуулах, салхины зонхилох чиглэлийг хааж өндөр ургадаг модоор 20-30 м өргөн хамгаалалтын ойн зурвас байгуулах, бут сөөг ихээр таривал салхины хурдыг сааруулж ууршилтыг багасгах ба бороо цасны усыг удаан хугацаагаар тогтоон барьж хөрсний чийг хангамжийг сайжруулж хөрсийг бэхжүүлэн хөрсний усны нөөцийг нэмэгдүүлэх чухал нөхцлийг бүрдүүлдэг болно. Цаашилбал цөлжилт газрын доройтолд нөлөөлж буй хүчин зүйлийн судалгаа хийж түүнээс урьдчилан сэргийлэх арга хэмжээг төлөвлөж улмаар хэрэгжүүлэхэд анхаарч ажиллах нь чухал юм.

Цөлжилтөөс хамгаалах, газрын эвдрэлийг багасгах, газрын хөрсийг бэхжүүлж чийг хангамжийг сайжруулах цорын ганц арга бол ойжуулах, ойн зурвас байгуулах ажил гэдгийг анхаарч ойжуулах ажлыг эрчимжүүлэх хэрэгтэй байна.

Схем зураг 23. Инженерийн бэлтгэл арга хэмжээний төлөвлөлт

Өндөржилт

Өмнөговь аймгийн Цогтцэций сумын хэсэгчилсэн ерөнхий төлөвлөгөөний байр зүйн тоон зураглалыг 2014 оны 5-р сард “Чандмань сурвэй” ХХК М1:2000 масштабтай, 1,0 метрийн үеийн өндөртэй солбицлын UTM /WGS-84/ системд, өндрийг Балтын тэнгисийн тогтолцоонд хийж гүйцэтгэсэн байна.

Тус байр зүйн зураглалыг ерөнхий төлөвлөгөөний өндөржилтөнд суурь зураг болгон ашиглаж бодсон.

Дэвсгэр газрын гадаргын тогтолцоог байр зүйн зураг дээр судлаж үзэхэд далайн төвшнөөс дээш үнэмлэхүй өндөр нь 1487-1515 метрт өргөгдсөн, газрын гадаргуугийн хэвгий нь урдаасаа хойноосоо 2-15,6%-ийн налуутай жижиг толгод бүхий тэгшивтэр гадаргуутай ,хатуу хучилттай замтай хур бороотой үед газрын гадаргуугийн ус өөрийн хэвгийгээр урсах боломжтой юм.

Дээрх зургаас үзэхэд төлөвлөлт хийх талбай нь хот байгуулалтын зорилгоор газрын гадаргуугийн хэвгий 2,0-15,6%-ийн налуутай, далайн түвшнөөс дээш 1487-1515 метрт өргөгдсөн байдлаар "Хот төлөвлөлтийн үнэлгээ"-д зааснаар барилга байгууламж барьж байгуулахад “тохиромжтой газар гэсэн шатлалд хамрагдаж байна.

Төлөвлөлтийн хэсэг: Ерөнхий төлөвлөгөөнд тусгагдсан авто замын тэнхлэгийн огтлолцсон цэгүүдийн өндрийг интерполяцын аргаар тооцож одоо байгаа замын өндөртэй уялдуулан холбож бодход 1,7-36 промиллийн налуутай байхаар төлөвлөгдөж байна.

Өндөржилтийн зурагт хур бороотой үед сумын төв хэсгийн гадаргуугийн ус нь газрын гадаргын хэвгийгээр урсаж шороон хөрсөнд шингэх болон авто замаар урсаж байхаар налууг нь тооцоолж бодсон.

Төлөвлөлтөнд гол гудамж замын налуугийн дээд хэмжээ 36 промиллийн налуутай байгаа нь Монгол улсад мөрдөгдөж байгаа “Хот тосгоны төлөвлөлт барилгажилтын норм ба дүрэм” БНБД 30-01-04-ын 6 дугаар бүлэг Хот тосгоны гудамж, замын сүлжээний төлөвлөлтөд заагдсан нормативд тусгагдсанаар тосгон болон нутаг дэвсгэрийн гол гудамж, замын хамгийн их дагуугийн налуу 60% гэж заагдсан хэмжээний хязгаар дотор байгаа нь норм ба дүрэмд нийцсэн гэж үзэж байна.

Барилгажсан хэсгээс гадагш суурьшлын бүсэд барилга байгууламж барихдаа газрын хэвгийгээс хамааруулан барилгын суурийн хэмжээг сонгох, барилгын суурийн өндрийг авто замын тэнхлэгийн. Улаан шугамын өндрөөс

ямагт өндөр байхаар төлөвлөх нь зүйтэй юм. (Өндөржилтийн зургаас үзнэ үү).

Ерөнхий төлөвлөгөөнд тусгагдсан автозам барилгуудын өндрийн холболтыг хэсэгчилсэн ерөнхий төлөвлөгөөний зай хэмжээний зургийн дагуу нивелирийн II ба III ангийн хэмжилтээр өндрийн холболт хийгдсэн улсын сүлжээний цэг /1942 оны Пулков/, UTM /WGS-84/ системд хийгдсэн цэгүүдийг ашиглан Монгол Улсын засгийн газрын 2009 оны 01 дүгээр сарын 28-ны 25 дугаар тогтоолоор баталсан Балтийн тэнгисийн өндрийн системд хэмжилт хийх шаардлагатай.

Ерөнхий төлөвлөгөөний дагуу авто замын тэнхлэгт өндөр дамжуулах хэмжилт хийхдээ “Барилгын геодезийн ажил” БНБД 11-08-06-ын 3.16.5-д заагдсан/инженерийн шугам сүлжээний тэнхлэгийн дагуу 0,5 км тутамд өндрийн репер байгуулахыг онцгой анхаарах шаардлагатай.

Өндөржилтийн зургийг тухайн хотын нутаг дэвсгэрт хийгдсэн байрзүйн тоон зураг ашигласан учир газар дээр хэмжилт хийхэд тэнхлэгийн огтлолцол дээр гадаргуугийн өндөртэй тохироогүй тохиолдолд хэмжилтээр гарсан бодит өндөрт нийцүүлэн төслийн өндрийг өөрчлөх боломжтой юм.

Улаан шугам

Өмнөговь аймгийн Цогтцэций сумын хэсэгчилсэн ерөнхий төлөвлөгөөний байр зүйн тоон зураглалыг 2014 оны 5-р сард “Чандмань сурвэй” ХХК М1:2000 масштабтай, 1,0 метрийн үеийн өндөртэй солбицлын UTM /WGS-84/ системд, өндрийг Балтын тэнгисийн тогтолцоонд хийж гүйцэтгэсэн байна.

Ерөнхий төлөвлөгөөнд шинээр төлөвлөж байгаа авто замын тэнхлэгийн улаан шугамыг дээр дурьсан байр зүйн тоон зураглалыг үндэслэн тооцоолж бодолт хийлээ. Үүнд:

Авто замын тэнхлэгийн улаан шугамыг зурагт төлөвлөгдөж байгаа авто замуудын тэнхлэгийн огтлолцсон цэгүүд, авто замын муруйлт дээр координатыг олж тэдгээрийн хоорондын зай, зүглэлийн өнцгийг тодорхойлсон.

Мөн авто замуудын тойруу 19 хэсэгт эргэлтийн элементүүд болох эргэлтийн өнцөг (α), радиус (R), тангенс (T), домер (D), биссектрис (Б), кривой (K)-уудыг бодож тооцоолсон болно. (Авто замын улаан шугамын зургаас үзнэ үү)

Гол замын зорчих хэсгийн уулзварын эргэлтийн радусын доод хэмжээг “Хот тосгоны төлөвлөлт баригажилтын норм ба дүрэм” БНБД 30-01-40-ийн 6 дугаар бүлгийн 6.22 заалтад зааснаар I-II зэргийн гудамж, замд 15 м, хороолол доторхи замд 8 м байхаар тооцооллоо.

Ерөнхий төлөвлөгөөний зураг дээр үзүүлсэний дагуу замуудын хөндлөн огтлолоор хорооллын улаан шугамыг газар дээр нь байгуулна.

Авто замын тэнхлэгийн улаан шугамыг газар дээр нь байгуулахдаа өгөгдсөн координат, зүглэлийн өнцөг, холын зайгаар 1942 оны солицолын систем /WGS-84/ системд тодорхойлсон геодезийн зураглалын хатуу цэгүүдийн солицолыг Засгийн газрын 2009 оны 01 дүгээр сарын 28-ны 25 дугаар тогтоолоор баталсан /WGS-84/ солицолын тогтолцоо, хөндлөн меркаторын / UTM / тусгагт хийж гүйцэтгэх шаардлагатай.

Батлагдсан зай хэмжээний зугийн дагуу барилга,байгууламжийг төлөвлөх,барьж байгуулахдаа геодезийн зураглалын сүлжээний үндэслэлийн цэгүүдийг устахаас хамгаалах шаардлагатай. Учир нь эдгээр цэгүүд устсан үед дээрх байр зүйн зураг болон кадастрын зураг хийх, барилга байгууламжийг барьж байгуулах үед /тэнхлэг газарт шилжүүлэх хэмжилт хийх/ геодезийн хэмжилт, зураглалын ажлын өртөг өсөх, мөн хэмжилт зураглалын ажлын нарийвчлал стандартын шаардлагад нийцэхгүй болох хүндрэлүүд гарах юм.

10. ХОТЫН БАЙГАЛЬ ОРЧНЫ ТӨЛӨВЛӨЛТ

10.1. Хотын байгаль орчин ба нийтийн эзэмшлийн талбай

Цогтцэций сумын хүрээлэн буй орчин нь хот төлөвлөлтийг хөгжүүлэхэд ерөнхийдөө нэлээд тохиромжтой юм. Газрын налуу нь төв хэсгийн өндөрлөгөөс хойд зүг рүү уруу аажим шилжсэн. Хөрсний бүтэц нь дунд хэмжээний элс, шавар, хайрга харьцангуй жигд холимог бөгөөд нам болон дунд өндөртэй барилга барихад тохиромжтой. Төлөвлөлт хийх газарт хот байгуулалтыг хэрэгжүүлэхэд хэдэн байгалийн саад бэрхшээлүүд болон экологийн эмзэг асуудлууд бий.

10.2. Экологийн эмзэг газрууд

Сумын төвийн баруун хэсэгт үер орж ирдэг хөндий байдаг бөгөөд ширүүн бороо, шорооны үеэр үертэй байдаг. Энэ хэсэгт хотын экологийг хөгжүүлэх ажлуудыг хийх байх, хэрэв хийхээр бол үерийн хамгаалалтыг хийх хэрэгтэй.

Сумын төвөөс хойд зүгт, Цогтцэцийгийн нисэх онгоцны буудал хооронд хад чулуурхаг өндөрлөг байдаг бөгөөд хот байгуулалтыг хэрэгжүүлэхэд тодорхой хэсэгт хязгаарлаж болзошгүй. Энэ хад чулуурхаг хэсгийг хотын дүр төрхөд нийцүүлэн авч үлдэх, аль болох бага хөндөж, газар хөрсний мэдрэмжийг хадгалах нь зүйтэй юм.

Сумын төвөөс зүүн хойд ба зүүн хэсэгт бэлчээрийн талбай байдаг. Энэ газар нь малчид болон соёлын өвийг хадгалахад чухал газар (наадмаар морьны уралдаан зохион байгуулагддаг). Оролцогч талуудын уулзалтын үеэр олон оролцогчид тус газарт барилга байгууламж бариулахгүй хадгалж авч үлдэх тал дээр онцгойлж байсан.

Сумын төвөөс баруун хойд хэсэгт нэлээд хэдэн шатахуун хадгалах савууд байрладаг бөгөөд засаг захиргааныхны ярьж байгаагаар тэдгээрийг хэзээ ч ашиглаж байгаагүй, одоогоор байгаль орчинд ямар нэгэн аюул эрсдэл учруулахгүй юм байна. Эдгээр шатахуун хадгалах савуудыг сумын төвөөс баруун урагшнүүлгэж, ялангуяа төлөвлөж байгаа төмөр замыг шугамын дагуу байрлуулах нь хэрэгтэй.

10.3. Сумын хүрээлэн буй орчныг бэхжүүлэх нь

Хүрээлэн буй орчныг сайжруулахад дараах саналыг дэвшүүлж байна. Үүнд:

- Үерийн хөндийг хадгалах, бэхжүүлэхэд нийтийн эзэмшлийн газрыг хөгжүүлэхтэй холбож барилга байгууламж барихгүй байх, усыг сааруулах боломж бүхий ургамлыг суулгаж, үерийн хөндийг байгалийн үзэсгэлэнт газар болгох;

- Шатахуун хадгалах савны эргэн тойронд (хэрэв нүүлгэхгүй бол) буфер буюу хамгаалалтын бүс байгуулж суурьшлын бүсийг болзошгүй бохирдолд өртөх эрсдлийг багасгах арга хэмжээ болох юм. Түүнчлэн төмөр зам дагуу буфер хамгаалалтын бүсийг байгуулах;
- Хот суурин газарт тоос тоосонцрын хяналтыг сайжруулж, тоосноос хамгаалах саравч барих, ландшафтын төлөвлөлтийг өөрчлөх, барилгын талбай зэрэг тоос их хэмжээгээр босдог газарт тоосыг усаар шүршиж дарж байх зэрэг арга хэмжээг авах;
- Салхинаас хамгаалах 5 га модны зурвас байгуулах ЭР-ын ажилтай уялдуулж хангалттай мод суулгаж салхи, шороон шуурганаас хамгаалах ажлыг дорвитой хэрэгжүүлэх
- Сумын хилийн цэсийн гадуур тэлэлтийг хязгаарлах бүс, цөлжилтөөс хамгаалах ногоон зурвас, механик хаалтыг байгуулах
- Бэлчээрийг сэлгэж, өнжүүлэх зэрэг уламжлалт аргаар талхлагдал, хөрсний эвдрэлээс урьдчилан сэргийлэх явдлыг үргэлжлүүлэх зэрэг.

Байгаль орчны бохирдол, доройтлыг бууруулахын тулд авах арга хэмжээ:

1. Хог хаягдлаас үүсэх хөрсний бохирдолтыг багасгаж эрүүл аюулгүй орчинг бий болгоно.

1.1 Сумын хатуу хог хаягдлыг цуглуулах, ялгах, тээвэрлэх, эргүүлэн ашиглах, байгальд халгүй технологиор дахин боловсруулах үйлдвэрбайгуулах замаар хог хаягдлын менежментийн цогц бодлогыг хэрэгжүүлэх

1.2 Гэр хорооллын айл өрхөөс хаягдаж байгаа үнс, малын гаралтай хог хаягдлыг дахин ашиглах замаар барилгын материал үйлдвэрлэх төсөл, хөтөлбөр боловсруулан хэрэгжүүлэх

1.3 Худалдаа үйлчилгээнд удаан задардаг органик бодисоор хийсэн баглаабоодлоос татгалзаж, цаас, даавуун баглаа боодлын хэрэглээнд бүрэн шилжих

1.4 Химийн болон аюултай хог хаягдлын тусгай зориулалтын цэгийг холбогдоххууль тогтоомжийн дагуу байгуулж, байгаль орчин, хүн мал, амьтны эрүүл мэндэд үзүүлэх сөрөг нөлөөллийг бууруулах

2. Усны зохистой хэрэглээг нэмэгдүүлнэ.

2.1 Иргэн, аж ахуйн нэгж, байгууллагын ахуйн болон үйлдвэрлэлийн хаягдалбохир усыг инженерийн төвлөрсөн шугам сүлжээнд иж бүрэн холбох

2.2 Гуу жалга, үерийн далангийн бүрэн бүтэн, цэвэр байдлыг хадгалж, далангийн инженерийн барилга байгууламжийг нэмэгдүүлснээр гадаргын усны бохирдолтыг бууруулах

2.3 Бороо цасны усыг хуримтлуулах сан байгуулснаар хөдөө аж ахуйн болон үйлдвэрлэлийн хэрэглээний усны нөөцийг нэмэгдүүлэх

2.4 Булаг шандын эхийг хамгаалалтанд авах, иргэд ААН, байгууллагуудад гэрээгээр эзэмшүүлэх замаар усны эх үүсвэрийн хамгаалалтыг сайжруулж ашиглалтыг нэмэгдүүлэх

3. Уул уурхайн үйлдвэрлэлийн явцад эвдэрсэн газрыг нөхөн сэргээж, нийтийн эдэлбэр газарт шилжүүлнэ.

3.1 Хот байгуулалт, замын барилга байгууламжинд ашиглагдаж эзэнгүйорхигдон эвдэрсэн газрыг нөхөн сэргээж, нийтийн эдэлбэр газарт шилжүүлэх.

3.2 Ашиглалтын тусгай зөвшөөрөл эзэмшиж уул уурхайн үйлдвэрлэл явуулжбайгаа аж ахуйн нэгжийн техникийн болон биологийн нөхөн сэргээлтийн ажлыгэрчимжүүлж хариуцлагыг өндөржүүлэх

3.3 Уул уурхайн үйлдвэрлэлээс байгаль орчинд үзүүлэх сөрөг нөлөөллийгбууруулж, байгальд ээлтэй техник технологийг нэвтрүүлэх ажлыг эрчимжүүлэх

4. Байгаль орчны бохирдол, доройтлыг бууруулна

4.1 Агаар бохирдуулагч суурин эх үүсвэрүүдээс хаягдах хорт хий, хатуу хог хаягдлыг шинэ дэвшилтэт, техник технологийг үйлдвэрлэлд нэвтрүүлснээр 30хүртэл хувиар бууруулах

4.2 Бүрэн шаталттай түлшний үйлдвэрлэл байгуулах, шингэрүүлсэн шатдагхийн хэрэглээг нэмэгдүүлснээр гэр хорооллын айл өрхийн түлшний бүтцэдөөрчлөлт хийх

4.3 Гэр хорооллын айл өрхийг барилгажуулах, инженерийн шугам сүлжээнд холбосноор агаарт хаягдах хаягдал, утааг бууруулах

4.4 Сумын ногоон байгууламжийг нэмэгдүүлэх

4.5 “Цагаан тоос” хөтөлбөрийг хэрэгжүүлэх ажлыг эрчимжүүлж, цагаантоосноос үзүүлж буй сөрөг нөлөөллийг бууруулах

Түүнчлэн бохир ус зайлуулах, цэвэрлэх систем, нүүрс түлэх зуухыг орлуулах дулааны системийн өргөтгөлийг барих зэрэг хөрөнгө оруулалтын томоохон төслүүд хэрэгжих нь хот суурингийн хүрээлэн буй орчныг сайжруулахадшууд нөлөөтэй.

10.4. Ногоон байгууламжийн төлөвлөлт, цэцэрлэгжүүлэлт

Монголын хувьд, ногоон байгууламжийг нэг орон сууцны хороолол барилаа гэхэд зөвхөн тухайн орон сууцны хорооллын дотор, зөвхөн тухайн орон сууцандаа л зориулж байгуулж байгаа нь хотхон хоорондын ногоон бүсийн харилцаа холбоог багасгаж, хотод ногоон байгууламж гэж харагдаад байх юмгүй мэт санагдана. Үүний оронд ногоон байгууламжийг төлөвлөхдөө өөр хооронд нь уялдаатай төлөвлөж байж жинхэнэ утгаар нь “ногоон бүс” гэж нэрлэж болохоор.

Цаашид шинээр баригдах барилга байгууламж, хүн амын тоо өсөх хандлагыг тооцож сумын бичил уур амьсгалын зохистой харьцааг алдагдуулахгүй байх, сумын өнгө үзэмжийг сайжруулах, агаарын бохирдол, тоосжилтыг багасгах зорилгоор ерөнхий төлөвлөгөө хэрэгжүүлэх явцад ногоон байгууламжийг шинжлэх ухааны үндэстэй, тодорхой зураг төслийн дагуу нийт суурьшлын хэсгийн 25-30 хувьд хүргэж цэцэрлэгжүүлж чадвал

зонхилох салхины хурд, элс нүүдэл, цөлжилтийг зохих хэмжээгээр багасгаж, зун намрын цагт тоос шорооны 30%-ийг, өвлийн цагт 10-15 хувийг өөртөө шингээж, зуны халуунд нарны хэт халалтыг 10-15 дахин багасгах, хэт хөрөлтийг 2-3 хувь бууруулах зэрэг уур амьсгалыг зөөлрүүлэхээс гадна хөрсний эвдрэл, дуу шуугианы болон агаарын бохирдлоос хамгаалдаг ач холбогдолтой.

Ногоон байгууламжийг хотын агаарын бохирдолд нөлөөлж буй автомашинаас ялгарч буй угаар, хий, тоосжилтоос хамгаалах зориулалтаар хамгаалалтын зурвас байдлаар төлөвлөж өгсөн.

Мөн сумын тэлэлтийг хязгаарлах бүсийг тогтоох шаардлагатай. Уг бүсийг цөлжилтөөс хамгаалах зориулалтаар бас ашиглахаас гадна сумын төвөөс урагшаа 2.5 км зайд дунджаар 500-1000 м өргөнтэй, сумын нийт газар нутгийн 30 хувийг эзлэж байхаар тооцож төлөвлөж өгөв.

Сумын суурьшлын бүсийн дундах ногоон байгууламжийг зөв төлөвлөж өгсөнөөр хүмүүс нэг газраас нөгөө газар руу, нэг суурьшлаас нөгөө суурьшил руу ямар нэгэн тээврийн хэрэгсэл унаа тэрэгтэй явахаас татгалзахад хүргэж явганаар явж, байгалийг мэдэрч явган амралт хийх юм.

Төлөвлөлтийн хугацаанд ногоон байгууламжийг байгалийн тогтцыг өөрийг нь ашиглах мөн зохиомол ландшафтын орчинг бүрдүүлэн, усан хангамж, зам талбайтай уялдуулан цогцолбор байдлаар шийднэ.

Цаашид хот болон тэлж хөгжихөд байгалийн жижиг жижиг толгодыг зүлэгжүүлэн зам болон ногоон зурвасаар холбож ногоон бүсийг бүрэлдүүлэх боломжтой гэж үзэж байна. Ийм жижиг толгод-ногоон байгууламж бүрийн хажууд усан санг байгуулж усжуулалтын асуудлыг шийдэх боломжтой. Энэ талаарх бэлэн туршлага ӨМӨЗО-ны хотуудад арвин бий. Хөх хотын газрын хөрс, байгаль цаг уурын нөхцөл Цогтцэцийнхтэй тун ойролцоо.

Сумын төвийн ногоон байгууламжуудыг зориулалтаар нь,

1. Нийтийн хэрэгцээний
2. Хязгаарлагдмал зориулалттай
3. Тусгай зориулалттай гэж 3 ангилан гудамж замын гол ба туслах тэнхлэгүүдийн дагуу төлөвлөлөө.

1. Нийтийн хэрэгцээний ногоон байгууламж

Нийтийн хэрэгцээний ногоон байгууламжид сумын амралт зугаалгын хүрээлэн, төвийн хэсгийн цэцэрлэгт талбайнууд, төвийн хэсгээс урагш гарсан цэцэрлэгт гудамж, орон сууцны болон эдэлбэр газар бүхий амины сууцны бүлэглэл дунд байгаа амрах талбайг хамруулан нийт 18 га талбайд төлөвлөлөө. Эдгээр олон нийтийн зориулалттай ногоон байгууламжуудыг ногоон бүсийн гол тэнхлэг болгохоор тусгалаа.

Хотын чанартай ногоон байгууламж

Хотын чанартай ногоон байгууламжийг усан сан, усан оргилуур, усан толийг байгуулж архитектурын жижиг элементүүд болох дүүжин гүүр, сандал, сүүдрэвч, гэрэлтүүлэг, явган зорчигчид зориулсан өнгөт хавтан, байгалийн чулуун зам, байгалийн чулуун хана хэрэм, бульвар, аллея зэргийг төлөвлөж байна. Мөн чимэглэлийн суулгамлуудыг суулгана.

Хорооллын дундах ногоон байгууламж

Хорооллын ногоон байгууламжийг модлог ургамлын гоо үзэмж, үзэгдэх байдал, оршин суугчдын ажиллаж амьдрах, амрах таатай нөхцлийг бүрдүүлэх, бичил уур амьсгалын орчныг сайжруулах зориулалтаар төлөвлөнө. Барилгажилтын норм нормативын дагуу хорооллын 1 оршин суугчид ноогдох 22м² дээр 8м² ногоон байгууламж нэмж тооцоод нийт 50.7 га ногоон байгууламж байхаар төлөвлөжээ.

Бичил хорооллын дунд болон байгалийн ургамал бүхий газарт тун энгийн шийдэл бүхий амралтын талбай, бяцхан ногоон зурвасыг архитектурын жижиг элементүүдийг зөв газарт нь шигтгэж төлөвлөж өгсөн.

Чимэглэлийн ургамлууд үхрийн нүд, шар хуайс, монос, чацаргана, долоогоно, буйлс, хайлаас, тошлой, гацуур, улиас, нарс, шинэс зэрэг ногоон суулгацуудыг тарина.

Цэцэрлэгт хүрээлэн

Зугаалга болон, сургалт, туршилтын ажил явуулахад зориулагдсан нийтийн хэрэгцээний зориулалттай, цэцэрлэгжүүлсэн орон зай, мөн хөшөө дурсгалын, аялал жуулчлалын зориулалттай ашиглаж болох дэвсгэр газрыг төлөвлөв

Хүүхдийн парк

Хотын төвийн дүр төрхөнд гоёл чимэглэлийн мод цэцэрлэг маш чухал үүргийг гүйцэтгэдэг. Энэ цэцэрлэгийг барилга байгууламж буюу засмал зам, талбай, мод, сөөг, бут төрөл бүрийн цэцэгт ургамалтай нийцүүлэхийн дээр тэнд уран баримал, хөшөө байрлуулах, түр зуурын амрах сүүдрэвч, тохижилт бүхий бэсрэг цогцолбор байдлаар хийж өгвөл илүү үр дүнтэй.

Цэцэрлэгт талбай

Түр хугацаагаар амрахад зориулж цэцэрлэгжүүлж тохижуулсан жижгэвтэр талбай юм. Цэцэрлэгт талбай нь гол гудамж замын дагуу төлөвлөж зорчигч иргэд түр амрахад зориулсан. Орон сууцны хорооллын доторх оршин суугчид амралт, хүүхдын тоглоомын талбайг төлөвлөхдөө сүүдрэвч, амрах талбайн зэргийг орчин үеийн шинэ шийдлээр төлөвлөв.

2. Хязгаарлагдмал хэрэгцээний ногоон байгууламж

Хязгаарлагдмал зориулалт бүхий ногоон байгууламжинд дунд сургууль, цэцэрлэг, эмнэлгийн болон олон нийтийн барилгын эдэлбэр газрын ногоон байгууламжийг хамруулан нийт 2,4 га талбайд төлөвлөлөө.

Эмнэлэг, сургууль, цэцэрлэг, албан газар, үйлдвэр үйлчилгээний газрын хашаа, эзэмшил талбайн ургамлууд, хувийн цэцэрлэгүүд нь ногоон бүсийн туслах тэнхлэг байхаар төлөвлөв.

Сумын төвийн урдаас орж ирдэг үерийн усны замыг ногоон байгууламж болгон ашиглахаар төлөвлөсөн. Өмнөд хэсгээр тоосноос хамгаалах хамгаалалтын бүс 500-1000м-ийн өргөнтэйгөөр төлөвлөсөн.

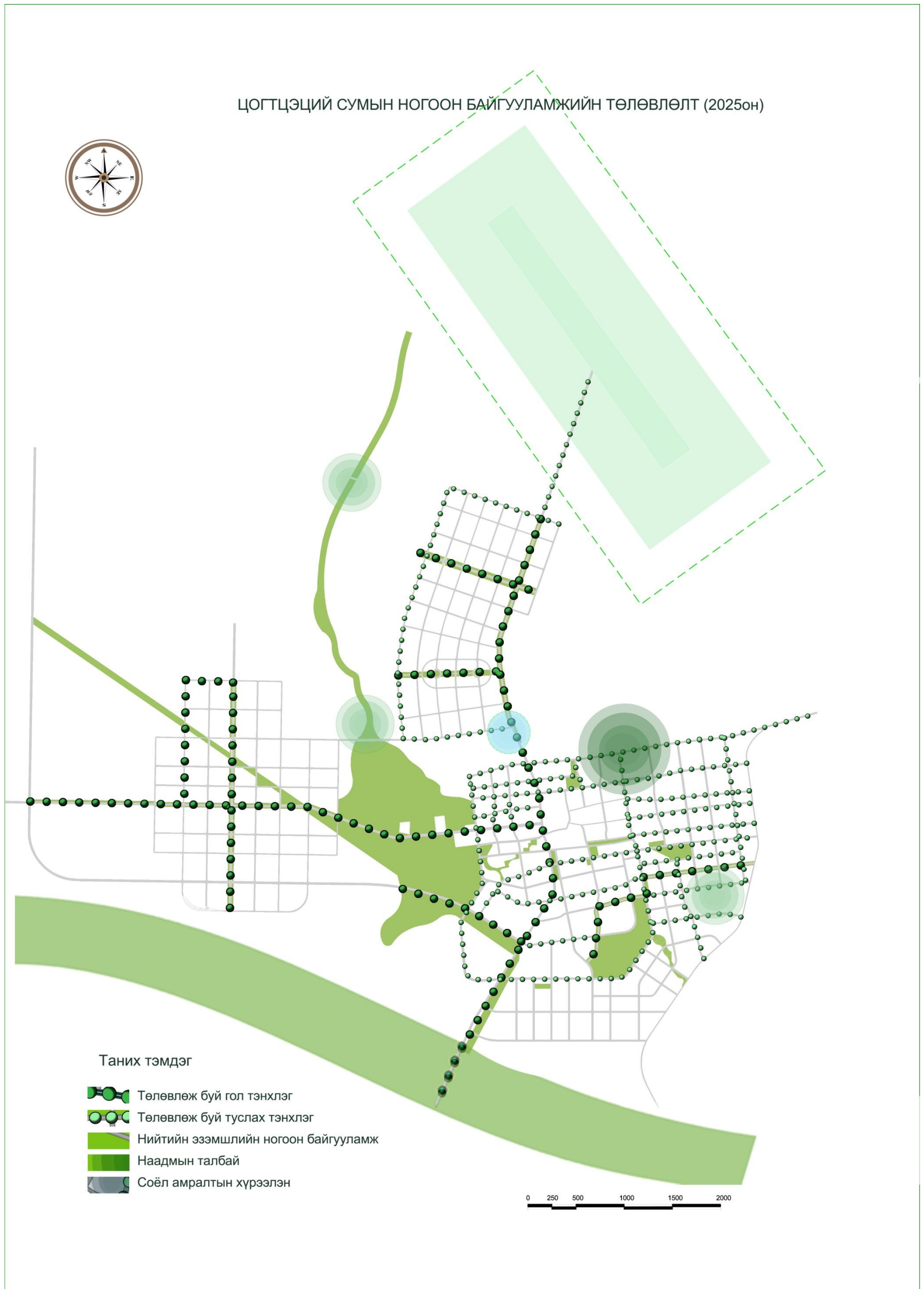
Чимэглэлийн ургамлууд үхрийн нүд, шар хуайс, монос, чацаргана, долоогоно, буйлс, хайлаас, тошлой, гацуур, улиас, нарс, шинэс зэрэг ногоон суулгацуудыг тарина.

3. Тусгай хэрэгцээний ногоон байгууламж

Хотын тээврийн гол магистраль авто замын дагуу тариалсан мод суулгацууд, суурьшлын бүсийг үйлдвэрлэл технологийн паркийн нутаг дэвсгэрээс тусгаарласан ногоон байгууламж, усны ундарга, эх үүсвэрийг бохирдлоос хамгаалсан ойн зурвас, онцгой байдлаар хамгаалагдсан нутаг дэвсгэр, хот суурин газрыг салхи шуурга, элсний нүүлт, цасны хунгаралтаас хамгаалсан ойн зурвас ногоон байгууламж багтана.

Тусгай зориулалтын ногоон байгууламжинд гол гудамж замын дагуух ногоон байгууламж, үйлдвэрийн бүсээс амины орон сууцны хэсгийг тусгаарласан хамгаалалтын зурвас, салхи, элсжилтээс хамгаалсан баруун хойд талын мод үржүүлгийн газрыг хамруулан нийт 7,2 га газар төлөвлөлөө.

Схем зураг 24. Ногоон байгууламжийн төлөвлөлт

Цэцэрлэгжүүлэлт

Цэцэрлэгт хүрээлэн, цэцэрлэгт талбай, цэцэрлэгт гудамж, зам талбай, хорооллын доторх барилга байгууламжийн орчны цэцэрлэгжилтийг модлог ургамлын гоо үзэмж үзэгдэх байдал хүний амьдрах, амрах таатай орчныг бүрдүүлэх бичил уур амьсгалыг сайжруулах зориулалттайгаар төлөвлөнө.

Хүснэгт 32. Сонгон тарих мод сөөгний жишиг

№	Мод сөөгний нэр	Хөрсний шаардлага		Агаарын бохирдол, хүчтэй салхи хүйтнийг тэсвэрлэх, сүүдэр	Өнгө үзэмж			
		Төрөл	Чийглэг		Титмийн навчны өнгө	Ургах хурд, өндөр	Тайралт авах эсэх	Цэцгийн өнгө
Мод								
1	Гацуур	Ч/д/	ХЧ	БСХСү	К-ц	У.у-30	-	-
2	Шинэс		ХЧ	БСХ	К-ц.н	Т.у-30	-	-
3	Нарс		ХЧ	Х	К-ц.н	У.у-35	-	-
4	Бургас	Б/д/	ХЧ	СХ	Д-н	Т.у/0.5-6/	+	-
5	Анхилуун улиас /эр/	Б/д/	ХЧ	БХ	Ө-х.н	Т.у 2.5	-	-
6	Сахлаг хус	Ү/д/	Х	БХСү	Ө-у.н	Т.у-30	-	-
7	Сухай	Б/д/	ХЧ	БХ	С-н		-	ногоон
8	Хайлаас	Б/д/	ХЧ	БХ	С-н	Т.у/15-28/	-	шаргал
Сөөг								
9	Нохойн хошуу	Б/д/	ХЧ	БСХСү	-ц.н	Т.у-2	+	ягаан
10	Шар хуайс	Б/д/	ХЧ	БСХСү	-н	Т.у-2	+	Шар
11	Үрэл	Б/д/	ХЧ	БСХ	Д-н	Т.у	+	Цагаан Ягаавтар туяатай
12	Эгэл монос	ҮХ	ХЧ	БСХСү	-х.н	Т.у-/10-15/	-	Цагаан
13	Нохойн хошуу	Б/д/	ХЧ	БСХСү	-ц.н	Т.у-2	-	Ягаан
14	Үхрийн нүд	Б/д/	ХЧ	БСХ	-ц.н	Т.у-2	-	Цагаан
15	Тошлой	Б/д/	ХЧ	БСХ	-н	Т.у-1.5	-	Цагаан
16	Долоогоно	Д	Ч	БСХ	-х.н	У.у-6	+	Цагаан

Сумын нутгийн хөрс нь ерөнхийдөө үржил шим багатай, хайрга чулуун хучаастай цөлөрхөг хээрийн бор хөрсний хэв шинж зонхилдог учраас шинээр тариалах талбайд ногоожуулалт хийхдээ хөрсөнд бордоо хэрэглэх ба бордоог ургамалжуулалт хийж байгаа талбайн онцлогоос хамаарч нормын дагуу тооцож хэрэглэнэ. Мөн дээрээс нь температурын хоногийн хэлбэлзэл ихтэй, ургамал ургах хангалттай дулаантай боловч хур тунадас бага унадаг зэргээс нь болж модлог ургамал ургах боломж бага бөгөөд ургах боломжтой үхэр харгана, шар хотир, орог тэсэг сөөгнүүд, улаан ортууз, агь зэрэг заримдаг сөөгүүдийг ургуулах боломжтой.

Цэцэрлэгжүүлэлтэнд нутгийн улиас, хайлаас, тоорой зэрэг мод, шар хуайс, буйлс зэрэг бут сөөгийг ашиглана. Ногоон байгууламжийн ихэнх хувийг

таримал өвс байхаар тооцсон бөгөөд зүлэгжүүлэх хөрсийг бүтцээс нь хамааруулан тодорхой хэсгийг нь солих шаардлагатай.

Хамгаалалтын ногоон зурвасыг байгуулж хотын нутаг дэвсгэрийн элсний нүүлт, хүчтэй салхинаас хамгаалах зорилгоор төлөвлөлтөнд тусгав. Салхины хүчийг бууруулах найдвартай хамгаалалт нь салхин дээд хэсэгт ногоон байгууламжийг төлөвлөх юм. Салхины хүчийг саруулахын тулд модыг эгнээгээр тарих нь чухал ач холбогдолтой.

Хүснэгт 33. Ногоон байгууламжийн салхины бууралтанд үзүүлэх нөлөө

Ногоон зурвасаар Н- нэгжээр хэмжигдэх зайн дотор / Н-мод сөөгний өндөр/	Салхины хурдны бууралт %	Ногоон зурвасаар Н- нэгжээр хэмжигдэх зайн дотор / Н-мод сөөгний өндөр/	Салхины хурдны бууралт %
Н	60	10Н	20
2Н	55	25Н	16
3Н	45	20Н	10
4Н	25	25Н	8
5Н	35	40Н	5

5 метрийн өндөртэй нэг эгнээ мод сөөг тарьсан ногоон зурвас нь 15 метр өргөн газрын салхины хурдыг 2 дахин бууруулдаг байна. Гудамжны хоёр талаар тарьсан мод сөөг нь дуу шугааны хэмжээг намжаадаг.

Хүснэгт 34. Нэг хүнд ноогдох нийтийн хэрэгцээний зориулалттай ногоон байгууламж

Төлөвлөлтийн хугацаа	Нэг хүнд ноогдох ногоон байгууламжийн хэмжээ /м2/			
	Хот	Амралт сувилал	Томоохон сууринд	Багавтар сууринд
Эхний ээлжийн	12	20	12	-
Төлөвлөлтийн хугацаанд	25	30	30	-

Хүснэгт 35. Нэгж талбайд ногдох мод сөөгний тоо ширхэг

№	Цэцэрлэгжүүлэлтийн төрөл	1 га талбай /ширхэг/	
		Ногоон байгууламж	Зам талбай
1	Цэцэрлэгт хүрээлэн	200-250	1200-1500
2	Цэцэрлэг	120-150	100-1200
3	Цэцэрлэгт талбай	120-150	100-1200
4	Цэцэгт талбай /партнер/	50-120	100-500
5	Цэцэрлэг гудамж	350-400	2000-3000
6	Сургууль, цэцэрлэг, яслийн эдэлбэр газар	100-150	1000-1200
7	Орон сууцны хороолол	120-150	800-1000
8	Албан байгууллагын орчим	80-100	500-800
9	Хамгаалалтын бүс	300-400	1500-2000

Замын тэмдэгтүүдийг халхлахгүйгээр мод суулгах, гэрлэн дохио, явган гарц байгаа тохиолдолд гэрлэн дохиог халхлахгүй газарт, явган гарцыг сүүдэрлэж байхаар тооцож мод суулгана. Мөн замын гэрэлтүүлгийг халхлахгүй, замын салаа уулзваруудад хөдөлгөөнд саад болохооргүй мод, ногоон ургамлыг суулгана.

Цэцэрлэгжүүлэх технологи, арга

Суулгацын нүх бэлтгэх

Шилмүүст модны нүхийг УСТ 1136-74 стандартын дагуу навчит модны нүхийг УСТ 1135-75 стандартын шаардлага хангасан хэмжээгээр ухаж суулгана.

Хүснэгт 36. Мод сөөг суулгах нүхний хэмжээ

д/д	Мод ургамал	Нас	Нүхний хэмжээ	
			Диаметр	Гүн
1	Мод	10-15	1.2-с багагүй	0.8-1
		8-10	1	0.8
		5-7	0.8	0.7-0.8
2	Бут сөөг	3.5		0.7
3	Бүлэгт бут	-	-	0.6

Суулгац суулгах арга

1. Суулгацыг хавар вегетацийн хугацаа эхлэхээс өмнө 4 сарын 15-наас 5 сарын 25 хүртэл, намар 10 сарын 20-ноос 11 сарын 15 хүртэл тарьна.
2. Төрөл бүрийн модны суулгацыг суулгах нүх тэгш өнцөгтэй шулуун бол суулгацын ханыг дагуулан эгц, налуу ханатай бол нүхний голд эгц байрлуулсан үндэснийх үзүүрийг газрын түвшнээс 5-10 см-ээс хэтрэхгүй гүнд суулгаж, бэлтгэсэн нунтаг шороог бага багаар хийж, ургамлын үндэсний хүзүү хүртэл дүүргэн нягтруулсны дараа ханатал услана.
3. Суулгацын үндсийг нугалалгүйгээр зөв өсч, хөгжихөөр суулгасан байх ёстой.
4. Суулгасан модыг салхинаас хамгаалж, модны 2-3 талд хатгасан гадаснаас, модны ишийг титмийнх нь доогуур зөөлөн материалаар ороож, бэхлэн уясан байна.
5. Мод услах тогоог газрын гадаргуугаас 5-10см доор, 60-80 л ус багтахаар зассан байх ёстой.
6. Мод услах тогоог эхний 3 жил тогтмол цэвэрлэж, зэрлэг ургамлыг цэвэрлэж, хөрсийг сийрүүлж байвал зохино.

Суулгац арчлах

1. Суулгасан модны цаашид амьдрах эсэх нь арчлалт, хамгаалалтаас шалтгаалах учир услах, бордох зэргээр арчлалтыг хугацаанд нь тогтмол хийвэл зохино.
2. Суулгацыг суулгах үед хөрсийг ханатал уславал үндсийг чийгтэй хөрсөнд наалдуулж эрчимтэй хөгжих нөхцлийг бүрдүүлнэ.
3. Усалгаа / суулгацыг суулгасны эхний сард 3–5 хоног 1 удаа, дараагийн саруудад 5-7 хоногт 1 удаа 40-50 л усаар усалбал зохино. Хоёр дахь жилээс эхлэн 5-6 дугаар сард долоо хоногт нэг удаа, дараагийн саруудад 1 удаа хөрсний чийгшлийн багтаамж 50.0 доошгүй байхаар усална/
4. Модны өсөлтийг сайжруулахын тулд, модны орчныг сайжруулахын тулд модны орчныг орон нутгийн бордоогоор бордох бөгөөд нэг модонд суперфосфат калийн бордоо 200-400 гр ноогдоно.
5. Тарьсан модны орчин тойрны хогийг цэвэрлэж, хөрсийг сийрэгжүүлэн усалж, тогооны хөрсийг тогтмол зөөлрүүлэн хог ургамлыг цэвэрлэж, борооны ба усалгааны усыг бүрэн шингэхээр хөрсийг хөвсгөр зөөлөн байлгана.
6. Суулгац, сөөг, зүлгийг хүн машин, малын хөлд гишгэгдэхээс хамгаалж явган хүний зам, хайс, жижиг хашаагаар хамгаална.
7. Тариалсан модыг газар хөлдөхөөс өмнө ханатал усалж, суулгацыг хөлдөхөөс хамгаалан цас тогтоох арга хэмжээг авсан байна.

Хүлэмжийн аж ауй байгуулан цэцэг тарих, суулгац бэлтгэх, ховор ургамлыг тарьж бэлтгэн хотоо цэцэрлэгжүүлэх, тохижуулах ажилд зориулах нь нэн ач тустай юм.

Суурьшлын бүс, Ухаа-Худагийн уурхай хоёрын хоорондох зайг байгалийн онгон байдлаар нь хадгалах буюу төрөл бүрийн мод үржүүлгийн газрын зориулалтаар ашиглаж болох бөгөөд хэтдээ уг газрыг суурьшлын бүсийн зориулалтаар ашиглахаар болвол модны суулгацыг хотын цэцэрлэгжүүлэлтэнд ашиглана.

11.ХӨРӨНГӨ ОРУУЛАЛТЫН ТОМСГОСОН ТООЦОО

Хөрөнгө оруулалтын тооцохдоо одоо мөрдөгдөж байгаа норм, дүрэм ЗТБХБЯамны сайдын 2010 оны 336 дугаар тогтоолоор батлагдсан “Барилгын нэгж талбайн төсөвт өртөг, төсвийн жишиг үнэлгээ”-г үндэс болгов.

Дээрх үнэлгээнд үндэслэн гаргасан тооцоогоор Цогтцэций сумын төвийн хөгжлийн ерөнхий төлөвлөгөөг хэрэгжүүлэхэд нийт 3 511 831 822,40₮-ийн хөрөнгө шаардлагатай.

№	Нэр	Хэмжих нэгж	Нэгж өртөг /мян.төг/	Тоо ширхэг	Өртөг		Нийт өртөг/мян.төг/
					2017	2025	
1.НИЙГМИЙН ХАНГАМЖ							
1	Засаг захиргаа	М²	619,27₮	171200	27 743 296,00₮	78 275 728,00₮	106 019 024,00₮
2	Соёлын төв	М²	525,28₮	103880	13 972 448,00₮	40 593 638,40₮	54 566 086,40₮
4	ЕБ сургууль , Цэцэрлэг	М²	510,24₮	313635	85 827 470,40₮	74 201 652,00₮	160 029 122,40₮
6	Худалдаа үйлчилгээний барилга байгууламж	М²	653,88₮	596000	233 304 740,80₮	156 408 335,20₮	389 713 076,00₮
7	Үйлдвэр	М²	529,49₮	578400	173 249 128,00₮	133 007 888,00₮	306 257 016,00₮
8	Давхар орон сууц	М²	525,01₮	480600	132 092 516,00₮	120 227 290,00₮	252 319 806,00₮
9	Эдэлбэр газартай сууц	М²	786,69₮	2812575	1 327 574 776,05₮	885 049 850,70₮	2 212 624 626,75₮
ИНЖЕНЕР ХАНГАМЖ							
1.Гадна дулааны шугам сүлжээ							
10	Дулааны шугам: Ф 500 мм	100 м	67 800,00₮	10,2	691 560,00₮	-	691 560,00₮
11	Ф 450 мм	100 м	67 800,00₮	72,32	-	4 903 296,00₮	4 903 296,00₮
12	Ф 400 мм	100 м	67 800,00₮	4,4	-	298 320,00₮	290 444,00₮
13	Ф 350 мм	100 м	66 010,00₮	13,4	-	884 534,00₮	648 560,00₮
14	Ф 300 мм	100 м	48 400,00₮	48,92	2 367 728,00₮	-	2 367 728,00₮
2. Ариутгах татуулгын гадна шугам сүлжээ							
15	Бохирын шугам: Ф150 мм	100 м	11 600,00₮	171,66	874 060,00₮	1 117 196,00₮	1 991 256,00₮
16	Ф 200 мм	100 м	14 700,00₮	88,85	360 150,00₮	945 945,00₮	1 306 095,00₮
17	Ф 250 мм	100 м	18 375,00₮	22,15	186 138,75₮	220 867,50₮	407 006,25₮
18	Ф 300 мм	100 м	23 100,00₮	38,16	403 095,00₮	478 401,00₮	881 496,00₮
3. Ус хангамжийн гадна шугам сүлжээ							

ӨМНӨГОВЬ АЙМГИЙН ЦОГТЦЭЦИЙ СУМЫН ТӨВИЙН ХӨГЖЛИЙН ЕРӨНХИЙ ТӨЛӨВЛӨГӨӨ

19	Цэвэр усны шугам Ф100 мм	-	100 м	11 500,00₮	40,77	324 300,00₮	144 555,00₮	468 855,00₮
20	- Ф 150 мм		100 м	9 400,00₮	147,38	559 300,00₮	826 072,00₮	1 385 372,00₮
21	- Ф 200 мм		100 м	12 500,00₮	145,04	721 250,00₮	1 091 750,00₮	1 813 000,00₮
22	- Ф 250 мм		100 м	12 700,00₮	45,51	258 064,00₮	319 913,00₮	577 977,00₮
23	- Ф 300 мм		100 м	15 240,00₮	5,64	85 953,60₮	-	85 953,60₮
24	- Ф 350 мм		100 м	19 800,00₮	2,12	41 976,00₮	-	41 976,00₮
4. Цахилгаан хангамжийн ББ, дамжуулах шугам								
25	Цахилгаан дамжуулах шугам:- -10 КВ		100 м	2 050,00₮	179	188 600,00₮	178 350,00₮	366 950,00₮
26	- 35 кВ		100 м	5 520,00₮	194	872 160,00₮	198 720,00₮	1 070 880,00₮
27	Кабель шугам 10 кв		100 м	3 040,00₮	37	36 480,00₮	76 000,00₮	112 480,00₮
28	Дэд станц 35/10 кв		Ш	354 350,00₮	3	354 350,00₮	708 700,00₮	1 063 050,00₮
29	Дэд станц 10/0,4 кв		Ш	20 480,00₮	42	389 120,00₮	471 040,00₮	860 160,00₮
5. ХОЛБОО ХАНГАМЖ								
30	Автомат телефон станц				500 NN	35 000,00₮		35 000,00₮
31	АТС-ын шугам сүлжээ, кабель				800 м	22 350,00₮		22 350,00₮
32	Кабелийн телевизийн өсгөгч				1 квт		6 000,00₮	6 000,00₮
33	Ка ТВ-ийн шугам сүлжээ				1 км		18 000,00₮	18 000,00₮
34	Шуудан холбооны салбар				1 ш	240,00₮		240,00₮
35	IT сервер				1	12 000,00₮		12 000,00₮
6. АВТО ЗАМ								
36	Асфальтан хучилттай		100 м	42 600,00₮	81,3	541 020,00₮	2 922 360,00₮	3 463 380,00₮
37	Хайрган хучилттай		100 м	24 600,00₮	220	-	5 412 000,00₮	5 412 000,00₮
38	Нийт					2 003 089 270,60₮	1 508 986 401,80₮	3 511 831 822,40₮

12. ХЭРЭГЖҮҮЛЭХ АРГА ХЭМЖЭЭ

Цогтцэций сумын төвийн ерөнхий төлөвлөгөөг хэрэгжүүлэхэд шаардагдах авбал зохих арга хэмжээ, үе шат ба хариуцах албан байгууллагыг дор буй үйл ажиллагааны төлөвлөгөөнд тодорхойлж өгсөн байгаа. Хэрэгжүүлэх үе шат:

- Богино хугацаа = 0-2 жил
- Дунд хугацаа = 3-5 жил
- Урт хугацаа = 5-аас дээш

ҮЙЛ АЖИЛЛАГАА	ХАРИУЦАХ БАЙГУУЛЛАГА	ХЭРЭГЖҮҮЛЭХ ХУГАЦАА
ГАЗРЫН МЕНЕЖМЕНТ		
<i>1. Замын трасс-д орох газрыг чөлөөлөх (R.O.W.)</i>		
– Төлөвлөгдөж байгаа бүх гол замуудын хэсэгчилсэн зургийг боловсруулах, судалгаа хийх, трассд орох газрыг авах	Сумын захиргаа	Богино хугацаа
– 1-р үе шатанд барих туслах замын хэсэгчилсэн зургийг боловсруулах, судалгаа хийх, трассд орох газрыг авах	Сумын захиргаа	Богино хугацаа
– 2 ба 3-р үе шатанд барих туслах замын хэсэгчилсэн зураг хийх, судалгаа хийх, трассд орох газрыг авах	Сумын захиргаа	Дунд хугацаа
<i>2. Инженерийн дэд бүтцийг угсрах газрыг чөлөөлөх буюу уг газрыг түр ашиглах эрх авах</i>		
– Усан сангийн байрлал бүхий урьдчилсан зураг төслийг боловсруулах, судалгаа хийх, газрыг авах	Аймаг/сумын захиргаа	Богино хугацаа
– Цэвэрлэх байгууламжийн байрлал бүхий урьдчилсан зураг төсөл боловсруулах, судалгаа хийх, газрыг авах	Аймаг/сумын захиргаа	Богино хугацаа
– Цахилгааны дэд станцын байрлал бүхий урьдчилсан зураг төсөл боловсруулах, судалгаа хийх, газрыг авах	Аймаг/сумын захиргаа	Богино хугацаа
– Дулааны дэд станцын байрлал бүхий урьдчилсан зураг төсөл боловсруулах, судалгаа хийх, газрыг авах	Аймаг/сумын захиргаа	Богино хугацаа
– Хогийн цэгийн урьдчилсан зураг төсөл боловсруулах, судалгаа хийх, газрыг авах	Аймаг/сумын захиргаа	Богино хугацаа
<i>3. Хөгжлийн 1-р үе шатанд шаардагдах чөлөөтэй болон нөөц талбайг</i>		

ҮЙЛ АЖИЛЛАГАА	ХАРИУЦАХ БАЙГУУЛЛАГА	ХЭРЭГЖҮҮЛЭХ ХУГАЦАА
<i>(дахин) ашиглаж хөгжүүлэхийг дэмжих</i>		
– 1-р үе шат хэрэгжих тайлбайд газрын тооллого хийх	Сумын захиргаа	Богино хугацаа
– 1-р үе шат хэрэгжих тайлбайд буй хөгжүүлж болохуйц газрыг тодорхойлж тооллого хийх	Сумын захиргаа	Богино хугацаа
– Газрын эзэдтэй уулзаж өөрийн эзэмшлийн талбайгаа хөгжүүлэхгүй байгаа шалтгааныг олж тогтоох	Сумын захиргаа	Богино хугацаа
– Дахин хөгжүүлэх газар дээр шат дараалан хэрэгжүүлэх үйл ажиллагааны зааварчилгаа бүхий удирдамж боловсруулах	Аймгийн захиргаа	Богино хугацаа
– Эхний ээлжинд барилгажуулах ажлыг хөхиүлэн дэмжих үүднээс туршилтын төслүүд хэрэгжүүлэх, урамшуулал бий болгох	Аймаг/сумын захиргаа	Дунд хугацаа
4. Ногоон бүс хөгжүүлэх газрыг авах/чөлөөлөх		
–Ерөнхий төлөвлөгөөнд тусгасан “Ногоон бүс” хөгжүүлэх талбайн одоогийн байдал, газар ашиглалт, өмчлөгчдийн жагсаалт гаргах	Сумын захиргаа	Богино хугацаа
–Газар өмчлөгч нартай хамтран ногоон бүс байрлах газрыг худалдан авах стратеги боловсруулах	Сумын захиргаа	Богино хугацаа
– Газар худалдаж авах/чөлөөлөх	Сумын захиргаа	Дунд хугацаа
ИНЖЕНЕРИЙН ДЭД БҮТЦИЙН БАРИЛГА, УГСРАЛТЫН АЖИЛ		
1. Ундны усан хангамжийн дэд бүтцийн нэмэлт судалгаа хийх		
– Ундны усны эх үүсвэр тогтоох зорилгоор усны хайгуулын ажил хийх	Аймгийн захиргаа	Богино хугацаа
– Усны шинэ эх үүсвэрийн ТЭЗҮ боловсруулах	Аймгийн захиргаа	Богино хугацаа
2. Газар хөдлөлийн судалгаа		
– Дэд бүтэц хөгжүүлэхээр төлөвлөсөнд талбай дээр газар хөдлөл гарч болох магадлалыг тогтоох зорилгоор геофизикийн судалгаа хийх. Энэхүү судалгааны үр дүнг гүний усны эх үүсвэр хайхад ашиглах боломжтой.	Монголын Одон орон, геофизикийн судалгааны Төв	Богино хугацаа
3. 1-р үе шатанд шаардагдах бүх дэд бүтцийн зураг төслийг боловсруулах		
– 1-р үе шатанд шаардагдах бүх дэд бүтцийн тооцоо хийж, зураг төслийн эхний хувилбарыг боловсруулах	Аймаг/сумын захиргаа	Богино хугацаа

ҮЙЛ АЖИЛЛАГАА	ХАРИУЦАХ БАЙГУУЛЛАГА	ХЭРЭГЖҮҮЛЭХ ХУГАЦАА
– 1-р үе шатанд шаардагдах бүх дэд бүтцийн хэсэгчилсэн зураг төслийг боловсруулах	Аймаг/сумын захиргаа	Богино хугацаа
4. Дэд бүтцийн асуудлыг бусад талуудын үйл ажиллагаатай үялдуулах		
– Энержи Ресурс ХХК-тай ярилцаж компанийн зүгээс суманд үзүүлж болох дэд бүтцийн үйлчилгээ, мөн сумаас компанид үзүүлж болох үйлчилгээний талаар тохиролцоонд хүрэх	Сумын захиргаа	Богино хугацаа
5. 1-р үе шатны дэд бүтцийн ажлыг хийж гүйцэтгэх		
– 1-р үе шатанд хийх зам, усан хангамж, бохирын шугам, дулаан, цахилгаан хангамжийн барилга, угсралтын ажлыг гүйцэтгэх, сумын лэндфилийг барих	Аймгийн захиргаа	Богино хугацаа
6. 2-р үе шатны дэд бүтцийн зураг төслийн ажил		
– Хүн амын тоо болон дэд бүтцийн хэрэгцээний тооцоонд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах, дүнг 2-р үе шатны дэд бүтцийн хэмжээг тодорхойлох ажилд ашиглах	Аймгийн захиргаа	Дунд хугацаа
– 2-р үе шатны дэд бүтцийн эхний зураг төслийг боловсруулах	Аймгийн захиргаа	Дунд хугацаа
– 2-р үе шатны дэд бүтцийн хэсэгчилсэн зураг төслийг боловсруулах	Аймгийн захиргаа	Дунд хугацаа
ИНСТИТУЦИЙН ЧАДАВХИЙГ БЭХЖҮҮЛЭХ		
1. Хөгжин цэцэглэсэн, тогтвортой хариуцлагатай уул уурхайд түшиглэсэн хот бий болгох		
– Цогтцэций сумыг аймгийн зэрэглэлтэй хот болгон статусыг нь өөрчлөх	Сумын захиргаа	Богино хугацаа
– Хотын Захирагчийн ажлын алба (ЗАА), хотын захирагчийн дэргэд Хотын Зөвлөлийг шинээр бий болгох.	Сумын захиргаа	Богино хугацаа
– Цогтцэций хотын “Дүрэм”-ийг боловсруулж, батлан мөрдлөг болгох.	Сумын захиргаа	Богино болон дунд хугацаа
– Ерөнхий төлөвлөгөөг амжилттай хэрэгжүүлэх, санхүүжилтийн эх үүсвэрийг хангах чиг үүрэг бүхий Сумын хөгжлийн хороог байгуулах.	Сумын захиргаа	Богино болон дунд хугацаа
– Санхүүгийн менежментийг сайжруулж, улмаар төсвөө СЯ-аар шууд батлуулах хэмжээнд хүргэх.	СЯ Өмнөговь аймаг Сумын захиргаа	Богино болон дунд хугацаа
– Хотын хөгжилд шаардлагатай нэмэлт санхүүжилтийн эх үүсвэрийг	Сумын захиргаа	2014 оноос

бий болгох, хувийн хэвшлийн туршлагыг ашиглах зорилгоор ТХХТ-ийг эрчимжүүлэх		
2. Үр дүнтэй, ил тод, нээлттэй орон нутгийн засаглалыг бий болгох		
3.		
– Шинэ хотын ЗАА-ны чиг үүргийг оновчтой тодорхойлох зорилгоор ЗДТГ-ын бүтэц орон тоог өөрчлөх ажлын хэсэг байгуулах.	Сумын ЗД	Богино болон дунд хугацаа
– Мэргэжлийн төлөвлөгчөөр удирдуулсан хот төлөвлөлт, удирдлагын нэгжийг байгуулах.	Өмнөговь аймаг Сумын захиргаа	Богино болон дунд хугацаа
– Батлагдсан ЕТ-ний хүрээнд нарийвчилсан төлөвлөгөөг боловсруулахад хяналт тавих Аймгийн төлөвлөлтийн газрыг бэхжүүлэх	Өмнөговь аймаг	Богино болон дунд хугацаа
– Орон нутгийн хөгжлийн сан, улсын төсөв, уул уурхайн компанийн тусламж, дэмжлэг гэх мэт боломжит санхүүгийн эх үүсвэрийг тодорхойлсны үндсэн дээр орон нутгийн хөрөнгө оруулалтын төлөвлөгөөг боловсруулах.	Сумын захиргаа	Богино хугацаа
– Орон нутгийн хөгжлийн сангаас гүйцэтгэлийг урамшуулах төсвийн урамшууллыг бий болгох.	СЯ Өмнөговь аймаг Сумын захиргаа	Богино болон дунд хугацаа
– Төрийн байгууллага, агентлагууд, тэдгээрт ажилладаг төрийн албан хаагчид, ИТА, иргэд, ИТХ-ын гишүүдийн хооронд мэдээлэл солилцох үр нөлөөтэй цахим засаглалын систем нэвтрүүлэх.	Сумын захиргаа	Богино болон дунд хугацаа
– ЖДҮ-ийг хөгжүүлэхийн тулд Сум хөгжүүлэх сангийн санхүүжилтийг уул уурхайн компаниуд, ТББ, Орон нутгийн хөгжлийн сангийн дэмжлэг, туслалцаатайгаар нэмэгдүүлэх.	СЯ	Богино хугацаа
3. Нийтийн аж ахуйн болон нийгмийн үйлчилгээг хүргэх чадавхийг сайжруулах		
– Үр ашигтай, мэргэжлийн НААҮБ болгон өөрчлөхийн тулд “Цог өрнөх” НААҮБ–г шинэчлэн зохион байгуулах.	БХБЯ	Богино болон дунд хугацаа
– зах зээлийн эрэлт нийлүүлэлтэд суурилсан үнэ тариф тогтоох.	Эрчим хүчний зохицуулах хороо	Богино болон дунд хугацаан

	/Сумын захиргаа	
– Хатуу хог хаягдал ачиж зайлуулах, гудамж талбайн гэрэлтүүлэг, цэвэрлэгээ гэх мэт хотын тохижилтын үйлчилгээг хувийн хэвшилд шилжүүлж улмаар өрсөөлдөөнийг бий болгох.	Сумын захиргаа	Богино хугацаа
<i>4. Хүний нөөцийн чадавхийг сайжруулах</i>		
– ЗДТГ-н харьяанд Хүний нөөцийн хөгжлийн нэгжийг байгуулах	Сумын захиргаа	Богино хугацаа
– Сумын захиргаанд шилжүүлсэн чиг үүргийг гүйцэтгэхэд шаардлагатай төрийн албан хаагчид, мэргэжилтнүүдийн хэрэгцээг тогтоох зорилгоор чиг үүргийн шинжилгээ хийх.	Сумын захиргаа	Богино хугацаа
– Сумын захиргааны бүх ажилтнуудад зориулсан мэргэжлийн сургалтын төлөвлөгөө боловсруулах.	ЗДТГ	дунд хугацаа
– Шинээр ажилд орсон, албан тушаал дэвшсэн ажилтнуудад зориулан ажлын арга барил өгөх, шинэ албан тушаалд дасан зохицох хөтөлбөр боловсруулж хэрэгжүүлэх.	ЗДТГ	Богино хугацаа
– Суманд ажиллах сонирхолтой өндөр мэргэжил, ур чадвартай мэргэжилтнүүдэд зориулж орон сууцны хөтөлбөр боловсруулж хэрэгжүүлэх	Сумын захиргаа	Дунд/урт хугацаа
<i>5. Бүх талуудтай үр өгөөжтэй түншлэл, хамтын ажиллагааг тогтоох</i>		
– Хөгжлийн зорилго, төслүүдийг зохицуулахад Цогтцэций сум, Өмнөговь аймаг болон Засгийн газар, яамдын чиг үүрэг, хариуцлагыг оновчтой болгож зааг ялгааг тодорхой болгох.	ЗГХЭГ Өмнөговь аймаг Сумын захиргаа	2014 оноос
– Төслийн менежментийн чанарыг дээшлүүлэх, хотын санхүү, хөрөнгө нөөцийн менежмент, зарцуулалтад олон нийтийн оролцоог нэмэгдүүлж, иргэдийн хяналтыг дээшлүүлэх.	Сумын захиргаа	2014 оноос
– Цогтцэций хотыг хөгжүүлэхэд хувийн хэвшлийн шууд оролцоог дэмжих.	Сумын захиргаа	Тогтмол

12. ТЕХНИК ЭДИЙН ЗАСГИЙН ҮЗҮҮЛЭЛТҮҮД

Д/д	Үзүүлэлтүүд	Хэмжих нэгж	Одоогийн байдал 2013-01-01 он	Төлөвлөлтийн хугацаа	
				Эхний ээлж 2017 он	Төлөвлөлтийн хугацаа 2025 он
0	1	2	3	4	5
Хүн ам					
1	Сумын төвийн хүн ам:	хүн	5859	22600	38400
	Сумын төвийн өрхийн тоо	Тоо	2253	5650	9142
	Нэг өрхөд ногдох хүний тоо	хүн	2.6	4.0	4.2
2	Хүн амын хөдөлмөр эрхлэлтийн байдал:				
	Төв бүрдүүлэгч группийн хүн ам	хүн	1225	9040	13440
	Үйлчлэгч группийн хүн ам	хүн	1854	3842	8448
	Хөдөлмөр эрхэлдэггүй хүн ам	хүн	12	1808	2688
3	Хүн амын насны бүтцээр				
	- 0-6 насны хүүхэд	Хүн	995	4068	6146
	- 7-15 нас хүүхэд	хүн	758	3842	6528
	- Хөдөлмөрийн насны хүн ам:	хүн	3252	13334	22656
	- Өндөр настан	хүн	175	1356	3072
Нутаг дэвсгэр					
1	ЕТ-гөөр санал болгосон сумын төвийн нутаг дэвсгэр /хилийн цэсээр/	га	1428	1428	1428
2	Сумын төвийн хүн амын нягтрал	хүн/га	4,1	15,9	27,1
3	Суурьшлын бүс :	га	233.4	549.85	619.85
	- Орон сууц нийт:	га	191	461,26	480,66
	- Гэр хороолол	га	187.6	436,1	410,9
	- Нийтийн орон сууц	га	3.4	25,16	69,76
	- Засаг захиргаа	га	1.27	5.6	15.8
	- Цэцэрлэг	га	5	8.13	13.98
	- Сургууль	га		18.98	32.62
	- Эмнэлэг	га	3.3	3.3	5.3
	- Соёл урлаг	га	0.43	5.65	7,02
	- Спорт	га	2		
	- Худалдаа, үйлчилгээ	га	30.4	44.6	60,4
3	Суурьшлын бүс бүс :	га			
	- Үйлдвэр	га	11.35	81.8	127.7
	- Аж ахуй	га			
	- Агуулах	га		6.3	11.4
	- Тариалангийн талбай	га	5.3	5.3	5.3
4	Амралт зугаалгын бүс	га	21.88	94,1	243,9
	- Олон нийтийн талбай	га	0.33	66.5	193.2
	- Ногоон байгууламж	га	21.55	27,6	50,7
5	Зам талбай	га			
6	Нөөц газар	га	23.1		282,5
	Тусгай зориулалтын газар	Га	5.5		
Олон нийтийн барилга байгууламжийн хэрэглээ					
1	- Цэцэрлэг	Хүүхэд	588	2034	3495
2	- Сургууль	Сурагч	1191	4747	8156

3	– Сургуулийн дотуур байр	Ор	270	350	425
4	– Мэргэжлийн сургалт үйлдвэрлэлийн төв	Сурагч	-	203	350
5	– Соёлын төв	Суудал	150	452	777
6	– Спорт заал	м ²	-	452	777
7	– Номын сан	Суудал	25	-	200
8	– Эмнэлэг	Ор	15	351	563
9	– Худалдаа, үйлчилгээ	Тоо	49	189	321
10	– Зочид буудал	м ²	470	678	1152
11	– Нийтийн хоол	Суудал	235	904	1553
Шинэ барилгажилт					
1	Орон сууц фонд:	м ²	21 387	3 410035	4 941860
	- 4-5 давхар	м ²	-	2 244000	3 133200
	-Орон сууцны	м ²	7 200	1 842400	2 492400
	-ОНБ	м ²	-	401 600	640800
	- 2-3 давхар	м ²	-	358 600	687 060
	-Орон сууцны	м ²	4 800	4800	4800
	-ОНБ	м ²	-	353 800	682 260
	- 1 давхар	м ²	-	807 435	1 121600
	-Орон сууцны	м ²	9 387	639 225	807 975
	-ОНБ	м ²	-	168 210	313 625
2	Давхарын дундаж	давхар	2	3	3
	1 хүнд ноогдох талбай	м ² /хүн	13	15	19,2
Зам сүлжээ					
1	Замын нийт урт , үүнээс:	км	12,7	90,6	127,2
	- Гол зам I	км	2.7	9.9	33.8
	- Гол зам II	км	10	23.9	23,9
	- Туслах зам I	км	-	34.8	34.8
	- Туслах зам II	км	-	22	22
	– Дугуйн зам	км	-	95,8	130.3
	– Явган хүний зам	км	-	95.8	130.3
Инженерийн дэд бүтэц					
А. Усан хангамж					
1	Цэвэр усны нийт хэрэглээ	м ³ /хон	150	3400	5800
2	Нэг хүний цэвэр усны дундаж хэрэглээ	л/хон	50	100	156
3	Гүний худгийн тоо	ш	3	-	-
4	Усан хангамжийн хоолойн урт	км	2.4	20	25
Б. Ариутгах татуургын хангамж					
1	Гарах бохир усны хэмжээ	м ³ /хон	960	2260	3884
2	Цэвэрлэх байгууламжийн хүчин чадал	м ³ /хон	1200	3000	4000
3	Бохирын хоолойн урт	км	2.3	15.7	7.4
В. Цахилгаан хангамж					
1	Цахилгаан эрчим хүчний хоногийн хэрэгцээ. Үүнээс:	квт	2760	15 448	20 965
	- Үйлдвэрийн хэрэгцээнд	квт	1224	2331	3149
	- Ахуйн болон албан газрын хэрэгцээнд,	квт	1536	13 128	17 816
3	Дэд станцын тоо	ш		20	12
	- 35/10 кв	ш	1	1	1
	- 10/0.4 кв	ш	-	19	11

4	Цахилгаан дамжуулах шугамын урт	Км		10.4	38,5
Г. Дулаан хангамж					
1	Жилийн дулааны хэрэгцээ	МВт	25	48,5	84.2
2	Төвлөрсөн дулааны эх үүсвэрийн хүчин чадал	МВт	1,2	75	89
3	Дулааны шугамын урт	км	0.3	4.3	7.46
Д. Холбоо мэдээлэл					
1	Үүрэн телефоны операторууд	Ш	3	-	-
2	Гар утас хэрэглэдэг хүн ам	%	98	-	-
3	Өндөр хурдны кабелийн сүлжээний урт	км	0		
Е. Инженерийн бэлтгэл ажил					
1	Үерийн хамгаалалтын урт	м	-	-	7000
	Далангийн өргөн	м	-	-	-
Ё. Байгаль орчныг хамгаалах					
1	Хамгаалалтын ногоон бүс	га	21	200	300
2	Агаарын бохирдолтын түвшин	%	-	-	-

ХАВСРАЛТ

1. СУМЫН ТӨВИЙН ХҮН АМЫН ХЭТИЙН ТООЦОО

	Хүн ам		Жилийн дундаж өсөлт	Хүн ам	Жилийн өсөлт	Хүн ам	Жилийн өсөлт	Хүн ам
	2010 (а)	2011 (а)		2013 (б)	2013-2017		2017	
Төслийн сумын төв								
Цогтцэций	1,530	2,994	95.7%	5,859	31.0%	22,603	7.0%	38,836

Жич:

а) Эх сурвалж: Сумын төвийн тоо мэдээллийг 2012 оны эцсийн байдлаар аймгаас болон Статистикийн үндэсний хорооноос авсан болно.

б) 2013 оны эцсийн байдлаарх тоог тооцоолсон болно.

Хүн амын хэтийн тооцооны тайлбар

Аймгийн 2010, 2011, 2012 оны тоо мэдээлэлд тулгуурлан гаргасан хүн амын хэтийн тооцооны тайлбар, аргачлалыг дор тусгав. Үүнд:

Цогтцэцийсумын төвийн хүн амын тооцоо нь зөвлөхийн хийсэн тооцоо, “Энержи Ресурс” болон “Эрдэнэс Таван Толгой”-н холбогдох хүмүүстэй зөвлөлдсөний үндсэн дээр хийгдсэн бөгөөд Цогтцэций сумын төвд байрлах “Энержи Ресурс”-ын шинэ хотхонд бүртгэлтэй ажилчид суурьших, “Энержи Ресурс”-ын ажилчдын тоо 2015 он гэхэд 2400 хүрэх, “Эрдэнэс Таван Толгой”-нх 3000-д хүрнэ гэж үзсэн.

2013-2017 онд Цогтцэций суманд өсөлт 31 хувь өндөр байгаа нь 2010 онд хүн ам цөөн, 2010-2012 онд эрчтэй нэмэгдсэн, дараагийн 5 жилд их хэмжээний хөрөнгө оруулалт орж ирэх гэж байгаатай холбоотой юм. Цогтцэцийн талаар гаргасан зөвлөхүүдийн тайлангаас үзэхэд 2017-2025 онд тус сумын төвийн өсөлт жигдэрч нэг түвшинд хүрнэ гэсэн байна.

Цогтцэций сумын төвийн хүн амын өсөлтийн төлвийг тооцох аргачлал

Хүн амын төлөв нь нийт сумын биш зөвхөн сумын төвийн хүн амд суурилсан гэдгийг дурдах нь зүйтэй. Үндэсний статистикийн газраас гаргадаг хүн амын үзүүлэлтүүд нь нийт сумын хүн амыг хамарсан байдаг тул төслөөр гүйцэтгэж буй ерөнхий төлөвлөгөөний зорилт болох сумын төвийн хүн амын талаарх мэдээллийг цуглуулах шаардлагатай болсон. Тус мэдээллийг аймгаас авах боломжтой байсан бөгөөд Өмнөговь аймгийн нийгэм эдийн засгийн асуудал хариуцсан мэргэжилтнүүдтэй уулзаж, ярилцлага хийв. Төсөл хэрэгжиж буй уул уурхайн сум сууринд хөдөлмөр эрхлэлт, суурьшлын 3 үндсэн хэлбэр зонхилдог.

Ажиллагсдыг онгоцоор авчирч ажиллуулах

Энэ хэлбэрт ажиллагсад болон тэдгээрийн гэр бүл уурхайгаас хол орших хот суурингуудад амьдрах бөгөөд ажилчдыг уурхай уруу онгоцоор авчирч ажиллуулдаг. Ихэнхдээ 14 хоног ажиллаад/7 хоног амрах юм уу эсвэл 9/5 гэсэн ээлжтэй байдаг. Ийм тохиолдолд уул уурхайн компани уурхайн талбай дотор уурхайн ажиллагсадад хангалттай дэд бүтэц бүхий кэмп барьдаг. Энержи Ресурс, Эрдэнэс МЖЛ компаниуд ийм төрлийн кэмп байгуулж мэргэжилтэй ажиллагсадынхаа ихэнх хувийг Улаанбаатараас онгоцоор авчирч ажиллуулж байгаа юм. Гэхдээ үүнээс үүдэн гарах зардлын улмаас уурхайн компаниуд ажиллагсадаа байнга нисгэж ажиллуулахын оронд уул уурхайн компани суурингуудад сууришуулан ажиллуулах бодлого барих магадлалтай.

Холимог хот

Энэ загварт ажиллагсад болон тэдний гэр бүлийнхэн уурхайн ойролцоох сумын төвүүдэд амьдардаг. Уул уурхайн компаниуд сумын нийгэм соёлын үйлчилгээ болон нийтийн эзэмшлийн дэд бүтэц, үйлчилгээний янз бүрийн шатанд хувь нэмэр оруулдаг. Энэ төрөл давамгайлсан нөхцөлд уул уурхайн компани орон нутгийн иргэдийг ажиллуулаад зогсохгүй гаднаас ч ажилтан авч ажиллуулдаг бөгөөд ингэснээр гаднаас ажиллаж буй ажиллагсад магадгүй тэдний гэр бүлийнхэн ч уурхайн ойролцоох сумын төвүүдэд шилжин ирж оршин суух нь элбэг байдаг.

Салангид хот

Энэ тохиолдолд компани уурхайн хажууд өөрсдийн ажиллагсад болон тэдгээрийн гэр бүлийг амьдран суух эрүүл ахуй бүхий орчин нөхцөлөөр хангана. Тус сууринг шаардлагатай бүх дэд бүтэц, үйлчилгээгээр хангасан байдаг. Гэхдээ компани дэд бүтцийн зарим хэсэг сумын төвийн зам, эрчим хүчний сүлжээнд хэрэглэгдэж болно.

Цогтцэций сумын төв

“Энержи Ресурс”, “Эрдэнэс МЖЛ” компаниуд нь “холимог” болон “салангид” загварыг хослуулан хэрэгжүүлсэн. Энэ нь уурхайн хажууд болон сумын төвийн аль алинд үйлчилгээнд холбогдсон дагуул сууринг барьж байгуулахыг хэлж буй юм. Цогтцэций сумын төвөөс 3 км-т 47 га газарт 48 байр бүхий 6 орон сууцны хорооллыг стандартын шаардлагыг өндөр хэмжээнд хангасан гэр кэмпийн хамт барьж эхлээд байна. Хэдийгээр Эрдэнэс МЖЛ-ийн нүүрсний нөөц Энержи Ресурсийнхээс хамаагүй илүү

боловч сумын төвөөс илүү хол байрладаг. Тиймээс тэд “салангид” хотын загварыг сонгосон.

Дараах хүснэгтэд уурхайн хөдөлмөр эрхлэлттэй холбоотойгоор үүсэх хүн ам болон Таван Толгойн нүүрсний орд газруудын үйл ажиллагаа, дагалдах үйлчилгээ/хангамжид суурилсан ажлын байрны тооцооллыг харууллаа.

Үйл ажиллагаа	Ажиллагсдын тоо	Гэр бүлийн гишүүд = 3.0	Уурхайн нэг ажилчин 1.0 үйлчилгээ/ажил бий болгоно	Хотын нийт хүн ам 2025 онд
Энержи Ресурсийн өргөтгөлтэй холбоотойгоор бий болох ажлын байр	2,400	7,200	6,000	15,600
Эрдэнэс ТТ-н өргөтгөлтэй холбоотойгоор бий болох ажлын байр	1,500	4,500	3,750	9,750
Эрдэнэс ТТ-н Баруун Цанхийн олборлолттой холбоотойгоор бий болох ажлын байр	1,500	4,500	3,750	9,750
Нийт	5.400	16,200	13,500 (үйлчилгээ/хангамжийн ажиллагсадын хагас нь л гэр бүлтэйгээ амьдарна гэж үзвэл)	35,100

Гэхдээ эдгээр дүгнэлт нь хэт ерөнхий, зөвхөн макро эдийн засгийн өсөлтөөс шалтгаалах ажлын байрны төлөвт тулгуурласан. Тиймээс дараах хүснэгтэд илүү дэлгэрэнгүй тооцоог харууллаа. Олон янзын тооцоо, төсөөллийг нягталж үзэхэд маш анхааралтай байх шаардлагатай байсан ба бидний явуулсан уулзалт, ярилцлага, зөвлөхүүдийн судалгааны үр дүнд түшиглэж гаргасан тус төлөв нь хамгийн бодитой болсон.

	2012	2017	2025
Хүн ам	5180		
Уурхайн ажиллагсад		5400	6000
Түр хугацаагаар оршин суух ажиллагсадын % (FIFO)		20%	10%
Түр хугацаагаар оршин суух ажиллагсадын тоо		1080	600
Байнга ажиллагсадын тоо		4320	5400
Гэр бүлгүй ажиллагсадын %		20%	10%
Гэр бүлгүй ажиллагсадын тоо		864	540
Гэр бүлтэй байнгын ажиллагсадын %		60%	70%
Дундаж гэр бүлийн хэмжээ		3.0	4.0
Байнга оршин суух гэр бүлийн хүн ам		7776	15120
Уул уурхайн байнга оршин суух хүн амын нийт тоо		8640	15,660
Шууд бус болон шууд ажлын байрны харьцаа		1.0	1.0
Шууд бус ажлын байрны тоо		5400	6000
Гэр бүлгүй ажиллагсадын %		50%	10%
Гэр бүлгүй суурин ажиллагсадын тоо		2700	600
Гэр бүлтэй байнгын ажиллагсадын %		50%	90%
Гэр бүлтэй байнгын ажиллагсадын тоо		2700	5400
Дундаж гэр бүлийн хэмжээ		4.0	4.0
Байнга оршин суух гэр бүлийн хүн ам		10800	21600
Уул уурхайн бус байнга оршин суух хүн амын нийт тоо		13,500	22,200
Нийт хүн ам	5,180	22,140	37,860
Хүн амын өсөлтийн хувь		30%	7%

Дээрх тооцоолол, төлөвт суурилан Цогтцэций сумын төвийн 2017, 2025 оны хүн амын өсөлтийн хувийг тооцоолж гаргав. Хүн амын өсөлтийг тооцох томъёололд өсөлтийн хувийг бүхэлтгэж авснаас шалтгаалан эхний хүснэгтийн хүн амын тоонд бага зэргийн өөрчлөлт орсон болно.

2. ХҮН АМЫН ХЭРЭГЛЭЭНИЙ ТООЦОО

Нэг хүнд ноогдох хэрэглээ /жилээр/

№	Хэрэглээ	Хэмжих нэгж	Физиологийн норм	Эхний ээлж /2017 он/	Төлөвлөлтийн хугацаа /2025 он/
1	Мах махан бүтээгдэхүүн	кг	80	82	85
2	Сүү, сүүн бүтээгдэхүүн	кг	200	200	210
3	Гурил гурилан бүтээгдэхүүн	кг	120	120	120
4	Будаа	кг	20	18	20
5	Цэцгийн тос	кг	7	5	7
6	Сахар, чихрийн зүйл	кг	30	25	30
7	Жимс жимсгэнэ	кг	45	30	45
8	Төмс	кг	80	50	70
9	Хүнсний ногоо	кг	80	50	70
10	Өндөг	ширхэг	50	40	50
11	Загас, загасан бүтээгдэхүүний хэрэглээ	кг	1,3	1,5	1,8
12	Ургамал, амьтны тос	кг	2	2	2

Хүн амын хэрэглээний хэтийн төлөв /жилээр, нийт хүн амын/

№	Хэрэглээ	Хэмжих нэгж	Эхний ээлж /2017 он/	Төлөвлөлтийн хугацаа /2025 он/
1	Мах махан бүтээгдэхүүн	мян.тн	1,9	3,3
2	Сүү, сүүн бүтээгдэхүүн	мян.тн	4,5	8,2
3	Гурил гурилан бүтээгдэхүүн	мян.тн	2,7	4,7
4	Будаа	тн	407	777
5	Цэцгийн тос	тн	113	272
6	Сахар, чихрийн зүйл	тн	565	1165
7	Жимс жимсгэнэ	тн	678	1748
8	Төмс	тн	1130	2719
9	Хүнсний ногоо	тн	1130	2719
10	Өндөг	мян.шир	904	1942
11	Загас, загасан бүтээгдэхүүний хэрэглээ	тн	33,9	70
12	Ургамал, амьтны тос	тн	45,2	78
13	Дотуур хувцас	мян.шир	108	228
14	Гадуур хувцас	мян.шир	54	114
15	Оймс	мян.шир	90	190
16	Гутал	мян.шир	54	114

3. ТӨЛӨВЛӨЛТӨНД ШААРДЛАГАТАЙ ГАЗРЫН ТООЦОО

Хүн ам	
Сумын төвийн хүн ам	4956
Сумын төвийн өрх	3500
Шилжих хөдөлгөөнийг тооцсон хүн амын төлөвлөлт	
2017	22603
2025	38836
Нас баралтаартооцсон хүн амын төлөвлөлт	
2017	10941
2025	20516
Газар	
Төлөвлөлтөнд шаардлагатай газрын хэмжээ	4457
Одоо ашиглагдаж байгаа газар	1100
Ашиглагдахгүй байгаа газар	1950
Эзэмшүүлэхэд шаардлагатай газар	
Шилжин ирэх хүн амын тоо	11662
Нас баралтын хэмжээгээр тооцсон хүн амын тоо	10941
Газрын хэрэгцээ	
Шилжин ирэх хүн амын тоо	6658
Нас баралтын хэмжээгээр тооцсон сумын хүн амын өсөлт	9575
Үүнээс, 2017-2018 оны хүн амын өсөлт	1197

Газрын хэрэгцээ	Шилжин ирэгсэд	Талбай (га)	Нас баралтын хэмжээгээр тооцсон хүн амын тоо	Одоо байгаа хүн амын хэрэгцээ	Шинээр суурьшуулахад шаардлагатай газар
Хүн амын тоо	24093		5985	499	1407
50% нийтийн орон сууц (зам болон ногоон байгууламж орсон)	12047	52			
30% 200 м2	3614	94			
20% 350 м2	4819	219			
100% 700 м2			545	45	98.49
		365	545	45	98.5
НИЙТ					1054

Газрын хэрэгцээ	Шилжин ирэгсэд	Талбай (га)	Нас баралтын хэмжээгээр тооцсон хүн амын тоо
Хүн ам	6658		8378
50% нийтийн орон сууц	3329	29	
30% 200 м2	999	26	
20% 350 м2	1332	61	381
700 м2 (2017-2018 цэвэр өсөлтөөр 1197 хүн)			109
		115	490
Нийт газрын хэрэгцээ			606
Нийт газрын хэрэгцээ	2017	2025	Нийт
Нийтийн орон сууц	52	29	81.1
200 м2	94	26	119.9
350 м2	219	61	279.8
700 м2	689	490	1178.7
Нийт			1659.5

4. ГАЗАР ЗОХИОН БАЙГУУЛАЛТЫН БҮСҮҮДИЙН ТАЛБАЙН ТООЦОО

Блокийн дугаар	Код	Газар ашиглалтын төрөл	Талбай (га)	Орон сууцны нягтрал (өрх / га)	Өрхийн дундаж	Нийт хүний тоо	Барилгажсан талбай %	Давхрын тоо	Нийт өрхийн тоо	Нийт барилгын талбай (м2)
ҮЕ I										
A27	ЗХ	Засаг захиргаа	4.5				0.2	4		36000
A50	ЗХ	Засаг захиргаа	1.1				0.2	4		8800
		Нийт	5.6							44800
A46*	ХД	Худалдаа үйлчилгээний бүс	0.5				0.2	4		4000
A45*	ХД	Худалдаа үйлчилгээний бүс	3.2				0.2	4		25600
A49*	ХД	Худалдаа үйлчилгээний бүс	2.4				0.2	4		19200
A56*	ХД	Худалдаа үйлчилгээний бүс	1.7				0.2	4		13600
A57*	ХД	Худалдаа үйлчилгээний бүс	5.6				0.2	4		44800
A59*	ХД	Худалдаа үйлчилгээний бүс	0.6				0.2	4		4800
A26*	ХД	Худалдаа үйлчилгээний бүс	0.9				0.2	4		7200
A85*	ХД	Худалдаа үйлчилгээний бүс	2.2				0.2	4		17600
A88*	ХД	Худалдаа үйлчилгээний бүс	1.3				0.2	4		10400
A93**	ХД	Худалдаа үйлчилгээний бүс	2.4				0.2	4		19200
A101*	ХД	Худалдаа үйлчилгээний бүс	3.4				0.2	4		27200
A102*	ХД	Худалдаа үйлчилгээний бүс	2.2				0.2	4		17600
A105**	ХД	Худалдаа үйлчилгээний бүс	0.8				0.2	4		6400
A106*	ХД	Худалдаа үйлчилгээний бүс	2.9				0.2	4		23200
A107**	ХД	Худалдаа үйлчилгээний бүс	3				0.2	4		24000
A136*	ХД	Худалдаа үйлчилгээний бүс	2.3				0.2	4		18400
A137*	ХД	Худалдаа үйлчилгээний бүс	1.3				0.2	4		10400
A154**	ХД	Худалдаа үйлчилгээний бүс	3.3				0.2	4		26400
A172**	ХД	Худалдаа үйлчилгээний бүс	3.1				0.2	4		24800
A166*	ХД	Худалдаа үйлчилгээний бүс	1.5				0.2	4		12000
		Нийт	44.6				4	80		356800
A29**	ОС1	Нягтралтай олон давхар орон сууцны холимог бүс	1.7	50	3.3	280.5	0.25	4	85	17000
A25*	ОС1	Нягтралтай олон давхар орон сууцны холимог бүс	2.3	50	3.3	379.5	0.25	4	115	23000
A94**	ОС1	Нягтралтай олон давхар орон сууцны холимог бүс	4.8	50	3.3	792	0.25	4	240	48000
A96*	ОС1	Нягтралтай олон давхар орон сууцны холимог бүс	13.5	50	3.3	2227.5	0.25	4	675	135000
A100**	ОС1	Нягтралтай олон давхар орон сууцны холимог бүс	2.9	50	3.3	471.9	0.25	4	143	28600

ӨМНӨГОВЬ АЙМГИЙН ЦОГТЦЭЦИЙ СУМЫН ТӨВИЙН ХӨГЖЛИЙН ЕРӨНХИЙ ТӨЛӨВЛӨГӨӨ

		Нийт	25.16			4151.4			1258	251600
A4*	OC2	200м2 эдэлбэр газартай амины орон сууцны бүс	1.2	35	3	126	0.25	4	42	12000
A5*	OC2	200м2 эдэлбэр газартай амины орон сууцны бүс	1.2	35	3	126	0.25	4	42	12000
A33*	OC2	200м2 эдэлбэр газартай амины орон сууцны бүс	0.9	35	3	94.5	0.25	4	31.5	9000
A32*	OC2	200м2 эдэлбэр газартай амины орон сууцны бүс	0.9	35	3	94.5	0.25	4	31.5	9000
A40*	OC2	200м2 эдэлбэр газартай амины орон сууцны бүс	0.9	35	3	94.5	0.25	4	31.5	9000
A41*	OC2	200м2 эдэлбэр газартай амины орон сууцны бүс	1.1	35	3	115.5	0.25	4	38.5	11000
A23*	OC2	200м2 эдэлбэр газартай амины орон сууцны бүс	1.4	35	3	147	0.25	4	49	14000
A24*	OC2	200м2 эдэлбэр газартай амины орон сууцны бүс	2	35	3	210	0.25	4	70	20000
A61*	OC2	200м2 эдэлбэр газартай амины орон сууцны бүс	1.3	35	3	136.5	0.25	4	45.5	13000
A64*	OC2	200м2 эдэлбэр газартай амины орон сууцны бүс	2	35	3	210	0.25	4	70	20000
A84*	OC2	200м2 эдэлбэр газартай амины орон сууцны бүс	2.7	35	3	283.5	0.25	4	94.5	27000
A89*	OC2	200м2 эдэлбэр газартай амины орон сууцны бүс	3.5	35	3	367.5	0.25	4	122.5	35000
A95**	OC2	200м2 эдэлбэр газартай амины орон сууцны бүс	5.8	35	3	609	0.25	4	203	58000
A98*	OC2	200м2 эдэлбэр газартай амины орон сууцны бүс	1.4	35	3	147	0.25	4	49	14000
A99*	OC2	200м2 эдэлбэр газартай амины орон сууцны бүс	2.7	35	3	283.5	0.25	4	94.5	27000
A79*	OC2	200м2 эдэлбэр газартай амины орон сууцны бүс	3.3	35	3	346.5	0.25	4	115.5	33000
A76*	OC2	200м2 эдэлбэр газартай амины орон сууцны бүс	2.1	35	3	220.5	0.25	4	73.5	21000
A75*	OC2	200м2 эдэлбэр газартай амины орон сууцны бүс	0.9	35	3	94.5	0.25	4	31.5	9000
A81*	OC2	200м2 эдэлбэр газартай амины орон сууцны бүс	3.7	35	3	388.5	0.25	4	129.5	37000
A132**	OC2	200м2 эдэлбэр газартай амины орон сууцны бүс	1.7	35	3	178.5	0.25	4	59.5	17000
A131**	OC2	200м2 эдэлбэр газартай амины орон сууцны бүс	1.9	35	3	199.5	0.25	4	66.5	19000
A142*	OC2	200м2 эдэлбэр газартай амины орон сууцны бүс	2.1	35	3	220.5	0.25	4	73.5	21000
		Нийт	48.52			4306.62			1434.9	440200
A3*	OC3	350м2 эдэлбэр газартай амины орон сууцны бүс	2.5	20	3	150	0.25	4	50	25000
A6*	OC3	350м2 эдэлбэр газартай амины орон сууцны бүс	5.1	20	3	306	0.25	4	102	51000
A31*	OC3	350м2 эдэлбэр газартай амины орон сууцны бүс	2.7	20	3	162	0.25	4	54	27000
A34*	OC3	350м2 эдэлбэр газартай амины орон сууцны бүс	2.3	20	3	138	0.25	4	46	23000
A39*	OC3	350м2 эдэлбэр газартай амины орон сууцны бүс	2.8	20	3	168	0.25	4	56	28000
A42*	OC3	350м2 эдэлбэр газартай амины орон сууцны бүс	3.4	20	3	204	0.25	4	68	34000

ӨМНӨГОВЬ АЙМГИЙН ЦОГТЦЭЦИЙ СУМЫН ТӨВИЙН ХӨГЖЛИЙН ЕРӨНХИЙ ТӨЛӨВЛӨГӨӨ

A43*	ОС3	350м2 эдэлбэр газартай амины орон сууцны бүс	2.6	20	3	156	0.25	4	52	26000
A44*	ОС3	350м2 эдэлбэр газартай амины орон сууцны бүс	2	20	3	120	0.25	4	40	20000
A47*	ОС3	350м2 эдэлбэр газартай амины орон сууцны бүс	2.3	20	3	138	0.25	4	46	23000
A48*	ОС3	350м2 эдэлбэр газартай амины орон сууцны бүс	2.5	20	3	150	0.25	4	50	25000
A21*	ОС3	350м2 эдэлбэр газартай амины орон сууцны бүс	2	20	3	120	0.25	4	40	20000
A22*	ОС3	350м2 эдэлбэр газартай амины орон сууцны бүс	1.4	20	3	84	0.25	4	28	14000
A53*	ОС3	350м2 эдэлбэр газартай амины орон сууцны бүс	2.4	20	3	144	0.25	4	48	24000
A54*	ОС3	350м2 эдэлбэр газартай амины орон сууцны бүс	3.4	20	3	204	0.25	4	68	34000
A62*	ОС3	350м2 эдэлбэр газартай амины орон сууцны бүс	2	20	3	120	0.25	4	40	20000
A63*	ОС3	350м2 эдэлбэр газартай амины орон сууцны бүс	3.7	20	3	222	0.25	4	74	37000
A65*	ОС3	350м2 эдэлбэр газартай амины орон сууцны бүс	2.6	20	3	156	0.25	4	52	26000
A66*	ОС3	350м2 эдэлбэр газартай амины орон сууцны бүс	4.2	20	3	252	0.25	4	84	42000
A78*	ОС3	350м2 эдэлбэр газартай амины орон сууцны бүс	1.8	20	3	108	0.25	4	36	18000
A77*	ОС3	350м2 эдэлбэр газартай амины орон сууцны бүс	2.8	20	3	168	0.25	4	56	28000
A74*	ОС3	350м2 эдэлбэр газартай амины орон сууцны бүс	3.4	20	3	204	0.25	4	68	34000
A103*	ОС3	350м2 эдэлбэр газартай амины орон сууцны бүс	2.8	20	3	168	0.25	4	56	28000
A104*	ОС3	350м2 эдэлбэр газартай амины орон сууцны бүс	3.9	20	3	234	0.25	4	78	39000
A135*	ОС3	350м2 эдэлбэр газартай амины орон сууцны бүс	4.3	20	3	258	0.25	4	86	43000
A134*	ОС3	350м2 эдэлбэр газартай амины орон сууцны бүс	5.6	20	3	336	0.25	4	112	56000
A138*	ОС3	350м2 эдэлбэр газартай амины орон сууцны бүс	3.8	20	3	228	0.25	4	76	38000
A139*	ОС3	350м2 эдэлбэр газартай амины орон сууцны бүс	4.8	20	3	288	0.15	1.5	96	10800
		Нийт	83.1			4470			2862.9	1154200
A1**	ГХ	700м2 эдэлбэр газартай амины орон сууцны бүс	2.6	8	3	63.44	0.15	1.5	20.8	5850
A2**	ГХ	700м2 эдэлбэр газартай амины орон сууцны бүс	2.5	8	3	61	0.15	1.5	20	5625
A7*	ГХ	700м2 эдэлбэр газартай амины орон сууцны бүс	20	8	3	488	0.15	1.5	160	45000
A8*	ГХ	700м2 эдэлбэр газартай амины орон сууцны бүс	5.9	8	3	143.96	0.15	1.5	47.2	13275
A9*	ГХ	700м2 эдэлбэр газартай амины орон сууцны бүс	5.5	8	3	134.2	0.15	1.5	44	12375
A10*	ГХ	700м2 эдэлбэр газартай амины орон сууцны бүс	8.4	8	3	204.96	0.15	1.5	67.2	18900
A11*	ГХ	700м2 эдэлбэр газартай амины орон сууцны бүс	8.5	8	3	207.4	0.15	1.5	68	19125

ӨМНӨГОВЬ АЙМГИЙН ЦОГТЦЭЦИЙ СУМЫН ТӨВИЙН ХӨГЖЛИЙН ЕРӨНХИЙ ТӨЛӨВЛӨГӨӨ

A12*	ГХ	700м2 эдэлбэр газартай амины орон сууцны бүс	6.4	8	3	156.16	0.15	1.5	51.2	14400
A13**	ГХ	700м2 эдэлбэр газартай амины орон сууцны бүс	6.4	8	3	156.16	0.15	1.5	51.2	14400
A14**	ГХ	700м2 эдэлбэр газартай амины орон сууцны бүс	7	8	3	170.8	0.15	1.5	56	15750
A15**	ГХ	700м2 эдэлбэр газартай амины орон сууцны бүс	5.1	8	3	124.44	0.15	1.5	40.8	11475
A16**	ГХ	700м2 эдэлбэр газартай амины орон сууцны бүс	6.1	8	3	148.84	0.15	1.5	48.8	13725
A17**	ГХ	700м2 эдэлбэр газартай амины орон сууцны бүс	5.9	8	3	143.96	0.15	1.5	47.2	13275
A18*	ГХ	700м2 эдэлбэр газартай амины орон сууцны бүс	7	8	3	170.8	0.15	1.5	56	15750
A35*	ГХ	700м2 эдэлбэр газартай амины орон сууцны бүс	1.6	8	3	39.04	0.15	1.5	12.8	3600
A37*	ГХ	700м2 эдэлбэр газартай амины орон сууцны бүс	3.6	8	3	87.84	0.15	1.5	28.8	8100
A38*	ГХ	700м2 эдэлбэр газартай амины орон сууцны бүс	2	8	3	48.8	0.15	1.5	16	4500
A52*	ГХ	700м2 эдэлбэр газартай амины орон сууцны бүс	0.9	8	3	21.96	0.15	1.5	7.2	2025
A92*	ГХ	700м2 эдэлбэр газартай амины орон сууцны бүс	2.5	8	3	61	0.15	1.5	20	5625
A90*	ГХ	700м2 эдэлбэр газартай амины орон сууцны бүс	3	8	3	73.2	0.15	1.5	24	6750
A67*	ГХ	700м2 эдэлбэр газартай амины орон сууцны бүс	4.4	8	3	107.36	0.15	1.5	35.2	9900
A68*	ГХ	700м2 эдэлбэр газартай амины орон сууцны бүс	3.4	8	3	82.96	0.15	1.5	27.2	7650
A69*	ГХ	700м2 эдэлбэр газартай амины орон сууцны бүс	2.4	8	3	58.56	0.15	1.5	19.2	5400
A70**	ГХ	700м2 эдэлбэр газартай амины орон сууцны бүс	2.4	8	3	58.56	0.15	1.5	19.2	5400
A71**	ГХ	700м2 эдэлбэр газартай амины орон сууцны бүс	2	8	3	48.8	0.15	1.5	16	4500
A72**	ГХ	700м2 эдэлбэр газартай амины орон сууцны бүс	3.7	8	3	90.28	0.15	1.5	29.6	8325
A73**	ГХ	700м2 эдэлбэр газартай амины орон сууцны бүс	4.7	8	3	114.68	0.15	1.5	37.6	10575
A124*	ГХ	700м2 эдэлбэр газартай амины орон сууцны бүс	1.4	8	3	34.16	0.15	1.5	11.2	3150
A125*	ГХ	700м2 эдэлбэр газартай амины орон сууцны бүс	2.3	8	3	56.12	0.15	1.5	18.4	5175
A126	ГХ	700м2 эдэлбэр газартай амины орон сууцны бүс	4.1	8	3	100.04	0.15	1.5	32.8	9225
A127**	ГХ	700м2 эдэлбэр газартай амины орон сууцны бүс	2.8	8	3	68.32	0.15	1.5	22.4	6300
A128**	ГХ	700м2 эдэлбэр газартай амины орон сууцны бүс	2.6	8	3	63.44	0.15	1.5	20.8	5850
A129**	ГХ	700м2 эдэлбэр газартай амины орон сууцны бүс	2.6	8	3	63.44	0.15	1.5	20.8	5850
A130**	ГХ	700м2 эдэлбэр газартай амины орон сууцны бүс	1.6	8	3	39.04	0.15	1.5	12.8	3600
A139*	ГХ	700м2 эдэлбэр газартай амины орон сууцны бүс	4.8	8	3	117.12	0.15	1.5	38.4	10800
A140*	ГХ	700м2 эдэлбэр газартай амины орон сууцны бүс	4	8	3	97.6	0.15	1.5	32	9000

ӨМНӨГОВЬ АЙМГИЙН ЦОГТЦЭЦИЙ СУМЫН ТӨВИЙН ХӨГЖЛИЙН ЕРӨНХИЙ ТӨЛӨВЛӨГӨӨ

A152*	ГХ	700м2 эдэлбэр газартай амины орон сууцны бүс	7	8	3	170.8	0.15	1.5	56	15750
A153*	ГХ	700м2 эдэлбэр газартай амины орон сууцны бүс	9.4	8	3	229.36	0.15	1.5	75.2	21150
A155*	ГХ	700м2 эдэлбэр газартай амины орон сууцны бүс	8.7	8	3	212.28	0.15	1.5	69.6	19575
A156**	ГХ	700м2 эдэлбэр газартай амины орон сууцны бүс	9.5	8	3	231.8	0.15	1.5	76	21375
A157**	ГХ	700м2 эдэлбэр газартай амины орон сууцны бүс	3.8	8	3	92.72	0.15	1.5	30.4	8550
A169*	ГХ	700м2 эдэлбэр газартай амины орон сууцны бүс	2.8	8	3	68.32	0.15	1.5	22.4	6300
A170*	ГХ	700м2 эдэлбэр газартай амины орон сууцны бүс	3.4	8	3	82.96	0.15	1.5	27.2	7650
A171**	ГХ	700м2 эдэлбэр газартай амины орон сууцны бүс	2.5	8	3	61	0.15	1.5	20	5625
A173**	ГХ	700м2 эдэлбэр газартай амины орон сууцны бүс	6.3	8	3	153.72	0.15	1.5	50.4	14175
A174**	ГХ	700м2 эдэлбэр газартай амины орон сууцны бүс	2.8	8	3	68.32	0.15	1.5	22.4	6300
A175*	ГХ	700м2 эдэлбэр газартай амины орон сууцны бүс	7.5	8	3	183	0.15	1.5	60	16875
A176*	ГХ	700м2 эдэлбэр газартай амины орон сууцны бүс	5.6	8	3	136.64	0.15	1.5	44.8	12600
A177*	ГХ	700м2 эдэлбэр газартай амины орон сууцны бүс	4.7	8	3	114.68	0.15	1.5	37.6	10575
A178*	ГХ	700м2 эдэлбэр газартай амины орон сууцны бүс	5.4	8	3	131.76	0.15	1.5	43.2	12150
A179*	ГХ	700м2 эдэлбэр газартай амины орон сууцны бүс	5.8	8	3	141.52	0.15	1.5	46.4	13050
A180**	ГХ	700м2 эдэлбэр газартай амины орон сууцны бүс	6.9	8	3	168.36	0.15	1.5	55.2	15525
A181**	ГХ	700м2 эдэлбэр газартай амины орон сууцны бүс	4.6	8	3	112.24	0.15	1.5	36.8	10350
A182**	ГХ	700м2 эдэлбэр газартай амины орон сууцны бүс	4.7	8	3	114.68	0.15	1.5	37.6	10575
A183**	ГХ	700м2 эдэлбэр газартай амины орон сууцны бүс	4.7	8	3	114.68	0.15	1.5	37.6	10575
A188**	ГХ	700м2 эдэлбэр газартай амины орон сууцны бүс	6.4	8	3	156.16	0.15	1.5	51.2	14400
A189**	ГХ	700м2 эдэлбэр газартай амины орон сууцны бүс	4.2	8	3	102.48	0.15	1.5	33.6	9450
A190**	ГХ	700м2 эдэлбэр газартай амины орон сууцны бүс	2.5	8	3	61	0.15	1.5	20	5625
		Нийт	279.3			6814.92			2234.4	628425
A36	ТҮБ1	Сургууль соёлын бүс	1.9				0.35	1.5		9975
A28	ТҮБ1	Сургууль соёлын бүс	3.8				0.35	1.5		19950
A19	ТҮБ1	Сургууль соёлын бүс	3				0.35	1.5		15750
A97	ТҮБ1	Сургууль соёлын бүс	2.1				0.35	1.5		11025
A133	ТҮБ1	Сургууль соёлын бүс	2				0.35	1.5		10500
A123	ТҮБ1	Сургууль соёлын бүс	0.14				0.35	1.5		735
A157	ТҮБ1	Сургууль соёлын бүс	2.3				0.35	1.5		12075
A82	ТҮБ1	Сургууль соёлын бүс	0.5				0.35	1.5		2625

ӨМНӨГОВЬ АЙМГИЙН ЦОГТЦЭЦИЙ СУМЫН ТӨВИЙН ХӨГЖЛИЙН ЕРӨНХИЙ ТӨЛӨВЛӨГӨӨ

A109	ТҮБ1	Сургууль соёлын бүс	3.3				0.35	1.5		17325
		Нийт	32.04							168210
A143**	ЖДҮ	Жижиг дунд үйлдвэрлэлийн бүс (өмчлөлд олгосон газар)	2				0.2	2		8000
A144**	ЖДҮ	Жижиг дунд үйлдвэрлэлийн бүс (өмчлөлд олгосон газар)	2.8				0.2	2		11200
A145**	ЖДҮ	Жижиг дунд үйлдвэрлэлийн бүс (өмчлөлд олгосон газар)	2.1				0.2	2		8400
A146	ЖДҮ	Жижиг дунд үйлдвэрлэлийн бүс (өмчлөлд олгосон газар)	3.4				0.2	2		13600
A147	ЖДҮ	Жижиг дунд үйлдвэрлэлийн бүс (өмчлөлд олгосон газар)	3.4				0.2	2		13600
A148	ЖДҮ	Жижиг дунд үйлдвэрлэлийн бүс (өмчлөлд олгосон газар)	18				0.2	2		72000
A149	ЖДҮ	Жижиг дунд үйлдвэрлэлийн бүс (өмчлөлд олгосон газар)	2.4				0.2	2		9600
A150	ЖДҮ	Жижиг дунд үйлдвэрлэлийн бүс (өмчлөлд олгосон газар)	2.3				0.2	2		9200
A151**	ЖДҮ	Жижиг дунд үйлдвэрлэлийн бүс (өмчлөлд олгосон газар)	10				0.2	2		40000
A159	ЖДҮ	Жижиг дунд үйлдвэрлэлийн бүс (өмчлөлд олгосон газар)	2.3				0.2	2		9200
A160	ЖДҮ	Жижиг дунд үйлдвэрлэлийн бүс (өмчлөлд олгосон газар)	2.8				0.2	2		11200
A161	ЖДҮ	Жижиг дунд үйлдвэрлэлийн бүс (өмчлөлд олгосон газар)	9.9				0.2	2		39600
A162	ЖДҮ	Жижиг дунд үйлдвэрлэлийн бүс (өмчлөлд олгосон газар)	5.1				0.2	2		20400
A163	ЖДҮ	Жижиг дунд үйлдвэрлэлийн бүс (өмчлөлд олгосон газар)	2.7				0.2	2		10800
A165	ЖДҮ	Жижиг дунд үйлдвэрлэлийн бүс (өмчлөлд олгосон газар)	1.5				0.2	2		6000
A167	ЖДҮ	Жижиг дунд үйлдвэрлэлийн бүс (өмчлөлд олгосон газар)	8				0.2	2		32000
A168	ЖДҮ	Жижиг дунд үйлдвэрлэлийн бүс (өмчлөлд олгосон газар)	3.1				0.2	2		12400
		Нийт	81.8							327200
A20	ОНТ2	Нийтийн эзэмшлийн талбай (Наадмын талбай)	2.8				0.02	2		1120
A30	ОНТ1	Нийтийн эзэмшлийн талбай (Наадмын талбай)	1.7				0.02	2		680
A48	ОНТ2	Нийтийн эзэмшлийн талбай (Наадмын талбай)	10.2				0.02	2		4080
A51	ОНТ1	Нийтийн эзэмшлийн талбай (Наадмын талбай)	1.2				0.02	2		480
A55	ОНТ1	Нийтийн эзэмшлийн талбай (Наадмын талбай)	0.7				0.02	2		280
A91	ОНТ1	Нийтийн эзэмшлийн талбай (Наадмын талбай)	3				0.02	2		1200
A86	ОНТ1	Нийтийн эзэмшлийн талбай (Наадмын талбай)	14				0.02	2		5600

ӨМНӨГОВЬ АЙМГИЙН ЦОГТЦЭЦИЙ СУМЫН ТӨВИЙН ХӨГЖЛИЙН ЕРӨНХИЙ ТӨЛӨВЛӨГӨӨ

A80	ОНТ1	Нийтийн эзэмшлийн талбай (Наадмын талбай)	1.5				0.02	2		600
A83	ОНТ1	Нийтийн эзэмшлийн талбай (Наадмын талбай)	0.9				0.02	2		360
A108	ОНТ1	Нийтийн эзэмшлийн талбай (Наадмын талбай)	0.5				0.02	2		200
A120	ОНТ1	Нийтийн эзэмшлийн талбай (Наадмын талбай)	4.7				0.02	2		1880
A164	ОНТ1	Нийтийн эзэмшлийн талбай (Наадмын талбай)	2.2				0.02	2		880
A158	ОНТ1	Нийтийн эзэмшлийн талбай (Наадмын талбай)	25.9				0.02	2		10360
		Нийт	66.5							26600
		I үеийн нийт	687.24			22692.42			7389.4	3347235
ҮЕ II										
Б32	ЗХ	Засаг захиргаа	3.3				0.2	4		26400
Б33	ЗХ	Засаг захиргаа	3.3				0.2	4		26400
Б77	ЗХ	Засаг захиргаа	4.6				0.2	4		36800
Б78	ЗХ	Засаг захиргаа	4.6				0.2	4		36800
		Нийт	15.8							126400
Б40	ХД	Худалдаа үйлчилгээний бүс	2.6				0.2	4		20800
Б41	ХД	Худалдаа үйлчилгээний бүс	2.6				0.2	4		20800
Б68	ХД	Худалдаа үйлчилгээний бүс	2.9				0.2	4		23200
Б75	ХД	Худалдаа үйлчилгээний бүс	4.6				0.2	4		36800
Б81	ХД	Худалдаа үйлчилгээний бүс	3.1				0.2	4		24800
Б83	ХД	Худалдаа үйлчилгээний бүс	3.5				0.2	4		28000
Б84	ХД	Худалдаа үйлчилгээний бүс	3.5				0.2	4		28000
Б87	ХД	Худалдаа үйлчилгээний бүс	3.3				0.2	4		26400
Б104	ХД	Худалдаа үйлчилгээний бүс	1				0.2	4		8000
Б107	ХД	Худалдаа үйлчилгээний бүс	0.9				0.2	4		7200
Б111	ХД	Худалдаа үйлчилгээний бүс	1				0.2	4		8000
Б114	ХД	Худалдаа үйлчилгээний бүс	0.9				0.2	4		7200
		Нийт	29.9				2.4			239200
Б23	ОС1	Нягтралтай олон давхар орон сууцны холимог бүс	3.8	70	3.4	908.39	0.25	4	266	38000
Б24	ОС1	Нягтралтай олон давхар орон сууцны холимог бүс	3.2	70	3.4	764.96	0.25	4	224	32000
Б31	ОС1	Нягтралтай олон давхар орон сууцны холимог бүс	3.7	70	3.4	884.485	0.25	4	259	37000
Б34	ОС1	Нягтралтай олон давхар орон сууцны холимог бүс	3.4	70	3.4	812.77	0.25	4	238	34000
Б39	ОС1	Нягтралтай олон давхар орон сууцны холимог бүс	6	70	3.4	1434.3	0.25	4	420	60000
Б42	ОС1	Нягтралтай олон давхар орон сууцны холимог бүс	2.8	70	3.4	669.34	0.25	4	196	28000
Б126	ОС1	Төлөвлөлтөөс цааш хугацаа	1.7	70	3.4	406.385	0.25	4	119	17000
Б127	ОС1	Төлөвлөлтөөс цааш хугацаа	2.2	70	3.4	525.91	0.25	4	154	22000

ӨМНӨГОВЬ АЙМГИЙН ЦОГТЦЭЦИЙ СУМЫН ТӨВИЙН ХӨГЖЛИЙН ЕРӨНХИЙ ТӨЛӨВЛӨГӨӨ

Б128	ОС1	Төлөвлөлтөөс цааш хугацаа	2.8	70	3.4	669.34	0.25	4	196	28000
Б129	ОС1	Төлөвлөлтөөс цааш хугацаа	3.2	70	3.4	764.96	0.25	4	224	32000
		Нийт	32.8			7840.84			2296	328000
Б14	ОС2	200м2 эдэлбэр газартай амины орон сууцны бүс	1.4	35	3.5	171.5	0.25	4	49	14000
Б12	ОС2	200м2 эдэлбэр газартай амины орон сууцны бүс	3	35	3.5	367.5	0.25	4	105	30000
Б15	ОС2	200м2 эдэлбэр газартай амины орон сууцны бүс	5	35	3.5	612.5	0.25	4	175	50000
Б30	ОС2	200м2 эдэлбэр газартай амины орон сууцны бүс	4.5	35	3.5	551.25	0.25	4	157.5	45000
Б38	ОС2	200м2 эдэлбэр газартай амины орон сууцны бүс	7.4	35	3.5	906.5	0.25	4	259	74000
Б123	ОС2	200м2 эдэлбэр газартай амины орон сууцны бүс	2.8	35	3.5	343	0.25	4	98	28000
Б124	ОС2	200м2 эдэлбэр газартай амины орон сууцны бүс	2.8	35	3.5	343	0.25	4	98	28000
Б43	ОС2	200м2 эдэлбэр газартай амины орон сууцны бүс	7.2	35	3.5	882	0.25	4	252	72000
Б99	ОС2	200м2 эдэлбэр газартай амины орон сууцны бүс	8	35	3.5	980	0.25	4	280	80000
		Нийт	42.1			5157.25			1473.5	421000
Б29	ОС3	350м2 эдэлбэр газартай амины орон сууцны бүс	5.1	20	3.5	357	0.25	1.5	102	19125
Б36	ОС3	350м2 эдэлбэр газартай амины орон сууцны бүс	2.6	20	3.5	182	0.25	1.5	52	9750
Б37	ОС3	350м2 эдэлбэр газартай амины орон сууцны бүс	6	20	3.5	420	0.25	1.5	120	22500
Б46	ОС3	350м2 эдэлбэр газартай амины орон сууцны бүс	5.1	20	3.5	357	0.25	1.5	102	19125
Б47	ОС3	350м2 эдэлбэр газартай амины орон сууцны бүс	4.2	20	3.5	294	0.25	1.5	84	15750
Б48	ОС3	350м2 эдэлбэр газартай амины орон сууцны бүс	3.8	20	3.5	266	0.25	1.5	76	14250
Б49	ОС3	350м2 эдэлбэр газартай амины орон сууцны бүс	3.8	20	3.5	266	0.25	1.5	76	14250
Б50	ОС3	350м2 эдэлбэр газартай амины орон сууцны бүс	4.2	20	3.5	294	0.25	1.5	84	15750
Б51	ОС3	350м2 эдэлбэр газартай амины орон сууцны бүс	5.1	20	3.5	357	0.25	1.5	102	19125
Б52	ОС3	350м2 эдэлбэр газартай амины орон сууцны бүс	5.1	20	3.5	357	0.25	1.5	102	19125
		Нийт	45			3150			900	168750
Б22	ТҮБ1	Сургууль соёлын бүс	2.1				0.35	1.5		11025
Б27	ТҮБ1	Сургууль соёлын бүс	2.5				0.35	1.5		13125
Б125	ТҮБ1	Сургууль соёлын бүс	3.2				0.35	1.5		16800
Б44	ТҮБ2	Эмнэлэгийн бүс	3.3				0.35	1.5		17325
Б71	ТҮБ1	Сургууль соёлын бүс	2.5				0.35	1.5		13125
Б89	ТҮБ1	Сургууль соёлын бүс	2				0.35	1.5		10500
Б92	ТҮБ1	Сургууль соёлын бүс	4				0.35	1.5		21000
Б105	ТҮБ1	Сургууль соёлын бүс	2				0.35	1.5		10500
Б106	ТҮБ2	Эмнэлэгийн бүс	2				0.35	1.5		10500
Б112	ТҮБ1	Сургууль соёлын бүс	2				0.35	1.5		10500
Б113	ТҮБ1	Сургууль соёлын бүс	2.1				0.35	1.5		11025
		Нийт	27.7						0	145425

ӨМНӨГОВЬ АЙМГИЙН ЦОГТЦЭЦИЙ СУМЫН ТӨВИЙН ХӨГЖЛИЙН ЕРӨНХИЙ ТӨЛӨВЛӨГӨӨ

Б53	ЖДҮ	Жижиг дунд үйлдвэрлэлийн бүс (өмчлөлд олгосон газар)	6.4				0.2	2		25600
Б54	ЖДҮ	Жижиг дунд үйлдвэрлэлийн бүс (өмчлөлд олгосон газар)	5.8				0.2	2		23200
Б55	ЖДҮ	Жижиг дунд үйлдвэрлэлийн бүс (өмчлөлд олгосон газар)	5.8				0.2	2		23200
Б56	ЖДҮ	Жижиг дунд үйлдвэрлэлийн бүс (өмчлөлд олгосон газар)	6.4				0.2	2		25600
Б57	ЖДҮ	Жижиг дунд үйлдвэрлэлийн бүс (өмчлөлд олгосон газар)	7.8				0.2	2		31200
Б58	ЖДҮ	Жижиг дунд үйлдвэрлэлийн бүс (өмчлөлд олгосон газар)	5.6				0.2	2		22400
Б59	ЖДҮ	Жижиг дунд үйлдвэрлэлийн бүс (өмчлөлд олгосон газар)	5.8				0.2	2		23200
Б60	ЖДҮ	Жижиг дунд үйлдвэрлэлийн бүс (өмчлөлд олгосон газар)	5.8				0.2	2		23200
Б61	ЖДҮ	Жижиг дунд үйлдвэрлэлийн бүс (өмчлөлд олгосон газар)	6.4				0.2	2		25600
Б62	ЖДҮ	Жижиг дунд үйлдвэрлэлийн бүс (өмчлөлд олгосон газар)	7				0.2	2		28000
		Нийт	62.8						0	251200
Б9	ОНТ1	Нийтийн эзэмшлийн талбай (Наадмын талбай)	1.3				0.02	2		520
Б13	ОНТ1	Нийтийн эзэмшлийн талбай (Наадмын талбай)	1.6				0.02	2		640
Б16	ОНТ1	Нийтийн эзэмшлийн талбай (Наадмын талбай)	0.9				0.02	2		360
Б26	ОНТ1	Нийтийн эзэмшлийн талбай (Наадмын талбай)	1.7				0.02	2		680
Б35	ОНТ1	Нийтийн эзэмшлийн талбай (Наадмын талбай)	2.1				0.02	2		840
Б45	ОНТ1	Нийтийн эзэмшлийн талбай (Наадмын талбай)	2.6				0.02	2		1040
Б46	ОНТ1	Нийтийн эзэмшлийн талбай (Наадмын талбай)	88.6				0.02	2		35440
Б47	ОНТ1	Нийтийн эзэмшлийн талбай (Наадмын талбай)	62				0.02	2		24800
Б48	ОНТ1	Нийтийн эзэмшлийн талбай (Наадмын талбай)	28				0.02	2		11200
Б108	ОНТ1	Нийтийн эзэмшлийн талбай (Наадмын талбай)	4.4				0.02	2		1760
		Нийт	193.2						0	77280
		II үеийн нийт	449.3			16148.1			4669.5	1757255
		I ба II үеийн нийт				38840.5				
В76	ОС1	Төлөвлөлтөөс цааш хугацаа	3.3	70	3.5	808.5	0.25	4	231	33000
В82	ОС1	Төлөвлөлтөөс цааш хугацаа	3.3	70	3.5	808.5	0.25	4	231	33000
В79	ОС1	Төлөвлөлтөөс цааш хугацаа	3.2	70	3.5	784	0.25	4	224	32000
В80	ОС1	Төлөвлөлтөөс цааш хугацаа	3.5	70	3.5	857.5	0.25	4	245	35000
В85	ОС1	Төлөвлөлтөөс цааш хугацаа	3.5	70	3.5	857.5	0.25	4	245	35000
В86	ОС1	Төлөвлөлтөөс цааш хугацаа	3.2	70	3.5	784	0.25	4	224	32000

ӨМНӨГОВЬ АЙМГИЙН ЦОГТЦЭЦИЙ СУМЫН ТӨВИЙН ХӨГЖЛИЙН ЕРӨНХИЙ ТӨЛӨВЛӨГӨӨ

B6	OC2	Төлөвлөлтөөс цааш хугацаа	5.9	35	3.5	722.75	0.25	4	206.5	59000
B7	OC2	Төлөвлөлтөөс цааш хугацаа	5.9	35	3.5	722.75	0.25	4	206.5	59000
B100	OC2	Төлөвлөлтөөс цааш хугацаа	5.6	35	3.5	686	0.25	4	196	56000
B101	OC2	Төлөвлөлтөөс цааш хугацаа	4.1	35	3.5	502.25	0.25	4	143.5	41000
B102	OC2	Төлөвлөлтөөс цааш хугацаа	3.3	35	3.5	404.25	0.25	4	115.5	33000
B103	OC2	Төлөвлөлтөөс цааш хугацаа	3.4	35	3.5	416.5	0.25	4	119	34000
B109	OC2	Төлөвлөлтөөс цааш хугацаа	7.1	35	3.5	869.75	0.25	4	248.5	71000
B119	OC2	Төлөвлөлтөөс цааш хугацаа	5.4	35	3.5	661.5	0.25	4	189	54000
B115	OC2	Төлөвлөлтөөс цааш хугацаа	4.3	35	3.5	526.75	0.25	4	150.5	43000
B116	OC2	Төлөвлөлтөөс цааш хугацаа	4.8	35	3.5	588	0.25	4	168	48000
B117	OC2	Төлөвлөлтөөс цааш хугацаа	5.1	35	3.5	624.75	0.25	4	178.5	51000
B118	OC2	Төлөвлөлтөөс цааш хугацаа	3.7	35	3.5	453.25	0.25	4	129.5	37000
B119	OC2	Төлөвлөлтөөс цааш хугацаа	4.1	35	3.5	502.25	0.25	4	143.5	41000
B120	OC2	Төлөвлөлтөөс цааш хугацаа	5.3	35	3.5	649.25	0.25	4	185.5	53000
B121	OC2	Төлөвлөлтөөс цааш хугацаа	5.4	35	3.5	661.5	0.25	4	189	54000
B122	OC2	Төлөвлөлтөөс цааш хугацаа	5.2	35	3.5	637	0.25	4	182	52000
B63	OC3	Төлөвлөлтөөс цааш хугацаа	3.2	20	3.5	224	0.25	1.5	64	12000
B64	OC3	Төлөвлөлтөөс цааш хугацаа	3.2	20	3.5	224	0.25	1.5	64	12000
B65	OC3	Төлөвлөлтөөс цааш хугацаа	3.2	20	3.5	224	0.25	1.5	64	12000
B66	OC3	Төлөвлөлтөөс цааш хугацаа	3.2	20	3.5	224	0.25	1.5	64	12000
B67	OC3	Төлөвлөлтөөс цааш хугацаа	2.9	20	3.5	203	0.25	1.5	58	10875
B68	OC3	Төлөвлөлтөөс цааш хугацаа	5.1	20	3.5	357	0.25	1.5	102	19125
B69	OC3	Төлөвлөлтөөс цааш хугацаа	2.5	20	3.5	175	0.25	1.5	50	9375
B70	OC3	Төлөвлөлтөөс цааш хугацаа	5.1	20	3.5	357	0.25	1.5	102	19125
B72	OC3	Төлөвлөлтөөс цааш хугацаа	5.1	20	3.5	357	0.25	1.5	102	19125
B73	OC3	Төлөвлөлтөөс цааш хугацаа	4.7	20	3.5	329	0.25	1.5	94	17625
B74	OC3	Төлөвлөлтөөс цааш хугацаа	4.5	20	3.5	315	0.25	1.5	90	16875
B88	OC3	Төлөвлөлтөөс цааш хугацаа	4	20	3.5	280	0.25	1.5	80	15000
B90	OC3	Төлөвлөлтөөс цааш хугацаа	2	20	3.5	140	0.25	1.5	40	7500
B91	OC3	Төлөвлөлтөөс цааш хугацаа	4	20	3.5	280	0.25	1.5	80	15000
B93	OC3	Төлөвлөлтөөс цааш хугацаа	3.8	20	3.5	266	0.25	1.5	76	14250
B94	OC3	Төлөвлөлтөөс цааш хугацаа	4.3	20	3.5	301	0.25	1.5	86	16125
B95	OC3	Төлөвлөлтөөс цааш хугацаа	4	20	3.5	280	0.25	1.5	80	15000
B96	OC3	Төлөвлөлтөөс цааш хугацаа	3.8	20	3.5	266	0.25	1.5	76	14250
B97	OC3	Төлөвлөлтөөс цааш хугацаа	3.4	20	3.5	238	0.25	1.5	68	12750
B98	OC3	Төлөвлөлтөөс цааш хугацаа	2.8	20	3.5	196	0.25	1.5	56	10500

ӨМНӨГОВЬ АЙМГИЙН ЦОГТЦЭЦИЙ СУМЫН ТӨВИЙН ХӨГЖЛИЙН ЕРӨНХИЙ ТӨЛӨВЛӨГӨӨ

B130	ГХ	Төлөвлөлтөөс цааш хугацаа	6.4	8	3.5	179.2	0.15	1.5	51.2	14400
B131	ГХ	Төлөвлөлтөөс цааш хугацаа	4.8	8	3.5	134.4	0.15	1.5	38.4	10800
B132	ГХ	Төлөвлөлтөөс цааш хугацаа	8	8	3.5	224	0.15	1.5	64	18000
B133	ГХ	Төлөвлөлтөөс цааш хугацаа	4.6	8	3.5	128.8	0.15	1.5	36.8	10350
B1	ГХ	Төлөвлөлтөөс цааш хугацаа	6.5	8	3.5	182	0.15	1.5	52	14625
B2	ГХ	Төлөвлөлтөөс цааш хугацаа	5.9	8	3.5	165.2	0.15	1.5	47.2	13275
B3	ГХ	Төлөвлөлтөөс цааш хугацаа	5.9	8	3.5	165.2	0.15	1.5	47.2	13275
B4	ГХ	Төлөвлөлтөөс цааш хугацаа	6.5	8	3.5	182	0.15	1.5	52	14625
B5	ГХ	Төлөвлөлтөөс цааш хугацаа	5.3	8	3.5	148.4	0.15	1.5	42.4	11925
B8	ГХ	Төлөвлөлтөөс цааш хугацаа	6.5	8	3.5	182	0.15	1.5	52	14625
B10	ГХ	Төлөвлөлтөөс цааш хугацаа	8	8	3.5	224	0.15	1.5	64	18000
B11	ГХ	Төлөвлөлтөөс цааш хугацаа	6.3	8	3.5	176.4	0.15	1.5	50.4	14175
B17	ГХ	Төлөвлөлтөөс цааш хугацаа	6.5	8	3.5	182	0.15	1.5	52	14625
B18	ГХ	Төлөвлөлтөөс цааш хугацаа	7.8	8	3.5	218.4	0.15	1.5	62.4	17550
B19	ГХ	Төлөвлөлтөөс цааш хугацаа	7.8	8	3.5	218.4	0.15	1.5	62.4	17550
B20	ГХ	Төлөвлөлтөөс цааш хугацаа	5.1	8	3.5	142.8	0.15	1.5	40.8	11475
B21	ГХ	Төлөвлөлтөөс цааш хугацаа	2.1	8	3.5	58.8	0.15	1.5	16.8	4725
B28	ГХ	Төлөвлөлтөөс цааш хугацаа	5.1	8	3.5	142.8	0.15	1.5	40.8	11475
		Нийт	282.5			22819.3			6519.8	1511975

A	Эхний ээлж 2012-2017 он
Б	Төлөвлөлтийн хугацаа 2018-2025 он
В	Ашиглалтгүй талбай, нөөц талбай
ОС1	Өндөр нягтралтай орон сууцны хороолол, худалдаа үйлчилгээний холимог бүс
ОС2	200м ² эдэлбэр газартай амины орон сууцны бүс
ОС3	350м ² эдэлбэр газартай амины орон сууцны бүс
ГХ	750м ² эдэлбэр газартай амины орон сууцны бүс
ХД	Худалдаа үйлчилгээний бүс
ЛЖ	Ложистик, тээвэр зуучлалын бүс
ТҮ	Тээвэр үйлчилгээ
ОНБ1	Олон нийтийн зориулалттай ногоон бүс
ОНБ2	Наадмын талбай
ЖДҮ	Жижиг дунд үйлдвэрлэлийн бүс
АШТ	Ашиглалтгүй талбай
ТҮБ1	Сургууль соёлын бүс
ТҮБ2	Эмнэлэгийн бүс
ЗХ	Засаг захиргааны бүс

5. СОЁЛ АХУЙН ҮЙЛЧИЛГЭЭНИЙ ТАЛБАЙН ТООЦОО

2017 онд - 22600 хүн амтай

№	Барилга байгууламжийн хэмжээ	Хэмжих нэгж	Норматив хэмжээ /1000 хүнд/	Эдэлбэр газрын хэмжээ м ²	Хүчин чадал	Талбай /га/
1	Цэцэрлэг	хүүхэд	90	40	2034	8.1
2	Ерөнхий боловсролын сургууль	сурагч	210	40	4746	19.0
3	Ерөнхий боловсролын сургуулийн дотуур байр	ор	5	65	113	0.7
4	Ерөнхий боловсролын сургуулийн олон нийтийн байгууллага	хүүхэд	5	40	113	0.5
5	Мэргэжлийн сургалтын төв	сурагч	9	75	203	1.5
6	Асрамжийн газар	ор	2	100	45	0.5
7	Эмнэлэг	ор	8	200	180	3.6
	Хүүхдийн	ор	1.5	100	34	0.3
	Төрөх	ор	1.5	125	34	0.4
	Сүрьеэ	ор	1.5	125	34	0.4
	СМӨ	ор	1.5		113	0.3
	Халдварт	үзлэг	5	300	377	11.3
8	Өрхийн эмнэлэг	ор	60 хүн тутамд1 ор		1	0.02
10	Хотын аптека	объект	1	500	2	0.113
11	Түргэн тусламжийн станц	машин	0.1	2000	1	0.2
12	Бага эмчийн буюу эх барих цэг	машин	1	2000	1	0.2
13	Халдварын станц	объект		2000	1	0.2
14	Цус сэлбэх станц	объект		2000	1	0.2
15	Хөдөөд үйлчлэх станц	об/маш		400	2260	90.4
16	Эмийн сан	объект	1/10000	200	45	0.9
17	Амралт	ор	2	300	45	1.4
18	Турист бааз	ор	2		4	4.0
19	Тоглоомын талбай	га	0.19		1	1.0
	-Сургуулийн өмнөх насны	га	0.03		1	1.0
	-Сургуулийн бага ангийн	га	0.04		3	2.0
	-Биеийн тамирын	га	0.12		11	10.0
20	Цэнгэлдэх хүрээлэн	га	0.5		452	0.05
21	Спорт заал	м2	20		113	0.01
22	Бассейн	м2	5		18	16.0
23	Морь уралдах бүс	га	0.8	20	452	0.9
24	Соёлын төв	суудал	20	20	113	0.2
25	Театр	суудал	5	20	678	1.4
26	Соёлын ордон концерт зал	суудал	30		136	0.0
27	Номын сан	мян.ном	6	20	452	0.9
28	Кино театр	суудал	20	50	271	1.4
29	Хүүхдийн ордон	суудал	12	20	452	0.9
30	Музей үзэсгэлэнгийн танхим	объект	20		904	0.1
31	Хүнсний дэлгүүр	м2	40		904	0.9
32	Барааны дэлгүүр	м2	40		226	0.02
33	Хүнсний төв дэлгүүр	м2	10		904	0.1
34	Барааны төв дэлгүүр	м2	40	20	452	0.9

35	Нийтийн хоол					
36	Ресторан, бар, кафе	объект	20			
37	Зах					
	-Барааны	об/м2	2		45	0.0
	-Хүнсний	об/м2	2		45	0.0
	-Түүхий эдийн	об/м2	1		23	0.0
	-Техникийн	об/м2	1		23	0.0
	-Барилгын материалын	об/м2	1	50	23	0.0
	-Түлшний	об/м2	1		23	0.0
38	Ахуй үйлчилгээ	ажилчин	5		113	0.6
39	Угаалга	об/м2	80		1808	0.0
40	Хими Цэвэрлэгээ	кг/ээлж ц/хэрэг	5	50	113	0.02
41	Халуун ус	об		50		
	-Гэр хороолол	шүршүүр	5	50	113	0.6
	-Саун	суудал	3		68	0.3
42	Захиалгат үйлчилгээ		2		45	0.2
43	Захиргаа	об/га			1	
44	Банк, үйлчилгээ, прокурор	об/га			4	
45	Сэргийлэх	об/га		10	1	
46	Холбоо	об/га		10	1	
47	Радио холбооны блок станц	объект	1/50000	10	452	0.5
48	Трансформаторын станц	объект	1/30000	100	753	0.8
49	АТС	номер	15 айлд 1	100	1884	1.9
50	Орон сууцны контор	объект	1/12000	3000	3767	37.7
51	Хоёрдогч түүхий эдийн цэг	объект	1/6000	200	113	1.1
52	Зочид буудал	ор	5	20	5	1.4
53	Галын депо	машин	1/5000		407	8.1
54	Дотуур байр	ор	18	2000	6027	12.1
55	Гараж	машин	80%	200	1	5.0
56	Хогийн цэг	цэг		200	6	1.3
57	ШТС	объект	1/1200 машин	25	6	0.1
58	Засварын газар	объект		40	1	0.02
59	Эм хангамжийн бааз	объект		200	542	1.4
61	Хүүхдийн асрамж	ор	3	200	203	0.8
62	Хүүхдийн сүү түгээх цэг	объект			68	1.4
63	Атракцион	ор	3		5	0.1
64	Комиссын дэлгүүр	объект	10		68	0.5
65	Наториатын газар	ажилчин	1/30000		226	0.02
66	Сургууль дундын үйлдвэрлэлийн төв	суудал	суралцагс- дын 8%		1	0.002
67	Залуучуудын ордон	объект			1	0.1
68	Авто вокзал	объект			1	0.1
69	Хүүхдийн ордон	суудал	10		1	2.0
70	Агуулах	м2	2		45	0.0
71	Радио цэг	объект			1	0.012
72	Телевиз цэг	объект			1	0.012
73	Нийтийн жорлон	объект			5	0.04
	НИЙТ					260.0

Соёл ахуйн үйлчилгээний талбайн тооцоо: 2025 онд - 38400 хүн амтай

№	Барилга байгууламжийн хэмжээ	Хэмжих нэгж	Норматив хэмжээ /1000 хүнд/	Эдэлбэр газрын хэмжээ м ²	Хүчин чадал	Тайлбай /га/
1	Цэцэрлэг	хүүхэд	90	40	3492	5.8
2	Ерөнхий боловсролын сургууль	ор	210	40	8148	13.6
3	Ерөнхий боловсролын сургуулийн дотуур байр	сурагч	5	65	194	0.5
4	Ерөнхий боловсролын сургуулийн олон нийтийн байгууллага	сурагч	5	40	194	0.3
5	Мэргэжлийн сургалтын төв	ор	9	75	350	1.1
6	Асрамжийн газар	ор	2	100	32	0.3
7	Эмнэлэг	ор	8		310	
	-Хүүхдийн	ор	1.5	125	24	0.3
	-Төрөх	ор	1.5	125	24	0.3
	-Халдварт	ор	1.5	125	24	0.3
8	Өрхийн эмнэлэг	үзлэг	5		81	0.1
9	Сувилал	ор	1/60000	300	271	8.1
10	Хотын аптек	объект			1	0.0
11	Бага эмчийн буюу эх барих цэг	машин	1	2000	1	0.2
12	Цус сэлбэх станц	объект		2000	1	0.2
13	Эмийн сан	объект	1/10000	400	2	0.06
14	Турист бааз	ор	2	300	32	1.0
15	Тоглоомын талбай	га	0.19		3	4.0
	-Сургуулын өмнөх насны	га	0.03		0	1.0
	-Сургуулийн бага ангийн	га	0.04		1	1.0
	-Биеийн тамирын	га	0.12		2	2.0
16	Цэнгэлдэх хүрээлэн	га	0.5		8	3.0
17	Спорт заал	м2	20		325	0.03
18	Бассейн	м2	5		81	0.01
19	Соёлын төв	суудал	20	20	325	0.6
20	Номын сан	мян.ном	6		97	0.0
21	Кино театр	суудал	20	20	325	0.6
22	Музей үзэсгэлэнгийн танхим	объект	20	20	325	0.6
23	Хүнсний дэлгүүр	м2	40		649	0.1
24	Барааны дэлгүүр	м2	40		649	0.6
25	Хүнсний төв дэлгүүр	м2	10		162	0.02
26	Барааны төв дэлгүүр	м2	40		649	0.1
27	Ресторан, бар, кафе	суудал	20	20	325	0.6
28	Зах					
	-Барааны	об/м2	2		32	0
	-Хүнсний	об/м2	2		32	0.0
	-Түүхий эдийн	об/м2	1		16	0.0
	-Техникийн	об/м2	1		16	0.0
	-Барилгын материалын	об/м2	1		16	0.0
-Түлшний	об/м2	1		16	0.0	
29	Ахуй үйлчилгээ	ажилчин	5	50	81	0.4
30	Угаалга	кг/ээлж ц/хэрэг	80		1299	0.0
31	Хими цэвэрлэгээ	кг/ээлж ц/хэрэг	5		81	0.02

	Халуун ус					
32	-Гэр хорооллын	шүршүүр	5	50	81	0.4
	-Сауна	суудал	3	50	49	0.2
33	Захиалгат үйлчилгээ		2	50	32	0.2
34	Радио холбооны блок станц	объект	1/50000	10	325	0.3
35	Трансформаторын станц	объект	1/30000	10	541	0.5
36	Орон сууцны контор	объект	1/12000	10	1353	1.4
37	Хоёрдогч түүхий эдийн цэг	объект	1/6000	2000	3	0.5
38	Зочид буудал	ор	30	100	1152	4.9
39	Галын депо	машин	1/5000	3000	3	1.0
40	Гараж	машин	80%	20	4329	8.7
41	Хогийн цэг	цэг			1	5.0
42	ШТС	объект	1200 машинд 1	2000	5	0.9
43	Засварын газар	объект		200	4	0.1
44	Эм хангамжийн бааз	объект		200	1	0.02
45	Сургууль дундын үйлдвэрлэлийн төв	суудал	суралцагс дын 8%	25	390	1.0
46	Хүүхдийн асрамж	ор	3	200	49	1.0
47	Хүүхдийн сүү түгээх цэг	объект		200	5	0.1
48	Атракцион	м2	3		49	0.5
49	Комиссын дэлгүүр	м2	10		162	0.006
50	Нотариатын газар	ажилчин	1/30000		1	0.0
51	Авто вокзал	объект			1	2.0
52	Агуулах	м2	2		32	0.0
53	Радио цэг	объект			1	0.012
54	Телевиз цэг	объект			1	0.012
55	Нийтийн жорлон	объект			5	0.04
56	НИЙТ					75.9

АШИГЛАСАН МАТЕРИАЛ

1. Хот, тосгоны эрх зүйн байдлын тухай хууль;
2. Хот байгуулалтын тухай хууль;
3. Барилгын тухай хууль;
4. Газрын тухай хууль;
5. Усны тухай хууль;
6. Ашигт малтмалын тухай хууль;
7. Монгол Улсын Мянганы хөгжлийн зорилтод суурилсан Үндэсний хөгжлийн цогц бодлого;
8. Монгол улсын засгийн газрын 2008-2012 оны үйл ажиллагааны хөтөлбөр;
9. Монгол Улсын Бүсчилсэн хөгжлийн үзэл баримтлал;
10. Монгол Улсын бүсүүдийн хөгжлийн дунд хугацааны стратеги;
11. Төвийн бүсийн хөгжлийн хөтөлбөр
12. “Байгалийн баялаг-сайн засаглал хөгжсөн Өмнөговь аймаг” аймгийн хөгжлийн хөтөлбөр /2010-2020 он/
13. Өмнөговь аймгийн засаг даргын 2008-2012 оны үйл ажиллагааны хөтөлбөр
14. Аймгийн эдийн засаг, нийгмийг 2011 онд хөгжүүлэх үндсэн чиглэл
15. Өмнөговь аймгийн газар зохион байгуулалтын ерөнхий төлөвлөгөө
16. Өмнөговь аймгийн Цогтцэций сумын газар зохион байгуулалтын төлөвлөгөө
17. Өмнөговь аймгийн Цогтцэций сумын төвийн ерөнхий төлөвлөгөө /2006 он/
18. Хот, тосгоны төлөвлөлт, барилгажилт /БНБД 30-01-04/;
19. Хот, суурины хөгжлийн ерөнхий төлөвлөгөө боловсруулах аргачилсан заавар /УББ 11-202-00/;
20. Хот, суурины дэвсгэр газарт хот байгуулалтын иж бүрэн үнэлгээ өгөх аргачилсан заавар /УББ 30-201-09/;
21. Барилга байгууламжийн зураг төсөл боловсруулах, зөвшилцөх, магадлал хийх дүрэм